

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ DERGİSİ

UNION OF
TURKISH BAR ASSOCIATIONS
REVIEW

ISSN: 1304-2408

KADIN VE HUKUK

HAKEMLİ BİR DERGİDİR

1988 yılından bu yana yayımlanan Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2002 yılından itibaren "Hakemli Dergi" olarak yayımlanmakta olup 2010 yılından bu yana da TÜBİTAK-ULAKBİM Hukuk Veri Tabanında dizinlenmektedir.

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ DERGİSİ

UNION OF TURKISH BAR ASSOCIATIONS REVIEW

© Türkiye Barolar Birliği
© Union of Turkish Bar Associations

Sahibi / Owner

Av. Prof. Dr. Metin Feyzioğlu,
Türkiye Barolar Birliği Başkanı

Sorumlu Müdür / Managing Director

Av. Hüseyin Özbek, TBB Başkan Yardımcısı

Yayıncıdan Sorumlu Başkan Yardımcısı / Vice-

President Head of the Publishing Department
Av. Hüseyin Özbek

Genel Yayın Yönetmeni / Executive Editor

Av. Özlem Bilgilioğlu

Eşgüdüm Kurulu / Board of Coordination

Av. Hüseyin Özbek, TBB Başkan Yardımcısı
Av. Sabri Erdal Güngör, TBB Sayman Üye
Av. Özlem Bilgilioğlu

Yayın Kurulu

Özlem Bilgilioğlu

Türkiye Barolar Birliği Genel Yayın Yönetmeni

Gizem Özkan

Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk ABD
Araştırma Görevlisi

Mustafa Horuş

Türkiye Barolar Birliği Yayın İşleri Sorumlusu

Danışma Kurulu / Board of Advisors

Prof. Dr. Rona Aybay

Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Erzan Erzurumluoğlu

Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Hayrettin Ökçesiz

Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Erdal Onar

Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Hakan Pekcanitez

Galatasaray Ü. Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Durmuş Tezcan

İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Erdener Yurtcan

Türkiye Barolar Birliği Dergisi hakemli bir dergidir. /
Türkiye Barolar Birliği Dergisi (Union of Turkish Bar
Associations Review) is a refereed review.

Türkiye Barolar Birliği Dergisi'nin yayın dili Türkçe'dir.

İki ayda bir (Ocak, Mart, Mayıs, Temmuz, Eylül, Kasım
aylarında) yayımlanır. / Issued bimonthly (January,
March, May, July, September, November).

Dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler
yalnızca yazarlarına aittir. / Articles published in these
series express solely the views of the authors.
Dergide yayımlanan yazılar, kaynak gösterilmeden
başka bir yerde yayımlanamaz. / Articles published in
these series can not be republished without citation.

**Türkiye Barolar Birliği Dergisi TÜBİTAK - ULAKBİM
Hukuk Veri Tabanında dizinlenmektedir. / Türkiye
Barolar Birliği Dergisi (Union of Turkish Bar
Associations Review) is being permanently indexed
in TÜBİTAK - ULAKBİM law database.**

İletişim Adresi / Communication Address

Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı

Yayın İşleri Müdürlüğü

Oğuzlar Mah. Av. Özdemir Özok Sokak No: 8

06520 Balgat - ANKARA

Tel: (0312) 292 59 00 (pbx) Faks: (0312)286 55 65

web:www. barobirlik.org.tr

e-posta: yayin@barobirlik.org.tr

Abonelik / Subscription

Yıllık abone bedeli: 75 TL.

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık /

Page Design and Offset Preparation

Türkiye Barolar Birliği Yayın İşleri

Basım Yeri / Printed by

Şen Matbaa (0312) 229 64 54 - 230 54 50

Özveren Sokağı 25/B Demirtepe - Ankara

www.senmatbaa.com

Basım Tarihi / Printing Date : 26. 12. 2017

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ DERGİSİ

YAYIN KURALLARI

- 1988 yılından bu yana yayımlanan Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2002 yılından itibaren “Hakemli Dergi” olarak yayımlanmakta olup 2010 yılından bu yana da TÜBİTAK-ULAKBİM Hukuk Veri Tabanında dizinlenmektedir.
- Dergiye gönderilecek yazıların; özgün, başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- a) Yazılar, bilgisayar ortamında hazırlanmalıdır.
b) Yazıların ilk sayfasında makalenin adı, özeti ve anahtar sözcükleri; **Türkçe ve İngilizce olarak** yer almalıdır.
c) Yazılar, ana bölümlerde 1,5 satır aralığı ile 12 punto; dipnotlarda tek satır aralığı ile 10 punto kullanılarak Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.
- Dipnotlar** sayfa altında gösterilmelidir. Dipnot numaraları noktalama işaretlerinden sonra kullanılmalıdır. Dipnotta kaynak verilirken **yazar adı ve soyadının sadece baş harfleri büyük harf olmalı, eğer verilen kaynak makale ise makale adı çift tırnak içine alınmalı, sadece eser adı İtalik** verilmeli, yayınevi, ili, baskı yılı ve sayfa sayısı sırası ile verilmelidir.
Örneğin: Faruk Erem, “Ceza Hukukunda Meslek Sırrı”, *AÜHF Dergisi*, Ankara 1943, C. x, S. x, s. xx.
- Yazıların **kaynakça kısmında; yazarın soyadı adı şeklindeki düzene uyulmalıdır.**
Örneğin: Erem Faruk, “Ceza Hukukunda Meslek Sırrı”, *AÜHF Dergisi*, Ankara 1943, C. x, S. x, s. xx.
- Yazıların basılı nüshası CD ile birlikte künyedeki adrese ya da elektronik nüshası **yayin@barobirlik.org.tr** adresine gönderilmelidir.
- Yazılar, TBB Dergisi Yayın Kuralları’na uygun değilse reddedilir.
- Yazarların; ünvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini göndermeleri zorunludur.
- Yazılar, “kör hakemlik” sistemi uyarınca, yazarların adı yazı metninden çıkarılarak hakeme gönderilir. Yazarlara da yazının hangi hakeme gönderildiği konusunda bilgi verilmez. Hakem tarafından yazının yayımlanması uygun bulunmadığı takdirde bu durum yazara bildirilir. Hakem raporu düzeltme içeriyorsa; rapor, hakem adı belirtilmeksizin yazara gönderilir ve yazının hakem raporuna göre düzeltildikten sonra yayımlanabileceği bildirilir. Bu süreç hakemin yazının yayımlanmasını uygun bulmasına kadar devam eder.
- Türkiye Barolar Birliği Dergisi’nin yazı dili Türkçedir.
- Türkiye Barolar Birliği, yayımlanması kabul edilen yazıların basılı ve elektronik yayın haklarına sahip olur.
- Yazarlara ve hakemlere, talep etmeleri halinde telif ücreti ödenir. Yazarlara üç adet, hakemlere bir adet dergi gönderilir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

7 BAŞKAN'DAN / FROM THE PRESIDENT

HAKEMLİ MAKALELER / REFEREED ARTICLES

17 Ali İbrahim AKKUTAY

İnsan Hakları Hukukunun Pozitivist Yönünü Oluşturan İlgili Uluslararası Antlaşmaların Feminist Yaklaşımına Etkisi / Effect of the Relevant Treaties As the Positivist Aspect of the Human Rights Law on the Feminist Approach

43 Şafak PARLAK BÖRÜ

Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu / International Agreements Regarding Protection of Women and the Status of Turkey

65 Fahri Gökçen TANER

6545 Sayılı Kanun Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçlarına Ne Getirdi? Ne Getirebilirdi? / What Did the Law No. 6545 Bring About the Crimes of Sexual Assault and Sexual Harassment? What Could It Bring?

93 Kamile TÜRKÖĞLU ÜSTÜN

Kamu Hizmetine Girişte ve Yükselmede Kadınlara Pozitif Ayrımcılık Yapılması ve Avrupa'daki Örnekler / Positive Discrimination Towards Women For Recruitment and Promotion in Public Service, with Examples From Practice in Europe

125 Burcu ERDİNÇ

Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler / Equality of Women&Men and Local Administrations

151 Süheyla Suzan Gökalp ALICA

Kadın ve Çevre Woman and Environment

173 Levent BÖRÜ

Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Değerlendirmeler / Some Considerations Regarding Mediation in Violence Against Woman

199 Fikriye Ceren SADIÖĞLU

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Kefalet Sözleşmesinde Eşin Rızası / Consent of the Spouse in the Contract of Bailment in Accordance With Turkish Code of Obligations No 6098

225 E. Tuncay Senyen KAPLAN

İş Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Cinsiyet Ayrımcılığı / Equality Principle and Gender Discrimination in Labor Law

- 269 Kadir ARICI**
Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Annelerin Korunması / Protection of Mothers
In Turkish Social Security Law
- 285 Sibel ATAN / Murat ATAN**
Şiddetin Kadın İstihdamında Yarattığı Etkiler / The Effects of Violence on the
Employment of Women
- 303 Saadet KÖSEOĞLU**
Erkek Üniversite Öğrencilerinin Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği /
Male Attitude Scale of University Students Towards Women's Work
- 313 Hakkı Mert DOĞU**
Spor ve Spor Hukuku'nda Kadının Yeri / Position of Woman in Sports and Sports
Law
- 325 Gül AKYILMAZ**
Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar
/ The Property Rights of Women and the Legal Problems They Faced in the
Ottoman Empire
- 365 Berna YÜRÜT**
Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri / Ottoman Women's
Movement and Legal Claims Post Tanzimat Era
- 397 Ayşe EDİZ / Şenol ALTAN**
Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması / A Field Study on
Violence Against Women in Turkey
- 411 Şengül ALTAN ARSLAN**
Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Programlarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz
/ An Analysis on the Reflections of Female Focused Policies To Government
Programs
- 441 Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN / Elif YILMAZ FURTUNA**
Feminist İktisat Teorisi Bağlamında Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme / Gender
Budgeting in the Context of Feminist Economics Theory
- 473 Fatma Süzgün ŞAHİN**
Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji / Methodology in Feminist Law Theory

başkan'dan*

Mustafa Kemal Atatürk, şöyle sesleniyordu kadınlara: "Ey kahraman Türk kadını! Sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın."

Ben de Başöğretmen Atatürk'ü rahmetle yad ederek diyorum ki; "Kadınlar başaracak, Türkiye başaracak."

Ben kadınların başaracağına eminim. Ülkemin kadınlarına güveniyorum, ülkemın kadınlarına inanıyorum. Çünkü yine Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği gibi, "Dünyada hiçbir milletin kadını, milletini kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım diyemez."

Yaşasın, var olsun Anadolu kadını.

Her Türk kadını, sırtında bebesi Ruslarla savaşırken destan yazan Nene Hatun'dur.

Her Türk kadını, İstanbul'un İngilizlerce işgalini tanımadığını ilk ilan eden Halide Edip'tir.

Her Türk kadını, Sakarya kahramanı Nebahat Onbaşı'dır .

Her Türk kadını, taşıdığı cephane ıslanmasın diye çocuğunun bataniyesini cephanenin üzerine saran ve Milli Mücadele yolunda donarak şehit düşen Şerife Bacı'dır.

Her Türk kadını, Kastamonulu Halime Çavuş'tur, Hafız Selman Hanımdır. Kadınlardan oluşan birliğiyle cephe gerisinden 25 Yunan askerini esir alıp gelen, İzmir fatihi Erzurumlu Kara Fatma'dır. Sakarya'da, ordularımızın önünden geri çekilen düşmanın arkasına sızıp, efelerin önünde çarpışırken tertemiz alnından vurulup şehit düşen efelerin efesi Gördesli Makbule'dir.

* 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü dolayısıyla Türkiye Barolar Birliği ve Türk Metal Sendikası tarafından ortaklaşa düzenlenen panelin açış konuşmasından derlenmiştir.

Şimdi görevimiz; vatanımızın, çocuk ve kadın istismarından kurtulmasını sağlamak; bu istismarcıları vatanımızdan söküp atmaktır. İstismara karşı mücadeleye, Milli Mücadele ruhuyla şahlanmaktır.

Kadın kimsenin malı değildir. Ne kocasının, ne babasının, ne bir başkasının... Anlamak istemeyenlere de bunu anlatacağız.

Bu ülkenin, her siyasi düşüncesinden, her inançtan, etnik kökenden, mezhepten, sosyal katmandan kadınları birleşip çocuk istismarcılarına af getiren skandal kanun önergesini çöpe atmadı mı? Kadınlar başardı bunu. Kadınların gücünü tüm dünya gördü. Bu gücü unutmuyacaksınız, bu gücü hiç kimseye unutturmayacaksınız.

Ben, avukat kadınların da gücünü gördüm. Beş yılda on binlerce şiddet mağdurunu kurtaran Gelincik Projesi'nde gördüm bu gücü. Binlerce anneye elini uzatan Hayat Ağacı Projesi'nde gördüm avukat kadınların gücünü. Mehmedim Projesi'nde şehit analarını sarıp sarmalarken gördüm. Tecavüzcüleri, çocuk istismarcısı sapıkları, kadınları döverek erkekliklerini ispatlamaya çalışan zavallı yaratıkları mahkemede tirtir titretirken gördüm avukatların gücünü.

Ve Türkiye'nin çelik gibi kadınlarına sesleniyorum: Siyasetçisiyle, gazetecisiyle, eğitimcisiyle, yargısıyla, sivil toplumuyla, topyekun bir seferberlik başlatalım. Kadına karşı şiddeti, ayrımcılığı, istismarı bu topraklardan söküp atalım.

Türkiye Barolar Birliği olarak kadına yönelik şiddetle mücadelenin öncüsü olmaya devam edeceğiz. Biz de buna söz veriyoruz. Çünkü biliyoruz ki, bir kadın gittiğinde hayattan her şey gider, dostluk gider, insanlık gider, aydınlık gider. Ve bir kadın geldiğinde hayata, hürriyet gelir, aydınlık gelir, renk gelir, can gelir.

Kadına yönelik her türlü ayrımcılığın kökünü kazıyacağız. Söz veriyorum size; kadının emeğinin, bedeninin, kimliğinin sömürülmesinin kökünü kazıyacağız. Ve yürekten kadınlara inanarak söylüyorum:

Kadınlar başaracak, Türkiye başaracak.

Av. Prof. Dr. Metin FEYZİOĞLU
Türkiye Barolar Birliği Başkanı

sunuş*

2016 yılı Türkiye İstatistik Kurumu istatistiklerine göre kadınlar toplam nüfusumuzun %49.8'ini temsil eden bir büyük kitledir. Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları olarak kadınların temel ekonomik ve sosyal haklar alanında hukuklarının korunması bakımından Cumhuriyet döneminde önemli adımlar atılmış ve bu alanda büyük mesafeler kat edilmiştir. Ancak mevzuat bakımından alınmış bu hakların hayata geçirilmesi ve özümsemesi bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Kadınların hukuken korunmasına yönelik mevzuatın uygulamaya aktarılması alanında ülkemizin başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçememiş; kentleşme sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamış bir ülkede yaşamaktayız. Kentlerimiz hızlı iç göç sebebiyle adeta bir köy kent haline gelmiş durumda. Kalkınmada zihniyet değişimini henüz gerçekleştiremeyen bir toplumda yaşamaktayız. Sonuçta hızlı iç göçün, ekonomik ve sosyal gelişmede karşılaşılan sıkıntıların faturasını ülkemizde en fazla kadınlarımız ödemektedir. Kadınlarımızın hayatın bütün alanlarına nüfuslarına orantılı bir şekilde katılmalarının sağlanması için kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla topyekûn mücadele etmek zorundayız.

* 10-11 Mart 2017 tarihlerinde Türkiye Barolar Birliği ve Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi işbirliği ile düzenlenen "Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu" nun açış konuşmasından derlenmiştir.

Eğitim sistemimiz, kadınların çağdaş dünyanın eşit vatandaşları olarak kabul edilmesi ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalara katkıda bulunmak zorundadır.

Türkiye’de kadınların hukukunun korunması alanındaki yetersizliklerin çoğu mevzuattan kaynaklanmamaktadır. Bizim temel meselemiz bu alanda mevcut sosyokültürel zihniyet temelli ayrımcılık olup, esas mesele bu zihniyet temelli ayrımcılıkla mücadele etmektir.

Kadınlarda da yerleşmiş olan ve kadınlara karşı ayrımcılığa temel teşkil eden zihniyetin değiştirilmesi için topyekûn bir seferberliğe ihtiyaç vardır.

Türk toplumunun kültür kodlarında kadın erkek eşitliği esası vardır. Dede Korkut Destanı başta olmak üzere destanlarımızda bunların ipuçlarını bulmak mümkündür. Dede Korkut’ta Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek’in güreşini bir örnek olarak vermek mümkündür. İslam’ın da kadını eve kapatmak ve kadınları ev hanımlığına mahkûm etmek gibi bir hükmü yoktur. Hazreti Hatice’nin tüccar olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Üzülerek ifade edelim ki tarım toplumunun şartları ve zaman içinde gelişen kasaba kültürü topluma hâkim olmaya başlamış; kadınları eve hapseden bir zihniyet ülkemizde hâkim olmaya başlamıştır.

İstatistikler ülkemizde kadınların durumunun hiç de iç açıcı olmadığını ortaya koymaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı 2016 yılı hesaplamalarına göre %27,7’dir. Hâlbuki aynı dönemde AB ortalaması %60,4’tür. Kadın milletvekili, kadın bakan, kadın muhtar sayıları da hiç iç açıcı değildir. Bu ülkede hala kadınlar kocaları tarafından dövülmekte, hatta öldürülmektedir. Yirmi beş yaş üzerindeki nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı %9’dur. Kadınların büyük çoğunluğu ev kadını olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Toplumda kadınlara karşı ayrımcılığın özellikle toplumsal cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda kadınların katılımının artırılması için kadın hakları alanındaki duyarlılığın artırılmasına çok büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye Barolar Birliği ile Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin müştereken düzenlemiş olduğu “Uluslararası Kadın ve Hukuk Sem-

pozyumu” bu duyarlılığın artırılmasına bir katkı yapmak üzere planlanmıştır. Kadın haklarının bilinmesi, kadınların hukuk alanındaki meselelerinin ortaya konulması, tartışılması ve çözümler üretilmesi bu alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu vesile ile “Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu” ile gerçekteştirilen bu işbirliğinin mimarlarına; başta Türkiye Barolar Birliği Başkanımız Prof. Dr. Sayın Metin Feyzioğlu olmak üzere sempozyumun bilimsel sekreterliğini yapan ve bu kapsamda Fakültemiz adına bütün süreçleri takip eden Doç. Dr. Sayın Süheyla Suzan Gökalp Alıca’ya, kendisine yardım eden bütün araştırma görevlilerimize ve sempozyuma Türkiye Barolar Birliği adına katkıda bulunan tüm görevlilere ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Sempozyuma bilimsel tebliğleri ile katkıda bulunan yerli ve yabancı bütün akademisyenlere de özel teşekkür borcumuz vardır. Sempozyuma oturum başkanlığı yaparak destek veren baro başkanlarımıza, öğretim üyelerine ve tüm katılımcılara en içten teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Kadir Arıcı

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

önsöz*

20. yüzyılın sonlarında olduğu gibi içinde bulunduğumuz yüzyılda da kadınların sorunları toplumsal, siyasal ve bilimsel gündemin öncelikle ele aldığı tartışma konularındandır. Dünya ve ülkemiz gündeminin önemli başlıkları arasında yer alan bu konu, günümüzde geldiği noktada hukukun pek çok alanında ve temel insan hakları belgelerinde başrolde yerini almaktadır.

Kadın kimdir? Kadın neyi ifade eder? Kimilerine göre kadın bir annedir, bir eştir ve sevgilidir, kimine göre evi temizleyen yemek yapandır, arkadaştır, kimine göre arzu nesnesidir, kimine göre eksik etektir, dırđırcıdır, kimine göre çalışandır, kimine göre vücuduyla ticari kazanç kapısıdır. Ancak bütün bunların ötesinde hepsinden önemlisi insandır. Bu kabulde göre toplumsal hayatta kadın ve erkeğin eşit olmaması için hiçbir sebep yoktur. Zira herkesin farklı durumlarda büründüğü farklı roller vardır, kadın ya da erkek fark etmeksizin. Ancak modern zamanların kadınlara yüklediği roller, her geçen gün daha da artmakta ve kadınlar tüm bu rolleri en mükemmel şekilde yapma baskısı altında ezilmektedir. Kadını tek başına bu yükün altında bırakan anlayış, başta karar alma mekanizmaları olmak üzere toplumsal hayatın görünür kısmında kadını dikkate almamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün önderliğinde siyasî, hukuki ve kültürel haklarda erkek ile eşit tutulmasını sağlayacak çağdaş atılımları gerçekleştirmesiyle ve kadına seçme-seçilme hakkını erken dönemde tanınmasıyla övünen bir ülke olmasına karşın, milletin temsil edildiği TBMM'de 1 Kasım 2015 seçimleri sonrasında oluşan tabloya baktığımızda toplam 549 milletvekilinin yalnızca 80'inin kadın olduğunu görmekteyiz. Bu sayı, % 14,57'lik bir orana denk gelmektedir.¹ 2016 verilerine göre Türkiye'nin toplam nüfusu 79,814,871 iken, bu nü-

* 10-11 Mart 2017 tarihlerinde Türkiye Barolar Birliği ve Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi işbirliği ile düzenlenen "Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu" nun açış konuşmasından derlenmiştir.

¹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, ET. 7.3.2017.

fusun yaklaşık % 50'si kadındır.² Hal böyle iken, kadın vekil oranının düşük oluşu, kadının karar alma mekanizmalarında etkisiz oluşunun en önemli göstergesidir.

Bu önemli göstergenin yanı sıra, okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden beş kat fazladır. Kadınların kamu görevlerinde yer almasında da bazı eşitsizlikler göze çarpmaktadır. Toplumda adalet dağıtıcısı olarak kabul gören hâkimlik-savcılık mesleğinde 31 Aralık 2016 tarihli Devlet Personel Başkanlığı verilerine göre toplam 15.388 hâkim ve savcının % 25,82'si (3.973) kadın iken % 74,18'i(11.415) erkektir.³

Bilimsel ve akademik çalışmaların merkezi olan üniversitelerdeki duruma baktığımızda diğer alanlara nazaran daha olumlu bir tablo ile karşılaşmaktadır. Buna göre toplam 128,307 öğretim elemanının % 42,62'sini (54.679) kadınlar oluşturmaktadır. Bu oran yeterli olmamakla birlikte üniversitelerdeki geleceğe dair bir umut ışığı yakmaktadır.⁴ Buna karşın üniversitelerdeki yönetici kadrolarında kadınlar yok denecek kadar azdır. Bütün bu istatistikler, kadınların, erkeklere nazaran çalışma hayatında ve karar mekanizmalarında daha az yer aldığını göstermektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014 sonuçlarına göre; ülke genelinde yaşamının herhangi bir döneminde eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddete maruz kalan kadın nüfus oranı %35,5'dir. Kadına karşı şiddet gittikçe büyüyen bir oranda ülkemizin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Bu olgu, fiziki, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, insanın insan olmasından kaynaklanan ve diğer hakların kullanılmasını anlamlı hale getiren yaşam hakkı, sıklıkla ihlal edilmektedir. 2015 yılında 414 kadın, cinayete kurban giderken;⁵ 2016 yılında 397 kadın şiddet sonucunda hayatını kaybetmiştir.⁶ Bununla birlikte, 2016 yılında yüzlerce kadın ve kız çocuğu cinsel istismara maruz kalmıştır.⁷ En yakın verile-

² <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, E.T. 7.3.2017.

³ file:///C:/Users/Gazi/Downloads/kamu_per_cinsiyet_dagilim.pdf, E.T. 7.3.2017.

⁴ file:///C:/Users/Gazi/Downloads/kamu_per_cinsiyet_dagilim.pdf, E.T. 7.3.2017.

⁵ <http://blog.umut.org.tr/kadin-cinayetlerinin-haritasi.html>, E.T. 7.3.2017.

⁶ <http://blog.umut.org.tr/2016-yili-kadin-cinayetleri-haritasi.html>, E.T. 7.3.2017.

⁷ <http://bianet.org/1/8/183229-2016-da-erkekler-en-az-261-kadin-ve-kiz-cocugu-oldurdu>, E.T. 7.3.2017.

re baktığımızda 2017 yılının ilk iki ayında ise toplam 53 kadının erkek şiddeti sonucunda öldürüldüğü görülmektedir.⁸

Türkiye Cumhuriyeti, kadının haklarını ve ayrımcılığa uğramasını öngören başta Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi olmak üzere çeşitli uluslararası antlaşmaları (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) imzalamasına ve ulusal mevzuatında önemli düzenlemeler yapmasına rağmen, bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusunda ciddi problemler yaşanmaktadır.⁹ Bu da hukuk eğitiminde öğreticilerin ve hukuku uygulayanların kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanmasında oynadığı kilit rolü ortaya çıkarmaktadır. Zira kadının hukuk sistemi içindeki yeri mevzuattan ziyade toplumun ve özellikle karar vericilerin zihniyetinin bir sonucudur. Bu zihniyeti dönüştürecek ise başta üniversitelerdeki öğretim elemanları olmak üzere tüm hukukçulardır. Toplumda kadına karşı bakışı gösteren ve dönüştüren en önemli araçlardan biri de medyadır. Medya, birtakım konular bakımından belirli bir yönde algı oluşturmada ve toplumu o yöne kanalize etmede son derece önemlidir. Medyanın rolü, toplumun kadına bakışı açısından ve yaklaşımında da etkilidir. Maalesef, özellikle görsel medyada yer alan bazı programlar (evlilik, gelin-damat, moda gibi) ve diziler-filmler, kadının bir arzu nesnesi, ticari kazanç kapısı görülmesini pekiştirmekte, kadının toplumdaki yerini basitleştirmekte ve kadına karşı şiddeti körüklemektedir. Bu nedenle medyanın oynadığı önemli rolü, hukuk ve kadın dışında düşünmek imkânsızdır.

Dâhil olmadıkları bir dünyanın sorunlarından en büyük payı alan kadınlar, aynı zamanda dünyanın en yoksul kesimini oluşturmakta, dünyanın hemen her yerinde binlerce, milyonlarca kadın, değil kendi potansiyelini gerçekleştirmek, en temel haklarını karşılamaktan

⁸ <http://bianet.org/bianet/erkek-siddeti/184181-erkekler-subat-ta-24-kadin-oldurdu>, E.T. 7.3.2017.

⁹ Örneğin; Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016 yılına ilişkin Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre, "küresel" endekste, raporda ele alınan toplam 144 ülke içerisinde Türkiye 130'uncu sıradadır. Yine aynı rapora göre, "ekonomik katılım ve fırsatlar" endeksinde 129'uncu, "eğitimsel kazanım/ eğitim düzeyi" endeksinde 109'uncu, "siyasi güçlenme" endeksinde ise 113'üncü sıradadır. Söz konusu raporda Türkiye'nin en iyi olduğu alan "sağlık ve yaşam süresi" olup, bu endekste 38 ülke ile 1'inci sıradadır. Görüldüğü üzere, Türkiye, nadir alanlarda iyi durumda olsa da, birçok konuda halen bir hayli geridedir.

bile mahrum yaşamaktadırlar. Hukuk, kadınların haklarını gerçekleştirmede, kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Kadının toplumda daha görünür kılınması, haklarının tanınması ve korunması hukuk kurallarıyla güvence altına alınmalıdır. Hukukta kadının durumu, tek bir dalla değil, hukukun tüm dallarıyla ilişkilidir. Hukuk her şey değildir ancak pek çok şeyin başlangıcıdır. Bunu pekiştirecek en önemli husus ise eğitim ve bilinçlendirmedir. Tarihte kadın hakları mücadelelerinin ilk örnekleri köklü hukuk sistemi değişiklikleriyle başlamış ve devam etmiştir.

Bütün bunlardan hareketle, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ve Haftası vesilesi ile kadının hukuk kuralları ve yargı kararları çerçevesinde hakları, sorumluluk ve yükümlülükleri, toplumsal cinsiyet eşitliği, mağduriyeti, pozitif ve negatif ayrımcılığı, mevzuatın aksayan veya işleyen hükümleri tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmış ve “Kadın ve Hukuk” adı altında bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyumda ev sahipliği yapan ve her türlü desteği veren Türkiye Barolar Birliği Başkanı Prof. Dr. Sayın Metin Feyzioğlu’na ve nezdinde emeği geçen herkese, özellikle Prof. Dr. Sayın Necdet Basa’ya, sempozyumun başından itibaren katkılarını sunan Gazi Üniversite Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sayın Kadir Arıcı’ya, Sempozyum Bilim Kurulu ve Düzenleme Kurulu üyelerine, etkinliğin her aşamasında birlikte çalıştığımız Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesinin genç ve özverili araştırma görevlisi arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, Türkiye Barolar Birliği Dergisi “Kadın ve Hukuk” Özel Sayı makalelerinin incelenmesi ve raporlarının sunulması aşamasında emeği geçen tüm hakemlere, özellikle özveriyle ve sabırla çalışan, desteğini ve emeğini esirgemeyen Av. Sayın Özlem Bilgilioğlu’na çok teşekkür ederim.

Sempozyum bildirilerinin yer aldığı “Türkiye Barolar Birliği Dergisi Kadın ve Hukuk Özel Sayısı”nın öğrencilerimize, genç akademisyenlerimize, avukat arkadaşlarımıza ve tüm katılımcılara faydalı olması dileklerimizle...

Doç. Dr. Süheyla Suzan Gökalp ALICA

Sempozyum Bilimsel Sekreteri

Gazi Ün. Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı

İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN POZİTİVİST YÖNÜNÜ OLUŞTURAN İLGİLİ ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN FEMİNİST YAKLAŞIMA ETKİSİ

EFFECT OF THE RELEVANT TREATIES AS
THE POSITIVIST ASPECT OF THE HUMAN RIGHTS LAW
ON THE FEMINIST APPROACH

Ali İbrahim AKKUTAY*

Özet: Uluslararası hukuk, temelleri bakımından çok farklı hukuki yaklaşımların konusunu oluşturmuştur. Bu yaklaşımlardan birisi olan pozitivistimin de uluslararası hukukun uygulanmasında büyük katkıları bulunmaktadır. Güncel uluslararası hukuk bakımından öncelikle uygulanması gerektiği iddia edilen insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının sınırının, uluslararası antlaşmalarda yer alan temel hak ve özgürlükler çerçevesinde çizildiği doktrinde genel kabul gören görüştür. Bununla birlikte uluslararası hukukta söz konusu algıyı yıkmayı amaçlayan bir yaklaşım da mevcuttur. İki yaklaşımın çatışması, etkilerini feminist yaklaşımların yorumlanmasında da göstermektedir. Feminist yaklaşım kadının, erkek karşısındaki konumunu korumanın değil güçlendirmenin aracı olarak kullanılması hedeflenen görüşleri ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sınırlı bir insan hakları uygulaması ve yüzeysel bir kadın-erkek eşitliği, feminist yaklaşımın amaçladığı sonuçların elde edilmesinin önünde engel teşkil edebilecek niteliktedir. Oysa insan hakları hukukunun amaçsal yorumla ele alınması durumunda feminist yaklaşım, kadının konumunu sağlamlaştırma hedefine yaklaşabilecektir. Bu sebeple temel hak ve özgürlüklere ilişkin evrensel ve bölgesel uluslararası antlaşmaların yarattığı sistemlerin, feminist yaklaşımın etkinliğinin artırılmasının mı yoksa sınırlarının çizilmesinin mi aracı olacağını irdelenmesi, kadına uluslararası hukukun yaklaşımının belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Temel Hak ve Özgürlükler, Kadın Hakları, Feminist Yaklaşım

Abstract: International law has been subject to many legal approaches related to its foundations. As one of these approaches, positivism has a huge impact on the implementation of international law. Fundamental rights and freedoms regulated within the context of the international treaties limit the application of the rules of the international human rights law although they are accepted as the

* Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ABD

primary concern of the actual international law. On the other hand there is another approach aiming to demolish this perception. Feminist approach has not only been aiming the protect women, but also intending to strenghten the status of women to men. Nonetheless application of a restricted human rights law and a superficial equality of women and men present obstacles on the purposes of the feminist approach. However, considering human rights law with the method of teleological interpretation eases to strenghten the status of women. Therefore it is the key point, to assess whether the systems established by the universal and regional conventions for the protection of fundamental rights and freedoms expand or restrict the effects of feminism, on demystifying the perspective of international law on women.

Keywords: International Human Rights Law, Fundamental Rights and Freedoms, Rights of Women, Feminist Approach

GİRİŞ

İnsan haklarının uluslararası hukuktaki gelişimi 1945 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce birey, devletle olan bağı çerçevesinde ele alınmakta olup bireyin hakları devletin haklarından bağımsız şekilde değerlendirilmemiştir. Devletler, egemenliklerine günümüz hukuk anlayışında kabul edilenden daha sıkı ve katı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu sebeple bireyin uluslararası hukukta başlı başına bir aktör olup hem vatandaşlığında olduğu devlete hem de yabancı devletlere karşı haklara sahip olması, uluslararası hukuk bakımından değişimin en önemli unsurunu oluşturmuştur. Bu yapılanma içerisinde kadının etkinliğini arttırması ise bahsedilen sürecin ayrı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Ulusal hukuk düzenlerinde kadının sahip olduğu hakların sayısındaki ve niteliğindeki artış ve değişimlerin uluslararası hukuka yansımaları biraz daha geç olmuştur. Söz konusu gecikme, feminist teorilerin uluslararası hukuk alanında 1990'lı yılların başlarından itibaren tartışılması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

İnsan hakları hukukuna ilişkin gelişmeler, her ne kadar yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini göstermiş olsa da etkinliğini esas olarak yirminci yüzyılın sonlarına doğru arttırmaya başlamıştır. Feminist teori de bu etkinliğin bir yansıması olarak yirminci yüzyılın sonlarında uluslararası hukuk bakımından ele alınmaya başlamıştır. Yalnız feminist teori sadece uygulanacak uluslararası hukuk kurallarının kadının sahip olduğu özellikler çerçevesinde nasıl şekille-

neceğini değil, uluslararası hukukun kadın tarafından nasıl şekillen-
dirileceğini de ele almaktadır. Yani, kadının uluslararası toplumdaki
konumuna ilişkin mevcut norm ve kuralların yorumlanmasıyla sınırlı
olmayan, bu hususun yanı sıra kadının kural koyucu ve uygulayıcı
olarak ne tür bir fonksiyona sahip olması gerektiğini de ifade eden bir
kapsam ortaya konmaktadır. Kadınların uluslararası hukuk kuruluş-
larında ne şekilde temsil edileceğine kadar varan geniş bir yelpaze söz
konusudur; çünkü feminist teori uluslararası hukuk tarafından yaratıl-
mış bir yaklaşımı ifade etmemektedir. Uluslararası hukukta feminist
yaklaşım, feminist teorilerin uluslararası hukuk bakımından ne tür bir
uygulama alanı bulacağı sorusuna aranan cevaptır. Dolayısıyla çok
farklı yönleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada feminist
teori uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasıyla sınırlı olarak ele
alınmaktadır. Amaç bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin oluş-
turulan uluslararası hukuk sisteminin, feminist yaklaşımı sınırlandı-
rıp sınırlandırmadığının yahut bu teorinin uygulanmasında uygun bir
zemin oluşturup oluşturmadığının irdelenmesidir. Bir başka ifadeyle
feminist yaklaşımın, uluslararası hukuk bakımından sınırlarının neler
olduğunun insan hakları hukuku çerçevesinde ortaya konması amaç-
lanmaktadır.

I. İnsan Hakları Hukukunun Gelişimiyle Bireyin Uluslararası Hukukta Değişen Konumu

Birey, klasik ve modern uluslararası hukuk ayrımı çerçevesinde
farklı bir konumlandırmaya sahip bulunmaktadır. Uluslararası hu-
kuka her dönem için farklı kriterle modern - klasik ayrımı yapılma-
sı mümkündür. Bu çalışmada söz konusu ayrım bireyin uluslararası
toplumdaki konumlandırması dikkate alınarak yapılmaktadır. Klasik
uluslararası hukuk bireyin uluslararası toplumda bir aktör olarak yer
almadığı dönemi ifade etmektedir. Yaklaşık son yetmiş yılda yaşanan
gelişmeler bir kenara bırakıldığında uluslararası hukuk hep klasik ya-
pısıyla uygulanmıştır. Günümüzde halen klasik uluslararası hukukun
etkileri de görülmektedir. Bununla beraber bireyin uluslararası top-
lumda dikkate alınması gereken bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla
modern uluslararası hukukun da temelleri atılmaya başlamıştır. Birey,
özellikle Avrupa merkezli insan hakları uygulamaları dikkate alındı-
ğında, modern uluslararası hukuk bakımından artık devlete (ister va-

tandaşlığında olduğu devlet isterse yabancı devlet bakımından olsun) karşı daha çok hak ve özgürlüğe sahiptir.¹ Ancak dünya üzerinde yaşayan bütün insanların bu ayrıcalığa sahip olmadığı da bir gerçektir. Batı tipi demokrasilerle yönetilen devlet ülkelerinde yaşayan kişilerin sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri kullanabilmeleri ile otoriter rejimle yönetilen devletlerde yaşayan kişilerin söz konusu hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Aynı şekilde uluslararası hukukta insan haklarına yönelik geliştirilen bölgesel sistemler arasında da bireyin korunması bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)² ile oluşturulan sistemin etkinlik, uygulanma ve bireye tanıdığı hak ve yetkiler bakımından Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (AMİHS)³ ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartıyla (AİHHS)⁴ oluşturulan sistemlere nazaran çok daha ilerici yönlerinin olduğu görülür. Feminist yaklaşım, kadının uluslararası hukukta dikkate alınması bakımından ortaya koyduğu metotlarda daha çok batı tipi demokrasilerle yönetilen devletlerdeki koşulları dikkate almaktadır. Bununla beraber söz konusu devletlerin vatandaşı olan kadınların beklentileri, vatandaşı oldukları devletlerin kültürel yapıları ve kendilerine tanıdıkları haklara bağlı olarak, üçüncü dünya devletlerinin vatandaşı olan kadınların beklentilerinden bariz şekilde farklılık göstermektedir.⁵

Birey, uluslararası hukukta ön plana çıkarılmıştır. Onu ön plana çıkaran, devletlerin tutumu olmuştur. Devletler, bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri tanıyacaklarını, insan haklarına saygı

¹ Ali İbrahim Akkutay, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013, s. 91. Hatta Kelsen, uluslararası hukukun, ulusal hukuk düzenlerinden farklı bir yapısı olduğundan hareketle, devletlerarası ilişkileri düzenlemesi itibariyle bireylere birtakım haklar tanımaktan öteye geçemeyeceğini ve ödevler yükleyemeyeceğini iddia etmiştir. (Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, Translated by Anders Wedberg, Cambridge/Massachusetts: Cambridge University Press, 1949, s. 342.)

² Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 220, No. 2889.

³ American Convention on Human Rights, 22 November 1969, 1144 UNTS 143, No. 17955.

⁴ African Convention on Human and Peoples' Rights, 27 June 1981, 1520 UNTS 217, No. 26363.

⁵ Bkz. Sally Engle Merry, *Human Rights and Gender Violence – Translating International Law into Local Justice*, Chicago/London: The Chicago University Press, 2006, s. 134 vd.

göstereceklerini uluslararası alanda ortaya koymuşlardır.⁶ İnsan hakları hukukunun uluslararası hukukun içindeki varlığı, devletin insan onuruna duyduğu saygıyla şekillenmiştir. Bununla beraber insan haklarının varlığına kaynak teşkil eden hukukun ne olduğu tam olarak ortaya konamamıştır. Bireyin uluslararası hukukta kabul edilen haklara genel olarak dünyaya geldiği andan itibaren sahip olduğu kabul edilmektedir. Yani birey, var olduğu andan itibaren, insan olması itibariyle uluslararası hukuktaki hakların muhatabı ve sahibidir. Esasında uluslararası hukukun gerçekleştirdiği malumun ilanındır. Bu da göstermektedir ki insan hakları hukuku doğal hukukun bir ürünüdür. Bununla birlikte uluslararası hukukun içinde bir disiplin olarak yer alan insan hakları hukuku, pozitivizm çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır. Yani bireyin insan olmasından kaynaklanan haklarının neler olduğuna, bu hakların ne şekilde kullanılabileceğine ve uluslararası ilişkilere etkisinin nasıl olacağına devletler arasında yapılan uluslararası antlaşmalarla sınırlar çizilmektedir. Normatif temelleriyle ortaya konulan bir uluslararası hukuk disiplini pozitivizme mahkûm edilmiş ve edilmektedir.⁷

⁶ Thomas Buergenthal, "The Contemporary Significance of International Human Rights Law", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 22 (2), 2009, s. 222.

⁷ İnsan hakları hukuku çerçevesinde en önemli problemlerden birisi insan haklarının nerede başlayıp nerede bittiğinin yani sınırının çizilmesidir. Mevcut kuralların amaçlarının ne olduğunun hangi kriterlere göre oluşturulduğu belirsizdir. İnsan hakları hukukunun sınırının belirlenmesinde iki farklı faktör, iki farklı sonucu ortaya çıkarmaktadır. Eğer temel hak ve özgürlükler insan hakları hukukunun amacı olarak görülürse, bu durum dışarıdan bir şeyin insan hakları hukukunun kapsamını oluşturduğunu ortaya koyar. Bu şartlar altında insan hakları hukukunun otonom bir temeli bulunmaz. İnsan hakları hukukunun temelinde siyasi bir projenin yatmadığı, kuralların devlet iradesi dışında oluşturduğu sonucu ortaya çıkar ki, bahsi geçen sonuç doğal hukukun tanımlaması için kullanılabilir niteliktedir. Diğer yönüyle insan hakları hukukunun amacının doğal hukukun ürünü olan temel hak ve özgürlüklerin pozitif hukuka aktarılması olduğu düşüncesi benimsebilir ki, söz konusu yorum insan hakları hukukunu sosyal bir ihtiyaç olmaktan çıkarır. (Audrey Soussan, "From Law as a Means to Law as an End: About the Influence of International Human Rights Law on the Structure of International Law Rules", in *The Influence of Human Rights on International Law*, Norman Weiß and Jean-Marc Thouvenin (Eds.), Heidelberg/Dodrecht/ New York: Springer, 2015, s. 9.) Uygulanan uluslararası hukukun bugün için doğal hukukun yorum yöntem ve araçlarıyla uyumlu olmadığı görülmektedir. Hangi temel hak ve özgürlüklerin insan hakları hukukunun konusunu oluşturduğu hangisinin kapsam dışında bulunduğu tamamen siyasi tercihlere bağlıdır. Bu şartlar altında da pozitif uluslararası hukuk insan hakları hukukunun uygulama alanı set çekebilmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte insan hakları hukukuna ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok sayıda uluslararası bildiri yayınlanmış, uluslararası antlaşma oluşturulmuş ve yürürlüğe girmiştir. Milletlerarası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MMSHS),⁸ Milletlerarası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (MESKH),⁹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)¹⁰, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme,¹¹ AİHS ve AMİHS gibi temel uluslararası hukuk belgeleriyle insan haklarına ilişkin normatif temellerin oluşturulduğu düşünülmektedir.¹² Oysa söz konusu belgeler mevcut normatif değerleri yazılı hale getirmiştir. Bu ayrımın yapılamaması maalesef güncel insan hakları uygulamalarına da yansımaktadır. Zira insan hakları hukukunun normatif temellerinin pozitif uluslararası hukuk kaynaklarından doğduğu anlayışıyla hareket etmek, insan hakları hukukunu iradeci pozitivist uluslararası hukukla yorumlamaktan başka bir gelişimin kaydedilemeyeceğini kabul etmek anlamına gelecektir. Bu sebeptendir ki doğrudan kadın haklarına ilişkin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW),¹³ BM Kadınların Siyasal Haklar Sözleşmesi,¹⁴ BM Evlenmeye Rıza, Evlenme için Asgari Yaş ve Evliliklerin Tescili Hakkında Sözleşme¹⁵ gibi çok daha eski tarihli uluslararası antlaşmalar bulunsa da yirminci yüzyılın sonlarında alevlenen uluslararası hukuka yönelik feminist yaklaşıma kadar kadın hakları böylesi bir gündem oluşturmamıştır. Zira insan hakları hukukunun gelişimiyle bireyin uluslararası hukukta sahip olduğu haklar ile kadının elde ettiği haklar aynı paralelde gerçekleşmiştir.

⁸ International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, 999 UNTS 171, No. 14668.

⁹ International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, 16 December 1966, 993 UNTS 3, No. 14531.

¹⁰ UN General Assembly, General Assembly Resolution 3/217 A [Universal Declaration of Human Rights], 10 December 1948, A/RES/217(III) A (1948).

¹¹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, 78 UNTS 278, No. 1021.

¹² Thomas Buergenthal, "The Normative and Institutional Evolution of International Human Rights", Human Rights Quarterly, Vol. 19(4), 1997, s. 705.

¹³ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, 1249 UNTS, No. 20378.

¹⁴ Convention on the Political Rights of Women, 31 March 1953, 193 UNTS 136, No. 2613.

¹⁵ Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, 10 December 1962, 521 UNTS 232, No. 7525.

Kadın, cinsiyet temelli bir farklılığa bağlı olarak farklı haklar elde etmemiştir. İnsan hakları hukukunun pozitivizme bağımlı tutulması kadın haklarının gelişimine de ket vurmuştur. Bireyin devlet iradesinden bağımsız şekilde sahip olduğu hakların hukuki rejiminin devlet iradesine bağlı tutulması, kadının da sahip olduğu özelliklere bağlı olarak haklar elde etmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Bununla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçek vardır ki; o da mevcut uluslararası hukukun insan hakları bakımından bu şekilde uygulanmaya devam ediyor olmasıdır. Kadın haklarının uluslararası hukuktaki gelişimi de genel olarak insan hakları hukukunun üzerinde durulan özelliklere bağlı olup, feminist yaklaşım bu kapsam yani uluslararası antlaşmaların meydana getirdiği sistem çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır.

II. İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmaların Özellikleri

İnsan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülükler her ne kadar devletler tarafından bir uluslararası antlaşma ile üstlenilmekteyse de söz konusu antlaşmaları genel uluslararası antlaşmalardan ayırmak gerekmektedir. Zira devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde uluslararası hukukun özünü oluşturan mütekabiliyet ilkesi, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar bakımından uygulama alanı bulamaz. Bu hususun çok basit bir nedeni bulunmaktadır. O da uluslararası antlaşmalara ilişkin oluşturulan genel uluslararası hukuk rejiminin devletlerin karşılıklı çıkarlarını korumayı ve dengelemeyi amaçlarken, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların bireyin hangi devletin vatandaşlığında olduğunu gözetmeksizin uluslararası ortak faydayı sağlamayı amaçlamasıdır.¹⁶ Bahsi geçen haklar evrenseldir ve yazılı olarak ifade edilmeseler bile devletler bakımından sonuç doğururlar.¹⁷ Bu yönüyle insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların *erga omnes* etkisinin bulunduğu kabul edilmesi kaçınılmazdır.¹⁸

¹⁶ Başak Çalı, "Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions", *Human Rights Quarterly*, Vol. 29 (1), 2007, s. 260.

¹⁷ *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime and Genocide, Advisory Opinion*, 1951 ICJ Rep., s. 23.

¹⁸ *Barcelona Traction Light and Power Company Case (Belgium v. Spain)*, 1970 ICJ Rep., para. 33, 34. *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo)*, Judgment, 2010 ICJ Rep., para. 87.

İnsan hakları hukukunun bu yönleri dikkate alınmakla beraber, önemli bir sorun da ortaya çıkmaktadır. O da uluslararası antlaşmalarla düzenlenenler dışında temel hak ve özgürlüklerden bahsedilip bahsedilemeyeceği olmaktadır. Zira bir uluslararası antlaşma ancak kendi içeriği çerçevesinde uygulanır. Metinde düzenlenenen daha fazla yahut daha eksik bir uygulamadan bahsedilemez. Ancak konu insan hakları hukuku olduğunda evrensel ya da bölgesel bir uluslararası antlaşmanın konusunu oluşturmayan bir hakkın insan hakları kapsamına girip girmeyeceğinin cevabı kesin olarak ortaya konamamaktadır.

Bu noktada tartışılması gereken en önemli sorunlardan birisi temel hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğidir.¹⁹ Zira bir temel hak ve özgürlük insan haklarına ilişkin bölgesel bir uluslararası antlaşmanın konusunu oluşturmakla birlikte evrensel bir uluslararası antlaşmada yer almadığında, söz konusu temel hak ve özgürlüğün evrensel bir niteliğinin bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa ne şekilde yaklaşılması gerektiğinin belirlenmesi önemlidir. Uluslararası insan hakları hukuku evrenselliğe ilişkin çok çeşitli yaklaşımları farklı uluslararası hukuk belgelerinde ortaya koymaktadır. İHEB, her türlü temel hak ve özgürlüğü göz önünde bulundurarak bütün insanlar için ulaştırılması gereken ortak bir standarttan bahsederken, MMSHS ve MESKH temel hak ve özgürlüklerin insan onurundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte yine aynı metinler temel hak ve özgürlüklerin belirli şartlar altında sınırlarının öngörülebileceğini de hüküm altına almaktadırlar.²⁰ UAD, temel insan haklarının görmezden gelinmesinin, BM

¹⁹ II. Dünya Savaşından sonra kabuk değiştiren uluslararası hukuk, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar yürürlüğe sokulmadan önce de insanı dikkate almaya başlamıştı. Şöyle ki amacı devletlerarası uyuşmazlıkları çözmek olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD) dahi inşa hayatına dikkat çekmeye başlamıştır. Her ne kadar doğrudan temel hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğine atıf yapmasa da 1949 yılında Corfu Kanalı Davasında UAD'nin varmış olduğu sonuç, devletlerin insanların hayatlarını kaybetmesine neden olan davranışlarından sorumlu olacakları yönünde olmuştur. (The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, 1949 ICJ Rep., para. 23.) Divan'ın daha sonraki kararlarında (Barcelona Traction ve Diallo Davaları) daha ilerici ve konunun özü bakımından dikkate alınabilecek hususlara vurgu yapılmışsa da, Corfu Kanalı Davası'nın açtığı yol bakımından özel bir yeri bulunmaktadır.

²⁰ Michael Freeman, "Universalism of Human Rights and Cultural Relativism", in Routledge Handbook of International Human Rights Law, Scott Sheeran and Nigel Rodley, London/New York: Routledge, 2014, s. 50, 51.

Şartı'nın açık ihlali olacağını ifade ederek, BM Şartı tarafından kesin olarak ortaya konmasa da her türlü insan hakkının korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.²¹ BM Şartı da insan hakları hukukuna ilişkin evrensel bir uluslararası antlaşma olarak kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere ilgili metinler, temel hak ve özgürlüklerin evrensel nitelikte ve kendiliğinden var olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu hak ve özgürlüklere pozitif düzenlemelerle sınırlandırmaların getirilebileceğini öngören hükümlere sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar evrensel nitelikte olduğu kabul edilse de devletlerin kendiliklerinden insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların kapsamını genişletmek niyetinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Gerektiği takdirde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının kaçınılmaz olması bir gerçektir. Bununla birlikte sınırlandırılabilir temel hak ve özgürlüklerin listesine bir yenisinin eklenmesinin, doğrudan devletlerin rızasıyla gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ve ilgili diğer belgeler, temel hak ve özgürlüklerin tahdidi bir yapısının olmadığı sonucuna ulaşılmasını sağlasa da, uluslararası antlaşmalarda yer almayan temel hak ve özgürlüklerin ne şekilde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir çözüm de getirmemektedirler.

Doktrin ve uluslararası yargı kararları insan haklarına ilişkin uluslararası bir antlaşma metninde yer almasa dahi temel hak ve özgürlüklerin korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yükümlülüklerin *erga omnes* niteliği haiz olması konusunda çok fazla sayıda itirazla da karşılaşmamaktadır. Yalnız uygulama aşamasına geçildiğinde devletler ve uluslararası mahkemeler kendilerine çizilen sınır çerçevesinde hareket etmek durumunda kalmaktadırlar. Konuya ilişkin uluslararası yargı organlarının konumunun belirlenmesi bu bakımdan önemlidir. Uluslararası yargının, kural koyucu olmadığı ve yeni bir hukuk yaratamayacağından hareketle insan haklarının *erga omnes* özelliklerine ne şekilde yaklaşması gerektiği sorusunun cevap bulması gerekmektedir.²² Zira evrensel ve bölgesel çok katımlı uluslararası

²¹ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) (Security Council), Advisory Opinion, 1970 ICJ Rep., para. 131.

²² İnsan hakları hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin *erga omnes* olarak nitelendirilmesinin temelinde insan hakları hukukunun normatif bir yapısının

antlaşmalarla düzenlenmeyen bir temel hakkın insan hakları hukukunun konusunu oluşturduğunun bir uluslararası mahkeme kararında yer almasının mevcut durumun tespitini mi yoksa yeni bir uluslararası bir hukuk kuralının yaratılması sonucunu mu doğuracağı tartışmaya açıktır. Aynı şey bir uluslararası antlaşmada temel hak ve özgürlük olarak düzenlenen bir hususun, bir diğer uluslararası antlaşmada düzenlenmemesi durumunda da söz konusudur. Yani uluslararası antlaşmalar ile oluşturulmaya çalışılan düzen yeterli olamamaktadır.

Kadın hakları da insan hakları hukukuna ilişkin bahsedilen sıkıntılardan etkilenmektedir. Kadınların sahip oldukları özelliklerden ve dünya üzerinde kadınların maruz kaldığı ayrımcılıktan dolayı oluşturulan uluslararası antlaşmalar da bulunmaktadır. Ancak bu antlaşmalar son derece sınırlıdır. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalarda ve diğer uluslararası antlaşmalarda insan haklarının korunmasına dair hükümler çoğu zaman cinsiyet farkı gözetmeksizin oluşturulmaktadır. Bu hükümlerin uygulanmasında, kadının, üzerinde durulan yönleriyle dikkate alınmaması durumunda ise önemli sıkıntılar doğmaktadır. Zira bu şartlar altında söz konusu haklar kadını ikinci plana iten, erkeği ön plana çıkaran bir niteliği ortaya koymaktadır. Hâlbuki yukarıda da belirtildiği üzere insan hakları hukukunun konusunu oluşturan temel hak ve özgürlükler, yalnızca uluslararası antlaşma metinlerine hasredilemez. Temel hak ve özgürlüklerin kadın ekseninde ayrıca ele alınması gerekmektedir.²³ Zaten uluslararası antlaşmalara ilişkin yorum kurallarının özel olarak ele alındığı ve farklı yöntemlerin kullanıl-

bulduğuna yönelik genel kabul yatmaktadır. Bununla birlikte normatif bir yapının ve söz konusu yapının içinde yükümlülüklerin erga omnes niteliğinin kabul edilmesi uygulamayı tek başına istenen düzeye taşıyamamaktadır. Zira insan hakları hukukunun pozitif yönünü oluşturan uluslararası antlaşmalar sistemi yer almaktadır. Bu anlamda iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Bir yönüyle pozitif yükümlülüklerin meşruiyetini sağlayabilmesi için normatif yapıyla uyumlu olması beklentisi, diğer yönüyle de normatif yapının etkinliğini sağlayabilmesi için pozitif uluslararası hukuka ihtiyaç duyması insan hakları hukukunun etkinliğinin önündeki en büyük engellerden bir tanesidir. (Willy Moka-Mubelo, *Reconciling Law and Morality in Human Rights Discourse – Beyond the Habermasian Account of Human Rights*, Cham: Springer, 2017, s. 82.)

²³ Bkz. Fleur Van Leeuwen, " 'Women's Rights are Human Rights!': the Practice of the United Nations Human Rights Committee and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights", in *Women's Human Rights – CEDAW in International, Regional and National Law*, Anne Hellum and Henriette Sindig Aasen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 256 vd.

dığı insan hakları hukukunda, temel hak ve özgürlüklerin kadın bakımından irdelenmesinde de mikro düzeyde yeni bir bakışın sağlanması gerekmektedir. Esasında feminist yaklaşım bu yorum yöntemini somutlaştırmaktadır. Feminist yaklaşım, kadın haklarının korunması ve kadının konumunun güçlendirilmesi bakımından uluslararası hukuku kadın hakları çerçevesinde yorumlayan; insan hakları hukukunun içinde özelleştirilmiş bir içeriği ifade eder.²⁴ Bununla beraber konuya ilişkin kesin bir kabul uluslararası toplumda ortaya konamamaktadır.²⁵ Bu noktada da insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ile feminist yaklaşım arasındaki ilişki, feminist teorilerin uluslararası hukukta uygulanmasının önünde bir engel niteliği taşıyabilmektedir.

III. İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası Hukukta Feminist Yaklaşım

Kadının uluslararası hukuk bakımından sahip olduğu hakları 1945 öncesi ve sonrası olacak şekilde ikiye ayırmak mümkündür. 1945 yılından önce uluslararası hukuk kadını ataerkil ve korumacı bir yaklaşımın ürünü olan uluslararası hukuk norm ve kuralları çerçevesinde ele almaktaydı. Kadının önceliğini anne olmaya dayandırmakta ve onu aile içi hiyerarşide korunan ailenin mülkiyetinde bir eşyaymışçasına düzenlemekteydi. II. Dünya Savaşından sonra ise kadın bir insan olarak görülmeye başlanmış ve bu sebeple de “erkeğin sahip olduğu haklara” kavuşması sağlanmaya çalışılmıştır. Kadın, insan hakları hukukunun gelişmeye başladığı ilk zamanlarda da, erkeğin altında olduğu düşünülen konumu güçlendirilmeye çalışılan ve erkeğin sahip olduğu haklara erişmesi bahsedilmiş yeni bir insan tipi olarak görülmekteydi. İHEB, MMSHS ve MESKH ile başlayan süreç kadının gerçek anlamda insan haklarının konusunu oluşturması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kadın, haklarını kullanırken ayrımcılığa maruz kalmama ve

²⁴ Hilary Charlesworth, “Feminist Ambivalence about International Law”, *International Legal Theory*, Vol. 11(1) s. 3. Bkz. Anne Orford, “Feminism, Imperialism and the Mission of International Law”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 71(2), 2002, s. 281.

²⁵ Bkz. Fernando R. Tesson, “Feminism and International Law”, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33(3), 1993, s. 665 vd.; Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia - The Structure of International Legal Argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 485 vd.; Rosa Ehrenreich Brooks, “Feminism and International Law: An Opportunity for Transformation”, *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 14, 2002, s. 354 vd.

erkeklerle eşit haklara sahip olma ayrıcalığına(!) kavuşmuştur.²⁶ Feminist yaklaşım uluslararası hukuk bakımından bahsedilen sorunları kadının sahip olduğu özellikler bakımından ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte kadın - erkek ayrımını yalnızca cinsiyet temelli bir yaklaşımla ele almamak gerekmektedir. Feminist yaklaşımın amacı kadın ve erkek kimlikleri arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁷ Zaten aksi bir durum, sadece kadın - erkek eşitliği ve ayrımcılığın önlenmesi algısının yeterli olarak görülmesini değil aynı zamanda 1945 yılından önceki mevcut durumun olağan olduğunu ortaya koyar.

Kadın, erkeğe nazaran daha farklı muamelelere ve olumsuz koşullara maruz kalabileceği için, "eşitlik" kadının erkek karşısındaki konumunun belirlenmesi bakımından insan hakları hukukunun yetersiz yönlerini de ortaya koymaktadır. Eşitlik, özüne inilerek uygulanmadığı takdirde, kadının sahip olduğu hakları kâğıt üzerinde bırakmaktadır.²⁸ Erkek, hamile olduğu için işini kaybetme riskini taşımadığı,²⁹ cinsiyete bağlı saldırıların ve zararların (aile içi şiddet, gurur cinayetleri, zorla evlilik vb.) muhatabı olmadığı için insan hakları hukukunun eşit koruma sağladığı yönünde getirdiği bir hükmü içselleştirmekte güçlük çekmektedir.

Eşitlik ilkesinin ne zaman uygulanması gerektiği, ne zaman olumsuz sonuçlar doğuracağına ilişkin genel geçer bir standart bulunma-

²⁶ Dianne Otto, "Women's Rights", in *International Human Rights Law*, Daniel Moeckli, Sangeeta Sheh, and Sandesh Sivakumaran (Eds.), Second edition, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 320, 321. Feminizmin uluslararası hukukta insan haklarının ele alınması bakımından etkileri dört aşamalı bir tarihi süreçte de belirtilebilir. Öncelikle kadın ve erkek arasında resmi bir eşitlik oluşturulmuş, uluslararası hukukun yapısal analizi yapılmaya başlanmış, uluslararası hukuk kurallarının yeniden şekillendirilmesi veya yorumlanması üzerinde görüşler ileri sürülmüş ve ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde bir değerlendirme dönemine girilmiştir. Esasında yapısal analiz, yorumlama ve değerlendirme aşamaları farklı tarihlerde başlamışlarsa da her üçü de günümüzde halen varlıklarını sürdürmektedirler. (Bkz. Alice Edwards, *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, Cambridge/New York/Merlbourne: Cambridge University Press, 2011, s. 38 - 43.)

²⁷ Rachel Saloom, "A Feminist Inquiry into International Law and International Relations", *Roger Williams University Law Review*, Vol. 12(1), 2006, s. 160.

²⁸ Hilary Charlesworth, "Feminists Critiques of International Law and Their Critics", *Third World Legal Studies*, Vol. 13(1), 1995, s. 8.

²⁹ Bkz. *Schuler-Zraggen v Switzerland*, App. No. 14518/89 (ECtHR, Judgment of 24 June 1993).

maktadır. Bu durum uygulamada aşılmaya çalışılmaktadır.³⁰ CEDAW Komitesi de 19 numaralı genel tavsiyesinde³¹ cinsiyet bazlı şiddeti CEDAW'nin lafzından farklı yorumlayarak ayrımcılık yasağı içerisine sokmuştur.³² Görüldüğü üzere yine kadının sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin yapılmış bulunan bir uluslararası antlaşma pozitivist uygulamada kadın bakımından istenilen uygulamayı oluşturamamıştır. Bununla birlikte yapılan yorum, insan hakları hukukunun doğal hukuktan kaynaklanan yönüne uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Zira lafzi yorum yerine amaçsal yorumun tercih edilmesiyle kadının sahip olduğu özellikler, temel insan hakları belgelerinin ortaya koyduğu hedeflere uygun bir şekilde mevcut kuralların yorumlanmasında dikkate alınmıştır. Ancak uygulamanın ne şekilde olması gerektiği ortaya konmakla birlikte, bu yorumun bağlayıcı olabilmesi için gerekli hükümler ilgili uluslararası antlaşmada yer almadığı için, kadın hakları bazında insan hakları hukuku bir kez daha iradeci pozitivizme yenik düşmüştür.

Feminizm, uluslararası hukuk tarafından oluşturulup iç hukuk düzenlerine servis edilmiş bir yaklaşım değildir. Tamamen sosyolojik araştırmaların ürünü olarak ortaya çıkmış, psikolojinin araçları kullanılarak farklı bakış açılarıyla irdelenmiş ve felsefi olarak çeşitli yönleriyle tartışılmakta olan bir kavramdır.³³ Feminizmin iki temel eksen

³⁰ Kadının kendi soyadını eşinin soyadından bağımsız bir şekilde kullanamaması hakkında bkz. *Burghartz v Switzerland*, App. No. 16213/90 (ECtHR, Judgment of 22 February 1994). Kadının aile içindeki konumunda eşitliğinin sağlanmasına ilişkin bkz. *Unal Tekeli v Turkey*, App. No. 29865/96 (ECtHR, Judgment of 16 November 2004). Evlilikte sahip olunan mülkiyete ilişkin haklar bakımından MSSH's'yi ihlali bakımından bkz. *HRC, Ato del Avellanal v Peru* (1988) UN Doc. Supp. No. 40 (A/44/40). Ulusal düzenlemelerin CEDAW'la çelişen yönleri bakımından bkz. *Morales de Sierra v Guatemala*, IACHR, OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 144 (1997). Kadının vatandaşlığı bakımından bkz. *Advisory Opinion on Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica*, Advisory Opinion OC-4/84, IACtHR Series A No. 4 (19 January 1984).

³¹ CEDAW Committee, General Recommendation No. 19, Eleventh Session, 1992, http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf (Son erişim tarihi 25.03.2017.)

³² Christine Chinkin, "Women, Rights of, International Protection", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010, para. 19. (Son erişim tarihi 25.03.2017.)

³³ İnsan hakları hukukuna ilişkin uluslararası yükümlülükler genellikle iç hukukun uluslararası hukuka yansımaları şeklinde olur. Bu sebeple insan hakları hukukunun normatif yapısının, antlaşmalardan bağımsız bir şekilde dikkate alınacağına ilişkin tartışmalar, ulusal düzeydeki araştırmalar neticesinde elde edilen veriler

etrafında şekillendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Anlaşıldığı üzere feminizm bir yönüyle kadının, özellikleri itibariyle, sahip olduğu hakların erkek karşısında daha farklı yorumlanması gerekliliğini tartışırken; diğer yönüyle erkeğin erkek olması itibariyle kadının önünde görülmesini ve kadının ikinci plana atılmasını eleştirmektedir. İlk yönüyle feminizm kadının pozitif bir ayrımcılığa tabi tutulması ihtiyacını açıklayan bir yaklaşım olarak ele alınabilmektedir. Buna göre aynı konuya kadının ve erkeğin farklı şekillerde yaklaşıyor olmaları ile fiziksel ve psikolojik yapılarındaki farklılıklar nedeniyle feminist yaklaşım, kadın ve erkek bakımından iki ayrı değerlendirmenin zorunlu olduğu kanaatini doğurmaktadır. İkinci yönüyle ele alındığında da toplumsal yaşamda kadının erkek karşısında tamamen cinsiyetçi bir bakış açısıyla ikinci plana itilmesini eleştirmekte, kadın - erkek eşitliği çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Feminizmin bu iki yönüyle birbirine taban tabana zıt iki görüş algısı yaratmakla birlikte aynı amacı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu amacın da kadının erkek karşısındaki konumunun güçlendirilmesi olduğu açıktır.

Uygulamada söz konusu çelişki feminizm paradoksu olarak ifade edilmektedir. Buna göre, kadının haklarını en iyi güvenceye alan hukuk normlarının kadına erkeklere olduğu gibi davranılmasını sağlayan normlar mı yoksa yalnızca kadına uygulanabilen belirli normlar mı olduğu sorusuna kesin bir cevap verilememektedir.³⁴ Sonuç olarak

çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu nedenle de insan hakları hukuku ve onun taşıdığı özellikler sosyolojik araştırmaların neticelerinin yansıtılmasıyla oluşturulur. (Bryan S. Turner, "Sociology of Human Rights", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 88.) Feminist yaklaşımda bu çerçevede ulusal düzeydeki sosyolojik araştırmaların ortaya koyduğu verileri dikkatlice ele alıp çeşitli teoriler ya da yöntemler ileri sürer. Zamanla bu yöntemler uluslararası ortak bir değerler sisteminin oluşturulması çabasına katkıda bulunmaya başlar ve uluslararası hukukta da bu eksenle kadın haklarının korunması ve ön plana çıkarılması bakımından çeşitli yöntemler oluşturulur. Feminizm bu nedenle, insan haklarına ilişkin diğer hususlarda da olduğu gibi, kadınlara yönelik ulusal uygulamalardan kaynaklanan sorunların uluslararası toplumun ortak çıkarlarının korunması için çözümlenmesine katkıda bulunur.

³⁴ Sari Kouvo, *Making Just Rights? - Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective*, Uppsala: Lustu Forlag, 2004, s. 104. Bu yaklaşımın benimsendiği BM Güvenlik Konseyi kararlarına da rastlanmaktadır. Bkz. UN Security Council, Security Council Resolution 1325 [Women and Peace and Security], 31 October 2000, S/RES/1325 (2000). UN Security Council, Security Council Resolution 1820 [Women and Peace and Security], 19 June 2008, S/RES/1820 (2008). UN Security Council, Security Council Resolution 1888 [Women and Peace and

feminizmin her iki ekseninde de etkisinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu paradoksun bir çatışma yaratmadığı, yalnızca insan hakları hukuku çerçevesinde yorumlanması gereken bir gerçeği doktrinin dikkatine sunduğu görülmektedir.

Feminizm uluslararası hukukta bir etki yaratmak peşindedir. Amacı kadının, kadın olarak ele alınması ve ikinci planda tutulmasının engellenmesidir.³⁵ Feminizm, uluslararası hukuktaki hukuka aykırılıkların ortadan kaldırılması ve karar mercilerinin uygulamalarının yeni bir uluslararası hukuk yaratılarak değiştirilmesi peşinde değildir.³⁶ Amacı mevcut insan hakları hukukunun uygulanmasında çok çeşitli tecrübelerle ortaya çıkmış, kadınların yaşamlarına etki eden çeşitli faktörlerin dikkate alarak ulusal uygulamalardaki insan hakları hukuku ihlallerini engellemektedir. Söz konusu bakış açısı yeni bir hukuk yaratmamaktadır.³⁷ Feminizm, insan hakları hukuku özelinde uluslararası hukuka katkıda bulunma amacındadır. Bu katkıyı kadının haklarını esas alarak gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla buradaki amaç yeni bir uluslararası hukukun kadınlar için yaratılması değil, mevcut norm ve kuralların kadınlar dikkate alarak yorumlanması ve ihtiyaç duyulan düzenlemelerin hayata geçirilmesidir.

Security], 30 September 2009, S/RES/1888 (2009). UN Security Council, Security Council Resolution 1889 [Women and Peace and Security], 5 October 2009, S/RES/1889 (2009). UN Security Council, Security Council Resolution 1960 [Women and Peace and Security], 16 December 2010, S/RES/1960 (2010). UN Security Council, Security Council Resolution 2106 [Women and Peace and Security], 24 June 2013, S/RES/2106 (2013). UN Security Council, Security Council Resolution 2122 [Women and Peace and Security], 18 October 2013, S/RES/2122 (2013). UN Security Council, Security Council Resolution 2242 [Women and Peace and Security], 13 October 2015, S/RES/2242 (2015).

³⁵ Başta BM sistemi içerisinde oluşturulan uluslararası antlaşmalar olmak üzere temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren bölgesel ve evrensel nitelikli uluslararası antlaşmaların kadınlar bakımından etkin sonuçlar yaratması ancak feminist teorilerin anlaşılmasıyla mümkündür. Bu durum hem BM'nin ve diğer uluslararası örgütlerin benimseyecekleri politikalara yön verilmesini hem de mevcut düzenlemelerin kadınların haklarını korumaya hizmet edecek şekilde yorumlanmasını sağlayacaktır. (Bkz. R. Christopher Preston and Ronald Z. Ahrens, "United Nations Convention Documents in Light of Feminist Theory", *Michigan Journal of Gender and Law*, Vol. 8(1), 2001, s. 26.)

³⁶ Feminist yaklaşımın ancak insan haklarına ilişkin ilgili uluslararası antlaşmaların içeriklerinin yeniden düzenlenmesiyle mümkün olduğunu savunan görüş için bkz. Karen Engle, "International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 13(3), 1992, s. 584 vd.

³⁷ Hilary Charlesworth, "Feminist Methods in International Law", *Studies in Transnational Legal Policy*, Vol. 36, 2004, s. 181.

Yapılan açıklamalardan, bahsedilen özellikleri taşıyan feminizmin ilk etkilerini ulusal hukuk düzenlerinde gösterdiği, bunun uluslararası hukuka yansımalarının daha sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kadın - erkek ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kadının iş hayatındaki ve toplumsal hayattaki konumunun güçlendirilmesi ve kadının cinsiyetçi yaklaşımın bütün olumsuz sonuçlarından arındırılması çabası ulusal hukuk düzenlerinin uzun bir süredir devam eden ve güncel kaygılarıdır. Bununla birlikte insan hakları hukukunun uygulanmasında da görüldüğü üzere konunun tamamen ulusal hukuk düzenlerinin takdirine bırakılması istenilen düzeyde sonuçların elde edilmesini engelleyici niteliktedir. Ancak uluslararası hukuk, insan hakları hukukunun gelişimiyle birlikte sağladığı ilerlemeyi tam olarak feminizmin istediği şekilde gerçekleştirememektedir.

Feminizm insan hakları hukukunun ortaya çıkışına kadar uluslararası hukukta kendisine yer bulabilmiş bir yaklaşım olmamıştır. İnsan hakları hukukunun gelişimiyle, uluslararası hukukta kadının sahip olduğu haklar ele alınmaya başlamıştır. Yalnız uluslararası hukukun bugün geldiği noktada da kadın, tam olarak feminizmin hedeflediği amaçlara paralel haklara sahip olamamıştır. Bunun en temel nedeni insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk metinlerinin genellikle kadın ve erkek arasındaki ilişkilere eşitlik anlayışıyla yaklaşıyor olmasıdır. Söz konusu tutum her yönüyle yanlış değildir. Zira kadın ve erkeğin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olması ve kadının erkek karşısında cinsiyetçi bakış açısından bağımsız bir şekilde bu hak ve yükümlülükler çerçevesinde hareket edebilmesi sadece olumlu bir gelişme olmayıp aynı zamanda feminizmin hedeflediği hususlardan da birisidir. Sorun, bu eşitliğin aynı zamanda kadının sahip olduğu özelliklerle birlikte ele alınması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Yani bahsedilen tutum baştan sona yanlış olmayıp, yalnızca eksiktir. Zira tek başına "kadın erkekle eşittir" hükmüne yer vermek ve kadına karşı ayrımcılığın engellenmesini tek hedef olarak belirlemek mevcut sorunları ortadan kaldırmaz.³⁸ Bu şekilde yaklaşıldığında erkek temel alınarak oluşturulmuş hukuk kurallarına kadını ortak etmek anlayışı ortaya çıkar. Bu çıkarımı yapmak yadsınamayan bir gerçeğe dayanmaktadır. O da

³⁸ Christine Chinkin, "Feminism, Approach to International Law", in R. Wolfrum (ed), The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010, para. 19. (Son erişim tarihi 25.03.2017).

hukuk kurallarının oluşturulmasında daha çok erkeğin bakış açısının etkinliği ve bu sebeple de bugüne kadar daha ziyade erkeğin ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu hukuk sistemlerinin oluşturulmuş olmasıdır.³⁹ İnsan hakları hukuku da kadın - erkek eşitliği ifadesini kullanarak kadının rolünü erkek egemen hukuk sistemlerinde güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu durumda da feminizm, uluslararası hukukta daha çok ikinci yönüyle etkili olmaktadır. Feminizmin her iki yönüyle de uluslararası hukuktaki etkinliğini arttırabilmesi ve ortaya koyabilmesi kadın temelli hukuk kurallarının oluşturulmasına bağlıdır.⁴⁰ Esasen bu hususun normatifliği ortadadır; fakat pozitif hukuk kurallarının oluşturulmasında daha etkin bir hale getirilmedikçe amaçlanan sonuçların elde edilmesi pek de mümkün görünmemektedir.

IV. İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmalarla Oluşturulan Sistemin Feminizmi Sınırlandırması Sorunu

İnsan hakları hukukuna ilişkin oluşturulan her türlü belge, antlaşma, temel prensipler vs. BM'nin ve bölgesel örgütlerin oluşturduğu sistematik çerçevesinde uygulama alanı bulmakta, devlet ile birey arasındaki ilişkiler uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınmaktadır. İnsan hakları hukukuna ilişkin normlar, uluslararası hukukun diğer konularına ilişkin normlarda olduğu gibi uluslararası örf ve adet hukuku kuralları, uluslararası antlaşmalar ve hukukun genel ilkeleri içerisinde yer almaktadır. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar uluslararası hukukun gelişimine önemli katkıda bulunmakla birlikte, her temel hak ve özgürlük ile onların uluslararası hukuka olan ve olması muhtemel etkileri kodifiye edilmemektedir.⁴¹ Konuya ilişkin uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının tespit edilmesindeki güçlük de göz önünde bulundurulduğunda, ilgili uluslararası antlaşmaların, kadın haklarına yönelik tutum ve uygulamaların belirlenmesinde esas

³⁹ Hilary Charlesworth, Christine Chinkin, and Shelley Wright, "Feminist Approaches to International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 85 (4), 1991, s. 622.

⁴⁰ Konuya ilişkin çalışmalara örnek olması bakımından bkz. UNCHR, Report, UN Doc. A/HRC/19/41 (2011).

⁴¹ Bertrand G. Ramcharan, "The Law Making Process: From Declaration to Treaty to Custom to Prevention", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 507, 508.

teşkil ettiği görülmektedir. Bu sebeple her ne kadar kadının sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin belirlenmesi ve yorumlanmasında doğal hukuk anlayışı esas olarak benimsenip, insan hakları hukukunun normatif yapısının ön planda tutulması gerekse de uygulamanın bu yönde şekillenmesine devletler izin vermemektedirler.⁴² Uluslararası mahkemeler, uluslararası antlaşmalardan bağımsız bir korumanın olması gerektiği sonucuna varılmasını sağlasa da somutlaştırılmış bir yöntemden ya da uluslararası hukuk normundan bahsetmemektedirler.⁴³ Yani devletler ve uluslararası mahkeme kararları normatif değerlerin uluslararası antlaşmalarda ele alındığı ölçüde etki doğurmasından başka bir sonucu ortaya koyamamaktadırlar.

Devletlerin büyük çoğunluğu, insan hakları hukukuna ilişkin uluslararası antlaşmaların kadınlar bakımından daha farklı bir şekilde uygulanması gerektiği hususunda anlaşmaktalarsa da bu hakların kapsamı konusunda uyuşmazlığa düşmektedirler. Bunun bir nedeni devletlerin sahip oldukları kültürel farklılıklara bağlı olarak kadınların sahip olacağı haklara ilişkin birbirinden çok farklı yaklaşımların bulunmasıdır. Bu sebeple batı tipi insan hakları hukukunun dünya-daki bütün devletlere ve topluluklara aynı şekilde uygulanması kolay

⁴² Devletlerin söz konusu tutumlarının, uluslararası hukukta kadının korunmasına yönelik bir sonuç alınamamasının nedeni olduğu ileri sürülebilir. Zira insan hakları hukukunun iradeci pozitivistliğe bağımlı kılınması, devletlerin güç ilişkileri ve politikaları çerçevesinde kadını ön plana çıkarmak istememelerine katkıda bulunmaktadır. (Juan M. Amaya Castro, "Feminism and International Law: 20 Years after Charlesworth, Chinkin, and Wright", Runnymede Lecture, Universiteit van Amsterdam: Amsterdam, 9 June 2011, s. 7, 8.) Aynı şekilde uluslararası mahkeme kararlarında da cinsiyet-nötr bir yaklaşımla işlenen cinsel suçların soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçu gibi adlandırmalarla ifade edilmesine rağmen, kadına karşı işlenen suç diye ifade edilmemesi kadının ikinci planda tutulduğu izlenimini yaratmaktadır. (Bkz. The Prosecutor v. Akayesu, Judgement, ICTR-96-4-T, 2 September 1998, para. 496.) Feminizm, çalışmanın başında da belirtildiği üzere uluslararası hukukta yalnızca temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası hukuk kurallarının kadına ne şekilde uygulanacağı sorusuna cevap aramaz. Aynı zamanda (her ne kadar bu çalışmanın konusunu oluşturmasa da) kadının uluslararası hukuk kurallarının meydana getirilmesinde, uluslararası örgütlerin karar mercilerinde bulunmalarında vb. durumlarda sahip oldukları etkinliği de arttırmayı hedefler. Bu sebeple, feminist teoriyi savunan yazarlar, erkeklerin karar alma süreçlerindeki etkilerini kaybetmemek için kadının ikinci planda kalacağı bir uluslararası hukuk uygulamasında ısrar ettiklerini ileri sürmektedirler.

⁴³ Bkz. Staatkundig Gereformeerde Partij v Netherlands, App. No. 58369/10, ECtHR, 2012. Pichon and Sajous v France, App. No. 49853/99, ECtHR, 2001.

değildir.⁴⁴ Ayrıca pek çok devlet kadına özgü de olsa kendi iç hukukunda kapsamı geniş bir uluslararası insan hakları hukuku uygulamasını hayata geçirmek istememektedir. Batı tipi demokrasiyle yönetilen devletlerdeyse kültürel farklılık, kadın haklarının etkin korunması ve uygulanması bakımından ileri sürülebilecek bir mazeret değildir.

Feminist yaklaşım, uluslararası hukukun erkeğe ayrıcalıklı bir uygulama alanı sunduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan söz konusu düzenin uygulanmasına karşı çıkmakta ve yeniden değerlendirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Anılan hedef uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması süreci ön plana çıkarılarak eleştirilmektedir. Buna göre pozitif uluslararası hukukun meydana getirilmesinde cinsiyetsiz (cinsiyet-nötr) bir yaklaşımın benimsendiği ileri sürülmektedir. Münhasır ekonomik bölgenin hukuki statüsünü oluşturan kuralların bu hususa ilişkin örnek olarak verildiği görülmektedir.⁴⁵ Bahsi geçen eleştiriye katılmak mümkün değildir. Söz konusu eleştiri esasında feminist yaklaşımın özü tam olarak kavranmadan yapılmaktadır. Şu ana kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere feminist yaklaşım, uluslararası hukukun çoğu zaman getirdiği cinsiyetler arasındaki eşitliği koruyan hükümlerin kadını ikinci plana attığını da bir sav olarak ortaya atmaktadır. Zira çalışmanın başından itibaren dile getirildiği üzere feminist yaklaşım iki yönlü sonuç alabilmenin peşindedir. Erkek karşısında eşit haklara sahip olunması konunun bir yönünü oluştururken, kadının kadın olmasından ileri gelen özelliklerinin değerlendirilmesi de öbür yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca münhasır ekonomik bölge kavramına yönelik bir uluslararası hukuk kuralının örnek olarak kullanılması abesle iştigaldir. Zira kadın hakları birey olmaktan ileri gelir. Bireyin haklarını uluslararası hukukun içinde özel olarak insan hakları hukuku korur. Bu sebeple insan hakları hukukuna ilişkin olmayan, doğrudan devletlerin sahip olduğu haklara yönelik kurallarla eleştiri getirmek anlaşılabilir değildir.

İlgili uluslararası antlaşmaların hükümlerinin ne şekilde uygulanması gerektiğine yönelik, çok sayıda uluslararası örgüt ve uzmanlık kuruluşunun karar ve uygulamaları bulunmaktadır. Ancak hem

⁴⁴ Aaron Xavier Fellmeth, "Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform", *Human Rights Quarterly*, Vol. 22(3), 2000, s. 688.

⁴⁵ Tesson, s. 655.

uluslararası antlaşmaların hem de karar ve uygulamaların oluşturduğu sistematik kadın hakları bakımından baştan sağma ve gelişigüzel bir sistematığı ortaya çıkarmıştır. Kadına ve kadının sahip olduğu özelliklere dikkat çekilmekte ancak insan hakları hukukunun kapsamına gerçek anlamda bir girdi yapılamamaktadır.⁴⁶ Kadının haklarının ihlaline uygulanan insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşma hükümleri adeta kadını savunmasız bırakmaktadır.⁴⁷ Kadın haklarının korunmasında feminizm bu sistematikle mücadele etmek zorunda kaldığı için sistem içerisinde bir çözüm arayışını da gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu sistem içerisinde de çeşitli uluslararası antlaşmalarda kadının durumuna ilişkin yetersiz de olsa etkiler doğurmaktadır.⁴⁸ Sistemin kadın haklarının mevcut uluslararası antlaşmalar çerçevesinde uygulanmasını dikte ettiği dikkate alındığında feminizm de mevcut doğrudan ya da dolaylı insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların oluşturduğu sistemin kadın haklarına uygun bir biçimde yorumlanmasını beklemektedir.⁴⁹ Bu kapsamda ele alınabilecek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ortaya koyduğu bir yorum yöntemi de bulunmaktadır. O da dinamik yorum yöntemidir.

İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların düzenlediği temel hak ve özgürlüklerin korunmasının herkes için geçerli objektif bir nitelik taşıdığı doktrinde ve uygulamada genel olarak kabul edilmektedir. Ancak söz konusu objektif nitelik, bu uluslararası antlaşmaların konusu ve uygulanacak yer bakımından yorumlanmasında bir takım farklılıkların meydana gelmesine engel olamamaktadır.⁵⁰ Bu nedenle AİHM, AİHS'nin doktrinde dinamik yorum olarak adlandırılan yorum yöntemiyle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Mahkeme, çe-

⁴⁶ Bkz. UNCERD, General Recommendation XXV, Gender Related Dimensions of Racial Discrimination, Annex V, A/55/18 (2000), s. 152.

⁴⁷ Hilary Charlesworth, "Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 18, 2005, s. 10.

⁴⁸ Anne Orford, "Contesting Globalization: A Feminist Perspective on the Future of Human Rights", *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 8(2), 1998, s. 191.

⁴⁹ Brooks, s. 348 vd.

⁵⁰ Alexander Orakhelashvili, "Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *European Journal of International Law*, Vol. 14(3), 2003, s. 533.

şitli kararlarında AİHS'nin belirli bir maddesinin Sözleşme'nin tarafı devletlerce, mevcut hukuk düzenleri itibariyle farklı şekillerde uygulanabileceğini ifade etmiştir. Yani her devlet kendi iç organizasyonu ve hukuk sistemi itibariyle farklı uygulamalara vücut verebilirler.⁵¹ AİHM, aynı zamanda devletlerin AİHS'nin bir maddesinin, insan haklarının korunması amacının gerçekleştirilebilmesi bakımından somut olaya, gelişen ve değişen şartlara uygun bir şekilde yorumlayabileceğini ortaya koymuştur. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) de AİHM'nin bu içtihadını yerinde bulmuş ve benimsemiştir.⁵²

Mahkemenin ortaya koyduğu yöntemin kadın hakları bakımından da dikkatlice irdelenmesi gerekmektedir. Zira kadın hakları da, bu yorum yöntemiyle ele alındığı takdirde önemli bir yol kat edilecektir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için getirilen uluslararası antlaşma hükümleri nasıl ilgili devletin şartları altında ancak hükmün objektif niteliğine bağlı bir şekilde yorumlanıyorsa kadın hakları da aynı şekilde yorumlanabilecektir. Yani bir uluslararası antlaşmanın getirdiği hüküm kadın dikkate alınarak, kadının sahip olduğu özelliklere uygun bir şekilde yorumlanacak, ilgili hükmün özünden sapmadan uygulama sağlanabilecektir. Bununla birlikte söz konusu yöntemin başarıya ulaşılabilmesi kadın haklarının uluslararası yargı organlarıncaya bu veya benzer bir yorumla ele alınmasına bağlıdır. Bugüne kadar uluslararası yargı organlarının konuya bakışı genel anlamda cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve kadın - erkek eşitliği çerçevesinde olmuştur. Dinamik yorumsa ilk planda devletlerarası uygulamalar arasındaki farklılıkların ilgili uluslararası antlaşma hükmünün çizdiği çerçeveye uygun olmasını aramış, daha sonra somut olay ile değişen ve gelişen koşulları da bu kapsama almıştır. İlgili uluslararası antlaşmaların yorumlanarak kadın haklarının da bu çerçevede değerlendirilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

⁵¹ Case of Handyside v. The United Kingdom, App. No. 5493/72, ECtHR, 1976, para. 48. Tyrer v the United Kingdom, App. No. 5856/72, ECtHR, 1978, para. 31. Case of Zarb Adami v. Malta, App. No. 17209/02, ECtHR, 2006, para. 48.

⁵² The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion, OC - 16/99, IACtHR Series A., No. 16, 1999, para. 58. Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Advisory Opinion, OC - 18/03, IACtHR Series A., No. 18, 2003, para. 58.

SONUÇ

Kadın haklarının korunması ve kadının uluslararası hukuktaki konumunun güçlendirilmesi, insan hakları hukukundan bağımsız düşünülebilecek bir sorunsal değildir. Kadın hakları doğrudan insan hakları hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Yalnız insan hakları hukuku, sahip olduğu özellikleri yansıtabildiği bir uluslararası hukuk uygulamasının meydana gelmesini sağlayamamaktadır. Bu sebeple devletlerin iradelerinden bağımsız etkinliğe sahip olamamaktadır. Kadın hakları da bahsedilen sorundan etkilenmektedir. Feminist yaklaşım, bir yandan insan hakları hukukunun etkinliğini artırıcı katkılar sağlarken, diğer yandan insan hakları hukukunun yöntem ve araçlarını kullanarak kadını, uluslararası hukukta erkekten bağımsız bir aktör haline getirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte mevcut insan hakları hukukuna ilişkin metinler, birkaç istisna kenara bırakılırsa, kadını sahip olduğu özelliklerle dikkate almamaktadır. Söz konusu durum feminist yaklaşımın hedeflediği sonuçların meydana gelmesini engellemektedir.

Uluslararası hukukta devletlerin ve diğer aktörlerin endişesi, feminizmin yeni bir uluslararası hukuk yaratmaya çalıştığıdır. Bu yönde görüşleri olan yazarlar da vardır. Ancak feminist yaklaşımı benimseyen ve savunan yazarlar genellikle güncel uluslararası hukuk kurallarının kadın bakımından uygulanabilir hale getirilmesini istemektedirler. Konuya ilişkin yeni kuralların oluşturulması da bir ihtiyaç olarak ortaya çıkabilecektir; fakat amaç sıfırdan başlayarak yeni bir uluslararası hukuk sistemi inşa etmek değildir.

İnsan hakları hukukunun doğal hukuk anlayışına dayanan normatif yapısı görmezden gelinebilecek bir gerçek değildir. Bununla birlikte insan hakları hukukuna ilişkin uygulamalar genellikle uluslararası antlaşma hükümleri çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla insan hakları hukukunun temel yapısına aykırı şekilde, iradeci pozitivism çerçevesinde bir uygulama oluşturulmakta; devletlerin, özellikle kendilerine karşı korunacak bireyin hakları bakımından oynadığı rolde olumlu anlamda çok fazla gelişme yaşanmamaktadır.

Feminist yaklaşım da uluslararası hukukta doğurmayı hedeflediği sonuçlara bu sebeple ulaşamamaktadır. Oysa feminist yaklaşımın uluslararası hukukta yaratmak istediği etki, mevcut uluslararası hukuk kurallarının, kadının özelliklerini dikkate alarak, yorumlanması-

nı sağlamaktır. Bu yaklaşımın belirlenmesi durumunda kadının insan hakları hukukunun normatif yapısına uygun şekilde korunması ve konumunun güçlendirilmesi mümkün olacaktır. Ancak bu düşüncenin güncel uluslararası hukuk uygulamalarında etki doğurması kolay görünmeyip, bireyin korunmasını amaç edinen uluslararası hukuk, kadını eksik bir şekilde koruyarak feminist yaklaşımın etkinliğini sınırlandırmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Akkutay Ali İbrahim, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- Amaya Castro, Juan M., "Feminism and International Law: 20 Years after Charlesworth, Chinkin, and Wright", *Runnymede Lecture*, Universiteit van Amsterdam: Amsterdam, 9 June 2011, s. 1 - 10.
- Brooks Rosa Ehrenreich, "Feminism and International Law: An Opportunity for Transformation", *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 14, 2002, s. 345 - 361.
- Buergenthal Thomas, "The Contemporary Significance of International Human Rights Law", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 22 (2), 2009, s. 217 - 223.
- Buergenthal Thomas, "The Normative and Institutional Evolution of International Human Rights", *Human Rights Quarterly*, Vol. 19(4), 1997, s. 703 - 723.
- Charlesworth Hilary, "Feminist Ambivalence about International Law", *International Legal Theory*, Vol. 11(1), 2005, s. 1 - 8.
- Charlesworth Hilary, "Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 18, 2005, s. 1 - 18. (2005/a)
- Charlesworth Hilary, "Feminist Methods in International Law", *Studies in Transnational Legal Policy*, Vol. 36, 2004, s. 159 - 183.
- Charlesworth Hilary, "Feminists Critiques of International Law and Their Critics", *Third World Legal Studies*, Vol. 13(1), 1995, s. 1 - 16.
- Charlesworth Hilary, Chinkin, Christine and Wright, Shelley, "Feminist Approaches to International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 85 (4), 1991, s. 613 - 645.
- Chinkin Christine, "Women, Rights of, International Protection", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010. (Son erişim tarihi 25.03.2017).
- Chinkin Christine, "Feminism, Approach to International Law", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010. (Son erişim tarihi 25.03.2017).
- Çalı Başak, "Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions", *Human Rights Quarterly*, Vol. 29 (1), 2007, s. 251 - 270.
- Edwards Alice, *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, Cambridge/New York/Merlbourne: Cambridge University Press, 2011.

- Engle Karen, "International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 13(3), 1992, s. 517 – 610.
- Fellmeth Aaron Xavier, "Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform", *Human Rights Quarterly*, Vol. 22(3), 2000, s. 658 – 733.
- Freeman Michael, "Universalism of Human Rights and Cultural Relativism", in *Routledge Handbook of International Human Rights Law*, Scott Sheeran and Nigel Rodley, London/New York: Routledge, 2014, s. 49 – 61.
- Kelsen Hans, *General Theory of Law and State*, Translated by Anders Wedberg, Cambridge/Massachusetts: Cambridge University Press, 1949.
- Koskenniemi Martti, *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Kouvo Sari, *Making Just Rights? – Mainstreaming Women’s Human Rights and a Gender Perspective*, Uppsala: Lustu Forlag, 2004.
- Merry Sally Engle, *Human Rights and Gender Violence – Translating International Law into Local Justice*, Chicago/London: The Chicago University Press, 2006.
- Moka-Mubelo Willy, *Reconciling Law and Morality in Human Rights Discourse – Beyond the Habermasian Account of Human Rights*, Cham: Springer, 2017.
- Orakhelashvili Alexander, "Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *European Journal of International Law*, Vol. 14(3), 2003, s. 529 – 568.
- Orford Anne, "Feminism, Imperialism and the Mission of International Law", *Nordic Journal of International Law*, Vol. 71(2), 2002, s. 275 – 296.
- Orford, Anne, "Contesting Globalization: A Feminist Perspective on the Future of Human Rights", *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 8(2), 1998, s. 171 – 198.
- Otto Dianne, "Women’s Rights", in *International Human Rights Law*, Daniel Moeckli, Sangeeta Sheh, and Sandesh Sivakumaran (Eds.), Second edition, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 316 – 332.
- Preston R. Christopher and Ahrens, Ronald Z., "United Nations Convention Documents in Light of Feminist Theory", *Michigan Journal of Gender and Law*, Vol. 8(1), 2001, s. 1 – 43.
- Ramcharan Bertrand G., "The Law Making Process: From Declaration to Treaty to Custom to Prevention", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 500 – 527.
- Saloom Rachel, "A Feminist Inquiry into International Law and International Relations", *Roger Williams University Law Review*, Vol. 12(1), 2006, s. 159 – 181.
- Soussan Audrey, "From Law as a Means to Law as an End: About the Influence of International Human Rights Law on the Structure of International Law Rules", in *The Influence of Human Rights on International Law*, Norman Weiß and Jean-Marc Thouvenin (Eds.), Heidelberg/Dodrecht/ New York: Springer, 2015, s. 3 – 12.
- Tesson Fernando R., "Feminism and International Law", *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33(3), 1993, s. 647 – 684.

- Turner Bryan S., "Sociology of Human Rights", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 83 - 104.
- Van Leeuwen Fleur, " 'Women's Rights are Human Rights!': the Practice of the United Nations Human Rights Committee and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights", in *Women's Human Rights - CEDAW in International, Regional and National Law*, Anne Hellum and Henriette Sindig Aasen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 242 - 267.

Uluslararası Mahkeme Kararları

- Advisory Opinion on Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica , Advisory Opinion OC-4/84, IACtHR Series A No. 4, 1984.
- Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment, 2010 ICJ Rep.
- Barcelona Traction Light and Power Company Case (Belgium v. Spain), 1970 ICJ Rep.
- Burghartz v Switzerland, App. No. 16213/90, ECtHR, 1994.
- Case of Zarb Adami v. Malta, App. No. 17209/02, ECtHR, 2006.
- Case of Handyside v. The United Kingdom, App. No. 5493/72, ECtHR, 1976.
- Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Advisory Opinion, OC - 18/03, IACtHR Series A., No. 18, 2003.
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) (Security Council), Advisory Opinion, 1970 ICJ Rep.
- Pichon and Sajous v France , App. No. 49853/99, ECtHR, 2001.
- Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime and Genocide, Advisory Opinion, 1951 ICJ Rep.
- Schuler-Zraggen v Switzerland , App. No. 14518/89, ,ECtHR, 1993.
- Staatkundig Gereformeerde Partij v Netherlands , App. No. 58369/10, ECtHR, 2012.
- The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, 1949 ICJ Rep.
- The Prosecutor v. Akayesu, Judgement, ICTR-96-4-T, 2 September 1998.
- The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion, OC - 16/99, IACtHR Series A., No. 16, 1999.
- Tyrer v the United Kingdom, App. No. 5856/72, ECtHR, 1978.
- Unal Tekeli v Turkey, App. No. 29865/96, ECtHR, 2004.

Uluslararası Dokümanlar

- CEDAW Committee, General Recommendation No. 19, Eleventh Session, 1992, http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf (Son erişim tarihi 25.03.2017)
- IACHR, Morales de Sierra v Guatemala, OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 (1997).
- UN General Assembly, General Assembly Resolution 3/217 A [Universal Declaration of Human Rights], 10 December 1948, A/RES/217(III) A (1948).

- UN Security Council, Security Council Resolution 2242 [Women and Peace and Security], 13 October 2015, S/RES/2242 (2015).
- UN Security Council, Security Council Resolution 2122 [Women and Peace and Security], 18 October 2013, S/RES/2122 (2013).
- UN Security Council, Security Council Resolution 2106 [Women and Peace and Security], 24 June 2013, S/RES/2106 (2013).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1960 [Women and Peace and Security], 16 December 2010, S/RES/1960 (2010).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1889 [Women and Peace and Security], 5 October 2009, S/RES/1889 (2009).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1888 [Women and Peace and Security], 30 September 2009, S/RES/1888 (2009).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1820 [Women and Peace and Security], 19 June 2008, S/RES/1820 (2008).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1325 [Women and Peace and Security], 31 October 2000, S/RES/1325 (2000).
- UNCERD, General Recommendation XXV [Gender Related Dimensions of Racial Discrimination], Annex V, A/55/18 (2000).
- UNCHR, Report, UN Doc. A/HRC/19/41 (2011).
- UNHRC, *Ato del Avellanal v Peru*, UN Doc. Supp. No. 40, A/44/40 (1988).

Uluslararası Antlaşmalar

- African Convention on Human and Peoples' Rights, 27 June 1981, 1520 UNTS 217, No. 26363.
- American Convention on Human Rights, 22 November 1969, 1144 UNTS 143, No. 17955.
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 220, No. 2889.
- Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, 10 December 1962, 521 UNTS 232, No. 7525.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, 1249 UNTS, No. 20378.
- Convention on the Political Rights of Women, 31 March 1953, 193 UNTS 136, No. 2613.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, 78 UNTS 278, No. 1021.
- International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, 999 UNTS 171, No. 14668.
- International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, 16 December 1966, 993 UNTS 3, No. 14531.

KADININ KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

INTERNATIONAL AGREEMENTS REGARDING PROTECTION OF WOMEN AND THE STATUS OF TURKEY

Şafak PARLAK BÖRÜ*

Özet: Fransız İhtilâlinde bu yana kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası hız kazanan bu mücadele sonucu kadınların korunması, ayrımcılığın ortadan kaldırılarak gerçek anlamda eşitliğin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak, kadınların erkeklerle eşitliği prensibinin tam anlamıyla kabul görmesinde, erkek egemen anlayışının toplumlarda etkin olması, kültürel bakımdan ataerkil bir yapının mevcut bulunması gibi durumlar önemli bir engel oluşturmıştır ve hâlâ oluşturmaktadır.

Kadınlar insan haklarından birey olarak yararlanma hakkına sahiptir. Ancak cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle, özellikle eşitlik ilkesi bakımından uluslararası belgelerde 'kadın hakları' ayrıca ve özellikle düzenlenmiştir. Bunun temel nedeni, kadınlara karşı uygulanan eşitsiz ve ayrımcı uygulamaların önlenmesi ve kadınların toplumsal konularında iyileştirme yapılması için buna gerek duyulmasıdır. Bu konuda 1945 BM Şartı ile atılan ilk adım, yine Birleşmiş Milletler nezdinde ortaya konulan uluslararası belgelerle, ayrıca Avrupa Birliği bünyesinde yapılan çalışmalarla desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Özel olarak kadın haklarını düzenleyen belgelerden en önemlisi olarak kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) hayata geçirilmiş; Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme kadınlara karşı cinsiyet sebebiyle yapılan her türlü ayrımı yasaklayarak, taraf devletlere ayrımcılığı önleyici tedbirler alma yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşmeye ek Protokol ile de hakların ihlalinde başvurulabilecek denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Kadınlara karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta ise kadına yönelik şiddet olaylarında kendini gösterir. Bu konuya Nairobi Stratejileri ile ilk defa eğilinmiş olup, devletlerin somut önlemler almaya zorlanması ve daha üst bir bilinç oluşturulmasına yönelik ihtiyacın neticesinde -Türkiye'nin de taraf olduğu- İstanbul Sözleşmesi doğmuştur.

Ülkemizde bir taraftan uluslararası standartlara oldukça uygun yasal düzenlemeler kendini gösterirken, diğer taraftan çağdaş toplumlarda asla kabul edilemeyecek bazı ayrımcılık örnekleri, hak ihlali ve şiddet niteliği taşıyan uygulamalar görülmektedir. Bildirimizde başta anılan Sözleşmeler olmak üzere, konuya ilişkin uluslararası belgeler

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ışığında Türkiye'deki yasal düzenlemeler ve fiili gerçeklik ele alınıp, uygulamada olumlu bir dönüşümün nasıl mümkün olacağı tartışılacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Hakları, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, Kadın Erkek Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Ayrımçılığı, Kadına Karşı Şiddet

Abstract: Women have made various struggles to have equal rights with men since the French Revolution. As a result of their struggle which has accelerated after World War II, many studies have been conducted at national and international levels in order to protect the women and to ensure the equality in the real sense by eliminating discrimination. However, for the full embracement of the principle of equality of woman and man, circumstances such as male dominance being active in society, and patriarchy in cultural terms being present, have created and are still a major obstacle.

Women have the right to benefit from human rights as individuals. However, due to gender discrimination, 'women's rights' are also specifically regulated in international documents, in particular as regards the principle of equality. The main reason for this is that it is essential to prevent unequal and discriminatory practices against women and to improve women's social status. The first step taken with the 1945 UN Charter in this regard was supported and developed by the international documentation published in the United Nations, as well as the studies done within the European Union. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), which is considered to be the most important of the documents regulating women's rights in particular, has come into force; The Convention, to which Turkey is a party, has made contracting states under the obligation to take measures to prevent discrimination by prohibiting any discrimination on the grounds of gender against women. The Additional Protocol to the Convention also established control mechanisms that could be put into effect in breach of the rights.

Gender discrimination against women is utmost revealed in violence against women. This issue was discussed for the first time with the Nairobi Strategies, and the Istanbul Convention, to which Turkey is also a party, was born on the grounds that the states were forced to take concrete precautions and a higher consciousness was needed.

In our country, while legal regulations are quite suitable to international standards on the one hand, there are some examples of discrimination, violation of rights and violence that can not be accepted in contemporary societies on the other hand. The legal regulations and actual reality in Turkey will be discussed in light of the international documents related to the issue, especially the Contracts mentioned in the notice, and it will be attempted to discuss and evaluate how a positive transformation in practice will be possible.

Keywords: Women's Rights, CEDAW, İstanbul Convention, Gender Equality, Gender Discrimination Against Women, Violence Against Women/Gender Based Violence

I. GİRİŞ

Fransız Devriminden bu yana kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası hız ve kimlik kazanan bu mücadele sonucu kadınların korunması, ayrımcılığın ortadan kaldırılarak gerçek anlamda eşitliğin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu gelişimde kadın hareketlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları yadsınamaz. Ancak, kadınların erkeklerle eşitliği prensibinin tam anlamıyla kabul görmesinde, erkek egemen anlayışının toplumlarda etkin olması, kültürel bakımdan ataerkil bir yapının mevcut bulunması gibi durumlar önemli bir engel oluşturmuştur ve hâlâ da oluşturmaktadır.

Bu yaklaşım ve engelleri ortadan kaldırmak, kadına hak ettiği konumu sağlayabilmek adına yıllardan beri ulusal ve uluslararası alanda çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İfade ettiğimiz üzere, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları hukukunda yaşanan gelişmelerle birlikte, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaşamın her alanında ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu süreçte kadın haklarının insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilerek, uluslararası ve bölgesel kuruluşların önderliğinde ve sivil toplum kuruluşlarının etkin çaba ve uğraşlarıyla birçok belge hazırlanmıştır. İlk aşamada, bu belgelerde hukuk önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, kadın erkek eşitliği bağlamında kadın haklarına *genel* olarak yer verilmiştir. Daha sonraları ise, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın önlenmesi amacıyla, Birleşmiş Milletler ve bölgesel kuruluşlar önderliğinde kadın haklarına özel pek çok belge düzenlenmiştir.

Türkiye, kadın haklarına ilişkin olarak pek çok uluslararası belgeye taraf olması sebebiyle, bu belgelerdeki düzenlemelerle kendi mevzuatı arasında uyumlaştırmayı gerçekleştirmek ve özellikle bağlayıcı nitelik taşıyan belgelerdeki taahhütlerine uyma yükümlülüğü altındadır. Aksi takdirde, bu belgelerin öngördüğü denetim mekanizmaları çerçevesinde sorumlu tutulabilecektir. Ayrıca Türkiye, taahhütleri doğrultusunda kadın erkek eşitliği, ayrımcılık yasağı bakımından gerekli önlemleri alma ve ileriye dönük verdiği taahhütleri gerçekleştirme yükümlülüğü altındadır.

II. KADININ KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

A. Genel Olarak

Erkek egemen anlayışın, ataerkil toplum düzeninin dayatması, dinsel ve yerel etkiler sonucu nüfusun yarısını oluşturan kadınlar pek çok toplumda uzun yıllar ikinci planda tutulmuşlardır. Ayrıca kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık, toplumsal farklılığa dönüştürülerek cinsler arası eşitsizliğin gerekçesi sayılmış ve erkek kadına göre üstün kabul edilmiştir. Kadınların cinsiyetleri sebebiyle aşağılanmaları ya da geri planda tutulmaları sadece yerel nitelikte bir sorun olmayıp, her toplumda zaman zaman yaşanan ve hatta yaşanmakta olan evrensel bir sorundur.

Yirminci yüzyılın ayırıcı niteliklerinden biri olarak kabul edilen insan hakları günümüzde artık ayrılmaz bir parça olarak 'kadınların insan hakları' kavramını bünyesinde barındırır hale gelmiştir. Her ne kadar 1948'de kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden bu yana tüm insanlar için *-cinsiyet ayrımı olmaksızın-* temel hak ve hürriyetlerden yararlanma esası kabul edilmiş olsa da, tarihsel süreç ve temel kültürel yapılar bağlamında gelişen uluslararası ve ulusal insan hakları anlayışları amaç, söylem ve araç olarak, hiçbir toplumda, kadınların insan olmaktan doğan haklarının erkeklerinki ile aynı etkinlik ve duyarlılıkla tanınmasını, korunmasını ve geliştirilmesini sağlamayı başaramamıştır.¹ 1970'li yıllardan itibaren ise uluslararası arenada bu

¹ Örneğin, pek çok ülkenin iltica ve sığınma yasaları ırk, din, milliyet, siyasi kimlik gibi öğeleri insan hakları ihlallerinin olası temelleri olarak kabul ederken, toplumsal cinsiyete (gender) dayalı olarak böylesi haklar tanınmamaktadır. Kadınların genital sakatlanması olarak tanımlanan ve bazı kültürlerde toplumsal cinsiyet normlarının meşrulaştırması için yaygın olarak gerçekleştirilen 'kadın sünneti' uygulaması dahi kız çocukları bu tehdiye maruz Afrikalı bir kadın tarafından ABD'de sığınma nedeni olarak gösterildiği zaman ciddi tartışma konusu olmuş ve kabul görmemiştir. Yine, işkence, kötü muamele, zulüm ya da yargısız hapis ve benzeri özgürlük kısıtlamaları bariz insan hakları ihlali oluştururken, aynı durumların aile içinde ve evde olduğunda hiç de öyle kabul edilmediği gözlenmiştir. Kültürel değerlerin ürünü olarak görülen bu tür uygulamalar pek büyüteç altına alınmamış, hatta pek çok ülkede, genelde yasalar bu tür ihlalleri yasaklarken, aile hukuku yasalarının tersine meşrulaştırdığı hallere rastlanmıştır. Bkz. Feride Acar, 'Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar', Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), s.46-47, 48.

durumun temelde kabul edilemez niteliğine yönelik belirgin bir duyarlılık geliştirilmiş; kadınlara karşı ayrımcılığın tüm dünyada gerçek bir sorun olduğu kabul edilerek, bu durumun ortadan kaldırılmasına yönelik daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.² 1993 Viyana Konferansı³ ile uluslararası kadın hakları söylemi 'kadın hakları insan haklarıdır' anlayışını benimsemiş; böylece toplumsal cinsiyete dayalı olarak ortaya çıkan bütün ihlallerin de özde insan hakları ihlali olduğu açıkça tescil edilmiştir. Günümüzde gelinen noktada, kadınların insan hakları, insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir ögesi olarak kabul edilmektedir.⁴ Hatta, artık söz konusu hakların özellikle vurgulanması gereği de kabul görmekte; bu yönde bir vurgunun ayrımcı değil, kadınlarla erkekler arasında olması gereken gerçek eşitlik taleplerinin kaçınılmaz bir gereği olduğu kabul edilmektedir.

İnsan hakları anlayışında uluslararası düzlemde 'siyasi ve medeni haklar'dan 'sosyal, ekonomik ve kültürel haklar'a doğru yaşanan açılımın paralelinde bir evrim de yirminci yüzyılın özellikle son çeyreğinde kadınların insan haklarının gelişmesi ile yaşanmıştır. Bu dönemde,

² 1970'li yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler, ayrımcılığın giderilmesi, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmalarını sağlama amacı doğrultusunda, Kadının Statüsü Komisyonu'nun, kadınları temsil eden resmi heyetlerin ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çeşitli kararlar almış, konferanslar düzenlemiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı olarak bkz. Arzu Genç Arıdemir, 'Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi', Prof. Dr. Necla Arat'a Armağan, İstanbul 2004, s.178 vd.

³ 1993 yılında Viyana'da gerçekleştirilen bu konferans BM İkinci Dünya İnsan Hakları Konferansı'dır. Konferans sonunda kabul edilen Viyana Bildirisi ve Etkinlik Programı'nda, özellikle sivil toplum örgütlerinin çalışmalarıyla, Devletlerin kadın haklarını gözetmek ve tanımakla yükümlü olduğu ve bu hakların insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde ifadeler yer verilmiştir. Bildiri (md.18) gereğince, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının, evrensel insan haklarının devredilmez, ayrılmaz ve bölünmez bir parçası olduğu belirtilmiş; ayrıca kadınların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde, siyasi, medeni, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşama tam ve eşit katılımı ve cinsiyet temelindeki her biçimi ile ayrımcılığın sona erdirilmesinin uluslararası toplumun öncelikli hedefleri arasında olduğu dile getirilmiştir. Bu konferans ile, hükümetler, kurumlar, hükümetler arası ve hükümetler dışı örgütler, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalarını yoğunlaştırmaları hususunda uyarılmıştır (Genç Arıdemir, s.179-180).

⁴ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Gülriz Uygur/İrem Çağlar Gürgey, 'Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bununun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet', Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet, Ankara 2014, s.11 vd.

uluslararası düzlemde *insan hakları*, toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmadığı için erkek deneyimleri ile özdeşleşen bir anlayıştan toplumsal cinsiyet duyarlılığı taşıyan ve dolayısıyla kadınların farklı deneyimlerini de kapsamaya yönelik ve bunu tarihsel-sosyal olguların köklü eşitsizliklerini en kısa sürede düzeltme amaçlı olarak özel vurgu ve önceliklerle yapma azmini dile getiren bir yaklaşıma dönüşmüştür.⁵ Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on The Elimination of All Forms of Discrimination Against Women- CEDAW) işte tam da bu evrimin sonucu olarak ortaya çıkan, günümüzün kadınların insan hakları temel bildirgesidir. Özel olarak kadın haklarını düzenleyen belgelerden en önemlisi olarak kabul edilen bu Sözleşme, kadınlara karşı cinsiyet sebebiyle yapılan her türlü ayrımı yasaklayarak, taraf devletlere ayrımcılığı önleyici tedbirler alma yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşmeye ek Protokol ile de hakların ihlali halinde başvurulabilecek denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Sözleşme kadın haklarına ilişkin sorunların Dünya gündemine taşınmasında ve gündemde kalmasında önemli rol oynamış ve itici güç olmuştur.

Özel olarak kadın haklarını düzenleyen/ kadını koruyan uluslararası belgelerden yakın tarihte kabul edilen ve özellikle önem taşıyan bir diğeri 'Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Sözleşmesi' -diğer adıyla İstanbul Sözleşmesi'dir. Kadınlara karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta, kadına yönelik şiddet olaylarında kendini gösterir. İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet konusunda Devletlerin daha somut önlemler almaya teşvik edilmesi ve artık kadının toplumdaki yeri ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha üst bir bilinç oluşturulmasına yönelik ihtiyacın neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda kadın haklarının farklı yönleriyle geliştirilmesi ve korunmasına hizmet eden bu iki temel uluslararası belgeyi ana hatlarıyla ele alarak, Türkiye'nin hukuki ve fiili konumunu, bir başka deyişle kadınların insan hakları yönünden hangi noktada olduğunu değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

5

Acar, s.49-50.

B. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1979 yılında Birleşmiş Milletler'de kabul edilerek 1980'de yürürlüğe girmiş olup,⁶ Türkiye de bu Sözleşmeye taraf olmuştur.⁷ Bugün CEDAW 189 ülkenin taraf olduğu oldukça geniş katılımlı bir uluslararası belgedir.⁸

1. Sözleşmenin Amacı ve İçeriği

a) Amacı

Uzun yıllar boyunca kadının ağırlıklı olarak 'eş' ve 'anne' rollerine yüklenen vurgu, onun toplumdaki yerinin özel yaşam alanına hasretilmesine yol açmış; kadın bu yüzden mesleği, eğitimi ve benzer başkaca ölçütler çerçevesinde değerlendirilebileceği kamusal alanın dışında bırakılmıştır.⁹ İşte CEDAW kuramsal düzeyde neyin nasıl olması gerektiğini vurgulayan genel bir iyiniyet belgesi olmaktan öte, kadına karşı ayrımcılığın yaygın bir vakia olduğu gerçeğini açıkça kabul ede-

⁶ Sözleşmenin hazırlanışı, yürürlüğe girişi, uygulanmasının yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından Mexico City, Kopenhag, Nairobi ve Pekin'de gerçekleştirilen Dünya Kadın Konferanslarının önemli rolü olmuştur. Sözleşmenin hazırlanışı ve yürürlüğe girişine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Nazan Moroğlu, Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul 2009, s.5; yine bkz. Elizabeth Evatt, 'Finding A Voice for Women's Rights: The Early Days of CEDAW', *The George Washington International Law Review*, V.34, 2002-2003, s.516.

⁷ 11.6.1985 T, 3222 sayılı 'Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun', 01.07.1985 T., 85/9722 s. Bakanlara Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Sözleşme, (RG.14.11.1985 T., 18898 s.) Türkiye bakımından 19.01.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁸ Bununla birlikte, CEDAW'ın öncesinde ve sonrasında gerçekleşen tüm olumlu gelişmelere karşın kadınların insan haklarının günümüzde artık sorunsuz ve üzerinde uluslararası düzlemde uzlaşma sağlanmış bir alan olduğunu söylemek ne yazık ki hala mümkün değildir. Kadınların insan haklarının temel insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir bölümü olduğu yönündeki genel ve soyut benimsemenin, somut haklar açısından aynı ölçüde var olamadığı bir gerçektir. Nitekim CEDAW'a taraf devletlerce konulan çekinceler bunu doğrular niteliktedir. Bu hususta yadsınamaz bir diğer gerçek ise, taraf devletlerce konulan en önemli ve öze ilişkin çekincelerin çoğunun özel alanda (aile yaşamı, eşler arası ilişkiler, toplumsal roller gibi konularda) yoğunlaştığıdır (Acar, s.51). Yine bkz. Jo Lynn Southardt, 'Protection of Women's Human Rights Under The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women', Pace University School of Law, *International Law Review*, V.VIII, 1996, s.15.

⁹ Southardt, s.14.

rek, böylesi cinsiyete dayalı bir ayrımı ortadan kaldırma talebinin somut bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Sözleşmenin çıkış noktası soyut bir eşitlik anlayışı değil, somut olarak ayrımcılıktır; bir başka deyişle, yasalarda ve yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılmasıdır.¹⁰ Sözleşme, kadına yönelik gerçekleşen her türlü ayrımcılığın, yalnızca kadınlara zarar verici nitelikte değil, tüm bir toplumun gelişim sürecini sekteye uğraticı nitelikte olduğunu kabul etmektedir.¹¹

Kadın haklarının evrensel niteliği ve bu hakların 'birey olarak' her kadına tanınması gerekliliği CEDAW'da dile getirilen temel ilkelerdir. CEDAW'da özellikle altı çizilen husus, kadınların insan haklarının dünyanın her köşesinde, her toplumda/kültürde ve her kadın için aynı olduğu ve toplumsal konum, medeni hal gibi değişkenlerden bağımsız olarak her kadın için aynı şekilde tanınması gerekliliğidir. Kadınlara yönelik ayrımcılığın bütün toplumlarda var olduğu gerçeğinden hareket eden Sözleşme, bu tür uygulamaların bütünüyle ortadan kaldırılması gereğinin koşulsuz olarak kabul edilmesini öngörür. Sözleşmeye taraf olan devletler kadınların insan haklarının var olmasını, yaşama geçirilmesini geciktiren ya da engelleyen toplumsal, ekonomik, politik veya kültürel her türlü olumsuz koşul veya etkinin yok edilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu çerçevede, farklı kültürel anlayış ve uygulamaların kadınların evrensel insan haklarının gerçekleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına engel oluşturur şekilde bahane edilmesi kabul edilemez. Zira kadınların insan haklarının ihlali niteliği taşıyan hiçbir inanç, düzenleme ya da uygulama kültürel görecelilik adı altında savunulamaz.¹²

¹⁰ Moroğlu, s.17. Bkz. Dubravka Simonovic, 'Global and Regional Standarts on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions', *Human Rights Quarterly*, V.36, 2014, s.591.

¹¹ Southardt, s.25.

¹² Kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınlara karşı ayrımcılığın yok edilmesi ilkelerinin yalnızca kamusal alanda değil, özel alanda da gerçekleştirilmesi -bu ilkelerin aile ve evlilik ilişkileri bağlamında da geçerli olması, CEDAW'da geniş şekilde dile getirilen bir başka olmazsa olmaz uluslararası standarttır. Bkz. Southardt, s.25; Feride Acar, 'Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum', *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.17.

CEDAW, kadınlar için özel bir insan hakları sözleşmesi niteliğinde olup, kadınların yaşamın her alanında -siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve özel yaşam olmak üzere- eşit haklara sahip olması toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaşama geçirilmesi, kadınların kalkınmaya katkısının sağlanması, tam eşitliğin gerçekleştirilmesi için geleneksel kalıpların değiştirilmesi ve bu yönde toplumsal bakış açısının geliştirilmesi bakımından yol gösterici kuralları içeren temel hukuki dayanaktır.^{13 14} Üç temel stratejinin kombinasyonu ile yasalarda ve yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların yok edilmesi hedeflenmektedir: Bireysel haklar yönünden gözetilen bir strateji olarak ayrımcılık yasağı ilkesi; toplumsal destek yönünden gözetilen bir strateji olarak kadınların toplumda *de facto* konumlarının iyileştirilmesi; yapısal değişim ve gelişim yönünden bir strateji olarak toplumsal cinsiyete dair basmakalıp tutum ve kültürel uygulamaların ortadan kaldırılması.¹⁵

b) İçeriği

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin

¹³ Birleşmiş Milletler'in kuruluş ilkeleri olan eşitlik, kalkınma ve barış'ın kadınların erkeklerle her alanda eşit şartlarda katkılarıyla mümkün olabileceği inancıyla gerçekleştirilen çalışmaların sonucunda hazırlanan, kabul edilen ve bu açıdan taraf devletleri uygulamakla yükümlü kılan Sözleşmenin hareket noktası gerek hukuki düzlemde gerekse yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılmasıdır (Moroğlu, s.17).

¹⁴ Sözleşmenin kapsama alanı oldukça geniş tutulmuş olup, sözleşme insan ilişkilerinin var olduğu hemen her alana dokunmaktadır. Tam eşitliğin sağlanması, kadınların toplumdaki *de facto* konumlarının geliştirilmesi ve cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele edilmesi, Sözleşmenin -birbirinden ayıramayacak ya da birbirine nazaran sınıflandırılmayacak nitelikte- 'kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılması'na hizmet etmeye yönelik amaçlarıdır. Bkz. Rikki Holtmaat/Christa Tobler, 'CEDAW and The European Union's Policy in The Field of Combating Gender Discrimination', *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, V.12, I.4, s. 404 vd.

¹⁵ Holtmaat/Tobler, s.404 vd. Bu yönde toplumsal-kültürel kalıp ve uygulamalara, ders kitaplarında yapılan stereotip toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı vurgular; kadın bedeni üzerinde toplumsal değer yargılarına dayalı olarak yapılan her türlü uygulama (bekaret kontrolü, dayak, evlilik içi tecavüz, genital sakatlanma, gebelik ya da doğuma zorlama), yine çok eşlilik veya mirastan eşitsiz pay alma, tek taraflı boşanma gibi dini ya da kültürel değerlerce meşrulaştırılan uygulamalar örnek verilebilir. CEDAW'a taraf devletler cinsiyete dayalı ayrımcılığı yok etmeyi taahhüt ettikleri oranda bu tür örf adet ve davranışları yasalar ve uygulamalar aracılığı ile yok etme yükümlülüğünü de üstlenmiş bulunmaktadır (Acar, s.57).

ilk maddesinde 'kadınlara karşı ayırım' kavramı ayrıntılı ve geniş şekilde tanımlanmış; diğer maddelerinde ise her türlü ayrımcılığın kaldırılmasını sağlamak üzere yasalarda ve uygulamada eşitlik hedefine ulaşıncaya kadar taraf devletlere kararlı bir eşitlik politikası izlemele-ri önerilmiştir.¹⁶ CEDAW, kadınların insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin belgeler arasında ayrımcılık sorununu hususi biçimde ele alan temel sözleşmedir.¹⁷ Sözleşme ile bu ayrımcılığın kaldırılması için siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere bütün alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak, insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklerle eşit olarak yararlanmalarını ve bu hakları fırsat eşitliği çerçevesinde kullanmalarını güvence altına almak hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak da, Sözleşme ile taraf devletler başta temel yasaları olmak üzere, tüm hukuki düzenlemele-lerinde gerekli değişiklikleri yapmak ve kadın haklarının korunmasına yönelik kurum ve kuruluşlar oluşturmak konusunda yükümlü kılınmışlardır. Ayrıca Sözleşmede kadın erkek eşitliğini *de facto* sağlamak ve eşitliğin yerleştirilmesini hızlandırmak amacıyla uygulamada taraf devletlerce *geçici ve özel önlemler* alınması gerektiği; bunun Sözleşmede belirtilen türden bir ayırım olarak düşünülmeceği kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle gözetilen amaç, yalnızca yasal eşitliğin sağlanması ile sınırlı kalınmaması, eşit hakların *kullanılabilmesine* olanak vermek üzere *fırsat eşitliği politikalarının* uygulanmasıdır. Bunu sağlamanın yolu ise, kadınların eşitlikten uzak bir konumda olmalarına yol açan tarih boyunca süregelen adaletsizlikleri ortadan kaldırıncaya değin olumlu ayrımcılık politikaları uygulanmasından geçmektedir.¹⁸

CEDAW, kadın ve erkeği kalıplaşmış rollerinden sıyırmak, erkeğin üstünlüğüne dayalı önyargıların ve kadının medeni durumu-

¹⁶ Sözleşmenin özü/esası, taraf devletlerin kadın erkek eşitliğini şeklen kabul etmelerinden ibaret olmayıp, eşitliğin uygulamada yaşama geçmesini sağlamaktır (Simonovic, s.592-593).

¹⁷ CEDAW'ın yanısıra, aynı konudaki Bildiri, Sözleşme'nin etkin biçimde uygulanmasına hizmet edecek nitelikteki başvuru yollarını düzenleyen İhtiyari Protokol, Sözleşme hükümlerinin yorumlanmasına ışık tutacak olan maddi hükümlere ilişkin açıklamalar ve CEDAW Komitesi'nin 25 no'lu Genel Tavsiyesi'nin de temel nitelikli belgeler arasında özellikle anılması gerekir (Bkz. Bertil Emrah Oder, 'Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.24).

¹⁸ Simonovic, s.593.

nun yarattığı ayrımcılığa yol açan durum ve engellerin kaldırılması amacıyla düzenlemeler getirmiştir. Sözleşmenin uygulanmasına dair gelişmeleri izlemekle görevli olmak üzere 'Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi' kurulmuştur. Sözleşmenin taraf devletlerce yaşama geçirilmesinin etkin olarak denetlenmesi amacıyla hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 2000 yılında yürürlüğe giren Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol¹⁹ gereğince de Komite'nin aynı zamanda bir denetim mekanizması olarak işlev görmesi kabul edilmiştir.

2. Türkiye'nin Sözleşmeye Taraf Olması

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 19 Ocak 1986 tarihinde Türkiye'de hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk bakımından yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Sözleşme en geniş katılımlı ancak aynı zamanda da en fazla çekince konulmuş uluslararası belgelerin başında gelmektedir. Türkiye de dahil olmak üzere birçok taraf devlet Sözleşmeyi çekince koyarak onaylamış bulunmaktadır.²⁰ Ülkemiz, Sözleşmeye katılması sırasında Medeni Kanun'un evlilik ve aile ilişkilerini düzenleyen bazı hükümleri ile çeliştiği gerekçesiyle Sözleşmenin 15/2-4; 16/1-c, d, f, g maddelerine ve uluslararası tahkim konusunda 29/1. maddesine çekince koymuş ve 9/1 maddesine Türk Vatandaşlık Kanunu ile bağdaşmadığı için beyanda bulunmuştur. Ancak daha sonra BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesine sunduğu raporlarda ve Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'ndaki taahhütlerine uygun şekilde; Türk Medeni Kanunu tasarısında kadın erkek eşitliğinin büyük ölçüde sağlanmış olmasıyla çekincelerin kaldırılması için uygun bir ortam oluşmuş, Sözleşmenin 15 ve 16. maddesinin anılan bentlerine ilişkin konulmuş çekinceler kaldırılmıştır. Türk Vatandaşlık Kanunu'nda yapılan deği-

¹⁹ İhtiyari Protokol, bir hukuki koruma aracı olarak CEDAW'ın elini güçlendirmiştir. İhtiyari Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, Sözleşmede düzenlenen/koruma altına alınan bir hakkı ihlal edilen kadınlar bireysel (veya grup halinde) Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi'ne başvurabilir duruma gelmişlerdir. Bkz. Simonovic, s.594; İhtiyari Protokol hakkında bilgi için bkz. Moroğlu, s.54 vd.

²⁰ Burada belirtmek gerekir ki, demokrasinin tam yerleşmiş olduğu, kadın erkek eşitliğinin önemli ölçüde yaşama geçirildiği birçok ülkede Sözleşme çekince konulmaksızın onaylanmıştır.

şiklikler nedeniyle Sözleşmenin 9. maddesine yönelik yapılan beyan da 29.01.2008 itibarıyla kaldırılmıştır. Türkiye'nin Sözleşmenin 29. maddesine ilişkin çekincesi ise devam etmektedir.²¹

Sözleşmenin ülkemizde yürürlüğe girmesinden itibaren, kadın erkek eşitliğine yönelik özel politikalar oluşturulmasına hız verildiği, ulusal mekanizmaların kurulduğu, akademik alanda konuya ilişkin araştırmaların arttığı, kadın kuruluşlarının işbirliği yaparak daha etkili baskı grupları oluşturduğu gözlenmiştir. Temel kanunlarda kadın erkek eşitliğine aykırı hükümler değiştirilmiş, kadının güçlendirilmesine yönelik yeni düzenlemeler öngörülmüştür. Eşit hakların yaşama geçirilmesini destekleyecek kurumsal yapılanmalar giderek gelişim göstermiş, konuya toplumsal bakışta ciddi ilerlemeler kaydedilmiş, CEDAW bu anlamda itici bir güç olmuştur.

C. İstanbul Sözleşmesi

Kadına karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta kadına yönelik şiddet olaylarında kendini göstermektedir. Kadınlara yapılan saldırılar temelinde zihniyet sorununa dayanır ve erkeklerin kadınlarla eşit olmadıkları ve hatta kadınlardan üstün oldukları algısından kaynaklanır.

Kadına yönelik bu sıkıntılı bakış açısını farkederek uluslararası çerçevede bu konuya ilk temas eden belgelerden biri 'Nairobi Stratejileri'dir. Konuya yönelik diğer önemli belgeler arasında 'Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi' ve 'Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi' (Belem do Para) sayılabilir. Kadınlara yönelik şiddetle ilgili bugüne kadar gerek uluslararası gerekse bölgesel pek çok çalışma yürütülmüş, belirli ilkeler ortaya konulmuş ve uygulamaya dair belirli adımlar atılmışsa da İstanbul Sözleşmesi'ne kadar alınan bu önlemler-uluslararası raporlar da gözönünde bulundurulduğunda- maalesef

²¹ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec (erişim tarihi: 12.04.2017); Türkiye, Sözleşmenin uluslararası tahkimle ilgili 29/1.maddesine yargı bağımsızlığını zedeleyeceği düşüncesiyle çekince koymuştur. Bu konudaki eleştiriler için bkz. Moroğlu, s.33.

yetersiz kalmıştır. Bu sebeple kadına yönelik şiddete ve aile içi şiddete özgülünmüş, daha ayrıntılı ve koruma düzeyi açısından daha üst düzeyde yer alan bir belgeye ihtiyaç duyulmuştur.²² Başka bir deyişle, Devletlerin bu konuya ilişkin daha somut önlemler almaya zorlanması, kadının toplumdaki yeri ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili daha üst bir bilinç oluşturulması için yeni bir belge hazırlanması zorunlu hale gelmiştir. İşte İstanbul Sözleşmesi (Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi/ Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence) bu ihtiyacın neticesinde ortaya çıkmıştır.

1. Sözleşmenin Amacı ve İçeriği

a. Amacı

İstanbul Sözleşmesi'nin amaçları (md.1) kadınları her türlü şiddete karşı korumak, kadına karşı şiddeti ve ev içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmaktır. 'Her türlü şiddet' ifadesiyle, yalnızca fiziksel şiddete karşı değil, ayrıca psikolojik, ekonomik, sosyal ve cinsel şiddet gibi diğer şiddet türlerine karşı da taraf devletlere yükümlülükler getirilmiştir. Bunun yanında ikinci bir amaç olarak, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için çalışılarak, kadınları güçlendirme ve kadın erkek eşitliğini yaygınlaştırma vurgusu yapılmıştır. Böylelikle CEDAW'ın daha ilk maddesinde ele aldığı ayrımcılık yasağının diğer uluslararası belgelerde de düzenlendiği görülmektedir. Kadınları güçlendirme yolu ile kadınlarla erkekler arasındaki fiili eşitliği sağlamak; ev içi şiddetin tüm mağdurlarının ve kadına yönelik şiddet mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı politika ve önlemler geliştirmek; kadına yönelik şiddeti ve ev içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak; kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi maksadıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbirleriyle etkili bir biçimde işbirliği yapmalarına

²² Bkz. Sara De Vido, 'The Ratification of The Council of Europe İstanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women From Violence in The European Legal System', *European Journal of Legal Studies*, V.9, N.2, 2016-2017, s.74 vd.

destek ve yardım sağlamak İstanbul Sözleşmesi'nin diğer amaçları arasında sayılmaktadır. Tüm bu amaçların taraflar tarafından etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesini sağlamaya yönelik olarak Sözleşmede ayrıca spesifik bir izleme mekanizması oluşturulmuştur.²³

b. İçeriği

İstanbul Sözleşmesi, daha önce kabul edilmiş kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddetle ilgili uluslararası standartları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin içtihatlarını, öğretilerdeki görüşlerin yanısıra en iyi ülke uygulamalarını da kodifiye etmiştir.²⁴

İstanbul Sözleşmesi'nin en önemli özelliği, biyolojik veya hukuki, ailevi bağ aranmaksızın ev içi şiddetin (örneğin eski veya mevcut eşler, evlilik dışı partnerler, birlikte ikamet edilen aile fertleri, akrabalar veya birlikte ikamet edilen başkaları tarafından yöneltilen şiddetin) ve kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle ilişkin standartlar öngören ve Avrupa ülkelerini hukuki olarak bağlayan ilk belge olmasıdır.²⁵ Dolayısıyla hem kadınlara yönelik şiddet hem de ev içi şiddetle mücadele Sözleşme kapsamı içinde kabul edilmektedir.

Sözleşme, kadınlar ve erkekler arasında hukuki ve fiili eşitliğin gerçekleştirilmesinin kadına yönelik şiddeti önlemede anahtar bir unsur olduğunu benimsemekte, kadınlara yönelik ayrımcılığı yasaklamaktadır. Sözleşme gerek özel alandaki gerekse kamusal alandaki şiddeti yasaklamaktadır. Şöyle ki, 'kadına yönelik şiddet'ten anlaşılması gereken, ister kamusal ister özel yaşamda gerçekleşsin, toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleridir (md.3/a). Sözleşme ile taraf dev-

²³ İstanbul Sözleşmesi kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadele konusunda uzman ve Sözleşmenin taraflarca uygulanmasını izleyecek olan bir grup oluşturulmasını uygun görmüştür. Bu izleme mekanizması 'GREVIO' (The Group of Experts on Action Against Violence Against Women and Domestic Violence) olarak anılmaktadır. Konu hakkında ayrıntılı olarak bkz. Müge Demirkır Ünlü, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile-İçi Şiddet (İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi), İstanbul 2012, s.141 vd; De Vido, s.78-79.

²⁴ Konu hakkında bilgi için bkz. Kadriye Bakırcı, 'İstanbul Sözleşmesi', *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, s.133 vd.

²⁵ Bakırcı, s.134.

letler gerek kamusal gerekse özel alanda tüm bireylerin özellikle de kadınların şiddete maruz kalmaksızın yaşama hakkını sağlamak ve korumak için gerekli olan hukuki ve diğer önlemleri almayı taahhüt etmektedirler (md.4/1). Böylelikle Sözleşme, yalnızca ev içindeki (genellikle eş veya partnerler ya da ebeveyn ve çocuklar gibi farklı kuşaklar arasında meydana gelen) kadınlara yönelik şiddeti değil, aynı zamanda kamusal alandaki (örneğin aynı evi paylaşmasa bile eski eşin veya partnerin kamusal alanda yönelttiği) şiddeti, işyerleri, okullar, karakollar, hapishaneler vb. kurumlardaki kadınlara yönelik şiddeti de yasaklamaktadır.²⁶

2. Türkiye'nin Sözleşmeye Taraf Olması

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Özel olarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve ev içi şiddeti hedef alan ilk Avrupa sözleşmesi olma niteliğini taşıyan Sözleşme, bugüne kadar Türkiye dahil Avrupa Konseyi üyesi 23 ülke tarafından onaylanmıştır. Türkiye, Sözleşme'yi imzaya açıldığı 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalamış; 14 Mart 2012 tarihinde onaylamış; Sözleşme 1 Ağustos 2014 itibarıyla ülkemizde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin içerdiği ayrıntılı düzenlemeler Avrupa Konseyi nezdinde kadına yönelik şiddet sorununun ne derece ciddi olduğunun ve kadına yönelik şiddetle mücadelenin öneminin kabul edildiğinin bir göstergesidir.

Anayasa m. 90/5 uyarınca, İstanbul Sözleşmesi kanun hükmündedir. Bunun hakkında, Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. İstanbul Sözleşmesi ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, İstanbul Sözleşmesi hükümleri esas alınır. Anayasa'nın 11. maddesi uyarınca, İstanbul Sözleşmesi hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

²⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, s.135.

III. TÜRKİYE'NİN KONUMU

Türkiye'de kadınlar hukuk dünyasını çevreleyen yazılı kurallar ile sivil toplum ilişkilerini düzenleyen kültürel değerler arasında sıkışıp kalmıştır. Ülkemizde kadın rolleri, kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan haklarına ilişkin gerçeklik, bir yandan uluslararası standartlara oldukça yaklaşan, hayli gelişmiş bir düzeye gelindiğini gösterirken, diğer yandan çağdaş uygar toplumlarda asla kabul görmeyecek bazı ayrımcılık örneklerini ve hak ihlali niteliği taşıyan uygulamaları yaygın biçimde içermektedir. Dolayısıyla, ülkemizde kadınların durumu dünyada benzerine kolay rastlanmayan bir tezatlar tablosudur.²⁷

Son yıllarda gerçekleştirilen pek çok yasal reformla kadın erkek eşitliği ve kadının insan haklarının gelişimi konularında önemli adımlar atılmış olmakla birlikte; bu yasal düzenlemelerin gerçek hayatta karşılık bulamadığı, başta kadınlara karşı şiddet olmak üzere, istihdamdan siyasete birçok alanda gerçek anlamda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasından çok uzakta olduğu görülmektedir. Anılan temel uluslararası sözleşmelerin ve diğer uluslararası konferans ve düzenlemelerin de etkisiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve yakın geçmişte oldukça ilerici ve uluslararası standartlara uygun düzenlemeler yapılmıştır. Ancak ülkemizde erkek egemen toplumsal yapının bazı yansımalarının bu olumlu değişiklik ve dönüşümlerden çok da etkilenmeden devam ettiği bilinen bir gerçektir. Türkiye'de hala kadın erkek eşitliği ve kadınların insan hakları söz konusu olduğunda, de jure ve de facto konumlar arasında çok büyük farklılıklar mevcuttur.²⁸

Günümüzde Türkiye'de esasen CEDAW'ın esas aldığı temel ilkelere oldukça uyumlu ve uygun bir yasal çerçeveden söz etmek mümkündür. Yakın geçmişte kadınların insan haklarına ilişkin olarak çok ciddi ilerlemeler gerçekleşmiş, bu yönde olumlu yasal reformlara imza atılmıştır. Bu reformların içinde en dikkat çeken, 2004'de Anayasanın 10. maddesinde yapılan değişikliktir: Bu değişiklikle, maddeye kadın

²⁷ Örneğin; ülkemiz üniversitelerinde her dört profesörden biri kadınken, yaklaşık her dört kadınımdan biri hala okuma- yazma bilmemektedir. Yine hukuk, tıp alanlarında çalışan, akademik kariyer yapan kadınların oranı %40'lara yaklaşırken, ülkede işgücüne katılan tüm kadınların %39'u 'ücretsiz aile işçisi' konumundadır ve kentlerde çalışan kadın oranı (%19,9) hiçbir Batı toplumu ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Bkz. Acar (Türkiye), s.14.

²⁸ Acar (Türkiye), s.15.

ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ve Devletin bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlü olduğu kuralı eklenmiştir. Yine farklı alanlarda, daha eşitlikçi ve kadınlarının insan haklarının daha iyi korunmasına hizmet etmeye yönelik düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.²⁹ Bu düzenleme ve değişikliklerden bazılarına değinmek gerekirse: Örneğin, 1990 yılında Medeni Kanun'da kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan 159. madde eşitlik ilkesine aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Karar tarihi: 29.11.1990, S:1990/31). 1997'de zorunlu temel eğitim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış; kız çocuklarının daha uzun süre okula devamı ve eğitimi 'Baba Beni Okula Gönder' gibi kampanyalarla desteklenmiş, bu konuda toplum bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. 1997'de Medeni Kanun'da yapılan değişiklikle evli kadına kocasının soyadıyla birlikte önceki soyadını da taşıma hakkı verilmiş (RG.22.05.1997); günümüzde ise bu durum uygulamada bir adım daha ileriye taşınarak, evli kadınlara aile mahkemelerinde dava açarak yalnızca bekarlık soyadlarını kullanabilmenin yolu açılmıştır.³⁰ 1998'de yürürlüğe girmiş 'Ailenin Korunmasına Dair Kanun' aile içi şiddet suçü olarak tanımlayarak, aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunmasına ve şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılmasına ilişkin koruyucu hükümler getirmiştir. 2002 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'na bakıldığında ise, kadın erkek eşitliğinin kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da, çağdaş uluslararası kıstaslara uygun biçimde tanımlanmasına yasal temel oluşturan bir anlayışın sergilendiği görülmektedir. Öncelikle ailenin reisinin koca olduğu hükmü kaldırılmış, evlilik birliğinde eşlerin eşit haklara sahip olmaları ilkesine uygun kurallar getirilmiştir. Buna bağlı olarak, ikametgah seçimi yahut çocuklara ilişkin konularda söz hakkı gibi eşler arası eşitsizlik içeren hükümlere artık Türk Medeni Kanunu'nda yer verilmemesi ve yasal mal rejiminin evlilik içinde edinilen malların boşanma durumunda hakkaniyetli paylaşımı çerçeve-

²⁹ Konu hakkında ayrıntılı olarak bkz. Moroğlu, s.34 vd.

³⁰ Y.HGK, 30.09.2015, E. 2014/2-889, K. 2015/2011: "Kızlık soyismini kullanmak istemek için haklı bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu hak AİHS 8 ve Anayasanın 17. maddeleri kapsamında bir insan hakkıdır ve cinsiyete dayalı olarak bir ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit şekilde uygulanmalıdır. Aksi durum AİHS'nin 14. maddesine aykırılık teşkil edecektir." (Karar için bkz. Kazancı Bilişim İtihat Bankası, <http://emsal.yargitay.gov.tr> (12.04.2017).

sinde düzenlenmesi, eşler arası eşitliğe, kadının ev içi emeğini 'değer' olarak dikkate alan bir anlayışla yaklaşıldığını göstermektedir. 2003 yılında yapılan İş Kanunu değişikliği ile 'eşit davranma' ilkesi kabul edilmiş; işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış, hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarma gibi çalışma hayatında sık rastlanabilen kadın hakları ihlallerini önlemeye yönelik bazı düzenlemeler getirilmiştir. 2005 yılında Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabulüyle kadın birey olarak kabul edilmiştir; cinsel suçların toplumsal düzen ve genel ahlaka karşı suçlar olmaktan çıkarılıp, kişiye karşı işlenen suçlar olarak kabul edilmesi kadınlar açısından önemli farklar yaratacak bir bakış açısı değişikliğine işaret etmiştir.

Temel kanunlar açısından ana hatlarıyla değinilen bu değişiklikler ve son yıllarda diğer pek çok yasada görülen benzer örnekler, uluslararası hukuk düzenlemeleriyle uyumlu ve çağdaş uluslararası standartlara uygun değişikliklerdir. Ne var ki, Türkiye'de yasal reformlarla gelişen hukuki çerçevenin kadınların insan haklarının korunup geliştirilmesi açısından mükemmel ya da eksiksiz, hatta yeterli uygulamaları beraberinde getirdiğini söylemek mümkün değildir. CEDAW'ın kabulü şüphesiz hukuki çerçevenin kadınların insan hakları lehine geliştirilmesinde gerçek anlamda itici bir güç olmuştur. Ancak hukuki çerçevenin uygulamada gerçek anlamda yaşam bulması, ataerkil değer yargıları ve uygulamaların süratle yok edildiği bir kültürel dönüşüme ihtiyaç göstermektedir. CEDAW çerçevesinde belirlenen çağdaş uluslararası standartların ülkemizin kadınlarının 'gerçekten' kullanabildikleri hakları tanımlar hale gelmesinde, toplumumuzda çağdaş cinsiyet eşitliği ilkesinin yerleşmesinde başta siyasi iradenin bu yöndeki çabası, yine sivil toplum ve yargı sisteminin katkısı ve denetimi önemlidir. Kadın kuruluşları, barolar, meslek odaları, toplumsal cinsiyet eşitliği için hareket eden platform ve oluşumlar gibi sivil toplum kuruluşlarının katkısı olmaksızın uluslararası standartların toplumun kamusal bilincine taşınması mümkün değildir. Ayrıca yargı sisteminde yer alan kişilerin (hakim, savcı, avukatlar) başta CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi olmak üzere uluslararası standartlar konusunda tam bilgi sahibi olmaları, yasal kural ve süreçleri bu tür uluslararası düzenlemeler ışığında yorumlayıp uygulamaları olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Zira kadınların insan haklarına iliş-

kin yasal düzenlemelerin, bu düzenlemeleri fiilen uygulama yetkisi olanlar tarafından iyi anlaşılıp benimsenmesi, anılan düzenlemelerin kağıtta kalmaması, gerçek kadınların gerçek yaşamlarına dokunabilmesi açısından zorunludur.³¹

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ciddi bir yansıması olarak karşılaştığımız kadına karşı şiddetin üstesinden gelebilmek için de yukarıda değindiğimiz hususlar geçerlidir. Esasen sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada hukuk sistemleri başlangıçta ‘özel alan’ anlayışıyla aile içi müdahalelerden kaçınmış;³² fakat zaman içinde sivil toplum örgütlerinin mücadeleleri sonucunda kadının evlilik içindeki haklarının ve statüsünün de eşit olarak korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak zorunda kalmışlardır. Özel alan anlayışına dayalı hukuk kuralları, toplumun genel değer yargıları kadına yönelik şiddetin sürmesinin ve hatta artmasının başlıca sebepleri olmuştur. Ancak kadın hareketlerinin olağanüstü kararlılıkla yürüttüğü mücadeleler bu yaklaşımın ve hukukun bu konuda rolünün tartışılmasını sağlamış; uluslararası belgelerin de etkisiyle iç hukuk düzenlemelerinde pek çok değişiklik yapılmıştır. Ancak Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Aile Mahkemeleri Kanunu, (6284 sayılı) Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu, Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Başbakanlık Genelgesi(2006/7) gibi düzenlemelere rağmen sorunun çözüme kavuşturulmasında önemli ve ciddi mesafeler katedildiğini söyleyebilmek mümkün değildir.³³

³¹ Bkz. Acar (Türkiye), s.21.

³² Kadına yönelik şiddetin insan haklarıyla ilgisinin kurulmasında toplumsal cinsiyet perspektifi önem arz etmektedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet şiddeti çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir ki, bu şiddet kadına kadın olduğu için yönelen veya kadınları orantısız şekilde etkileyen şiddettir. Esasen, devletin kamusal alan ve özel alan ayrımı nedeniyle özel alana karışmamasının sonucu olarak en fazla ortaya çıkan insan hakkı ihlalinin kadına yönelik şiddet olduğunu belirtmek gerekir (Konuya ilişkin bkz. Uygur/Çağlar Gürgey, s.34, 43 ve 45).

³³ Şiddetin çeşitli türlerini ele alarak bakıldığında, Türkiye’de şiddet yaşayan kadın oranının ortalama % 40 gibi görünmekle birlikte, görünmeyen- gizli yaşanan şiddetle bu oranın % 50’lere kadar çıktığı belirtilmektedir. Bu konuda kapsamlı bir proje çalışması için bkz. Kadın Hakları İnsan Hakları Projesi, Kamer Vakfı,

Türkiye, yukarıda değindiğimiz üzere, 1985 yılında kadın haklarının tanınması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kaldırılmasına ilişkin CEDAW'ı imzalamış; kadınlara karşı ayrımcı nitelik taşıyan hukuksal düzenlemeleri kaldırma, kadın erkek eşitliğini hayata geçirme sözü vermiştir. Son olarak, kadına karşı şiddet ve ev içi şiddet konusunda spesifik ve ayrıntılı düzenlemeler içeren 'Kadınlara Karşı Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)'ni 14 Mart 2012'de onaylamış, bu Sözleşme 1 Ağustos 2014'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin bağlayıcı niteliği olup, spesifik olarak kadına karşı şiddet ve ev içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk Sözleşme niteliğini taşımaktadır. Sözleşmenin diğer bir önemli yönü, geleneklerin kadına yönelik şiddetle ilgili meşrulaştırıcı etkilerini ortadan kaldırmaya hizmet etmesidir.³⁴ Türkiye anılan Sözleşmenin ilk imzacılarından olmakla övünmekle birlikte, bu sözleşmede ve yine taraf olduğu CEDAW ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede, hakkında doğrudan/dolaylı koruyucu düzenlemeler getirilen örneğin evlilik içi tecavüz, zorla evlendirme ve erken evlilikler, çocuğa yönelik şiddet, ensest gibi konuları henüz yeterli hukuki korumaya kavuşturamamıştır. Ülkemizde yaygın biçimde ortaya çıkan bu tür ve kadına karşı şiddete ilişkin diğer sorunların çözümü için gerekli ve yeterli hukuki önlemler mevcut değildir; var olan düzenlemeler de çok yetersizdir.³⁵ Ataerkil yapıdan, geleneklerden, önyargılardan, ailelerin sosyal ve ekonomik durumlarından kaynaklanan bu tür sorunların çözümü amacıyla ortaya konulacak hukuki önlemlerin sorunların çok yönlü yapısı nedeniyle tek başına yeterli olamayacağı da ortadadır. Demek ki, asıl önemli olan geleneksel rollerden sıyrılıp, zihniyeti değiştirebilmek ve geliştirebilmektir.

Ankara 2016, s.6 vd.

Avrupa Birliği bünyesinde de -ülkemizdeki durum ile kıyaslanamaz ise de- durumun çok iç açıcı olduğu söylenemez. Temel İnsan Haklarına ilişkin Avrupa Ajansı tarafından hazırlanan bir rapora göre, kadınların % 33'ünün 15 yaşından itibaren fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir ki; bu istatistiksel verilerin de fiili duruma göre düşük olma oranının çok muhtemel olduğu, kapılar ardında kalıp rapor edilmeyen çok şiddet vakası olabileceği belirtilmektedir (De Vido, s.71).

³⁴ Uygur/Çağlar Gürgey, s.49.

³⁵ Bu konuda proje uygulaması verileri ve ayrıntılı bir araştırma&değerlendirme için bkz. Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi, s.58 vd.

Kaynakça

- Acar Feride, 'Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar', Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), s.45 vd.
- Acar Feride, 'Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2010, s.13 vd (Türkiye).
- Bakırcı Kadriye, 'İstanbul Sözleşmesi', *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, s.133 vd.
- De Vido Sara, 'The Ratification of The Council of Europe İstanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women From Violence in The European Legal System', *European Journal of Legal Studies*, V.9, N.2, 2016-2017, s.69 vd.
- Demirkır Ünlü Müge, *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile-İçi Şiddet (İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi)*, İstanbul 2012.
- Emrah Oder Bertil 'Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.23 vd.
- Evatt Elizabeth, 'Finding A Voice for Women's Rights: The Early Days of CEDAW', *The George Washington International Law Review*, V.34, 2002-2003, s.515 vd.
- Genç Arıdemir Arzu, 'Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi', Prof. Dr. Necla Arat'a Armağan, İstanbul 2004, s.153 vd.
- Holtmaat Rikki/Tobler Christa, 'CEDAW and The European Union's Policy in The Field of Combating Gender Discrimination', *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, V.12, I.4, s. 399 vd.
- Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi, Kamer Vakfı, Ankara 2016.
- Moroğlu Nazan, *Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi*, İstanbul 2009.
- Simonovic Dubravka, 'Global and Regional Standarts on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and İstanbul Conventions', *Human Rights Quarterly*, V.36, 2014, s. 590 vd.
- Southardt Jo Lynn, 'Protection of Women's Human Rights Under The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women', Pace University School of Law, *International Law Review*, V.VIII, 1996, s.1 vd.
- Uygur Gülriz/ Çağlar Gürgey İrem, 'Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet', *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet*, Ankara 2014, s.9 vd.

6545 SAYILI KANUN CİNSEL SALDIRI VE CİNSEL TACİZ SUÇLARINA NE GETİRDİ? NE GETİREBİLİRDİ?

WHAT DID THE LAW NO. 6545 BRING ABOUT
THE CRIMES OF SEXUAL ASSAULT AND SEXUAL HARASSMENT?
WHAT COULD IT BRING?

Fahri Gökçen TANER*

Özet: 5237 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden yaklaşık on yıl sonra, 2014'te 6545 sayılı Kanun'la, cinsel suçlara ilişkin hükümlerde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan, sıradan bir kanun değişikliği değildir. Zira benimsenen yöntem, mevcut eksikliklerin kanun üzerinde değiştirilmesi ve eklemeler yapılması değil, kes-yapıştır olmuştur. Dolayısıyla 102-105. maddeler arasında yer alan tüm hükümler, bu değişiklikten az ya da çok etkilenmiştir.

Çalışmada öncelikle 6545 sayılı Kanun'un yapısı ve cezaları artırmaya yönelik yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Cinsel saldırı suçuna eklenen sarkıntılık hipotezi, beden ve ruh sağlığının bozulmasının cinsel saldırı suçunun ağırlaştırıcı nedeni olmaktan çıkartılmasının sonuçları, bu suça eklenen yeni ağırlaştırıcı nedenler, cinsel saldırı suçunda uzatılan koşullu salıverilme süresi, tedavi yönetmeliğinin doğuracağı sonuçlar ve cinsel taciz suçuna eklenen yeni ağırlaştırıcı nedenler ele alınan konular arasındadır.

Yapılan değişikliklerle bazı sorunların çözüldüğü kadar, yeni sorunların yaratıldığı da bir gerçektir. Çalışmada bu sorunlar ele alınarak, daha iyi bir değişikliğin ne şekilde olabileceği konusu da tartışmaya açılmıştır.

Anahtar kelimeler: Cinsel Saldırı, Cinsel Taciz, 6545 sayılı Kanun, Sarkıntılık, Tedavi Yükümlülüğü

Abstract: In 2014, 10 years after the enactment of Turkish Criminal Code, with the Law No.6545 a number of changes were made in the provisions related to sexual crimes. What is done is not an ordinary law change. Because, the adopted method is not changing the problematic provisions or adding some new phrases, but is cut and paste. Consequently, all provisions related to sexual crimes are more or less affected by this change.

In the study, firstly, the structure of the Law No. 6545 and its approach to increasing punishments are emphasized. The new mo-

* Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD Öğretim Elemanı, ORCID: 0000-0002-9182-2549

lestation hypothesis which is added to the crime of sexual assault, the consequences of the abrogation of deterioration of body and mental health from the aggravating cause of the sexual assault offense, the new aggravating causes added to this crime, the extended conditional release period in the offense of sexual assault, the consequences of treatment regulation and the new aggravating causes added to the crime of sexual harassment are the subjects which are examined.

It is also a fact that new problems are derived as well as some problems are resolved with the changes made. By studying these problems in the study, the question of what a better change might be will be discussed.

Keywords: Sexual Assault, Sexual Harassment, Law No.6545, Molestation, Obligation of Treatment

Giriş

5237 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden yaklaşık on yıl sonra, 6545 sayılı Kanun'la, cinsel suçlara ilişkin hükümlerde önemli değişiklikler yapılmıştır. 2014 yılında 6545 sayılı Kanun'la cinsel suçlarda yapılan, sıradan bir kanun değişikliği değildir. Zira benimsenen yöntem, mevcut eksikliklerin kanun üzerinde değiştirilmesi ve eklemeler yapılması değil, kes-yapıştır olmuştur. Dolayısıyla 102-105. maddeler arasında yer alan tüm hükümler, bu değişiklikten az ya da çok etkilenmiştir. Elbette getirilen yeni hükümler, öncekinden bambaşka değildir. Ancak ortaya çıkan çok sayıda küçük farklılık, özellikle zaman bakımından uygulama konusunda sorun yaratacak niteliktedir ve ciddi bir dikkat gerektirmektedir. Aşağıda söz konusu değişiklikler ele alınmaktadır.

I. **Beden ve ruh sağlığının bozulması, cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarının ağırlaştırıcı nedeni olmaktan çıkartılırken cezaların ağırlaştırılması**

6545 sayılı Kanun'un dayanağı olan 1/918 sayılı Hükümet Tasarısı'nın gerekçesinde cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarında beden ve ruh sağlığının bozulmasına ilişkin ağırlaştırıcı nedenler kanundan çıkartılırken, cezaların bu artırım nedenlerini kapsayacak miktarda artırılmasıyla amaçlananın, "*şüpheli, sanık veya*

hükümlüler bakımından lehe sonuç doğmaması” olduğu açıkça ifade edilmiştir. Fakat bu yaklaşım kendi içerisinde ciddi çelişkiler taşımaktadır. Burada, 2010 yılında hazırlanan Devlet Denetleme Kurulu raporunda¹ tavsiye edilen yolun izlendiği görülmektedir. Zira rapor özetinde şu ifadeler yer alıyordu:

“Bu itibarla, mağdurun ruh sağlığında bozulma oluşup oluşmadığı mevzuunun nitelikli hâller arasından çıkarılması ve cezanın üst sınırının yükseltilmesi yoluyla, davaya bakacak olan hâkime, işlenen suçun niteliği ve işleniş biçimini değerlendirmek suretiyle uygun göreceği cezayı vermek konusunda daha geniş bir takdir alanı bırakılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.”

Oysa beden ve ruh sağlığına ilişkin ağırlaştırıcı nedenlerin kanundan çıkartılmasının en önemli nedenlerinden biri, bunların tutarsız biçimde uygulanması ve haksızlıklara yol açmasıdır. Buna ayrıca mağdurların tekrar eden incelemeler sırasında ruhen yıpranmalarını da eklemek gerekir.² Nitekim 6545 sayılı Kanun’un gerekçesinde “Akademik çevrelerde bu suçlara maruz kalanların ruh sağlığının mutlaka bozulmuş olduğu kabul edilmekte ve ruh sağlığının bozulması kavramından neyin anlaşılması gerektiği hususunda da tam bir mutabakat bulunmamaktadır.” ifadesi yer almaktadır. Böylece üzerinde mutabakat bulunmayan bu kavram, kanundan uygun olmadığı için çıkartılırken, daha önce haksız olarak gereğinden ağır biçimde cezalandırılmış kimseler için lehe sonuç doğması önlenmek istenmektedir. Madem lehe sonuç doğmasını istenmektedir, bu kavram kanundan neden çıkartılmaktadır? Lehe kanun uygulaması talebiyle iş yükü artmasın bahanesiyle, verilmiş olan hükümlerin olduğu gibi kalmasını istemek ve bazı kimseler bakımından haksız olduğu peşinen kabul edilen uygulamaların kalıcı hale gelmesini sağlamak, bir hukuk devletinde olacak bir şey değildir? Üstelik bu, açıkça ifade edilmiştir.³

¹ Bkz. Devlet Denetleme Kurulu’nun 2010/12 sayılı ve 01.07.2010 tarihli raporu. Raporun özeti için bkz. <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk46artuk.pdf>. (SGT: 24.03.2017)

² Handan Yokuş Sevik, “6545 sayılı Kanun ile Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Y. 2015, C. 3, S. 2, s. 136.

³ Fahri Gökçen Taner, “6545 sayılı Kanun’la Cinsel Suçlarda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güncel Hukuk*, Ağustos 2014, S. 128, s. 61 ve 62.

Kanımızca eğer cezalar artırılacaksa, bunun yalnızca cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarının nitelikli şekillerine ilişkin olarak yapılması uygun olurdu. Ayrıca cinsel özgürlüğe karşı suçlarda cezaların üst sınırının, 6545 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikten önce dahi yeterince yüksek olduğunu ifade etmek gerekir.⁴ Kaldı ki suç siyaseti açısından, cinsel suçlarda cezaları artırmanın fayda sağlayacağı argümanının haklılığı son derece tartışmalıdır.⁵ Şu anda yapılan, suçun daha önce basit şekline verilen cezayı, 6545 sayılı Kanun sonrasında suçun hafif şekli olan sarkıntılığa vermek, hâlihazırdaki suçun basit ve nitelikli şekillerinin içine ise beden ve ruh sağlığının bozulmasından doğan ağırlaştırıcı nedenin cezasını yedirmektir. Böylelikle aslında bir değişiklik yapılmış gibi gözükürken, sonuçta hiçbir şey değişmesin istenmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki kanunun gerekçesinde yazılı olan “şüpheli, sanık veya hükümlüler bakımından lehe sonuç doğmaması” ifadesi, yargılamayı yapacak olan hâkim bakımından hiçbir şey ifade etmemektedir. Hatta kanun koyucunun böyle bir talimat vermesi, bizatihi Anayasa'nın yargı bağımsızlığına ilişkin 138. maddesine ve aynı maddenin yargı mercilerine tavsiye ve telkinde bulunulamayacağını düzenleyen ikinci fıkrasına aykırıdır. Bu nedenle mahkemeler, lehe kanunun belirlenmesine ilişkin talepleri, hukuk kuralları içerisinde değerlendirmekte özgürdür. Eğer mahkeme, ortaya çıkan neticenin gerektirdiği cezanın TCK'nın 61. maddesi anlamında “meydana gelen zarar veya tehlikenin” ağırlığı bakımından, daha önce verdiği hükümden daha az olduğunu düşünüyorsa, hükmü lehe olarak değiştirebilecektir.

Özellikle 6545 sayılı Kanun öncesinde suçun (cinsel saldırı veya cinsel istismar) basit şeklini işlemek suretiyle, mağdurun ruh sağlığını bozan failler bakımından bu olasılık oldukça kuvvetlidir. Cinsel saldırı suçundan bir örnek vermek gerekirse kanunun eski halinde

⁴ Aynı görüş için bkz. Fevzi Elmas, “Cinsel Suç Mağdurlarının Adli Tıp Kurumuna Sevkinin Gerektiren Haller ve Cinsel Suçlarda Beden veya Ruh Sağlığının Bozulması Kavramı”, *Terazi*, Y. 5, S. 44, Nisan 2010, s. 145; Nur Centel, “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı Suçu ve Cinsel Suçlar Değişiklik Tasarısı'nın Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 2012, S. 99, s. 287; Durmuş Tezcan-Mustafa Ruhan Erdem - Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 12. Baskı, Ankara 2015, s. 323; Taner, “6545 sayılı Kanun”, s. 62.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Yokuş Sevük, “6545 sayılı Kanun”, s. 121-124.

basit şekil için öngörülen temel ceza iki yıldan yedi yıla kadar hapis cezasıydı ancak ruh sağlığı bozulduğunda ceza on yıldan az olamıyordu. Oysa mevcut halde fiil suçun hafif şekli (sarkıntılık) kapsamında ise ceza iki yıldan beş yıla, suçun basit şekli kapsamında ise beş yıldan on yıla kadar olacaktır. Dolayısıyla fiili sarkıntılık kapsamında kalanlar için yeni kanunun lehe olduğu son derece açıktır. Fiili suçun basit şekli kapsamında kalanlar bakımından da yeni kanun yine daha lehe olabilir. Görüldüğü üzere geçmişte ruh sağlığını bozduğu için on yıl hapis cezası alan bir kimse için, yeni kanun beş yıldan on yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Bu nedenle kanunun gerekçesinde yer alan “lehe sonuç doğmayacağı” yönündeki ifade, hukuken olduğu kadar mantıken de hatalıdır. Zira ister istemez lehe sonuç doğacaktır.

Geçmişte ruh sağlığının bozulması söz konusu olmaksızın suçun basit şeklinden cezalandırılan, ancak fiili 6545 sayılı Kanun uyarınca sarkıntılık kapsamında kalan kişiler de eğer tavan cezaya yakın bir ceza almışlarsa, lehe kanunun uygulanmasını isteme imkânı olabilir.

Suçun nitelikli şekli için 6545 Kanun’da öngörülen on iki yıllık hapis cezası karşısında, suçun nitelikli şeklini işleyenler bakımından yeni kanun büyük ölçüde lehe sonuç doğurmayacaktır. Ancak kesin bir cevap vermek için, mutlaka verilen hükmü incelemek gerekir.

Lehe kanun uygulamasında, soruşturma evresinde olan veya kovuşturma evresinde yargılaması devam eden kişiler bakımından söz konusu hükümler re’sen uygulanacaktır. Hükümlüler için ise 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 98. maddesi uyarınca öğretide “açıklama davası” adı verilen dava⁶ açılarak, mahkemenen bir karar istenmesi gerekir. Bu davayı Cumhuriyet savcısı veya hükümlü açabilir.⁷

Beden sağlığının bozulması bakımından ise cinsel saldırı suçunun kasten yaralama suçuyla içtimamını düzenleyen özel hüküm karşısında, lehe bir durum ortaya çıkmayacağı düşüncesindeyiz.

⁶ Nurullah Kunter - Feridun Yenisey - Ayşe Nuhoglu, Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2006, s. 1236.

⁷ Kunter-Yenisey-Nuhoglu, s. 1236.

II. Cinsel saldırı suçuna suçun hafif şekli olarak eklenen sarkıntılık hipotezi

a. Sarkıntılık hipotezine duyulan ihtiyaç

6545 sayılı Kanun'la değişiklik yapılmadan önce, vücut teması teşkil eden ancak organ cisim sokma boyutuna varmayan tüm cinsel davranışların, aynı şekilde cinsel saldırının basit şekli olarak cezalandırılmasının yerinde olup olmadığı öğretide tartışmalıydı. Bu seçimin yerinde olduğunu savunan yazarlar vücut bütünlüğünün ihlali suretiyle işlenen ve eski kanun döneminde elle sarkıntılık olarak adlandırılan davranışların, cinsel saldırının basit şekli olarak düzenlenmesinin yerinde olduğunu savunuyorlardı.⁸

6545 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle paralel olan bir görüş, olması gereken hukuk açısından, en ufak temasın cinsel saldırı sayılmasının yerinde olmadığı yönündeydi. Buna göre her türlü sarkıntılık niteliğinde davranışın cinsel saldırı suçunu oluşturmayacağı, olaya eşlik eden tüm koşullar göz önünde bulundurularak gerek davranışın önemi (normatif), gerek yoğunluğu, gerekse süresi (niceliksel) dikkate alınarak cinsel saldırı kapsamına girip girmediğinin belirlenmesi gerektiği savunulmaktaydı.⁹ Buna gerekçe olarak, fazla zararlı olmayan bazı davranışların (mağdurun yanağını sıkmak, ona hafifçe sürtünmek vb.) cinsel özgürlüğü kısıtlamaması gösterilmekteydi.¹⁰

Aynı bağlamdaki bir diğer görüş, bu davranışların cinsel saldırı sayılmaması gerektiği düşüncesini, söz konusu davranışların yoğunluk, boyut ve anlam olarak cinsel saldırı suçunda olması gereken ağırlığa erişmemesiyle açıklamaktadır.¹¹ Buna bağlantılı bir diğer görüş ise uygulamada yerleşmiş bir kavram olan sarkıntılığın, cinsel saldırı başlığı altında düzenlenmesinin yerinde olmadığı ve ağırlık bakımından cinsel saldırı suçu ile cinsel taciz suçu arasında başka bir suç

⁸ Handan Yokuş Sevik, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 2005, S. 57, s. 248.

⁹ Bkz. Durmuş Tezcan- Mustafa Ruhan Erdem - Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 10. Baskı, Ankara 2014, s. 335 ve 336; Veli Özer Özbek- Nihat Kanbur- Koray Doğan- Pınar Bacaksız- İlker Tepe, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 7. Baskı, Ankara 2014, s. 320.

¹⁰ Durmuş Tezcan- Mustafa Ruhan Erdem - Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 8. Baskı, Ankara 2012, s. 304.

¹¹ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 320.

bulunması gerektiğidir.¹² Bu görüşte olan yazarlar “(elle) sarkıntılık” olarak adlandırılan suçun, cinsel saldırı suçu altında düzenlenmesine ve süreksiz (ani) temasın da cinsel saldırı olarak nitelendirilmesine karşı çıkıyorlardı.¹³ Bu karşı çıkışta özellikle, ani (süreksiz) davranışlara verilen cezanın ağır olmasına yönelik kaygıların yattığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak sarkıntılık hipotezinin gerekliliğini savunan düşünce galip gelmiş ve cinsel saldırı ve benzer şekilde cinsel istismar suçlarının hafif şekli olarak, kanuna 6545 sayılı Kanun’la sarkıntılık hipotezi eklenmiştir.

Öğretide bazı yazarlar ise sarkıntılığı suçun ceza indirimi yapılmasını (veya daha az cezayı) gerektiren nitelikli hali¹⁴ olarak kabul etmektedirler. Ancak kanunumuz İtalyan 609-bis/3) ve Alman Ceza Kanunlarının (par. 177/9) aksine kanunda fiilin ağırlığının az olduğu halleri (az vahim halleri) özel bir indirim nedeni olarak düzenlemek yerine, sarkıntılık suçunu bağımsız bir cezayla düzenlemiştir. Bu durumda sarkıntılığı, suçun hafif şekli olarak değerlendirmenin daha uygun olduğu düşüncesindeyiz.¹⁵ Nitekim kasten yaralama suçunda da benzer bir yapı söz konusudur. Bu suçta basit tıbbî müdahale ile giderebilecek ölçüdeki yaralama, suçun hafif şekli sayılmaktadır. Bu düzeyi aşan ancak suçun neticesi sebebiyle ağırlaşmış şekline ulaşmayan yaralama filleri suçun basit şekli, neticesi sebebiyle ağırlaşmış haller ise nitelikli şekli olarak kabul edilmektedir.¹⁶

Her ne kadar yukarıda cezaların ağırlığına ilişkin kaygılardan bahsedildiyse de, 6545 sayılı Kanun’la yapılan değişikliğin, cezanın ağırlığına ilişkin kaygıyı ortadan kaldırmak gibi bir amacı olmamıştır. 1/918 sayılı Hükümet Tasarısı’nın gerekçesinde, yapılan değişikliğin amacının cinsel suçlarda cezalar artırılırken, “somut olayın özelliklerine göre ani hareketlerle yapılan cinsel saldırılar bakımından ceza miktarının su-

¹² Centel, s. 286; Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 336.

¹³ Tezcan-Erdem-Önok, 8. Baskı, s. 335; Centel, s. 286.

¹⁴ Mahmut Koca - İlhan Üzülmöz, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 2. Bası, Ankara 2015, s. 298; Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 359; Mehmet Emin Artuk - Mehmet Emin Alşahin, “Sarkıntılık Fiili”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2016, S. 4, 3252.

¹⁵ Aynı yönde bkz. Alahattin Şimşek, “Cinsel Saldırı ve Cinsel İstismar Suçlarının Hafif Şekli Sarkıntılık”, *Ceza Hukuku Dergisi*, Ağustos 2015, s. 309 vd.

¹⁶ Aynı terminolojiyi kullanan yazarlar için bkz. Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku Özel Kısım*, Ankara 2012, s. 41; Zeki Hafızoğulları - Muharrem Özen, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar*, 5. Baskı, Ankara 2016, s. 78.

çun temel şeklinden daha az bırakılması ihtiyacı” olduğu ifade edilmişse de, yapılan artırım dolayısıyla, öğretide orantısız olduğu ifade edilen cezada, ani ve süresiz davranışlar bakımından ciddi bir değişiklik olmamıştır. Zira 6545 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce, cinsel saldırı suçunun basit şekli için öngörülen ceza iki yıldan yedi yıla kadarken, bugün suçun hafif şekli için verilecek ceza iki yıldan beş yıla kadardır.

Yapılan değişiklikle, 765 sayılı TCK’da yer alan eski suç tipleriyle, 5237 sayılı TCK’da yer alanlar arasında maddi unsur bakımından bazı farklar olmakla birlikte, kategorik olarak neredeyse 765 sayılı TCK’nın cinsel suçlarda benimsediği sisteme geri dönüldüğü söylenebilir. Böylelikle 765 sayılı TCK’daki sözle sarkıntılığın karşılığı cinsel taciz, elle sarkıntılığın karşılığı cinsel saldırı veya çocuklar konu olduğunda cinsel istismar suçlarının hafif şekilleri (sarkıntılık), ırza geçmenin karşılığı ise¹⁷ cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarının nitelikli şekilleri olmuştur. 765 sayılı TCK’da yer alan ırza tasaddinin tam karşılığının cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarının basit şekilleri olduğu söylenemez. Zira kapsama giren davranışlarda ciddi farklar vardır. Fakat yine de uygulamacının bu suçların basit şekillerini kafasında ırza tasaddiyle özdeşleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Böylelikle 5237 sayılı TCK’da cinsel suçlarda kullanılan yeni kavramların tartışılmasına ve anlaşılmasına izin verilmeden hızla yapılan kanunun doğurduğu, eski kavramlara duyulan özlemin ve onlara benzeterek öğrenme çabasının güçlendirdiği direnç galip gelmiştir. Nitekim öğretide 765 sayılı TCK’da yer alan kavramların kapsayıcı olmadığı ve kazuist bir düzenleme olması nedeniyle terk edildiği, yapılan değişiklik sonrasında yeniden bu kavramlara başvurma ihtiyacı duyulacağı ifade edilmiştir.¹⁸ Aslına bakılırsa ihtiyaç olmamasına karşın, eski kavramlara uygulamacılar tarafından en azından akıl yürütülürken sürekli başvurulmaktaydı. Zira kanun değişmesine karşın, 5237 sayılı TCK’da yer alan kavramlara ilişkin değişim, uygulamada gereği gibi anlaşılamamıştır. Ortaya çıkan durumda, özellikle Avrupa ülke-

¹⁷ Oral ilişkinin 765 sayılı TCK döneminde “ırza geçme” suçu sayılmadığı yönünde bkz. Türkan Yalçın Sancar, *Türk Ceza Hukukunda Kadın*, Ankara 2013, s. 102.

¹⁸ Koca-Üzülmez, s. 279.

lerinde 90'lı yıllardan itibaren meyvelerini vermeye başlayan “*genel ahlâk ve adabı koruyan*” cinsel suçlardan, “*cinsel özgürlüğü koruyan*” cinsel suçlara geçişin altında yatan dinamiklerin anlaşılabilmesi yazık ki büyük rol oynamıştır.¹⁹ Elbette bunda, 2004 yılında TCK'nın kamuoyunda yeterince tartışılmaksızın alelacele kanunlaştırılmasının da önemli etkisi vardır.

Vücut teması ölçütü, Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmının ceza kanunlarında kullanılan, cinsel özgürlüğü korumaya elverişli modern ve yerinde bir ölçüttür. Bu ölçüt, “*cinsel özgürlüğü ihlal etmeye elverişli davranış*” ölçütü ile tamamlandığında, cinsel saldırı suçunu ayırmak ve nitelendirmek için de yeterlidir. Bu nedenle süresiz (ani) davranışların suçun hafif şekli olarak düzenlenmesi yerine, vücut teması ölçütü tek ölçüt olarak kalabilir ve hâkimin temel cezayı belirlerken, yapılan cinsel davranışın ağırlığını dikkate alarak alt sınırdan uzaklaşarak ceza vermesi uygulaması desteklenebilirdi. Uygulamada hâkimlerin temel cezadan uzaklaşmama yönündeki tutumlarının, yapılan değişiklikte önemli bir etken olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.²⁰ Bu durum karşısında, uygulamacının sarkıntılık hipotezine neden ihtiyaç duyduğu daha net biçimde anlaşılmaktadır. Bu nedenle temel cezadan uzaklaşmanın, ilke olarak daha doğru bir uygulama olabileceğini düşünmekle birlikte, sarkıntılık hipotezinin düzenlenmesinin tek başına olumsuz olarak değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz.

Kanımızca gerek İtalyan (609-bis/3) gerekse Alman (par. 177/9) kanun koyucularını, kanunda fiilin ağırlığının az olduğu halleri (az vahim halleri) özel bir indirim nedeni olarak düzenlemeye iten nedenle, Türkiye’de sarkıntılık hipotezine duyulan ihtiyaç benzer kaygılara dayanmaktadır. Ayrıca İtalya bakımından, kanunda yalnızca temasla gerçekleşen davranışlarla, penetrasyonla gerçekleşen davranışların aynı kanuni tip altında düzenlenmesi ve cezalarının aynı olması da, bu düzenlemeyi gerekli kılan bir diğer önemli etkidir.²¹ İtalyan uygulamasında, bu hükme, “*süper hafifletici neden*” ismi takılmıştır.²² Cezaları

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Sancar, s. 91-101.

²⁰ Aynı yönde bkz. Koca-Üzülmez, s. 278.

²¹ Francesco Macri, “La violenza sessuale (art.609-bis c.p.) nella giurisprudenza della suprema corte del 2015”, *Diritto Penale Contemporaneo*, Y. 2016, S. 1, s. 171 ve 177.

²² Macri, s. 171.

bu ülkelerden oldukça ağır bir biçimde belirleyen Türk kanun koyucusu kanunu yaparken böyle bir ihtiyaç hissetmemiş, ihtiyacı gördüğünde ise sarkıntılık hipotezini kanuna koyarken cezaları yeniden ağırlaştırarak kendisiyle çelişkiye düşmüştür.

Öte yandan öğretide söz konusu düzenlemeyi eleştiren ve bu fiillerin cinsel taciz suçu kapsamına alınıp, cinsel taciz suçunun mevcut haline göre daha fazla ceza verilmesinin yerinde bir düzenleme olabileceğini savunan yazarlar da vardır.²³

b. Sarkıntılık hipotezinin tanımlanması

Sarkıntılığın tanımını yapmadan önce, 6545 sayılı Kanun'un dayanağını oluşturan 1/918 sayılı Hükümet Tasarısı'nda yer alan "*suçun ani bir hareketle işlenmesi*" formülü üzerine kurulu olan hükmün, Adalet Komisyonu'nda "*sarkıntılık*" şeklinde değiştiğini hatırlatmak istiyoruz. Bu bilgi sayesinde gerekçe ile metin arasındaki farklılık daha iyi anlaşılabilir.²⁴ Tasarı'nın gerekçesinde "*sarkıntılık*" ibaresinin yerine "*suçun ani hareketle işlenmesi*" ibaresinin tercih edilmesinin nedeni, cinsel taciz suçuyla bir karışıklığa neden olabileceği endişesi olarak açıklanmıştır.²⁵ Ancak Adalet Komisyonu'nda, "*ani hareket*" kavramının tartışmalı olması nedeniyle yeniden "*sarkıntılık*" kavramının kullanılmasına karar verilmiştir.²⁶ Öğretide ise suç genel teorisinde "*ani hareket*" şeklinde bir kavram olmaması nedeniyle, "*sarkıntılık*" kavramına başvurulduğu ifade edilmektedir.²⁷

Öğretide 765 sayılı TCK'nın 421. maddesinde söz atmayla birlikte bağımsız bir suç olarak düzenlenen "*sarkıntılığın*", 6545 Kanun'la cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarının hafif şekli olarak TCK'ya eklenmesinin ardından, mülga kanun döneminde uygulamaya başvurma ihtiyacı doğduğu ifade edilmektedir.²⁸ 765 sayılı

²³ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 322.

²⁴ Adalet Komisyonu'nda konuya ilişkin olarak yapılan tartışmalar için bkz. TBMM Adalet Komisyonu Tutanak Dergisi, 24. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, 29 Mayıs 2014 Tarihli Toplantı, s. 18-22.

²⁵ Bkz. 1/918 sayılı Hükümet Tasarısı'nın 42. maddesinin gerekçesi. Adalet Komisyonu 24. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, SS. 592, s. 21.

²⁶ Adalet Komisyonu 24. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, SS. 592, s. 185.

²⁷ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 360.

²⁸ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 359.

Kanun'un ilk halinde kanunda yer almayan sarkıntılık, 1933 yılında 421. maddede yer alan söz atma suçunun yanına eklenmiştir.²⁹ Hükümün ilk halinde yalnızca "kadınlara ve genç erkeklere sarkıntılık edenler" cezalandırılıyordu. 2002 yılında Anayasa Mahkemesi'nin "genç" ibaresini iptal etmesinin³⁰ ardından, 765 sayılı Kanun yürürlükten kalkana dek hüküm şu şekildeydi:

"Kadınlara ve erkeklere söz atanlar üç aydan bir seneye ve sarkıntılık edenler altı aydan iki seneye kadar hapsolünür"

Bu kanun döneminde suça ilişkin öğretide en ayrıntılı tanımı ÖNDER vermiştir. Buna göre sarkıntılık "Aleniyet şartı aranmaksızın, ırza geçme veya tasaddi suçlarının teşebbüs derecesini de teşkil etmeyen, mağdur üzerinde devamlılık arz etmeyen ve fakat vücuda temasın da şart olmadığı, söz, yazı ve diğer hareketlerle gerçekleştirilen temelinde cinsel dürtünün bulunduğu fiillerdir".³¹ Görüldüğü üzere 765 sayılı TCK döneminde sarkıntılık suçunun oluşması için vücut teması zorunlu değilken, 6545 sayılı Kanun'la değişik 5237 sayılı TCK'nın hafif şekli bakımından temas zorunludur.

765 sayılı Kanun'da suçun failinin yalnızca erkek olabileceğine dair bir belirleme olmamasına karşın, suçun failinin yalnızca erkek olabileceğini³² ifade eden yazarlar olduğu gibi, failin cinsiyetinin önemli olmadığını³³ da ifade edenler olmuştur.³⁴

Eski kanun döneminde bazı fiillerin bir kez yapılması halinde söz atma, sırnaşıkça hale gelerek tekrarlanması halinde ise sarkıntılık suçuna vücut verdiği ifade edilmiştir. Mektup yazmak ve müstehcen sözler söylemek bu kapsamda değerlendirilen fiiller arasındadır. Bu noktada 765 sayılı Kanun dönemindeki içtihatlarla başvurulurken, söz konusu

²⁹ Sulhi Dönmezer, Ceza Hukuku Özel Kısım Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Cürümler, 5. Bası, İstanbul 1983, s. 189; Ayhan Önder, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 4. Bası, İstanbul 1994, s. 483.

³⁰ AYM, E. 2000/36, K. 2002/35, T. 20.03.2002.

³¹ Önder, s. 485. Dönmezer ise "Bir şahsa karşı, onun rızası hilafına olarak şehvet maksadıyla, söz fiil ve hareketle, edep ve iffete tecavüz teşkil edecek surette ve fakat ırza tecavüz ve tasaddi cürümlerine veya bunların teşebbüsüne varmayacak şekilde yöneltilen tecavüzlerdir." tanımını vermektedir. Bkz. Dönmezer, s. 190.

³² Önder, s. 485.

³³ Abdullah Pulat Gözübüyük, Türk Ceza Kanunu Açıklaması, C. IV, 4. Bası, İstanbul 1981, s. 190.

³⁴ Önder, s. 485; Dönmezer, s. 190.

dönemde cinsel suçların “*genel ahlâk ve adabı koruma*” amacı güttüğü, oysa bugün “*cinsel özgürlük*” kavramını esas alan başka bir anlayışın hâkim olduğu unutulmamalıdır.³⁵ Dolayısıyla eski kanun döneminde sarkıntılık olarak değerlendirildiği görülen “*kaş, göz el işareti yapmak*” “*mektup yazmak*” gibi bazı fiiller, 5237 sayılı TCK döneminde ve ancak cinsel özgürlüğü ihlal etmeye elverişli olduğu takdirde cinsel taciz suçuna vücut verebilir.

Buraya kadar yapılan açıklamaların ardından, benimsediğimiz cinsel davranış anlayışı çerçevesinde bir sarkıntılık tanımı yapmak gerekirse; sarkıntılık “*kişinin cinsel özgürlüğünü ihlal etmeye elverişli ani gelişen ve süreklilik arz etmeyen (kesiklik gösteren) cinsel davranış*” olarak tanımlanabilir.³⁶

Burada önemli olan mağdur üzerinde devamlılık gösteren davranışların var olmamasıdır. Ancak süreklilikten kasıt, eylemin oldukça uzun bir süreye yayılması veya mutlaka birden fazla tekrar edilmesi değildir.³⁷ Dolayısıyla failin hareketinin süreklilik kazanmadığı ve failin davranışını ısrarla sürdürmediği hallerde, cinsel saldırının sarkıntılık düzeyinde kaldığı söylenebilir.³⁸

Hangi davranışların bu nitelikte olduğu davranışın yoğunluğuna, etkisine ve devam süresine bağlı olarak her somut olayda belirlenmelidir.³⁹ Düşünsel olarak, suçun hafif şekliyle basit şeklini birbirinden ayıracak sihirli bir formül ortaya koymak mümkün değildir. Ancak sınırlayıcı olmamak kaydıyla bir takım tespitlerde bulunulabilir. Örneğin failin davranışının isteği dışında kesintiye uğradığı hallerde (örneğin fail dokunduktan sonra mağdurun çekilmesi) failin davranışını ısrarla sürdürmeye devam etmesi durumunda suçun sarkıntılık düzeyini aştığı söylenebilir. Burada belirleyici olan temasın sayısı değil, failin davranışını ısrarla sürdürmeye çalışması ve artık hareketin kesiksiz olarak nitelendirilememesidir.

³⁵ Dönmezer, s. 187.

³⁶ Benzer tanım için bkz. Tezcan-Erdem-Önok, 11. Baskı, s. 338; Mehmet Emin Artuk - Ahmet Gökçen - Caner Yenidünya, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 15. Baskı, Ankara 2015, s. 288.

³⁷ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 360.

³⁸ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 360; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 322.

³⁹ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 360.

6545 sayılı Kanun sonrası Yargıtay uygulamasına bakıldığında, Yargıtay'ın davranışın “*ani ve kesiklik gösteren hareketler*” şeklinde ortaya çıkıp çıkmadığı ölçütünü kullandığı görülmektedir.⁴⁰

III. Cinsel saldırı suçuna eklenen yeni ağırlaştırıcı nedenler

a. Vesayet ilişkisi

Vesayet ilişkisinin sağladığı nüfuzun kötüye kullanılması, 6545 sayılı Kanun'la cinsel saldırı suçunun ağırlaştırıcı nedeni haline getirilmiştir. Suçun vasi tarafından işlenmesi, 5237 sayılı Kanun yürürlüğe girdiğinden beri çocukların cinsel istismarı suçunun ağırlaştırıcı nedeni olarak kanunda yer almaktadır.

Vesayet ilişkisinin kısıtlı üzerinde bir nüfuz doğurduğu açıktır.⁴¹ Buna karşın 6545 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle, cinsel istismardan farklı olarak cinsel saldırı suçunda suçun vasi tarafından işlenmesi yeterli görülmemiş ve haklı olarak vesayet ilişkisinden doğan nüfuzun kötüye kullanılması aranmıştır. Zira vasinin çocuk üzerinde cinsel davranışta bulunması, başlı başına nüfuzun kötüye kullanılması niteliğindedir. Oysa vesayet altında olan yetişkinlerin bir bölümünün, cinsel özgürlükleri üzerinde bizzat tasarruf edebilmeleri, cinsel saldırı suçunda nüfuzun kötüye kullanılıp kullanılmadığına ilişkin bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

b. Suçun insanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi (TCK m. 102/3-e)

Öğretide insanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğu bulunduğu ortamlarda, kişilerin kendilerini güvende hissetmeleri ve tedbir alma gereği hissetmemeleri nedeniyle, cinsel saldırı suçunun daha rahat işlenebildiği ifade edilmiştir.⁴²

Bu ağırlaştırıcı nedenin söz konusu olabilmesi için, suçun insanların toplu olarak buldukları bir yerde işlenmesi yeterli değildir. Zira kanunda birlikte yaşama zorunluluğunun varlığı aranmaktadır. Do-

⁴⁰ Kararlar için bkz. Artuk-Alşahin, s. 3260.

⁴¹ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 371.

⁴² Koca-Üzülmez, s. 298.

layısıyla kişilerin iradeleriyle bir arada bulunmaları halinde, bu ağırlaştırıcı neden uygulanamaz.⁴³ Ancak bu zorunluluğun söz konusu ağırlaştırıcı nedenin uygulama alanını ciddi biçimde daralttığı açıktır. Kanun'un gerekçesinde insanların bir arada yaşama zorunluluğu bulunduğu yerler arasında "kışla, ceza infaz kurumu, öğrenci yurdu, okul pansiyonu ve hastane gibi yerler" sayılmıştır. Öncelikle bu yerler arasından yalnızca kışla ve ceza infaz kurumu bakımından mutlak olarak bir arada yaşama zorunluluğundan söz edilebilir. Bunlara belki bir de yetişkinler bakımından, kişilerin gözetim altında tutulduğu yüksek güvenli hastaneler eklenebilir. Zira bu üç yerde, kişiler belirli bir süre boyunca kalmak durumundadırlar. Gerekçede sözü geçen diğer yerler için ise mutlak olarak birlikte yaşama zorunluluğundan her zaman söz edilemez.

Öğretide; günümüzde mahkûmlara, tutuklulara ve kamusal gözetim altında bulunanlara yönelik işlenen cinsel suçların, ceza kanunlarında artık özel olarak düzenlenmesi yönünde bir eğilim olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Nitekim Almanya'da yapılan araştırmalar bu tür eylemlerin giderek arttığı yönündedir ve eskiden hürriyeti tahdit kapsamında değerlendirilen bu eylemler, ACK'nın 174 (a) paragrafında⁴⁵ suç olarak düzenlenmektedir.⁴⁶ Benzer şekilde kişinin cinsel saldırı suçunun işlenmesi için alıkonulmasından bağımsız olarak, İt.CK'da cinsel şiddet suçunun özgürlüğü kısıtlı olan kişi zararına işlenmesi bir ağırlaştırıcı neden olarak ayrıca düzenlenmiştir.⁴⁷ TCK'da söz konu-

⁴³ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 374; Koca-Üzülmez, s. 298; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 330.

⁴⁴ Yener Ünver, Özellikle Cinsel Suçlar Alanında Olmak Üzere, Kadınlara İlgili Ceza Hukuku Normlarındaki Değişim ve Türkiye'deki Durum", Adalet Yüksek Okulu 20. Yıl Armağanı içinde, İstanbul 2001, s. 305.

⁴⁵ Kanunun 174(a) paragrafı "Mahpusların (bu ifade gözaltına alınmış olanları, tutukluları, hükümlüleri ve geri verme amacıyla tutuklanan kişileri kapsamaktadır), bir makamın kararıyla muhafaza altında tutulan veya kurumlarda bulunan hasta ve yardıma muhtaç olan kimselerin cinsel istismarı" başlığını taşımaktadır. Hükmün Türkçe çevirisi için bkz. Feridun Yenisey - Gottfried Plagemann, Alman Ceza Kanunu - Strafgesetzbuch, İstanbul 2009, s. 242.

⁴⁶ Ünver, 305.

⁴⁷ İt.CK'nın 609-ter maddesinde yer alan bu ağırlaştırıcı nedenin uygulanması için mağdurun özgürlüğünün meşru (ör: mahkum) veya gayri meşru olarak (ör: kaçırılan bir kişi) sınırlandırılması arasında fark gözetilmemektedir. Önemli olan mağdurun özgürlüğünün kısıtlı olmasıdır; fail mağdurla aynı durumda bulunabileceği gibi (bir mahkûmun bir başka mahkûma karşı bu suçu işlemesi) failin mağdurun üzerinde nüfuzu da bulunabilir (ör: bir gardiyanın suçu mahkûma karşı işlemesi).

su ağırlaştırıcı neden düzenlenirken, birlikte yaşamanın ötesinde özgürlüğü kısıtlı kişileri de tamamen kapsayan bir düzenleme yapılması daha uygun olabilirdi.

İşçilerin inşaat ve şantiyelerde bir arada yaşadıkları barınaklar da bu kapsamda kabul edilmelidir.⁴⁸ Burada mutlak bir zorunluluk olmasa da, fiilî bir zorunluluk söz konusudur. Dolayısıyla bu tür fiilî zorunluluklardan kaynaklanan hallerde de hüküm uygulanabilir.

Söz konusu ağırlaştırıcı nedenin uygulanması için gerekli olan diğer şart kanunda belirtilen ortamın sağladığı kolaylıktan faydalanılmasıdır. Burada önemli olan yerin neresi olduğu değil, bu tür bir kolaylık sağlayıp sağlamadığıdır. Zira aynı yerde bulunan farklı statüye sahip bir grup kişi bakımından böyle bir kolaylık varken, bir diğer grup için olmayabilir. Öğretide, hastanede aynı odada kalan hastalar için böyle bir kolaylık varken, aynı odada oturan doktorlar için olmaması bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla her bir olayda failin ve mağdurun durumu gözetilerek, böyle bir kolaylığın var olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Buna karşın kanımızca asıl ihtiyaç kişilerin toplu olarak bir arada bulunduğu yerlerdeki kolaylıktan faydalanılarak suçun işlenmesi halinde cezanın ağırlaştırılmasıdır. Zira bu tür yerlerde teması gerçekleştirenin kim olduğunun her zaman tam olarak tespit edilememesi, failleri cesaretlendiren bir husustur. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yılbaşı kutlamalarında yaşanan cinsel saldırı ve taciz olayları hafızalardaki yerini korumaktadır. Bu düzenlemeyle; yılbaşı kutlaması, konser, maç, miting gibi insanların geçici olarak bir arada buldukları yerlerde suçun işlenmesi halinde, cezanın artırılması söz konusu olmayacaktır.⁵⁰

Ayrıntılı bilgi için bkz. Rocco Gustavo Maruotti, *Reati contro la persona*, a cura di Adelmo Manna, Torino 2007, s. 678; Alessandro Melchionda, "Commento articolo 4", *Commentari delle norme contro la violenza sessuale e della legge contro la pedofilia* içinde, a cura di Alberto Cadoppi, Milano 2002, s. 166-169; Liborio Cataliotti, "Circostanze aggravanti", *Reati contro la libertà sessuale e lo sviluppo psico-fisico dei minori* trattato da Alberto Cadoppi, Stefano Canestrari e Michele Papa içinde, Milano 2006, s. 116; Guicla Mulliri, *Codice penale rassegna di giurisprudenza e di dottrina, i delitti contro la persona*, V. XI, T. II, a cura di Giorgio Lattanzi e Ernesto LUPO, Milano 2010, s. 1151 ve 1152.

⁴⁸ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 330.

⁴⁹ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 374.

⁵⁰ Koca-Üzülmez, s. 298; Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 374; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 330.

Oysa söz konusu ağırlaştırıcı nedenin, “suçun insanların toplu olarak bir arada bulunduğu ortamın sağladığı kolaylıktan faydalanılarak işlenmesi” şeklinde düzenlenmesi amaca hizmet etmek bakımından daha uygun olurdu.⁵¹

c. Suçun üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, evlat edinen veya evlatlık tarafından işlenmesi

Suçun üvey baba ve evlat edinen tarafından işlenmesi, 6545 sayılı Kanun öncesinde cinsel istismar suçunun ağırlaştırıcı nedeni olarak düzenlenmişti. Ancak söz konusu düzenleme üvey anneyi kapsamaması nedeniyle ciddi bir biçimde eleştiriliyordu ve hatta konu Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesine karşın, eksik düzenlemeye karşı bu durum bakımından bir şey yapmak mümkün olmadığından sonuç alınamamıştı.⁵² Yapılan değişiklikte cinsel saldırı ve cinsel istismar suçlarının üçüncü fıkralarının (c) bentleri birbirine neredeyse tamamen paralel hale getirilmiştir. Aradaki tek fark cinsel istismar suçunda evlatlığın kapsam dışı bırakılmasıdır. Zira çocuk yaşta evlat edinme mümkün olmadığı için, evlatlık, evlat edinene karşı cinsel istismar suçunu işleyemez.

IV. Cinsel taciz suçuna eklenen yeni ağırlaştırıcı nedenler

a. Cinsel taciz suçunun çocuklara karşı işlenmesinin ağırlaştırıcı neden olarak düzenlenmesi

Öncelikle belirtmek gerekir ki 6545 sayılı Kanun’la yapılan en önemli değişiklik, cinsel taciz suçunun ağırlaştırıcı nedenlerinin düzenlendiği 105. maddenin son derece karmaşık olan ikinci fıkrasının sistematik hale getirilmiş olmasıdır.

6545 sayılı Kanun’la yapılan değişiklikten önce öğretilerde azınlıkta kalan yazarlar, cinsel taciz suçunun çocuklara karşı işlenemeyeceğini ve çocuklara yönelik vücut teması teşkil etmeyen cinsel özgürlüğü ihlal etmeye elverişli davranışların da cinsel istismar suçuna vücut vereceğini savunuyorlardı. Bizim de katıldığımız, Yargıtay tarafından da

⁵¹ Koca-Üzülmez, s. 298.

⁵² Öğretilerde yapılan eleştiriler ve Anayasa Mahkemesi’nin kararı 3. bölümde, benzer ağırlaştırıcı neden incelenirken ele alınmıştır.

kabul gören hâkim görüş ise, 6545 sayılı Kanun öncesi dahi çocuklara karşı cinsel taciz suçunun da işlenebileceği yönündeydi.⁵³

Kanımızca 6545 sayılı Kanun'la, cinsel taciz suçunun çocuklara karşı işlenmesi bir ağırlaştırıcı neden haline getirilerek bu tartışma sona erdirilmiştir. Zira aksi görüşte olan yazarların önemli bir kısmı, cinsel tacizde bu şekilde bir ağırlaştırıcı neden olmamasını, görüşlerine dayanak olarak göstermekteydiler. Nitekim bu değişiklik sonrası, bazı yazarlar önceki görüşlerini değiştirmiş ve bunu ifade etmişlerdir.⁵⁴ Fakat yine de kanunilik ilkesi karşısında, değişiklik öncesinde dahi ortada açık bir suç tanımı olmaksızın bir kişinin daha ağır bir suçtan sorumlu tutulması kanımızca kabul edilebilir değildi.

Öğretide 6545 sayılı Kanun sonrasında ortaya çıkan bir diğer sorun, çocuklara karşı işlenen cinsel taciz suçunun şikâyete bağlı olup olmadığı olmuştur. Öğretide bir görüş, suçun çocuğa karşı işlenmesinin de nitelikli hal olduğu düşüncesiyle, re'sen kovuşturulacağını ileri sürmektedir.⁵⁵ Karşıt görüş ise çocuğa ilişkin düzenlemenin ilk fıkrada yapılmasından ve lafzından hareketle; yalnızca cezayı artırdığı, şikâyet konusunda ayrıksı bir yaklaşım getirmediği ve suçun çocuklara karşı işlenmesi halinde de, şikâyete bağlı olduğu yönündedir.⁵⁶ Biz ikinci görüşe katılıyoruz, dolayısıyla tüm mağdurlar bakımından suçun şikâyete bağlı olduğu düşüncesindeyiz. Nitelikli hallerin şikâyete bağlı olmadığı şeklindeki yaklaşım doğrudur. Ancak bu değerlendirme, nitelikli hallerin ayrı ve şikâyete ilişkin düzenlemeyle hiçbir bağının olmadığı durumlar için geçerlidir. Oysa cinsel tacize ilişkin düzenleme yapılırken, suçun çocuğa karşı işlenmesi hipotezi ikinci fıkrada nitelikli haller arasında değil, ilk fıkrada tek bir cümle halinde düzenlenmiştir. TCK'nın yapısında, suçun nitelikli halleri genellikle basit şeklienden ayrı fıkralarda hatta bazen ayrı maddelerde düzenlenmektedir. Aynı fıkrada biri şikâyete bağlı, diğeri olmayan iki hipotez varsa bunların

⁵³ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Gökçen Taner, Türk Ceza Hukukunda Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar, Ankara 2013, s. 286 ve 287.

⁵⁴ Koca-Üzülmez, s. 313 ve 335; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 377.

⁵⁵ Koca-Üzülmez, s. 340; Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 419; Artuk-Gökçen-Yeni-dünya, s. 333.

⁵⁶ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 385. Yokuş Sevük, "6545 Sayılı Kanun", s. 141. Ancak Yokuş Sevük düzenlemenin yerinde olmadığı düşüncesindedir.

en azından ayrı cümleler halinde ve şikâyete bağlı olan hipotez açıkça belirtilerek düzenlenmesi beklenir.

b. Suçun kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin ya da aile içi ilişkinin sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi (TCK m. 105/2-a)

6545 sayılı Kanun öncesinde inceleme konumuz olan bentte yer alan düzenleme, bugünkü halinden farklı bir nitelikteydi. Zira eski düzenleme *“hiyerarşi, hizmet ve aile içi ilişkiden kaynaklanan nüfuzun kötüye kullanılması”* üzerine kuruluydu.

6545 sayılı Kanun’la yapılan düzenlemeyle eskisi arasında göze çarpan ilk fark *“hiyerarşi ilişkisi”* nin yerini, *“kamu görevi”* ibaresinin almış olmasıdır. Öğretide, kamu görevlisi olmanın cinsel taciz suçunda açıkça ağırlaştırıcı neden haline getirilmesi olumlu karşılanmaktadır.⁵⁷ Sonuç olarak hiyerarşi ilişkisi ifadesi kanundan çıkartılarak cinsel saldırı, cinsel istismar ve cinsel taciz suçlarının ağırlaştırıcı nedenleri arasında bu bakımdan bir ortaklık sağlanmıştır. Böylelikle, yalnızca özel hukuk ilişkileri kapsamında kalan hiyerarşik ilişkiler, tamamen kapsam dışı bırakılmıştır.

Ancak asıl önemli değişiklik yeni düzenlemenin nüfuzun kötüye kullanılmasını değil, söz konusu ilişkilerin suçun işlenmesini kolaylaştırmasını esas alıyor olmasıdır. Bu değişikliğin ağırlaştırıcı nedeni daha kolay uygulanır hale getirdiği kanaatindeyiz.⁵⁸ Nüfuz kavramı, bir kişiyi bir diğeri karşısında hukuki olarak üstün konuma getiren ve kanunla verilen erkler bütünü olarak tanımlanabilir.⁵⁹ Görüldüğü üzere bir kimsenin, diğeri üzerinde nüfuz sahibi olması için, ondan bir şekilde üstün konumda olması gerekir. Burada kast edilen hiyerarşik bir üstünlük değildir. Ancak suçun işlenmesinin kolay hale gelmesi, eşitler arasındaki ilişkilerde de pekâlâ söz konusu olabilir. Bu nedenle kanımızca bu değişiklik, söz konusu ağırlaştırıcı nedenin kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir.

⁵⁷ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 381.

⁵⁸ Aynı yönde bkz. Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 381.

⁵⁹ Ferrando Mantovani, *Diritto penale parte speciale i delitti contro la persona*, Milano 2011, s. 390; Sabino Roberto Palumbieri, *“Violenza sessuale”*, *Reati contro la libertà sessuale e lo sviluppo psico-fisico dei minori trattato da Alberto Cadoppi, Stefano Canestrari e Michele Papa içinde*, Milano 2006, s. 76.

c. Suçun vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından işlenmesi (TCK m. 105/2-b)

Bu ağırlaştırıcı neden, çocukların cinsel istismarı suçunun ağırlaştırıcı nedeni olan 103/3-d maddesinin birebir aynısıdır. 6545 sayılı Kanun öncesinde ilgili düzenleme “*hiyerarşi veya hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuzun kötüye kullanılmak suretiyle işlenmesi*” şeklindeydi.

6545 sayılı Kanun öncesinde cinsel istismar suçunun eğitici ve öğretici tarafından işlenmesi ilgili ağırlaştırıcı nedenin uygulanması için yeterliyken, cinsel taciz suçunda eğitim ve öğretim ilişkisinden kaynaklanan nüfuzun kötüye kullanılması şarttı. 6545 sayılı Kanun, iki hüküm arasındaki bu farkı ortadan kaldırmıştır.

Mevcut hükümde yer alan vasi, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler kavramları da 6545 sayılı Kanun’la eklenmiştir.

d. Suçun haberleşme araçlarının sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi (TCK m. 105/2-d)

Bu ağırlaştırıcı neden, 6545 sayılı Kanun’la hükme eklenmiştir. Cinsel taciz suçu çoğunlukla sözlü veya yazılı iletilerle işlenen bir suç tipidir. Özellikle günümüzde iletişim imkânlarının çok gelişmiş olması, bir kişinin diğerini çok iyi tanımasa bile ona ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin yakın geçmişte yüz yüze görüşmeksizin, uzaktan görülen bir kimseye bir duygu veya düşüncüyü iletmek için onun ev telefonunu bilmek veya ona bir mektup ya da yazı vasıtasıyla ulaşmak gerekiyordu. Bugün ise o kişinin yaygın sosyal ağlarda bir hesabı varsa, ona ulaşmak son derece basittir. Elbette bu kolaylık; cinsel taciz, tehdit, hakaret gibi çoğunlukla sözlü veya yazılı işlenen suçların işlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

Bu durumu dikkate aldığımız tahmin ettiğimiz kanun koyucu (ne yazık ki gerekçede bir açıklama yoktur), cinsel taciz suçunun posta veya elektronik haberleşme araçlarının sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesini ağırlaştırıcı neden olarak düzenlemiştir. 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu’nun 3/1-h maddesinde elektronik haberleşme “*elektriksel işaretlere dönüştürülebilen her türlü*

işaret, sembol, ses, görüntü ve verinin kablo, telsiz, optik, elektrik, manyetik, elektromanyetik, elektrokimyasal, elektromekanik ve diğer iletim sistemleri vasıtasıyla iletilmesi, gönderilmesi ve alınması” şeklinde tanımlanmıştır. Bu durumda suçun elektronik yolla (çoğunlukla sabit veya mobil telefonla ya da bilgisayarla) gönderilen ses, görüntü, sms veya herhangi bir mesajlaşma yöntemiyle işlenmesi halinde bu ağırlaştırıcı neden uygulanabilecektir.

Söz konusu ağırlaştırıcı nedenin uygulanmasının diğer şartı, yukarıda bahsedilen araçların sağladığı kolaylıktan faydalanılmasıdır. Bu araçların kullanılmasının haberleşmeyi kolaylaştırdığı açıktır. Ancak önemli olan, suçun işlenmesinde bu araçların sağladığı kolaylıktan faydalanılmasıdır. Öğretide bu bağlamda, inceleme konumuz olan ağırlaştırıcı nedenin ancak mağdurun iletişime karşı koyma imkânı bulunmadığı, yani cinsel taciz konulu mesaja maruz kalıp kalmama konusunda bir seçeneğinin olmadığı hallerde uygulanması gerektiği ve rızai olarak sürdürülen iletişimin bu kapsamda yer alamayacağı ifade edilmiştir.⁶⁰ Biz de bu görüşe ilke olarak katılıyoruz. Zira kişinin rızaen tarafı olduğu bir iletişimi telefonla yapmasından dolayı, suçun daha kolay işlendiğini söylemek mümkün değildir.

Ancak bazı hallerde, tanınmayan bir kişiden gelen bir mesajla ve rızayla başlayan diyalog, hızlı bir biçimde cinsel taciz içeren bir konuşmaya ya da yazışmaya dönüşebilir. Bu bağlamda mağdurun yalnızca gelen mesaja, örneğin “*merhaba*” mesajına cevap vererek konuşmayı normal seyrinde sürdürmesi, bu ağırlaştırıcı nedenin uygulanmasını kanımızca engellemez. Bu tür durumlarda mağdurun mesajlaşmayı/ görüşmeyi sona erdirmesine rağmen, failin mesaj göndermeye devam etmesi, bu ağırlaştırıcı nedenin uygulanmasında bir ölçüt olarak kullanılabilir. Ancak yapılacak değerlendirme, söz konusu ağırlaştırıcı nedeni bu tür iletişim araçlarıyla işlenen her cinsel taciz suçunda otomatik uygulanan bir ağırlaştırıcı neden haline getirmemelidir.

e. Suçun teşhir suretiyle işlenmesi (TCK m. 105/2-e)

Bu ağırlaştırıcı neden de 6545 sayılı Kanun’la hükme eklenmiştir ve tamamen yenidir. Diğer çoğu değişikliğin aksine, Kanun’un gerek-

⁶⁰ Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 418; Eylem Baş, “Türk Ceza Hukukunda Cinsel Taciz Suçu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2016, S. 4, C. I, s. 1195.

çesinde söz konusu değişikliğe ilişkin az da olsa bilgi bulmak mümkündür.⁶¹ Dipnotta görüldüğü üzere kanun koyucu belirli bir kişiye yönelik olarak gerçekleştirilen teşhir fiilini cinsel taciz suçunun ağırlaştırıcı nedeni olarak düzenlemiştir. Bu açıdan teşhirin aleni olup olmaması, cinsel taciz suçu bakımından önem taşımamaktadır. Ancak alenen teşhir aynı zamanda TCK'nın 225. maddesinde yer alan alenen hayâsızca hareketler suçuna vücut vereceğinden bu durumda, cinsel taciz suçu ile alenen hayâsızca hareketler suçu arasında fikri içtima ilişkisi doğacak⁶² ve cezası daha ağır olan cinsel taciz suçunun nitelikli halinden hüküm kurulacaktır.

V. Bazı cinsel suçlarda koşullu salıverilme sürelerinin artırılması

6545 sayılı Kanun'la Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (CGTİHK) 108. maddesinde yapılan değişiklikle, bazı cinsel suçların koşullu salıverilme süreleri artırılmıştır. Sonuç olarak cinsel saldırı suçunun nitelikli şeklini ilk kez işleyen yetişkinler⁶³ için de mükerrir suçlular ve terör suçluları bakımından kabul edilen koşullu salıverilme rejimi kabul edilmiştir. Böylece özel bir tehlikeli suçlu kategorisi yaratılmış⁶⁴ ve bu kişiler hakkında koşullu salıverilme süresi, mükerrir olup olmadıklarına bakılmaksızın, süreli hapis cezasının 3/4'üne yükseltilmiştir.

VI. Tedavi yükümlülüğü

CGTİHK'nın 108/9. maddesine eklenen 9. fıkra ile cinsel saldırı suçunun nitelikli şeklinden, çocukların cinsel istismarı suçunun her-

⁶¹ "Cinsel taciz suçunun teşhir suretiyle işlenmesi, bu suç bakımından nitelikli unsur olarak kabul edilmektedir. Suçun bu nitelikli hâli, Türk Ceza Kanunu'nun 225 inci maddesinde suç olarak tanımlanan hayâsızca hareketler kapsamındaki teşhircilikle aynı unsurları taşımamaktadır. 225 inci maddede tanımlanan suçu oluşturan teşhirciliğin aleni olması gerekmektedir. Keza, bu teşhirin belirli bir kişiye yönelik olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Buna karşılık, 105 inci maddenin ikinci fıkrasına (e) bendi olarak eklenen hükme göre, cinsel taciz suçunun teşhir suretiyle işlenebilmesi için, teşhirin belirli bir kişiye yönelik olarak gerçekleştirilmesi gerekmekte ve bu teşhirin aleni olmasına da gerek görülmemektedir.". Bkz. 1/918 sayılı Hükümet Tasarısı'nın 45. maddesinin gerekçesi. Adalet Komisyonu 24. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, SS. 592, s. 23.

⁶² Tezcan-Erdem-Önok, 12. Baskı, s. 418.

⁶³ Bkz. CGTİHK 108/10. madde.

⁶⁴ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 313.

hangi bir halinden, reşit olmayanla cinsel ilişki suçunun nitelikli şekillerinden (2 ve 3. fıkralar) hapis cezasına mahkûm olan yetişkinler⁶⁵ hakkında, cezanın infazı sırasında ve koşullu salıverildikleri takdirde denetim süresi içinde, tedavi veya aşağıdaki yükümlülüklerden bir veya birkaçına infaz hâkimi tarafından karar verilir. Bu yükümlülükler şunlardır :

- a) Tıbbi tedaviye tabi tutulmak
- b) Tedavi amaçlı programlara katılmak
- c) Suçun mağdurunun oturduğu ve çalıştığı yerleşim bölgesinde ikamet etmekten yasaklanmak
- d) Mağdurun bulunduğu yerlere yaklaşmaktan yasaklanmak
- e) Çocuklarla bir arada olmayı gerektiren bir ortamda çalışmaktan yasaklanmak
- f) Çocuklar hakkında bakım ve gözetim yükümlülüğünü gerektiren faaliyet icra etmekten yasaklanmak.

Aynı hükmün 11. fıkrasında, dokuzuncu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar, Sağlık Bakanlığı'nın görüşü alınmak suretiyle Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan yönetmelikle düzenlenir hükümü yer almaktadır. İlgili yönetmelik yaklaşık iki yıl sonra hazırlanmış ve "*Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlardan Hükümlü Olanlara Uygulanacak Tedavi ve Diğer Yükümlülükler Hakkında Yönetmelik*" adıyla, 26.07.2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Yukarıda yer alan yükümlülüklerden ilki dışında kalanlar ilke olarak özel önleme amacına hizmet etmeye elverişli düzenlemelerdir.⁶⁶ Ancak "*tıbbi amaçlı tedaviye tutulma*" yükümlülüğüne ilişkin düzenlemenin yönetmeliğe bırakılması yerinde değildir.

"Tıbbi tedaviye tabi tutulmak" Yönetmeliğin 7. maddesinde "*Tedavi, tanıda belirtilen hükümlülere yönelik olmak üzere, ayakta veya yatarak, ilaçla veya ilaçsız olarak veyahut her iki usul ile cinsel dürtünün azaltılmasına veya denetimine yönelik tedaviler ile cinsel isteğin azalmasını veya yok edilmesini sağlayan yöntemdir*" şeklinde tanımlanmıştır. An-

⁶⁵ Bkz. CGTİHK 108/10. madde.

⁶⁶ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 7. Baskı, s. 313.

cak kişinin bedeni üzerinde müdahale anlamı taşıyabilecek bu tür bir uygulamanın idarenin takdirine bırakılması kabul edilemeyeceği gibi⁶⁷, bedensel bir müdahalenin kişinin rızası hilafına⁶⁸ ve zorla yapılması da mümkün değildir. Zira insan haklarına saygılı bir hukuk sisteminde kişinin vücudu üzerinde ciddi etkilere yol açacak böyle bir tedbirin, sanığın rızasına bağlanması zorunludur. Anayasa'nın 13. maddesi uyarınca *"temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir"*. Dolayısıyla kişinin beden bütünlüğü üzerinde bu derece ağır bir müdahale ancak kanunla düzenlenebilir. Kanunda hiçbir açıklık olmaksızın yönetmeliğe atıf yapılmakla yetinilmesi, düzenlemenin kaynağının kanun olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla söz konusu Yönetmeliğin hukuka aykırı olduğu yönündeki görüşe biz de katılıyoruz. Nitekim söz konusu Yönetmeliğin 7/1. maddesinin iptali için Türk Psikiyatri Derneği tarafından Danıştay'a yapılan başvuruda, Danıştay 10. Dairesi oy çokluğuyla ve son derece isabetli bir yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.⁶⁹ Kararın gerekçesi şu şekildedir:

"Bu sebeple; kişilerin vücut bütünlüğünü ilgilendiren ve ileride telafisi mümkün olmayacak sonuçlar doğurabilecek nitelikte uygulamalar içeren bir düzenlemenin en temel çıkış noktasını oluşturan "tedavi" tanımının Anayasa'nın 17. maddesi kapsamında Kanun'da belirtilmesi ve Kanun'un öngördüğü sınırlar içerisinde Yönetmelik hükümlerine aktarılması gerekirken, Kanun'da sınırları belirsiz "tedavi" kavramını da aşar nitelikte "yöntemler" içeren davaya konu düzenlemede hukuka uyarlık bulunmamakta olup, uygulanması halinde telafisi güç ve imkânsız zararlara yol açabileceği sonucuna varılmaktadır."

⁶⁷ Veli Özer Özbek- Koray Doğan- Pınar Bacaksız- İlker Tepe, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 10. Baskı, Ankara 2016, s. 343; Nurullah Kantarcı, Türk Ceza Hukukunda Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu, Ankara 2016, s. 233.

⁶⁸ Aynı görüş için bkz. Duygun Yarsuvat, "Mukayeseli Hukukta Cinsi Suçlar ve Müeyyideleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Y. 1964, C. 30, s. 168; Pervin Aksoy İpekçioğlu, "Cinsel Suçları Önlemede Kimyasal Kastrasyon Seçeneği", *Ceza Hukuku Dergisi*, Y. 6, S. 17, Aralık 2011, s. 122 ve 123; s. 186. A. Caner Yenidünya- Yusuf Yaşar, "Kastrasyon Cinsel Suç Faillerine Uygulanabilecek Uygun Bir Yaptırım mıdır?", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 4, S. 14, Temmuz 2013, s. 186.

⁶⁹ E. 2016/12975, T. 07.06.2017. Karar için bkz. <http://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/98201721930-Cinsel-Suclar-Danistay-Karari.pdf> (SGT: 03.09.2017)

Bu noktada cinsel suçluların profillerinin birbirinden farklı olduğu ve kimyasal kastrasyonun ancak cinsel dürtülerini kontrol edemeyen, aşırı tahrik olan yahut cinsel yönden takıntılı bulunan failer için uygun bir yöntem olduğu unutulmamalıdır.⁷⁰ Yönetmelikte de bu husus dikkate alınmış, tıbbi tedavi tedbiri öncesinde kişinin tedaviye uygun olup olmadığı hususunda rapor alınacağı⁷¹ düzenlenmiştir.

Söz konusu tedbir ilk kez cinsel suç işleyen kişilere de uygulanabilecektir. Öğretide “önemli olanın suçlunun, cinsel suça yöneliminin arkasında yatan sebebin tespiti olduğu” ifade edilmiş, “bu anlamda, örneğin, hormon seviyelerinde aşırı artışın olumsuz tesiri tespit edilmişse yahut pedofiliye ilişkin klinik bir bulgu varsa, ilk defa suç işleyen yetişkin kişilere rızalarına dayalı kastrasyon uygulanabileceği”⁷² savunulmuştur. Söz konusu düzenlemede rıza şartının aranmadığı göz önünde bulundurulduğunda, mükerrer olmayan failere kimyasal kastrasyon uygulanmasının da ciddi sorunlara yol açabileceği görülmektedir.

Konuya ilişkin bir diğer husus, kimyasal kastrasyonun tıp biliminin verileri ışığında, sanığın sağlığı için önemli yan etkilerinin ve ilaç kullanımına son verilmesi halinde geri dönülebilir bir tedbir olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Kimyasal kastrasyonun “kilo almak, sperm sayısının azalması, yüksek dozda glikoz yüküne neden olmak, kan şekeri sorunları, idrar kesesi düzensizlikleri, yorgunluk, bitkinlik, testislerin küçülmesi, diyabet, menibus, sıcak ve soğuk basması, flebitis, baş ağrıları, kusma, kâbus görme, bacak ağrıları, vücut kıllarının dökülmesi, ciğerlerde emboli, depresyon, beyinle ilgili düzensizlikler, kemik yoğunluğunun azalması, sara hastalığının varsa artması, astım, kalpte ritim bozukluğu ve böbreklerde düzensizlik” gibi yan etkilere sahip olabildiği bilinmektedir.⁷³ Söz konusu yan etkiler küçümsenecek türden değildir. Bu neden-

⁷⁰ Yenidünya-Yaşar, s. 182.

⁷¹ Yönetmeliğin 7/2. maddesinde yer alan hüküm şu şekildedir:

“Cinsel suçlardan hüküm alanlar hakkında, 5275 sayılı Kanun’un 108 inci maddesinin dokuzuncu fıkrasının (a) bendinde sayılan tıbbi tedavi yükümlülüğüne karar verilmeden önce hükümlü, bulunduğu kurum tarafından sağlık kurulu raporu alınmak üzere bünyesinde ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı ile üroloji veya endokrinoloji ve metabolizma hastalıkları uzmanı hekimler bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelere sevk edilir. Bu raporda kişi hakkında tıbbi tedaviye gerek olup olmadığı, gerek var ise hangi yöntemin uygulanacağı hususlarının belirtilmesi istenir.”

⁷² Yenidünya-Yaşar, s. 187.

⁷³ Zeycan Güzelsöy, Kimyasal Kastrasyon Uygulamasına Bazı Meslek Gruplarının

le kimyasal kastrasyon yönteminin menfaatler dengesi bakımından da uygun olmadığı düşüncesindeyiz. Zira burada kimyasal kastrasyonla sağlanacak kamusal menfaat karşısında, kişiden katlanması beklenen yan etkiler kanımızca ölçülü değildir. Bu noktada ölçüyü belki bir noktada ancak kişinin aydınlatılmış rızası sağlayabilir. Dolayısıyla “kişinin rızası” aranmaksızın, bir başka deyişle “zorla” yapılacak kimyasal kastrasyonunun, kişinin beden bütünlüğüne ölçüsüz bir müdahale olduğu kuşkusuzdur.

Kamuoyunda kimyasal kastrasyon kurumuyla ilgili olarak yapılan tartışmalarda kurumun bir ceza olduğu ifade edilmektedir. Oysa kişinin kimyasal kastrasyona tabi olmasının nedeni tehlikeli bir suçlu olması ve suçun yeniden işleme olasılığının yüksekliğidir. Bilindiği üzere ceza hukukunda faile, tehlikeli olduğu için uygulanan tedbirlere güvenlik tedbiri adı verilmektedir. Dolayısıyla kimyasal kastrasyon, ancak güvenlik tedbiri olarak Türk ceza hukuku mevzuatının bir parçası olabilir.⁷⁴ Eğer bu kurumda ısrar edilecekse yukarıda yapılan açıklamalar ışığında kimyasal kastrasyon, kişinin koşullu salıverilmesi için bir ön şart olarak düzenlenmeli ve kastrasyonun uygulanması mutlaka rızaya bağlı olmalıdır.

Sonuç :

6545 sayılı Kanun’la yerinde bir şekilde beden ve ruh sağlığının bozulmasına ilişkin ağırlaştırıcı neden kanundan çıkartılırken, çözümlü cezaları artırmakta bulan bir yaklaşımın benimsenmesi uygun olmamıştır. Cezanın bu şekilde ağırlaştırılması kanuna eklenen sarkıntılık hipotezini de anlamsız hale getirmiştir. Mevcut halde eskiden suçun basit şekli için verilen ceza, artık hafif şekline verilmektedir.

Tedavi yükümlülüğü mutlaka düzenlenmek isteniyorsa düzenleme kanunla yapılmalı, bu hal kişinin koşullu salıverilmesi için bir ön şart olarak düzenlenmeli ve uygulanması rızaya bağlı olmalıdır.

Cinsel saldırı suçu ile çocukların cinsel istismarı suçlarının ağırlaştırıcı nedenlerinin paralel hale getirilmesi yerindedir. Aynı şekilde

Yaklaşımlarının Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 14; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, 10. Baskı, s. 343.

⁷⁴ Aynı yönde bkz. Centel, s. 289.

cinsel taciz suçunun son derece karmaşık olan nitelikli hallerine ilişkin düzenlemenin sistematize edilmesi de olumludur. Öğretide yapılan tartışmaları ve uygulamadaki tereddüdü gidermek açısından, cinsel taciz suçunun çocuklara karşı işlenebileceğinin hüküm altına alınması da ihtiyaca cevap verir niteliktedir.

Cinsel suçlarda koşullu salıverilme sürelerinin uzatılması kanun koyucunun tercihidir. CGTİHK'da düzenlenen tedavi yükümlülüğü ise, gerek düzenlemenin neredeyse bütünü Yönetmeliğe bırakılması ve zorla tedaviye imkân vermesi nedeniyle kabul edilebilir değildir. Nitekim söz konusu Yönetmelik hükmünün yürütmesi durdurulmuştur.

Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte söz konusu Kanun'un çocukların cinsel istismarı ve reşit olmayanla cinsel ilişki suçuna ilişkin getirdiği yenilikler de ciddi sorunlar barındırmaktadır. Sonuç olarak 6545 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle bazı sorunların çözüldüğü kadar, yeni sorunların yaratıldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aksoy İpekçioğlu, Pervin "Türk Ceza Kanunu'nda Bileşik Suç", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2012, C. 61, S. 1, s. 43-67.
- Artuk Mehmet Emin - Gökçen Ahmet - Yenidünya Caner, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 15. Baskı, Ankara 2015.
- Artuk Mehmet Emin - Alşahin Mehmet Emin: "Sarkıntılık Fiili", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2016, S. 4, s. 3243-3270.
- Baş Eylem, "Türk Ceza Hukukunda Cinsel Taciz Suçu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2016, S. 4, C. I, s. 1135-1215.
- Cataliotti Liborio, "Circostanze aggravanti", *Reati contro la libertà sessuale e lo sviluppo psico-fisico dei minori trattato da Alberto Cadoppi, Stefano Canestrari e Michele Papa içinde*, Milano 2006, s. 109-119.
- Centel Nur, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı Suçu ve Cinsel Suçlar Değişiklik Tasarısı'nın Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 2012, S. 99, s. 269-290.
- Dönmezer Sulhi, *Ceza Hukuku Özel Kısım Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Cürümler*, 5. Bası, İstanbul 1983.
- Elmas Fevzi, "Cinsel Suç Mağdurlarının Adli Tıp Kurumuna Sevkinin Gerektiren Haller ve Cinsel Suçlarda Beden veya Ruh Sağlığının Bozulması Kavramı", *Terazi*, Y. 5, S. 44, Nisan 2010, s. 141-150.

- Gözübüyük Abdullah Pulat, Türk Ceza Kanunu Açıklaması, C. IV, 4. Bası, İstanbul 1981.
- Güzelsöy Zeycan, Kimyasal Kastrasyon Uygulamasına Bazı Meslek Gruplarının Yaklaşımlarının Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- Hafizoğulları Zeki - Özen Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, 5. Baskı, Ankara 2016.
- Kantarıcı Nurullah, Türk Ceza Hukukunda Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu, Ankara 2016.
- Koca Mahmut - Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 2. Bası, Ankara 2015. (Özel Hükümler)
- Kunter Nurullah - Yenisey Feridun - Nuhoglu Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2006.
- Macri Francesco, "La violenza sessuale (art.609-bis c.p.) nella giurisprudenza della suprema corte del 2015", *Diritto Penale Contemporaneo*, Y. 2016, S. 1, s. 162-185.
- Mantovani Ferrando, *Diritto penale parte speciale i delitti contro la persona*, Milano 2011.
- Maruotti Rocco Gustavo, *Reati contro la persona*, a cura di Adelmo Manna, Torino 2007.
- Melchionda Alessandro, "Commento articolo 4", *Commentari delle norme contro la violenza sessuale e della legge contro la pedofilia içinde*, a cura di Alberto Cadoppi, Milano 2002, s. 145-195.
- Mulliri Guicla, *Codice penale rassegna di giurisprudenza e di dottrina, i delitti contro la persona*, V. XI, T. II, a cura di Giorgio Lattanzi e Ernesto Lupo, Milano 2010.
- Önder Ayhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 4. Bası, İstanbul 1994.
- Özbek Veli Özer - Kanbur Nihat - Doğan Koray - Bacaksız Pınar - Tepe İlker, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 7. Baskı, Ankara 2014. (7. Baskı)
- Özbek Veli Özer - Doğan Koray - Bacaksız Pınar - Tepe İlker, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 10. Baskı, Ankara 2016. (10. Baskı)
- Palumbieri Sabino Roberto, "Violenza sessuale", *Reati contro la libertà sessuale e lo sviluppo psico-fisico dei minori trattato da Alberto Cadoppi, Stefano Canestrari e Michele Papa içinde*, Milano 2006,
- Şimşek Alahattin, "Cinsel Saldırı ve Cinsel İstismar Suçlarının Hafif Şekli Sarkıntılık", *Ceza Hukuku Dergisi*, Ağustos 2015, s. 309-356.
- Taner Fahri Gökçen, "6545 sayılı Kanun'la Cinsel Suçlarda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Güncel Hukuk*, Ağustos 2014, S. 128, s. 60-63. (6545 Sayılı Kanun)
- Tezcan Durmuş - Erdem Mustafa Ruhan - Önok Murat, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 10. Baskı, Ankara 2014. (10. Baskı)
- Tezcan Durmuş - Erdem Mustafa Ruhan - Önok Murat, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 12. Baskı, Ankara 2015. (12. Baskı)
- Toroslu Nevzat, *Ceza Hukuku Özel Kısım*, Ankara 2012.

- Ünver Yener, "Özellikle Cinsel Suçlar Alanında Olmak Üzere, Kadınlarla İlgili Ceza Hukuku Normlarındaki Değişim ve Türkiye'deki Durum", Adalet Yüksek Okulu 20. Yıl Armağanı içinde, İstanbul 2001, s. 293-350.
- Yalçın Sancar Türkan, Türk Ceza Hukukunda Kadın, Ankara 2013.
- Yarsuvat Duygun, Mukayeseli Hukukta Cinsi Suçlar ve Müeyyideleri", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Y. 1964, C. 30, s. 115-169.
- Yenidünya A. Caner - Yaşar Yusuf, "Kastrasyon Cinsel Suç Faillerine Uygulanabilecek Uygun Bir Yaptırım mıdır?", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 4, S. 14, Temmuz 2013, s. 171-189.
- Yenisey Feridun - Plagemann Gottfried, Alman Ceza Kanunu - Strafgesetzbuch, İstanbul 2009.
- Yokuş Sevük Handan, "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 2005, S. 57, s. 243-282.
- Yokuş Sevük Handan, "6545 sayılı Kanun ile Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Y. 2015, C. 3, S. 2, s. 119-146. (6545 sayılı Kanun)

KAMU HİZMETİNE GİRİŞTE VE YÜKSELMEDE KADINLARA POZİTİF AYRIMCILIK YAPILMASI VE AVRUPA'DAKİ ÖRNEKLER

POSITIVE DISCRIMINATION TOWARDS WOMEN FOR RECRUITMENT AND PROMOTION IN PUBLIC SERVICE, WITH EXAMPLES FROM PRACTICE IN EUROPE

Kamile TÜRKOĞLU ÜSTÜN*

Özet: Anayasa'nın 10'uncu maddesine 2004 yılında eklenen “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ve 2010 yılında eklenen “Bu maddede belirtilen hakların uygulanmasında kadınlara pozitif ayrımcılık yapılabilir” hükümleri ile hukuki anlamda kadın erkek eşitliğine vurgu yapılarak, fiili hayattaki eşitsizlik kabul edilip devlete bu eşitsizliği gidermeye yönelik tedbirler almak konusunda bir görev verilmiştir. Türkiye aynı zamanda 1986 yılından beri Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) taraftır. Bu sözleşme taraf devletlere kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izleyerek çeşitli geçici veya özel tedbirler alma ve kanuni düzenlemeler yapma ödevi vermiştir. Ancak aradan geçen yıllar içerisinde bu konuda etkili ve önemli somut adımlar atıldığını söylemek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda atılması gereken adımlardan biri kamu hizmetine girişte ve yükselmede kadınlara kota uygulanması olmalıdır. Kadın-erkek eşitliği konusunda Türkiye'ye oranla çok daha iyi konumda olan Avrupa ülkelerinde yıllardır kadınların kamu hizmetine girişte ve yükselmesinde kota uygulaması yapılmaktadır. Kota uygulaması ile kamu hizmetine girişte ve yükselmede adaylardan aynı özelliklere sahip olanlar arasında kadın olanlara belli bir oranda öncelik verilerek kadınların erkeklerle eşit düzeyde temsil edilmesi sağlanmaktadır. Kamu hizmetine girişte kota uygulamasını özellikle Fransa ve Almanya başarılı bir şekilde uygulamış ve bu uygulamalar Avrupa Adalet Divanı (AAD)'nın içtihatlarıyla uyumlu bir şekilde yorumlanmıştır. Bu ülkelerdeki kota uygulamaları kamu alanında kadın-erkek eşitliğini sağlamak açısından kısa sürede olumlu sonuçlar vermiştir. Bu uygulamaların Türkiye'de de örnek alınarak incelenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif Ayrımcılık, Olumlu Eylem, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın-Erkek Eşitliği, Kadın Kotaları

Abstract: The sentence was added to the 10th Article of the Constitution in 2004 which says “Men and women have equal rights. The State has the obligation to ensure that this equality exists in

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ABD Araştırma Görevlisi ve Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, kamileturkoglu@gmail.com, ORCID : 0000-0002-2933-582X

practice.” and another sentence added in 2010 that says “Measures, taken for this purpose cannot be interpreted as contrary to the principle of equality.” These relevant provisions both emphasized the equality of woman and man in the legal sense and accepted the inequality *de facto* nonetheless gave the state the duty to take measures. Turkey has also been a party to The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) since 1986. This convention gave the state parties the duty to follow a policy that can end discrimination against woman by undertaking various temporary or special measures and make legal arrangements. Although it has been a long time since these principles were accepted, there has been no arrangements in the Turkish legislation aimed at achieving *de facto* gender equality. The state should take action and bring the equality between women and men through positive discrimination practices. One of the first steps towards this issue should be to apply quotas to women for recruitment and promotion in public service. European countries, which are in a much better position than men in terms of equality between women and men, have been applying quota for women in the public service for many years. With quota application, women who have the same qualifications as men, are given a certain priority therefore women are represented on an equal level with men. The introduction of quota to public services has been successfully implemented in Germany and France and these practices have been interpreted in coherent line with the jurisprudence of the European Court of Justice (ECJ). Turkey should also take these practices as an example and analyze them.

Keywords: Positive Discrimination, Positive Action, Gender Equality, Equality of Woman and Man, Gender Quotas

Giriş

Hayatın her alanında engellerle karşılaşan kadının iş hayatındaki yeri de sınırlı ve engellerle doludur.¹ Kültürel ve dini değerler bir yandan, kökleşmiş klişe ve önyargılar diğer yandan kadını aile ve sos-

¹ Kadınlar erkeklere göre daha az kazanmakta, daha az eğitim görmekte, yeterince sağlık hizmeti alamamakta, siyasette çok az temsil edilmekte ve daha fazla aile içi şiddete maruz kalmaktadır. Zehra Tosun, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti, Ankara 2015, s. 25. “Tüm dünyada kadınların devlet başkanı, başbakan ya da diplomat olmak yerine onların eşleri olmaları; milletvekili seçilmek yerine seçmen olmaları; vatan savunmasında ve savaşlarda komutan ya da asker olmak yerine savaşın sivil kurbanları ve mültecileri olmaları; müteşebbis ya da yönetici olmak yerine onların sekreteri, işçisi olmaları; kadın emeğinin yoğunlaştığı tarım, tekstil, ev-içi hizmetler sektörlerinde hizmetçi, temizlikçi, dadı, hastabakıcı, seks işçisi, mevsimlik, geçici ya da kayıt-dışı işlerde çalışan işçiler olmaları aslında hiç de tesadüf değildir.” Zerrin Ayşe Öztürk, “Uluslararası Siyasette Ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, 5.

yal hayatında olduğu gibi iş yaşamında da dezavantajlı konuma getirmektedir. Türkiye’de her ne kadar hukuki anlamda, soyut olarak kadın-erkek eşitliği sağlanmış olsa da bu eşitlik uzun süreden beri kâğıt üzerinde kalmaya devam etmektedir.² Dünya Ekonomik Forumu’nun yayınladığı 2016 Toplumsal Cinsiyet Farkı Endeksi verilerine göre, Türkiye, kadınların ekonomiye katılımında toplam 144 ülke içinde 130’uncu sırada yer almaktadır.³ Diğer veriler de göstermektedir ki kadın, iş yaşamında sırf kadın olduğu için kendisiyle eşit özelliklere sahip bir erkekte daha az kazanmakta⁴ ve karar alıcı pozisyonlarda daha az bulunmaktadır.⁵ Kadın bir yandan üstündeki anne, eş, gelin, evlat, evinin hanımı gibi rolleri kotarmaya çalışırken diğer yandan iş yaşamında katılmada ve üst görevlere getirilmede ayrımcı muameleye maruz kalmaktadır.⁶

² TÜİK’in 2016 verilerine göre, Türkiye’de 2015 yılında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı %5,4 iken bu oran erkeklerde %1,8, kadınlarda %9’dur. Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaşta olanların toplam nüfus içindeki oranı %19,5 iken bu oran erkeklerde %23,5, kadınlarda %15,6’dır. Yükseköğretim veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %15,5 olup bu oran erkeklerde %17,9 kadınlarda ise %13,1’dir. Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2015 yılında, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaşta olan nüfus içerisinde istihdam oranı %46 olup, bu oran erkeklerde %65, kadınlarda ise %27,5’tir. Avrupa Birliği üye ülkelerinin istihdam oranı incelendiğinde; 2015 yılında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülke %74 ile İsveç iken en düşük olduğu ülke %42,5 ile Yunanistan’dır. Avrupa Birliği üye ülkelerinin ortalamasına kadın istihdam oranı ise %60,4’tür. Yaşam memnuniyeti araştırmaları sonuçlarına göre; 2016 yılında yaşadıkları çevrede gece yalnız yürürken kendilerini güvensiz hissedenenlerin oranı erkeklerde %15,2, kadınlarda %37’dir. Erkeklerin %71’i, kadınların ise %47,5’i yaşadıkları çevrede kendilerini güvende hissetmektedir. “İstatistiklerle Kadın, 2016”, Haber Bülteni, 7 Mart 2017, S. 24643, tuik.gov.tr

³ The Global Gender Gap Report 2016, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/economies/#economy=TUR> Ayrıca TÜİK’in iş gücüne katılıma ilişkin 2017 yılında Ağustos verilerine göre, kadınların iş gücüne katılma oranı yüzde 34,3 iken erkeklerde bu oran yüzde 73,5’tir. İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017, tuik.gov.tr

⁴ TÜİK’in verilerine göre 2014 yılında yükseköğretim mezunu bir erkek, yükseköğretim mezunu bir kadından aylık 789 lira fazla kazanmaktadır. Diğer veriler de incelendiğinde hangi eğitim durumunda olursa olsun erkekler aynı durumdaki kadınlardan daha fazla kazanmaktadır. Cinsiyet ve eğitim durumuna göre aylık ortalama brüt ücret ve yıllık ortalama brüt kazanç, 2014, tuik.gov.tr

⁵ World Economic Forum, Infographics, The Global Gender Gap Report 2016, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/economies/#economy=TUR>

⁶ “Türkiye’nin demokrasi, insan hakları ve insani gelişmişlik sorunları ile birlikte ciddi bir ‘kadın sorunu’ bulunmaktadır. Bu sorun ekonomi, eğitim, iş yaşamı ve siyaset gibi toplumsal hayatın tüm noktalarında ciddi bir kadın-erkek eşitsizliği şeklinde gözlenmektedir.” Kasım Akbaş, İlker Gökhan Şen, “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar”, *Anadolu*

Günümüzde açıkça anlaşılmıştır ki sadece genel anlamda hukuk normlarıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini⁷ vurgulamak veya ayrımcılığı yasaklamak yeterli değildir; var olan fiili eşitsizliğin giderilmesi için adımlar atılması gerekmektedir. Elbette, öncelikle toplumsal cinsiyet algısını değiştirmek, bunun için de toplumsal cinsiyete ilişkin önyargı ve klişelerin değiştirilmesi gerekmektedir.⁸ Türkiye'nin taraf olduğu Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS); Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), üye devletlerin politikalarıyla bütün kurumlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bir bilinç oluşmasını⁹ ve mevcut cinsiyet eşitsizliğini giderici politikalar üretilmesini ve önlemler alınmasını öngörmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10'uncu maddesi de 2004 ve 2010 yıllarında getirilen ek düzenlemelerle cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamakta ve devlete eşitliği sağlama görevi vermektedir. Bu düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde devletlerin öncelikle ayrımcılık yapmama şeklinde bir negatif yükümlülüğü ve daha sonra da bu ayrımcılığı ortadan kaldırma şeklinde pozitif bir yükümlülüğü olduğu görülmektedir.¹⁰ Mevcut fiili cinsiyet eşitsizliğini gidermede kısa zamanda sonuç verecek ve toplumdaki cinsiyet algılarını kırmayı sağlayacak "pozitif ayrımcılık" uygulamaları bu açıdan dikkate değerdir. Zira maddi anlamda eşitlik ilkesi, aynı zamanda süre gelen eşitsizliği

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eylül 2013, C. 13, s. 166; "İstihdam ve sosyal politikada, kadın-erkek eşitliği alanında, kadınlar, ağırlıklı olarak düşük beceri gerektiren işlerde istihdam edilmeye devam etmektedir ve yönetici kademelelerinde kadın temsil oranı son derece düşüktür. Kadın ile erkek arasındaki ücret farklılıkları sorun olmaya devam etmektedir. Çalışan ebeveynlerin kısmi süreli çalışmasına ilişkin düzenleme kabul edilmiştir. Uzun süreli bakım da dâhil olmak üzere, çocukların, yaşlı ve hasta kişilerin bakımına yönelik kurum ve hizmetlerin yetersiz olması, bakım sorumluluğu konusunda toplumsal cinsiyet önyargıları nedeniyle, kadınların istihdamını engellemeye devam etmektedir." AB 2016 Türkiye Raporu, s. 59, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf

⁷ Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin cinsiyetlerinden bağımsız olarak kaynaklara ve hizmetlere eşit olarak erişmesi ile haklarını eşit şekilde kullanmasıdır. Tosun, s. 9.

⁸ Gülriiz Uygur, "Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi", *Dini Araştırmalar*, 2019, C. 19, S. 49, s. 211.

⁹ Uygur, s. 211.

¹⁰ Tosun, s. 9.

gidermek için pozitif ayrımcılık yapılmasını da gerektirmektedir.¹¹ İşe alınmada ve üst düzey pozisyonlara yükselmeye kadınlara kota ayrılması geçici ama etkili bir pozitif ayrımcılık uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu sektöründe, objektif idare hukuku kuralları egemen olduğundan bu alanda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik alınacak pozitif ayrımcılık önlemleri daha etkili olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda Anayasal olarak da önü açılan kota uygulamalarının kamu hizmetine girişte ve yükselmeye uygulanması önerilmektedir. Ayrımcılığın kaldırılarak çeşitliliğin sağlandığı, eşitliğe ilişkin hedeflerin karşılandığı bir kamu sektörü, özel sektör için de örnek olacaktır.¹² Avrupa Birliği de üye devletlere iç hukuklarında iş yaşamında kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik pozitif adım atma yükümlülüğü vermiştir. Kamu hizmetine girişte ve yükselmeye kota uygulaması Almanya ve Fransa'da kanuni düzenlemelere konu olmuş ve hızla sonuçlarını vermiştir. Bu çalışmada önce kamu hizmetine girme ve yükselmeye mevcut normatif ve fiili durum eşitlik ilkesi açısından ele alındıktan sonra pozitif ayrımcılık kavramı kısaca açıklanarak Avrupa Birliği'nin konuya yaklaşımı ile Fransa ve Almanya'nın kamuda uyguladığı pozitif ayrımcılık politikası ve kota uygulamaları incelenecektir.

1. Türk Hukukunda Normatif Açından Kamu Hizmetine Girme ve Yükselmeye Cinsiyet Eşitliği

Türk hukukunda mevcut Anayasal normlar genel anlamda kadın-erkek eşitliğini sağlamakla kalmamakta aynı zamanda fiili anlamda

¹¹ "Eşitlik ilkesi, ayrımcılık yasağı ve pozitif ayrımcılık birbirleri ile iç içe giren kavramlardır. Kişinin din, dil, cinsiyet, siyasi görüş ve etnik kökeni nedeni ile bir ayrımcılığa uğraması karşısında bu kişilere ayrımcılık yapılmaması ve diğerleri konumuna getirilmemeleri bir bakıma eşit davranma ilkesini gerekli kılar. Böyle bir ayırım olmaksızın bazı kişilere diğerlerine göre eşit davranılmaması karşısında benzerler arasında bir olumsuzluğu gidermek de gene eşit davranma ilkesini devreye sokar. Pozitif ayrımcılık da sonuçta var olan bir eşitsizliğin giderilmesi için bu defa pozitif ayrımcılığın uygulanmasını gerekli kılar ki bu da sonuçta bir eşit işlem yükümlülüğüdür." Devrim Ulucan, "Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, Özel Sayı, s. 376. "Kısaca, pozitif ayrımcılık; eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinden ayrılmanın meşru bir çerçevesini çizer." Akbaş, Şen, s. 168.

¹² Edward J. Kellough, *Understanding Affirmative Action*, ed. by E. Kellough, Georgetown University Press, 2006, s. 80.

eşitliğin gerçekleşmesinin önünü açmaktadır. Gerek genel olarak eşitliğe ilişkin hükümler, gerekse kamu hizmetine girişe ilişkin hükümler “eşitlik” ilkesine ve “ayrımcılık yasağına” vurgu yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu hizmetine girişte ve görevde yükselmeye şekli anlamında eşitlik gerçekleşmiştir.¹³ Ancak, Türkiye’de cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklayan bu hükümlerin birçok yönden toplumsal geleneklerin ve kültürel dogmaların süzgecinde kaldığı¹⁴ ve kâğıt üzerine sağlanan eşitliğin etkilerinin toplumsal hayata tam olarak yansımadağı görülmektedir.

1982 Anayasası’nın 10’uncu maddesinde herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu düzenlenmiştir. 2004 yılında 10’uncu maddeye “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ve 2010 yılında “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” hükümleri eklenmiştir. Bu iki ek düzenleme, hukuki anlamda kadın erkek eşitliğine vurgu yaparak; fiili hayattaki eşitsizliği kabul edip, devlete bu eşitsizliği gidermeye yönelik tedbirler almak konusunda bir görev vermiştir. Türkiye aynı zamanda 1986 yılından beri Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) taraftır.¹⁵ Bu sözleşme, taraf devletlere kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izleyerek çeşitli geçici veya özel tedbirler alma ve yasal düzenlemeler yapma ödevi vermiştir. Türkiye’de Anayasa değişikliğinden sonraki süreçte mevzuatta kadınlar lehine ve hatta bir kısmı pozitif ayrımcılık niteliğinde sayılan önlemler alınmıştır.¹⁶ An-

¹³ Şekli hukuki eşitlik kanunların genel ve soyut nitelik taşıyarak herkese eşit uygulanmasıdır. Maddi hukuki eşitlik ise, aynı durumda bulunanların hak, ödev, yetki ve sorumluluklarının eşit olmasıdır. Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2011, Gözden geçirilmiş 12. baskı, s. 151.

¹⁴ Şeref İba, “Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39, S.1, 2016, s. 9.

¹⁵ CEDAW’ın dışında Türkiye’nin taraf olduğu diğer birçok uluslararası sözleşme de cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamakla birlikte CEDAW’ın taraf ülkelere kadın-erkek eşitliğini fiiliyata geçirmek üzere pozitif eylem yükü getirmesi önemlidir.

¹⁶ Anayasa değişikliğinin yapıldığı 2004 yılından itibaren yaptığımız mevzuat taramasında, kadınlar lehine bazı düzenlemelere rastlamaktadır. Örneğin 2012 yılında 5393 s. Belediye Kanunu’na “Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır.” hükmü eklenmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin

cak kadınların genel olarak iş hayatına, özel olarak da kamu hizmetine girmesi ve yükselmesine ilişkin somut bir adım atılmamıştır.

Türkiye’de kamu hizmetine girme ve yükselmeye ilişkin yürürlükteki hükümler incelendiğinde cinsiyet temelli her türlü ayrımcılığı kesin olarak yasaklamış olduğu görülür. Anayasa’nın 10’uncu maddesindeki, herkesin kanun önünde eşit olduğu (1.f) ile devlet organları ve idari makamların bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduğu (5. f) kurallarına ek olarak 49’uncü maddede çalışmanın bir hak ve ödev olduğu (1. f) ve 70’inci maddede her Türk’ün kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğu ve hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemeyeceği hükümleri eşitlik ilkesini vurgulamaktadır. Anayasanın 70’inci maddesine göre memurluğa girişte serbestlik, eşitlik ve görevin gerektirdiği niteliklerden başka şartların aranmayacağı ilkeleri geçerlidir.¹⁷

Eşitlik ilkesi gereği, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun (DMK) 48’inci maddesinde belirtilen şartları taşıyan herkes memur ola-

İnfazı Hakkında Kanun’a göre, “Hapis cezasının infazı, gebe olan veya doğurduğu tarihten itibaren altı ay geçmemiş bulunan kadınlar hakkında geri bırakılır” (m. 16/4); “Sıfır-altı yaş grubunda çocuğu bulunan ve koşullu salıverilmesine iki yıl veya daha az süre kalan kadın hükümlüler” denetimli serbestlikten yararlanabilir (m. 105/A). Gerçi bu hükümler kadınlardan ziyade çocukları korumaya yöneliktir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5375 s. Engelliler Kanunu’nda kanunun uygulanmasında “Engeli olan kadın ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmaları önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması esastır (m. 4)” hükmü yer almaktadır. Örnekleri arttırmak mümkündür. Bunların dışında Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da yer alan “Kadın veya altmış beş yaşını bitirmiş kişilerin mahkûm oldukları altı ay veya daha az süreli hapis cezasının konutunda çektirilmesine (...) mahkemece karar verilebilir (m. 110)” hükmünü ise kadınlara pozitif ayrımcılık yapan bir düzenleme olarak değerlendirebiliriz. Doğrudan pozitif ayrımcılık anlamına gelebilecek başka bir düzenleme Resmi ve Özel Kadın Konukevleri Yönetmeliğindeki “Konukevinde, hizmet sunumuna yetecek sayı ve nitelikte, tercihen kadın çalışanlar arasından, psikoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun sosyal çalışma görevlileri ile hemşire, çocuk eğitici, memur, aşçı ve bakım elemanı istihdam edilir (m. 33) hükmüdür. Ayrıca, Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik (24.07.2013 tarihli Resmi Gazete) kadın çalışanlar lehine pozitif ayrımcılık niteliği taşıyan hükümler içermektedir. Bunlardan başka anne olan kadınlara yönelik, iş-aile yaşamını uyumlaştırmaya yarayan birçok düzenleme de yapılmıştır. Bunlar kadın-erkek eşitliğini sağlamaktan ziyade, kadınlara tanınan sosyal haklar kapsamında ele alınmalıdır. Akbaş, Şen, s. 178-179.

¹⁷ Ethem E. Atay, İdare Hukuku, Turhan, Ankara 2016, 5. Baskı, s. 864.

bilir. Ancak verimliliği arttırmak için kamu hizmetine girişte eşitlik ilkesine aykırı olamayacak görevin gerektirdiği özel koşullar konulabilir. Ayrım gözetme yasağının tek istisnası, “hem erkek hem de kadın için geçerli olarak, görevin yerine getirilmesinde cinsiyetin belirleyici koşul olması üzerine, kamu görevine girişte kadın veya erkek lehine ayırım yapılması zorunluluğunda kalınması durumudur”.¹⁸ Örneğin devlet opera ve balesine kaç kadın balet kaç erkek balet alınacağı gibi. Her ne kadar kamuda işe alınmada cinsiyete dayalı ayrımcılık özel sektöre kıyasla daha az olsa da 2014 yılında Başbakanlık Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi başlığı altında bir genelge yayımlayarak işe alımlarda hizmet gerekleri dışında ayrımcılık yapılmasını ve erkek olma şartı aranmasının hem iç hukuk hem de taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler açısından hukuka aykırı olduğu vurgulanmıştır.¹⁹

DMK'nın 3'üncü maddesinde ise memurluk mesleğinin temel ilkelerinin sınıflandırma, kariyer ve liyakat olduğu belirtilmektedir. Konumuz açısından “*liyakat*” ilkesinin özel bir önemi vardır. Zira kamu hizmetine girişte ve yükselmeye kayırma ve partililik, liyakat ilkesine uygun davranılması halinde önlenemez.²⁰ Liyakat ilkesi gereği memurun görevinde ilerlemesi, yükselmesi veya görevinin sona erdirilmesi hizmet süresiyle birlikte yeteneklerine göre gerçekleşir. Liyakat ilkesine uygun davranılması halinde kadınların kamu hizmetine girmeye ve özellikle de yükselmeye ayrımcılığa uğraması mümkün değildir.

2. Türkiye’de Kamu Hizmetine Girme ve Yükselmeye Cinsiyet Eşitliği Açısından Fiili Durum

DMK’da kamu hizmetine girme ve görevde yükselme konusunda kadın ve erkeklere eşit koşullar sağlanmıştır. Ancak şekli anlamda

¹⁸ Meltem Kutlu Gürsel, “Kamu Görevine Girişte Kadın-Erkek Eşitliği İlkesi Konusunda Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir 2002, C. 4, S. 2, s. 50.

¹⁹ “Bazı kamu kurum ve kuruluşlarının personel alımına ilişkin ilanlarında hizmet gerekleri dışına çıkıldığı izlenimini oluşturacak şekilde “erkek olmak” şartına yer verildiği görülmektedir. Personel alımında hizmet gerekleri dışında cinsiyet ayrımı yapılması, başta Anayasamız ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerdeki kadın-erkek eşitliğine ilişkin hükümlere aykırılık teşkil etmektedir.” 21 Ocak 2004 tarihli 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi. http://www.basbakanlik.gov.tr/genelge_pdf/2004/2004-0320-01140.pdf

²⁰ Atay, s. 864.

eşitlik, maddi anlamda eşitliğe dönüşmemektedir. Başka bir ifadeyle, hukuki olarak var olan eşitlik, çeşitli sebeplerle fiiliyata geçememektedir. Kadın, kamu hizmetine girse bile görevde yükselememekte, daha fazla yetki ve sorumluluk gerektiren üst düzey görevlere gelememektedir.²¹ Kadınlara ve erkeklere eşit fırsatlar tanınması, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yetmemektedir. Çünkü bu normlar hayata “erkek standartlar” a göre geçmektedir. Kadın ev dışında çalışıyor olsa da asli görevinin ev işi yapmak; çocuklarına bakmak ve ailesiyle ilgilenmek olduğuna ilişkin geleneksel rol ayrımı kadını iş hayatında engellemektedir. Sadece ülkemizde değil; genel olarak bütün dünyada toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılara hakim olan ataerkil bakış açısı, kadına toplum hayatında olduğu gibi iş hayatında da edilgen bir rol tanımakta ve kadınlar da sistemin bir parçası olarak bu rolleri çoğu kez tercih edip benimsemektedir.²² Dünya Ekonomik Forumu araştırmalarına göre, yöneticilerin kadınlara yönelik bilinçsiz ön yargıları (%44), iş ve aile hayatı arasındaki uyumsuzluk (%44), kadın rol modellerin azlığı (%39), kadınların yeni yeteneklerinin olmaması (%36) ve özgüven eksiklikleri (%31) kadınların işe alınmasına ve yükselmesindeki başlıca engeller arasında yer almaktadır.²³

Türkiye’de 2017 yılı itibariyle kamuda çalışan kadınların erkeklere oranı yüzde 40,68’dir.²⁴ Bazı kamu görevlerine girişte görevin nitelikleri itibariyle (kadın-erkek işi ayrımı nedeniyle) kadınların o göreve talip olmamasının yanında birtakım “toplumsal cinsiyet” algıları kadınların o görevlere talip olmasının önüne geçmektedir.²⁵ “Toplumsal cinsiyet” algısı sadece kadınların kamu görevine girmedeki tercihini etkilememekte aynı zamanda kamu hizmetine girişte önemli rol oynayan jürilerin veya komisyonların takdir yetkisini kullanımını da etkilemektedir. Üst düzey memurlar genellikle erkek olduğundan mülakat

²¹ Sebahattin Yıldız, “Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma”, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S.1, 2014, 75-86.

²² Bu durum iktidarın erkeklere ait olmasıyla yakından ilgilidir. Öztürk, s. 6.

²³ “Executive Summary: The Industry Gender Gap”, *Future of Jobs Report*, s. 5. http://www3.weforum.org/docs/WEF_FOJ_Executive_Summary_GenderGap.pdf

²⁴ İstihdam Türüne Göre Kamu Personelinin Cinsiyet Dağılımları, Eylül 2017, www.tuik.gov.tr

²⁵ Örneğin kaymakamlık mesleği kadınlar tarafından çok tercih edilmemektedir. Sınava giren kadın sayısı az olduğu gibi, sınavda başarılı olan kadın sayısının da az olduğu tahmin edilmektedir. Gürsel, s. 40.

jürileri de genellikle erkeklerden oluşmaktadır. Yapılan anket çalışmalarında erkeklerin kadınların iş yaşamındaki yerine ilişkin cevaplarını²⁶ dikkate aldığımızda, idarenin kamu hizmetine alınmada ve yükselmeye takdir yetkisini aynı nitelikte bir kadın ve erkek karşı karşıya geldiğinde çoğunlukla kadın aleyhine kullandığı sonucunu çıkarabiliriz. 2016 yılı AB İlerleme Raporunda da belirtildiği üzere ilk kez kamu hizmetine girişin ilk aşaması liyakate dayanan merkezi sınavlar aracılığıyla yapılıyor olsa da, mülakat aşamasının işleyişi yeterince objektif değildir; siyasi ve kişisel iltimasa açıktır.²⁷

Erkek egemen bir iş yerinde kadın yeterli niteliğe sahip olsa da meslekte ilerlemesi ve üst düzey makamlara gelebilmesi oldukça güçtür.²⁸ Kamu sektöründe, kadınların üst düzey pozisyonlara gelmesinin basmakalıp yargılar tarafından engellenmesi ve kadınların da bunu çaresizlikle kabullenmesi anlamına gelen “*cam tavan*” sendromu bulunmaktadır.²⁹ Bu durum Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında da

²⁶ Örneğin, bir araştırmada erkek kamu görevlileri, “kadınlar üst düzey yönetici olarak atanmamalı”, “Kadınlar erkeklere göre daha duygusal olduklarından üst düzey yöneticilikte başarılı olamazlar”, “Kadınların yetenekleri üst düzey yönetici olmaları için sınırlıdır” gibi genellemelere katıldıklarını belirtmişlerdir. Dursun Bingöl, Enver Aydoğan, Gökçen Şenel ve Pelin Erden, “Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Hiyerarşik Yükselmelerindeki Engeller: T.C. Enerji Bakanlığı Ankara Merkez Teşkilatı Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2011, s. 115-132.

²⁷ AB 2016 Türkiye Raporu, s. 15, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf

²⁸ Örneğin kadın çalışanların kariyer gelişimindeki engelleri tespit etmek amacıyla Balıkesir ilinde kamu ve özel sektör çalışanları arasında yapılan bir anket uygulamasında erkek katılımcılar çoğunlukla, kadınların başarılı bir yönetici olmak için gerekli yeteneğe sahip olmadığını belirtmiştir. Edip Örcü, Recep Kılıç, Taşkın Kılıç, “Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller Balıkesir İli Örneği.” *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, C. 14 S. 2, s. 133.

²⁹ Cam tavan sadece kadınlar açısından değil; farklı ırk veya mezhepler için de geçerli olabilir. Kadınlar açısından resmi bir engel olmamasına rağmen, fiziksel, kültürel veya eğitim durumlarından dolayı değil; sadece kadın olmalarından kaynaklanan bir engel vardır. Bu engelin kaynağı toplumsal ön yargılardır ve engel kadınlar tarafından da kabullenilmiştir. Kadın yöneticilerde cam tavan engellerinin başlıca sebepleri, çoklu rol üstlenme, kadınların kişisel tercih algıları, örgüt kültürü ve örgüt politikaları, resmi olmayan iletişim ağlarına katılmama, mentor eksikliği, mesleki ayrımcılık ve kalıplaşmış önyargılardır. Fatma Büyükyaprak, Çalışan Kadın Personelin Kariyer Gelişimi Engellerinden Cam Tavan Sendromu: Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Örneği, Yüksel Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015, s. 38-47; Kadınlar açısından bu duruma öğrenilmiş çaresizlik de denilmektedir. Bingöl ve diğerleri, s. 131; 28

Türkiye aleyhine getirilen eleştirilerden biridir.³⁰ Raporda kadınların kamu hizmetinde 2016'da %37,1 oranıyla önceki yıla (%36,5) nazaran daha iyi temsil edildiğini; ancak 2015'te üst düzey yönetici kadın oranı %9,7 iken Temmuz 2016'da bu oranın sadece %10,4 olduğuna dikkat çekilmiştir.³¹ İstatistiklere göre 2014 yılı itibariyle toplam 7139 üst düzey memurun sadece 639'u kadındır yani üst düzey makamlara gelen kadınların erkeklere oranı %9'dur.³² Bakanlık teşkilatının en üst hiyerarşik amiri olan müsteşarlık görevine Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sadece iki kez kadın müsteşar atanmıştır.³³ Yine Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 81 ilde sadece dört kez kadın vali atanmıştır; halen 3 kadın vali görev yapmaktadır. Merkez Bankası meclisinde kadın üye sayısı ya bir tanedir ya da hiç yoktur.³⁴ 2017 yılı itibariyle kadın hakim ve savcıların erkeklere oranı yüzde 31,52'dir.³⁵ Buna karşılık sadece bir tane kadın yüksek mahkeme başkanı bulunmaktadır. Akademiye baktığımızda 2016 yılı itibariyle kadın akademisyenlerin erkeklere oranı yüzde 42,62'dir. Ancak, yaklaşık 16 bin erkek profesör varken kadın profesör sayısı 7 bin civarındadır³⁶ ve yine 2016 yılı itibariyle 177 rektörden sadece 15'i kadındır.³⁷

numaralı dipnotta belirttiğimiz araştırmada kadınlar, verilen genellemelerin çoğuna katıldıklarını belirterek iş yaşamında kendilerine karşı erkeklerden daha fazla önyargı olduklarını göstermişlerdir. Bu da kadınların cam tavan sendromu olduğunu doğrulamaktadır. Bingöl ve diğerleri, s. 115-132.

³⁰ 2016 yılı AB İlerleme Raporu'nda bu durum, "2016'daki hafif artışa rağmen, bürokrasinin üst kademelerinde kadın temsiline düşük olması, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir" denilerek ifade edilmiştir. AB 2016 Türkiye Raporu, s. 14, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf

³¹ AB 2016 Türkiye Raporu, s. 15, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf

³² Cinsiyete göre üst düzey memur ve personel sayıları, 2008-2014, www.tuik.gov.tr
³³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda Kasım 2017 itibariyle halen bir kadın müsteşar görev yapmaktadır.

³⁴ Merkez Bankası meclis üyeleri sayısı, 1980, 1990, 1995, 2000-2016, www.tuik.gov.tr
³⁵ İstihdam Türüne Göre Kamu Personelinin Cinsiyet Dağılımı, Eylül 2017, www.tuik.gov.tr

³⁶ Akademik unvanlarına göre yükseköğretimde görevli öğretim üyeleri ve cinsiyet oranı, 1990-2016, www.tuik.gov.tr. 2016 yılı itibariyle kadın araştırma görevlisi sayısı erkek sayısını geçmiştir.

³⁷ Cinsiyete göre rektör sayısı ve kadın rektör oranı, 2016, www.tuik.gov.tr; "Yükseköğretim kurumlarında da cam tavan sendromu, bireysel, toplumsal ve örgütsel üç faktör etrafında toplanmıştır. Yükseköğretim kurumlarında da diğer kurumlarda olduğu gibi bu faktörler kadın akademisyenler ile üst düzey pozisyonlar arasında görünmez bir bariyer oluşturmaktadır." Hava Tahtaloğlu, "Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Nisan 2016; C. 9, S. 2, s. 99.

Türkiye’de toplumdaki kadın algısının yol açtığı süregelen eşitsizliği giderecek, kadına yönelik engellerin ortadan kalkmasını ve iyileştirilmesini sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç vardır.³⁸ Çünkü fiilen eşit olmayanlara eşit davranmak, var olan eşitsizliği sürdürmekten öte bir anlam taşımamaktadır.³⁹ Mevcut eşitsizliğin giderilmesi adına kadınlara pozitif ayrımcılık yapılarak kamuda işe girmede ve yükselmede kota getirilmesi Anayasa açısından mümkündür. Anayasa’nın 10’uncu maddesine 2004 yılında eklenen “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*” hükmü ile ilk kez kadınlara lehine pozitif ayrımcılık yapılmasının önü açılmıştır. Alman Anayasası örnek alınarak hazırlanan bu değişiklik yeterli görülmemiş, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık yapmaya yeterli olmadığı gerekçesiyle daha taslak aşamasında birçok tartışmaya konu olmuştur.⁴⁰ 2010 yılında eklenen “*Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz*” hükmü ise yapılacak pozitif ayrımcılık uygulamalarının Anayasa’ya aykırı olacağına ilişkin iddialara son vermiştir.⁴¹ 2004 yılındaki Anayasa değişikliğinin AB kriterlerine uyum amacıyla yapılmış Anayasa reformunun bir parçası olması dikkat çekicidir. Ancak her ne gerekçeyle yapılsa yapılsın bu düzenleme devleti, kadın-erkek eşitliğinin yaşama geçirilmesine yönelik ayrımcı önlemler almaya ve uygulamaya zorunlu kılmaktadır.⁴² Doğrudan temel hakları ilgilendiren toplumsal cinsiyet eşitliği konusu sonuç odaklı özel düzenlemelere konu olmalıdır.⁴³

Belirtmek gerekir ki Anayasa’da 10’uncu maddesindeki ek düzenlemeler olmasa bile Türkiye’nin taraf olduğu Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme’nin (CEDAW) Geçici

³⁸ Uygur, s. 220. “

³⁹ Tosun, s. 13.

⁴⁰ Ana muhalefet partisi Anayasa değişikliği görüşmeleri sırasında Anayasaya devletin bu yükümlülüğü yerine getirmesinin kanun önünde eşitliğe engel olmayacağına veya imtiyaz sayılmayacağına ilişkin bir hüküm daha eklenmesini talep etmiştir. Buna karşılık iktidar partisi, düzenlemenin pozitif ayrımcılık uygulamaları için yeterli olduğunu savunmuştur. İba, 12.

⁴¹ “Kadın memur sayısının çok düşük olduğu memurluk alanlarında kadın memur sayısını arttırmak için kota konulması kanımızca artık Anayasamızın 10’uncu maddesine aykırı olmaz.” Kemal Gözler, İdare Hukuku, Ekin, Bursa 2009, C. 2, 2. Baskı, s. 679.

⁴² İba, 13; Ulucan, s. 372.

⁴³ Theodor Maunz, Günter Dürig, Christine Langenfeld, Grundgesetz Kommentar, Art 3, Rn. 91, München 2016, beckonline.de

özel önlemler başlığını taşıyan 4'üncü maddesi taraf devletlerin kadın-erkek eşitliğini fiilen hızlı bir şekilde gerçekleştirmeleri için tedbirler almalarının ayrımcılık olarak nitelendirilmeyeceğini belirtmektedir. Bu kapsamda “devletler kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve iş hayatına uyumu için pozitif eylem, tercihli muamele veya kota sistemi gibi geçici önlemler” alabilir ve hatta almak zorundadır.⁴⁴

3. Pozitif Ayrımcılık Kavramı

Pozitif (olumlu) ayrımcılık, ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini kaldırmak⁴⁵ ve toplumdaki fiili eşitsizlikleri gidermek üzere dezavantajlı konumda olan kişiler lehine geliştirilen politika, strateji ve uygulamalardır.⁴⁶ Etnik köken, dini mensubiyet, cinsel tercih, ırk gibi farklılıklarından dolayı ayrımcılığa uğrayarak eğitim, istihdam, siyaset alanları ile diğer kamusal alanlarda dezavantajlı konumda olan kişilerin durumu, onların lehine ayrımcılık yapılarak düzeltilir.⁴⁷ Bu nedenle pozitif ayrımcılık, eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin meşru başka bir amaç için göz ardı edilmesi anlamını taşır.⁴⁸ Böylece şekli anlamda eşitliğin maddi anlamda eşitliğe dönüşmesi amaçlanır. Pozitif ayrımcılık sosyal devletin bir gereği olmakla birlikte sosyal devlet uygulamalarından farklıdır. “Geçici özel önlem” olarak da ifade edilen pozitif ayrımcılık uygulamaları eşitliğin sağlanması ile sona ermesinden dolayı geçici niteliktedir. Ancak başka bir grup açısından eşitsizlik yaratmayacak önlemlerin sürekli olması da mümkündür.⁴⁹ Özellikle ABD’de birçok yargı kararına ve tartışmalara konu olmuş bu kavram (discrimination positive) ABD, Avustralya ve Kanada’da sık sık kullanılmaktadır.⁵⁰ Avrupa ve İngiltere’de pozitif ayrımcılık

⁴⁴ Duru Şahyar Akdemir, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 4, s. 899; Anayasa’nın 10’uncu maddesinin CEDAW ışığında yorumlanması gerekir. Demet Özdamar, “Pozitif (Olumlu) Ayrımcılık Yönü ile Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Kadının Hukuki Konumuna İlişkin Son Gelişmeler”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 14, S. 2, s. 26. Karşı görüşte Gözler, s. 679;

⁴⁵ Tosun, s. 9.

⁴⁶ Akbaş, Şen, s. 167. TDK, Güncel Türkçe Sözlükte pozitif ayrımcılığı, “Toplumdaki diğer kişiler ile eşit koşullarda yaşamadığı düşünülen belli gruplara çeşitli ayrımlıklar tanıyarak onları destekleme” şeklinde tanımlamıştır. www.tdk.gov.tr

⁴⁷ Öztan, s. 204.

⁴⁸ Akbaş, Şen, s. 168.

⁴⁹ Tosun, s. 9.

⁵⁰ ABD’de ilk kez 1961 yılında başkanlık kararnamesi ile memur alımlarında işe

kavramı yerine pozitif eylem (positive action), yapıcı eylem (affirmative action) veya tercihli davranış (preferential treatment) kavramları tercih edilmektedir.⁵¹ Pozitif ayrımcılık, geçmişte sistematik bir şekilde ayrımcı muameleye maruz kalmış kişileri korumayı amaçlarken, pozitif eylem, genel olarak toplumdaki zayıf ve korunmaya muhtaç kişileri korumayı amaçlayan daha dar bir kavramdır.⁵² Anlamsal farklılıklara rağmen⁵³ iki kavramın da sonuç olarak, ayrımcılığa maruz kalmış ve toplumda sistematik bir şekilde dezavantajlı konumda yer alan kişilerin mevcut durumlarını düzeltmek ve diğer kesimlerle eşit bir konuma getirmek için adımlar atılması anlamına geldiğini söylemek ve konuyu “geniş anlamda pozitif ayrımcılık” başlığı altında incelemek mümkündür.

Pozitif ayrımcılık uygulamaları, kotalar konması, yer ayrılması, sosyal yardım ve danışmanlık hizmetleri verilmesi veya eğitim programları geliştirilmesi şeklinde olabilir.⁵⁴ Bu uygulamalar sonuç odaklı olması ve doğrudan sosyal yapıda değişiklikler oluşturması açısından kadın-erkek eşitliğini sağlamada çok daha etkilidir.⁵⁵ Pozitif ayrımcılık, şekli anlamda eşitliğin maddi anlamda (de facto) eşitliğe dönüşümünde sorun olan alanlarda geçici bir yardımcı işlevi görmektedir. Birçok uluslararası sözleşme ayrımcılığın önlenmesinde devletlerin önlemler olarak “pozitif ayrımcılık” uygulamalarına yer vermesini teşvik etmektedir. Bunlardan en önemlisi 1979 tarihli Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’dır.⁵⁶

başvuranların ırkı, rengi, dini, inancı gibi sebeplerle ayrımcılık yapılmayarak devletin yapıcı eylemde bulunması öngörülmüştür. Akbaş, Şen, s. 172. Ayrıca, ABD Yüksek Mahkemesi sosyal ayrımcılıkla mücadele edilerek siyahların ve beyaz kadınların kamusal yaşama katılması için bu kavramı kullanmıştır. ABD Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) 1890’lı yıllarda benimsediği farklı durumda olsalar bile kanunların herkese eşit uygulanmasını öngören “ayrı fakat eşit” yaklaşımını değiştirerek 1950’li yıllardan itibaren ırk ayrımcılığının önlenmesi için aktif önlemler alınmasını dava bazında yasal olarak kabul etmiştir. Konuya ilişkin önemli davalardan bazıları Brown v. Board Of Education of Topeka (1954), Green v. Country School Of Board (1968) ve Regents of the University of California v. Bakke’dir. Ece Öztan, s. 207-209.

⁵¹ Akdemir, s. 895.

⁵² Akbaş, Şen, s. 170.

⁵³ Kavramların farklı tanımları için bkz. Akdemir, s. 895-896.

⁵⁴ Akdemir, s. 898.

⁵⁵ Gender Equality In Public Administration, United Nations Development Programme, NewYork 2014, www.undp.org/gepa

⁵⁶ BM Genel Kurulu 1999 yılında bu sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanmasını

CEDAW'ın 3'üncü maddesine göre, "*Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır*" ve yine Sözleşmenin 4'üncü maddesine göre, alınan bu geçici tedbirler, ayrımcılık şeklinde görülemez ve bunlar hiçbir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz. Fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştirildiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir. Ayrıca BM kadın konferansları sonucu alınan Pekin+5 kararları da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için pozitif ayrımcılığa ve kota uygulamalarına özellikle de kadınların karar alma süreçlerine katılımı açısından dikkat çekmektedir.⁵⁷ Bunların yanında, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi de fiili eşitliği sağlamak üzere pozitif eylem kavramına yer vermiştir. Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 23'üncü maddesine göre de devletlerin toplumsal eşitliğini sağlamaya yönelik aldığı önlemler eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz.⁵⁸

Pozitif ayrımcılık, sadece kadınlar için değil; normatif hükümlere rağmen toplumda adaletsiz uygulamalara maruz kalan yaşlılar, özür-lüler veya çocuklar için söz konusu olabilir.⁵⁹ Burada önemli olan husus toplumda eşitlik ilkesine aykırı muamele gören ve belli alanlarda zayıf, desteklenmesi gereken kişilere pozitif ayrımcılık yapılabileceğidir. Anayasalarda ve uluslararası metinlerde yer alan şekli anlamda eşitlik ilkelerinin, tam olarak hayata geçmesi için devletin bizzat adım atması gerekir.⁶⁰ Bu kapsamda, zorunlu kota uygulamaları ile hukuki eşitlik fiili eşitliğe dönüşebilir.⁶¹

sağlamak üzere Ek İhtiyari Protokolü kabul etmiştir.

57 15 Eylül 1995 tarihli Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>

58 Madde 23- Kadın ve erkek arasındaki eşitlik; istihdam, çalışma ve ücretleri de kapsayacak şekilde her alanda sağlanmalıdır. Eşitlik ilkesi, eksik temsil edilen cinsiyet lehine olan tedbirlerin muhafazasını veya kabul edilmesini engellemez.

59 Anayasa'nın 10'uncu maddesine 2010 yılında eklenen üçüncü fıkra bu yöndedir: "Çocuklar, yaşlılar, özür-lüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."

60 İba, s. 5.

61 Öztan, s. 220.

Konumuz açısından, cinsiyete dayalı (kadınlara) pozitif ayrımcılık uygulanması özellikle siyasi karar alma organlarına kadınlar lehine kotalar konması şeklinde gündeme gelmekte ve uygulama alanı bulmaktadır.⁶² İş hayatında kadınlar lehine zorunlu kotalar konmasına ise daha az rastlanmaktadır. Özel sektörde çalışma ve sözleşme özgürlüğü, girişim özgürlüğü ve mülkiyet hakkı devletin işçi alımına ve işçinin çalıştığı pozisyona müdahalesini sınırlamaktadır.⁶³ Ancak özel sektörde özellikle anonim şirketlerin üst kurullarında zorunlu kota uygulamasına yer verilmeye başlanmıştır.⁶⁴ Kamu sektöründe ise zaten kamu görevlilerinin göreve alınmaları ve yükselmeleri kanunlarda belirtilen çeşitli objektif kriterlere göre gerçekleştiğinden bu alana müdahale edilerek pozitif ayrımcılık uygulamalarına yer verilmesi çok daha kolay ve kısa zamanda sonuç doğurabilecek niteliktedir.⁶⁵ **Özellikle de "teknik anlamda idare" içinde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin atılan adımlar zaman içinde etkisini kamusal politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında gösterecektir.**⁶⁶ Kadınların idari karar alma süreçlerinde yer alması, o alanda içeriden bir zihniyet değişimini de sağlayacaktır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki Türkiye'de

⁶² Siyasal temsilde eşitliğin sağlanması için parlamentolarda kadınlar lehine getirilen zorunlu kota uygulamalarına özellikle gelişmiş Avrupa ülkeleri ile Afrika'da rastlanmaktadır. Öztürk, s. 22.

⁶³ Eşitlik ilkesinin, özel hukuk (iş hukuku) alanında kamu hukukunda olduğu kapsamda ve genişlikte uygulanmasının mümkün olmamakla birlikte, 2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu'na eşitlik ilkesine ilişkin olarak getirilen hükümler ayrımcılık yasağını kuvvetlendirmiştir. Ulucan, s. 372; Almanya'da da anonim şirketlere kadın kotası getirilirken temel haklara ilişkin birçok tartışma yapılmıştır. Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 105. Ancak sonuç itibarıyla kanunla anonim şirketlere kadın kotası getirilmiştir.

⁶⁴ Raphaël Koch, "Board Gender Quotas In Germany and the EU: An Appropriate Way of Equalising the Participation of Women and Men?", *Deakin Law Review*, 2015, V. 20, N. 1, s. 69.

⁶⁵ "Zorunlu veya gönüllü olabilecek bu kota uygulaması dikkate alınırken kadın ve erkeklerin istihdama katılma ve mezun olma oranları dikkate alınabilir. Örneğin Türkiye'deki kamu yönetimi mezunlarının %45'i kadın ise kaymakamlar içerisinde kadınların oranı da, "liyakat vb. gibi diğer koşullar sabitken", %45'e yakın olmalıdır. Bu oran kaymakam düzeyinde eşitlenmeye başlanırsa Vali yardımcısı, Vali vb. gibi üst pozisyonlarda da kadın oranı artacaktır. Bu genelleme Türkiye'deki diğer kurumlar için de yapılabilir. Diğer bir örnek olarak Türkiye'deki Profesörlerin %28,5'i kadın ise rektörlerin veya YÖK üyelerinin de %28,5'e yakını kadın olmalıdır. Bir diğer örnek olarak meclisteki milletvekillerinin %14,4'ü kadın ise, aynı bilgi, beceri ve deneyim koşullarında, bakanların da %14,4'e yakını kadın olmalıdır." Yıldız, s. 87.

⁶⁶ Kellough, s. 81.

kadına karşı ayrımcılığa erkek yoğunluğu fazla olan mesleklerde daha sık rastlanmaktadır ve iş yerlerindeki sayısal cinsiyet yakınlığı **önyargıları** ve ayrımcılığı azaltmaktadır.⁶⁷

Belirtmek gerekir ki pozitif ayrımcılık, kadınlar için bir imtiyaz değildir; kadınların erkeklerle aynı haklardan yararlanması için yapılan uygulamalardır. Kadının geçmişteki ayrımcı uygulamalardan değil; aktüel durumdan, önyargı ve davranış kalıplarından dolayı dezavantajlı olması kota uygulamasıyla bir nevi tazmin edilmektedir.⁶⁸ Bu nedenle kota uygulanarak işe giren ya da terfi eden kadının geçmişte bizzat toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kurbanı olmasına gerek yoktur. Kadın olması yeterlidir.

Kota uygulamasıyla, kadınların erkeklere göre daha az temsil edildiği alanlarda aynı niteliklere sahip kadınlar erkek rakiplerinden önce tercih edilirler.⁶⁹ Ancak, bu pozitif ayrımcılık sırf belli sayıda kadın istihdam etmek için nitelikli erkeklerin elenerek hak etmeyen kadınların işe alınması anlamına gelmez. Tam tersi bilgi, beceri ve deneyim bakımından aynı olan kadın ve erkekler arasında kadına belli bir sayıda öncelik verilmesi söz konusudur.⁷⁰

4. Avrupa'da kamu hizmetine girişte ve yükselmeye kadın kotaları

Cinsiyete dayalı kota uygulamaları Avrupa'da⁷¹, özellikle de İskandinav ülkelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir.⁷² Uygulamalar genellikle kamu sektöründe zorunlu, özel sektörde gönüllülük esasına dayanmaktadır.⁷³ AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin politikaları ve AAD'nin kota uygulamalarına ilişkin içtihatları bütün

⁶⁷ Selen Seymen, Serengül Erdemir, Cansu Paksoy, İrem Uz, "Çalışan Nüfusta Kadına Karşı Ayrımcılık Nerede Fazla?" 19. Ulusal Psikoloji Kongresi Bildiri Özet Kitapçığı, 5-7 Eylül 2016 İzmir, s. 156.

⁶⁸ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 95.

⁶⁹ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 94.

⁷⁰ Ulucan, s. 378.

⁷¹ Avusturya, Belçika Fransa, Yunanistan, Almanya, İtalya, İspanya, İsveç ve İngiltere

⁷² Ayrıca bkz. Öztan, s. 220.

⁷³ A Comparative Analysis of Gender Equality Law in Europe 2016, European Commission, s. 13. http://www.equalitylaw.eu/downloads/3967-a-comparative-analysis-of-gender-equality-law-in-europe-2016-pdf-867-kb_Koch, s. 64.

AB üyesi ülkeler için yol gösterici olmuştur. Kamu hizmetine girişte ve yükselmeye kota uygulaması özellikle Fransa ve Almanya'da başarılı bir şekilde uygulanmış ve bu uygulamalar Avrupa Adalet Divanı (AAD)'nın içtihatlarıyla uyumlu bir şekilde yorumlanmıştır.

a) AB Hukuku

Avrupa Birliği, Avrupa Topluluğu olarak kuruluşundan bu yana sadece ekonomik değil; sosyal anlamda da kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik adımlar atmaktadır. Önceleri ücret eşitliği ve çalışma yaşamında eşit koşullar sağlanmasına yönelik düzenlemelerin kapsamı zamanla fırsat eşitliği, eşit muamele ve pozitif eylem politikalarıyla genişlemiştir.⁷⁴ Birlik, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çabaların, kadın ve erkeklerin göreceli durumları dikkate alınarak bütün genel politika ve tedbirlere yayılması gerektiğini kabul etmiştir.⁷⁵ “Gender mainstreaming-ana akımlaştırma” da denilen bu strateji, tüm siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda, kadınların ve erkeklerin eşit ölçüde temsil edilerek ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla, politika ve programların tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesini ve kadınların da endişe ve deneyimlerinin dikkate alınmasını içermektedir. Bu kapsamda birlik bir yandan kadının-erkek eşitliğini sağlamayı amaçlayan düzenlemeleri yasaklamamış; diğer yandan da bu eşitliği sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi görevini üstlenmiştir.⁷⁶

1999 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'nın 2 ve 3'üncü maddeleri kadın-erkek eşitliğini sağlamak için alınacak önlemlerin hukuki dayanağı olmuştur. 2007 yılında Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'da da toplumsal cinsiyet ana akımlaştırmaya ilişkin hükümler yer almıştır (m. 8, 9, 157, 79). 1.12.2009 tarihli Lizbon Antlaşması ise ayrımcılık yasağını ve kadın-erkek eşitliğini düzenlemiş (m. 2) ve üye devletlere iş hayatında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması

⁷⁴ Bihterin Dinçkol, “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, Y. 4 S. 8, s. 111.

⁷⁵ “What is gender mainstreaming?”, European Institute for Gender Equality, EU Publications, 2016, s. 5, <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/what-gender-mainstreaming>

⁷⁶ European Institute for Gender Equality, <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>

için önlemler alabilme yetkisi vermiştir (m. 3). Ayrıca, Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 23'üncü maddesi de kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik alınacak önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanmayacağını öngörmüştür.⁷⁷

AB toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik birçok direktif çıkarmıştır.⁷⁸ Bunlar içerisinde ilk kez 1976 yılında çıkarılan 76/207 sayılı "Eşit Davranma" direktifi, doğrudan veya dolaylı olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamıştır. Bu direktif, üye ülkelerin işe alınma, meslek içi eğitim, yükselme ve çalışma şartlarının belirlenmesinde fiili olarak kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik özel önlemler almalarının önünü açmıştır. 2004 yılında çıkarılan "Mal Ve Hizmetlere Erişimde Kadınlar Ve Erkeklerle Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanması" (2004/113) direktifinin 6'ncı maddesi ise üye devletlere pozitif eylem ödevi vermiştir. 2006 yılında 2006/54 sayılı Birleştirme (Recast) direktifiyle kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik bütün AB direktifleri birleştirilerek tek çatı altında toplanmıştır. Bu direktif, 2008 yılı sonuna kadar belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için üye ülkelere pozitif eylemde bulunma ödevi vermiştir. Direktife göre üye devletler, çalışma hayatında kadın ile erkek arasında uygulamada tam eşitliği sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alırlar. Direktif gereği üye devletlerin toplumsal eşitliğini sağlamaya yönelik iç hukuk düzenlemeleri yapmayarak bir cinsi diğeri karşısında dezavantajlı konuma sokmaları AB hukukuna aykırılık oluşturacaktır.

AB hukukuna göre, üye devletler çalışan veya iş arayan kadınların toplumdaki mevcut toplumsal cinsiyetçi düşünce, davranış ve gele-

⁷⁷ Madde 23- Kadın ve erkek arasındaki eşitlik; istihdam, çalışma ve ücretleri de kapsayacak şekilde her alanda sağlanmalıdır. Eşitlik ilkesi, eksik temsil edilen cinsiyet lehine olan tedbirlerin muhafazasını veya kabul edilmesini engellemez.

⁷⁸ İstihdam ve Çalışma Konusunda Kadınlar ve Erkekler Arasında Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına İlişkin 2006/54 sayılı Direktif, Sosyal Güvenlik Konularında Kadın ve Erkekler Arasında Muamele Eşitliği İlkesinin Aşamalı Olarak Uygulanmaya Konulmasına İlişkin 79/7/EEC Sayılı Konsey Direktifi, Hamile, Loğusa ve Emzikli Kadın Çalışanların İş Yerinde Sağlık ve Güvenliklerinin İyileştirilmesine İlişkin Asgari Önlemlerin Belirlenmesi Konusundaki 92/85/EEC Sayılı Konsey Direktifi, Mal ve Hizmetlere Erişimde Kadınlar ve Erkeklerle Eşit Muamele Edilmesi Prensibinin Uygulanmasına İlişkin 2004/113/EC Sayılı Konsey Direktifi, Ebeveyn İzni Konusunda Gözden Geçirilmiş Çerçeve Anlaşmanın Uygulanmasına İlişkin 2010/18/EU sayılı Direktif, Kadın ve Erkeklerle Eşit Muamele İlkesinin Kendi Hesabına Çalışan Kadın ve Erkekler Arasında Uygulanmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2010/41/EU Sayılı Direktifi.

neklerden kaynaklanan önyargılar nedeniyle geride kalmalarını engellemek için önlemler alınmalıdır.⁷⁹ Üye devletlerin alacağı önlemlerden biri işe girmede veya yükselmeye kadınlar lehine kota getirilmesi olabilir. Ancak AAD, içtihatlarıyla kota uygulamasını belli şartlara bağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, kotaların işe alınmada ve yükselmeye kadın-erkek her adayın kişisel durumu dikkate alınarak ve objektif bir değerlendirme sonucu yapılmasıdır.

Adayın özelliklerine bağlı kota uygulaması kadınların sadece kadın olmalarından dolayı sistematik bir şekilde dezavantajlı konumda olmasının tazmini niteliğindedir.⁸⁰ Bu yüzden sadece kadınların “*genelkese kadın erkek eşitsizliği*” nden dolayı az temsil edildiği alanlarda kota uygulaması getirilebilir. İlgili alanda çalışanların yarısından fazlasının erkek olması bu şartın sağlanması için yeterlidir.⁸¹ Burada amaç kadınların az temsil edildikleri alanlarda işe başvuru koşullarını sağlayan kadınlara da erkekler kadar hak tanınmasıdır.

AAD işe girişte ve yükselmeye kadınlara kota uygulanmasına başta mesafeli yaklaşmıştır. Divanın bu konuda verdiği ilk karar olan Kalanke Kararı⁸² çok tartışılmıştır. Olayda Kalanke isimli Alman vatan-daşı, kamuda bir iş başvurusunda bulunmuş, ancak rakibinden daha başarılı olduğu halde, aynı niteliklere sahip olduğu gerekçesiyle kadın olan diğer aday işe alınmıştır. Bu uygulama 1990 tarihli kamu hizmetinde kadın-erkek eşitliğini sağlama konulu bir eyalet kanununa dayandırılmıştır. Çünkü ilgili eyalet kanununa göre, kadınların az temsil edildiği alanlarda yapılan iş başvurularında aynı niteliklere sahip kadın ve erkek arasında kadın olana öncelik verilir. Olay AAD önüne gitmiş ve AAD bu kanun hükmünün, Avrupa Konseyi’nin 76/207 sayılı direktifindeki eşit davranma kuralına aykırı olduğuna karar vermiştir.⁸³ AAD’ye göre, düzenleme objektif nitelendirme yapmaya imkân

⁷⁹ Susanne Burri, Sacha Prechal, EU Gender Equality Law, 2008, European Commission, s. 17. http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/your_rights/genderequalitylaw2008_en.pdf

⁸⁰ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 100.

⁸¹ Ebehard Grabitz, Meinhard Hilf, Martin Nettesheim, Das Recht der Europäischen Union, ÄUV Art. 157, Rn. 117, 2016, s. 60. [Ergänzungslieferung, beckonline.de](https://www.beckonline.de/ergaenzungslieferung)

⁸² C-450/93 sayılı karar, https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

⁸³ Barbara Schmidt, “Die Kalanke-Entscheidung des EuGH- das Aus für die Quotenregelung?”, *NJW*, 1996, 1724.

vermeden doğrudan belli bir cinsin mutlak ve otomatik olarak tercihi sonucunu doğurduğundan fırsat eşitliği sağlamaya elverişli değildir ve cinsiyet nedeniyle ayrımcılığa yol açmaktadır.⁸⁴ Karar, 76/207 sayılı Eşit Davranma Direktifini katı yorumladığı ve pozitif ayrımcılığı engellediği gerekçesiyle oldukça eleştirilmiştir. Divan, daha sonra 1997 yılındaki Marschall Kararıyla⁸⁵ kota uygulamasına yaklaşımını yumuşatmış ve kamu sektöründe yapılacak terfilerde adayların eşit koşullar altında objektif bir değerlendirmeye tabi tutulmaları halinde eksik temsil edilen cins lehine kota uygulamasının AB hukukuyla uyumlu olduğuna karar vermiştir.⁸⁶

AAD içtihatlarında, işe girişte ve yükselmede kadınlara kota uygulaması için bazı şartlar öngörmüştür. Buna göre AAD, adayın özelliklerinden bağımsız ve koşulsuz bir kota düzenlemesini kabul etmemektedir.⁸⁷ Kota uygulaması ile adaylar arasında aynı özelliklere sahip olanlar arasında kadın olanlara belli bir oranda öncelik verilmelidir.⁸⁸ Adayın özelliklerini dikkate almaksızın sadece “kadın” olanlara ayrıcalık tanınması ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilmektedir.⁸⁹ Buna göre, kadınlar lehine getirilen kotanın çoğunluğu kapsamaması (yüzde elliden fazla) yasaktır.⁹⁰ Aksi halde kota uygulaması erkekler açısından eşitlik ve ölçülülük ilkelerine aykırılık oluşacaktır.⁹¹ Ancak belirtmek gerekir ki uygulamada “*aynı özelliklere sahip olma şartı*”nın katı bir şekilde aranması kotanın kadın adaylarla doldurulamaması sonucu doğurabilmektedir; çünkü bir iş başvurusunda birebir aynı özelliklere sahip biri kadın diğeri erkek iki adayın karşı karşıya gelmesi her zaman mümkün olmamaktadır.⁹²

⁸⁴ Schmidt, 1724.

⁸⁵ C-409/95 sayılı karar, https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

⁸⁶ “Marshall davasına konu olan düzenleme kadınlara otomatik ve mutlak bir öncelik vermediği ve erkek adayın da dengeyi değiştirecek belirgin bir sebep öne sürmesi durumunda, kadın aday yönünde tercihi zorunlu kılmadığı için, Birlik hukukundaki olumlu eylem sınırı içinde değerlendirilmiştir”, Öztan, s. 210. Konuya ilişkin diğer kararlar Badeck Kararı (C-58/97), Abrahamsson Kararı (C-407-98); Lommers Kararı (C-476/99) https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

⁸⁷ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 90, 97.

⁸⁸ Koch, s. 66.

⁸⁹ Grabitz, Hilf, Nettesheim, Rn. 118.

⁹⁰ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 97.

⁹¹ Grabitz, Hilf, Nettesheim, Rn. 118.

⁹² A Comparative Analysis of Gender Equality Law in Europe 2016, s. 13.

AAD'ye göre, kadın ve erkeklerden belirtilen özellikleri taşıyanların eşit bir şekilde yarışabilecekleri objektif şartlar sunulmalıdır. Örneğin başvuru ilanı kadınlara mutlak ve otomatik öncelik veren bir dil içermemelidir. Marschall kararında belirtildiği üzere eksik temsil edilen cinse kota uygulamasını öngören kanun, kadın ve erkekler için eşit kriterler öngörmelidir.⁹³ Ancak AAD, kadın kamu görevlilerine hizmet içi eğitim yeri ayrılmasında doğrudan kota konmasını AB hukukuna aykırı görmemiştir.⁹⁴ Çünkü AAD, eğitim alanından ziyade, istihdam alanında şartsız olarak otomatik avantaj sağlayan kotaları kabul etmemektedir.

AB, kurumsal idari işleyişinde de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde adımlar atmıştır. 2009 yılı itibariyle Birliğin üst yönetici pozisyonlarında kadının temsil oranının çok düşük olması (yüzde 20 civarı) birliğin kendi içinde de bir düzenleme yapması gereğini doğurmuştur.⁹⁵ AB, kadının iş hayatında nitelikli görevler almasını ve üst düzey görevlere gelmesini kadın-erkek eşitliğine ilişkin en önemli sorunlardan biri olarak görmektedir. AB, danışma kurullarının ve uzman kadrolarının en az yüzde 40'ünün kadınlardan oluşması kuralını getirerek kurumsal olarak da kadınlara pozitif ayrımcılık yapmaktadır.⁹⁶

b) Fransa

Fransa, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik önemli hukuki adımlar atmıştır. İlk kez 1999 yılında Anayasa'nın 3'üncü ve 4'üncü maddelerinde gerekli ek düzenlemeler yapılarak seçime dayalı birim ve pozisyonlarda kadın ve erkeklerin eşit temsilinin teşvik edilmesi öngörülmüş ve seçimlerde kadınlar lehine kota uygulanmasının önü açılmıştır.⁹⁷ Parlamentolardan sonra iş yaşamında da kadınlar lehine kota uygulamasını getiren ilk ülkelerden biri Fransa'dır. Bunun için 23 Temmuz 2008 tarihinde Fransız Anayasanın 1'inci maddesinin

⁹³ AAD C-158/97.

⁹⁴ Grabitz, Hilf, Nettesheim, Rn. 122.

⁹⁵ More Women In Senior Positions, Key To Economic Stability And Growth, European Commission, 2010, ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4746&langId=en

⁹⁶ Özdamar, s. 54.

⁹⁷ Fransa Anayasası'nın İngilizce çevirisi için bkz. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html#TitleI>

ikinci fıkrasında değişiklik yapılmış ve kanunların erkek ve kadınların mesleki ve sosyal olarak eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayacağı öngörülmüştür. Bu düzenlemeyle iş yaşamında uygulanacak kotalar Anayasal dayanağa kavuşmuştur.⁹⁸

Fransa'da 9 Mayıs 2001 tarihli 2001/397 sayılı Kanun ile açıkça cinsiyete dayalı hiçbir ayırım yapılamayacağını öngörmüş ve görevin icrası için cinsiyetin belirleyici bir koşul oluşturması halini ayırımın istisnai olarak kabul etmiştir.⁹⁹ Bu kanun ayrıca, idari teşkilatta jürilerde, seçici kurullarda ve danışma kurullarında kadın ve erkeğin eşit temsiliyi sağlamaya yönelik önlemler alınmasını zorunlu kılarak, kamu ve özel sektöre kadın-erkek eşitliğine ilişkin mevcut durumu gösteren raporlar hazırlamasını emretmiştir.¹⁰⁰

27 Ocak 2011 tarihinde 2011-103 sayılı Kanun ile bazı şirketlerin yönetim kurullarında %40 kadın kotası uygulanması öngörülmüştür. 2011 yılından itibaren konuya ilişkin AB direktiflerinden de etkilenecek halka açık anonim şirketlerin yönetim kurullarında ve kamu tüzel kişilerinde altı yıl içinde kadın çalışan oranını %40'a çıkarmaya yönelik kotalar getirilmiştir.¹⁰¹

Fransa'da, 2014 yılı itibariyle kamuda çalışan personelin yüzde 62'sinin kadın personel olmasına rağmen bunların sadece %21'inin yönetici kadrolarda görev almış olması karşısında kadınların görevde yükselmesine ayrıca önem verilmiştir.¹⁰² 12 Mart 2012 tarihli 2012/347 sayılı kanunla iktisadi ve idari kamu kurumlarındaki yönetim, danışma ve benzeri üst kurullarda yaptıkları işe, tecrübeye ve bilgiye göre

⁹⁸ Raphaële François-Poncet, Barbara Deilmann, Sabine Otte, "Frauenquote in französischen Aufsichts- und Verwaltungsräten -ist eine Quote auch in Deutschland zulässig?", Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht, 2010, s. 450.

⁹⁹ Kutlu Gürsel, s. 42.

¹⁰⁰ Sabine Bacouél-Jentjens, Liza Castro Christiansen, "Diversity Management in Denmark and France: a comparative approach", Research Handbook Of International And Comparative Perspectives On Diversity Management, 2016, Ed. By Alain Klarsfeld, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, s. 52.

¹⁰¹ Law no 2011-103 January 27, 2011; Law no 2012-347 March 12, 2012, Eléonore Lépinard, Marylène Lieber, The Policy Of Gender Equality In France, Directorate General for International Policies, 2015, (Document requested by the Committee on Women's Rights and Gender Equality), s. 6. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/510024/IPOL_IDA\(2015\)510024_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/510024/IPOL_IDA(2015)510024_EN.pdf)

¹⁰² "Chiffresclés de l'égalité professionnelle entre les femmes et les hommes dans la fonction publique", Édition 2016", s. 19, https://www.fonction-publique.gouv.fr/files/files/publications/rapport_annuel/CC-egalite-2016.pdf

kadın-erkek oranının yüzde 40'ın altında olmaması kuralını getirilmiştir. Bu kanun 9 Mayıs 2001 tarihli kanunla birlikte kamu hizmetinde kadın ve erkeğin dengeli bir şekilde temsilini sağlamıştır.¹⁰³ Kanun, kısa zaman içinde sonuçlarını vermeye başlamış ve üst düzey kadrolara gelebilecek niteliklere sahip kadın adayların azlığı iddiasının yerinde olmadığı görülmüştür. Fransa kamuda üst düzey yönetici kadrolar için %40'lık kadın kotasına 2018 yılı itibariyle ulaşılmasını hedeflemiştir. Ancak, 2016 yılı itibariyle Fransa'da kamuda üst düzey görevlere gelen kadınların erkeklere oranında belirgin bir fark yoktur (%33,6).¹⁰⁴ Yıllar içinde üst düzey kamu görevlisi sayısının artacağı tahmin edilse de 2014 yılından itibaren artışın sadece %0,6 olması, % 40 hedefine ulaşmanın zor olduğunu göstermektedir.

26 Temmuz 2013'te Fransa'da Finansal İstikrar Yüksek Kurulu (Haut Conseil de stabilité financière) üyeleri arasında dengeli bir cinsiyet dağılımı olması ve diğer özlük haklarına ilişkin konularda eşitlik sağlanması kuralını getiren başka bir kanun çıkarılmıştır.¹⁰⁵

Fransa'da 4 Ağustos 2014'te çıkarılan 2014/873 sayılı "Gerçek Cinsiyet Eşitliği Kanunu" konuya ilişkin en yeni ve en önemli adımdır.¹⁰⁶ Bu kanun kadının iş ve aile hayatındaki yerini düzeltici ve koruyucu önlemler içermenin yanında önceki kanunlarda yer alamayan alanlarda da kadın ve erkeğin eşit temsilini öngörmektedir.¹⁰⁷ Bu kanun da göstermektedir ki kadın-erkek eşitliğinin sağlanması Fransız devleti için önemli bir kamu politikası olmuştur. Kadın kotalarının kapsama alanını genişleterek düzenleyici denetleyici kurulları, meslek birlikleri spor federasyonları gibi diğer kamu hukukuna tabi kurullara da kota uygulaması getirmiştir. Ayrıca, kanunundaki yükümlülükler aykırılık halinde ilgili kamu kurumuna yaptırım uygulanabilmesi önem-

¹⁰³ Annick Masselot, Anthony Maymont, "Balanced Representation between Men and Women in Business Law: The French 'Quota' System to the Test of EU Legislation", Centre for European Law and Legal Studies Online Paper Series (University of Leeds), 2014, V. 3, Issue 2, s. 12.

¹⁰⁴ Konuya ilişkin olarak ulaşılabilen en güncel rakam budur. "Rapport annuel sur l'égalité professionnelle entre les femmes et les hommes dans la fonction publique", Édition 2016, https://www.fonction-publique.gouv.fr/files/files/publications/rapport_annuel/RA-egalite-2016.pdf

¹⁰⁵ 2013/672 sayılı Kanun.

¹⁰⁶ Law no 2014-873, August 4, 2014, Lépinard, Lieber, s. 6

¹⁰⁷ Masselot, Maymont, s. 13.

li bir adımdır. Bu kapsamda bir şirketin cinsiyet bazında ayrımcılık yapması veya iş yaşamında kadın-erkek eşitliğine saygı göstermemesi halinde kamu sözleşmelerine alınmaması mümkündür. Aslında bu kanun, kotaların uygulama alanını genişleterek toplumsal cinsiyet eşitliğini fiilen sağlama dışında; toplumsal algı ve düşünceleri uzun vadede değiştirme gibi bir işleve de sahiptir. Çünkü kanun, kadının medyadaki imajı, küçük yaştan itibaren çocuklarda eşitlik algısı oluşturulması, erkeğin aile hayatında aktif rol alarak (çocuk bakımı gibi) aile sorumluluğunun sadece kadınlara bırakılmaması, bekâr anneler için ödenmemiş nafakaların kamu teminatına alınması, kızların küçük yaşta cinsiyet kalıplarının içine sokulmaması gibi birçok alanda düzenleme içermektedir.

Fransa'da, yukarıda belirttiğimiz düzenlemelerin dışında 20 Nisan 2016 tarihinde 2016-483 sayılı meslek etiği ve memurların hak ve yükümlülüklerine ilişkin kanunla mesleki atamalarda cinsiyet eşitliğine saygılı olunması¹⁰⁸ ve aynı zamanda devlet tüzel kişiliği, yerel yönetimler, sendika kurulları ve kamu hastanelerindeki üst kurullarda 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere cinsiyet oranlarının eşit temsili öngörülmüştür. 8 Ağustos 2016 tarihli 2016/1088 sayılı bir başka kanun da kamu görevlerinde cinsiyetçi davranışların cezalandırılmasını düzenleyen cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik güncel düzenlemelerden biridir.

Fransa, Dünya Ekonomik Forumu, Cinsiyet Farkı Raporlarında, cinsiyet uçurumu açısından 2006 yılında 115 ülke içinde 70'inci sırada; 2017 yılında ise 144 ülke içinde 11'inci sırada yer almıştır¹⁰⁹; kadınların ekonomik hayata katılmasında ise 2006 yılında 88. sıradayken, 2017 yılında 66. sıraya ilerlemiştir. Elimizdeki verileri değerlendirdiğimizde Fransa'da kamu görevlileri lehine getirilen kota uygulamasının istatistiklere henüz yansımadığını, ancak genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin düzenlemelerin başarılı bir sonuç doğurduğu sonucuna ulaşmaktayız.

¹⁰⁸ "Chiffres clés de l'égalité professionnelle entre les femmes et les hommes dans la fonction publique - éd. 2016", s. 19, https://www.fonction-publique.gouv.fr/files/files/publications/rapport_annuel/CC-egalite-2016.pdf

¹⁰⁹ <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/datäexplorer/#economy=DEU>

b) Almanya

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde (Almanya) toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ilişkin somut adımlar atılması ihtiyacı oluştuğunda ilk olarak pozitif ayrımcılık uygulamalarına Anayasal dayanak kazandırılmıştır. Alman Anayasasının 3'üncü maddesindeki herkesin kanun önünde eşit olduğu kuralına, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, devletin kadın ve erkek eşitliğini gerçekleştireceği ve mevcut eşitsizliği gidereceği kuralları eklenmiştir. Bu ek düzenlemeler ile devletin fiilen sosyal alanda kadın-erkek eşitliğini sağlamayı amaçladığı ve bu kapsamda çok geniş bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir.¹¹⁰ Bu düzenlemenin aynı zamanda kadın kotalarına işaret ettiği kabul edilmektedir.¹¹¹

Almanya'da, Anayasanın öngördüğü kadın erkek eşitliğinin tam olarak hayata geçirilebilmesi için önce ilk kez 1994 yılında Federal Organlarda Rol Dağılımına İlişkin Kanun (Bundesgremienbesetzungsgesetz -BGremBG) yürürlüğe girmiş; ancak bu kanunun kadın erkek eşitliğini somut olarak hayata geçirmekte yetersiz kaldığı gerekçesiyle 2001 yılında "Kadın Erkek Eşitliğini Gerçekleştirme Kanunu" (BGleichG) çıkarılmıştır. Kadının önünü kesen engelleri kaldırarak kadın-erkek eşitliğini sağlamayı amaçlayan bu kanun, kadınların az temsil edildiği alanlarda; işe girmede, yükselmeye, hizmet içi eğitimde, iş görüşmesinde ve seçim komisyonunda kadın kotaları konmasını ve ayrıca iş ve aile yaşantısının uyumlaştırılmasına ilişkin hükümler içermekteydi.¹¹² Ancak bu kanun da beklenen amacı tam olarak gerçekleştirilmemiş ve daha güçlü düzenlemelere ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.¹¹³

Almanya'da 2015 yılında yürürlüğe giren kadın ve erkeğin özel sektörde ve kamu hizmetinde yönetici pozisyonlarda eşit katılımına

¹¹⁰ Hâkim görüşe Alman Anayasasındaki bu hüküm temel haklarla ilgilidir ve kanunu düzenlemeye konu olmalıdır, Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 101.

¹¹¹ Maunz, Dürig, Langenfeld, Rn. 89; Koch, s. 66.

¹¹² Franke Bernhard, "Das Gesetz zur Durchsetzung der Gleichstellung von Frauen und Männern", *NVwZ*, 2002, 779.

¹¹³ Bu kanunların beklenen sonucu vermediğine ilişkin bir makale "Warum Frauen so selten geeignet sind", 8 Temmuz 2014, <http://www.sueddeutsche.de/karriere/oeffentlicher-dienst-warum-frauen-so-selten-geeignet-sind-1.2036202>; Gleichstellung von Frauen und Männern in der Bundesverwaltung und in den Gerichten des Bundes, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2015.

ilişkin kanun¹¹⁴ (Bundesgleichstellungsgesetz- BGleiG) önceki kanunları yenilemiş ve kadınların iş hayatındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Kanun, kamu ve özel sektörde kadının birçok yönden dezavantajlarını kaldırmaya ve iş ve aile hayatını uyumlaştırma yönelik kapsamlı birçok düzenleme içermektedir. Oldukça ayrıntılı hükümler içeren bu kanun, kadın-erkek eşitliğine ilişkin birçok konuya değinmektedir. Kanun, federal mahkemeler dahil olmak üzere kamu hukuku kuralları uygulanan tüm kamu kurumlarına yöneliktir.

Kanun, öncelikle herhangi bir cinsin az temsil edildiği iş alanlarında cins eşitliğini sağlamaya yönelik önlemler alınmasını öngörmektedir. Kanuna göre, işe alım ilanları herhangi bir cinsiyete işaret etmemelidir; ancak bir cinsin az temsil edildiği alanda o cinsin sayısını arttırmaya yönelik ilan yapılması mümkündür (m. 6). İş görüşmelerinde adaylara medeni hal durumu, mevcut veya planlanan hamilelik, var olan veya planlanan aile ve bakım yükümlülükleri hakkında sorular sorulması yasaktır (m.7). Kanuna göre işe kabul jürileri, eşit sayıda kadın ve erkekten oluşacaktır (m. 7/3).

Kanun, kadınlara az temsil edildikleri iş alanlarında kota konmasını öngörmüştür. Almanya'da iş yaşamında kadın erkek eşitliğinin gerçekleşmesi için yıllardır belli bir bilinç oluşturulmaya çalışılsa da eşitliğin gerektiği gibi hayata geçmesinde "kota" uygulamasının çok daha somut bir adım olduğu düşünülmüştür. Kadınların belli bir iş alanında az temsil edilmesi halinde, rakip erkek meslektaşlarıyla aynı niteliklere sahip kadınlara eğitim, işe alınma ve terfilerde öncelik tanınabilecektir. Bu kural özellikle kamu görevlileri ve seçimle göreve gelmeyen hakimler için geçerlidir (m. 8). Kanun, öncelik tanınacak kadınların işin gereklerine uygun eğitim, yetenek ve özelliklere göre belirlenmesini öngörmektedir. Kadının ailevi sebeplerle işe ne kadar ara vereceği, toplam çalışma süreleri ve eşinin maddi geliri dikkate alınmayacaktır (m. 9). Alman Anayasa Mahkemesi de AAD içtihatlarıyla uyumlu olarak, adayın niteliğinden bağımsız bir kota uygulamasına izin vermemektedir. Mahkemeye göre kotalar, kadının dezavantajlı konumunu dengeleyici ve kısa süreli olmalıdır.

¹¹⁴ Gesetz für die gleichberechtigte Teilhabe von Frauen und Männern an Führungspositionen in der Privatwirtschaft und im Öffentlichen Dienst (Federal Act on Gender Equality), 24.04.2015.

Kanun, özellikle de kadının üst düzey görevlere gelmesini desteklemektedir. Böylece özellikle bazı halka açık anonim şirketlerle ve kamuda, üst düzey görevlerde belli oranda kadın kotaları belirlenmiş ve buralarda kadınların görev alması öngörülmüştür.¹¹⁵ Amaç 2016 yılına kadar üst kurullarda kadın temsil oranını %30; 2018 yılı sonuna kadar %50'ye çıkarmaktadır.¹¹⁶ Belli alanlarda erkeklerin ayrımcılığa uğrayarak az temsil ediliyor olması halinde bu hükümler erkekler için de uygulanabilir (m. 8). Bu düzenleme pozitif ayrımcılığın kadınlara yapılan bir imtiyaz olmadığını, fiili olarak kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kanun, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına ilişkin de birçok konuyu düzenlemektedir. Örneğin ailevi nedenlerle veya uzun süreli bakılması gereken bir kişi nedeniyle kadının part-time çalışması veya bir süreliğine işe ara vermesi veya esnek çalışma saatlerinin veya alternatif çalışma şekillerinin (evden çalışma gibi) benimsenmesi mümkündür (m. 16).

Kanun, kamuda çalışan kadınların hizmet içi eğitimlere ve iş gezilerine katılabilmesi için kurumların gerekli esnekliği sağlamasını, ek organizasyon ve alternatif zamanlar yaratmasını ve gerekirse süreç içinde çocuklar ve bakımı gereken kişiler için yardım edilmesini zorunlu kılmıştır (m. 10)

Eşitlik planı olarak adlandırılan bu düzenlemelerin hayata geçmesinde ilgili kurum başkanının yanı sıra denetleme ve yönetim kurullarında yer alan kamu görevlileri de yetkilidir (m. 11). Her kurum dört yıllık cinsiyet eşitlik planı hazırlayıp yayınlamak zorundadır. Bu plan, geçmiş yıllardaki kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik alınan önlemlerin değerlendirilmesini, kadının aile ve iş yaşantısının uyumlaştırılmasına ilişkin alınan önlemlerin etkililiğini değerlendiren kapsamlı bir analiz ve sonuçlar içermektedir.

Kanun, 100 çalışanı olan her kurumda dört yıllığına bir eşit fırsatlar yetkilisi¹¹⁷ ve yardımcısı seçilmesini de öngörmektedir (m. 19). Eşit

¹¹⁵ Koch, s. 60.

¹¹⁶ Gleichstellung von Frauen und Männern in der Bundesverwaltung und in den Gerichten des Bundes, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2015.

¹¹⁷ Lisa Erzinger, "Männer als Gleichstellungsbeauftragte im öffentlichen Dienst",

fırsatlar yetkilisi bu kanunun uygulanmasını desteklemek, gözlemlemek ve kamuda çalışan kadınların cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa uğramasını engellemekle görevlidir. Eşit fırsatlar yetkilisi, personeli ilgilendiren kararların alınması sürecine müdahildir ve kanunda belirtilen hallerde kurum kararlarına itiraz edebilir, itirazı kabul edilmezse kararları dava edebilir.

Almanya’da Haziran 2015 itibariyle kamu sektöründe çalışan kadınların erkeklere oranı %56,04; bunların içinde kadın memur ve kadın hakimlerin erkeklere oranı %35,97’dir.¹¹⁸ Almanya Dünya Ekonomik Forumu, Cinsiyet Farkı Raporları’nda cinsiyet uçurumu açısından 2006 yılında 115 ülke içinde 5’inci sırada; 2017 yılında ise 144 ülke içinde 12’inci sırada yer almaktadır.¹¹⁹ Almanya’nın kamu istihdamında kadın-erkek eşitliğini fazlasıyla sağladığını, çabaların üst düzey görevlerdeki kadın sayısını arttırmaya yönelik olduğunu görmekteyiz. Almanya’daki kadınlar lehine getirilen kota ve diğer pozitif ayrımcılık uygulamaları çok büyük ölçüde fiili eşitliği sağlamaya yetmiştir.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, Türkiye’den çok daha iyi durumda olan Avrupa ülkelerinde bile birçok kanuni düzenlemeler yapılarak fiili eşitliğin sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır. Kanımızca bu adımların en önemli özelliği toplumsal cinsiyet eşitliğinin kanun koyucu ve idareciler tarafından da bir gereklilik olarak benimsenmiş olmasıdır. Örneğin Fransa’daki pozitif ayrımcılık düzenlemeleri, idareler arasında gerçekleştirilen çok kapsamlı müzakere ve çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Benzer şekilde Almanya süreç içerisinde birden çok düzenleme yaparak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkili bir yol aramış ve son olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilecek ayrıntılı bir kanun çıkarmıştır. İki ülke de özellikle kamuda üst görevlerde kadın-erkek eşitliğine özel önem vermiştir. Sonuç itibariyle de hedeflerine büyük ölçüde ulaşmıştır.

NVwZ, 2016, s. 359.

¹¹⁸ Yine de kadınların istihdam oranının alana göre büyük değişiklikler gösterdiği görülmektedir. Grafiken aus dem DGB-Personalreport 2016, Tabella 1, www.dbg.de/personalreport2016

¹¹⁹ <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/datäexplorer/#economy=DEU>

Ayrıca, iki ülkenin sadece istihdam alanında değil; iş, aile ve sosyal hayatta kadına karşı önyargı ve kalıpları kaldırarak, gerçek anlamda cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çok kapsamlı politikalar izlediğini görmekteyiz.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olan Anayasa değişikliği ise bir farkındalık veya istekten dolayı yapılmadığından, AB’ye uyum sürecinde getirilmiş içsel dayanaktan yoksun bir adım olarak kalmıştır. Anayasa değişikliğinden sonra kanun koyucu, kadının aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması ile bazı sosyal hakların genişletilmesi dışında kadın lehine pozitif ayrımcılık sayılabilecek düzenlemeler sınırlı sayıda kalmıştır. Fransa ve Almanya örneğinde olduğu gibi bu konuya ilişkin doğrudan özel kanunlarla düzenlemeler yapılması ve kamu sektöründe çalışan veya üst düzey görevlere gelmiş kadın sayısının artırılmasına yönelik kısa ve uzun vadeli hedefler belirlenerek, bu doğrultuda kadın kotaları konması yoluna gidilmelidir. Ancak, Türkiye’nin AB sürecine aday adaylığının tartışıldığı ve kadının sadece aile içinde “*kutsal anne*” olarak anlam kazandığı bu günlerde, bir politika olarak iş yaşamında kadın-erkek eşitliği, bir hâl gibi görünmektedir.

Belirtmek gerekir ki kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında kadın lehine kotalar getirilerek pozitif ayrımcılık yapılması tek başına eşitsizliğin giderilmesini de sağlayamayacaktır. Toplumun her alanında toplumsal cinsiyet veya kadın-erkek eşitliğine dair bir bilinç oluşturulması zorunludur. Pozitif ayrımcılık uygulamalarının başarısı, uygulama sonucunda uzun vadede ayrımcı muameleyi gerçekleştiren kişilerin kafasındaki yanlış bilgiyi ve algıyı değiştirmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Akbaş Kasım, Şen İlker Gökhan, “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2013, C. 13, s. 165-189.
- Akdemir Duru Şahyar, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 4, s. 890-907.
- Atay Ethem E., *İdare Hukuku*, Turhan, 2016, 5. Baskı.
- Bernhard Franke, “Das Gesetz zur Durchsetzung der Gleichstellung von Frauen und Männern”, *NVwZ*, 2002, s. 779

- Burri Susanne, Prechal Sacha, EU Gender Equality Law, 2008, European Commission, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/your_rights/genderequality-law2008_en.pdf
- Özdamar Demet, "Pozitif (Olumlu) Ayrımcılık Yönü ile Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Kadının Hukuki Konumuna İlişkin Son Gelişmeler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, s. 26
- Dinçkol Bihterin, "Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Y. 4, S. 8, s.101-117.
- Bingöl Dursun, Aydoğan Enver, Şenel Gökçen Ve Erden Pelin, "Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Hiyerarşik Yükselmelerindeki Engeller: T.C. Enerji Bakanlığı Ankara Merkez Teşkilatı Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2011, s. 115-132.
- Erzinger Lisa, "Männer als Gleichstellungsbeauftragte im öffentlichen Dienst", *NVwZ*, 2016, s. 359-362.
- Büyükyaprak Fatma, Çalışan Kadın Personelin Kariyer Gelişimi Engellerinden Cam Tavan Sendromu: Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- François Raphaële Poncet, Deilmann Barbara, Otte Sabine, "Frauenquote in französischen Aufsichts- und Verwaltungsräten –ist eine Quote auch in Deutschland zulässig?", *Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht*, 2010.
- Gözler Kemal, *İdare Hukuku*, Ekin, Bursa 2009, C. 2, 2. Baskı.
- Grabitz Ebehard, Hilf Meinhard, Nettesheim Martin, *Das Recht der Europäischen Union*, ÄUV Art. 157, 2016. Ergänzungslieferung, beckonline.de
- Tahtaloğlu Hava, "Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Nisan 2016, C. 9, S. 2, s. 89-105.
- İba Şeref, "Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39, S.1, 2016, s. 1-15.
- J. Kellough Edward, *Understanding Affirmative Action*, ed. by E. Kellough, Georgetown University Press, 2006.
- Koch Raphael, "Board Gender Quotas In Germany and the EU: An Appropriate Way of Equalising the Participation of Women and Men?", *Deakin Law Review*, V. 20, N. 1, 2015, s. 53-74.
- Kutlu Gürsel, Meltem, "Kamu Görevine Girişte Kadın-Erkek Eşitliği İlkesi Konusunda Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, C. 4, S. 2, s. 27-57.
- Maunz Theodor, Dürig Günter, Langenfeld Christine, *Grundgesetz Kommentar*, Art 3, Rn. 91, München 2016. beckonline.de
- Örücü Edip, Kılıç Recep, Kılıç Taşkın, "Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller Balıkesir İli Örneği." *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, C. 14 S. 2, s. 133.
- Özbudun Ergun, *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları*, Ankara 2011, Gözden geçirilmiş 12. baskı.

- Özcan Ece, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.59, C. 1, s. 203-235.
- Öztürk Zerrin Ayşe, "Uluslararası Siyasette Ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, 1-33.
- Schmidt Barbara, "Die Kalanke-Entscheidung des EuGH- das Aus für die Quotenregelung?", *NJW*, 1996, s. 1724-1726.
- Yıldız Sebahattin, "Türkiye'de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma", *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S.1, 2014, s. 72-90.
- Seymen Selen, Erdemir Serengül, Paksoy Cansu, Uz İrem, "Çalışan Nüfusta Kadına Karşı Ayrımcılık Nerede Fazla?" 19. Ulusal Psikoloji Kongresi Bildiri Özet Kitabı, 5-7 Eylül 2016 İzmir.
- Tosun Zehra, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti*, Ankara 2015.
- Ulucan Devrim, "Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, Özel Sayı, s. 369-383.
- Uygur Gülriz, "Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi", *Dini Araştırmalar*, C. 19, S. 49, 2019, s. 209-220.

KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ VE YEREL YÖNETİMLER

EQUALITY OF WOMEN&MEN AND LOCAL ADMINISTRATIONS

Burcu ERDİNÇ*

Özet: Kadın erkek eşitliği, toplumsal yaşamın her alanında gerçekleştirilmesi gereken ve ancak bir kültür olarak yerleşmesiyle geliştirilebilecek olan temel bir haktır. Bu hak çerçevesinde, Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) tarafından “Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı” hazırlanmıştır. Bu Şart, Avrupa’daki yerel ve bölgesel yönetimlerin, yetkilerini kullanarak ve ortaklıklar oluşturarak, vatandaşları için daha fazla eşitliği hayata geçirme görevi edinmelerini amaçlamaktadır. Kadın-erkek eşitliğini, demokrasinin bir gereği ve temel bir hak olarak görmektedir. Bu nedenle, örneğin sağlıktan çocuk bakımına, kamu ihalelerinden emniyete, sosyal bakım hizmetlerinden eğitim öğretime, yerel bazda pek çok alanda eşitliği sağlayıcı tedbirler almayı ve hizmetler sunmayı taahhüt etmelerini imzacı taraflardan istemektedir. Yerel yönetimler, bu şarta imza koymaya, kadın-erkek eşitliği ilkesini hayata geçirmeyi kamusal bir görev kabul etmeye ve kendi yetki alanları dâhilinde Şartta öne sürülen taahhütleri uygulamaya davet edilmektedir. Şartın imzalanması zorunlu olmayıp, yerel yönetimlerin inisiyatifine bırakılmıştır. CEMR’a üye olan ve İsveç Yerel Yönetim Birliği ile bu konuda proje yürüten Türkiye Belediyeler Birliği, bu şartı imzalayan belediyelere destek olacağını belirtmektedir. Çalışmamızda, Şartın içeriği, yerel yönetimlerin Şart çerçevesinde yükledikleri sorumluluklar ve Şartın uygulama alanı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın-Erkek Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yerel Yönetim

Abstract: Equality of women and men is a fundamental right that must be realised in every field of social life. It can only be developed by being established as a culture. Within the framework of this right, “The European Charter For Equality of Women and Men in Local Life” was prepared by Council of European Municipalities and Regions (CEMR). This Charter aims to achieve greater equality for their people for local and regional governments in Europe. It regards equality of women and men as a necessity for democracy and a fundamental right. Therefore, the Charter requires that signatories undertake equality measures and to commit to providing services

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, burcuerdinc@gazi.edu.tr.

on a local basis in lots of domains –for example; health, childcare, public procurement and contracts, security, social care and service, education. Local administrations are invited to sign it, to make a formal public commitment to the principle of equality of women and men, and to implement, within their territory, the commitments set out within the Charter. The signing of the Charter is not mandatory and has been left to the initiative of local authorities. The Union of Municipalities of Turkey, which is a member of CEMR and is carrying out projects with the Swedish Local Authority Association has indicated that it will support municipalities that sign the Charter. In our study, the content of the Charter, the responsibilities charged by the local governments in the Charter and the application area of the Charter will be evaluated.

Keywords: Equality of Women And Men, Gender Inequality, Local Administration

GİRİŞ

Çalışmanın temelinde yer alan “Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı” (The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life), Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (The Council of European Municipalities and Regions) (CEMR) tarafından, 2005 yılında hayata geçirilmiştir. Türkiye Belediyeler Birliği’nin 2010 yılında Konseye üye olmasının ardından, Türk belediyeler tarafından Şart imzalanmaya başlanmıştır.

Kadın-erkek eşitliği, kadın ve erkek arasında her konuda eşit haklardan yararlanma ve eşit ödevlerle yükümlü olmaktır. Bahsedilen eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliğini ifade etmektedir.¹ Kişilerin kadın

¹ Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, Hazırlayan: Dr. Sarp Üner, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ekim 2008, <http://kadinstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Toplumsal%20Cinsiyet%20Esitligi.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2017; Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Şubat 2008, <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/outputs/kadin-haklari-ve-yerel-yonetimler.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2017; Hülya Demirdirek - Ülker Şener, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV, Matsa Basımevi, Ankara, Mart 2014; Aksu Bora, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, http://fbmoodle.emu.edu.tr/pluginfile.php/57169/mod_resource/content/1/Toplumsal%20cinsiyet%20ve%20Hukuk_Aksu%20Bora.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2017; Aksu Bora, Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 2 vd, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/t/stk-lar-icin-toplumsal-cinsiyet-rehberi.pdf>, Erişim Tarihi:

ve erkek olarak gösterdikleri biyolojik ve fizyolojik farklılıklar değil;² toplum hayatında kadın ve erkeklere yüklenen roller arasındaki farklılıklar ve bu rollere göre yaratılan eşitsizlikler tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama, toplumsal yaşam düzeninin ve insan haklarına saygının temel gereğidir. İnsan hakları, her daim eşitlik fikri üzerine temellenmiştir. İnsanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin eşitliğin sağlanması, insan hakları belgelerinin özünde yer almaktadır. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre; bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar (Madde 1). Bildirge ile ilan olunan bütün hak ve özgürlüklerden herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin yararlanabilir (Madde 2).³ *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'*ye göre; Sözleşmeye taraf devletler, Sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler (Madde 2).⁴ İnsan haklarına ilişkin belgeler, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin içerdikleri haklardan yararlanılmasını düzenlemektedir.

Kadın-erkek eşitliği konusunu yerel yönetimler bağlamında ele almamızın sebebi, yerel yönetimlerin daha demokratik olması ve yüksek katılımcılığa imkân vermesiyle eşitliği sağlamada kilit bir konumda yer almasıdır. Anayasamıza göre, yerel yönetimler, bir diğer adlandırmayla mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen

04.12.2017.

² Biyolojik farklılık, kendi başına eşitsizlik ilişkisi içermeyen bir farklılıktır; ancak bu farklılık toplum ve kültür içinde eşitsiz ve hatta hiyerarşik bir farklılığa dönüşerek toplumsal cinsiyet kavramlarını yaratmakta ve eşitsizlikler oluşturmaktadır. Bkz. Fatmagül Berktaş, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazıları No: 7, 2004, s. 2 vd. http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

³ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.

⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.

ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli kamu hizmetlerini yürüten yerel yönetimler, demokratik toplum düzeninin vazgeçilmezi olan ve karar organları seçimle oluşturulan özerk yönetim birimleridir.⁵ Karar organlarının seçimle belirlenmesi, demokratik yönetimin esaslarından ve yerel yönetimlerin 'demokrasinin okulları' olarak adlandırmasının sebebidir.⁶

Yerel yönetimlerin görev ve yetkileri kanunlarla belirlenmektedir. Belediyeler açısından 5393 sayılı Belediyeler Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu görev ve yetkilerin yer aldığı temel düzenlemelerdir. Belediyeler, yetki ve görev alanlarında ikamet edenlerin, mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak ve menfaatlerini korumak üzere kurulmuşlardır. Bu yerel yönetimler, merkezi idarenin idari vesayet denetimine tabidirler.⁷ Bu idarelerin ortaya çıkmasının sebebi, merkezi idarenin mahalli ihtiyaçlar bazında özel yerel bilgi ve yeterli donanımına sahip olmamasıdır. Yerel yönetimler, kamu hizmetinin ihtiyaçlarla daha uyumlu, demokratik ve eşitlikçi olarak sunulmasını sağlarlar.

Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilat yapısı bakımından yerel yönetimler sadece belediyelerden ibaret değildir. Anayasada belirtildiği üzere, il özel idareleri ve köyler, belediyeler dışındaki diğer yerel yönetim birimleridir. Ancak CEMR'a üye olan ulusal yerel yönetim birliğimiz Türkiye Belediyeler Birliği olduğundan,⁸ Konsey'in belediyelerle sınırlı bir uygulama ve inceleme alanı söz konusudur. Şart, bu nedenle sadece belediyelerin imzasına açıktır.

⁵ Metin Günday, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, 10. Baskı, s. 70 vd; Bahtiyar Akyılmaz - Murat Sezginer - Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, 7. Baskı, s. 297 vd; Yıldızhan Yayla, İdare Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, 2. Baskı, s. 246 vd.

⁶ Ender Ethem Atay, İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, 5. Baskı, s. 220.

⁷ İdari vesayet yetkisi; mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması, mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amaçlarıyla tanınmış bir yetkidir. Akyılmaz-Sezginer-Kaya, s. 219 vd; Günday, s. 84 vd.

⁸ TBB, ulusal ve uluslararası düzeyde belediyeleri temsil etme yetkisine sahip ve bütün belediyelerin doğal üyesi olduğu tek mahalli idare birliğidir. CEMR'da ülkemizi temsil eden heyet için bkz. <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-iliskiler/turkiye-heyeti>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

Bir hukuk devletinde kadın-erkek eşitliğinin tartışma konusu yapılması, üzerine bitmek bilmeyen sözler söylenebilmesi aslında üzüntü verici bir durumdur. Çünkü Anayasamızın 2. maddesinde bir hukuk devleti olduğumuz ifade edilmiş ve güvence altına alınmış olmasına rağmen, gereklerini yerine getiremediğimiz göstergesidir. Hukuk devleti, insanların eşit hak ve yükümlülükler sahip oldukları devlettir. Bu nedenle esasında “olması gereken” kadın-erkek eşitliğini, biz maalesef “olmasını ümit ettiğimiz” eşitlik olarak ifade etmek durumunda kalmaktayız.

Çalışmamızda, öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ve yerel yönetimler bağlamında yansımaları ele alınacaktır. Şartın temel ilkeleri, taraflardan istenen taahhütler ve somut mahalli hizmetler bağlamında içeriği ve önemi ele alınacak diğer konulardır.

I. KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİNİN YEREL BAZDA YANSIMALARI VE AVRUPA BELEDİYELER VE BÖLGELER KONSEYİ'NİN EŞİTLİK ŞARTI

Kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında, en azından yerel yönetimler adına ümitlenmek mümkün gözükmektedir. Bunun sebebi, yerel bazda atılan birtakım eşitlikçi adımlardır. Yerel yönetimler bünyesinde son yıllarda kurulan Kadın-Erkek Eşitliği ya da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonları olumlu ve önemli gelişmelerden biridir.

Eşitlik komisyonlarının kurulmasıyla, yerel yönetimlerin, yürütmüş olduğu mahalli hizmetlerin örgütlenmesi ve sunumunda kadın-erkek eşitliğini gözetmeyi esas görev olarak üstlenmesi sağlanmıştır. Bu alanda, belediyelerin Şarta taraf olmaya başladığı 2013 yılından beri yükselen bir ivme söz konusuysen, ülkemizde yaşanan olağanüstü hal dönemi uygulamalarıyla elde edilen kazanımlar kaybedilmeye başlanmıştır.⁹ Olağanüstü hal ilanı ile birlikte Belediyelere atanan kayyumlar, belediye bünyesinde bulunan kadın merkezlerini kapatarak eşitliği sağlama adına yapılan olumlu düzenlemeleri ortadan kaldırmışlardır. Öte yandan, kadınların görev yerlerini değiştirerek toplum-

⁹ <http://gazetekarinca.com/2017/03/kayyumlarin-ilk-hedefi-kadin-kurumlari-iste-kapatilan-52-kadin-merkezi/>; <https://bianet.org/bianet/toplum/179883-kayyumlar-kadin-kazanimlarini-yok-ediyor>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

sal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden gündeme getirmişlerdir. Oysaki kadınların halk otobüsü şoförlüğü gibi görevlerde yer alması, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama adına atılan olumlu adımlardır.

Birleşmiş Milletler nezdinde yürütülen Kadın Dostu Kentler Projesi¹⁰, yerel bazda eşitliğe yönelik olumlu çalışmalarından bir diğeridir. Bu proje, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini yerel yönetimlere taşıyan ilk proje olması hasebiyle önemlidir.¹¹ Kadın dostu kentler, kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin eşit bir biçimde yararlanabileceği kentlerdir. Proje¹² kapsamında, merkezi yönetim tarafından birtakım idari düzenlemeler yapılmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından, 2006 ve 2010 yıllarında tüm illere yönelik, toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan genelgeler¹³ yayımlanmıştır.

¹⁰ <http://www.kadindostukentler.com/>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

¹¹ “Kadın Dostu Kentler Programı, sürdürülebilir ve insan hakları temelli yaklaşımla BM Nüfus Fonu tarafından İnsan Haklarının kabul edilmesinin 60. yılı vesilesiyle yapılan değerlendirmede tüm dünyada ‘insan hakları alanında yürütülen’ en iyi altı proje arasına girmeyi başarmış ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarını yerel yönetimlere taşıyan ilk proje olmuştur.” <http://www.kadindostukentler.com/proje-birinci-asama.php>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

¹² Projeye ilişkin bilgi için bkz. Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Şubat 2008, <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/outputs/kadin-haklari-ve-yerel-yonetimler.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

¹³ İçişleri Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye Temsilciliği tarafından yürütülen “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı” çerçevesinde, Bakanlık (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü), 2006 tarihli Genelgesi ile mahalli idareler tarafından yapılacak çeşitli etkinliklerde kadınların temsil edilmesi ve münhasıran kadınlara yönelik sivil toplum kuruluşlarının yer alması ve bu kuruluşların görüş, tavsiye ve katılımına önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınlara yönelik eğitimler verilmesi, aile içi şiddet, ihmal ve istismara maruz bırakılma karşısında sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği de genelgeyle valiliklere bildirilmektedir. Bkz. <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/genelge-2006-67-kadinlarin-ve-kiz-cocuklarinin-haklari.pdf>; İçişleri Bakanlığı (Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı), 2010 yılında yayımladığı genelgesinde, 2006-2009 yılları arasında altı pilot ilde -İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van- uygulanan “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı” çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konularında gerçekleştirilen örnek çalışmalardan bahsedilmiştir. Ve bu çalışmaların ülke genelinde yaygınlaştırılmasının önemi vurgulanmıştır. İl Özel İdareleri ve il dâhilindeki Kaymakamlıklar ve Belediye Başkanlıklarına konunun duyurularak uygulamanın sağlanması ve yapılan çalışmaların takibinin yapılması rica edilmiştir. Bkz. <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/genelge-2010-10-kadinlarin-ve-kiz->

“Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı”¹⁴, 2006 yılında, Avrupa’daki yerel ve bölgesel yönetimlerin, yetkilerini kullanmak ve ortaklıklar oluşturmak suretiyle vatandaşları için daha fazla eşitliği hayata geçirme görevini edinmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Şartı hazırlayan ve Avrupa bünyesinde faaliyet gösteren CEMR, 1951 yılında Avrupalı belediye başkanları tarafından kurulmuştur. Yerel ve bölgesel bağlamda en geniş temsile sahip Avrupa topluluğudur.¹⁵

CEMR, “Dünya Birleşmiş Kentler Federasyonu”, “Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği” ve “Dünya Büyükşehirler Birliği”nin birleşmesiyle oluşturulan “Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı”nın Avrupa bölge teşkilatıdır.¹⁶ Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı (UCLG)’nin temel amacı, demokratik yerel yönetimin bileşik sesi ve Dünya ölçeğinde savunucusu olmak ve yerel yönetimler ve uluslararası topluluk ile işbirliği içinde değerlerini, amaçlarını ve çıkarlarını korumaktır. Teşkilatın kuruluşu “demokrasi”, “yerel özerklik” ve “hizmet sunumunda adem-i merkezîyet” ilkelerine dayanmaktadır.¹⁷ CEMR, teşkilatın amaçları çerçevesinde Avrupa’da faaliyet gösteren bir konseydir.

CEMR, yerel kalkınma, çevre, ulaşım, uluslararası işbirlikleri ve ortaklıklar, yerelde kadın erkek eşitliği, yönetişim, sosyal dayanışma gibi alanlarda oluşturulan komiteler ve çalışma grupları aracılığıyla yerel ve bölgesel yönetimlerin hak ve çıkarlarını gözeterek AB yasa- ma sürecinde etkin bir lobi faaliyeti yürütmekte ve faaliyetleri sonucu üyelerinin siyasi konumunun etkisini arttırmaktadır. Konseyde, 28’i AB üyesi olmak üzere 41 ülkeden 57 ulusal birlik aracılığıyla 150.000

cocuklarinin-insan-haklari.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

¹⁴ “Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı” (The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life) metni için bkz. http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_tr.pdf, Erişim Tarihi: 21.04.2017. Şartın farklı dillerde çevirileri için bkz. http://www.ccre.org/en/papiers/index_chart, Erişim Tarihi: 17.10.2017.

¹⁵ http://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr, Erişim Tarihi: 21.04.2017.

¹⁶ <http://uclg-mewa.org/uclg-bolge-teskilatlari/>, Erişim Tarihi: 05.05.2017.

¹⁷ “UCLG Teşkilatı dünyanın farklı bölgelerinden 240.000 kenti temsil eden en kapsamlı yerel ve bölgesel yönetim ağıdır. Üye kentlerin nüfusları ele alındığında UCLG’nin 5 milyar kentliyi de temsil ettiği söylenebilir. Aynı zamanda UCLG üyeleri BM üyesi olan 192 ülke içerisinde 140 ülkede aktif üyelere sahiptir.” <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararasi-iliskiler/birlesmis-kentler-ve-yerel-yonetimler-dunya-teskilati-uclg>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

belediye ve bölgesel yönetim temsil edilmektedir.¹⁸ Türkiye Belediyeler Birliği, 2010 Haziran ayında Konsey üyeliğine kabul edilmiştir.¹⁹

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'nin bizim için önem arz eden çalışma alanı, yerelde kadın-erkek eşitliğini sağlamak, geliştirmek ve korumaktır. Ve tabii en önemlisi, eşitliği sürdürülebilir kılmaktır. Bu amaçlar çerçevesinde, 2006 yılında, "Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı" kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır.²⁰ Şart, CEMR tarafından 2005 yılında hayata geçirilen "Eşitlikçi Kent" çalışması²¹ üzerine inşa edilmiştir.

Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimlere hitaben hazırlanan belgede söz konusu yönetimler bu şarta imza koymaya, kadın-erkek eşitliği ilkesini hayata geçirmeyi kamusal bir görev kabul etmeye ve kendi yetki alanlarında şartta öne sürülen taahhütleri uygulamaya çağırılmaktadır. Şart, bugün itibarıyla 32 Avrupa ülkesinden, toplam 1600 yerel ve bölgesel yönetim tarafından imzalanmıştır.²²

II. ŞARTIN İLKELERİ VE İÇERİĞİ

Kadın-erkek eşitliğini temel bir hak olarak ele alan şartı imzalayan belediyeler, tüm yetki ve sorumluluk alanlarında bu hakkın hayata geçirilmesini taahhüt ederler. İnsanlara en yakın yönetim katmanı olan yerel ve bölgesel yönetimler eşitsizliğin devamlılığı ve çoğalmasına karşı mücadelede ve de gerçek manada eşitlikçi bir toplum geliştirilmesinde en uygun noktayı temsil etmektedir. Eşitliğe dayalı bir toplumda yaşamak istiyorsak, Şartta ifade edildiği üzere, yerel ve bölgesel yönetimlerin toplumsal cinsiyet boyutunu politikalarında, örgüt

¹⁸ <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararasi-iliskiler/avrupa-belediyeler-bolgeler-konseyi-cemr>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

¹⁹ <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararasi-iliskiler/avrupa-belediyeler-bolgeler-konseyi-cemr>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

²⁰ Şart metni, Mayıs 2006'da Innsbruck'da düzenlenen CEMR genel kurulunda sunulmuştur. Bkz. Şart, s. 2.

²¹ Avrupa Belediyeler Ve Bölgeler Konseyi, Şartın giriş kısmında belirtildiği üzere, kadın-erkek eşitliğinin yerel ve bölgesel düzeyde geliştirilmesi maksadıyla uzun yıllardan beri faal çalışmalara yürütmüş ve 2005 yılında ilk somut adım olarak "Eşitlikçi Kentler" projesini uygulamaya başlamıştır. Proje, belirli Avrupa kentlerindeki ve belediyelerindeki iyi uygulamaları saptamak suretiyle yerel ve bölgesel düzeyde kadın-erkek eşitliği politikalarının uygulanması için bir yöntem ortaya koymaktadır.

²² <http://www.ccre.org/en/activites/view/11>, Erişim Tarihi: 05.05.2017.

yapılarında ve uygulamalarında tam olarak dikkate almaları gerekmektedir.

Daha önce vurguladığımız üzere, Şart'ın arka planında pek çok uluslararası çalışma ve belge yer almaktadır²³: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1995 Pekin Bildirgesi, 1998 Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Kadın ve Yerel Yönetimler Bildirgesi, 2000 Pekin+5 Bildirgesi gibi. Bu belgelerin tümünde kadın-erkek eşitliği temel bir haktır.

Şart, üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, imzacı tarafların çalışmalarının temel ilkelerine yer verilmektedir. İmzacı taraflar, izledikleri politikalarda bu temel ilkelere uygun hareket etmeyi taahhüt etmektedirler. Şartın ilk bölümünde yer alan temel ilkeler şunlardır:

1. Kadın-erkek eşitliği temel bir haktır.
2. Kadın-erkek eşitliği, çoklu ayrımcılık ve dezavantajlar hususlarının gerektiği biçimde ele alınmasını temin etmektedir.
3. Kadınların ve erkeklerin karar alma süreçlerine dengeli katılımları demokratik bir toplum için ön koşuldur.
4. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tasfiyesi kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında temel önem taşımaktadır.
5. Yerel ve bölgesel yönetimlerin tüm faaliyetlerine toplumsal cinsiyet bakış açısının yerleştirilmesi kadın-erkek eşitliğinin ilerletilmesi için gereklidir.
6. Eylem planları ve programları için gerekli kaynağın tahsisi kadın-erkek eşitliğinin ilerletilmesi için gereklidir.

İkinci bölümde, şartın uygulanmasına ilişkin hükümler ve uygulamaya ilişkin taahhütler yer almaktadır. Öncelikle Şarta imza koyan taraflar, iki yılı geçmeyen makul bir sürede Eşitlik Eylem Planı geliştirip, kabul edip uygulamalıdır.²⁴ Bu bölümde, Eşitlik Eylem Planına ilişkin detaylı düzenlemeler yer almaktadır. Eşitlik Eylem Planı, imzacı

²³ Şart'ın başlangıç bölümünde bu çalışmalara yer verilmektedir. Bkz. Şart, s. 6.

²⁴ Şart, s. 9.

tarafın Şartı ve ilgili taahhütlerini yürürlüğe koyabilmesi için gereken amaçlarını ve önceliklerini, planlanan tedbirlerini ve tahsis edeceği kaynakları ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, uygulama noktasında önerilen zaman dilimlerine dair bilgiler içermektedir. Plan, kabul ve tasdik edilmeden önce geniş katılımlı bir istişare süreci yürütülmesini ve uygulamaya ilişkin ilerlemenin kamuoyuyla paylaşılmasını gerektirmektedir.

Şartın üçüncü bölümünde ise, birinci bölümdeki temel ilkeleri sağlamaya yönelik özel düzenlemeler yer almaktadır. *Demokratik hesap verilebilirlik, eşitlik için genel çerçeve, işveren rolü, kamu ihaleleri ve sözleşmeleri, hizmet sunum rolü, planlama ve sürdürülebilir kalkınma, düzenleme rolü, eşleştirme ve uluslararası işbirliği* genel başlıkları altında, yerel yönetimlerin pek çok hizmet alanında gerçekleştirmesi gereken eşitlikçi uygulamalara ilişkin taahhütler bulunmaktadır.

A. Eşitlik

Şartın, birinci bölümünde belirtilen ilk temel ilke, kadın-erkek eşitliğinin temel bir hak olduğudur. Kadın-erkek eşitliği, eşitlik ilkesinin doğal bir uzantısıdır, özüdür. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin metinlerde eşitlik hakkı yer almaktadır.²⁵

Eşitlik, insanlar arasında dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. hiçbir sebeple ayrımcılık yapılamayacağını ifade eder. Dolayısıyla kadın-erkek eşitliği olarak ayrıca bir vurgulama dahi yapılmaması gerekir. Ancak bizim Anayasamızda olduğu üzere²⁶, hukuksal metinlerde maalesef bu vurgulamaya ihtiyaç duyulabilmektedir. Bunun nedeni, eşitsizliğin kültürel olarak toplum yapısına işlemiş olmasıdır.

²⁵ Bkz. Yukarıda, s. 2 vd.,

²⁶ Anayasa, md. 10, Kanun Önünde Eşitlik: (1) Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (2) (Ek fıkra: 7.5.2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7.5.2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (3) (Ek fıkra: 7.5.2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. (4) Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. (5) Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Günlük yaşamda kullandığımız dilde dahi toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ön plandadır: *Adam gibi adam, kadın gibi iş yapmak, hanım hanımcık, insanoğlu, adamakıllı, bilim adamı* gibi kalıplar bunun çok basit örnekleridir. Bu nedenle, mevzuatta eşitlik ilkesine yer vermek yeterli olmamakta, kadın-erkek eşitliği olarak ayrıca belirtmek, bunu sağlayıcı yönde çalışmalar yürütmek, hukuki düzenlemeler getirmek gerekmektedir.

Temel ilkelerin uygulanması için yapılması gereken hizmetler, üçüncü bölümde detaylandırılmıştır. Öncelikle **eşitlik** için kamuoyu önünde resmi bir taahhütte bulunulması; ardından Şartın imzalandığının duyurulması ve Eşitlik Eylem Planı çerçevesindeki ilerlemenin kamuoyuna rapor edilmesinin üstlenilmesi düzenlenmektedir. Toplumsal eşitliğin sağlanması ve geliştirilmesi için diğer siyasi ve kamusal kurumlar ve de özel kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarını teşvik edecek eylemlerde bulunma taahhüdünde bulunulması öngörülmektedir.

Eşitlik için Kamusal Taahhüt, md.4: (1) *İmzacı taraf, topluluğu ve yerleşim bölgesinin demokratik lideri ve temsilcisi olarak, yerel yaşamda kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi için kamuoyu nezdinde resmi bir taahhütte bulunmalı, aşağıdaki hususları üstlenmelidir:*

- *İşbu Şartın imzacı tarafça, en üst düzey temsilciler organı tarafından görüşülüp kabul edildikten sonra, imzalandığının duyurulması*
- *Şart kapsamındaki taahhütlerini yerine getireceği sorumluluğunun üstlenilmesi ve düzenli olarak Eşitlik Eylem Planı'nın uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin kamuoyuna rapor edilmesi*
- *Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda iyi davranış standartlarına bağlı kalınacağı ve destekleneceği hususunda imzacı tarafın ve temsilcilerinin taahhütte bulunması.*

(2) *İmzacı taraf, demokratik yetkilerini kullanmak suretiyle diğer siyasi ve kamu kurumlarını ve de özel kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarını uygulamada kadın-erkek eşitliğini temin edecek eylemler gerçekleştirmeye teşvik edecektir.*

Eşitliği Geliştirmek için Ortaklarla Çalışma, md. 5: (1) *İmzacı taraf, kamu ve özel sektördeki ve de sivil toplumdaki tüm ortaklarıyla işbirliğine giderek sorumluluk alanındaki tüm noktalarda daha fazla kadın-erkek eşitliği*

geliştirmek için çalışmayı taahhüt eder. Bu amaçla bilhassa sosyal ortaklarıyla işbirliği yolları araştırır ve uygular.

(2) İmzacı taraf, ortak olduğu organlar ve kuruluşlara - sosyal ortakları da dâhil Eşitlik Eylem Planları'nı geliştirme hususunda ve eşitlikle alakalı diğer önemli konularda danışır."

B. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı ve bireyden beklentileri ile ilgili bir kavramdır.²⁷ Cinsiyet ise, kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri ifade eder.²⁸ Cinsiyeti doğa belirlerken, toplumsal cinsiyeti kültür belirlemektedir. Bu nedenle, kadın-erkek eşitliğini sağlama, kültürel kalıp yargıların değiştirilmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplum yaşamının her alanında kadın ve erkekler açısından eşit katılım ve yararlanma hakkının tanınmasını gerektirir. Toplumda yerleşmiş bulunan kalıp yargılardan sıyrılarak fırsat kullanımında eşitliğin sağlanmasıyla bu eşitlik gerçekleştirilebilir. Maalesef toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden en fazla etkilenen kadınlardır. Özellikle işe alımlarda bu husus çok net kendini göstermektedir.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) ve Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) aleyhine açılan davada, işe alımda aranan "cinsiyeti erkek olmak" şartı, eşitlik ilkesine aykırı görülmüş ve sınav kılavuzunda yer alan bu şart iptal edilmiştir.²⁹ Karara göre; "...herkes cinsiyet yönünden kanun önünde eşittir. Aynı hukuksal durumda bulunan kişiler arasında cinsiyet farklılığının hukuksal eşitsizliğe gerekçe olabileceği kabul edilemez. Bir yükseköğretim lisans programına devam edilerek alınan mezuniyet diploması; diplomaya hak kazanan kişinin mesleği her koşulda yerine getirmeye hak kazandığını göstermektedir. Kamu hizmetine girmede cinsiyet

²⁷ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, s. 6.

²⁸ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, s. 6.

²⁹ Danıştay 12. Dairesi'nin 22.02.2006 tarih ve E. 2004/4382, K. 2006/539 numaralı kararı için bkz. <https://www.tmmob.org.tr/hukuk/mahkeme-kararlari/mta-cinsiyet-ayrimciligi-davasi-karari>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

ayrımcılığına dayalı engelleyici yönde getirilen koşullar eşitlik ilkesine aykırı olacağı gibi, işlevselliği kalmayan meslek unvanlarının dolaylı olarak kişilerin elinden alınması suretiyle hak kaybına yol açacaktır.”

Şartın temel ilkelerinden ikisi doğrudan **toplumsal cinsiyet eşitliğine** yöneliktir: Toplumsal eşitlik kalıplaşmış yargıların tasfiyesi ve toplumsal eşitlik fikrinin yerel yönetimlerin tüm faaliyet alanlarına yerleştirilmesi. Şartın, “*Kalıp yargılarla mücadele*” başlıklı 6. maddesi, cinsiyetlerden birinin üstünlüğü ya da aşağılığı fikrine dayalı önyargılarla, uygulamaları ve dil ve görüntü kullanımıyla ve de kadın ve erkeğin kalıplaşmış rolleriyle mücadele etmeyi ve mümkün olduğunca önlemeyi taahhüt edeceklerini düzenlemektedir.

Yerel yönetimler, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesinde engel oluşturma rolü hakkında farkındalık yaratma ve eğitimlerle bu kalıpları kırma noktasında sorumluluk altına girmektedirler. Bu madde, günlük yaşamda aslında fark edilmeden kullanılan kalıp yargıların farkına edilmesini ve ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik önemli bir maddedir.

Kalıp Yargılarla Mücadele, md. 6: (1) *İmzacı taraf; cinsiyetlerden birinin üstünlüğü ya da aşağılığı fikrine dayalı önyargılarla, uygulamaları ve dil ve görüntü kullanımıyla ve de kadın ve erkeğin kalıplaşmış rolleriyle mücadele etmeyi ve mümkün olduğu derecede önlemeyi taahhüt eder.* (2) *Bu amaçla, imzacı taraf kamusal ve iç iletişim faaliyetlerinin söz konusu taahhütle uyumlu olmasını ve olumlu toplumsal cinsiyet imajlarını ve örneklerinin ön plana çıkarılmasını temin edecektir.* (3) *İmzacı taraf, ayrıca, eğitim ve benzeri vasıtalarla personeline kalıp yargısal tutumların ve davranışların saptanması ve tasfiyesinde yardımcı olacak, bu bağlamda davranış standartları düzenleyecektir.* (4) *İmzacı taraf toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesinde yarattığı zararlı etkiye dair farkındalık yaratma faaliyetleri ve kampanyaları yürütecektir.*

Van Büyükşehir Belediyesi'nin iki yıl önce, 2015 yılında, hayata geçirdiği “Mor Kanatlı Turnalar” projesi çerçevesinde göreve başlayan halk otobüsü kadın şoförleri, 2017 yılının şubat ayında, kayyum atanmış Vali tarafından “Kadın şoför olmaz, ne gerek var.” denerek başka birimlerde görevlendirilmiştir.³⁰ Bu konuya ilişkin olarak, TBMM’de,

³⁰ <http://gazetekarınca.com/2017/02/kayyum-kadin-soforleri-de-istemedi-baska->

İçişleri Bakanı'na yazılı soru önergesi sunulmuştur.³¹ Bu olay, kalıp yargıların toplumsal cinsiyet eşitsizliği yarattığının açık bir örneğidir.

C. Şartta Yer Alan Diğer Demokratik İlkeler

Eşitlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Şartta yer alan diğer tüm demokratik ilkelerin özünü oluşturduğundan, çalışmada ayrı başlıklar halinde incelendi. Ancak Şart, temel ilkeleri somutlaştırdığı üçüncü bölümünde daha pek çok ilkesel düzenlemeye yer vermektedir. Her bir düzenleme, yerel yönetimlerin daha demokratik ve daha eşitlikçi uygulamalar yapmasını sağlayacak taahhütleri içermektedir.

Şart, bugüne kadar yapılmış pek çok kadın konferansında tartışılmış ve kabul edilmiş konu başlıklarının yanı sıra, yerel yönetimlerin yetki alanlarına ilişkin olduğundan **yerel özerklik** ve **iyi idare ilkelerine** yer verilmektedir. Avrupa Konseyi'nin 1985 tarihli *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*³², yerel özerklik ilkesinin; Avrupa Konseyi'nin İyi İdare Tavsiye Kararı³³ ise, iyi idare ilkelerinin yer aldığı belgelerdir. Şartta³⁴, Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda yer alan şu hususlar vurgulanmaktadır: "*Özerk yerel yönetim kavramı yerel makamların, kanunlarla belirtilen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı anlamını taşır.*" Bu bağlamda, yerel özerklik kavramı, eşitlik hakkının uygulanması ve geliştirilmesi kapsamında Şartta yer almaktadır.

Şartın 7. maddesinde iyi idare ilkelerinden; dinlenilme hakkı, gerekçe ilkesi ve bilgilere erişim hakkından bahsedilmektedir. Haklardan yararlanmada kadın ve erkeklerin eşitliğinden bahsederken, pozitif ayrımcılığın mümkün olduğunu ve kadınlar için ayrı istişare süreçlerini düzenlemektedir.

birimlerde-görevlendirildiler/, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

³¹ Mv. Şenal Sarıhan'ın soru önergesi için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-12309s.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

³² http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

³³ Bakanlar Komitesi'nin İyi İdare Konusunda Üye Devletlere CM/REC(2007)7 Sayılı Tavsiye Kararı, Çev. Onur Karahanoğulları, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/ceviriler/iyiidare.htm>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.

³⁴ Şart, s.4.

İyi İdare ve İstişare, **md. 7:** (1) *İmzacı taraf kadınların ve erkeklerin sorunlarının eşit, tarafsız, hakkaniyetli ve makul sürede ele alınması hususunda eşit haklara sahip olduklarını tanır ve kabul eder. Bu bağlamda aşağıdaki hususları dikkate alır:*

- *Bireyleri olumsuz etkileyebilecek bireysel bir karar öncesinde dinlenme haklarının kullandırılması*

- *Yönetimin kararlarıyla ilgili nedenlerini belirtme görevi*

- *Bireyleri etkileyen hususlarda ilgili bilgilere erişim hakkının tanınması.*

(2) *İmzacı taraf, tüm görevleri çerçevesinde, politikalarının ve karar alma süreçlerinin niteliğinin etkilenen tüm taraflarla, oluşum aşamasında, istişare yapmak suretiyle iyileşebileceğini ve de kadınların ve erkeklerin, uygulamada, ilgili bilgilere eşit erişim hakkına ve eşit yanıtlama fırsatına sahip olmalarının temel önem taşıdığını kabul eder.*

(3) *İmzacı taraf, dolayısıyla, aşağıdaki adımları hayata geçirmeyi taahhüt eder:*

- *Bilgi edindirme düzenlemelerinin kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarını, bilgiye ve iletişim teknolojilerine erişim anlamında, dikkate almasının temini*

- *İstişarenin gerçekleştiği ortamlarda bu sürecin aksi halinde görüşlerini en az duyurabilecek tarafların istişare sürecine eşit katılımlarının sağlanması ve bunun gerçekleşmesi için kanuni pozitif ayrımcılık eylemlerinin gerçekleştirilmesi*

- *Uygun olduğu hallerde kadınlar için ayrı istişare faaliyetlerinin yürütülmesi.³⁵*

Şartın düzenlemelerinden bir diğeri, çoklu ayrımcılık ve dezavantajların gerektiği biçimde ele alınmasıdır. Bu konu, 10. maddede düzenlenmektedir. İmzacı taraf, cinsiyetin yanı sıra ırk, etnik köken,

³⁵ Kullanılan resmi çeviride, maddenin ilk fıkrasında, iyi idare bakımından dikkate alınması gereken hususlardan biri olarak "dinlenme hakkı"ndan bahsedilmiştir. Ancak kastedilen, çalışma özgürlüğü kapsamındaki dinlenme hakkı değil, iyi idare ve idari usulün ilkelerinden dinlenme hakkı olduğuna göre "dinlenme hakkı" olarak ifade edilmesi gerekir. Şartın İngilizce metninde "the right to be heard" ifadesine yer verilmiştir. İngilizce metin için bkz. http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_en.pdf. Şartın çevirisi için bkz. http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_tr.pdf. Erişim Tarihi: 21.04.2017.

genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal azınlık mensubu olma, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı her türlü ayrımcılığın yasaklandığını kabul eder.

Çoklu ayrımcılık, kişinin cinsiyetin yanı sıra, başka konularda ayrımcılığa maruz bırakılması durumunu ifade etmektedir. İlgili maddede, göçmen kadın ve erkeklerin belirli ihtiyaçlarının karşılanması için özel tedbirlerin alınması taahhüdü de bulunmaktadır. Ayrıca, "Toplumsal cinsiyet değerlendirmesi" başlıklı 9. maddede, toplumsal cinsiyet değerlendirmesi yapılırken, çoklu ayrımcılık ve dezavantajlı durum mağduru bireylerin ihtiyaç ve menfaatlerinin dikkate alınması gerekliliğine atıf yapılmaktadır.

Çoklu Ayrımcılık veya Dezavantajlı Durum, Md. 10: (1) *İmzacı taraf; cinsiyetin yansıra ırk, etnik ve sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal azınlık mensubu olma, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı her türlü ayrımcılığın yasaklandığını kabul eder.* (2) *Ayrıca; söz konusu yasaklara rağmen birçok kadın ve erkeğin çoklu ayrımcılık veya dezavantajlı durum mağduru olduğunu, sosyo-ekonomik dezavantajlar gibi ve söz konusu mağduriyetlerin bireylerin işbu Şart'ta belirtilen veya atıfta bulunulan diğer haklarını kullanmalarını doğrudan etkilediğini kabul eder.* (3) *İmzacı taraf, görevleri dâhilinde, çoklu ayrımcılık veya dezavantajlı durumlarla mücadele etmek amacıyla tüm makul tedbirleri almayı taahhüt eder. Bu bağlamda alınacak tedbirler arasında aşağıdaki hususlar da yer almaktadır:*

- *Çoklu ayrımcılık veya dezavantajlı durumlara dair hususların Eşitlik Eylem Planı'nda ve toplumsal cinsiyet değerlendirmelerinde ele alınmasının temini*

- *İşbu Şart kapsamındaki diğer maddeler doğrultusunda yapılan çalışmalar ve alınan tedbirlerde çoklu ayrımcılık veya dezavantajlı durumlardan kaynaklanan sorunların dikkate alınmasının temini*

- *Kalıp yargılarla mücadele ve çoklu ayrımcılık veya dezavantajlı durum mağduru olabilecek kadınlar ve erkekler için eşit muamelenin geliştirilmesi amacıyla kamuoyu bilgilendirme kampanyalarının yürütülmesi*

- *Göçmen kadınların ve erkeklerin belirli ihtiyaçlarının karşılanması için özel tedbirlerin alınması.*

İmzacı taraf **işveren** olarak, çalışma yaşamının örgütlenmesi, çalışma koşulları ve istihdam sağlanması alanlarında eşitliği sağlayacağını taahhüt altına almaktadır. Şartın 11. Maddesine göre, imzacı taraf profesyonel, sosyal ve özel yaşamın dengelenmesi hakkını ve de işyerinde insanlık onuru ve güvenliğin temini hakkını tanır ve kabul eder. Öte yandan, söz konusu hakların temini için olumlu ayrımcılık dâhil her türlü tedbiri alabilir. Şart, yerel yönetimlerin, işveren sıfatını haiz olduğu durumlarda, çalışma hayatının örgütlenmesinde eşitliği sağlamak üzere, ücretlendirmeden kariyer geliştirmesine, geleneksel olmayan istihdam yollarından güvenli çalışma koşullarının teminine daha pek çok konuda düzenlemeler içermektedir.³⁶

Şartta **kamu ihaleleri ve sözleşmelerine** ilişkin özel bir düzenleme yer almaktadır. Tarafın hem ihale hem sözleşme sürecinde eşitliği sağlama yükümlülüğü bulunduğu gibi, ihaleyi kazanan tüzel kişiliğin eşitliği temin etme ve geliştirme sorumluluğunu da garanti altına

³⁶ İşveren Rolü, md. 11/4: "(3). Maddede atıfta bulunulan tedbirler aşağıdakileri de kapsar:

(a) Yönetim örgütlenmesi dâhilindeki istihdamla alakalı ilgili politikaların ve usullerin gözden geçirilmesi ve de makul bir zaman diliminde eşitsizliklerin çözümü için Eşitlik Eylem Planı'nda istihdam bölümünün geliştirilmesi ve uygulanması. Bu bağlamda, diğerlerine ilaveten, dikkate alınacak hususlar şu şekildedir: • Eşit ücret, eşit değerdeki çalışma için eşit ücret de dâhil olmak üzere • Ücretlendirme, hizmet bedeli, ödeme sistemleri ve emeklilik haklarının gözden geçirilmesi için düzenlemelerin yapılması • Adil ve şeffaf terfi ve kariyer geliştirme fırsatlarının temini için gerekli tedbirlerin alınması • Bilhassa üst düzey yönetim kademele-
rindeki muhtemel dengesiz dağılımla mücadele için kadınların ve erkeklerin her düzeyde dengeli temsillerinin sağlanması için tedbirlerin alınması • Her türlü mesleki ayrımcılıkla mücadele etmek ve çalışanların geleneksel olmayan istihdam yollarını tercih etmeleri için cesaretlendirilmelerini sağlayacak tedbirler almak • Adil işe alınma usullerini temin edecek tedbirler almak • Uygun, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları temin etmek • Her türlü istişare veya toplu sözleşme organında kadınların ve erkeklerin dengeli katılımlarını temin için çalışanlar ve sendikalarıyla istişarede bulunmak.

(b) İş yerinde cinsel tacizin kabul edilemez olduğunu açıkça beyan eden düzenlemelerle, mağdurları desteklemek ve faillerle ilgili şeffaf politikalar geliştirmek ve uygulamak suretiyle ve de konuya ilişkin farkındalık yaratarak bu davranışa karşı mücadele etmek;

(c) Yerel nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliğini yansıtan bir işgücünün yönetim yapısının her düzeyinde oluşturulması;

(d) Aşağıdaki tedbirler vasıtasıyla profesyonel, sosyal ve özel yaşamın dengelenmesi: • Çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve bakmakla yükümlü olunan kişiler için bakım hizmetlerinin elverişli olması gibi politikaların, uygun olduğu hallerde, hayata geçirilmesi • Erkekleri, bakmakla yükümlü olunan kişilerle ilgili izin haklarını kullanmaya teşvik etmek."

alması gerektiği belirtilmektedir. Oldukça teferruatlı olan düzenleme, Belediyeler bakımından ciddi önem arz eden kamu ihaleleri konusunda eşitlikçi taahhütler içermektedir.

Kamu İhaleleri ve Sözleşmeleri, md. 12: İmzacı taraf, kamu ihalelerine dair görevlerinin ve yükümlülüklerinin ifasında - ürün tedariki, hizmet sunumu veya bayındırlık işlerinin yürütülmesi de *dâhil - kadın erkek eşitliğini geliştirme sorumluluğunu taşıdığını kabul eder.* (2) İmzacı taraf, kamu için önemli bir hizmetin, kanunen imzacı tarafın sorumluluğu olan, başka bir tüzel kişiliğe ihale edilmesinin teklif edildiği hallerde söz konusu sorumluluğun daha da önem kazandığını kabul eder. Bu durumlarda ihaleyi kazanan tüzel kişiliğin (mülkiyet biçimine bakılmaksızın) kadın erkek eşitliğini temin etme ve geliştirme sorumluluğu, tıpkı hizmetin doğrudan imzacı tarafça sunulması halinde olacağı şekilde, garanti edilmelidir. (3) İmzacı taraf, bu bağlamda, aşağıdaki adımları hayata geçirmeyi taahhüt eder:

(a) Yapılacak her türlü büyük ölçekli sözleşmede sürecin toplumsal cinsiyet bağlamında çıkarımları yapılmalı ve eşitliğin kanunlara uygun biçimde geliştirilmesi için fırsatların varlığı değerlendirilmelidir; (b) Şartnamenin sözleşmesel toplumsal cinsiyet amaçlarını dikkate aldığı temin edilmelidir; (c) İlgili sözleşmedeki diğer hükümlerin ve koşulların söz konusu amaçları yansıtması ve dikkate alması temin edilmelidir; (d) Avrupa Birliği kamu ihale mevzuatının verdiği yetkiler kullanılarak sosyal hususlara dair performans şartları koşulmalıdır; (e) Personelin veya danışmanların kamu ihaleleriyle ilgili görevlerde sorumluluk almalarının ve görevlerinin toplumsal cinsiyet boyutunun ayırında olarak, bu amaçla eğitim de vermek suretiyle, sözleşmeleri onaylamalarının temini; (f) Ana sözleşmelerdeki hükümlerin taşeronların da toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme konusundaki ilgili yükümlülüğü taşıdıkları hususunu içermesi.

Şişli Belediyesi, imzalamış olduğu Şarttaki bu taahhüde uygun bir adım atmıştır. Belediye başkanı, mali işler ve diğer birimler için yapılacak kamu ihalelerinde, alınacak üç tekliften birinin kadın girişimcilerden alınması yönünde, 8 Mart 2016 tarihli bir tavsiye kararı vermiştir.³⁷ Şişli Belediyesi'nin 2015-2019 yılları için hazırladığı Stra-

³⁷ Yerel Yönetimlerde Toplumsal Eşitlik Birimleri: Şişli Belediyesi Örneği Vaka Analizi, Sivil Toplum İzleme Raporu 2015-2016, TÜSEV, s. 6 vd, http://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/belgeler/Yerel_Yonetimlerde_Esitlik_Birimleri-Sisli_Belediyesi_Ornegi.pdf, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

tejik Plan'da Belediye hizmetlerinin yürütümünde mevcut teşkilat yapısının katılımcılık ilkesinin gereklerine uygun hale getirileceği belirtilmektedir. Eşitlik birimince, kamu ihalelerine ilişkin atılan bu adımın katılımcılık adına yapılan uygulamalardan biri olduğu belirtilmektedir.³⁸

İmzacı tarafın hizmet sunan olarak taahhütleri, madde 13 ve devamında yer almaktadır³⁹: Eğitim ve yaşam boyu öğrenme, sağlık, sosyal bakım ve hizmetler, çocuk bakımı, bakmakla yükümlü olunan diğer bireyler için bakım hizmetleri, sosyal içirme (dışlanmışlığın tersi), barınma/konut, kültür spor ve rekreasyon, emniyet ve güvenlik, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, insan kaçakçılığı. Yerel yönetimler, tüm bu hizmet sundukları alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamalıdır. Bu alanlar dışında, imzacı taraflar, kentsel ve yerel planlama, sürdürülebilir kalkınma, mobilite ve ulaşım, ekonomik kalkınma, çevre, düzenleme, eşleştirme ve uluslararası işbirliği alanlarında kadın-erkek eşitliğini sağlama yükümlülüğü altındadırlar.

III. TÜRK YEREL YÖNETİMLERİNİN DURUMU

Türkiye Belediyeler Birliği verilerine göre⁴⁰, Şartı imzalayan Türk belediye sayısı 22'dir ve İzmir/Karabağlar Belediyesi imza aşamasındadır. Bu rakam, toplam belediyeler içerisinde %1.57'lik bir dilime tekabül etmektedir. Ülkedeki toplam belediye sayısı 1397'dir.⁴¹ Bu oran, Şartı imzalayan belediye sayısının düşüklüğünü göstermektedir. Taraf belediyelerden on beş tanesi il/ilçe belediyesi, yedi tanesi ise büyükşehir belediyesidir.⁴²

³⁸ Yerel Yönetimlerde Toplumsal Eşitlik Birimleri: Şişli Belediyesi Örneği Vaka Analizi, s. 5 vd.

³⁹ Şart, s. 15 vd.

⁴⁰ Veriler, TBB Dış İlişkiler biriminden edinilmiş güncel verilerdir.

⁴¹ Türkiye mülki idare dökümü için bkz. <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkildariBolumlari.aspx>, Erişim Tarihi: 26.04.2017; CEMR tarafından Kasım ayında güncellenen listeye göre, Dünya genelinde Şartı imzalayan belediye sayısı 1688'dir. İtalya, Fransa, Yunanistan gibi ülkelerde çok sayıda yerel yönetim tarafından Şartın imzalandığı görülmektedir. Bkz. European Charter for Equality of Women and Men in Local Life- List of Signatories, <http://www.ccre.org/activities/view/11>, Erişim Tarihi: 13.11.2017.

⁴² TBB'ye ait tabloda, ilgili kanun maddesi Şart imzalandığında henüz yürürlüğe girmemiş olduğundan Denizli Büyükşehir Belediyesi, büyükşehir olarak gösterilmemektedir. 06.12.2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6360 sayılı Kanuna göre, büyükşehir belediyesidir.

CEMR EŞİTLİK ŞARTINI İMZALAYAN BELEDİYELER	
Belediye Adı	Meclis Kararı Tarihi
1. Ortahisar Belediye Başkanlığı	2014-05-05
2. Büyükçekmece Belediye Başkanlığı	2014-01-10
3. Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2013-12-10
4. Tarsus Belediye Başkanlığı	2013-11-05
5. Çankaya Belediye Başkanlığı	2013-11-11
6. Adana Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2013-08-13
7. Nevşehir Belediye Başkanlığı	2013-06-07
8. Denizli Belediye Başkanlığı	2013-03-08
9. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2013-06-14
10. Kars Belediye Başkanlığı	2013-05-02
11. Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2013-05-02
12. Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2013-03-11
13. Osmangazi Belediye Başkanlığı	2014-12-11
14. Ordu Büyükşehir Belediye Başkanlığı	2014-06-25
15. Giresun Belediye Başkanlığı	2014-05-05
16. Muratpaşa Belediye Başkanlığı	2013-06-03
17. Şişli Belediye Başkanlığı	2015-10-06
18. Akdeniz Belediyesi	2015-04-12
19. Beylikdüzü Belediyesi	2015-06-02
20. Kadıköy Belediyesi	2016-04-06
21. Karabağlar Belediyesi	İmzalamayı düşünüyor?
22. Urla Belediyesi	2017-09-05
23. Süleymanpaşa Belediyesi	2017-08-04

Tablo I. Türkiye Belediyeler Birliği, *Son Erişim Tarihi: 13.10.2017*.⁴³

Özellikle Büyükşehir belediyelerinin şartı imzalaması, kanaatimizce ilave önem taşımaktadır. Çünkü büyükşehirce Şarta taraf olunmasının ardından büyükşehir kapsamındaki diğer belediyeler, Şartı imzalamaya daha olumlu bakabilecektir. Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nin imzalamasından sonra Ortahisar Belediyesi'nin, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden sonra Osmangazi Belediyesi'nin Şartı imzalaması bu duruma örnektir. Bu durumun aksine, örneğin Muratpaşa Belediyesi'nin Antalya Büyükşehir Belediyesi'nden önce şartı imzaladığını görmekteyiz. Ancak, 2010 yılından bu yana Türkiye'den sadece 22f belediyenin bu Şartı imzalamış olması, kanaatimizce Şartın bilin-

⁴³ CEMR verileri daha güncel olup, verilere göre Bornova Belediyesi de Şartı imzalamıştır. Dolayısıyla eserin yayımlanmak üzere teslim edildiği tarihteki ulaşılabilen son verilere göre, Şartı imzalayan belediye sayısı 23'e yükselmiştir. Ancak aktardığımız tablo TBB'den gönderildiğinden üzerinde değişiklik yapmadan, mevcut verileri kullandık. CEMR listesi için bkz. European Charter for Equality of Women and Men in Local Life- List of Signatories, <http://www.ccre.org/activites/view/11>, Erişim Tarihi: 13.11.2017.

memesinden, yeterince tanıtılmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Şartın tanıtılması ve tanınması bakımından büyükşehir belediyelerinin imzalaması önemlidir.

Belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama adına yapacağı çalışmaları ve komisyonlar arası koordinasyonu sağlayacak, bu alana özgülenmiş birimler gerekmektedir. Genel olarak “Sosyal Hizmetler Dairesi/Şube Müdürlükleri” bünyesinde kadın haklarının korunması, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gibi görev tanımları yapılmaktadır. Otuz büyükşehir belediyesinin⁴⁴ teşkilat yapısı incelendiğinde, bunların sayıca çok azında “Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonları” bulunduğu görülmektedir.⁴⁵ Örneğin; İzmir, Ordu, Diyarbakır ve Mardin Belediyelerinde ilgili komisyonlar “Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonları” ya da “Kadın Politikaları Daire Başkanlığı” ismiyle yer almaktadır.⁴⁶ Bir kısım belediyelerde ise, “Kadın ve Aile Hizmetleri Daire Başkanlıkları ya da Şube Müdürlükleri” ismiyle yer alan birimler bulunmaktadır: İstanbul, Antalya, Kahramanmaraş, Van, Malatya, Gaziantep, Konya gibi.

Kanaatimizce, “Kadın-Erkek Eşitliği” ya da “Kadın ve Aile Hizmetleri” şeklindeki farklı isimlendirmeler, maalesef aynı yapıyı ifade etmemektedir. İsimlendirmeler, toplumsal cinsiyet kalıplarının birer yansımasıdır. Önemli olan kadını ailenin bir üyesi olarak değil, toplumun bir üyesi olarak ifade etmektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın en önemli kıstaslarından biri dil ve ifadede eşitliği yerleştirmek, herhangi bir ayrımcı ifadeye yer vermemektir.

İdari teşkilatlanmalarda kadın, aile ve çocuk bir arada değerlendirilmekte ve kadın *ailenin bir ferdi olarak* hizmet sunulan konumunu

⁴⁴ Büyükşehir belediyelerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Akyılmaz-Sezginer-Kaya, s. 340 vd; 1984 yılından itibaren kurulan 30 adet büyükşehir belediyemiz: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Konya, Gaziantep, Kayseri, Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Mersin, Kocaeli, Samsun, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van.

⁴⁵ 30 adet Büyükşehir belediyesinin internet siteleri üzerinden yapılan araştırmalar sonucu, bahsi geçen verilere ulaşılmıştır.

⁴⁶ Diyarbakır ve Mardin Büyükşehir Belediyeleri örneklerinde, ilgili birim “Kadın Politikaları Daire Başkanlığı” ismiyle yer almaktadır. Bkz. <http://www.diyarbakir.bel.tr/birimler/gs/kadin-ve-aile-hizmetleri.html> ve <http://www.mardin.bel.tr/tr-tr/teskilat-semasi>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

edinmektedir. Ancak Şartın öngördüğü toplumsal eşitliğin sağlanması, sadece kadın-erkek eşitliği konusuna özgülünmüş birimlerin varlığıyla mümkündür. Ancak bu şekilde, yerel yönetimlerce yerine getirilecek her türlü faaliyetin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yürütülmesi mümkün olacaktır. Aksi halde, çoğu yerel yönetimde olduğu üzere, komisyonlar yalnızca adında kadın ifadesini taşımaktan öteye geçemeyecektir.

Kadın-erkek eşitliği konusunda ayrı bir komisyon olarak kurulması ile farklı komisyonlar, daire başkanlıkları ya da şube müdürlüklerinin altında birimler olması da nitelik bakımından Şartın taahhüt altına aldığı eşitliğin sağlanmasında yetersiz kalacaktır. Çünkü Şartın temel ilkelerinde belirtildiği üzere; yerel yönetimler, kadınların statüleri ve yaşam koşullarına dair eşitsizliklerin temelinde yer alan ve de kadınların ve erkeklerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamdaki rollerinin eşitsiz değerlendirilmesine yol açan kalıp yargıların ve engellerin tasfiyesi yönünde çalışmalıdırlar.⁴⁷ Bünyelerinde oluşturacakları çalışma birimleri, kalıp yargılarla mücadele edebilecek niteliğe sahip olmalıdır. Bunun için, oluşumları kadının toplumsal statüsünü kısıtlamayacak birimlerin varlığı önem arz etmektedir.

2010 yılında Türkiye Belediyeler Birliği'nin Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'ne üye olmasının ardından,⁴⁸ 2013 itibariyle belediyeler Şarta taraf olmaya başlamışlardır.⁴⁹ Bu Şartı imzalamak zorunlu değildir, ancak imzalandığında içerdiği taahhütler yerine getirilmelidir. Şartın imzalanmasından sonra, Şartın uygulanmasına ilişkin taahhütleri düzenleyen ikinci bölümünde öngörüldüğü üzere, taraflardan Eşitlik Eylem Planı hazırlamaları beklenmektedir.

Belediyeler Birliği verilerine göre, şu an üç belediye Eşitlik Eylem Planı hazırlamıştır: İzmir Büyükşehir Belediyesi, Trabzon Büyükşehir

⁴⁷ Şart, s. 7.

⁴⁸ Konseye belediyeler üye olamamaktadır. Avrupa'nın en eski ve en geniş yerel ve bölgesel yönetimlerinin oluşturduğu birliğe, ancak ulusal birlikler üye olabilmektedir. Konsey, yerel yönetim ilkesi, yerindelik ilkesine saygı ve vatandaşların katılımı esasları üzerine inşa edilmiş birleşik, barışçıl ve demokratik bir Avrupa sözü vermektedir. http://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

⁴⁹ 2013 yılında, belediye meclisinde Şartı imzalama kararı alan ilk belediye Denizli Belediyesidir. Belediyelerin, meclislerinde bu kararı alma tarihleri yukarıda, Tablo I'de yer almaktadır. Bkz. s. 9.

Belediyesi, Çankaya Belediyesi⁵⁰. Ancak Şartın 4. maddesinde öngörülen taahhüt doğrultusunda yerel yönetimlerce yapılan, Eylem Planının gelişimine ilişkin yerel yönetimlerce yapılan herhangi bir kamuoyu bilgilendirmesine rastlanmamıştır.

IV. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ GERÇEKLEŞTİRMEDE SOSYAL TEŞVİKLER

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın kamusal bir görev olarak kabulünün sağlanması ve eşitlikçi uygulamaların teşvik edilmesi adına, hem devlet hem de sivil toplum örgütleri ya da özel kişilerce yerel yönetimlere Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ödülleri verilmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, her yıl bu tür ödülleri vermektedir. Nevşehir Belediyesi, kadın istihdamındaki eşitlikçi uygulamalarından dolayı 2012 yılında bu ödülü, 2017 yılında ise bir teşekkür belgesi almıştır.⁵¹ Koç Topluluğu-OTOKAR⁵² tarafından, 2016 yılında bir “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ödülü” toplu taşıma hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlaması nedeniyle Muğla Büyükşehir Belediyesi’ne; 12 daire başkanını kadınlardan seçip, kentin genelinde de kadın gücü ve emeğini ön plana çıkararak Fatma Şahin’in öncü çalışmaları neticesinde bir diğer ödül de Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’ne verilmiştir.⁵³ Marmara Belediyeler Birliği ise, “toplumsal

⁵⁰ Veriler, TBB’den alınmıştır. Ayrıca bkz. <http://www.cankaya.bel.tr/pages/3397/Yerel-Esitlik-Eylem-Plani/>, Erişim Tarihi: 23.04.2017; İzmir ve Trabzon Büyükşehir Belediyeleri, Kadın Dostu Kentler Projesi kapsamında yerel eşitlik eylem planları hazırlamış belediyelerdir. Kadın-Erkek Eşitliği Şartı’nı imzaladıktan sonra eşitlik eylem planlarını geliştirmişlerdir. <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/kitapcik-2.pdf>, s. 56.

⁵¹ 2012 ödülü için bkz. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=419:cal-sma-hayat-nda-toplumsal-cinsiyet-esitligi-oeduelue&catid=37:diger&Itemid=218; 2017 teşekkür belgesi için bkz. <http://kacem.biz/nevsehir-belediyesine-toplumsal-cinsiyet-esitligi-odulu-kapsaminda-tesekkur-belgesi-verildi/>, Erişim Tarihi: 24.04.2017.

⁵² Otokar, 2016 yılında, Koç Topluluğu’nun “Ülkem İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Destekliyorum” projesi kapsamında toplu taşıma sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin oluşması, kadın istihdamının artırılmasına yönelik olarak sektörün önde gelen birlik, federasyon ve derneklerinin desteğiyle farkındalık çalışmaları yürütmüştür. <https://www.otokar.com.tr/tr/kurumsal/haberler/ulkemicin-odul>, Erişim Tarihi: 27.04.2017.

⁵³ Muğla için bkz. <https://www.otokar.com.tr/tr/kurumsal/haberler/mugla-belediyesi>; Gaziantep için bkz. <https://www.otokar.com.tr/tr/kurumsal/haberler/toplumsal-cinsiyet-esitligi-odulu-nun-dorduncusu-fatma-sahin-e-verildi>, Erişim

cinsiyete dayalı bütçeleme” nedeniyle 2016 yılında Edirne Belediyesi’ni bu ödüle layık görmüştür.⁵⁴

Kadın-erkek eşitliğini, yerel yönetimlerce vatandaşlara sunulan tüm mahalli hizmetlerde sağlamak amaçlanmaktadır. Bu anlamda toplu taşıma, ihaleler, iş alımları, sağlık hizmetleri, bakım hizmetleri gibi yerel yönetimlerce sunulan hizmetlerin, eşitliği sağlama noktasında ödüllendirilmesi teşvik edicidir. Yerel yönetimler arasında, eşitlikçi uygulamalarıyla öne çıkan belediyelerden biri, Nevşehir Belediyesi’dir. Belediye, hem Kadın Dostu Kentler Projesinde yer alan hem de Şartı imzalayan belediyelerden biridir. Yukarıda görüldüğü üzere 2012 ve 2017 yıllarında toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ödüllendirilmiştir.

SONUÇ

Hem ulusal hem de uluslararası hukukun bir gereği olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda gerçekleştirilmesi elzemdir. Daha demokratik olması ve yüksek katılımcılığa imkân vermesi nedeniyle özellikle yerel yönetimler bazında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak uygulamalar yapılması, gerekli hizmet içi ve kamuoyu eğitimlerinin verilmesi gereklidir. Sadece hizmet sunumunda değil, teşkilat yapılanmasında da kadın-erkek eşitliği konusunda çalışacak, uzmanlaşmış komisyonlara ihtiyaç vardır.

Toplum yapısına sinmiş olan ayrılıkçı dilden, kalıplaşmış cinsiyet yargılarından kurtulamazsak, eşitliği sağlamamız mümkün olmayacaktır. Eşitlik, insan haklarına ilişkin belgelerde yazan bir ilke olmakta öteye geçemeyecektir. Toplum kültürüne kadın ve erkeğin eşit olduğu, hiçbir biçimde ayrımcılığa uğramaması gerektiği gerçeği yerleştirilmelidir. Bunun kısa vadede gerçekleşmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır; ancak uzun vadede gerçekleşebilmesi için yerel yönetimlerin üzerine ciddi görevler düşmektedir.

Şartı imzalayan belediyelerce Şartın tanıtılması ve Eşitlik Eylem Planlarının hazırlanıp kamuoyuyla paylaşılması, diğer belediyelerin Şarta taraf olması ve eşitlikçi uygulamaları hizmetlerine yerleştirme-

Tarihi: 27.04.2017.

⁵⁴ <http://www.edirne.bel.tr/odullu-proje-dunya-capinda-ses-getirdi/10393/>, Erişim Tarihi: 27.04.2017.

sinde teşvik edici olacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına oldukça ayrıntılı ve işlevsel düzenlemeler içeren Şart, yaygınlaştıkça ve gerekleri yerine getirildikçe toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesine katkı sunacaktır. Bu çalışmayla gerçekleştirilmek istenen, aslında Şartın tanınmasına katkı sağlamaktır. Elde edilen verilerden anlaşılmaktadır ki, Şart yeterince tanınmamaktadır. Hatta imzalayan belediyelerce dahi henüz anlaşılammıştır ve bu nedenle Eşitlik Eylem Planları hazırlanamamıştır.

Şart, yerel yönetimlerin görev ve yetki alanlarında bulunan mahalli hizmetlerde, kadın-erkek eşitliğini sağlayıcı, kadınlar aleyhine bulunan eşitliğe ilişkin olumsuz bakış açısını değiştirmeye ve gerektiğinde pozitif ayrımcılıkla dengelemeye çalışan taahhütler içermektedir. Hizmetlerin örgütlenmesinde kadınlara yer verilmesine ve özellikle karar verici konumlarda kadınların erkekler kadar söz sahibi olmasına, Şart imkân sunmaktadır. Hizmetlerin sunumunda ise, imzacıları herhangi bir ayrımcılık yapmama taahhüdü altına sokmaktadır.

Önemli bir diğer husus, kadınların hak talebinde bulunmasını sağlamaktır. Hizmet sunulan olarak kadınların eşitlikçi taleplerde bulunabilmeleri; haklarını bilmeleri ve bunu sağlamak üzere yerel yönetimler tarafından toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin eğitimlerin verilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle, Şart gereği, yerel yönetimler bünyesinde kadın-erkek eşitliği komisyonlarının özellikle eğitici çalışmalarda bulunması gerekir.

Kaynakça

- Akyılmaz Bahtiyar – Sezginer Murat – Kaya Cemil, Türk İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, 7. Baskı.
- Atay Ender Ethem, İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, 5. Baskı.
- Bakanlar Komitesi'nin İyi İdare Konusunda Üye Devletlere CM/REC(2007)7 Sayılı Tavsiye Kararı, Çev. Onur Karahanoğulları, (İngilizce'den çeviri), *Danıştay Dergisi*, sy.116, 2007; <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/ceviriler/iyiidare.htm>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.
- Berktaş Fatmagül, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazıları No: 7, 2004, http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2017.
- Bora Aksu, Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi, Sivil Toplum

Geliştirme Merkezi, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 2 vd, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/t/stk-lar-icin-toplumsal-cinsiyet-rehberi.pdf>, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

Bora Aksu, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, http://fbemoodle.emu.edu.tr/pluginfile.php/57169/mod_resource/content/1/Toplumsal%20cinsiyet%20ve%20Hukuk_Aksu%20Bora.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2017.

Demirdirek Hülya – Şener Ülker, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV, Matsa Basımevi, Ankara, Mart 2014.

Günday Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, 10. Baskı.

Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Şubat 2008.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, Hazırlayan: Dr. Sarp Üner, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ekim 2008.

Yayla Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, 2. Baskı.

Yerel Yönetimlerde Toplumsal Eşitlik Birimleri: Şişli Belediyesi Örneği Vaka Analizi, Sivil Toplum İzleme Raporu 2015-2016, TÜSEV.

<http://www.ccre.org>

<http://www.tbb.gov.tr>

<http://kadininstatusu.aile.gov.tr>

<http://www.kadindostukentler.com>

<https://www.tmmob.org.tr>

<http://www2.tbmm.gov.tr>

<http://www.tusev.org.tr>

<https://www.e-icisleri.gov.tr>

<http://www.diyarbakir.bel.tr>

<http://www.mardin.bel.tr>

<http://www.cankaya.bel.tr>

<http://www.nevsehir.bel.tr>

<http://www.edirne.bel.tr>

<https://www.otokar.com.tr>

KADIN VE ÇEVRE

WOMAN AND ENVIRONMENT

Süheyla Suzan Gökalp ALICA*

Özet: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, çevrenin korunması ve nüfus artışı baskısı ile diğer olumsuzlukların üstesinden gelinmesinin en iyi yollarından biri olabilir. Kadının gücü, sadece kadınların geleceği için değil, dünyanın geleceği için kritik öneme sahiptir. Kadınların, çevreyi “yaşanabilir” ve “sürdürülebilir” kılması açısından rollerinin farkında olmaları durumunda dünya daha farklı olabilir. Bu konuda uluslararası çalışmaların gerçekleştirildiği bilinmektedir. Toplumsal cinsiyet konularının çevre politikaları ve eylemlerine dâhil edilmesi Pekin Deklarasyonu ve Platformu (1995), Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (2002) ve Binyıl Kalkınma Hedefleri ile olmuştur. Ancak ayrımcı politikalar ve tutumlar, bu alanlarda derin yerleşmiş cinsiyet eşitsizlik kalıplarına neden olmaya devam edelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın ve Çevre, İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma

Abstract: Improvement of the gender equality may be one of the best manners of protecting the environment, and overcoming the dangers of overcrowding and other adversities associated with population pressure. The power and effect of women are critically important for the world’s future – not just for women’s future.” The world may be different if women are aware of their roles in terms of making the environment “liveable “ and “sustainable”. It is known that international activities have been carried out in this regard. The involvement of gender issues in environmental policies and actions has been driven by the Beijing declaration and Platform (1995), the World Summit on Sustainable Development (2002) and the Millennium Development Goals. Yet discriminatory policies and behaviours continue to result in deeply entrenched modals of gender inequality in these matters.

Keywords: Gender Equality, Woman And Environment, Climate Change, Sustainable Development

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Çevre Hukuku Öğretim Üyesi, salica2015@gmail.com

GİRİŞ

“Kadın” ve “Çevre” konularının yan yana getirilmesi, önemli bir birlikteliği doğurmuştur. Kadınların, çevreyi “yaşanabilir” ve “sürdürülebilir” kılması açısından rollerinin farkında olmaları durumunda, bu birlikteliğin daha da cazip hale geleceği açıktır. Diğer taraftan, çevrenin bozulmasından ve olumsuz çevre koşullarından en çok etkilenenler de kadınlar olmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki, gerek çevreci gerekse toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla hareket edildiğinde, çevreden etkilenen ve çevreyi koruma sorumluluğu olan kadınların önemi bir kat daha artmaktadır. Kadınlar doğurmak, beslemek, büyütme ve üretme işlevleri dolayısıyla doğa ile etkileşim içerisindeyler. Bu nedenle, benzer işlevleri olan doğaya karşı her zaman kendilerini daha yakın hissetmişlerdir. Dilimize yerleşmiş olan “Tabiat Ana” ifadesi, kadın ve doğa/çevre arası etkileşimi çok güzel biçimde ortaya koymaktadır¹.

Kentsel ve kırsal bölgelerde meydana gelen çevresel tahribatın, başta kız çocukları olmak üzere kadınların sağlığını ve yaşam kalitesini daha fazla etkilediği bilinmektedir. Kadınlar doğurganlıklarından dolayı, çevre kirliliğinden hem kendilerinin duyarlılıkları hem de gelecek nesilleri etkilemesi açısından daha fazla risk altındadırlar. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1984 Tarihli Raporuna göre, odun-kömür dumanları ile tezek-gübre gazları, kadınların solunum ve görme fonksiyonları üzerinde olumsuz etkide bulunabilmekte ya da yemek pişirirken soludukları havadaki kanserojen ve benzipiren maddelerin etkisi, aşırı sigara içmeye eş değer olabilmektedir.² Ancak kadınları etkileyebilecek çevre sorunlarını, sadece kadınların geleneksel rolleri göz önüne alınarak belirlemeye gitmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Tehlikeli atıkların havaya, suya ve toprağa verilmesi sonucunda besin zincirine zararlı maddelerin girmesi, GDO'lu ürünlerin kullanılması veya soluduğumuz havanın bozulması sonucu oluşan sağlık sorunları üzerinde durulması gerekmektedir.

Ancak çevrenin olumsuzluklarından daha çok etkilenmelerine rağmen kadınlar, çevreyi olumsuz yönde etkileyen konumunda değil-

¹ Alica, Süheyla Suzan, Kadın ve Çevre Komisyonu Raporu, 2007.

² Gender and the Environment, C:\Documents and Settings\xp\Desttop\Kadın ve Çevre\Gender and Environment.mht

dirler. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1989 yılında ilk kez kapsamlı bir şekilde yapılan araştırma sonuçlarını değerlendirirken, çok çarpıcı bir bulguya yer vermektedir. Araştırma, kadınların yoksulluk gibi bir durumla karşılaşmaları durumunda bile, ailesi için besin ve enerji sağlama yükümlülüğünün, onları çevreyi bozucu, doğal kaynaklara zarar verici yaşamsal stratejiler geliştirmeye yöneltmediğini ortaya koymaktadır. Kadın doğal özelliği gereği “çevre dostu”dur ve doğurmak, beslemek, büyütme ve üretme işlevleri dolayısıyla çevre ile daha fazla etkileşim içerisindedirler. Bu nedenle, çevreye karşı her zaman kendilerini daha yakın hissetmişlerdir.

Bunun yanı sıra, diğer canlılar gibi kadınlar da çevrenin tüketicisi ve etkileyicisi konumundadırlar. Kadınların doğal değerleri ve kaynakları kullanma biçimleri tipik olarak toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılıdır. Kadınlar, doğal kaynakları kullanarak ve yöneterek aileleri ve toplum için yiyecek sağlarlar. Bu yüzden, bazı uluslararası belgelerde (Rio Bildirgesi ve Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu gibi), kadınların, sürdürülebilir ve çevresel açıdan doğru olan tüketim ve üretim biçimleri ile doğal kaynakların kullanımı ve yönetimine ilişkin yaklaşımların geliştirilmesinde çok önemli bir rolü olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıdan, kadının eğitilmesinin ve bilinçlendirilmesinin önemi de ortadadır.

Son dönemde iklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkisinin daha fazla hissedilmesi, konunun farklı boyutlarıyla ele alınmasını sağlamıştır. İklim değişikliği sorununda toplumsal cinsiyet faktörünün önemi bazı yazarlarca vurgulanmakla birlikte, bu hususta yapılmış araştırma ve incelemelerin henüz çok fazla bulunmadığı bilinmektedir. Ancak iklim değişikliğinin medya ve siyaset dünyasında giderek daha çok önem kazanmasına paralel olarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki çevre ve kadın örgütleri de bu konuyla ilgi duymaya başlamıştır. Çeşitli etkinliklerle, özellikle uluslararası platformda kadınların sesine kulak verilmesini sağlamak ve toplumsal cinsiyeti dikkate alan bir iklim politikasını gündeme getirmek için kadınlar çaba göstermektedirler.

Bu kapsamda çalışmamızda genel olarak çevrenin tahribinin kadınlar üzerindeki etkisinden başlayarak, çevrenin korunması ve özellikle iklim değişikliğine ilişkin hususlarda kadınların rolleri ve sorumlulukları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ancak öncelikle bu iki konunun bir arada düşünülmesini sağlayan ekofeminizm üzerinde kısaca durulacaktır.

I. Kadın ve Doğa İlişkisinin Siyasi Bağlamda Değerlendirilmesi

A. Ekofeminizm

Genel kabule göre, Ekofeminizm kavramı ilk kez 1974 yılında Françoise d'Eaubonne'un "Feminizm ya da Ölüm" adlı eserinde yer almıştır.³ D'Eaubonne'a göre çevresel yıkımın sebebi, erkek egemenliğindeki üretim ve kadın cinselliğinin neden olduğu artık üretim ve aşırı nüfus artışıdır. Düşünüre göre; sorun birey olarak erkekler değil ataerkilliktir. Kadınların ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine eşitlikçilik ve kadınların liderliğinde ekolojik devrim önerilmektedir.⁴ D'Eaubonne'a göre ekofeminizm; kültürel ve sosyal bağlantılarıyla birlikte biyoloji merkezli bir çevre hareketi olup, ekoloji ve feminizmin bir potada eritilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Erkeklerin, doğa ile kadını bir tutarak, doğaya davrandıkları gibi kadına, kadına davrandıkları gibi doğaya davranmalarına tepki olarak doğmuştur.⁵ Çevresel yaklaşımlarda yer alan farklı görüşlere en güçlü muhalefetin, çevre sorunlarına feminist bakış açısı getiren ekofeminizm olduğu ileri sürülmüştür.⁶ Ekofeministlerin çevre sorunlarını kadın sorunlarıyla birlikte ele almalarının nedenlerine, çevre sorunlarının kadın sorunu haline geldiği sürece ve ekofeminizmin içindeki farklı yaklaşımların çevre sorunları için önerdikleri çözümlere bakmak gerekir. Toplumsal ilişkilerin temelinde egemenlik kurma olgusu yer aldığından, böyle bir yapıda kadınlara da özgürlük verilmeyeceği bilinmektedir. Çevrenin tahribinin, doğal sistemlerdeki bozulmanın ve çevreyi kirleten maddelerin yarattığı tehlikelerin artık farkına varıldığı göz önüne alındığında, çözüm üretmek için fazla vaktin kalmadığı gerçeği ile yüz yüze kalınmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar hassas eko sistemlere zarar vermekte, toplumları ve özellikle kadınları üretken faaliyetlerden alıkoymakta ve güvenli bir çevre için gittikçe artan bir tehlike haline gelmektedir.

³ Oya Beklan Çetin; Ekofeminizm Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005-1, sh. 2.

⁴ Age. sh. 2

⁵ Arzu Özyol; Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, [http:// www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf](http://www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf)

⁶ Age. sh.14-15.

B. Sürdürülebilir Kalkınma ve Kadınların Rolü

Kadınların, doğal kaynakları kullanarak ve onları yöneterek, ailelerinin ve yaşadıkları toplumun devamını sağlama işlevleri dünyanın her yerinde aynıdır. Aile bireylerinin yetiştiricisi ve bakıcısı, aynı zamanda eğiticisi olarak kadınlar, şimdiki ve gelecek kuşaklar için yaşamın sürdürülebilirliğini ve kalitesini doğrudan etkileyerek, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynarlar. Bu çerçevede tartışmalara konu olan sürdürülebilir kalkınma nedir sorununun yanıtlanması gerekmez mi? Sürdürülebilir kalkınma⁷: 2872 sayılı Çevre Kanunu'na göre Sürdürülebilir Kalkınma; "bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi" ifade etmektedir.

Gelecek kuşakların düşünülmesi ve yaşamın devamlılığının sağlanması sorumluluğu açısından kadınlar her zaman ve her yerde daha "duyarlı" ve "etkili" konumdadır. Öncelikle kadının kendisine düşen bu rolün öneminin farkında ve bilincinde olması gerekmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma ilkesi; ekolojik denge merkezli olmak üzere, insanoğlunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan girişimlerin sonucu olarak, doğal çevrenin bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinin kısıtlanmamasını hedefler. Bu tanımla, bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliğe ek olarak kuşaklar arasındaki fırsat eşitsizliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Eğitim yoluyla kadınları güçlendirerek, sürdürülebilir kalkınmaya katılmaları açısından farkındalık sağlanmalıdır. Kadınlar, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde hedef kitle olarak farklı bir konumda bulunmaktadırlar. Kalkınmayı kadına sunmak yerine, kadınları güçlendirerek kalkınmayı gerçekleştirmelelerini sağlamak çok daha önemlidir. Çünkü toplam dünya nüfusunun yarısından fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Bir yandan, kadının gücü, toplum ve aile içerisindeki konumu kullanılmaksızın refaha ulaşabilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan kadının toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasının önemi anlaşılmalıdır. Bu çerçevede kadınların erkeklerin

⁷ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" belgesine göre; Sürdürülebilir Kalkınma bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik kaynak ve yetenekleri kısıtlanmaksızın karşılanmasıdır."

yaptığı her şeyi yapabilmeleri için fırsatların yaratılmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Cinsiyet eşitliği kavramı, sadece bir insan hakkı veya sosyal adalet konusu değil aynı zamanda da insan güvenliği, çevre korunması ve sürdürülebilir kalkınma gibi ana temaların önemli bir bileşeni olarak ele alınmalıdır.⁸ Ancak, kadınlar, çevre yönetimi ve doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi amacıyla siyasi oluşumlarda ve idari karar alma mekanizmalarının çeşitli aşamalarında yer alamamaktadır. Dolayısıyla, kadınların deneyimleri ve yetenekleri ile duyarlılıkları çevre ve kalkınma politikaları oluşturulurken dikkate alınmamakta ya da alınmak istememektedir. Bilindiği üzere, yoksulluk ile doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi sorunu karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu bağlamda, bütün insanlar ve devletler, sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlayarak, yaşam koşullarındaki eşitsizliği azaltmak ve dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için, yoksulluğu kökünden ortadan kaldırmayı asli bir görev sayarak işbirliği yapmak zorundadır.

Bunun yanı sıra Anayasa'nın 56. maddesinde *"Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir."* hükmü düzenlenmiştir. Bu madde hem devlete hem de bireylere sorumluluk yüklemekte ve bireyler arasında herhangi bir ayırım gözetmemektedir. Dolayısıyla kadınlar, hem devletten sağlıklı bir çevrede yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak hizmetleri talep edebilme hakkına, hem de çevre ile ilgili kararların alınmasında katılım sağlamlarının önünü açacak mekanizmaları talep etme hakkına sahiptirler.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun İlkeler başlığını taşıyan 3. maddesinin e bedinde, *"Çevre politikalarının oluşumunda katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür."* ilkesine yer verilmiştir. Doğanın korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, çok önemli bir rolü olduğu uluslararası belgelerde düzenlenen kadınların, çevre politikalarının oluşturulmasında ve çevrenin korunmasında yasal olarak da hakları olduğu açıktır. Kadınların doğanın talanına karşı verdikleri büyük mücadeleye ilişkin örnekler de halkın katılımının önemini göstermek-

⁸ Özyol: Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, sh. 17.

tedir. Bu konuda ifade edilen en vurgulayıcı husus doğayla bütünleşenin aslında kadınlar olmasıdır. Kadınların hepsi aynı şekilde ifade ediyorlar; *“Kadın doğaya dokunmaması gerektiğini bilir, doğa kadını tanır, kadın doğayı tanır, kadın doğanın ne kadar bonkör olduğunu bilir buralarda ama affetmeyeceğini de bilir.”*⁹ Karadeniz kadınlarının en büyük çevre mücadelesi verdikleri yerlerden biri de, Rize’nin Fındıklı ilçesi olmuştur. Fındıklı ilçesi, 6-7 yıl Hidroelektrik Santralleri’ne (HES’ler) karşı derelerini, doğasını korumak amacıyla mücadele yürütmüştür.¹⁰

Karadeniz’de 8 kentin yaylalarını birbirine bağlayacak 2 bin 600 kilometre uzunluğundaki Yeşil Yol Projesi için Çamlıhemşin İlçesi Yukarı Kavrun Yaylası’na köylüler tepki göstermiş ve kadınların mücadelesi büyük yankı uyandırmıştır.¹¹

II. Uluslararası Çerçevde Kadın ve Çevre

Uluslararası pek çok sözleşme ve belgede, kadınların bu konulardaki sorumluluğunu öngören hükümler bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet yaklaşımı, çevre ve yoksulluğun ortadan kaldırılması politikalarının öngörüldüğü, Gündem 21’in 24’üncü bölümü de dâhil olmak üzere forumlar; Johannesburg Uygulama Planı; Pekin Eylem Platformu, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı; Dünya İnsan Hakları Konferansı; Milenyum Beyannamesi (2000); ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde yer alan şartlar ve kurallar çerçevesinde geniş çaplı küresel anlaşmalarda kabul edilmiştir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi (CEDAW), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve iklim değişikliği ile ilgili diğer küresel politikalar ve girişimlerde toplumsal cinsiyet yaklaşımının bulunmaması konusundaki endişelerini dile getiren bir beyanda bulunmuştur.¹² CEDAW’; Sözleşmenin taraf

⁹ Yeryüzü Kadınları, Karadenizli kadınlar doğa talanına direniyor!, <http://yeryuzukadinalari.org/manset/karadenizli-kadınlar-doga-talanina-direniyor.html>

¹⁰ T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, Karadeniz’in Dereleri İçin Direnen Kadınları, (25 Ekim 2013), <http://t24.com.tr/haber/karadenizin-dereleri-icin-direnen-kadinalari,242639>

Gazete Vatan, Meltem Çolak, Karadeniz’in Amazon kadınları! (23.07.2012), <http://www.gazetevatan.com/karadeniz-in-amazon-kadinalari-466877-gundem/>

¹¹ Sözcü Plus, Türkiye bu Karadeniz’li teyzeyi konuşuyor, (11.07.2015), <http://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/camlihemsindeki-yesil-yol-direnisi-suruyor-882300/>

¹² Statement of the CEDAW Committee on Gender and Climate Change, CEDAW,

devletlerinin raporlarından, iklim değişikliğinin kadınları ve erkekleri aynı şekilde etkilemediğini ve toplumsal cinsiyete göre farklı bir etkiye sahip olduğunu açıklamıştır.

A. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Pekin Bildirgesi

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla uluslararası planda tek yasal bağlayıcı doküman olan ve Türkiye'nin 1986'da iç hukuka aktararak yürürlüğe koyduğu, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne göre; "taraf devletler, ... bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın sağlanmasının, kadınların erkeklerle eşit şartlarda ve her alanda azami katkılarının gerektiğine inanarak" toplumsal ve siyasi alanda, pek çok hususta düzenleme yapmak için anlaşmışlardır. Ülke kalkınmasının sürdürülebilir olması için kadınların çevrenin korunmasındaki önemi herkes tarafından kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikası, CEDAW'da da belirtildiği gibi, her alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını öngörmektedir. Bundan hareketle, ülkemizce yürütülen her politikanın ve bu arada çevre politikalarının da toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek belirlenmesine ve hayata geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sözleşme'nin 14. maddesinde özellikle kırsal kesim kadınlarına durumuna vurgu yaparak; " ... taraf devletler, kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır" hükmünü düzenlemiştir. Sözleşmenin (h) bendinde ise, " Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak." ifadesine yer verilmiştir. Bütün bu düzenlemeler göstermektedir ki, kırsal kesim kadınlarının söz konusu alanlardaki yaşam standartlarına ulaşması, kadınların yaşanabilir çevre koşullarına ulaşmaları ile gerçekleştirilebilir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine ilişkin olarak bir "taahhütler konferansı" olarak adlandırılan ve o tari-

44th session, New York, 20 July - 7 August 2009, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/Gender_and_climate_change.pdf

he kadar gerçekleştirilen kadın konferanslarının en kapsamlısı olarak bilinen 4. Dünya Kadın Konferansı 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin’de yapılmıştır. Konferansa 189 ülkeden 17,000 temsilci katılmıştır. Konferansın sonucunda Pekin Bildirgesi ve Eylem Planı isimli iki doküman kabul edilmiştir. Pekin Bildirgesi, hükümetleri, kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel politika ve programlarda yer alması için sorumluluk vermekte ve Eylem Planı’nın hayata geçirilmesini öngörmektedir.

Pekin + 5 Siyasi Bildirgesinde;¹³

- “Sürdürülebilir Kalkınmanın merkezi insandır ve tüm insanların doğayla uyum içerisinde, sağlıklı ve verimli bir yaşam sürmeye hakkı vardır.”
- “Tüketici, üretici, eğitimci ve ailenin bakımından sorumlu kişiler olarak kadınlar, hem bu neslin hem de gelecek kuşakların hayat standardı ve bunun sürekliliğinin sağlanmasında ve böylece de sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaşmasında kilit noktadadır.”

B. Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedefleri

Binyıl Kalkınma Hedefleri, Eylül 2000 tarihinde New York’ta gerçekleştirilen Binyıl Zirvesi’nde kabul edilen Binyıl Bildirisinde kayıtlı kalkınma hedefleridir. Binyıl Kalkınma Hedefleri, yoksulluğun yarı yarıya azaltılmasını da içeren 8 ana başlık altında toplanmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri, belirtilen amaçlar için belirli sayısal ölçütler belirlemiş ve bu hedeflere 2015 yılına kadar ulaşılmasını öngörmüştür.

Anılan hedeflerde;¹⁴ Birleşmiş Milletlere üye olan ülkeler; “küresel düzeyde insan onurunu, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu kabul ederek”;

- 1- Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi, (Günlük bir doların al-

¹³ Pekin + 5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Eylül 2001, Ankara.

¹⁴ 6-8 Eylül 2000 tarihinde New York’ta gerçekleştirilen Liderler Zirvesi’nde, Birleşmiş Milletlerin, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 189 üyesinin tamamı, 2015 itibarıyla yukarıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmışlardır. <http://www.bursayg21.org/page.php?ID=238>

tında gelirle yaşayan ve açlıkla mücadele eden insanların oranını yarıya indirmek)

- 2- Evrensel ilköğretimin sağlanması, (Tüm erkek ve kız çocuklarının ilkokulu bitirmelerini sağlamak)
- 3- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi, (2005 yılı itibariyle ilk ve orta eğitimde, 2015 yılında ise tüm düzeylerde cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması)
- 4- Çocuk ölüm oranının azaltılması, (Beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranının 2/3 oranında azaltılması.)
- 5- Anne sağlığının iyileştirilmesi, (Anne ölüm oranının 3/4 oranında azaltılması)
- 6- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, (HIV/AIDS'in yaygınlaşmasının durdurulması ve düşüş trendine sokulması ile sıtma ve diğer hastalıklara yakalanma oranının durdurulması ve bu oranın düşürülmesi.)
- 7- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması. (Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ülke politika ve programlarına entegre edilmesi; çevresel kaynak kaybı oranının azaltılması, güvenli içme suyu kaynaklarına sürdürülebilir bir şekilde ulaşamayan insanların sayısının 1/2 oranında azaltılması, 2020 itibariyle kenar mahallelerde yaşayan en az 100 milyon insanın hayatlarında önemli gelişmelerde kaydedilmesi.)
- 8- Kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi, (İyi yönetim, ulusal ve uluslararası düzeyde yoksulluğun azaltılması ve kalkınma konularına yönelik bir taahhüdü içeren, kuralları olan, öngörülebilir ve ayrımcı olmayan açık bir ticaret ve finans sisteminin geliştirilmesi.) (En az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarına yönelmek. Bu ülkelerin ihracatlarına yönelik tarife ve kotaların kaldırılması; ağır borç altındaki ülkelerin borçlarının hafifletilmesi: ikili borçların iptali; yoksullukla mücadele etme konusunda daha istekli ülkeler için daha bol resmi kalkınma desteği bu kapsamda değerlendirilebilir.)

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere kadınların meslek sahibi olarak eğitilmeleri de büyük önem taşımakla birlikte, kadınlar er-

keklere göre daha kısıtlı olarak çevre bilimci, şehir ve bölge planlamacı, mühendis, deniz bilimcisi olarak eğitim almaktadırlar. Profesyonel doğal kaynak yöneticisi olarak eğitildikleri durumlarda bile, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde, siyasi karar alabilen resmi kurum ve kuruluşlarda, çoğunlukla yetersiz oranda temsil edilmektedirler.¹⁵

3. Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi

1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” çevrenin duyarlı yönetimi bakımından ulusların ekonomi ve çevre faaliyetlerini bir arada yönlendirecek bir dizi ilkenin benimsenmesi açısından önemli bir Konferans olmuş ve sonrasında çevre konusu, uluslararası gündemin öncelikleri arasına girmiştir. Ortak hedeflerin ve gündemlerin benimsenmesi sürecinde, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan on yıl sonra çevrenin korunmasıyla sosyal gelişme ve ekonomik gelişmenin bağlantılı bir şekilde yürütülerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konusunun değerlendirilebilmesi için 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg’ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+10) düzenlenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya Zirvesinde; dünya liderleri enerjinin insanların yaşam kalitesini iyileştirmedeki önemini vurgulayarak, enerji hizmetleriyle Binyıl Kalkınma Hedefleri arasındaki derin bağlantıyı göstermişlerdir. Zirve çerçevesinde Uygulama Planı’nın görüşüldüğü toplantılar dışında, öncelikli beş konu olarak belirlenen, Su, Enerji, Sağlık, Tarım ve Biyolojik Çeşitlilik konularının görüşüldüğü oturumlar düzenlenmiştir. Bu oturumlarda dokuz temel toplumsal grup (kadınlar, çocuklar ve gençler, yerli halk, hükümet dışı kuruluşlar, yerel makamlar, işçiler ve sendikalar, iş ve endüstri çevresi, bilim ve teknoloji çevresi, çiftçiler) temsil edilerek sorunlar dile getirilmiştir.¹⁶ Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya Zirvesi kadın ve çevre konusunda önemli kararlar almıştır. Bu kararlar:

- Temel bir insan hakkı olarak tüm insanların, özellikle kızların, genç ve yetişkin kadınların eğitim düzeyi arttırılmalıdır.

¹⁵ Özyol; Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, sh. 18.

¹⁶ Barçın Ağca, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002) Dış İşleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa

- Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yaşam boyunca her seviyede, her hal ve koşulda ve her alanda çalışma yapılmalıdır.
- Bilim ve teknolojiye kadınların ve erkeklerin eşit olarak katılımı sağlanmalıdır.
- Kadınların hakları üzerinde özellikle durarak kültürel çeşitlilik ve çoğulculuk korunmalı ve sürdürülmelidir.
- Medya'da, bilgi ve iletişim teknolojisinde, kadınların eşit katılımı sağlanmalıdır.
- Kadınlar ve erkekler arasında eşitlik sağlanarak katılımcı demokrasi gerçekleştirilmelidir.
- Enerji, temiz su, sıhhi şartlar, barınak ile hijyen bakımı; yiyecek ve güvenlik gibi temel insan gereksinimi olarak kabul edilmelidir.
- Kadın-erkek eşitlik temeline dayalı olarak; cinsiyet hususunun tüm politika ve stratejilere entegre edilmesi, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın yok edilmesi ve
- Kadınların ve kız çocukların ekonomik fırsatlar, arazi, kredi alma, eğitim ve sağlık hizmetlerine tüm erişimlerinin sağlanarak statü, sağlık ve ekonomik refahlarının iyileştirilmesi yollarıyla kadınların karar verme mekanizmalarının tüm aşamalarına eşit erişim ve eksiksiz katılımlarının artırılması sağlanmalıdır.

III. İklim Değişikliği ve Kadınlar

Atmosferde doğal olarak bulunan ve dünyamızın aşırı soğumasını engelleyen sera gazlarının salınımı özellikle karbon dioksit, metan ve nitrojen oksit sanayi devriminden bu yana insan faaliyetleri sonucu artış göstermiştir. Doğal geri emme süreçleri zorlanmış ve atmosferdeki sera gazı konsantrasyonları sürekli olarak yükselmiştir. Sonuç olarak da küresel ısınma dediğimiz dünyamızın yüzeyinde ortalama sıcaklığın giderek artması oluşumu yaşanmaya başlanmıştır. Doğal dengenin, insanlardan kaynaklanan yoğun bir ısınma süreciyle bozulması ve bu durumun dünyadaki yaşamın büyük bölümünün tabi olduğu iklimin istikrarını yok etme tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştır.¹⁷ Top-

¹⁷ http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/2853.php

lumsal cinsiyet eşitliği ve iklimin korunması arasındaki ilişkiyi ortaya koyan kapsamlı araştırmalar ve doğru veriler fazla bulunmamaktadır. Bu konunun farkına varılmaması dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini iklim değişikliği tartışmalarına doğrudan dâhil etmek oldukça zor görünmektedir. Bugün için iklim değişikliği konusundaki “eşitlik”, “adalet” ve “hakkaniyet” tartışmaları, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılmaktadır. İklim değişikliği bugün artık bir çevre sorunu olmaktan daha çok, ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasını olumsuz etkileyen bir sorun olarak kabul edilmektedir. Kadınlar ve erkekler üstlendikleri toplumsal roller itibariyle iklim değişikliğinin sonuçlarından farklı ölçüde etkilenmektedirler. Kadınlar, doğal kaynakların birincil kullanıcıları olmaları ve ücretsiz işlerde çalışmalarını gibi geleneksel rolleri nedeniyle, tehdit altında olan doğal kaynaklara daha bağımlı durumdadırlar ve iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlerin yarattığı sonuçlardan daha çok etkilenmektedir. Doğal kaynakların tükenmesi ve tarım verimliliğinin azalması, bitki toplamak, yemek yapmak ya da satmak için gereken zamanı arttıracığından tarımsal faaliyetlerden sorumlu olan kadınların yükünü arttıracaktır.

Bu çerçevede yanıtlanması gereken can alıcı sorular bulunmaktadır. Öncelikle küresel iklim değişikliğinden kim sorumludur ve sorumluluğun kapsamı nedir? Ayrıca kime karşı sorumludur? Ve en son kararı kimler verecektir? Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporuna¹⁸ göre; 70 milyon Bangladeşli, 22 milyon Vietnamlı ve 6 milyon Mısırlı, küresel ısınmanın sebep olduğu sel baskınlarından etkilenebilir. Ortaya çıkan yeni sağlık risklerinin yanı sıra, ayrıca 400 milyon kişi sıtma riskiyle karşı karşıya kalabilir. Dünyadaki yoksulluğun en yoğun olduğu Afrika'nın güneyindeki yarı kurak bölgelerde 2060 yılına kadar tarımsal ürünlerde potansiyel % 26 oranında kayıp ortaya çıkabilir. Aşırı kuraklık, yükselen ısılar ve düzensiz yağışların sebep olduğu tarımsal sistemlerin çökmesi sonucu 600 milyon insan yetersiz beslenme sorunuyla karşılaşabilir. 2080 yılına kadar 1.8 milyar insan su sıkıntısı çekebilir. Sel baskınları ve tropikal fırtınalar nedeniyle kıyı kuşağında ve deniz seviyesine yakın bölgelerde yaşayan 332 milyon insan mülteci durumuna düşebilir. Bu çerçevede temiz ve güvenilir

¹⁸ UNDP 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008>

suya ulaşmak özellikle kadınlar için birçok yerde çok önemli bir sorun haline gelmiştir.

İklim değişikliğinde toplumsal cinsiyet unsurunun öneminin ilk bakışta anlaşılması mümkün değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağınu ortaya koyan yeterli bilimsel çalışma ve veri yoktur. Kadınlar ve çocuklar iklim değişikliğinden en çok olumsuz olarak etkilenen kesimlerdir. İklim değişikliği ile mücadelede ve felaket risklerini azaltma konusunda uygulamaya konacak tüm politika ve önlemlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekir. Bu doğrultuda, kadınların iklim politikalarındaki tüm karar alma süreç ve mekanizmalarına katılımı sağlanması önem arz etmektedir.

A. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımının İklim Değişikliği Politikalarına Entegrasyonu

Kadınların iklim değişikliği ile mücadeledeki yerleri hakkındaki tartışmalar ilk kez 2001 yılında Marakeş'teki toplantılarda başlamış ve "Marakeş Uzlaşmaları" olarak adlandırılan kararlar paketinde, kadınlar hem etkilenen hem de etkileyecek taraf olarak iklim mücadelesinde ilk kez resmi olarak yerlerini almışlardır. Daha sonra uluslararası düzeyde ardı ardına alınan kararlarla; i) toplumsal cinsiyetin iklim değişikliğine dâhil edilmesi için uluslararası hukuk araçları; ii) iklim değişikliğinin etkilerine uyum çalışmalarına kadınların dâhil edilmesi; iii) olumsuz sonuçların hafifletilmesi ve uyumla ilgili önlemlerin desteklenmesi amacıyla teknoloji geliştirme ve transferi konusunda toplumsal cinsiyete duyarlı stratejiler ve iv) iklim değişikliği finansman mekanizmalarına toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerinin dâhil edilmesi üzerine uygulamalar başlatılmıştır.¹⁹ Yeni kurumsal yapılanmalar da oluştu. UNEP, UNDP, Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü (WEDO) ve IUCN'nin işbirliği ile Küresel Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği İttifakı (Global Gender and Climate Alliance) kurulmuştur.

Bununla birlikte, kadınlar sadece iklim değişikliğinin çaresiz kur-

¹⁹ Radikal Plus, Nuran Talu, Cinsiyete duyarlı iklim politikası lüks mü? (27.02.2013), <iframe src="//www.googletagmanager.com/ns.html?id=GTM-T6JZCG" height="0" width="0" style="display: none; visibility: hidden"></iframe> <div> </div>

banları değil, değişimi sağlayacak olan etkili kişilerdir ve bu konuda liderlikleri çok önemlidir. Tüm paydaşlar, iklim değişikliği ve afet riskini azaltma önlemlerinin toplumsal cinsiyet yaklaşımına duyarlı olmasını ve insan haklarına saygılı olmasını sağlamalıdır. Kadınların iklim değişikliği politikaları ve programlarında karar alma mekanizmalarının her seviyesine katılma hakkı olmalıdır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli raporunda belirtildiği üzere iklim değişikliği, bölgeler, kuşaklar, yaşlar, sınıflar, gelir grupları, meslekler ve kadın-erkek cinsiyetleri arasında farklı etkilere sahiptir. Kadınlar dünyanın temel ürünlerinin başlıca üreticileri olmalarına rağmen, toprak, kredi ve bilgilere erişim hususunda eşit değillerdir ve ayırım ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle risk altındaki kentsel ve kırsal bölgelerde yaşayan, yoğun nüfuslu kıyı bölgelerinde yaşayan yoksullar, kurak alanlar ve yüksek dağlık alanlar ve küçük adalar bulunmaktadır. Yaşlı, özürlü ve yerli kadınlar, çiftlik hayvanları, göçebeler, avcılar ve toplayıcılar gibi savunmasız gruplar da endişe vericidir. Yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olan güvenlik ağı ve sosyal koruma sigortası, ulusal uyum planları için şarttır.²⁰ Taraf üyelere yardım etmek için cinsiyete dayalı veriler, cinsiyete duyarlı politikalar ve kuralları, kadınların kişisel güvenlik ve sürdürülebilir geçim kaynaklarının haklarını korumak için gereklidir. Bilim, teknoloji, resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin herkese yaygınlaştırılması, kullanım ve denetlemede toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar, bir ülkenin afetlerini engelleme, iklim değişikliğine adaptasyon ve azaltma kapasitesini geliştirecektir.

Kadın ve erkeğin eşit katılımı ile kadınlar ve erkekler üzerinde iklim değişikliğinden ve karşılık önlemlerinden kaynaklanan farklı etkilerin ortaya konması dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi de dahil olmak üzere çeşitli uluslararası anlaşmalara dahil edilmelidir.²¹ Toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim değişikliği politikalarının başarılı bir şekilde başlatılması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için gereklidir.

²⁰ Technical Summary, report by Working Group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, Cambridge U. Press, Cambridge, UK 2007, s.69.

²¹ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW), Pekin Eylem Platformu ve 2005/31 ECOSOC Kararı.

B. Paris İklim Anlaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

2015 yılında, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki gerçekten tarihi bir gündeme ulaşılmıştır. Paris Anlaşması'nın tarafları, iklim değişikliğine değinirken küresel ısınmayı engellemek ve sera gazı emisyonlarını azaltmak, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların ve kız çocuklarının yetkilendirilmesi konusundaki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmak, desteklemek ve dikkate almak için kararlı davranmayı taahhüt etmişlerdir.²² Kasım 2016'da yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması ile birlikte iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet etmenleriyle olan bağı açıkça kabul edilmiştir. Uluslararası düzeyde yapılan bu beyan, kadınların iklim değişikliği politikalarındaki rollerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsat olarak görülmektedir.²³ Paris İklim Değişikliği Konferansında, azaltma ve teknoloji geliştirme ve aktarma üzerinde odaklanarak toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikası ele alınmış ve 2015 için Toplumsal Cinsiyet Kompozisyonu Raporu da değerlendirilmiştir. Bu rapor, tarafların toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikalarının geliştirilmesi sürecinde, toplumsal cinsiyet dengesinin hedefine ulaşma yolundaki ilerlemelerini izlemelerini sağlamıştır. Sözleşme ve Kyoto Protokolü uyarınca kurulan organların toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile Sözleşmedeki oturumlara ve Kyoto Protokolü'ne tarafların heyetlerinin cinsiyete ilişkin bilgileri, 2014 yılında önceki toplumsal cinsiyet bileşimi raporunun yayınlanmasından bu yana sunmaktadır. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet yaklaşımını içeren kararların Sözleşme sekretaryası tarafından uygulanması hakkında bilgi vermektedir.

4. Su ve Sanitasyon Hakkı ve Küresel Ölçekte Kadınların Durumu

Çevre ve kadın konusunun tartışılmaz en önemli konularından birisinin "su" olduğu kabul edilmektedir. Dünya Su Forumlarının bi-

²² Lakshmi Puri, Op-ed: Making Paris Climate Change Agreement deliver for women and girls - the Marrakech opportunity, Assistant Secretary-General of the United Nations and Deputy Executive Director of UN Women, November 15, 2016, <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/11/op-ed-by-ded-puri-on-making-paris-climate-change-agreement-deliver-for-women-and-girls>

²³ Nuran Talu, "Kadınlar İklim Değişikliğini Kafaya Taktı", EKO IQ, Climate Volunteers, İklim Gönüllüleri, 05 Mart 2017, <http://ekoIQ.com/kadinlar-iklim-meselesini-kafaya-takti/>

rincisinden başlamak üzere hepsinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve suya erişim konusu önemli gündem maddesi olmuştur. Mart 1997de, Fas- Marakeş’de yapılan Birinci Dünya Su Forumu, Dünya Su Konseyine 21. yüzyılda Su, Yaşam ve Çevre için uzun vadeli bir vizyon geliştirme görevini vermiştir. Birinci Dünya Su Forumu aynı zamanda suyu ticari değere sahip bir emtia olarak değerlendirmeye karşı uyarıda bulunmuş ve birtakım öncelikler belirlemiştir. Bu öncelikler şunlardır: Su ve sanitasyon hakkı, paylaşılan su yönetimi, ekosistem korunması, cinsiyet eşitliği ve suyun verimli kullanımı.

Bu kapsamda kadınları çok ilgilendiren su ve sanitasyon hakkı üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır. Fransızcadan dilimize giren “sanitasyon” sözcüğü, bir tıp terimi olarak, “halk sağlığını korumak ve hastalığı önlemek için tasarlanan önlemler ve bunların uygulanması” anlamında kullanılmaktadır. Sanitasyon, tuvaletle ilgili sağlığı ilgilendiren işlerin bütünü olarak görülmektedir. Sanitasyon sözcüğü çok bilinmeyen bir sözcük olmasına karşılık son dönemlerde “su hakkı” ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Su ile ilgisi çok net bir biçimde kurulan “sanitasyon hakkı” gerçekleştirilemez ise pek çok sağlık sorununun doğacağı bilinmektedir. İlk kez 1977 yılında Mar del Plata’da yapılan Birleşmiş Milletler Su Konferansı, su ve sanitasyon hakkı için, kadın ve erkeklerin her ikisinin de su yönetiminde rol almasının önemini vurgulayarak, 1981-90 yılları “uluslararası içme suyu ve sanitasyon on yılı” olarak kabul etmiştir. Dublin’de 1992 yılında yapılan “Uluslararası Su ve Çevre Konferansında” sürdürülebilir su yönetimi için bir ön şart olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması kabul edilmiştir. 2005-2015 yılları “Yaşam İçin Su” uluslararası eylem için on yıl olarak kabul edilmiştir. Temiz su ve sanitasyona erişim, bir insan hakkı olarak, 2010 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararında (64/292) yer almıştır.²⁴

“Temiz suya ulaşmak önemli bir gereksinimdir ve bu nedenle temel bir insan hakkıdır. Temiz suya erişilememesi, birçok hastalığa yol aç-

²⁴ United Nation Framework Convention on Climate Change, Report on gender composition, http://unfccc.int/documentation/documents/advanced_search/items/6911.php?preref=600008626#beg
Sida, Women, Water, Sanitation and Hygiene, March 2015, <http://www.sida.se/contentassets/3a820dbd152f4fca98bacde8a8101e15/women-water-sanitation-and-hygiene.pdf>

makta ve her yıl 2 milyondan fazla çocuğun ölümüne neden olmaktadır. Kirli su bütün insanların sağlıklarını tehdit etmektedir. Bu durum, insanlık onurunu aşağılayan bir husustur.”²⁵ Su yaşamdır ve su aynı zamanda hijyen, beslenme, hayvanların bakımı gibi bir çok sosyal ve kültürel faaliyetler için de elzemdir. Ayrıca tarım ve sanayi sektörü için de gereklidir.

Kadınlar ve kız çocuklarına hemen hemen birçok kültürde edilgen roller biçildiğinden sosyal ve ekonomik durum olarak daha önemsiz ve alt işlerde görevlidirler. Araştırmalar göstermektedir ki, Afrika'nın kırsal kesiminde hane halkı zamanının %26'sını su getirmek için harcamaktadırlar ve bu görevi genellikle kadınlar üstlenmektedirler. Bu nedenle kadınlar, su ve sanitasyon hizmetlerinin yokluğundan veya yetersizliğinden daha fazla etkilenmektedirler. Sefalet içinde yaşayan 1.3 milyar insanın yaklaşık %70'i kadınlardır. (WHO, 2001 Raporu) Çamaşır yıkamak, çocuk bakımı yapmak, yemek hazırlamak, banyo ve diğer temizlik işlerini yürütmek gibi hizmetlerin sunulması kadın ve kız çocuklarına kalırken, evin gelirini toplamak ve karar hakkı erkeğe ait olmaktadır. Kolay erişilebilen sular genellikle kuyu, dere gibi kaynaklardan alındığı için kirli olmakta ve enfeksiyon hastalığı riski taşımaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların sağlığı aynı zamanda su taşımanın ağır yükünden etkilenmektedir. Bu görev ayrıca, kadınların zamanlarını ev dışında başka yerde, daha üretici işlere ya da eğitime harcamalarını da engellemektedir.

Bu rollerinin aksine erkek birçok kültürde baskın rollere sahiptir. Birçok yaşamsal erki, yetkiyi erkek olarak doğduğu için elinde tutmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre bu olgunun kadın ve kız çocuğuna dolaylı olarak ve sağlık açısından maliyeti oldukça yüksek olmaktadır. Su kaynaklarına ulaşmakta yaşadığı bedensel güçsüzlükler, suya ulaşmak için yaşadığı zorluklar, hijyen bilgisine sahip olamama (eğitim olanağı yaratılmaz ise), tuvalet olanaklarının kısıtlılığı yüzünden kadınlar ve kız çocukları; taciz ve şiddete maruz kalabilmektedir. Büyük şehirlerde bu sorun farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Oysa bu konudaki karar hakkı gerek yerel yönetimde gerekse devlet içinde erkeklerin elindedir.²⁶

²⁵ Kofi Annan, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, "Water: A Human Right", Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007, sh. 10.

²⁶ http://www.who.int/water_sanitation_health/rightowater/en/

Sanitasyon (hıfsızsiha) sözcük olarak iğrenç gelse de biz insanların farkındalığını artıran bir sözcük olması açısından önemlidir. Su ve Sanitasyon adı altında gençlere konunun önemini kavratmak için Avrupa Birliği üyeleri 2007 yılında, bir “Çevre ve Sağlık Eylem Planı” hazırlamışlardır. Bu planda çocuk ve gençler için, yarışmalar ve kampanyalar düzenlemeyi, tuvalet sonrasında el yıkama alışkanlığını kazandırmayı, tuvaletlere sağlık için sloganlar asmayı, özellikle kız çocuklarının adet dönemlerinde sağlıklı olmasını öğretmeyi hedeflemektedir. Bu çabaların okul öncesi dönem çocuklarını da kapsamı önem taşımaktadır. Doğal kaynakların gerçek yararlanıcıları kadın ve kız çocuklarını daha fazla eğitmeliyiz. Esasen bu konunun önemi, okuma hakkı elinden alınan, karar hakkı tanınmayan bütün dünyadaki kadın ve kız çocuklarına erişilmesinde yatmaktadır. Güvenlik ve gizliliğin yetersiz olduğu durumlarda özellikle kız çocukları, onlar için riskli olabilecek bölgelere gitmek zorunda kalmaktadırlar.²⁷ Birçok ülkede ebeveynlerin kız çocuklarını okula göndermemelerinin en önemli sebeplerinden biri güvenli sanitasyon hizmetinin bulunmayışı olarak tespit edilmiştir. Bu hizmet ve servislerin kültürel olarak uygun ve duyarlı olması gerekmektedir.

Su ve sanitasyon hakkı hususunda; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 14/2 Maddesinde de önemli bir hüküm yer almaktadır. Buna göre; “Taraflar devletler, kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak, kırsal kesim kadınlarının, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için bu kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlayacaklardır.”

Diğer taraftan, su taşkınları, kuraklık, kasırgalar ve yoğun yağmurlar gibi doğal afetlerin yaşamı olumsuz etkilemesi sonucunda, kadınlara ulaşmayan erken uyarı sistemleri gibi alınan önlemler açısından, acil durumlarda risklerin azaltılması veya farklı ihtiyaçların giderilmesindeki farklı stratejiler açısından, kadınlar ve erkekler ara-

²⁷ “Gender Bias, The Burden on Women and Girls”, Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007, sh. 18.

sında çok net farklılıklar ortaya çıkmaktadır.²⁸ Ayrıca, iklim değişikliği ve enerji sorunu nedeniyle bölgesel çatışmalar ve savaşlar olabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, doğal afetler sonrası olduğu gibi, çatışma ve savaşlar sırasında da kadınlar cinsel şiddete maruz kalmaktadırlar. Yani sadece afet mağduru olmakla kalmayıp, şiddet mağduru olmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği nedeniyle zorunlu göçün gündeme geleceği ve bu durumdan da en çok kadınlar ve çocukların etkileneceği öngörülmektedir.

Sonuç

Bütün bu olumsuzlukları önlemek ve çevreyi korumak için kadınlara düşen görevler neler olabilir? Öncelikle atıkların toplanması geri dönüşümünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin atıklardan ne yönde ve nasıl gelir elde ettiği araştırılarak, kadınların hem gelir elde etmesine katkıda bulunulabilir, hem de çevrenin korunmasına ilişkin politikaların uygulanması sağlanabilir. Bunun için kadınların bilinçlendirilmesinin yanı sıra belediyelerin de ayrı biriktirilen bu atıkları toplamasına ilişkin program ve politikaların ivedilikle uygulamaya konulması gerekmektedir. Kadınların atıkların geri kazanılmasından para kazanmasına dair projeler üretilmesi ve bunun teşvikine yönelik yasal düzenlemelerin çıkarılması da öneriler arasında bulunmaktadır.

Diğer taraftan kadınların özellikle bilinçli tüketici olması konusunda eğitim programları düzenlenmesi, tüketim modelinin değiştirilmesi ve israfın önlenmesi, tüketici olarak kadınların beklentilerinin değiştirilmesi, doğru tüketen kadın modelinin yaratılması için reklamların, dizi filmlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kadınların enerji kaynaklarına ulaşımı hususunda bilinçlendirilmesi, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve yatırımı konusunda kadın girişimciliğinin özendirilmesi, enerji ve çevre politikalarının oluşturulmasında ve karar mekanizmalarında kadınların rolünün artırılması hususunda adımlar atılmalıdır.

Bunun yanı sıra, kadınların doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, gübre kullanımı, su ve toprağın korunması konularında bilinç-

²⁸ Ulrike Röhr; Toplumsal Cinsiyet ve İklimin Korunması/ İklim Değişikliği, http://old.boel-tr.org/images/cust_files/080115142134.pdf

lendirilmesi önem arz etmektedir. Nesli tehdit ve tehlike altında olan ve endemik bitki ve hayvan türleri açısından yasal olmayan ticaretin önlenmesi ve bunların yerinde korunması ve üretilmesi konusunda kadın kooperatifçiliğinin özendirilmesi ve desteklenmesi, doğal kaynaklara ulaşım açısından kadın girişimciliği önem gösterdiğinden, bu konuda özellikle kadınlardan oluşan kooperatifçiliğin özendirilmesi ve desteklenmesi sağlanmalıdır.

Ekolojik tarımın yanı sıra, doğayı tahrip etmeyen eko turizmin kadınlara anlatılması, bilgilendirilmesi ve desteklenmesi, gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik kadınların bilinçlendirilmesi ve girişimlerinin desteklenmesi (GDO'lu ürünler ile hormonlu gıdaların zararları gibi) önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve üniversitelerin işbirliği ile kadınların belirtilen bu sorunlarına çözüm bulunması amacıyla, çevre bilincinin artırılması, doğa bilimleri ile ilgili eğitim ve araştırmalarda kadınların daha fazla yer alması, kadının çevre ve kalkınma konularında katılımının önündeki engellerin yasal düzenlemelerle kaldırılması, çevrenin korunması ve yönetimi amacıyla planlanma faaliyetlerine kadınların katılımının artırılması önemli ve gereklidir. Çevre politikalarının uygulanmasında kadınların etkinliğinin artırılması için bilinçlendirme ve farkındalık yaratılması, bu konularda kadınların etkinliğini arttıracak politikalar için cinsiyet temelinde veri üretilmesi ve araştırmalar yapılması öneriler arasında yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, afet öncesi hazırlık ve afet kriz yönetiminde kadınların yeterince rol almaması, kadınlar ve çocuklar için farklı ihtiyaçların göz ardı edilmesi, yaşamsal mekânların doğru planlanmasından uzak olması, kentsel mekânların planlanmasından uygulanmasına kadar her aşmada kadınların söz sahibi olmaması göz önüne alınarak bu konulara ilişkin çözüm önerileri de getirilmelidir.

Kaynakça

Alıca Süheyla Suzan, Kadın ve Çevre Komisyonu Raporu, 2007.

Ağca Barçın Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002) Dış İşleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa

Annan Kofi, "Water: A Human Right", Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007.

Çetin Oya Beklan; Ekofeminizm Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005-1.

Gender and the Environment, C:\Documents and Settings\xp\Desttop\Kadın ve Çevre\Gender and Environment.mht

Özyol Arzu, Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm,

<http://www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf>

Puri Lakshmi, Op-ed: Making Paris Climate Change Agreement deliver for women and girls - the Marrakech opportunity, Assistant Secretary-General of the United Nations and Deputy Executive Director of UN Women, November 15, 2016, <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/11/op-ed-by-ded-puri-on-making-paris-climate-change-agreement-deliver-for-women-and-girls>

Röhr Ulrike, Toplumsal Cinsiyet ve İklimin Korunması/ İklim Değişikliği,

http://www.old.boel-tr.org/images/cust_files/080115142134.pdf

Pekin + 5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Eylül 2001, Ankara.

Statement of the CEDAW Committee on Gender and Climate Change, CEDAW, 44th session, New York, 20 July - 7 August 2009,

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/Gender_and_climate_change.pdf

Sida, Women, Water, Sanitation and Hygiene, March 2015, <http://www.sida.se/contentassets/3a820dbd152f4fca98bacde8a8101e15/women-water-sanitation-and-hygiene.pdf>

UNDP 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu,

<http://www.hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008>

UNDP, Peace Child International "Gender Bias, The Burden on Women and Girls", Water Rights and Wrongs, , 2007.

Talu Nuran "Kadınlar İklim Değişikliğini Kafaya Taktı", EKO IQ, Climate Volunteers, İklim Gönüllüleri, 05 Mart 2017, <http://ekoqi.com/kadinlar-iklim-meselesi-ni-kafaya-takti/>

Technical Summary, Report by Working Group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, Cambridge U. Press, Cambridge, UK 2007

http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/2853.php

http://www.who.int/water_sanitation_health/rightwater/en/

KADINA KARŞI ŞİDDETTE ARABULUCULUK KURUMUNA İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER

SOME CONSIDERATIONS REGARDING MEDIATION IN VIOLENCE AGAINST WOMAN

Levent BÖRÜ*

Özet: 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1/2'de aile içi Şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı özel olarak hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, kadın, aile içi bir Şiddete maruz kalması durumunda arabuluculuk kurumuna başvuramayacaktır. Ancak, aile içi Şiddet ve kadına karŐi Şiddet kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Nitekim Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözlешmesi'nde bu iki kavram birbirinden ayırt edilmiştir ve Sözlешmenin 3. maddesinde her iki kavram da Şu Şekilde tanımlanmıştır: *“Kadına karŐi Şiddetten, kadınlara karŐi bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık anlaşılacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsin, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm Şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır. Aile içi Şiddet, eylemi gerçekleştiren, mağdurla aynı ikametgahı paylaşmakta olsun veya olmasın veya daha önce paylaşmış olsun veya olmasın, aile içinde veya aile biriminde veya mevcut veya daha önceki eşler veya birlikte yaşayan bireyler arasında meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik Şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır.”* Yine 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına KarŐi Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da da aile içi Şiddet (ev içi Şiddet) ile kadına karŐi Şiddet kavramları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sözlешme'nin 48. maddesinde ise, aile içi Şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklarda zorunlu arabuluculuğu yasaklamıştır. Söz konusu hükmün aksi ile yorumundan, aile içi Şiddet iddiasına ilişkin olgularda isteğe bağlı arabuluculuk kurumunun Sözlешme'ye göre yasaklanmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Bugün doktrinde, kadına karŐi Şiddetin aile içi Şiddet içerisinde yer alması durumunda, arabuluculuğa elverişli olduğu iddia edilmektedir. Hatta, doktrinde Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1,2'de'ki aile içi Şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların peşinen arabuluculuğa elverişli sayılmamasının da yerinde bir yaklaşım olmadığı hususu da tartıŐılmaktadır. Bununla birlikte doktrin bir kısmı Şiddetin her türlü varlığı halinde arabuluculuğun mümkün olmadığı görüşündedir.

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul-İcra ve İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Fiziksel Şiddet, Aile İçi Şiddet, Kadına Karşı Şiddet, Arabuluculuk

Abstract: Article 2 of the Code of Mediation in Legal Disputes specifically rules that the disputes involving allegations of domestic violence are not mediatable. Therefore, if a woman is exposed to domestic violence she will not be able to apply for mediation. However, the term “domestic violence” and the term “violence against women” must be distinguished from each other. Indeed, in the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, these two concepts are differentiated from each other and both concepts are defined in Article 3 of the Convention as follows: “violence against women” is understood as a violation of human rights and a form of discrimination against women and shall mean all acts of gender-based violence that result in, or are likely to result in, physical, sexual, psychological or economic harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life; “domestic violence” shall mean all acts of physical, sexual, psychological or economic violence that occur within the family or domestic unit or between former or current spouses or partners, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the victim. Similarly, the concepts of family violence (domestic violence) and violence against women are also assessed separately in the Code on Protection of the Family and Prevention of Violence Against Women (Code No: 6284). Article 48 of the Convention prohibits mandatory mediation in domestic violence disputes. From the contrary interpretation of the provision, it can be concluded that the provision does not prohibit optional mediation in the case of the allegation of domestic violence. Recently in the doctrine, it is argued that the dispute is convenient to mediation when violence against women does not contain domestic violence. It is even claimed that regarding the disputes involving allegations of domestic violence as conducive to mediation in advance in the Articles 1 and 2 of the Code, is not a proper approach. On the other hand, part of the doctrine has a perspective that violence is not possible to mediate in its every form of existence.

Keywords: Violence, Physical Violence, Domestic Violence, Violence Against Women, Mediation

Giriş

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1/2’de aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı özel olarak hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, kadının aile içi bir şiddete maruz kalması durumunda arabuluculuk kurumuna başvurulamayacaktır. Ancak, aile içi şiddet ve kadına karşı şiddet kavram-

larının birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Nitekim Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde her iki kavram da birbirinden ayırt edilmiştir. Sözleşme'nin 48. maddesinde ise, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların zorunlu olarak arabuluculuğa başvurulması hususu yasaklanmıştır. Söz konusu hükmün aksi ile yorumundan, aile içi şiddet iddiasına ilişkin olgularda isteğe bağlı arabuluculuk kurumunun Sözleşme'ye göre yasaklanmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Bugün doktrinde, kadına karşı şiddetin aile içi şiddet içerisinde yer almaması durumunda, arabuluculuğa elverişli olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır. Çalışmamızda kadına karşı şiddet iddiasına ilişkin vakıaların arabuluculuk kurumuna elverişli olup olmadığını hukuki ve sosyolojik boyutları ile ele alıp değerlendireceğiz.

I- Şiddet Kavramı ve Türleri

1- Genel Olarak Şiddet Kavramı

Şiddet (violence) ile ilgili gerek doktrinde gerek uluslararası sözleşmelerde ve ülkelerin mevzuatlarında çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Şiddet, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, *“bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, 2-karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma”* olarak tanımlanmıştır.¹ Bir görüşe göre² şiddet, bir kişinin bir başkasına fiziksel acı vermek veya yaralamak kastıyla yaptığı davranıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından şiddet şu şekilde tanımlanmıştır: Sahip olunan güç ve kudretin tehdit yoluyla ya da doğrudan kendine, bir başka insana, bir gruba ya da topluma karşı yaralanma, fizyolojik hasar, gelişme bozukluğu ya da gerilikle sonuçlanma olasılığı yüksek bir biçimde uygulanmasıdır.³ Bu tanımlaya göre hareket edilmesi durumunda, şiddet üç halde sınıflandırılabilir: 1-Bireyin kendisine yönelik şiddet (intihar girişimi, istismar) 2-kişilerarası şiddet (aile / eş, toplum), 3- kolektif şiddet (sosyal, politik, ekonomik).

¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, B. 10, Ankara 2005, s. 1866.

² Mehmet Ali Uçar, “Aile İçi Şiddet ve Aile Koruma Yasası”, Ankara 2003, s. 77.

³ World Report on violence and health (WRVH), WHO 2002, s. 4-5 (http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2017).

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da şiddet şu şekilde tanımlanmıştır: *"Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır."*

2- Şiddet Çeşitleri

A- Şiddete Maruz Kalan Kimselere Göre

a. Aile (Ev) İçi Şiddet

Aile (ev) içi şiddet (domestic violence), kendini aile olarak tanımlamış bir grup içerisinde zorlamak, aşağılamak, cezalandırmak, güç göstermek, öfke, gerginlik boşaltmak amacıyla bir bireyden diğerine yöneltilen her türlü şiddet davranışıdır.⁴ Aile içi şiddet, genellikle evlilik ilişkisi ya da kan bağı ile birbirine bağlı bireyler arasında gerçekleşen bir şiddet türü olarak tanımlanmaktadır; çoğunlukla eşleri ya da babaları tarafından kadınlara ve çocuklara karşı uygulanır. Dolayısı ile erkek veya kadın, kim olursa olsun şiddet vakası ile ilk olarak aile içinde karşılaşır.⁵ Bir başka deyişle, aile içi şiddet, kocanın karısına uyguladığı şiddet olabileceği gibi, karının kocaya, ana veya babanın çocuğa ya da kardeşlerin birbirine uyguladığı şiddet de olabilir.⁶

Doktrinde, ev içi şiddet (domestic violence), aile içi şiddete (family violence) göre bir üst kavram olarak tanımlanmaktadır.⁷ Ailenin

⁴ Uçar, s. 95.

⁵ Özge Bölükbaşı, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması, Ankara 2015, s. 42.

⁶ Uçar, s. 95; Merve Akın, "Aile İçi Şiddet", Prof. Dr. Füsün Sokullu-Akıncı'ya Armağan, İÜHFM 2013, S. 1, s. 27-41, s. 36.

⁷ Bkz. Kadriye Bakırcı, "İstanbul Sözleşmesi", ABD 2015, S. 4, s. 133-204, s. 137; Gonca Gülfem Bozdağ, "Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği", GÜHFD 2016, S. 1, s. 101-136, s. 116; Bölükbaşı, s. 42-43; "Aile içi şiddet, bir aile birimi içerisinde meydana gelen bütün şiddet olaylarını kapsama içine almaktadır. Bu partner, çocuk, kardeş, ebeveyn, ve ileri yaşta olanlara uygulanan şiddeti içine alan kapsamlı bir terimdir. Ev içindeki şiddet, yakın ilişki içinde bulunan bir yetişkinin bir diğeri üzerinde uyguladığı şiddeti ifade etmektedir." (Oğuz Polat, Şiddet, Ankara 2015, s. 24).

Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, ev içi şiddeti “*şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet*” olarak tanımlamıştır.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi madde 3/1-b’de (İstanbul Sözleşmesi), aile içi şiddet ile⁸, “*eylemi gerçekleştiren, mağdurla aynı ikametgahı paylaşmakta olsun veya olmasın veya daha önce paylaşmış olsun veya olmasın, aile içinde veya aile biriminde veya mevcut veya daha önceki eşler veya birlikte yaşayan bireyler arasında meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet eylemleri olarak anlaşılacağını*” belirtmiştir.

Boşanma davalarında ise aile içi şiddet, cana kast, pek kötü muamele, onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz yaşam sürme gibi boşanma sebepleriyle açıklanmaktadır.⁹ Dolayısıyla tarafların boşanma davasında ileri sürdükleri hukuki sebeplere dayanak göstererek ileri sürdüğü vakıaların aile içi şiddet olarak ortaya çıkması durumunda arabuluculuk yoluna başvurulamaz veya (aile) hâkimi, tarafları arabuluculuğa teşvik edemez.¹⁰

⁸ “Sözleşme’nin Türkçe metni ile İngilizce metni karşılaştırıldığında, Türkçe çeviride yanlışlıklar olduğu görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde politik tercihlerden kaynaklanmaktadır. Sözleşme’nin orjinal başlığı ‘Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ olmasına rağmen, Türkçe’ye ‘Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ olarak çevrilmiştir. Sözleşme’nin metnindeki ‘ev içi şiddet (domestic violence) ibaresi, Türkçe’ye ‘aile içi şiddet’ olarak çevrilmiş, ev içinde (domestic unit) ibaresi ise ‘aile birliğinde’ olarak çevrilmiştir. Öte yandan ‘eşler veya partnerler’ arasındaki ‘şiddet’ ibaresi, ‘eşler veya ebeveynler arasındaki’ şiddet olarak çevrilmiştir. Madde 3/b uyarınca ‘aile içi şiddet’, aile içerisinde, aile birliğinde veya daha önceki veya şu anki eşler veya ebeveynler arasında meydana gelen, failin aynı evi şu an veya daha önce şiddet mağduruyla paylaşıp paylaşmadığına bakılmaksızın fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddetin bütün türleri anlamına gelir.” (Bakırcı, s. 137).

⁹ Süha Tanrıver, Türk Aile Mahkemeleri, Ankara 2014, s. 87; Tarafların boşanma davasında ileri sürdükleri hukuki sebeplere dayanak teşkil eden maddi vakılardan birçoğu aile içi şiddet unsuru içerse de aile içi şiddetin varlığı ya da yokluğunun Türk Medeni Kanunu’nda sayılan boşanma sebepleriyle değil her olayda ayrı ayrı maddi aile içi şiddet vakıaları üzerinden değerlendirilmesi gerekir.” (Şamil Demir, “Arabuluculuk ile Aile İçi Şiddet ve Uzlaşmaya Tabi Suçların İlişkisi”, ABD 2014, S. 2, s. 212-228, s. 221).

¹⁰ Tanrıver- Aile, s. 87-88; Süha Tanrıver, Türk Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sul-

he Teşvik Ödevi, Makalelerim III, Ankara 2016, s.199-202, s. 201; Tolga Akkaya, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci, Aile Danışmanlığı", ABD 2014, S. 4, s. 23-61, s. 41; "Keza taraflar, şartların tamamında mutabık kalmak suretiyle, Türk Medeni Kanunu'nun 166. maddesinin üçüncü fıkrası çerçevesinde, mahkemeden, anlaşmalı boşanma talep etmişlerse, hâkimin sulhe teşvik ve dolayısıyla tarafları arabuluculuğa yönlendirme ödevinin işlerlik kazanması söz konusu olamaz; çünkü, onun, bu bağlamdaki işlevi, tarafları bizzat dinlemek suretiyle, özgür bir biçimde teşekkül eden boşanma iradelerinin var olup olmadığını belirlemekten ibarettir. Öte yandan, aile mahkemelerinde, hâkim, 6284 sayılı Kanun'da öngörülen koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasını gerektiren haller ortaya çıkmışsa, tarafları bir araya getirip, onları ortak bir paydada birleştirme, uzlaştırma gibi bir gayret içerisine de girmemelidir; böyle bir tutum takınmaktan özenle kaçınılmalıdır. Nitekim, 6284 sayılı Kanun'da bulunmasa bile, Uygulama Yönetmeliği'nin 35. Maddesinde, koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının alınması aşamasında, şiddet mağdurlarıyla şiddeti uygulayan arasında, arabuluculuk sürecine işlerlik kazandırılmayacağı hususu, açıkça hükme bağlanmıştır. Bunların yanı sıra, evlenmenin butlanı davaları, soybağına ilişkin davalar ve velayete ilişkin dava ve işler de, kamu düzeninden olup; tarafların anlaşmak (sulh olmak) suretiyle üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıkları konu alan davalar konumunda bulunmadıkları için, sulhe ve arabuluculuğa elverişli bir nitelik taşımazlar; yani, bu bağlamda da, hâkimin sulhe teşvik ödevi ve arabuluculuk kurumu uygulama alanı bulmaz. Buna karşılık, boşanma talep edilmesine rağmen, hakim, evlilik birliğinin kurtarılmasının ihtimâl dahilinde bulunması sebebiyle ayrılık kararı vermişse, evlilik birliğinin yeniden tesisini için, tarafları arabulucuya yönlendirebilir; hatta, onları, bu bağlamda teşvik edebilmelidir." (Tanrıver-Aile, s. 87-88; Tanrıver-Sulh, s. 201-202); "Kanun'un 1. maddesinde geçen, bu kanun tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri işlerden kaynaklanan hukuk uyuşmazlıklarında uygulanır, kuralı temel alınarak, bu kuralın istisnai bazı durumlar için sayılarak yumuşatılması yoluna gidilebilir. Örnek olarak, Aile Mahkemeleri Kanununun 6 ve 7 ile Medeni Kanun 195. maddesinden kaynaklanan uyuşmazlıklarda arabuluculuğa gidilmesinin önü buraya konulacak bir istisnai düzenleme ile açılabilir. Eğer taraflar boşanmanın fer'i sonuçlarına (eşlerin ortak mallarını paylaşımı, maddi ve manevi tazminat miktarı, velayetin kimde kalacağı, nafaka miktarı, kadının soyadını taşımasına izin verilmesi gibi.) ilişkin konularda taraflar arabuluculuğa gitme konusunda anlaşılırsa ve sonrasında bir uzlaşmaya varabilirlerse bu geçerli olabilmelidir." (Ahmet Başözen, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Üzerine Değerlendirme", *EÜHFD* 2007, S. 1, s. 235-239, s. 236); boşanmanın veya ayrılığın fer'i hükümlerine ilişkin olarak taraflar aralarında sulh yapabilmeleri ve dolayısıyla arabuluculuğun uygulanabileceğine ilişkin bkz Melis Taşpolat Tuğsavul, *Türk Hukukunda Arabuluculuk*, Ankara 2012, s. 82-83; ayrıca bkz ve karşı Akkaya s. 26 vd; Cenk Akil, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kapsamı", Prof.Dr.Ejder Yılmaz'a Armağan, C. I, Ankara 2014, s. 75-137, s. 83; Alper Bulur, "6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Uygulaması Hakkında Değerlendirmeler", Prof. Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C. I, Ankara 2015, s. 499-514, s. 501 vd; Arabuluculuğun zorunlu olması (davanın esasına girilebilmesi için bir ön şart) gerektiği ve buna ilişkin olarak Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu madde 494-499 hükümlerinde düzenlenmiş ve sonradan yürürlükten kaldırılan boşanma davaları bakımından verilen örnek için bkz Bakı Kuru, *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Hakkında Görüş ve Öneriler*, *MİHDER* 2010, S. 2, s. 237-246, s. 239.

Kanaatimizce, yukarıda belirttiğimiz tanımlamaları gözönünde bulundurduğumuz takdirde, Türk Medeni Kanunu anlamında geçerli bir evliliğin kurulması ve eşlerin birlikte yaşama zorunluluğuna ilişkin şartların genişletildiğini; hatta aynı evi paylaşsın paylaşmasın dini nikahlı eşin, nişanlının hatta kız ya da erkek arkadaşın korunmasının amaçlandığını görmekteyiz.¹¹ Ancak burada şunu belirtmek isteriz ki, Kanun'daki aile içi şiddet kavramı ile asıl korunmak istenen öncelikle kadınlardır; yani kadına yönelik şiddet eylemleridir.¹²

b. Kadına Karşı Şiddet

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun madde 2/1-ç'de kadına yönelik şiddet: *"Kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış"* olarak tanımlanmıştır. Bu tanım ile kanun koyucu, toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddet kavramından ayrıca bahsetmemiş, aynı maddenin (d) bendinde yer alan şiddet tanımına gönderme yaparak hem kadına karşı şiddeti, hem toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti birlikte tanımlanmayı tercih etmiştir.¹³

İstanbul Sözleşmesi madde 3/1-a'da, kadına karşı şiddetin tanımı şu şekilde ifade edilmiştir: *"Kadınlara karşı bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık anlaşılacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsin, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır"* .

B- Uygulanan Şiddet Tipine Göre

a. Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet, şiddetin en yoğun karşılaşılan çeşididir; çünkü, fiziksel şiddet belirgin ve kalıcı izler bırakır ve dikkat çekicidir. Tek-

¹¹ Bkz Erdem Özkara/Özgür İ. Can, "Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Güncel Yasal Değişiklikler ve Adli Tıp", *TBB D* 2012, S. 2, s. 341-348, s. 345-346; Bölükbaşı, s. 43.

¹² Bkz Bölükbaşı, s. 43.

¹³ Bölükbaşı, s. 45.

me, tokat, yumruklama, sert bir cisimle vurma, kesici delici bir aletle yaralama, saç çekme, günlerce aç ve susuz bırakma gibi şekillerde görülebilen fiziki şiddet kişide acı ve gözle görülebilen bir zarar bırakır.¹⁴

b. Psikolojik (Duygusal) Şiddet

Psikolojik şiddet, duyguların, duygusal ihtiyaçların ve sözlerin, şiddet tanımında sayılan amaçlarla, karşı tarafa baskı uygulamak vb. sebeplerle tarafın istismar edilmesi, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Psikolojik şiddetin en yoğun görünümü tehdit etme, hakaret ve sövmektir.¹⁵

c. Ekonomik Şiddet

Ekonomik şiddet, kadının birey olarak ekonomik açıdan özgürlüğünün elinden alınmasıdır.¹⁶ Kadınların meslek veya bir işle uğraşmasını ve birliğe katkı sağlamalarını engellemek ya da tam tersine meslek veya bir işle uğraşmaya zorlamak; diğer yandan kazançlarına veya malvarlığına el koymak, bunları yönetmelerine engel olmak biçiminde ortaya çıkan davranışlar ekonomik şiddet olarak tanımlanabilir.¹⁷

Ayrıca, kadının gelir getiren bir işle uğraşmadığı dikkate alındığında kadına harçlık bırakmamak, evin masraflarını karşılamamak, kadının harcadığı parayı kontrol ederek onu sürekli eleştirmek de ekonomik şiddetin kapsamında düşünülmelidir.¹⁸

d. Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet, cinselliğin bir tehdit ve sindirme aracı olarak kullanılmasıdır. Bu şiddet çeşidi, erkeğin kadını denetleme ve iktidar olma arzusu, kadının üstlendiği cinsel rolünü oynamaması ve erkeğin bu rolü zorla kabul ettirmesi sonucu ve sadece erkeğin istediği durumlarda uygulanabilen bir davranış çeşididir.¹⁹ Genellikle kadının hoşlanmadığı hareket, sözle taciz, dokunma, kadını istemediği zamanda ve

¹⁴ Bkz Polat, s. 45; Bölükbaşı, s. 49.

¹⁵ Bkz Bölükbaşı, s. 51.

¹⁶ Polat, s. 60.

¹⁷ Erdem, s. 56.

¹⁸ Bölükbaşı, s. 52.

¹⁹ Bölükbaşı, s. 52-53.

biçimde cinsel birlikteliğe ya da fuhuşa zorlama, aldatma, gebe kalmaya ya da kürtaja zorlama, cinsel yaşamda kadını aşağılayıcı eylemlerde bulunma vb. biçimdeki davranışları kapsar.²⁰

II- Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumu

Kadına karşı şiddette arabuluculuk kurumunun değerlendirilmesine geçmeden önce, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden birisi olan arabuluculuğun²¹ tanımına ve uygulama alanına değinmekte yarar vardır.²²

1- Arabuluculuğun Tanımı ve Genel Esasları

Ülkemizde, kişilerin uyuşmazlıklarını dava yolu yerine kendi iradeleri ile müzakere ederek çözmelerine imkân tanımak, bu şekilde toplum barışının korunması ve sonuçta mahkemelerin iş yükünün azalmasına katkıda bulunmak amacıyla 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanunun amacı,

²⁰ Polat, s. 51-52.

²¹ Arabuluculuk dışında, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, müzakere, kısa yargılama, ön tarafsız değerlendirme, kısa jüri yargılaması, tahkim, özel yargılama uzlaştırma (uzlaşma)dır; ancak arabuluculuk, diğer alternatif çözüm yöntemlerine kıyasla en çok uygulanan yöntemlerden birisidir; çünkü, taraflar arasında iletişimi kuvvetlendiren, aralarındaki bilgi alışverişini sağlayan ve böylelikle iletişimsizlikten kaynaklanan sorunların giderilmesine hizmet eden kural olarak gönüllülük esasına dayalı bir kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz Mustafa Serdar Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, C.I-II, B.4, Ankara 2016, s. 431 vd ; İbrahim Özbay, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", EÜHFD 2006, S. 3-4, s. 459-475, s. 464 vd; Şule Şahin Ceylan, "Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", İstanbul 2009, s. 147, 290 vd; Hakan Pekcanitez, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri", HPD 2005, S. 5, s. 12-16, s. 15-16; Kâmil M. Yıldırım, "İhtilafların Mahkeme Dışı Usullerle Çözülmesi Hakkında", Prof.Dr.Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 337-360, s. 349 vd; M. Kâmil Yıldırım, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi, Arabuluculuk Yasa Tasarısı, Eleştiri ve Öneriler", İstanbul 2008, s. 35-80, s. 35 vd; Nevhis Deren Yıldırım, "Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Düşünceler, Arabuluculuk Yasa Tasarısı Eleştiri ve Öneriler", İstanbul 2008, s. 81-96, s. 81 vd; Bulur, s. 31 vd; Akil, s. 76.

²² "Arabuluculuk klasik yargılama sisteminde en genel anlamı ile mahkeme dışı sulh olarak gözlemlenmektedir. Ancak, mahkeme dışı sulhü düzenleyen hiçbir hüküm, usul kanununda yoktur. Usul Kanununda, sadece mahkeme dışı sulhün, mahkemeye intikal etmesinden sonra davanın sonuçlandırılmasında ve buna dayalı nasıl hüküm verileceği düzenlenmiştir." (Şanal, Görgün, Medenî Usûl Hukuku, B. 5, Ankara 2016, s. 720).

hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesinde uygulanacak usul ve esasları düzenlemektir (HUAK m. 1,1).

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 2'ye göre arabuluculuk: *“Dava açılmadan önce yahut davanın görülmesi sırasında, sistematik teknikler uygulayarak, tarafları görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle kendi çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzman eğitimi almış, tarafsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen faaliyeti”* ifade etmektedir. Bu kapsamda bir alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olan arabuluculuk, yargılama faaliyeti olmamakla birlikte, devlet yargısını destekleyici bir işlevi yerine getirmektedir.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 2,1/a'ya göre, arabulucu, arabuluculuk faaliyetini yürüten ve Bakanlıkça düzenlenen arabulucular siciline kaydedilmiş bulunan gerçek kişidir.

Yargısal çözüm yolları ile karşılaştırıldığında uyuşmazlığın arabuluculuk yoluyla çözümünde şu faydalar bulunmaktadır:²³

Yargısal çözüme göre arabuluculuk genellikle daha kısa sürer. Yargısal çözüme göre arabuluculuk çok daha az maliyetli ve masraflıdır.

Yargısal çözümde karar verme yetkisi üçüncü bir kişinin elinde iken arabuluculukta anlaşma belgesinin içeriği veya anlaşamama hali tarafların iradesindedir; yani arabuluculukta sonuç tarafların kontrolindedir.

Yargısal çözümde kimin ne ölçüde haklı olduğuna bakılırken, arabuluculukta çözüme ulaşmada taraf menfaatleri esas alınır.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz Özbek, s. 284 vd ; Süha Tanrıver, “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, Makalelerim II, Ankara 2011, s. 3-29, s. 10; Pekcanitez, Hakan, Pekcanitez Usûl, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul 2017, s. 2804 vd; Pekcanitez s. 14-15; Muhammet Özekes, “Uyuşmazlık Çözüm Yolları İçinde Arabuluculuk ve Bir Düzenleme Önerisi”, HPD 2006, S. 7, s. 40-45, s. 43-44; Alper Bulur, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi”, ABD 2007, S. 4, s. 30-46, s. 41 vd; Bozdağ, s. 109 vd; Frijof Haft/ Katharina Gräfin von Schlieffen, Handbuch Mediation, Aufl. 2, München 2009, s. 73 vd.

Mahkemelerde alenilik esas iken, arabuluculukta güvenilirlik ve gizlilik esastır²⁴.

Mahkemelerin çözüm usulü esnek değildir; buna karşın arabuluculuk yöntemi taraflara ve uyuşmazlığa uygun olarak belirlenir.

Yargısal çözüm yollarında verilen kararlar bir taraf veya iki taraf da kaybeder; tarafların ilişkileri bozulur; arabuluculukta ise kazan-kazan kuralı geçerlidir.

Arbulucuk, uzlaştırmadan (veya uzlaşmadan) farklıdır.²⁵ Uzlaştırma, taraflardan tümüyle bağımsız ve objektif bir konumda bulunan üçüncü kişinin, aralarında uyuşmazlık bulunan taraflara, somut olayın koşullarına ve özelliklerine göre şekillenecek çeşitli çözüm önerileri sunup; onları bu çözüm önerilerine müzakere etmesini ve önerilen çözüm önerilerinden birisi üzerinde anlaşmaya ulaşmalarını amaçlayan bir alternatif çözüm yöntemidir.²⁶ Arabuluculuk ise, uyuşmazlık içine düşmüş olan tarafları konuşmak ve müzakerelerde bulunmak amacıyla bir araya getiren, birbirlerini anlamalarını ve bu suretle “*kendi çözümlerini kendilerinin üretmelerini sağlamak*” için aralarındaki iletişimi kolaylaştıran, uzmanlık eğitimi almış, bağımsız, tarafsız ve objektif bir konumda bulunan üçüncü kişinin katkısıyla ya da katılımıyla yürütülen, gönüllü olarak işlerlik kazanan bir uyuşmazlık çözme yöntemidir. Bir başka ifade ile, arabulucu, uyuşmazlık hakkında herhangi bir karar veremez, taraflara çözüm önerilerinde bulunamaz. Arabulucu, sadece sistematik bir biçimde iletişim teknikleri uygulamak suretiyle, taraflar

²⁴ “Tarafların birbiriyle rahatça iletişim kurabilmesi için arabuluculuk sürecinin aleni olmaması gerekir. Tarafların arabuluculuk sürecinde ortaya koydukları menfaat ve beklentilerinin, ileride kendileri aleyhine sonuç doğurma ihtimali varsa bu ihtimal taraflar arasındaki iletişime ve uzlaşma sürecine zarar verecektir. Taraflardan birinin arabuluculuk ile diğer tarafın sırlarını öğrenmek ya da hakem huzurundaki konumunu güçlendirmek istemesi olasıdır. Arabuluculuğun, ileride görülecek bir davaya hazırlık süreci olarak değil, başlı başına uyuşmazlığın mahkeme dışı çözüm yöntemlerinden birisi olarak anlaşılması gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz Çiğdem Yazıcı Tıktık, Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, İstanbul 2013, s. 51 vd.

²⁵ Özbay, s. 466; Süha Tanrıver, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, Arabuluculuk Kurumuna Hukuki ve Sosyolojik Bir Bakış”, Makalelerim III, Ankara 2011, s. 67-87, s. 76.

²⁶ Tanrıver-Arbuluculuk Kurumu, s. 76; Melis Taşpolat Tuğsavul, Türk Hukukunda Arabuluculuk, Ankara 2012, s. 29 vd.

arasında iletişimin kurulmasını kolaylaştırır ve diyalog sürecinin işlerlik kazanmasına ve bunun canlı tutulmasına katkı sağlar; taraflara rahat ve özgür bir müzakere ortamı yaratmak suretiyle, sorumlulukları kendilerine ait olmak üzere çözümleri kendilerinin bulmasına yardımcı olur. Diğer bir anlatımla arabulucu, uyuşmazlığa bir karar vermek suretiyle çözmeyi değil; ikna ve telkin ile tarafların yeniden müzakerelelere girişmelerine ve bir anlaşma sağlamalarına imkân veren bir ortamı oluşturmayı hedefler; haklıyı veya haksızı bulmaya yahut belirlemeye yönelik olarak değil, tarafların her ikisinin de menfaatlerinin en uygun bir şekilde dengelenmesini öngören bir anlaşma zemininin bulunmasına çaba sarfederek uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasını gerçekleştirir.²⁷

2- Arabuluculuğa Başvurulabilecek Uyuşmazlıklar

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1’de arabuluculuğa başvurulabilecek olan uyuşmazlıkların kapsamı belirlenmiştir: *“Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır. Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir”*. Buna göre, sadece tarafların üzerinde tasarruf edebilecekleri özel hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuğa başvurulması mümkündür. Dolayısıyla, kamu düzenine ilişkin olan²⁸ ve tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmalarına olanak vermeyen huku-

²⁷ Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu Hükümet Gereğiği madde 2; ayrıca bkz Tanriver-Arabuluculuk Kurumu, s. 73-75; Özbay, s. 466 vd.

²⁸ “Kamu düzeni kavramı ülke içinde zamanla değişebileceği gibi, her ülkenin kamu düzeni anlayışı o ülkenin sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlâk anlayışına göre de değişiklik gösterir. Bu itibarla Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamında arabuluculuğa elverişlilik belirlenirken zikredilen kamu düzeni, Türk kamu düzeni olarak anlaşılmalıdır. Kamu düzenine ilişkin konularda tarafların sulh olamayacakları ve tahkime gidemeyecekleri kabul edilmektedir. Kamu düzeninin yanı sıra emredici kurallara, ahlâka, kişilik haklarına aykırı olan yahut konusu imkânsız olan arabuluculuk sözleşmeleri de geçersizdir.” (Akil s. 79-80); “Uyuşmazlığın arabuluculuğa elverişli olması bakımından geçerlilik taşıyan kamu düzeni kavramı, dava yoluna başvurulmuş bir uyuşmazlık bakımından geçerlilik taşıyan kamu düzeni kavramına nazaran daha dar ve daha sınırlı bir içeriğe sahip olacaktır. Örneğin, taşkın yapı sahibinin iyi niyetli olup olmadığının araştırılması gereğinin kamu düzeninden sayılması, aynı uyuşmazlık arabuluculuğun önüne geldiğinde geçerli sayılmamalıdır.” (Bulur, s. 500).

ki ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda arabuluculuğa başvurulamaz.²⁹ Söz konusu düzenleme tarafların üzerinde sulh olabilecekleri veya tahkim yoluna gidebilecekleri konularda (HMK m. 408) da aynı yöndedir.³⁰

3- Kadına Karşı Şiddet İddiasında Arabuluculuk Kurumu

Aile içi şiddet ile kadına karşı şiddet kavramlarının yukarıda da ayrıca belirtildiği üzere birbirinden ayırt edilmesi gereki;³¹ çünkü, gerek İstanbul Sözleşmesi'nde gerek Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da her iki kavram da birbirinden ayırt edilerek ve ayrı ayrı tanımlanarak kullanılmıştır. Bu sebeple arabuluculuk kurumu ile "*aile içi şiddet*" ve "*kadına karşı şiddet*" kavramlarının ayrı ayrı değerlendirilmesi, arabuluculuğun uygulama alanının tespiti bakımından yerinde olacaktır.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1/2 son cümle'de, "*aile içi şiddet iddiasını*" içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı açıkça ve özel olarak belirtilmiştir. Burada hemen şunu belirtmek isteriz ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığına ilişkin bu hüküm Kanunun Tasarı halindeki metninde yer almamaktaydı ve bu hüküm sonradan eklenmiştir.³² Sonradan eklenen hükme ilişkin Adalet Komisyonu Raporunda arabuluculuk sırasında yapılan müzakerelerin tarafların eşitliği ilkesine dayandığı, arabuluculuğun tarafların kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortamda gerçekleştirilmesi gerektiği, oysa aile içi şiddet olaylarının varlığı halinde taraflardan birinin diğerini tehdit etmesi veya benzeri sebeplerin varlığı halinde tarafların kendilerini güvende hissedemeyecekleri ve eşitlik ilkesinin gerçekleşemeyeceği, bu itibarla söz konusu uyuşmazlıkların arabuluculuğa uygun olmadığı ifade edilmiştir.³³ Ancak bu hükmün aksi ile yorumundan, aile

²⁹ Özbek, s.1184.

³⁰ Ejder Yılmaz, "Arabuluculuğun Yasa İle Düzenlenmesi, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", Prof.Dr. Tuğrul Arat'a Armağan, Ankara 2012, s. 1275-1297, s. 1959; Seda Özmumcu, "Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış", İstanbul 2013, s. 281; Akil, s. 78, 81.

³¹ Demir, s. 221.

³² Taşpolat Tuğsavul, s. 113 dn 29; Akil, s. 123-124.

³³ Bkz Taşpolat Tuğsavul, s. 113 dn 29; Akil, s. 123-124.

içi şiddet iddiasını içermeyen uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olduğu sonucunu çıkarabiliriz.³⁴

Kadına karşı şiddet, özellikle aile içi bir şiddet vakiası olarak ortaya çıkar ise, söz konusu uyuşmazlık Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1 açık hükmüne göre, mutlak surette arabuluculuğa elverişli değildir. Ancak bununla birlikte yabancı hukuk doktrininde aile içi şiddet veya kadına karşı şiddet iddiasına ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuk kurumunun uygulanıp uygulanamayacağı yönünde bir tartışmanın da söz konusu olduğunu belirtmek isteriz³⁵. Doktrindeki bir görüşe³⁶ göre, aile içi şiddet vakiasına ilişkin bir uyuşmazlık, arabuluculuk ile hiç bir şekilde çözüme kavuşturulma-

³⁴ “Örneğin bir boşanma davasında, boşanma kararı ile çocuğun velayeti konusunda mahkeme tam yetkilidir, bu konuda taraf iradeleri mahkemeyi bağlamaz. Keza, aile içi şiddetin söz konusu olduğu durumlarda, arabuluculuk yoluyla uyuşmazlık çözülemez. Çünkü bu hususlar kamu düzenindedir. Ancak, (aile içi bir şiddet söz konusu değilse) tarafların boşanma konusundaki iradeleri ve velayet konusundaki anne-babanın ve çocuğun görüşleri de alınmalı ve en iyi sonuca varılmaya çalışılmalıdır; çok ciddi sakıncaları yoksa taraflara rağmen bir çözüm üretilmemelidir.” (Pekcanıtez Usûl-Özekes s. 2829); “Kanunda aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı belirtilmiştir. Buna karşılık, Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu madde 18,3’te arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların bir kısmının arabuluculuğa elverişli olduğu açıkça anlaşılmaktadır.” (Akil, s. 123).

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz Jane C. Murphy/Robert Rubinson, “Domestic Violence and Mediation, Responding to the Challenges of Crafting Effective Screens”, *Family Law Quarterly* 2005, N.1, Vol. 39, s. 53-85, s. 53 vd; Nancy Ver Steegh, “Yes, No, and Maybe, Informed Decision Making About Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence”, *William & Mary Journal of Women and the Law*, N. 145, Vol. 9, 2003, S. 145-206, s. 145 vd; Karla Fischer/Neil Vidmar/Rene Ellis, “Procedural Justice Implications of ADR in Specialized Contexts, The Culture of Battering and The Role of Mediation in Domestic Violence Cases”, *Science and Technology of Law Review* 1993, Vol. 46, s. 2117-2174, s. 2117 vd; Anita Vestal, “Domestic Violence and Mediation, Concerns and Recommendations”, <http://www.mediate.com/articles/vestal3.cfm>, erişim tarihi: 31.03.2017; Kerry Loomis, Domestic Violence and Mediation, A Tragic Combination for Victims in California Family Court, *California Western Law Review*, 1999, N. 2, s. 355-370, s. 355 vd; Mediation Booklet (A practical guide to assist women to prepare for mediation, understand their rights and answer commonly asked questions about the mediation process with particular reference to family and domestic violence situations, Women’s Law Centre, <https://nwlc.org/> erişim tarihi: 31.01.2017.

³⁶ Sarah Krieger, “The Dangers of Mediation in Domestic Violence Cases”, *Cardozo Women’s Law Journal*, Vol. 2, 2002, s. 235-260, s.235vd; Laurel Wheeler, “Mandatory Family Mediation and Domestic Violence”, *Sothern Illinois University Law Journal*, Vol. 26, 2002, s. 559-573, s. 559 vd.

malıdır. Doktrindeki diğer bir görüşe³⁷ göre ise, devlet yargılamasının uzun sürmesi ve arabuluculuğun devlet yargılamasının yanında yedek can kurtaran bir işlevi yerine getirebilmesi sebebiyle, aile içi şiddet vakasına ilişkin uyuşmazlıkların çözümü için arabuluculuk kurumuna başvurulması yerindedir.

Bugün Türk hukuk doktrinindeki bazı görüşlere göre de, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1, 2. fıkrada son cümlede yer alan aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların peşinen arabuluculuğa elverişli olmadığı ifadesinin isabetli olmadığı belirtilmektedir.³⁸

Burada tartışılması gereken bir diğer önemli sorun ise, aile içi şiddet iddiası içerisinde yer almayan, fakat sadece kadına karşı şiddet iddiasından kaynaklanan özel hukuka ait uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olup olmadığıdır. Zira Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1 dikkate alındığında, hüküm sadece aile içi şiddet iddiasına ilişkin uyuşmazlıkları kapsam dışında bırakmıştır³⁹. Kanaatimizce bu durumun iki farklı açıdan değerlendirilmesi düşünülebilir. Birincisi, kanun koyucu hükümde her ne kadar “*aile içi şiddet iddiası*” ifadesini kullansa da bunun içerisinde “*kadına karşı şiddet iddiası*” da yer almalı ve arabuluculuğa başvuru yolu kapatılmalıdır. İkincisi ise, kadına karşı şiddet iddiasına ilişkin bir uyuşmazlık anılan madde kapsamı içerisinde yer almadığı için, kadına karşı şiddet iddiasının arabuluculuk yolu ile çözüme kavuşturulmasının mümkün olmasıdır. Gerçekten de kadına karşı şiddetin aile içi şiddet içerisinde yer almadı-

³⁷ Alexandra Zylstra, “Mediation and Domestic Violence: A Practical Screening Method for Mediators and Mediation Program Administrators”, University of Missouri School of Law Scholarship Repository, N.1, 2001, s. 253-300, s. 253 vd; Neil S. Jacobson/John M. Gottman, “When Men Batter Women, New Insights into Ending Abusive Relationships”, New York 2007, s. 5 vd.

³⁸ Bkz ve karşı. Özbek, s. 1195; Demir, s. 220; Mustafa Göksu, Civil Litigation and Dispute Resolution in Turkey, Ankara 2016, s. 277; Pekcanitez Usûl-Özkes s. 2828-2829; Akil, s. 124-125.

³⁹ Ayrıca, 20.03.2012 tarihli resmi gazetede yayımlanan, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile ilgili olarak kadına karşı şiddetenden kaynaklanan uyuşmazlıklara uygulanıp uygulanmamasına ilişkin 26.01.2013 tarihli resmi gazetede yayımlanan Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nda da bir ifade yer almamaktadır. Kanaatimizce bu bir eksiklik ve söz konusu Kanuna ilişkin uyuşmazlıkların Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu’nun uygulama kapsamının hangi ölçüde olduğuna veya olmadığına ilişkin açık bir düzenleme yapılması yerinde olurdu.

ğı bazı durumlarda arabuluculuğa başvuru imkânını kapatmak bazen bizi adil olmayan bir çözüme götürebilecektir. Özellikle sözlü şiddet, hakaret, ekonomik şiddete ilişkin durumlarda arabuluculuğa başvuru imkânının açık olduğu düşünülebilir; örneğin, hakareten kaynaklanan bir manevi tazminat davasında arabuluculuğa başvurmak mümkün olabilmelidir. Bir başka örnek üzerinden hareket edecek olursak, kadın bir sürücünün, bir başka erkek sürücü tarafından trafikte salt kadın olması sebebiyle park kavgası yaşaması ve arabasına zarar vermesi ve kadına hakaret etmesi sonucunda ortaya çıkan maddi ve manevi tazminat davalarında da arabuluculuğa başvuru yolunun açık olduğu kabul edilebilmelidir. Unutulmamalıdır ki, arabuluculuk yolu mahkemelerdeki dava yolu imkânını hiçbir şekilde kapatmaz; bilakis taraflara adalete erişim açısından davanın dışında ek bir imkân tanır.⁴⁰ Ayrıca, taraflar gönüllü olarak bu sürece dahil olabilirler ve her zaman arabuluculuk yolundan vazgeçebilirler. Bu bakış açısından düşünüldüğünde, her somut olayın özelliklerine, uygulanan şiddetin tipine göre, arabuluculuk yoluna başvuru imkânının açık olup olmadığının ayrı ayrı irdelenebilmesi gerekir.

İstanbul Sözleşmesi madde 48, zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm usulleri veya hükümlerinin yasaklanması başlığı altında şu şekilde hükme bağlanmıştır: “Taraflar, işbu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddete ilişkin olarak arabuluculuk ve uzlaştırma da dahil olmak üzere, zo-

⁴⁰ Arabuluculuk, mahkemeye alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi değildir; hukuki uyuşmazlığın mahkemece çözümünde tamamlayıcı işleve sahiptir. Alternatif kelimesinin markalaştırılması kutuplaşma riskini de arttırmaktadır. Bkz Yıldırım s. 338; “Arabuluculuk bilinmediği için maalesef yanlış açıklamalar yapılıyor, yazılar yazılıyor, demeçler veriliyor. Zannediliyor ki arabulucu tarafları dinledikten sonra hakim gibi karar verecek. Ya da arabulucu tarafları uzlaşmaları için karar vermeye zorlayacak. Arabulucu hiçbir öneri getirmeyen, taraflara tamamen eşit mesafede, tarafsız, bağımsız bir kişi. O yüzden, onun bir çözüm önermesi, tarafları bir çözüme ikna etmesi veya onlara baz çözümler önermesi kesinlikle söz konusu değil.” Hakan Pekcanitez, “Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanun Tasarısının Tanıtımı”, Medenî Usûl ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı-VI, Ankara 2008, s. 245-300, s. 256; Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz, Medenî Usûl Hukuku B.2, Ankara 2016, s. 756; Ayrıca kadınların dava yoluyla adalete erişimi çeşitli zorluklar yaratabilmektedir; örneğin, kadınların hukuksal problemlerde danışma ve temsil eksikliği, kadınların mahkemelere fiziki erişimi ve maddi erişimindeki sıkıntıları, yargısal maliyetlerin yüksekliği, davaların görülme hızındaki yavaşlık, karmaşık usul işlemleri, hukuk dilinin anlaşılabilirliği, mahkeme kararlarının uygulanmaması gibi. Bkz. Duygu Aydın Hatipoğlu, Kadınların Adalete Erişimi, ABD 2015, S. 4, s. 77-107.

runlu alternatif çözüm yollarını yasaklamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri alır". Söz konusu hükümden hareketle, kadına karşı şiddet iddiasından kaynaklanan uyuşmazlıklar hiç bir şekilde zorunlu arabuluculuğa tabi tutulamaz. Bu hükmün aksi ile yorumundan, kadına karşı şiddet iddiasından kaynaklanan uyuşmazlıklar için, arabuluculuğa ancak ihtiyari olarak başvurulabileceği anlaşılmaktadır.⁴¹ Bir başka deyişle, İstanbul Sözleşmesi'nde her türlü şiddetten kaynaklanan uyuşmazlıklar hakkında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurunun Kanunda zorunlu tutulmasının yasaklanması istenmiştir; dolayısıyla şiddetten kaynaklanan uyuşmazlıklarda ihtiyari (gönüllü veya isteğe bağlı) alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulmasının kanunla düzenlenmesinde bir engel yoktur⁴². Doktrindeki diğer bir görüşe⁴³ göre ise, sözleşmenin zorunlu alternatif uyuşmazlıkları çözüm usulleri ve hükümlerinin yasaklanması başlığını taşıyan 48. maddesinin birinci fıkrasına göre taraflar, iş bu sözleşme kapsamındaki her türlü şiddete ilişkin olarak arabuluculuk ve uzlaştırma da dahil olmak üzere, zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerini yasaklamak üzere gerekli hukuki ve diğer tedbirleri alır. Buna göre, aile içi şiddet de dahil olmak üzere, tarafların sözleşme kapsamında şiddete yönelik olarak arabuluculuk ve uzlaştırmayı kapsayacak şekilde zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerini yasaklamak üzere gerekli hukuki ve diğer tedbirleri alması gerekir. Bu görüşten hareketle Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1, 1 hükmü ile Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin 48. maddesindeki hüküm uyum içerisindedir.

Aslında arabuluculuk müzakerelerinin, tarafların herhangi bir korku veya baskı altında olmadan, gönüllülük ve eşitlik ilkesine göre, tarafların kendilerini güvende hissedecekleri bir ortamda gerçekleştirilmesi gerektiğinden, aile içi şiddetin varlığı halinde arabuluculuk müzakereleri sürdürülemezdir; çünkü taraflardan birinin şiddet

⁴¹ Arabuluculuğun başarılı olabilmesi, tarafların gönüllü olarak ve istekle bu işi yapmalarına bağlıdır; aksi takdirde bir verim beklemek zordur. Bkz Elif Kısmet Kekeç, Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, Ankara 2011, s. 68.

⁴² Bkz Özbek s. 1190.

⁴³ Taşpolat-Tuğsavul, s.113 dn 29.

gördüğü çatışmalarda, mağdur genellikle korkudan reddedemediği için veya tekrar şiddete uğramaktan kaçınmak için arabuluculuğa katılmayı kabul edebilir ki, bu da arabuluculuğun niteliğine asla uymayan bir durumdur.⁴⁴ Bu sebeple, taraflardan birinin şiddet ve tehdit altında olduğu vakialarda arabuluculuğa başvurulmamalı veya arabuluculuk sürdürülmemelidir.⁴⁵

Bizim de doktrinde katıldığımız bir görüşe gör,⁴⁶ aile arabuluculuğu, kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddeti önlemek için bir yöntem olarak kullanılabilir; buna göre İstanbul Sözleşmesi'nin amaçları arasında, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarının korunması, kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak ve aile içi şiddet mağdurlarına yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politikalar ve tedbirler geliştirmek yer almaktadır (Sözleşme m.1). O halde aile arabuluculuğu, Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemek için bir yöntem olarak kullanılabilir. Böylece aile arabuluculuğu, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetten arındırılmış bir ülke yaratma hedefinde etkili bir araç olabilir. Nitekim arabuluculuk üzerinde yapılan uluslararası araştırmalar, arabuluculuğun özellikle kadınlara karşı işlenen şiddet olmak üzere, şiddetin tedavisi ve önlenmesinde kullanılan başarılı yöntemlerden biri olduğunu ispat etmiştir.⁴⁷ Ayrıca bugün yabancı ülkelerde arabuluculuğun en çok uygulandığı alanlardan birisi aile arabuluculuğudur.⁴⁸ Bu gelişmelerin sonucu ülkemizde de yavaş yavaş aile hukukundan doğan uyuşmazlıklarda arabuluculuk yöntemine başvurulabileceği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Bununla ilgili olarak Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği madde 16, 1/e'de aile danışmanlarına, aile içi şiddetin önlenmesine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini vermek

⁴⁴ Özbek, s. 1189.

⁴⁵ Özbek, s. 1189.

⁴⁶ Özbek, s. 1190 vd; aynı yönde Akil, s. 124-125; Bozdağ, s. 116 vd.

⁴⁷ Sara Cobb, "The Domestication of Violence in Mediation", *Law and Society Review* 1997, N. 3, Vol.31, s. 397-440, s. 398 vd; Mediation Booklet, s. 23 vd.

⁴⁸ Marian Roberts, *Mediation in Family Disputes, Principles of Practice*, Thrd. Edt. Burlington 2014, s. 5 vd; Haft/Schlieffen/Mähler/Mähler, s. 458 vd.

⁴⁹ Alper Uyumaz/ Kemal Erdoğan, *Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları*, DEÜHFD 2015, S.1, s. 119-169, s. 140 vd; Özbek s. 847 vd.

görevi yüklenmiştir. Buna göre, aile arabuluculuğu kapsamında aile içi şiddetin önlenmesi için rehberlik ve danışmanlık hizmeti yerine getirilebilir. Aile içi şiddet vakasında arabuluculuğa başvuru yolunun tamamıyla kapatılarak ilgililerin davaya yönlendirilmesi, özellikle şiddet uygulayana aile bireyinin daha da fazla öfkelenmesine yol açabilir; aile arabuluculuğu bu aşamada devreye girerek şiddet uygulayan aile bireyinin hatasını anlamasına, pişmanlık duymasına yardımcı olabilir; bu şekilde aile bireyleri arasındaki ilişki yeniden düzenlenebilir.⁵⁰

Özellikle, arabuluculuğun başarılı ve güvenli olabilmesinin en önemli koşulu her iki tarafın da bu sürece dahil edilmesi ve işbirliğidir. Arabulucunun, tarafların sürece dahil olabilmelerini ve kendilerini güvende hissedebilmelerini sağlaması gerekir. Taraflardan biri diğer tarafla aynı odada yer almak istemiyorsa, arabuluculuğun bir başka yöntemle gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Örneğin, gölge arabuluculuk (shuttle mediation) yöntemi ile, tarafların ayrı ayrı odalarda veya ayrı ayrı günlerde arabulucu ile biraraya getirilmesi sağlanabilir.⁵¹ Zira, arabuluculuk yönteminin en karakteristik özelliği esnekliğidir; arabulucu, yöntemi gelişen şartlara ve tarafların kendi öncelik ve endişelerine göre yeniden düzenleyebilir.⁵²

Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet sadece ülkemiz için değil, bütün dünya ülkeleri için büyük bir problem teşkil etmektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde bu durum büyük bir sorundur ve sorunların çözümünde (aile) arabuluculuk yöntemlerinin uygulanabilmesi desteklenmektedir.⁵³ Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin ilk defa uygulanmaya başlandığı yer de Amerika Birleşik Devletleri olup, yaklaşık altmış senedir uyuşmazlıkların çözümünde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri icra edilmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla, aile içi şiddet veya kadına karşı şiddette arabuluculuğun uygun olup olamayacağının tartışılmasının Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmaya

⁵⁰ Özbek, s. 1189.

⁵¹ Mediation Booklet, s. 23 vd.

⁵² Gülgün İldır, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler, Ankara 2003, s. 94; ayrıca bkz Kısmet Kekeç, s. 42 vd; Christopher W Moore, Arabuluculuk Süreci, The Mediation Process, B.4, Çevirmenler, Kaçmaz, Tarkan/ Tercan, Mustafa, Ankara 2016, s. 179 vd.

⁵³ Loomis, s. 355 vd; Fischer/Vidmar/Ellis, s. 2117 vd.

⁵⁴ Bkz ve karşı. Haft/Schlieffen/Hehn, s. 176; Yazıcı Tıktık, s. 15 vd; Taşpolat Tuğsavul, s. 32 vd; Bulur-Arabuluculuk, s. 31; Özbay, s. 461 vd.

başlanması da pek şaşırtıcı değildir. Hatta Amerika Birleşik Devletlerinin etkisi ile, bu konu Avrupa'da da tartışma konusu olmuştur.⁵⁵ Dolayısı ile Avrupa'da da aile içi şiddete ilişkin vakıaların arabuluculuk kapsamında olması gerektiği, fakat aile içi şiddetin görüldüğü uyuşmazlıklarda özel bazı tekniklerin uygulanması ve şiddete maruz kalan tarafın güvenliğinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir.⁵⁶ Ancak, bizim ülkemizde Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu 2013 yılından beri uygulanmaktadır. Dolayısı ile arabuluculuk kurumu henüz ülkemizde yeni yeni gelişebilmekte ve hatta anlaşılabilir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan kadınlar ile ülkemizde yaşayan kadınların sosyo ekonomik konumlarının, eğitimlerinin birbirinden çok farklı olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Türkiye'de Güneydoğu Anadolu'da bir köyde yaşayan bir kadının, aile içi şiddet veya kadına karşı şiddet vakiası ile karşı karşıya kalması durumunda, karşı taraf ile eşit bir konumda haklarını bilerek arabuluculuk sürecine dahil olması günümüzde oldukça zordur.⁵⁷ Zira aile içi şiddet gören kadınların, şiddet olayını dışa yan-

⁵⁵ Bkz Council Of Europe, Family Mediation (Aile Arabuluculuğu Konuda Tavsiye Kararı), No. R. (98) 1, and Explanatory Memorandum, Strasbourg 1999, s. 7-9; Mustafa Özbek, "Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı, Aile Arabuluculuğu", *DEÜHFD* 2005, S. 2, C.VII, s. 71-102, s. 85, 97; Bozdağ, s. 117.

⁵⁶ Bozdağ, s. 117-118.

⁵⁷ "Aile uyuşmazlıklarının tarafları, genelde birbirine bağlı veya ileride birbiriyle ilişki içinde olması gereken kişilerdir. Bu uyuşmazlıklar, üzüntü verici ve sorunları arttırabilecek ortamlarda ortaya çıkarlar ve çocuklar başta olmak üzere ailenin bütün üyelerini etkilerler. Üstelik, aile uyuşmazlıklarında gizlilik önemli bir konudur. Fakat, ülkemizde bu konuda yeterli bir düzenleme ve uygulama bulunmadığı görülmektedir. (Pekcanitez Usûl-Özkes, s. 2828-2829); ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir kararında aile arabuluculuğunun taraflar arasındaki uyuşmazlığın giderilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini ve Türkiye'nin durumun gerektirdiği ölçüde gerekli önlemleri almadığını karara bağlamıştır. Bkz AIHM (ikinci daire), 06.12.2011, Cengiz Kılıç-Türkiye Davası, Başvuru No: 16192/06; "Medeni Kanunumuzun 162'inci maddesi hayata kast pek kötü veya onur kırıcı davranışı mutlak bir boşanma sebebi kabul etmiştir. O halde şiddete uğrayan eşin bu hükümlere dayanarak boşanma davası açma hakkı vardır. Acaba eş buna cesaret edebilecek midir? Boşandığı takdirde ekonomik açıdan geçimini kim temin edebilecektir? Üç çocuk ile birlikte barınmasını geçimini kim temin edecektir? Kadınlar bu tür olaylarda bu kaygıyı taşımaktadır. ...Özellikle uzun süren evliliklerde ve özellikle kadınlar uzun yıllarını verdiği kocasının, kendisi ve çocuklarını sokağa atıp yeni bir bahar yaşamasına ve yuva kurmasına müsaade etmek istemiyorlar. Bunu yaparken boşandığında kocasından miras alamayacağı, hükmedilerek nafaka ile kendisi ve çocuklarını geçinderemeyeceği gibi maddi

sıtması kadın açısından alçaltıcı bir durum olarak kabul edilmektedir; kadınların bu ön yargısı, aile içi şiddetin resmi kurumlara aktarılmasını da engellemektedir.⁵⁸

Kanaatimizce, kadına karşı şiddet iddialarına ilişkin vakialarda aile arabuluculuğuna başvurulabileceği varsayılmış olsa bile, öncelikle aile arabuluculuğu ile ilgili özel eğitimler verilmeli ve bu alanda arabulucuların uzmanlaştırılması sağlanmalıdır. Hatta bu konuyla ilgili olarak aile danışmaları ile aile arabulucuların birlikte ve uyumlu çalışabilmelerine ilişkin uygulamalı seminerler düzenlenmelidir. Zira aile danışmaları ile aile arabulucuları gerek meslek olarak gerek uyguladıkları yöntem olarak birbirinden farklıdırlar.⁵⁹ Ancak, yürürlükteki mevzuattta yer alan arabuluculuk eğitimlerinin niteliği ve kapsamının, aile içi şiddetin veya kadına karşı şiddetin arabuluculuk yoluyla çözümlenebilmesine yönelik olarak çok daha fazla geliştirilmesi gerekir. Bu noktada arabuluculuk konusunda gerek hukukçulara yönelik gerekse toplumun bilgilendirilmesine yönelik çalışmaların daha da artırılması yerinde olacaktır.⁶⁰

Sonuç

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1/2’de aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı özel olarak hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, kadın, aile içi şiddete maruz kalması durumunda arabuluculuk kurumuna başvuramayacaktır. Ancak, aile içi şiddet ve kadına karşı şiddet kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Nitekim Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nde her iki kavram da birbirinden ayırt edilmiştir. Sözleşmenin 48. maddesinde ise, aile içi şiddet iddiasını içeren

kaygıları yanında, kocasının yeni bir evlilik yapmasına ilişkin kıskançlık duyguları etkili olmaktadır. (Ahmet Kılıçoğlu, “Aile İçi Şiddetin Medeni Hukuktaki Yanılgıları, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet”, Ankara 2014, s. 105-112, s. 109-110).

⁵⁸ Uçar, s. 103.

⁵⁹ Bkz ve karşı. Roberts, s. 21 vd; Haft/Schlieffen/Mähler/Mähler, s. 21 vd; Akkaya, s. 42 vd.

⁶⁰ Özellikle arabuluculuk konusunda ülkemizde yaşayan toplumun bakış açısı hakkındaki değerlendirmeler için bkz Pekantez-Değerlendirme, s. 247 vd.

uyuşmazlıklarda zorunlu olarak arabuluculuğa başvurulması hususu yasaklanmıştır. Söz konusu hükmün aksi ile yorumundan, aile içi şiddet iddiasına ilişkin olgularda isteğe bağlı arabuluculuk kurumunun Sözleşmeye göre yasaklanmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Aile içi şiddet iddiası içerisinde yer almayan, fakat sadece kadına karşı şiddet iddiasından kaynaklanan özel hukuka ait uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olup olmadığı hususunun da tartışılması gerekir. Zira Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu madde 1 dikkate alındığında, hüküm sadece aile içi şiddet iddiasına ilişkin uyuşmazlıkları kapsam dışında bırakmıştır. Kanaatimizce bu durumun iki farklı açıdan değerlendirilmesi düşünülebilir. Birincisi, kanun koyucu hükümde her ne kadar “*aile içi şiddet iddiası*” ifadesini kullansa da bunun içerisinde “*kadına karşı şiddet iddiası*” da yer almalı ve arabuluculuğa başvuru yolu kapatılmalıdır. İkincisi ise, kadına karşı şiddet iddiasına ilişkin bir uyuşmazlık anılan madde kapsamı içerisinde yer almadığı için, kadına karşı şiddet iddiasının arabuluculuk yolu ile çözüme kavuşturulmasının mümkün olabilmesidir.

Kanaatimizce bu noktada, aile arabuluculuğu kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddeti önlemek için bir yöntem olarak kullanılabilir; buna göre İstanbul Sözleşmesi'nin amaçları arasında, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarının korunması, kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak ve aile içi şiddet mağdurlarına yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politikalar ve tedbirler geliştirmek yer almaktadır. O halde aile arabuluculuğu, Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemek için bir yöntem olarak kullanılabilir. Böylece aile arabuluculuğu, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetten arındırılmış bir ülke yaratma hedefinde etkili bir araç olabilir. Nitekim arabuluculuk üzerinde yapılan uluslararası araştırmalar, arabuluculuğun özellikle kadınlara karşı işlenen şiddet olmak üzere, şiddetin tedavisi ve önlenmesinde kullanılan başarılı yöntemlerden biri olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, yürürlükteki mevzuattta yer alan arabuluculuk eğitimlerinin niteliği ve kapsamının, aile içi şiddetin veya kadına karşı şiddetin arabuluculuk yoluyla çözümlenebilmesine yönelik olarak çok daha fazla geliştirilmesi gerekir.

Kaynakça^{61*}

- Akın Merve, "Aile İçi Şiddet", Prof. Dr. Füsün Sokullu-Akıncı'ya Armağan, *İÜHFM*, 2013, S. 1, s. 27-41.
- Akil Cenk, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kapsamı", Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C.I, Ankara 2014, s. 75-137.
- Akkaya Tolga, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakim'in Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci, Aile Danışmanlığı", *ABD* 2014, S.4, s. 23-61.
- Arslan Ramazan/Yılmaz Ejder/Taşpınar Ayvaz Sema, *Medenî Usûl Hukuku*, B.2, Ankara 2016.
- Bakırcı Kadriye, "İstanbul Sözleşmesi", *ABD* 2015, S. 4, s. 133-204.
- Başözen Ahmet, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Üzerine Değerlendirme", *EÜHFD* 2007, S. 1, s. 235-239.
- Bozdağ Gonca Gülfem, "Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği", *GÜHFD* 2016, S. 1, s. 101-136.
- Bölükbaşı Özge, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması, Ankara 2015.
- Bulur Alper, "6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Uygulaması Hakkında Değerlendirmeler", Prof.Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C.I, Ankara 2015, s. 499- 514 (Bulur).
- Bulur Alper, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi, *ABD* 2007, S. 4, s. 30-46 (Bulur-Arabuluculuk).
- Cobb Sara, "The Domestication of Violence in Mediation", *Law and Society Review* 1997, N. 3, Vol.31, s. 397-440.
- Demir Şamil, "Arabuluculuk İle Aile İçi Şiddet ve Uzlaşmaya Tabi Suçların İlişkisi", *ABD* 2014, S. 2, s. 212-228.
- Deren Yıldırım Nevhis, "Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Düşünceler", Arabuluculuk Yasa Tasarısı Eleştiri ve Öneriler, İstanbul 2008, s. 81-96.
- Fischer Karla/Vidmar Neil/ Ellis Rene, "Procedural Justice Implications of ADR in Specialized Contexts, The Culture of Battering and The Role of Mediation in Domestic Violence Cases", *Science and Technology of Law Law Review* 1993, Vol.46, s. 2117-2174.
- Göksu Mustafa, *Civil Litigation and Dispute Resolution in Turkey*, Ankara 2016.
- Görgün Şanal, *Medenî Usûl Hukuku*, B. 5, Ankara 2016.

⁶¹ Kaynakçada kısaltılmış şekilleri gösterilmeyen eserler, metinde, yazarların soyadı ile belirtilmiştir. Aynı yazarın birden fazla eserine yollama yapılmışsa, kullanılan kısaltmalar, ilgili kaynağın yanında parantez içinde ayrıca gösterilmiştir.

- Haft Frijof/Schlieffen Katharina Gräfin von, Handbuch Mediation, Aufl. 2, München 2009 (Haft/Schlieffen/Bearbeiter).
- Hatipoğlu Aydın Duygu, "Kadınların Adalete Erişimi", *ABD* 2015, S. 4, s. 77-107.
- Ildır Gülgün, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler, Ankara 2003.
- Jacobson Neil S./Gottman John M., When Men Batter Women, New Insights into Ending Abusive Relationships, New York 2007.
- Kismet Kekeç, Elif, Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, Ankara 2011.
- Kılıçoğlu Ahmet, "Aile İçi Şiddetin Medeni Hukuktaki Yansımaları, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet", Ankara 2014, s. 105-112.
- Kuru, Baki, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Hakkında Görüş ve Öneriler", *MİHDER* 2010, S. 2, s. 237-246.
- Krieger, Sarah, "The Dangers of Mediation in Domestic Violence Cases", *Cardozo Women's Law Journal*, Vol.2, 2002, s. 235-260.
- Loomis, Kerry, "Domestic Violence and Mediation, A Tragic Combination for Victims in California Family Court", *California Western Law Review*, 1999, N. 2, s. 355-370.
- Mediation Booklet, a practical guide to assist women to prepare for mediation, understand their rights and answer commonly asked questions about the mediation process with particular reference to family and domestic violence situations, Woman's Law Centre of WA, fifth Edition, 2013 (<http://www.wlcwa.org.au/resources/Mediation-Booklet-Women-5th-edition-Oct-2013.pdf>). (Mediation Booklet).
- Moore Christopher W, Arabuluculuk Süreci, The Mediation Process, B.4, Çevirmenler, Kaçmaz, Tarkan/ Tercan, Mustafa, Ankara 2016.
- Murphy C. Jane/Rubinson, Robert, "Domestic Violence and Mediation, Responding to the Challenges of Crafting Effective Screens", *Family Law Quarterly*, N.1, Vol. 39, 2005, s. 53-85.
- Özbay İbrahim, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", *EÜHFD* 2006, S. 3-4, s. 459-475.
- Özbek Mustafa Serdar, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, C.1-2, B.4, Ankara 2016.
- Özbek Mustafa Serdar, "Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı (Aile Arabuluculuğu)", *DEÜHFD* 2005, C. VII, S. 2, s. 71-102 (Özbek-Avrupa Konseyi).
- Özekes, Muhammet, "Uyuşmazlık Çözüm Yolları İçinde Arabuluculuk ve Bir Düzenleme Önerisi", *HPD* 2006, S. 7, s. 40-45.
- Özkara Erdem/Can İ. Özgür, "Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Güncel Yasal Değişiklikler ve Adli Tıp", *TBBD* 2012, S. 2, s. 341-348.
- Özmumcu Seda, Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış, İstanbul 2013.

- Pekcanitez Hakan, Pekcanitez Usûl, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul 2017 (Pekcanitez Usûl- Yazar).
- Pekcanitez Hakan, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanun Tasarısının Tanıtımı", Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı-VI. Ankara 2008, s. 245- 300 (Pekcanitez-Değerlendirme).
- Pekcanitez Hakan, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri", *HPD* 2005, S. 5, s. 12-16.
- Polat Oğuz, Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, Çocuk İstismarı, Pedofili, Cinsel Şiddet, Duygusal Şiddet, Ankara 2015.
- Roberts Marian, *Mediation in Family Disputes, Principles of Practice*, Trd Edt., Burlington 2014.
- Şahin Ceylan Şule, *Geleneksek Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul 2009.
- Tanrıver Süha, "Türk Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulhe Teşvik Ödevi", *Makalelerim III*, Ankara 2016, s. 199-202 (Tanrıver-Sulh).
- Tanrıver Süha, *Türk Aile Mahkemeleri*, Ankara 2014 (Tanrıver-Aile).
- Tanrıver Süha, "Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk", *Makalelerim II*, Ankara 2011, s. 3-29 (Arabuluculuk).
- Tanrıver Süha, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, Arabuluculuk Kurumuna Hukuki ve Sosyolojik Bir Bakış", *Makalelerim III*, Ankara 2011, s. 67-87 (Arabuluculuk Kurumu).
- Taşpolat-Tuğsavul Melis, *Türk Hukukunda Arabuluculuk*, Ankara 2012.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, B. 10, Ankara 2005.
- Uçar Mehmet Ali, *Aile İçi Şiddet ve Koruma Yasası*, Ankara 2003.
- Uyumaz Alper/Erdoğan Kemal, "Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları", *DEÜHFD* 2015, S. 1, s. 119-169.
- Ver Steegh, Nancy, Yes, No, and Maybe, "Informed Decision a Making About Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence", *William & Mary Journal of Women and the Law*, N. 145, Vol.9, 2003, s. 145-206.
- Vestal, Anita, "Domestic Violence and Mediation, Concerns and Recommendations", <http://www.mediate.com/articles/vestala3.cfm>, erişim tarihi: 31.03.2017.
- Yazıcı Tıktık Çiğdem, *Arabuluculukta Gizliliğin Korunması*, İstanbul 2013.
- Yıldırım M. Kâmil, "İhtilafların Mahkeme Dışı Usullerle Çözülmesi Hakkında", Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 337-360.
- Yıldırım, M. Kâmil, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi, Arabuluculuk Yasa Tasarısı, Eleştiri ve Öneriler", İstanbul 2008, s. 35-80 (Yıldırım-Değerlendirme).
- Yılmaz Ejder, "Arabuluculuğun Yasa İle Düzenlenmesi, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", Prof.Dr. Tuğrul Arat'a

Armağan, Ankara 2012, s. 1275-1297.

Wheeler Laurel, "Mandatory Family Mediation and Domestic Violence", *Southern Illinois University Law Journal*, Vol. 26, 2002, s. 559-573.

Zylstra Alexandra, "Mediation and Domestic Violence, A Practical Screening Method for Mediators and Mediation Program Administrators", *University of Missouri School of Law Scholarship Repository*, N. 1, 2001, s. 253-300.

6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU'NA GÖRE KEFALET SÖZLEŞMESİNDE EŞİN RIZASI

CONSENT OF THE SPOUSE IN THE CONTRACT
OF BAILMENT IN ACCORDANCE WITH
TURKISH CODE OF OBLIGATIONS NO 6098

Fikriye Ceren SADIOĞLU*

Özet: Borçlar Hukukuna hâkim olan ilkelerden biri sözleşme özgürlüğü ilkesidir. Sözleşme özgürlüğü ilkesi kişilerin, sözleşmelerin kurulmasında ve koşullarının belirlenmesinde özgür iradeleriyle karar verebilme serbestisini ifade eder. Ancak bu özgürlük, mutlak ve sınırsız değildir. Bu özgürlüğün sözleşmeden veya kanundan doğan sınırları vardır. 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 193. maddesine göre kanunda aksine hüküm bulunmadıkça eşlerden her biri, diğeri ve üçüncü kişilerle her türlü hukukî işlemi yapabilir. Bu ilkeye göre eşler, herhangi bir kişinin ya da makamın onayını almaksızın her türlü hukukî işlemi yapabilirler. Fakat eşlerin sözleşme özgürlüğüne, ailenin korunması amacıyla, kanunlarla bazı sınırlamalar getirilmiştir. Türk Medenî Kanunu'nda kabul edilen kadın erkek eşitliği ilkesi gereği bu sınırlamalar, hem kadın hem de erkek eş için geçerlidir. Bahsettiğimiz bu sınırlamalardan biri, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 584. maddesinde düzenlenmiştir. Hükme göre eşlerden birinin kefalet sözleşmesi yapabilmesi, diğer eşin rızasına bağlanmıştır. Aynı maddede diğer eşin rızasının aranmayacağı istisnaî durumlara da yer verilmiştir. Bu çalışmada kefalet sözleşmesinde eşin rızası şartının hukukî niteliği tartışılarak, bu şartın aranmadığı durumlar incelenmiştir. Ayrıca maddede değinilmemiş olsa da uygulamada karşımıza çıkabilecek olan bazı hususlarda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. İlgili düzenlemenin madde gerekçeleri araştırılmış, konu ile ilgili Türk Hukukundaki çalışmalardan, Yargıtay kararlarından ve kaynak İsviçre Borçlar Kanunu'nun 494. maddesine ilişkin doktrindeki açıklamalardan yararlanılmıştır. Düzenlemenin yeterli olmadığı noktalara ilişkin olarak çözüm önerileri sunulurken normun koruma amacına dikkat edilmiş, temelde ailenin ve özellikle kadının korunması amacının yattığı gerçeği göz önünde tutulmuştur. Söz konusu düzenleme, uygulamada karşılaşılan problemlere uygulanması gerektiğinde bazı noktalarda eksik kalmakta, yoruma muhtaç bulunmaktadır. Ayrıca bu hükümle her ne kadar ailenin korunması amaçlansa da bu amaca ne kadar hizmet ettiği tartışmalıdır.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, cerenpalaz@gazi.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Kefalet Sözleşmesi, Kefalet Ehliyeti, Eşin Rızası

Abstract: One of the main principles of the Code of Obligations is the freedom of contract. The principle of freedom of contract means freedom of the individuals to take decisions at their own discretion in establishing contracts and defining their terms and conditions. However, this freedom is not absolute and unlimited. This freedom has its own limitations arising from the contract or code. In accordance with Article 193 of Turkish Civil Code no 4721, each of the spouse is entitled to engage in all legal transactions with each other and with third parties unless otherwise stipulated by law. In line with this principle, spouses are entitled to carry out all kinds of legal transactions without any approval of any other persons or authorities. However, some restrictions were imposed by laws on the freedom of contract of the spouses in order to protect the families. These restrictions are valid both for men and women based on the gender equality adopted by Turkish Civil Code. One of these restrictions were regulated in Article 584 of Turkish Code of Obligations no 6098. Pursuant to one of the articles of this law, spousal consent is sought to sign a contract of bailment. Some exceptional cases in which spousal consent is not sought are also stipulated under the same article. In this study, legal characteristics of the spousal consent principle in contract of bailment is discussed and the cases in which such principle is not sought are examined. The study also aims to present some recommendations on the methods to follow in case of some issues that may emerge in practice although not mentioned in the article. Justifications of the related articles in the Code were studied using the related studies in the Turkish law, decisions of the Supreme Court and explanations in the doctrine concerning Article 494 of the Swiss Code of Obligations. Protective purpose of the norm were observed while suggesting recommendations on whether the Code is sufficient or not, and the fact that this article basically aimed to protect the family and the women in particular were kept in mind. This legislation may not be sufficient at some points while applying to some problems that may emerge in practice and may need further interpretation. In addition, although this article aims to protect the families, it is questionable how much it serves for this purpose.

Keywords: Contract of Bailment, Mischievous Discretion, Consent of the Spouse

I. GİRİŞ

Toplum olarak kültürümüzün en önemli özelliklerinden biri 'hayır' diyememek. Özellikle bir arkadaş, akraba veya ahabamızın yardım istediğine 'hayır' demeyi beceremiyoruz. Hâl böyle olunca bir tanıdığımızın borcuna kefil olmamıza ilişkin ricasını geri çevirmek en çok zorlandığımız konular arasında. Günlük hayatta kişiler, kefalet sözleşmesine ilişkin olarak irade beyanında bulunurken bu beyanın

sonuçlarını ve sorumluluğunun ağırlığını tam olarak düşünemiyorlar.¹ Kefalet sözleşmesi genellikle bir dostluk veya arkadaşlık tezahürü olarak, ivazsız bir şekilde akdedilen yardım amaçlı bir sözleşme olarak karşımıza çıkıyor.² Başlangıçta sadece kağıt üstünde kalacak gibi görünen bu yardım, ne yazık ki yardımsever kişinin hem kendisinin hem de ailesinin ekonomik yıkımına yol açabiliyor.³ Yani kefalet büyük bir sorumluluk ve özellikle evli kişilerin kefil olmayı kabul etmeden önce çok iyi düşünmeleri gereken bir mesele.⁴

4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'ndan önce yürürlükte olan 743 sayılı Türk Kanunu Medenî'si'nin 169. maddesine göre evlilik birliğinde kadının kocası menfaatine üçüncü kişilere karşı geçerli bir şekilde borçlanabilmesi için sulh mahkemesi hâkiminin onayı gerekmektedir. Yani kadının, kocasının alacaklısı ile kocası lehine yaptığı kefalet sözleşmesi, sulh mahkemesi hâkimi tarafından onaylanmadıkça geçerli değildi.⁵ 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nda ise bu hükme yer veril-

¹ Hasan Ayrancı, "Şekil Şartına Uyulmadan Yapılan Kefalet Sözleşmesinde İfanın Sonuçları", *AÜHF Dergisi*, Ankara 2004, C. 53, S. 2, s. 98. Kefilin sorumluluğu hemen doğmaması ve sorumluluğun doğmasının, asıl borçlunun borcunu ifa etmemesi şartının gerçekleşmesine bağlı olması gibi sebepler kefilin düşünmeden hareket etmesine yol açmaktadır. Ayrancı, s. 98-99.

² Asıl borçlunun kefile bazı menfaatler sağması, kefalet sözleşmesinin ivazsız olma niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu tür bir menfaat, kefil ile asıl borçlu arasındaki ilişkiye ilişkin bir unsurdur. Seza Reisoğlu, "Kefalet Kavramı ve Muteberlik Şartları", *AÜHF Dergisi*, Ankara 1962, C. 19, S. 1, (Kefalet Kavramı), s. 333; Fahrettin Aral/Hasan Ayrancı, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, (Genişletilmiş 9. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 421. Ayrancı, s. 424.İdir. Aval veren, aval verdiği kişi ve ona karşı sorumlu olanlar aleyhine bağımsız bir rücu hakkı kazanır. Aral/Ayrancı, s. 424.İdir. Aval veren, aval verdiği kişi ve ona karşı sorumlu olanlar aleyhine bağımsız bir rücu hakkı kazanır. Aral/

³ Bu sebeple kefalet sözleşmesinin kurulması kanun tarafından sıkı şartlara tabi tutulmuştur. Reisoğlu (Kefalet Kavramı), s. 350. Kefalet sözleşmesindeki sıkı şekil şartlarının asıl amacı hukukî güvenliği sağlamak değil; kefilin korumaktır. Ayrancı s. 98. Yine kefilin koruma amaçlı olarak kefalet sözleşmesinde asıl borcun belirli veya belirlenebilir olması şartı söz konusudur. Hasan Ayrancı, "Kefalet Sözleşmesinde Asıl Borcun Belirli Olması İlkesi ve Cari Hesaba Kefalet", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2005, C. 9, S. 1-2, (Cari Hesaba Kefalet), s. 3.

⁴ Kefilin sorumluluğunun kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necip Bilge, "Kefilin Mesuliyetinin Şümülü", *AÜHF Dergisi*, Ankara 1956, C. 13, S. 1, s. 89 vd.; Mehmet Deniz Yener, "Kefilin Sorumluluğunun Kapsamı ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ile Yapılan Değişiklikler", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, İstanbul 2012, C. 3, S. 7; s. 105 vd.

⁵ Kocası ile birlikte yaşamayan veya mahkeme kararı ile ayrılığın karar verilen kadının imzalayacağı kefalet sözleşmesinin geçerliliğinin de sulh mahkemesi hâkiminin onayına bağlı tutulmaktaydı. Reisoğlu (Kefalet Kavramı), s. 351.

memiş, eşler arasında işlem eşitliği ilkesi kabul edilmiştir.⁶ Böylece eşler, tek başlarına ve herhangi bir onaya gerek duymaksızın kefalet sözleşmesi yapabilmeye başlamışlardır. Eşlerin kefalet sözleşmesi yapma bakımından özgür oldukları bu dönem 01.07.2012 tarihinde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile sona ermiştir.⁷

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ile kefalet kurumuna esaslı değişiklikler getirilmiş; evli kişilerin kefalet ehliyetinde sınırlamaya gidilmiştir.⁸ Söz konusu düzenleme ile evli bir kişinin kefil olabilmesi, diğer eşin yazılı rızasına bağlanmıştır.⁹ 743 sayılı Türk Kanunu Medenî'sinde benimsenen hâkim onayı mekanizması ile etki altında kalmaya müsait olan eşin (kadının) bireysel olarak korunması amaçlanırken; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda karı ya da kocayı birbirlerinin yararına olarak imzaladıkları kefalet sözleşmelerinden değil; evlilik birliğinin, eşlerin imzalayacağı bütün kefalet sözleşmelerinden korunması amaçlanmıştır.¹⁰

⁶ Nami Barlas, "Yeni Türk Medenî Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Eşler Arası Hukukî İşlem Özgürlüğü Ve Sınırları", Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s. 117.

⁷ Emel Badur, "Eşin Rızası", *TBB Dergisi*, Ankara 2013, S. 109, s. 276. Anayasa'nın 41. maddesi ile devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri almakla görevlendirilmiştir. İşte 6098 sayılı TBK'nın 584. maddesi ile getirilen bu düzenleme ile tıpkı TMK m. 194'e göre aile konutu üzerine ipotek konulması veya bir aynı hak ile sınırlandırılması konusunda diğer eşin rızasının aranmasında olduğu gibi, ailenin huzur ve refahının korunması amaçlanmıştır. Sefer Oğuz, "6098 sayılı TBK m. 584/I'in Bankacılık Uygulamasında Yarattığı Sorunlar ve Özellikle Evli Gerçek Kişilerin Aval Vermesinde Eş Rızasının Bulunmasının Gerekliliği Üzerine Düşünceler", *Bankacılar Dergisi*, İstanbul 2013, S. 86, s. 69; Eugen Bucher, *Obligationenrecht Besonderer Teil*, (3., erweiterte Auflage), Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1988, s. 293.

⁸ Mustafa Alper Gümüş, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt II*, (3.Bası), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014, s. 342. İsviçre Federal Mahkemesine göre (BGE 110 II 484ff. (486f.), E. 2a) bu düzenleme evli kişilerin fiil ehliyetine ve işlem ehliyetine getirilen bir sınırlama niteliğindedir. Jörg Schmid/Hubert Stöckli/Frederic Krauskopf, *Schweizerisches Obligationenrecht Besonderer Teil*, (2. Auflage), Schulthess, Zürich 2016, s. 359. Söz konusu ehliyet sınırlama sadece kefalet ehliyetine ilişkin bir sınırlamadır. Yoksa evli kişilerin sınırlı ehliyetli oldukları anlamına gelmemelidir. Ayrıca önceki Medenî Kanun'un 169. maddesinin 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda karşılığının bulunmaması bunu desteklemektedir. Ece Baş, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Kefalet Sözleşmesinin Geçerlilik Şartlarına İlişkin Bazı Yenilikler", *İÜHF*, İstanbul 2012, C. LXX, S. 2, s. 117-118; aynı yönde Burak Özen, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Kefalet Sözleşmesi, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s. 174.

⁹ 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda yer verilmeyen bu yeni maddenin (TBK m. 584) düzenlenmesinde mehz İsviçre Borçlar Kanunu'nun 494. maddesi göz önünde tutulmuştur.

¹⁰ Özen, s. 174; Badur, s. 276. Söz konusu düzenleme, Türk Medenî Kanunu'ndaki

6098 sayılı TBK. m. 584/I hükmüne göre: “Eşlerden biri mahkemece verilmiş bir ayrılık kararı olmadıkça veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı doğmadıkça, ancak diğerinin yazılı rızasıyla kefil olabilir; bu rızanın sözleşmenin kurulmasından önce ya da en geç kurulması anında verilmiş olması şarttır”. TBK m. 584/II’de ise “Kefalet sözleşmesinde sonradan yapılan ve kefilin sorumlu olacağı miktarın artmasına veya adi kefaletin müteselsil kefalete dönüşmesine ya da kefil yararına olan güvencelerin önemli ölçüde azalmasına sebep olmayan değişiklikler için eşin rızası gerekmez.” şeklinde tersine bir ifade ile kefalet sözleşmesinin kurulmasından sonra sözleşmede yapılacak bazı değişiklikler bakımından da diğer eşin rızasının gerekliliğine işaret edilmiştir.

Buna göre kefalet sözleşmesinde eşin rızası gerekliliğini, kefalet sözleşmesinin kurulması bakımından ve kefalet sözleşmesinde sonradan yapılan bazı değişiklikler bakımından olmak üzere iki aşamada incelemek mümkündür.

II. KEFALET SÖZLEŞMESİNİN GEÇERLİ BİR ŞEKİLDE KURULMASI BAKIMINDAN EŞİN RIZASI

Kefalet sözleşmesinin geçerli bir şekilde kurulması bakımından eşin rızası gerekliliğine ilişkin özellikleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

A. Kefalet Sözleşmesine İlişkin Özellikler

1. Kefil Olacak Eş Bakımından

Kefil olmak isteyen kişi evli olmalıdır.¹¹ Buna göre Türk Medenî Kanunu’na göre geçerli bir evliliğin mevcudiyeti aranır. Eşler arasındaki mal rejiminin türü önemli değildir.¹² Kefil olacak eşin erkek veya kadın olmasının önemi yoktur. Kanunda cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin her iki eşin kefil olabilmesi için diğer eşin rızasına ihtiyacı olduğu

eşler arasındaki hukukî işlem rejiminin ruhuna uygun olması ve uygulamadaki bir ihtiyaca cevap vermesi bakımından isabetlidir. İsmail Kırca, “Türk Borçlar Kanunu Tasarısı-Kefalet Eşin İzni”, Prof. Dr. Tuğrul Ansay’a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, s. 436.

¹¹ Özen, s. 175.

¹² Bucher, s. 293; Kırca, s. 439; Badur, s. 278; Özen, s. 175; Gümüş, s. 342; Nihat Yavuz, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi Cilt 2, Ankara 2013, s. 3001.

kabul edilmiştir.¹³ Ayrıca kefil olacak eşin kefalet sözleşmesini kendi ad ve hesabına kurmuş olması gerekir. Doğrudan temsilci veya tüzel kişinin organı sıfatıyla kurduğu kefalet sözleşmelerinde eşin rızası aranmaz.¹⁴ Çünkü bu halde işlemin sonuçları temsil olunan kişi veya tüzel kişi üzerinde doğar.¹⁵

2. Kefaletin Türü Bakımından

Kefaletin türü bakımından bir ayırım yapılmamıştır. Kefaletin bütün türleri açısından geçerliliği diğer eşin rızasına bağlanmıştır.¹⁶ Ancak eşin rıza beyanının hangi tür kefaletle ilişkin olduğu anlaşılabilirse, normun koruma amacına uygun olarak bunu adi kefalet olarak anlamak gerekir.¹⁷ Ticaret hayatında müteselsil kefaletin sıklıkla kullanılan kefalet türü olması sebebiyle eşinin ticari bir borca kefil olduğundan haberdar olan diğer eşin, rıza beyanında belirtmese de müteselsil kefalet için rıza vermiş olacağı savunulmaktadır.¹⁸ Ancak rızası gereken eşin (genellikle kadının)¹⁹ eşinin ticari bir borca mı yoksa adi bir borca mı kefil olduğu konusunda bilgi sahibi olması hayatın olağan akışına uygun değildir. Kanaatimize göre rızanın müteselsil kefaletle ilişkin olduğunun rıza beyanında açıkça belirtilmesi gerekliliği, eğer açıkça belirtilmemişse kefalet sözleşmesinin geçersiz sayılması, hükümle amaçlanan sonuca ulaşmayı sağlar.²⁰

¹³ Necati Aksoylu, "Borçlar Kanunu Tasarısı'ndaki Kefalet Sözleşmelerine İlişkin Önemli Değişiklikler", *Bankacılar Dergisi*, İstanbul 2010, S. 72, s. 98. Söz konusu düzenlemede her iki eşin de rızasının aranmasının kabul edilmesiyle eşler arasında hukuki ve iktisadi eşitlik temin edilmiştir. Göktürk, s. 336-337. Ancak ülkemizin sosyal ve kültürel yapısı dikkate alındığında bu düzenlemenin daha çok kocanın düşüncesizce kefil olmasının önüne geçilmesi için yapıldığı söylenebilir. Kırca, s. 438 dn.15; Yavuz, N., s. 3001.

¹⁴ Gümüş, s. 343; Özen, s. 175; Kırca, s. 439; Aksoylu, s. 98. Hüseyin Murat Develioğlu, Kefalet Sözleşmesini Düzenleyen Hükümler Işığında Bağımsız Garanti Sözleşmeleri, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2009, s. 179 dn. 686. Evli bir kişinin dolaylı temsilci olarak kefalet sözleşmesi kurduğu hallerde eşin rızası aranacaktır. Gümüş, s. 343 dn. 1824.

¹⁵ Kırca, s. 439; Badur, s. 278.

¹⁶ Kırca, s. 439.

¹⁷ Baş, s. 124.

¹⁸ Kırca, s. 446; Özen, s. 183, Yavuz, N., s. 3008-3009.

¹⁹ Reisoğlu'na göre TBK m. 584 hükmü ile evlilik birliği içinde daha çok kadını korumak amaçlanmıştır. Seza Reisoğlu, Türk Kefalet Hukuku, Cem Web Ofset San. Tic. Ltd. Şti., Ankara 2013, s. 89.

²⁰ Aynı yönde Baş, s. 124-125. Aksi yöndeki bir görüşe göre eşin beyanından rızasının hangi kefalet türüne yönelik olduğu anlaşılabilirse, eşin iradesinin yorum-

3. Kefalet Sözleşmesinin Kurulma Zamanı Bakımından

TBK m. 584/I uyarınca evlilik birliği devam ederken kurulan kefalet sözleşmeleri için diğer eşin rızası aranır. Kişi kefalet sözleşmesini bekârken kurmuş, daha sonra evlenmişse bu durumda diğer eşin rızası aranmayacağı gibi evliyken diğer eşin rızası alınmadan kurulan kefalet sözleşmesi de boşanmayla geçerli hale gelmeyecektir.²¹

Evlilik birliği devam ederken kurulan kefalet sözleşmelerinde diğer eşin rızası aranması kuralının iki istisnası TBK m. 584/I'de belirtilmiştir. Buna göre kefalet sözleşmesi TMK m. 170 vd. gereğince mahkeme tarafından eşler arasında ayrılık kararı verilen dönemde yapılmışsa veya TMK m. 197 gereğince yasal olarak eşlerin ayrı yaşama hakkının doğmuş olduğu bir dönemde yapılmışsa diğer eşin rızası aranmayacaktır.²²

Türk Medenî Kanunu'nun boşanmanın yanında kabul etmiş olduğu ayrılık kurumu, tamamen çözülme aşamasına gelmiş olan evlilik birliğinin, eşlerin barışma ihtimali olduğu düşünülerek, belli bir süre daha ayakta tutulması ve bu sayede evlilik birliğinin devamının sağlanması amacına yöneliktir.²³ Ayrılık, eşlerin barışmalarının ve ortak hayatlarının yeniden kurulması ihtimalinin bulunduğu durumlarda, evlilik ilişkisi devam etmek üzere belli bir süre ayrı yaşamalarını öngören bir kurumdur.²⁴ Ayrılık, eşlerin birbirlerinden devamlı olarak

lanması gerekecektir. Bu durumda eşlerin bulunduğu yer veya işin niteliği gereği müteselsil kefalet daha yaygın ise, eşin rızasının müteselsil kefaletle yönelik olduğu şeklinde yorumlanmalıdır. Badur, s. 291; Özen, s. 183; Yavuz, N., s. 3008-3009; Cevdet Yavuz, Borçlar Hukuku Dersleri Özel Hükümler, (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenmiş ve Yenilenmiş 14. Baskı), Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 788.

²¹ Özen, s. 181; Reisoğlu, s. 92; Yavuz, s. 788.

²² Eşlerin yasal olarak ayrı yaşama hakkına ilişkin bir düzenleme mehz İsviçre Borçlar Kanunu'nda yer almamaktadır. Oğuz'a göre kanun koyucunun İsviçre Borçlar Kanunu'ndan daha geniş bir düzenleme öngörmesinin sebebi ülkemizin özel sosyal koşullarıdır. Oğuz, s. 69.

Doktrindeki bir görüşe göre istisnalar sadece bu iki durumla sınırlı olmamalı; eşler arasında TMK m. 242 vd. maddelerince mal ayrılığı veya paylaşmalı mal ayrılığı rejimi kabul edilmişse veya TMK m. 206 uyarınca olağanüstü mal rejimine karar verilmişse artık diğer eşin rızası aranmamalıdır. Aksoylu, s. 98.

²³ Ahmet M. Kılıçoğlu, Aile Hukuku, (Genişletilmiş 2. Bası), Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 153. Ayrılık kurumunun gereksizliği yönünde bkz. Hüseyin Hatemi/Burcu Kalkan Oğuztürk, Aile Hukuku, (4. Bası), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014, s. 125.

²⁴ Bilge Öztan, Aile Hukuku, (6. Bası), Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 710.

ayrılmayı isteyip istemediklerini tespit etmeye, hırs ve öfkelerinin geçerek sakinleşmelerine ve böylece evlik birliğini devam ettirmelerine yardımcı olur.²⁵ Sebepleri bakımından boşanma ve ayrılık birbirinden farksız olup; Türk Medenî Kanunu'ndaki boşanma sebeplerinin tamamı ayrılık için de geçerlidir.²⁶ Ayrılık kararı eşlerden birinin talebi üzerine (TMK m. 167) veya boşanma istemiyle açılmış bir davada ayrılık talebi olmasa da hâkimin ortak hayatın yeniden kurulması ihtimalini tespit etmesi üzerine verilebilir (TMK m. 170/III).

Kefalet sözleşmesinde eşin rızasının aranmaması bakımından ayrılık kararının verilmiş olması yeterlidir. Ayrılık kararının eşlerden birinin talebi üzerine verilmesiyle veya boşanma talebiyle açılmış bir davada hâkim tarafından karar verilmesiyle arasında bir fark yoktur.

Kefalet sözleşmesinde eşin rızasının aranmayacağına ilişkin ikinci istisna ise -mehaz kanunda bulunmamakla birlikte Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiş olan- kefalet sözleşmesinin eşlerin ayrı yaşama hakkının doğduğu dönemde yapılmış olmasıdır. Türk Medenî Kanunu'nda birlikte yaşamaya ara verilmesi kurumu evlilik birliğini koruyucu bir önlem olarak düzenlenmiştir.²⁷ Birlikte yaşamaya ara verilmesi döneminde eşlerin yaptıklarından pişmanlık duyacakları, birlikte yaşamalarını engelleyen nedenlerin ortadan kalkacağı düşünülür.²⁸ TMK m. 197/I'e göre eşlerden biri ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir. Eşlerden birinin ortak hayat sebebiyle kişiliğinin ciddi biçimde tehlikeye düşmesi eşin beden ve ruh sağlığının, şeref ve haysiyetinin, özel yaşamının ve özgürlük-

²⁵ Öztan, s. 709.

²⁶ Bazı boşanma davalarında ayrılık istenemez ve ayrılığa hükmedilemez. Anlaşmalı boşanma durumunda (TMK m.166/III), boşanma davasının reddinden sonra ortak hayat 3 yıl borunca kurulamamışsa (TMK m. 166/IV), ayrılığa hükmedilip de ayrılık süresi sonunda bir araya gelinememiş ise (TMK m. 177/II) ayrılık istenemez ve ayrılığa hükmedilemez. Hatemi/Kalkan Oğuztürk, s. 126; Mustafa Dural/Tufan Ögüz/Alper Gümüş, Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005, s. 132. Bu sonuca TMK m. 166/III'teki "....boşanmaya hükmolunur" ve TMK m. 166/IV'te yer alan "...boşanmaya karar verilir" ifadelerinden ulaşılabılır. Abdülkerim Yıldırım, Aile Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2014, s. 83.

²⁷ Evlilik birliğinin korunması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fikriye Ceren Palaz, Evlilik Birliğinin Korunması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

²⁸ Öztan, s. 350.

lerinin tehlikeye girmesi hallerini kapsar.²⁹ Burada somut bir zararın oluşmuş olması gerekmez; eşin kişiliğinin ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış olması yeterlidir.³⁰ Eşlerden birinin diğer eş tarafından kamuoyu önünde küçük düşürülmesi, kendisi ile ilgili birtakım haksız ve yersiz itham ve iddiaların ortaya atılması hallerinde eşin kişiliğinin tehlikeye düştüğü kabul edilebilir.³¹ Eşlerden birinin ekonomik güvenliğinin tehlikeye girmesi bir eşin diğer eşin mesleğinde gelişmesini veya ilerlemesini engellemesi şeklinde olabileceği gibi,³² malvarlığına zarar verilmesi veya zarar tehlikesinin söz konusu olması, malvarlıklarını değerlendirmesinin önlenmesi,³³ eşlerden birinin kendisi için mümkün ve beklenebilir olmasına rağmen elde edebileceği geliri elde etmekten kaçınması veya ailenin ihtiyaçlarını karşılayacak geliri düşüncesiz bir şekilde harcaması şeklinde de olabilir.³⁴ Ailenin huzurunun ciddi biçimde tehlikeye düşmesi çeşitli sebeplerden kaynaklanabileceğinden bu davranışları önceden tespit etmek mümkün değildir.³⁵ Ailenin huzurunun ciddi biçimde tehlikeye düşmesi, eşinin ve varsa çocukların huzurunu, mutluluğunu, ruh sağlığını, manevi değerlerini tehlikeye düşürecek olayların meydana gelmesidir.³⁶ Örneğin eşlerden birinin alkolik olması veya çocuklara yönelik şiddet kullanması çocukların fiziki ve ruhi gelişimini engelliyorsa ailenin huzurunun ciddi biçimde tehlikeye düştüğü kabul edilebilir.³⁷

TMK m. 197/II'ye göre birlikte yaşamaya ara verilmesi haklı bir sebebe dayanıyorsa hâkim, eşlerden birinin istemi üzerine, birinin diğerine yapacağı parasal katkıya, konut ve ev eşyasından yararlanmaya ve eşlerin mallarının yönetimine ilişkin önlemleri alır. Birlikte yaşamaya ara vermek için hâkim kararına ihtiyaç olup olmadığı konusunda

²⁹ Selahattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990, s. 342; Kılıçoğlu, s. 267.

³⁰ Kudret Güven, "4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Getirdiği Hukukî Tedbirler", Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1998, C. 2, S. 1-2, s. 6.

³¹ Turgut Akıntürk/Derya Ateş Karaman, *Türk Medenî Hukuku*, Aile Hukuku (6098 Sayılı Yeni Borçlar Kanunu ve Yeni Yasal Düzenlemelere Uyarlanmış) İkinci Cilt, İstanbul 2012, s. 137.

³² Akıntürk/Karaman, s. 138; Yıldırım, s. 67.

³³ Kılıçoğlu, s. 267.

³⁴ Öztan, s. 354.

³⁵ Akıntürk/Karaman, s. 138.

³⁶ Kılıçoğlu, s. 267.

³⁷ Öztan, s. 354.

doktrinde görüş ayrılıkları vardır. Bir görüşe göre ayrı yaşama hakkı sadece şartların gerçekleşmesine değil; hâkimin iznine bağlıdır.³⁸ Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise kanunda sayılan şartlar gerçekleşmişse, hâkim kararına gerek olmadan eşler ayrı yaşama hakkına sahiptir.³⁹ Fakat tek başına birlikte yaşamaya ara verme hakkına sahip olma, evlilik birliğinin korunması açısından yeterli olmayacaktır. Ortak konuttan kimin ayrılacağı, hangi eşyaların götürüleceği, çocukların kimin yanında kalacağı, nafakanın miktarı gibi sorunların çözülmesi için hâkime başvurarak ayrı yaşamının haklılığını tespit ettirmek eşin menfaatine olacaktır.⁴⁰

Türk Borçlar Kanunu'nun kefalette eşin rızasının aranması kuralına, hâkim tarafından ayrılık kararı verilmiş olan dönem bakımından istisna getirmesi, kanaatimizce hem kefalette eşin rızası gerekliliğine hem de ayrılık kurumuna ilişkin düzenlemenin konuluş amacına uymamaktadır. Çünkü her iki düzenlemenin de amacı evlilik birliğini korumaktır. Hâkimin ayrılık kararı verebilmesi, ortak hayatın yeniden kurulabilmesi ihtimalini tespit etmesi üzerine mümkün olduğundan ayrılık halinde bile evlilik birliğinin devamı için hala bir umut var demektir. Evlilik birliğinin devamının umut edildiği bir dönemde, yine evlilik birliğini ekonomik olarak korumayı amaçlayan kefalette eşin rızası gerekliliği kuralını uygulamamak çelişkili bir tutumdur.

Eşlerin yasal olarak ayrı yaşama haklarının olduğu dönemde kefalette eşin rızası gerekliliğine getirilen istisna da kanaatimizce madde-

³⁸ Güven, s. 5; Tekinay, s. 341 dn. 11' de anılan yazarlar.

³⁹ Öztan, s. 355; Kılıçoğlu, s. 267; Akıntürk/Karaman, s. 137; Tekinay, s. 341; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Türk Medenî Hukuku Aile Hukuku, İstanbul 1965, s. 125; Haluk Tandoğan, Aile Hukuku Ders Notları, Ajans-Türk, Ankara 1965, s. 133; Bülent Köprülü/Selim Kaneti, Aile Hukuku, (Gözden Geçirilmiş 2. Bası), Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s. 126.

⁴⁰ Öztan, s. 355; Tekinay, s. 341; Akıntürk/Karaman, s. 137; Reisoğlu, s. 90; Dural/Öğüz/Gümüş, s. 255. Yargıtay da 24.09.2007 tarihli kararının gerekçesinde 'Türk Medenî Kanunu'nun 197. maddesi birlikte yaşamaya ara verilmesinin sonuçlarını düzenlemiştir. Mahkemenin görevi davacının ayrı yaşamakta haklılığını tespit edip, davalının davacıya yapacağı katkı bedelini belirlemekten ibaret olduğu halde anılan maddeye dayanılarak tarafların ayrı yaşamasına izin verilmesi usul ve yasaya aykırı olup bozmayı gerektirmiştir.' diyerek eşlerin birlikte yaşamaya ara vermeleri için hâkim kararına ihtiyaç olmadığı, hâkim kararının eşlerin ayrı yaşamaktaki haklılığını tespitten ibaret olduğu görüşünü desteklemektedir. Yargıtay 2. HD. 24.09.2007 tarih ve 2006-17324 esas, 2007-12577 sayılı kararı. <https://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/yeniTasarim/index.jsp> (Erişim tarihi: 05.03.2017)

nin konuluş amacına ters düşmektedir.⁴¹ Ekonomik güvenliği tehlikeye düştüğü için ayrı yaşama hakkı verilen eşin rızasının aranmaması, bu dönemde diğer eşin imzalayacağı kefalet sözleşmelerini denetleme hakkından mahrum bırakılması demektir. Bu istisna, henüz sona ermemiş olan evlilik birliğinin ekonomik olarak daha da kötüleşmesine hizmet eder.

Ayrıca bu istisna çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Öncelikle eşlerin, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düşmemişse yasal olarak ayrı yaşama hakları yoktur. Eşler ayrı yaşama hakları olmamasına rağmen, fiilen ayrı yaşasalar da kefalet sözleşmesinin geçerliliğinin diğer eşin rızasına bağlı olacağı konusunda şüphe yoktur. Fakat eşlerden birine, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkı veren ve bunun için hâkim kararına ihtiyaç duymayan görüşe itibar edildiğinde, bu dönemde yapılan kefalet sözleşmelerinde eşin rızasının gerekip gerekmeyeceği konusu belirsiz olacaktır. Çünkü ayrı yaşamaya hakkı olduğunu iddia eden eşin, eşinin rızası olmaksızın kefalet sözleşmesi yapabilme ehliyetinin bulunduğunu ispat etmesi zordur. Bu sebeple kanaatimize göre bu istisnai düzenlemenin “eşlerin yasal olarak ayrı yaşama hakkının doğduğu hâkim tarafından tespit edilmedikçe, ancak diğerinin yazılı rızasıyla kefil olabilir” şeklinde olması daha doğru olurdu.⁴²

Boşanma veya ayrılık davası açıldıktan sonra dava devam ederken de eşlerin ayrı yaşama haklarının olduğu kabul edildiğinden⁴³ bu dönemde yapılan kefalet sözleşmeleri için diğer eşin rızası aranmayacaktır. Boşanma veya ayrılık davası açıldığının ispatı mümkün olduğundan bu dönemde eşin kefalet ehliyetinin tam olduğundan şüphe duyulmaz.

⁴¹ Aynı yönde Öztan, s. 357; Badur, s. 279-280.

⁴² Kırca'ya göre eşlerin hâkim kararı olmaksızın fiilen ayrı yaşamaları durumunda -hakkı sebeplerin olup olmadığına bakılmaksızın-kefil olabilmesi için diğer eşin rızası aranacaktır. Kırca, s. 439.

⁴³ Öztan, s. 749; Yavuz, s. 784; Oğuz, s. 69. Boşanma davasının açılmasıyla eşlerin ayrı yaşama haklarının doğduğu yönünde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı için bkz. HGK, 05.03.2008, 2-231/235. Reisoğlu, s. 90.

B. Eşin Rızasına İlişkin Özellikler

1. Rızanın Hukuki Niteliği

Eşin rızasına ilişkin düzenleme kamu düzenine ilişkin olmamakla birlikte emredici mahiyettedir.⁴⁴ Bu düzenlemenin eşler tarafından aksi kararlaştırılmayacağı gibi feragat etmeleri de mümkün değildir.⁴⁵ Eşin rızası bir geçerlilik şartıdır ve yokluğu halinde kefalet sözleşmesi kendiliğinden kesin olarak hükümsüz olur.⁴⁶ Rızanın yokluğu hâkim tarafından re'sen nazara alınır. Kefalet sözleşmesinin geçersizliğinin sonradan kendiliğinden (boşanma ile) veya tarafların anlaşması ile giderilmesi mümkün değildir.⁴⁷

2. Rızanın Şekli

Rızanın verilmesi adi yazılı şekilde olmalıdır.⁴⁸ İzin beyanının eş tarafından imzalanması gerekli ve yeterlidir, noter tasdiki aranmaz.⁴⁹ Öngörülen şekil, geçerlilik şekli olmakla birlikte kefalet senedinin üzerinde yer alması zorunlu değildir. Rızanın ayrı bir senette yer alması mümkündür.⁵⁰ Ancak bu senetten kefalet sözleşmesinin içeriğinin anlaşılması gerekir.⁵¹ Ayrıca rıza verilen kefalet müteselsil kefalet ise, rıza

⁴⁴ Gümüş, s. 341.

⁴⁵ Kırca, s. 438; Gümüş, s. 347; Aksoylu, s. 98.

⁴⁶ Reisoğlu, s. 92; Yavuz, s. 788; Badur, s. 292; Kırca, s. 448; Gümüş, s. 348. Kefalet alacaklısının kefalet sözleşmesi kurulurken iyiniyetli olmasının bir önemi yoktur. Diğer eşin geçerli bir şekilde rızası alınmadan yapılan kefalet sözleşmesi batıl olur. (BGE 130 V 103ff. (109), E. 3.2.) Schmid/Stöckli/Krauskopf, s. 359. Eşin rızasının eksik olması durumunda ayrıca iptal beyanına gerek kalmaksızın kefalet sözleşmesi geçersiz olur. Özen, s. 181. Eşin rızasının bulunmaması durumunda TBK m. 587/III'e göre diğer birlikte kefillerin de borçtan kurtulması söz konusu olur. Reisoğlu, s. 92.

⁴⁷ Gümüş, s. 348.

⁴⁸ Gümüş, s. 343.

⁴⁹ Kırca, s. 443. Aynı yönde Aksoylu, s. 99; Rıza beyanının el yazısı ile belirtilmesi gerekli değildir, eşin imzalaması yeterlidir. Reisoğlu, s. 90. Bizim de katıldığımız görüşe göre, söz konusu imzanın elektronik imza olarak verilmesinin önünde bir engel yoktur. TBK m. 15/I ve Elektronik İmza Kanunu m. 5/f. 1 hükümlerine göre, güvenli elektronik imza da el yazısıyla atılmış imzanın bütün hukukî sonuçlarını doğurur. Elektronik İmza Kanunu m. 5/f. 2'de teminat sözleşmelerinin e-imza ile yapılamayacağı öngörülmüş olsa da, rızası gereken eşin teminat sözleşmesinin tarafı olmadığı ve rızasının teminat niteliği taşımadığı gerekçeleriyle, rızayı elektronik imzayla vermesinde bir sakınca yoktur. Kırca, s. 443, dn. 49; Badur, s. 289, dn. 118; Yavuz, N., s. 3006-3007.

⁵⁰ Kırca, s. 445; Yavuz, N., s. 3008; Reisoğlu, s. 92; Yavuz, s. 788.

⁵¹ Özen, s. 180; Yavuz, N., s. 3008; Reisoğlu, s. 92.

beyanında bu hususun belirtilmesinde fayda olacaktır. Aksi takdirde kefaletin adı kefalet olduğu iddiaları ile karşılaşmak mümkündür.⁵² Rıza beyanının kefalet senedinde yer aldığı durumlarda ise, kefalet sözleşmesinin içeriğinin veya türünün anlaşılmasına gerek yoktur. Sadece bir imza bile eşin kefalete rızası olduğu şeklinde yorumlanabilir.⁵³

Rızası gereken eşin ehliyetsiz olması ihtimalinde ise eğer rıza vermeyi, kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olarak kabul edersek diğer eşin hiçbir şekilde kefalet sözleşmesi yapamaması gibi bir durum ortaya çıkar.⁵⁴ Türk Medenî Kanunu'nun vasinin yasak işlemlerini düzenleyen 449. maddesine göre vesayet altındaki kişi adına kefil olmak, vakıf kurmak ve önemli bağışlarda bulunmak yasak olsa da, vasinin vesayet altındaki kişi yerine eşinin kefil olması için rıza gösteremeyeceği şeklinde yorumlanması doğru olmaz.⁵⁵ Yani vasinin, kefalet sözleşmesi için aranan rızayı, vesayet altındaki eş yerine verebileceği kabul olunmalıdır.⁵⁶ Hatta rızası gereken eş, rıza gösterme işlemi iradî temsilci aracılığıyla da yapabilir. Çünkü kefalet sözleşmesi bile iradî temsilci aracılığıyla yapılabilirken, buna göre daha az önemi olan rıza gösterme işlemi de iradî temsilci aracılığıyla yapılabilir.⁵⁷

Rızası gereken eş, yanılma, aldatma veya korkutma sonucu kefalette rıza göstermişse, rızasını yasal süre içinde iptal edebilir. Bu durumda kefalet geçersiz olur.⁵⁸

3. Rızanın Veriliş Zamanı

Rızanın kefalet sözleşmesinin kurulmasından önce ya da en geç sözleşmenin kurulması sırasında alınmış olması gerekir.⁵⁹ Sözleşme kurulduktan sonra diğer eş tarafından sözleşmeye icazet verilmesi

⁵² Aksoylu, s. 99.

⁵³ Kırca, s. 445.

⁵⁴ Badur, s. 285. İsviçre Federal Mahkemesi (BGE 68 II 144), eşin rızasını münhasıran şahsa bağlı hak olarak kabul etmemiş, eşin, kefil olmak isteyen diğer eşe kendisini temsil yetkisini vermesini geçerli saymıştır. Reisoğlu, s. 91.

⁵⁵ Özen, s. 175.

⁵⁶ Aynı yönde Badur, s. 285; Reisoğlu, s. 93. Aksoylu'ya göre ise bu halde TMK m. 206/II-5 ve III. maddelerinden hareketle mahkemeye başvurmadan başka yol yoktur. Aksoylu, s. 99.

⁵⁷ Badur, s. 285-286; Gümüş, s. 347; Özen, s. 175, dn. 416.

⁵⁸ Reisoğlu, s. 93.

⁵⁹ Schmid/Stöckli/Krauskopf, s. 359.

imkânı tanınmamıştır.⁶⁰ Bir görüşe göre hükümde geçen sözleşmenin kurulma anından kasıt, kefilin kefil olma iradesini kefalet senedine yansıttığı an, yani imzaladığı andır.⁶¹ Bizim de katıldığımız görüşe göre ise eşin rıza gösterebileceği son an olarak kurulma anı, kefalet senedinin, kefilin hâkimiyet alanından çıktığı andır. Yani kefalet sözleşmesi yapıldığı sırada rızası gereken eş de orada hazır bulunuyorsa, sözleşme metnini kefilen sonra imzalaması mümkündür.⁶² Ayrıca rızanın kefalet sözleşmesinin kurulmasından sonra gerçekleşecek bir koşula bağlı olarak da verilmesi mümkündür. Bu durumda eşin rızasının kefalet sözleşmesinin yapılmasından önce veya kefalet sözleşmesi ile aynı anda verilmiş olması yeterlidir.⁶³

Rızası gereken eşin, önceden genel olarak eşinin ileride kuracağı bütün kefalet sözleşmeleri için rıza vermiş olması rıza şartının gerçekleşmesi için yeterli değildir.⁶⁴ Rızanın her somut kefalet sözleşmesi için ayrı ayrı verilmesi gerekir.⁶⁵ Hükümün konuluş amacı bunu gerektirir.

4. Rızanın İkamesi

Rızayı sağlayamayan veya haklı bir sebep olmadan kendisine rıza verilmeyen eş, hâkimin müdahalesini isteyip isteyemeyeceği konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bir görüşe göre rızası aranan eş, makul bir sebep olmaksızın rızayı vermekten kaçınırsa veya herhangi bir sebeple rıza sağlanamazsa hâkimin müdahalesi istenebilmelidir. Bu görüşün dayanağı TMK m. 2 ve TMK m. 206/II-3'tür. Bu görüşe göre aile konutu ile ilgili olarak eşin rızasının arandığı TMK m. 194'e benzer

⁶⁰ Bu sebeple diğer eşin rızasının yokluğu durumunda sözleşmenin askıda geçersizliği değil kesin hükümsüzlüğü söz konusudur. Kırca, s. 448.

⁶¹ Develioğlu, s. 179 dn. 686.

⁶² Gümüş, s. 343; Özen, s. 179; Yavuz, s. 787.

⁶³ Örneğin eş, rızasını, başka bir kimsenin de aynı borca kefil olması durumunda hüküm ifade etmesi koşuluyla vermiş olabilir. Özen, s. 179.

⁶⁴ Yavuz, s. 787; Baş, s. 118. Yavuz, N., s. 3007; Reisoğlu, s. 92. Bir görüşe göre kefil olunacak sözleşme belirlenmiş olması koşuluyla bu sözleşme gereğince doğmuş veya doğacak olan tüm borçlar için kefil olmaya rıza gösterilmesine engel yoktur. Aksoylu, s. 98.

⁶⁵ Develioğlu, s. 179 dn. 685; Reisoğlu, s. 91; Kırca, s. 444; Baş, s. 118. Ancak rızası gereken eş, her birinin koşullarını incelemiş olmak ve somutlaştırmak şartıyla birden fazla kefalet sözleşmesini kapsayacak şekilde tek bir rıza verebilir. Özen, s. 180; Kırca, s. 444; Baş, s. 118; Yavuz, N., s. 3007; Yavuz, s. 787.

bir düzenlemeye TBK m. 584'te de yer verilmelidir.⁶⁶ Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise rızası gereken eş, rıza verip vermeme- de mutlak yetkilidir. Haklı bir sebep göstermeksizin rıza vermekten kaçınması halinde diğer eşin mahkemeye başvurarak veya cebri icra yoluyla eşin rızası yerine geçecek bir karar talebinde bulunması mümkün değildir.⁶⁷ Kaldı ki bir kefalet sözleşmesinin imzalanması ailenin ekonomik varlığını tehlikeye düşüreceğinden rızası gereken eş için bu bile haklı bir sebeptir.⁶⁸

III. KURULMUŞ BİR KEFALET SÖZLEŞMESİNDE SONRADAN YAPILAN BAZI DEĞİŞİKLİKLERİN GEÇERLİLİĞİ BAKIMINDAN EŞİN RIZASI

TBK m. 584/II hükmünün zıt anlamından, kefalet sözleşmesinde sonradan yapılacak bazı değişikliklerde de diğer eşin rızasının aranacağı anlaşılmaktadır. Bu değişikliklerin ortak yönü, kefilin durumunu ağırlaştırıcı nitelikte olması ve kefil olmaya benzer riskler taşımasıdır.⁶⁹ Kefalet sözleşmesinin geçerli bir şekilde kurulması bakımından gerekli eşin rızasına ilişkin özellikler (rızanın verilmiş şekli, içeriği, zamanı vs.), kurulmuş bir kefalet sözleşmesinde sonradan yapılan bu değişiklikler bakımından da aranmaktadır.⁷⁰

TBK m. 584/II'ye göre kefalet sözleşmesinden sonradan yapılacak sınırlayıcı biçimde sayılmış şu değişikliklerde diğer eşin rızasına ihtiyaç vardır:

1) Kefilin sorumlu olacağı miktarın artmasına sebep olan değişiklikler: Kefilin sorumlu olacağı miktarı, TBK m. 583/I anlamında kefilin sorumlu olduğu azami miktar, yani kefalet limiti olarak anlamak gerekir. Kefalet limitini artıran değişiklikler kefil ile alacaklı arasında kararlaştırılır ve diğer eşin rızasına ihtiyaç vardır. Artışın az veya çok olmasının önemi yoktur.⁷¹ Kefilin sorumlu olacağı miktarı artırmakla

⁶⁶ Aksoyly, s. 99; Eşlerin aile konutuna ilişkin işlemlerine yönelik sınırlamayı içeren TMK m. 194 maddesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barlas, s. 119 vd.

⁶⁷ Develioğlu, s. 181; Gümüş, s. 347; Kurca, s. 447; Özen, s. 181; Reisoğlu, s. 90.

⁶⁸ Baş, s. 126-127. Rızası gereken eşin hiçbir gerekçe göstermeksizin rıza vermekten kaçınabileceği yönünde bkz. Kurca, s. 447; Özen, s. 181.

⁶⁹ Kurca, s. 441.

⁷⁰ Kurca, s. 444, dn. 52; Yavuz, N., s. 3007.

⁷¹ Kurca, s. 441.

birlikte kefalet limitinin altında kalan değişikliklerde diğer eşin rızasına ihtiyaç yoktur.⁷²

2) Adi kefaletin müteselsil kefalete dönüşmesine sebep olan değişiklikler: Başlangıçta adi kefalet olarak kurulan sözleşmenin sonradan müteselsil kefalete dönüştürülmesi diğer eşin rızasını gerekli kılar. Başlangıçta adi birlikte kefil olan birden çok kefilin sonradan aralarında bölme def'inden vazgeçmeleri sonucu müteselsil birlikte kefil olmaları halinde de diğer eşin rızasına ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir.⁷³

3) Kefil yararına olan güvencelerin önemli ölçüde azalmasına sebep olan değişiklikler:

Kefil yararına olan güvenceyi sadece aynı ve nakdi teminat olarak anlamamak gerekir. Kişisel nitelikteki güvenceler de bu kapsama girer.⁷⁴ Asıl borcu, kefaletle birlikte teminat altına alan bir ipotegİN tamamen veya kısmen çözülmesi, birlikte kefillerden birinin alacaklı tarafından ibra edilmesi veya birlikte kefilin kefalet borcunu üçüncü bir kişiye nakletmesi kefil yararına olan güvencelerin önemli ölçüde azaltılması olarak kabul edilebilir.⁷⁵ Ayrıca asıl borçlunun borcun nakli yoluyla değiştirilmesi de kefilin eşinin rızasını gerekli kılar.⁷⁶ Güvencedeki azalmanın önemli olup olmadığı somut olayın şartlarına göre belirlenir.⁷⁷ Güvencedeki azalmanın önemli olup olmadığını belirleyen kriter güvencenin değeri ile asıl borcun miktarı arasındaki ilişki olarak kabul edilebilir.⁷⁸ TBK m. 592/1'in kıyasen uygulanmasıyla alacaklı-

⁷² Badur, s. 281-282; Gümüş, s. 344. Kefilin sorumlu olduğu temerrüt faizi tutarını artıran, alacaklı ve asıl borçlu arasındaki ilişkide asıl borcun vadesini öne çeken ya da anapara veya temerrüt faizi oranını artıran değişiklik sözleşmeleri, kefilin sorumlu olacağı tutarın dolaylı olarak artmasına yol açsa da, diğer eşin rızasına ihtiyaç olmadan geçerli olur. Gümüş, s. 344.

⁷³ Özen, s. 178; Gümüş, s. 344; Kırca, s. 441.

⁷⁴ Özen, s. 178; Gümüş, s. 344-345; Yavuz, s. 787.

⁷⁵ Özen, s. 178; Gümüş, s. 345. Reisoğlu, s. 92. Yavuz, s. 787. Buna karşılık piyasa koşullarına bağlı olarak rehlinin değer kaybetmesi veya esas borçlu dışında borçtan sorumlu olan kişilerden bazılarının ödeme gücünü yitirmesi gibi objektif sebeplerle güvencenin azalması durumları TBK m. 584'ün kapsamına girmez.

⁷⁶ Özen, s. 178; Reisoğlu, s. 92.

⁷⁷ Özen, s. 178-179; Gümüş, s. 345; Reisoğlu, s. 92.

⁷⁸ Özen, s. 178; Gümüş, s. 345.

⁷⁸ Baş, s. 120-121.

nın, kefilin rüçhan haklarını esaslı bir şekilde azaltan işlemleri bakımından da eşin rızası gerekir.⁷⁹

Eşin rızası, kefilin değişikliğe yönelik iradesi için geçerlilik şartı niteliği taşıdığından kefalet miktarını artıran veya adi kefaleti müteselsil kefaletle dönüştüren anlaşmalar diğer eşin rızası olmadıkça batıldır.⁸⁰ Bu durumda kefalet sözleşmesi eski şartlarla geçerliliğini korur.⁸¹ Buna karşılık alacaklı, kefilin güvencesini esaslı bir şekilde azaltacak bir şekilde birlikte kefillerden birisini ibra etmişse ve kefil olan eş, bu ibraya rıza göstermemişse TBK m. 587/II uyarınca kendisi de borçtan kurtulur. Ancak kefil olan eş bu ibrayı uygun bulduğu takdirde uygun bulma iradesinin geçerli olabilmesi diğer eşin rızasına bağlı olacaktır. Rızası gereken eş, kefil olan eşin uygun bulma iradesine rıza vermezse kefilin uygun bulma iradesi ehliyet eksikliği sebebiyle geçersiz olur. Güvencelerin önemli ölçüde azalmasına ilişkin değişikliklerde ise rızası gereken eş rıza göstermediği takdirde TBK m. 592 uygulama alanı bulur. Bu durumda eğer alacaklı kefilin zararına esaslı biçimde güvenceyi azaltmışsa kefil daha hafif şartlarla (azalan güvenceye uygun düşen bir miktarda azalarak) sorumlu olur (TBK m. 592/I) ya da alacaklı ağır kusuruyla rehinleri ya da sorumlu olduğu diğer güvenceleri elden çıkarırsa kefil sorumluluktan kurtulur (TBK m. 592/IV).

IV. KEFİL OLMA KONUSUNDA ÖZEL YETKİ VERİLMESİ VE KEFİL OLMA VAADİNDE EŞİN RIZASI

TBK m. 583/II hükmü, eşin rızasının gerekip gerekmeyeceği bakımından incelenmesi gereken bir hükümdür. TBK m. 583/II'ye göre kendi adına kefil olma konusunda özel yetki verilmesi ve diğer tarafa veya üçüncü bir kişiye kefil olma vaadinde bulunulması da kefalet sözleşmesi ile aynı şekil koşullarına bağlıdır. Söz konusu hükümden kefalet için yetki verilmesinde ve kefalet vaadinde eşin rızasının geçerlilik şartı olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Bir görüşe göre kefalet sözleşmesinde eşin rızasına ilişkin hükmün dolanılmasını önlemek için kefalet için yetki verilmesinde ve kefalet vaadinde de diğer eşin

⁷⁹ Gümüş, s. 345.

⁸⁰ Gümüş, s. 349.

⁸¹ Badur, s. 282.

rızası aranmalıdır.⁸² Diğer görüşe göre ise TBK m. 583/II'de sadece şekil kurallarından bahsedilmiştir. Eşin rızası kefalet yapma ehliyetine ilişkin olduğu için kefalet için yetki verilmesinde ve kefalet vaadinde eşin rızası aranmamalıdır.⁸³ Bizim de katıldığımız görüşe göre kefalet için yetki verilmesi ile kefalet vaadini ayrı ayrı incelemek gerekir. Kefalet için temsil yetkisi verilmesi kişiyi borç altına sokan bir işlem olmadığından temsil yetkisinin verildiği sırada değil, temsilci bu yetkiye dayanarak kefalet sözleşmesi kurduğu sırada eşin rızası aranmalıdır. Ancak kefalet vaadi ister alacaklıyla ister borçluyula yapılsın, vaat eden açısından borçlandırıcı nitelikte olduğundan geçerliliği için diğer eşin rızası aranmalıdır.⁸⁴

V. EŞİN RIZASI GEREKLİLİĞİNİN İSTİSNASI

Kanun koyucu, 11 Nisan 2013 tarihli 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 77. maddesiyle TBK'nın 584. maddesine bir fıkra ekleyerek diğer eşin rızasını gerektiren kefalet hallerinin istisnalarını saymıştır. Söz konusu fıkraya göre "Ticaret siciline kayıtlı ticari işletmenin sahibi veya ticaret şirketinin ortak ya da yöneticisi tarafından işletme veya şirketle ilgili olarak verilecek kefaletler, mesleki faaliyetleri ile ilgili olarak esnaf ve sanatkârlar siciline kayıtlı esnaf veya sanatkârlar tarafından verilecek kefaletler, 27.12.2006 tarihli ve 5570 sayılı Kamu Sermayeli Bankalar Tarafından Yürütülen Faiz Destekli Kredi Kullanılmasına Dair Kanun kapsamında kullanılacak kredilerde verilecek kefaletler ile tarım kredi, tarım satış ve esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri ile kamu kurum ve kuruluşlarınca kooperatif ortaklarına kullanılacak kredilerde verilecek kefaletler için eşin rızası aranmaz."

Getirilen bu istisnanın sebebi, sayılan kişilerin ticaret hayatı konusunda yeterince tecrübeye sahip olmalarından dolayı aileyi ekonomik olarak yıkıma uğratabilecek şekilde düşüncesizce kefil olmayacaklarının kabul edilmesidir.⁸⁵ Ancak kanaatimize göre bu istisna bazı belirsizlik-

⁸² Özen, s. 176; Gümüş, s. 348; Reisoğlu, s. 91-92.

⁸³ Baş, s. 121.

⁸⁴ Aynı yönde Badur, s. 284-285; Kırca, s. 440-441; Baş, s. 121; Yavuz, N., s. 3003; Yavuz, s. 794.

⁸⁵ Kırca, s. 450.

leri beraberinde getirmiştir. Meselâ “işletme veya şirketle ilgili olarak verilecek kefaletler” in kapsamı tam belli değildir.⁸⁶ Ayrıca söz konusu istisnalarla TBK m. 584 hükmünün aileyi koruma amacı oldukça sınırlandırılmıştır.⁸⁷

VI. KEFALET SÖZLEŞMESİ DIŞINDA KİŞİSEL GÜVENCE VEREN SÖZLEŞMELER BAKIMINDAN EŞİN RIZASI

TBK m. 603 uyarınca kefaletin şekline, kefil olma ehliyetine ve eşin rızasına ilişkin hükümler, gerçek kişilerce kişisel güvence verilmesine ilişkin olarak başka ad altında yapılan diğer sözleşmelere de uygulanır. Söz konusu maddede kefalet sözleşmesi hükümlerinin uygulama alanı genişletilmiş, kefil koruyucu hükümlerden kurtulmak amacıyla başka ad altında yapılan sözleşmelere de kefalet hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.⁸⁸

Garanti sözleşmesi niteliği itibariyle kişisel güvence verilmesine ilişkin bir sözleşmedir. Gerçek bir kişinin garanti sözleşmesinde garanti veren taraf olabilmesi için diğer eşin rızası gerekir.⁸⁹ Aynı şekilde gerçek bir kişinin mevcut bir borca katılması da kişisel güvence borcu doğuran bir sözleşme olduğundan geçerliliği diğer eşin rızasına bağlıdır.⁹⁰ Ayrıca kefalet sözleşmesi yerine üçüncü kişinin fiilini üstlenme sözleşmesi yapıldığında da geçerliliği için diğer eşin rızasına ihtiyaç vardır.⁹¹ Kefalet sözleşmesinde eşin rızasına ilişkin yapılan tüm açıklama ve eleştiriler bu sözleşmeler için de aynen geçerli olacaktır.⁹²

⁸⁶ Aynı yönde Oğuz, s. 76.

⁸⁷ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, (2. Baskı), İstanbul 2015, Yetkin Yayınları, s. 772.

⁸⁸ Türker Yalçınduran, “Kefalet Sözleşmesinde Eşin Rızasına Ve Bu Rızanın Türk Borçlar Kanunu’nun 603. Maddesi Gereğince Gerçek Kişilerin Taraf Olduğu Kişisel Güvence Verilmesine İlişkin Diğer Sözleşmelerde de Bulunmasına Dair Türk Borçlar Kanunu’nda Yapılan Düzenlemenin Değerlendirilmesi”, *İÜHFİM*, İstanbul 2012, C. LXXIV, S. 1, s. 474.

⁸⁹ Eren, s. 772; Aral/Ayrancı, s. 425.

⁹⁰ Eren, s. 772; Aral/Ayrancı, s. 425. Diğer bir görüşe göre ise kanunlarda şekil ve uygulanacak hükümler bakımından açıkça düzenlenmiş olan, gerçek kişilerin asli borçlu olarak şahsi teminat sağlamak amacıyla borç altına girdikleri sözleşmelerde TBK m. 603 hükmü uygulanmaz. Reisoglu, s. 323.

⁹¹ Yalçınduran, s. 474.

⁹² Yalçınduran, s. 475.

Evli kişilerin aval vermesi halinde eş rızası gerekip gerekmeyeceği doktrinde tartışmalıdır.⁹³ Hâkim görüşe göre TBK m. 603 hükmü geniş yorumlanmalı; aval verilmesi kişisel güvence verilmesi anlamında olduğundan geçerliliği için diğer eşin rızası aranmalıdır. Böylece aval verilmesi yoluyla kefaletle ilişkin ehliyet sınırlaması hükümlerinin dolanılmasının önüne geçilmiş olur.⁹⁴ Azınlıktaki diğer görüşe göre ise TBK m. 603 hükmü istisnai hüküm olduğundan dar yorumlanmalı, aval vermede diğer eşin rızası aranmamalıdır.⁹⁵ Eşin rızasının aranmaması gerektiğini savunan diğer bir görüşe göre ise kanunlarda şekil ve uygulanacak hükümler bakımından açıkça düzenlenmiş olan, gerçek kişilerin asli borçlu olarak şahsi teminat sağlamak amacıyla borç altına girdikleri sözleşmelerde TBK m. 603 hükmü uygulanmayacağından aval vermede diğer eşin rızası aranmamalıdır.⁹⁶ Yargıtay, yakın tarihli bir kararında⁹⁷ “Aval ile kefaleti birbirinden ayırmak gereklidir. Kefalet, fer’i nitelikte olmasına karşın, aval, bağımsız ve aslî bir nitelik taşır. Aval veren, lehine aval verilenin ileri sürebileceği ve senedin şekline ilişkin olanlardan başka geçersizlik sebeplerini, def’i veya itiraz olarak alacaklıya karşı ileri süremez. Oysa kefil, asıl borçluya ait kişisel def’ilerden yararlanabilir. Kefaletin, mutlaka asıl borç senedi üzerinde gösterilmesine lüzum olmadığı halde, aval şerhinin, mutlaka poliçe, bono, çek veya alonj üzerine yazılması gerekir. Bono üzerine “kefil” ibaresi konsa dahi bu, aval olarak nitelendirilir ve aval veren, çekin diğer borçlusu ile birlikte müteselsilen sorumlu olur (TTK.702. maddesi). TTK.nun 778/1-d. maddesi göndermesi ile çekler hakkında da uygulanan aynı Kanununun 724. maddesi hükmü gereğince, kambiyo senetlerinde mütesel-

⁹³ Aval verme ehliyeti hakkında genel bilgi için bkz. Ertan Demirkapı, “Gerçek Kişilerin Aval Verme Ehliyeti”, Bilgi Toplumunda Hukuk Ünal Tekinalp’e Armağan Cilt I, Beta Yayınevi, İstanbul 2003, s. 753 vd.

⁹⁴ Aynı yönde Yavuz, s. 801; Gümüş, s. 342, dn. 1819; Kırca’ya göre TBK m. 603 hükmünün lafzından garanti, borca katılma, himaye beyanı, kredi emri ile aval verilmesi hallerinde eşin rızası gerekliliği anlaşılmaktadır. Kırca, s. 437-438.

⁹⁵ Bucher, s. 293; Oğuz, s. 75-76. İsviçre Federal Mahkemesi’nin 03.03.1953 tarihli kararına (BGE 79 II 79) göre, aval verilmesi yoluyla kefaletle ilişkin ehliyet sınırlaması hükümlerinin dolanılması söz konusu olamaz. Mahkemeye göre avalın geçerliliğinin diğer eşin rızasına bağlanması, Borçlar Hukukuna hâkim olan sözleşme serbestisi ilkesinin bir çeşidi olan şekil serbestisi ilkesinin ortadan kaldırılması anlamına gelir.

⁹⁶ <http://www.servat.unibe.ch/dfr/pdf/c2079079.pdf> (Erişim tarihi: 09.03.2017). Reisoğlu, s. 323.

⁹⁷ Yargıtay 12. HD., 2015/25240 E., 2016/2668 K., 28.01.2016 T. <https://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/yeniTasarim/index.jsp> (Erişim tarihi: 09.03.2017).

sil borçluluk esası olduğundan, bu tür senetlerde imzası olan herkes, hamile karşı müteselsilen sorumludur. Bu açıklamalar doğrultusunda, Türk Ticaret Kanunu'nda özel hükümler olması nedeniyle, kambiyo senetlerinde TBK'nun 584. ve 603. maddeleri uygulanamaz." gerekçesiyle aval verenin eşinin rızasının bir geçerlilik şartı olmadığına karar vermiştir.

TTK m. 700-702'te aval düzenlenmiş olmakla birlikte söz konusu maddeler aval verme ehliyeti bakımından bir hüküm içermemektedir. Bu sebeple TTK m. 670 hükmü, diğer kambiyo taahhütlerinde olduğu gibi aval verme ehliyeti bakımından da uygulanır. Yani sözleşme ile borçlanmaya ehil olan bir kimse, aval vermek suretiyle borç altına girebilir.⁹⁸ Ancak aval verenin ehliyeti bakımından karar verebilmek için avale hangi sözleşmeye ilişkin hükümlerin kıyasen uygulanması gerektiği tespit edilmelidir. Kanaatimize göre aval verenin ehliyeti bakımından kefalet sözleşmesine ilişkin hükümlerin kıyasen uygulanması gerekir.⁹⁹ Öncelikle avalin kişisel güvence verme niteliği daha ön planda olduğu için ehliyet bakımından diğer kambiyo taahhütlerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca kefalet sözleşmesinde ehliyetle ilişkin hükümlerle korunması amaçlanan değerler, kambiyo taahhütlerine ilişkin Türk Ticaret Kanunu hükümleri ile korunması amaçlanan, ticaret hayatının gerektirdiği sürat ve işlem güvenliği ilkelerinden daha önemlidir. Kaldı ki aval veren, kefile göre bağımsız ve aslî bir sorumluluk altına girmekle birlikte aval verenin ileri sürebileceği savunma imkânları kefile göre daha da sınırlandırılmıştır.¹⁰⁰ Dolayısıyla kefalet sözleşmesinde ehliyetle ilişkin hükümler ile korunması amaçlanan kişilerin, kefaletten daha ağır sorumluluk doğran aval bakımından da uygulanması gerekir. Sonuç itibariyle aval vermenin geçerliliği, tıpkı kefalet sözleşmesinde olduğu gibi, diğer eşin rızasına bağlı tutulmalıdır.

⁹⁸ Demirkapı, s. 757.

⁹⁹ Aynı yönde Demirkapı, s. 758-759.

¹⁰⁰ Kefil, kefaletin fer'iliğinin bir sonucu olarak asıl borçlunun şahsından kaynaklanan def'ileri de ileri sürme imkânına sahiptir. Ayrancı (Cari Hesaba Kefalet), s. 4. Yine kefaletin taliliğinin bir sonucu olarak kefil daima ikinci borçludur. Kefilin borcu, asıl borç muaccel olduktan sonra muaccel hale gelir ve asıl borçlu borcunu ödemediği takdirde takip edilebilir. Reisoğlu (Kefalet Kavramı), s. 332. Aval verenin sorumluluğunun, kefilin sorumluluğundan daha ağır olduğunun diğer bir göstergesi ise kefilin alacaklının haklarına halefiyeti mümkünken, aval verenin ödemede bulunmakla alacaklının haklarına halefiyeti söz konusu değildir. Aval veren, aval verdiği kişi ve ona karşı sorumlu olanlar aleyhine bağımsız bir rücu hakkı kazanır. Aral/Ayrancı, s. 424.

VII. EŞİN RIZASI GEREKLİLİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ GEREKEN ÖZEL DURUMLAR

Eşlerden birinin diğer eşin borcu için kefil olması, eşlerin bir kefalet sözleşmesinin birlikte

kefil olmaları ve eşlerin karşılıklı olarak bir kefalet sözleşmesinin tarafları olması durumlarının, diğer eşin rızası gerekliliği bakımından özel olarak incelenmesi gerekir. Eşlerden birinin, diğer eşin borcu için kefil olması durumunda asıl borçlu eş açısından korunması gereken bir menfaat yokmuş gibi görünse de bu eş, asıl borçlusu olduğu borç bakımından bir de eşinin kefil olmasıyla ailenin ekonomik olarak daha fazla yük altına girmesini istemeyebilir. Bu nedenle kanaatimize göre bu durumda da diğer eşin rızası aranmalıdır.¹⁰¹

Eşlerin bir kefalet sözleşmesinde birlikte kefil olmaları durumunda yine aynı şekilde kendisi kefil olan bir eş, diğer eşin kendisi ile birlikte kefil olmasını istemeyebilir. Bu sebeple eşler birlikte kefil olurken, birbirlerinin kefaleti için rıza göstermeleri gerekir.¹⁰²

Eşlerden birinin, diğer eşin başkasından olan alacağı için borçlu lehine kefil olması ihtimalinde ise alacaklı sıfatıyla eşle kefalet sözleşmesi kuran eşin, eşinin kefil olmasına ilişkin ayrıca rızasının alınmasına gerek kalmaz. Zira eşle kefalet sözleşmesini akdettiği takdirde eşinin kefil olmasına ilişkin rızasının olduğu kabul edilebilir.¹⁰³

VIII. SONUÇ

743 sayılı Türk Kanunu Medenîsi'nde benimsenen hâkim onayı mekanizması ile etki altında kalmaya müsait olan eşin (kadının) bireysel olarak korunması amaçlanırken; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda karı ya da kocayı birbirlerinin yararına olarak imzaladık-

¹⁰¹ Aynı yönde Özen, s. 177; Badur, s. 286-287; Baş, s. 124. Aksi yönde Oğuz, s. 70. Oğuz'a göre Türk Borçlar Kanunu ile kefaletle sıkı şekil şartları getirilmesinin amacı eşlerin birbirinden habersiz üçüncü kişilerin borçlarına kefil olmalarını önlemektir. Asıl borçlunun eşlerden birisi olması durumunda diğer eşin de buna bilerek kefil olması mümkündür. Asıl borçlu eşin sonradan kendisinin, eşinin kefaletine izni olmadığını ileri sürerek geçersizliğini iddia etmesi TMK m. 2'de düzenlenmiş olan dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edebilir.

¹⁰² Aynı yönde Badur, s. 287; Oğuz, s. 70.

¹⁰³ Aynı yönde Reisoğlu, s. 91; Badur, s. 287; Özen, s. 177; Baş, s. 124.

ları kefalet sözleşmelerinden değil; evlilik birliğinin, eşlerin imzalayacağı bütün kefalet sözleşmelerinden korunması amaçlanmıştır. Böylece ailenin ekonomik malvarlığının düşünülmeden imzalanan kefalet sözleşmelerinden doğacak zararlardan korunması ve eşlerin mağdur olmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Türk Borçlar Kanunu'nun kefalette eşin rızasının aranması kuralına, hâkim tarafından ayrılık kararı verilmiş olan dönem bakımından istisna getirmesi hem kefalette eşin rızası gerekliliğine hem de ayrılık kurumuna ilişkin düzenlemenin konuluş amacına uymamaktadır. Çünkü her iki düzenlemenin de amacı evlilik birliğini korumaktır. Hâkimin ayrılık kararı verebilmesi, ortak hayatın yeniden kurulabilmesi ihtimalini tespit etmesi üzerine mümkün olduğundan ayrılık halinde bile evlilik birliğinin devamı için hala bir umut var demektir. Evlilik birliğinin devamının umut edildiği bir dönemde, yine evlilik birliğini ekonomik olarak korumayı amaçlayan kefalette eşin rızası gerekliliği kuralını uygulamamak çelişkili bir tutumdur.

Eşlerin yasal olarak ayrı yaşama haklarının olduğu dönemde kefalette eşin rızası gerekliliğine getirilen istisna da maddenin konuluş amacına ters düşmektedir. Ekonomik güvenliği tehlikeye düştüğü için ayrı yaşama hakkı verilen eşin rızasının aranmaması, bu dönemde diğer eşin imzalayacağı kefalet sözleşmelerini denetleme hakkından mahrum bırakılması demektir. Bu istisna, henüz sona ermemiş olan evlilik birliğinin ekonomik olarak daha da kötüleşmesine hizmet eder. Kanaatimize göre mehzaz İsviçre Borçlar Kanunu'nda yer almayan bu düzenlemeye 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda da yer verilmemeliydi.

Ayrıca eşlerin yasal olarak ayrı yaşama haklarının olduğu dönemde kefalette eşin rızası gerekliliğine getirilen bu istisna çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Eşlerden birine, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkı veren ve bunun için hâkim kararına ihtiyaç duymayan görüşe itibar edildiğinde, bu dönemde yapılan kefalet sözleşmelerinde eşin rızasının gerekip gerekmeyeceği konusu belirsiz olacaktır. Çünkü ayrı yaşamaya hakkı olduğunu iddia eden eşin, eşinin rızası olmaksızın kefalet sözleşmesi

yapabilme ehliyetinin bulunduğunu ispat etmesi zordur. Bu sebeple bu istisnai düzenlemenin “eşlerin yasal olarak ayrı yaşama hakkının doğduğu hâkim tarafından tespit edilmedikçe, ancak diğerinin yazılı rızasıyla kefil olabilir” şeklinde olması daha doğru olurdu.

TBK m. 584/II'ye göre “Kefalet sözleşmesinde sonradan yapılan ve kefilin sorumlu olacağı miktarın artmasına veya adi kefaletin müteselsil kefalete dönüşmesine ya da kefil yararına olan güvencelerin önemli ölçüde azalmasına sebep olmayan değişiklikler için eşin rızası gerekmez.” demektedir. Kanaatimizce bu şekilde ters ve dolaylı bir ifade yerine “kefilin aleyhine olan değişiklikler için diğer eşin rızası aranırken lehine olan değişiklikler için diğer eşin rızası aranmaz” şeklinde bir ifade daha doğru olurdu.

Kefalette eşin rızasını gerekli kılan düzenlemenin uygulamada özellikle ticaretle uğraşan eşler bakımından sorun yarattığı gerekçeyle eleştirilere maruz kalması üzerine 28.03.2013 tarihli 6455 sayılı Kanun'un 77. maddesiyle TBK'nın 584. maddesine bir fıkra eklenmiş; eşin rızasını gerektiren kefalet hallerine istisnalar getirilerek ticaret hayatı rahatlatılmaya çalışılmıştır. Kanaatimizce bu istisna ile bazı belirsizlikler ortaya çıkmış ayrıca maddenin konuluş amacı göz ardı edilerek aileyi koruma amacı ve düşüncesi oldukça sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Akıntürk Turgut/Ateş Kahraman Derya, Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku (6098 sayılı Yeni Borçlar Kanunu ve Yeni Yasal Düzenlemelere Uyarlanmış) İkinci Cilt, İstanbul 2012.
- Aksoylu Necati, “Borçlar Kanunu Tasarısı'ndaki Kefalet Sözleşmelerine İlişkin Önemli Değişiklikler”, *Bankacılar Dergisi*, İstanbul 2010, S. 72.
- Aral Fahrettin/Ayrancı Hasan, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, (Genişletilmiş 9. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara 2012.
- Ayrancı Hasan, “Kefalet Sözleşmesinde Asıl Borcun Belirli Olması İlkesi ve Cari Hesaba Kefalet”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2005, C. 9, S. 1-2. (Cari Hesaba Kefalet).
- Ayrancı Hasan, “Şekil Şartına Uyulmadan Yapılan Kefalet Sözleşmesinde İfanın Sonuçları”, *AÜHF Dergisi*, Ankara 2004, C. 53, S. 2.

- Badur Emel, "Eşin Rızası", *TBB Dergisi*, Ankara 2013, S. 109.
- Barlas Nami, "Yeni Türk Medenî Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Eşler Arası Hukukî İşlem Özgürlüğü Ve Sınırları", Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.
- Baş Ece, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Kefalet Sözleşmesinin Geçerlilik Şartlarına İlişkin Bazı Yenilikler", *İÜHF*, İstanbul 2012, C. LXX, S. 2.
- Bilge Necip, "Kefilin Mesuliyetinin Şumulü", *AÜHF Dergisi*, Ankara 1956, C. 13, S. 1.
- Bucher Eugen, *Obligationenrecht Besonderer Teil, 3., erweiterte Auflage*, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1988.
- Demirkapı Ertan, "Gerçek Kişilerin Aval Verme Ehliyeti", *Bilgi Toplumunda Hukuk Ünal Tekinalp'e Armağan Cilt I*, Beta Yayınevi, İstanbul 2003.
- Develioğlu Hüseyin Murat, *Kefalet Sözleşmesini Düzenleyen Hükümler Işığında Bağımsız Garanti Sözleşmeleri*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2009.
- Dural Mustafa/Öğüz Tufan/Gümüş Alper, *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005.
- Gümüş Mustafa Alper, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt II, (3.Bası)*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014.
- Güven Kudret, "4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Getirdiği Hukukî Tedbirler", Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1998, C. 2, S. 1-2.
- Hatemi Hüseyin/Kalkan Oğuztürk Burcu, *Aile Hukuku, (4. Bası)*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014.
- Kılıçoğlu Ahmet M., *Aile Hukuku, (Genişletilmiş 2. Bası)*, Turhan Kitabevi, Ankara 2016.
- Kırca İsmail, "Türk Borçlar Kanunu Tasarısı-Kefalette Eşin İzni", Prof. Dr. Tuğrul Ansay'a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.
- Köprülü Bülent/Kaneti Selim, *Aile Hukuku, (Gözden Geçirilmiş 2. Bası)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.
- Oğuz Sefer, "6098 sayılı TBK m. 584/I'in Bankacılık Uygulamasında Yarattığı Sorunlar ve Özellikle Evli Gerçek Kişilerin Aval Vermesinde Eş Rızasının Bulunmasının Gerekliği Üzerine Düşünceler", *Bankacılar Dergisi*, İstanbul 2013, S. 86.
- Özen Burak, *6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Kefalet Sözleşmesi*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.
- Öztan Bilge, *Aile Hukuku, (6. Bası)*, Turhan Kitabevi, Ankara 2015.
- Palaz Fikriye Ceren, *Evlilik Birliğinin Korunması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- Reisoğlu Seza, "Kefalet Kavramı ve Muteberlik Şartları", *AÜHF Dergisi*, Ankara 1962, C. 19, S. 1. (Kefalet Kavramı).
- Reisoğlu Seza, *Türk Kefalet Hukuku*, Cem Web Ofset San. Tic. Ltd. Şti., Ankara 2013.
- Schmid Jörg/Stöckli Hubert/Krauskopf Frederic, *Schweizerisches Obligationenrecht Besonderer Teil, 2. Auflage*, Schulthess, Zürich 2016.
- Tandoğan Haluk, *Aile Hukuku Ders Notları*, Ajans-Türk, Ankara 1965.

- Tekinay Selahattin Sulhi, Türk Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990.
- Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, Türk Medenî Hukuku Aile Hukuku, İstanbul 1965.
- Yalçınduran Türker, "Kefalet Sözleşmesinde Eşin Rızasına Ve Bu Rızanın Türk Borçlar Kanunu'nun 603. maddesi Gereğince Gerçek Kişilerin Taraf Olduğu Kişisel Güvence Verilmesine İlişkin Diğer Sözleşmelerde de Bulunmasına Dair Türk Borçlar Kanunu'nda Yapılan Düzenlemenin Değerlendirilmesi", *İÜHFM*, İstanbul 2012, C. LXXIV, S. 1.
- Yavuz Cevdet, Borçlar Hukuku Dersleri Özel Hükümler, (6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenmiş ve Yenilenmiş 14. Baskı), Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- Yavuz Nihat, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi Cilt 2, Ankara 2013.
- Yener Mehmet Deniz, "Kefilin Sorumluluğunun Kapsamı ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ile Yapılan Değişiklikler", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, İstanbul 2012, C. 3, S. 7.

İnternet Kaynakları

- <https://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/yeniTasarim/index.jsp>
- <http://www.servat.unibe.ch/dfr/pdf/c2079079.pdf>

İŞ HUKUKUNDA EŞİTLİK İLKESİ VE CİNSİYET AYRIMCILIĞI

EQUALITY PRINCIPLE AND GENDER DISCRIMINATION IN LABOR LAW

E. Tuncay Senyen KAPLAN*

Özet: Eşit davranma borcu veya eşit işleme tabi tutma borcu eşit durumda olan kişilere hakkaniyet esaslarına göre eşit davranmaktır. Genel olarak eşitlik ilkesi eşit durum ve şartlarda bulunanlar arasında değişik muamele yapmamayı gerektirir. Eşitlik ilkesi, cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması uluslararası düzeyde, genel olarak insan haklarına ve özel olarak çalışanların sosyal haklarına yönelik olarak yapılan sözleşmelerde en önemli konulardan birini oluşturmuştur. Çalışmamızda önce uluslararası sözleşmeler açısından cinsiyet ayrımcılığı kısaca incelenerek, özellikle Avrupa Birliği sözleşme ve yönergeleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türk Hukukunda eşitlik ilkesinin yasal temelini oluşturan Anayasa'da yer alan eşitlik ilkesi ve bu doğrultuda düzenlenen 4857 sayılı İş Kanunu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda yer alan cinsiyet ayrımcılığına ilişkin düzenlemeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik ilkesi, Cinsiyet Ayrımcılığı, Kadın Erkek Eşitliği, Ücret Eşitliği, Ayrımcılık, Fesih

Abstract: Equal treatment debt or subject to equal treatment debt is to behave equally according to the principles of justice. In general, the principle of equality requires no different treatment between the people who are in equal status and conditions. The principle of equality has been one of the most important issues in the convention on the prohibition of gender discrimination on the international level, generally in the context of human rights and specifically the social rights of employees. In our study, we first briefly examined gender discrimination in terms of international conventions, especially focusing on European Union contracts and directives. Later on, the equality principle included in the Constitution, which constitutes the legal basis of the equality principle in the Turkish Law, the Labor Law numbered 4857 and the regulations on gender discrimination included in the Law on Human Rights and Equality of Turkey were examined.

Keywords: Equality Principle, Gender Discrimination, Gender Equality, Equality of Wage, Discrimination, Termination

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı

Giriş

Eşit davranma borcu veya eşit işleme tabi tutma borcu eşit durumda olan kişilere hakkaniyet esaslarına göre eşit davranmaktır. Genel olarak eşitlik ilkesi eşit durum ve şartlarda bulunanlar arasında değişik muamele yapmamayı gerektirir.

İş Hukukunda eşit davranma ilkesi, işverene eşit davranma borcu yükleyen, keyfi davranışları yasaklayan bir niteliğe sahiptir. Bu ilke bütün işçilerin hiç bir farklılık gözetilmeksizin aynı duruma getirilmesini değil, gerçekten eşit durumda olan işçilerin farklı işleme tabi tutulmasını engellemeyi amaçlar. Zira farklı durumdaki insanlara eşit davranmak, eşit davranma ilkesine aykırı olur. Eşit durumda olanlara farklı ve aleyhte davranış cinsiyet unsuruna dayanıyorsa cinsiyet ayrımcılığı söz konusu olur.

Cinsiyet ayrımcılığının yasaklanmasına ilişkin uluslararası düzeyde, genel olarak insan haklarına ve özel olarak çalışanların sosyal haklarına yönelik olarak yapılan sözleşmelerde temel amaç, insan haklarını, insan kişiliğinin saygınlığı ve değerini zedeleyici davranışları önlemek, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsel açıdan ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve böylece cinsler arasında eşitliği sağlamaktır.

Türk Hukukunda Anayasanın 10. maddesinde kanun önünde eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasaklarına yer verilmiştir. İş Kanunu'nun 5. maddesinde de Anayasa'da düzenlenmiş olan eşitlik ilkesine yer verilerek, haklı bir sebep olmaksızın ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Yine, 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda da ayrımcılık yasaklarına ilişkin düzenlemeler yer almıştır.

Çalışmamızda önce uluslararası sözleşmeler açısından cinsiyet ayrımcılığı kısaca incelenerek, özellikle Avrupa Birliği Sözleşme ve direktifleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türk Hukukunda eşitlik ilkesinin yasal temelini oluşturan Anayasa'da yer alan eşitlik ilkesi ve bu doğrultuda düzenlenen İş Kanunu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda yer alan cinsiyet ayrımcılığına ilişkin düzenlemeler incelenmiştir.

I. Uluslararası Sözleşmelerde ve Avrupa Birliği Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığı

Cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması ve eşit ücret ilkesi Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Topluluğu'nun son yıllarda en çok üzerinde durduğu konulardandır.

1. Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri

1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında kabul edilen ve ilk defa bütün insanlara yönelik, herkese eşit hak ve özgürlükler tanıyan uluslararası resmi niteliğe haiz bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde, "bütün insanlar özgürlük, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar" hükmü yer almıştır.¹ Bildirgenin 2. maddesinde ise, "herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir inanç, ulusal veya toplumsal köken, servet, doğuş veya herhangi bir diğer fark gözetilmeksizin bildirgede ilan olunan tüm hak ve özgürlüklerden" yararlanabileceği hükmü yer almıştır. Ayrıca aynı maddede, uyruğu bulunduğu ülkenin statüsü ne olursa olsun vatandaşlarla vatandaş olmayanlar arasında hiçbir ayırım gözetilemeyeceği de belirtilmiştir. 7. maddesinde ise kanun önünde eşitlik ilkesine yer verilmiş ve "herkesin işbu bildireye aykırı her türlü ayırddedici işleme karşı ve böyle bir ayırddedici işlem için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı" olduğu da ifade edilmiştir.

Bildirgenin 23. maddesinin 3. bendinde çalışan herkesin, kendine ve ailesine insanlık onuruna uygun, "adil ve elverişli bir ücrete" hakkı olduğu, 2. bendinde ise herkesin hiçbir ayırım gözetmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı olduğu ilkesi de öngörülmüştür.

Hukuki açıdan bir bağlayıcılığı olmamakla beraber İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948 yılından beri uluslararası alanlarda olduğu kadar, Türkiye'de de Anayasa ve yasaların hazırlanmasında etkili olmuştur.

1.2. Yurttaşlık ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan ilkelere bağlayıcı nitelik sağlamak ve yaptırımlar getirmek için yapılan çalışmalar neticesinde hazırlanan insan haklarına ilişkin iki sözleşme, 16.12.1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. 23.3.1976'da yürürlüğe giren Yurttaşlık ve Siyasal Haklara ilişkin sözleşmenin 3. maddesinde cinsiyet ayrımı yasağı ve kadın erkek eşitliği düzenlenmiştir.

¹ Cahit Talas, Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara, 1981, s. 152, 153.

1.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Evrensel bildirgede yer alan ilkelere bağlayıcılık sağlamak amacıyla kabul edilen sözleşme ise, 3.1.1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Söz konusu sözleşmenin 7. maddesinde, adil bir ücretle herhangi bir ayırım gözetmeksizin özellikle kadınların erkeklerden daha düşük olmayan bir iş koşulunda, eşit işe eşit ücret ilkesiyle çalıştırılmalarını güvenceye sağlayacak biçimde, "eşdeğerde işler için eşit ücretlendirme" ilkesi hükme bağlanmıştır.²

Cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasına ilişkin 2. maddesinde "Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler".

1.4. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1979'da kabul edilip, 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi", Türkiye tarafından da 24 Temmuz 1985'te onaylanmış, 19 Ocak 1986'da yürürlüğe girmiştir.³

Söz konusu sözleşmenin 1. maddesinde "kadınlara karşı ayırım" deyiminden "medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak, politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlaşılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinin (b) bendinde ise, taraf devletlerin "kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri" almayı taahhüt ettiği, hükme bağlanmıştır. Ayrıca 11. maddenin (d) bendinde, kadınların "sosyal yardımlar dâhil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işte eşit muame-

² Muzaffer Sencer, İnsan Hakları, Ana Kuruluşlar ve Belgeler, Ankara, 1986, s.69.

³ RG. 14 Ekim 1985 t. 18898 S.

le ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı” sağlamak için koruyucu yasaların hazırlanacağı hükme bağlanmıştır.⁴

1.5. Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı

Birleşmiş Milletlerin 1975 yılından itibaren kadın hakları konusunda düzenlediği 1995 Pekin Konferansı’nda kabul edilen ve Pekin Deklarasyonu⁵ ve Eylem Planında da kadınların çalışma hayatında yer almasına ilişkin “istihdama, uygun çalışma koşullarına ve ekonomik kaynakların kontrolüne ulaşabilirlik dâhil, kadınların, ekonomik haklarına ve bağımsızlığını yaygınlaştırmak”, “kadınların kaynaklara istihdama, piyasalara ve ticarete eşit şekilde ulaşmasını sağlamak”, “mesleki ayrımı ve istihdama ilişkin her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak”, “kadının mesleki eğitime, bilim ve teknolojiye ulaşabilirliğini ve eğitimi sürdürmesini geliştirmek”, “ayrımcı olmayan eğitim ve öğrenimi geliştirmek” gibi belirlenmiş (m.45-46) ve bunlara ulaşım için yapılacak eylemler düzenlenmiştir.

1.6. Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme

4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye tarafından da 3.4.2002 tarihinde onaylanan bu sözleşmede taraf devletlerin ırka dayalı ayrımcılık konusunda yapacakları çalışmalar belirtilerek, vatandaş olanlar ile olmayanlar arasında yapacağı uygulama farklarının ırk ayrımcılığı olarak nitelendirilemeyeceği ifade edilmiştir.

1.7. Özürlü Kişilerin Hakları Sözleşmesi

30.3.2007 tarihli bu sözleşmenin amacı özürlülerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmasını teşvik et-

⁴ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Uyarınca Hazırlanan Türkiye Raporu, Ankara, 1994, s.9.

⁵

mek korumak ve sağlamaktır. Taraf devletler özürli bireyleri her türlü ayrımcılığa karşı korumak ve diğer bireylerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamakla yükümlüdür.⁶

2. Avrupa Konseyi Tarafından Kabul Edilen Sözleşmeler

2.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi Statüsü'nün 1. maddesinin (b) bendinde "...insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleşmesi konusunda sözleşmeler" yapılması amacı açıkça ifade edilmiştir. Bu amaçtan hareketle hazırlanan metin, Avrupa Konseyi'ne üye on beş devlet tarafından 4 Kasım 1950'de imzalanmış ve 3 Eylül 1953'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak yürürlüğe girmiştir.⁷ Türkiye tarafından da onaylanan bu sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden daha dar kapsamlı bir belge niteliğindedir. Sözleşmede ilke olarak, ekonomik sosyal haklar üzerinde durulmamış, daha ziyade medeni ve siyasal haklara yer verilmiştir.⁸ Zira bu sözleşme ile amaçlanan ilk husus, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamak olmuştur. Bu sebeple de sözleşmenin 14. maddesinde, sözleşmede getirilen hak ve özgürlüklerden, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal görüş, toplumsal köken gibi nedenlerle ayırım yapılmaksızın faydalanma hakkı düzenlenmiştir.

2.2. (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın I. Bölümünün 20. maddesine göre "Tüm çalışanlar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahiptir". II. Bölümün 20. maddesinde de akit tarafların "istihdam ve meslek konularında cinsiyet ayrımı yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, bu hakkı tanımayı ve bunun aşağıdaki alanlarda uygulanmasını sağlamak ve teşvik etmek için uygun önlemler almayı taahhüt ederler". Maddede getirilen düzenlemeye göre taraflar; "işe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirilme; mesleki yönlendirme,

⁶ Bkz. Ertuğrul Yuvalı, İşçinin Kişisel Özellikleri Bakımından İşverenin Eşit Davranma Borcu, Ankara 2012, s.18 ve 19.

⁷ Sencer, s.175.

⁸ Talas, s.164.

eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon; istihdam koşulları ve ücreti kapsayan çalışma koşulları; yükselmeyi de kapsayan meslekte ilerleme” alanlarında kendilerini yükümlülükle bağlı saymayı taahhüt ederler”.⁹

3. Uluslararası Çalışma Örgütü Tarafından Yapılan Sözleşmeler

3.1. Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme

Sözleşmede eşit değerde iş için erkek ve kadınlar işçiler arasında ücret eşitliği ilkesi düzenlenmiştir, ücret eşitliği deyiminden ise, “cinsiyet esasına dayanan bir ayırım gözetilmeksizin tesbit edilmiş bulunan ücret hadlerinin” ifade edildiği aynı maddenin 2. fıkrasında belirtilmiştir.

3.2. İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında 111 Sayılı Sözleşme

Türkiye tarafından 13.12.1966’da onaylanan bu sözleşmede “ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç ulusal veya sosyal menşeye bakımdan”, iş ve meslek edinmede veya meslekte tabi olunacak muamelede ayrımcılık yasaklanmıştır.¹⁰

4. Avrupa Birliği (Topluluğu) Tarafından Kabul Edilen Sözleşmeler

Kadın ve erkeğe eşit işlem yapılması ayrımcılığın önlenmesi konusu, Avrupa Birliği Hukukunun temel konularından biri olmuş ve yapılan sözleşmelerde ve alınan direktif kararlarında bu konuya daima ön planda yer verilmiştir.

Ayrımcılık, Avrupa Birliği 2016 yılı Türkiye İlerleme Raporunda da ele alınarak; insan hakları ve azınlıkların korunması” başlığını taşıyan m. 2. 4 de ve konuda eksikliklerin ifade edildiği kısımda “ayrımcılık yapmama ilkesinin yasal zeminde ve uygulamada hala yeterince uygulanmamakta” olduğu belirtilmiştir.¹¹

⁹ RG. 9.4.2007, 26488.

¹⁰ RG. 22.12.1966, 12484; Kamil Ateşoğulları, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türkiye, İstanbul 1947, s.178.

¹¹ Avrupa Komisyonu, Brüksel, 9.11.2016 SWD/2010 366 nihai; Komisyon Çalışma Dokümanı 2016 Türkiye Raporu, s.24; Yine rapora göre; “İstihdam ve sosyal politikada, kadın-erkek eşitliği alanında, kadınlar, ağırlıklı olarak düşük beceri ge-

4.1. Roma Antlaşması

Roma'da altı Avrupa ülkesi tarafından 25.3.1957'de imzalanan ve Avrupa Topluluğunu oluşturan Roma Antlaşması'nın (Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasının) 119. maddesinde, aynı işte çalışan kadın ve erkek işçilere aynı ücret ödenmesi ilkesi yer almıştır. Yine aynı maddenin 2. fıkrasında, ücret deyiminden "işverenin iş ilişkisi nedeniyle işçiye doğrudan doğruya veya dolayısıyla ödediği temel ücret veya asgari ücret ya da sair para yada mal olarak yapılan ödemelerin" anlaşılacağı ifade edilmiştir.¹²

Sözleşmenin sözü geçen 119. maddesi, kadın-erkek eşitliğine ilişkin bir yasanın bulunduğu üye ülke Fransa'nın, eşit ücret ilkesini kabul etmeyen ülkelerin işyerlerinin haksız rekabetine karşı kendi girişimlerini korumak amacı ile yaptığı çalışmalar neticesinde kabul edilmiştir. Bu nedenle ilk zamanlarda maddeye sınırlı bir önem verilmiş ancak daha sonraları kadın erkek eşitliğinin çalışma hayatında öneminin git-tikçe artması nedeniyle, 119. maddedeki kadın erkek eşitliği konusuna gerek Avrupa Adalet Divanı'nın kararları, gerekse Avrupa Birliği'nin çıkardığı yönergelerle açıklayıcı ve uygulamayı kolaylaştırıcı nitelikte düzenlemeler getirilmiştir.¹³

119. maddede getirilen düzenleme, işçi ile işveren arasındaki "hukuk normları veya toplu sözleşmelerden kaynaklanan ve hukuki bir araştırmayla ortaya çıkabilen" açık işlemler için söz konusudur. Avrupa Adalet Divanı kararına göre bu işlemlere "aynı kamu veya özel bir hizmette veya işyerinde aynı işte çalışan kadın ve erkek işçilere farklı ücret ödenmesi" durumu da dâhil edilmiştir.¹⁴

rektiren işlerde istihdam edilmeye devam etmektedir ve yönetici kademelerinde kadın temsil oranı son derece düşüktür. Kadın ve erkek arasında ki ücret farklılıkları sorun olmaya devam etmektedir. Uzun süreli bakımda dâhil olmak üzere, çocukların, yaşlı ve hasta kişilerin bakımına yönelik kurum ve hizmetlerin yetersiz olması, bakım sorumluluğu konusunda cinsiyet önyargıları nedeniyle, kadınların istihdamını engellemeye devam etmektedir".

¹² Antlaşmanın tam metni için bkz. Oetker/Preis, *Europaesche Rechtsvorschriften zum Arbeitsrecht*, Heidelberg 1997. s. 1 vd; Can Tuncay, "AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları", Avrupa Birliğinin Sosyal Politikaları Türkiye Semineri, Ankara 1997, s.102, 103; Ali Güzel, "Türk İş Hukukunun Avrupa Topluluğu Açısından Değerlendirilmesi 1990'lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatının Avrupa Topluluğu Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi", İzmir 1991 s.25.

¹³ Can Tuncay, *AB Sosyal Politikası*, s.102.

¹⁴ Wolfgang Blomeyer, *Avrupa Topluluğu İş Hukuku*, Çeviren: Öner Eyrenci,

Avrupa Birliği'nin 10.2.1975 tarihinde, 119. maddenin açıklanması amacıyla kabul ettiği 117 sayılı "Ücrette Eşitlik Yönergesinde", eşit iş ya da eşit değer verilen işler için "ödenen ücretin tüm ekleri ve koşullarına ilişkin cinsiyete dayalı her türlü ayırımın ortadan kaldırılması" gerektiği ifade edilmiştir (m.1).¹⁵ Görüldüğü üzere 119. maddede, sadece eşit işte çalışan kadın ve erkek işçilere eşit ücret ödeneceği kabul edilmişken; yönergede "eşit değer verilen işler" içinde eşit ücret ödeneceği belirtilmiştir. Ayrıca bu yönerge ile toplu iş sözleşmelerinde kadın ve erkek için değişik değerlendirmelerle getirilen farklı ücret sistemlerinin uygulanması da yasaklanmıştır.¹⁶ Diğer taraftan çalışanların, farklı işleme tabi tutulması halinde şikâyet veya yargıya başvurması nedeniyle, işveren tarafından işten çıkarılmalarına karşı korunmaları hususunda gerekli tedbirleri alma ve ücret eşitliği ilkesine aykırı düzenlemeleri kaldırma yükümlülüğü de yönergede yer almıştır.¹⁷

Diğer taraftan 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Topluluğunu oluşturan Roma Antlaşmasında (Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasının) değişiklikler getiren Amsterdam Antlaşması ile 119. maddenin içeriği değişerek madde numarası 141 olmuş ve maddede, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi kabul edilmiştir. Aynı maddede fırsat eşitliği ve eşit ücret ilkesinin uygulanmasını sağlayacak önlemlere ilişkin düzenlemeler de getirilmiştir.

Ayrıca, eşitlik ilkesi ve ayrımcılığa ilişkin çeşitli yönergelerde düzenlemeler getirilmiştir.¹⁸ Örneğin; Kadın ve Erkeklerle Eşit Ücret İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Üye Ülke Kanunlarının Yakınlaştırılması Konusunda 10.2.1975 tarih ve 75/117/EC sayılı Yönerge; 9.2.1976 tarih ve 76/207/EC sayılı Yönerge; İşe Girişte, Mesleki Eğitim ve İşte

Avrupa Topluluğu Hukuku Türkiye'nin Uyumunu Semineri, İstanbul 1990, s.301-324.

¹⁵ Wolfgang Zöllner-Karl George Loritz, *Arbeitsrecht München*, 1992, s. 117; Oya Çiftçi, "Avrupa Topluluğu Kadın Çalışması ve Türkiye" Cahit Talas'a Armağan, Ankara 1990 s. 143 vd.; Tuncay, *AB Sosyal Politikası*, s. 103.; Yönergenin tam metni için bkz. Oetker/Preis, s. 75 vd.

¹⁶ Blomeyer, s. 310.

¹⁷ Zöllner-Loritz, s. 117.

¹⁸ A.Eda Manav, "AB Direktifleri Çerçevesinde İş Hukukunda Ayrımcılıkla Mücadele" Polat Soyer'e Armağan, *Dokuz Eylül Üniv. Fak. Dergisi*, C.15, Özel Sayı, 2013, İzmir 2014, s.736.

Yükselmeye ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeğe Eşit Davranma Yönergesi; Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesine Dair 3.6.1996 tarih ve 96/36/EC sayılı Yönerge; Cinsiyet Temelinde Ayrımcılık Davalarında İspat Yüküne Dair 15.12.1997 tarih ve 97/80/EC sayılı Yönerge; Irk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişilere Eşit İşlem Yapılması İlkesinin Uygulamaya Konulmasına İlişkin 29 Temmuz 2000 tarih ve 2000/43/EC sayılı Yönerge; İstihdamda ve İşte Eşit İşlem İçin Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarih 2000/78/EC sayılı Yönerge; İstihdam ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeklerle Eşit Davranma ve Eşit Fırsatlar İlkesinin Uygulanmasına İlişkin 5 Temmuz 2006 tarih ve 2006/54/EC sayılı Yönerge'dir. Cinsiyet ayrımcılığına ilişkin AB Yönergelerinden, hem kamu, hem de özel sektörde gerçek ve tüzel kişilerin ayrımcılık uygulamasını yasaklayan 2000/78, 2002/73 ve 2006/54 sayılı temel yönergelerdir.¹⁹

9.2.1976 tarihinde hazırlanan 207 sayılı "İşe Girişte, Mesleki Eğitimde ve Mesleki Yükselmeye Eşit Davranma Yönergesi'nde" ise, işe alınma, mesleki eğitim olanaklarından faydalanma, işte ilerleme ve çalışma koşulları açısından cinsiyet farkı yapılmamasına ilişkin esaslara yer verilmiştir. Yönerge, böylece eşit davranma ilkesini diğer çalışma koşullarına yayarak cinsiyet nedeniyle farklı işlem yapılmasını yasaklamıştır.²⁰ Ancak yönergede, cinsiyetin bir koşul olarak arandığı mesleki çalışmaların, hamilelik ve analığı korumaya ve fırsat eşitliği sağlamaya yönelik önlemlerin eşit işlem ilkesine aykırı olmayacağı da kabul edilmiştir (m. 2, f. 2, 3).²¹

19.12.1978 tarih ve Sosyal Güvenlik Alanında Kadın ve Erkeğin Eşit İşleme Tabi Tutulmasına ilişkin 79/7 sayılı Yönergede ise, kanuni sosyal güvenlik sisteminin uygulanmasında kadın erkek eşitliği sağlamaya yönelik önlemler düzenlenmiş ve ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.²² Ayrıca 24.7.1986 tarih ve 378 sayılı İşletme Sosyal Güvenlik

¹⁹ Manav, s.736.

²⁰ Münir Ekonomi, "Türk İş Hukukunun Avrupa Topluluğu İş Hukuku ile Uyumunu", Türk İş Hukukunun Avrupa Topluluğu İş Hukuku ile Uyumunu Semineri, İstanbul 1990, s.338, Yönergenin tam metni için bkz. Oetker/Preis s. 85 vd.

²¹ Zühtü Ö. Altan, "Cinsiyetler Açısından Eşit Davranma" Avrupa Birliğinin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara 1997, s.166.; Blomeyer, s. 310; Çiftçi, s. 145; Ekonomi, Avrupa Topluluğu s. 338; Tuncay, AB Sosyal Politikası, s. 104.

²² Zöllner-Loritz, s. 117, Yönergenin tam metni için bkz. Schmid E./Fehring, EV-Arbeitsrecht, Wien 1997, s. 144.

Sistemine İlişkin Yönergede ise, işverenlerin işyerlerinde kurdukları sosyal güvenlik sisteminde de, kanuni sosyal güvenlik sistemine uygun olarak cinsiyet nedeniyle ayrımcılık yapılamayacağı ve ülkelerin ayrımcılığı önleyecek tedbirlerini almakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.²³

4.2. Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı (Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı)

9 Aralık 1989'da Strazburg'da İngiltere hariç Avrupa Topluluğu'na üye on bir devlet başkanları tarafından kabul edilen AT Sosyal Şartında, çalışanların temel sosyal haklarına ilişkin ilkeler düzenlenmiştir. Şartın 16. maddesinde, erkek ve kadına muamele eşitliğinin sağlanması gereği ve erkek ve kadınlar için fırsat eşitliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür. "Özellikle işe başvurma, ücretler, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, eğitim, meslek eğitim ve gelişim alanlarında" kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla çalışmaların artırılması hususu ifade edilmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin mesleki ve ailevi yükümlülüklerini daha iyi yerine getirmelerini dengelemek için gerekli tedbirlerin alınacağı da belirtilmiştir (m. 16.2).²⁴

4.3. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

7.2.1992'de imzalanan ve 1.11.1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Roma Antlaşmasına getirilen en önemli değişikliktir. Bu Antlaşmanın 6. maddesi kadınların ücret, işe girme ve işlerini devam ettirme konusunda cinsel ayrımcılığa karşı korunmalarına yöneliktir.²⁵

II. Türk Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Cinsiyet Ayrımcılığı

1. Genel Olarak Kanuni Düzenlemeler

Eşit davranma borcu veya eşit işleme tabi tutma borcu, eşit durumda olan kişilere hakkaniyet esaslarına göre eşit olarak davranmak-

²³ Schmid E./Fehringner, s. 138; Ekonomi, Avrupa Topluluğu, s. 338; Kadir Arıcı, Avrupa Birliğinin Sosyal Güvenlik Hukuku, Ankara 1997, s. 101-102.

²⁴ Oetker/Preis, s. 71-72.

²⁵ Altan, s.166 vd; Ekonomi, s.44; Maastricht Antlaşması 200 maddesi, 17 ek protokolü ve 33 adet ekiyle Avrupa Adalet Divanı içinde önemli bir hukuki kaynak teşkil etmektedir; Tuncay, AB Sosyal Politikası, s.120; Ulucan, s. 56.

tır. Eşit davranma borcu, bütün hukuk alanında geçerli bir ilke olan eşitlik ilkesinin İş Hukukunda ortaya çıkan biçimidir. Bu ilke bütün işçilerin hiç bir farklılık gözetilmeksizin aynı duruma getirilmesini değil, gerçekten eşit durumdaki işçilerin farklı işleme tabi tutulmasını engellemeyi amaçlar.

İş Hukukunda eşit davranma ilkesinin temellerinde adalet düşüncesi yatar. Doğal hukukun en önemli kavramı olan adalet ilkesi veya adalet eşitliği anayasalarda somutlaşmış ve yazılı hukuk kuralı olarak yer almıştır.²⁶

Nitekim Anayasa'nın 10. maddesine göre, kanun önünde eşitlik ilkesi kanunların her kесе eşit olarak uygulanması anlamını taşır. 10. maddede getirilen düzenlemeye göre, "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiç bir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz".²⁷ Anayasa Mahkemesi'ne göre²⁸ Anayasa'nın 10. maddesi aynı durumda olan kişiler arasında haklı nedene dayanmayan ayrımları önlemeyi amaçlayarak eşitliği sağlar. Söz konusu haklı nedenin anlaşılabilir, amaçla ilgili ve makul olması gerekir. 2004 yılında 10. maddeye getirilen değişiklikle "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmü ilave edilmiştir. Anayasa'nın 10. maddesi tüm hukuk düzeninde geçerli ve kişiler arası ilişkilerde daima göz önünde tutulması gerekli bir (genel anlamda) eşitlik ilkesi öngörmüştür.

4857 sayılı İş Kanunu'nun "Eşit Davranma İlkesi" başlığını taşıyan 5. maddesinde de iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağı öngörülmüştür. Maddede "benzeri nedenlerle" kelimesi ile ayrımcılık yasağının hükümde sayılan hallerle sınırlı olmadığı ifade edilmiştir. O halde Anayasa'nın 10. maddesinde ve İş Kanunu'nun 5. maddesinde yer almayan yaşlılık ve cinsel tercih "benzeri nedenler" arasında kabul edilebilir. Nitekim Avrupa Birliğinin 2000/78 Sayılı

²⁶ Bu konuda geniş bilgi ve görüşler hakkında bkz. Can Tuncay, İş Hukukunda Eşit Davranma İlkesi, İstanbul 1982, s.33 vd.

²⁷ An. Mah. K. 19.12.1989 E.1989/14, K.1989/49.

²⁸ An. Mah. K. 19.02.1991 E.1991/13, K.1992/10.

Çerçeve Sözleşmesinde yaşlılık ve cinsel tercih ayrımcılık nedenleri arasında sayılmıştır.

Kanun'un 5. maddesinde getirilen düzenlemeye göre işveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmi süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz. Biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartların oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz.

4857 sayılı Kanun'un 18.maddesinin 3.fıkrasının a, b, d, bentlerinde ve An. m.10 da sayılan mutlak ayrımcılık nedenlerine dayalı olarak yapılan fesih hukuka aykırı sayılmıştır.²⁹

Diğer taraftan, 6356 sayılı Kanun'da da sendikal nedenlerle ayrımcılığı engelleyen bir düzenleme getirilmiştir (m.25). Getirilen düzenlemeye göre işveren sendikaya üye olan işçilerle sendika üyesi olmayan işçiler arasında, çalışma şartları veya çalıştırmaya son verilmesi bakımından bir ayırım yapamaz. Ancak; ücret, ikramiye ve prim ve paraya ilişkin sosyal yardım konularında toplu iş sözleşmesi hükümleri saklıdır (m.25/2). İşçilerin sendikaya üye olup olmamaları iş saatleri dışında veya işverenin izniyle iş saatleri içinde işçi kuruluşlarının faaliyetlerine katılmaları veya sendikal faaliyette bulunmalarından dolayı işten çıkarılamaz veya farklı işleme tabi tutulamaz (m.25/3).

2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesinde ayrımcılık yasağı, 15.maddesinde ise engellilerin hiçbir gerekçeyle eğitim almalarının engellenemeyeceği öngörülmüştür.

6.4.2016 tarih ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda da,³⁰ işçilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ve bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek kanununun amacına ilişkin 1. maddede yer almıştır. Kanunun 3. madde-

²⁹ Sarper Süzek, İş Hukuku, İstanbul 2017, s.482.

³⁰ RG. 20.4.2012, 29690

sinde de eşitlik ilkesine ilişkin ilkeler ve yükümlülükler öngörülmüştür (m.3/1). Bu hükümden de Anayasa'nın 10. maddesinde öngörülen kanun önünde eşitlik ilkesine yer verilmiş, ayrıca "servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığın yasak olduğu hükme bağlanmıştır (m.3/2). Yine Kanun'un 3. ve 4. maddelerinde konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ve özel kesim kuruluşlarının ayrımcılığın tesbiti ve ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu öngörülmüştür.

1.2. İstihdam Stratejisi, Ulusal Eylem Planı ve Onuncu Kalkınma Planında Getirilen Düzenlemeler

2014 -2023 Ulusal İstihdam Stratejisi'nin "Temel Hedef ve İlkelere" kısmında "işgücü piyasasına daha zor erişen kadınlar, engelliler, yoksullar, gençler, kırsalda yaşayanlar gibi özel politika gerektiren kesimlere eğitimden başlayarak sağlanacak destekler ve ayrımcılığı önleyici" uygulamalarda fırsat eşitliği ilkesinin belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Yine özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılmasına ilişkin "Temel Politika Eksenleri kısmında belirtilen hedefler arasında kadınların işgücüne katılma oranının 2023 yılına kadar yüzde 41 düzeyine çıkarılacağı, politikalar kısmında ise ayrımcılıkla mücadeleyle yönelik düzenlemelerin geliştirileceği ifade edilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016- 2020) amaç ve hedef toplumsal cinsiyet eşitliği kadına karşı her türlü şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının etkin korunması için tüm taraflarla işbirliği içinde gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca 20.3.2012 yürürlüğe giren 6234 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un³¹ uygulamada etkinliğinin artırılması amacıyla gerekli değişiklikler yapılması öngörülmüştür.

Yine Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2019)'nda, "Aile ve Kadın" başlığı altında kadının insan haklarının geliştirilmesi, kadının sosyal

³¹ RG. 20.3.2013, 28239.

ve ekonomik olarak güçlendirilmesi ve kadına karşı her türlü şiddetin önlenmesine ilişkin politikalar yer almıştır. Bu bağlamda kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir”.

III. Uluslararası ve Ulusal Mevzuatta Getirilen Düzenlemelere Göre Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı

1. Genel Olarak

Getirilen düzenlemelerde eşitlik ilkesi ve cinsiyet ayrımcılığı üzerinde durularak, işe alınma, mesleki eğitim, ilerleme ve çalışma koşullarında cinsiyete dayalı ayırım yapılması yasaklanmıştır. Eşit işlem borcuna aykırı davranışın cinsiyet ayrımcılığına dayanması durumunda ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığından bahsedebilmek için öncelikle eşit işlem yapma borcunun uygulanması koşulları üzerinde durulması gerekir.

Eşit işlem yapma borcunun uygulanabilmesi için birinci kural, mukayese yapılabilecek birden fazla işçiden oluşan bir grubun olması ve bu grubun aynı işyerinde ve işletmede çalışmasıdır.³² O halde işverenin yer ve konu itibarıyla birbirinden farklı işletmelerde çalıştırdığı işçiler arasında eşit işlem yapma borcundan bahsedilemez.

İkinci kural, işveren ile işçi arasında bir hukuki ilişkinin bulunmasıdır. Hukuki işlem kurulmadan veya hukuki ilişkinin tamamen sona ermesinden sonra eşit işlem yapma borcundan bahsedilemez. Nitekim İş. K. m.5 de de iş ilişkisine ayırım yasağı düzenlenmiştir.

Üçüncü kural ise, kurulan bir düzenin olmasıdır. Eşit işlem yapma borcu sözleşme hürriyeti çerçevesinde oluşan bireysel ilişkilerin dışında, bütün işçiler veya işçilerden oluşan bir grup için geçerli belirli bir düzenin varlığı halinde söz konusu olabilir.³³

³² Günter Schaub, *Arbeitsrechts-Handbuch*, München, 1992, s. 970; Kenan Tunçomağ/Tankut Centel, *İş Hukukunun Esasları*, İstanbul 2005, s. 134; Tankut Centel, *İş Hukuku, Bireysel İş Hukuku*, İstanbul 1992, s. 162; Tuncay. S, 148; E. Tuncay Kaplan-Senyen, *Ferdi İş Hukuku*, Ankara 2017, s.178 vd.

³³ Schaub, s. 973.

2. Cinsiyet Ayrımcılığı Kavramı ve Türleri

İş Kanunu'nun 5. maddesinde getirilen iş ilişkisinde ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemede, işverenin "biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan ve dolaylı farklı işlem" yapamayacağı öngörülmüş, ancak doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kavramlarının tanımı yapılmamıştır.

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 2. maddesinde bu Kanun'un uygulanmasında doğrudan ayrımcılık; bir gerçek veya tüzel kişinin, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanarak engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muamele (m. 2.1 d); dolaylı ayrımcılık ise, bir gerçek veya tüzel kişinin, görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda, bu Kanunda sayılan ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından nesnel olarak haklılaştırılmayan dezavantajlı bir konuma sokulması olarak tanımlanmıştır (m.2.1.e).

Doğrudan ayrımcılık, açıkça belli bir cinsiyetten olmayı öngören veya sadece iki cinsten birinde kullanılabilecek kriterlere dayanan ve objektif açıdan haklılık göstermeyen cinsiyet ayrımcılığıdır. Örneğin, aynı işte çalışan kadın ve erkek işçiye farklı ücret ödenmesi durumunda, doğrudan ayrımcılık söz konusudur.³⁴

Dolaylı ayrımcılık ise, kullanılan kriter her iki cinsde de uygulanabilir olmakla beraber, belli cinsiyete mensup olmanın öteki cinsle nazaran haklı bir sebep olmaksızın önemli ölçüde hak kaybına neden olması durumunda söz konusudur. Örneğin, Avrupa Birliği Mahkemelerinin yerleşmiş içtihadına göre kısmi süreli çalışanların hakkını ihlal eden bir tedbir, şayet kısmi süreli işlerde çalışan gruptaki kadınların sayısının erkeklerden çok fazla olduğu sabitse, bu Birlik Hukuku tarafından yasaklanmış bir ayrımcılık teşkil edebilir.³⁵

³⁴ E. Class/Mossinger, Die Rechte der Frau im Arbeitsverhaeltnis, Zürich 1996, s. 17.

³⁵ Class/Mossinger, s. 17.

Ayrımcılık, Avrupa Birliği direktiflerinde de tanımlanmıştır. 2000/43/EC sayılı Direktife göre doğrudan ayrımcılık; bir kişiye, başka bir kişiye göre cinsiyet sebebiyle benzer durumlarda gösterilenden veya gösterilecek olandan daha az avantajlı şekilde davranılması halidir. Dolaylı ayrımcılık ise; görünüşte tarafsız olan hükümler kıstaslar ya da uygulamaların meşru bir amaçla objektif olarak haklılığı gösterilmediği ve o amaca ulaşmanın araçları uygun ve zorunlu olmadığı sürece, belli cinsiyetten kişilerin, öteki cinsiyetten olan kişilere nazaran özellikle dezavantajlı duruma düşmesi halleridir (m.2, a. b). Benzer nitelikte tanımlar 2006/54/EC sayılı Yönergede (m.2, a.b) ve 2006/78/EC sayılı Konsey Yönergesinde de yer almıştır (m. 2).³⁶

Olumlu (pozitif) ayrımcılık ise, özellikle dezavantajlı gruplara fırsat eşitliği sağlamak için onlar lehine ayrımcılık yapılmasıdır. Örneğin, gebelik ve doğum hallerinde kadınlar için pozitif tedbirler alınabilir.

Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın m. 141/1 de getirilen düzenlemeye göre, eşit davranma ilkesinin erkekler ve kadınlar arasında eşitliğin çalışma yaşamında tam olarak sağlanması için, mesleki faaliyetlerden daha az temsil olunan cinsiyet lehine sürdürülmesi, mesleki kariyerlerindeki kayıpların engellenmesi ya da bunların giderilmesinin kolaylaştırılması amacıyla üye devletler tarafından belirli yararlar sağlayan önlemlerin alınması ya da bunların korunması engellemez".

Yine 2006/54 sayılı Direktifin "Pozitif Eylem" başlığını taşıyan 3. maddesinde de çalışma yaşamında kadın erkek eşitliğinin tam uygulanabilmesi için üye devletlerin Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın m. 141 kapsamında bazı önlemler alabilecekleri belirtilmiştir.

3. Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı

Cinsiyet ayrımcılığı³⁷ yasağının, tüm iş ilişkisinde somut olarak hangi konularla ilgisinin bulunabileceği, sınırlı sayıda olmamak üzere sayılmıştır. İş ilişkisinde, işe girişte, görevlendirmede, iş şartlarının

³⁶ Ayrımcılık türleri hakkında bkz. Manav, s.739 vd.

³⁷ Tuncay, s. 24 vd.; Sarper Süzek, İş Hukuku, İstanbul 2014, s. 479 vd.; Nuri Çelik/Nurşen Caniklioğlu/Talat Canbolat, İş Hukuku Dersleri, İstanbul 2014, s. 379 vd.; Hamdi Mollamahmutoğlu/Muhittin Astarlı/Ulaş Baysal, İş Hukuku, Ankara 2014, s. 722.

düzenlenmesinde, mesleki ve hizmet içi eğitimde, mesleki yükselme ve işten çıkarmada bu yasak geçerlidir³⁸.

İsviçre Kadın ve Erkeğin Hukuken Eşitlenmesi Hakkında Kanun'un 3. maddesinde de kadın ve erkeklerin cinsiyeti nedeniyle, özellikle, medeni hali, ailevi durumu veya kadın işçinin gebeliği gerekçe gösterilerek, haklarının doğrudan veya dolaylı olarak ihlal edilemeyeceği öngörülmüştür.³⁹

Yasağa aykırılıkta, işverenin cinsiyet farklılığı nedeniyle hak ihlali kastının bulunması şart değildir. Ancak ayrımcılık yasağı teşkil etmeyen istisnai durumlar saklı tutulmuştur (Örneğin, 6356 s. K. m. 25/2).

3.1. İş Sözleşmesinin Yapılmasında Ayrımcılık

İş K. m. 5'de iş ilişkisinde ayırım yapılamayacağı belirtildikten sonra; m. 5/3 de işe almada cinsiyet nedeniyle ayrımcılık yapılamayacağı öngörülmüştür. O halde, haklı neden göstermedikçe işe almada ayrımcılık yapamaz. Örneğin, sırf hamilelik nedeniyle işveren işçi ile iş sözleşmesi yapmaktan kaçınmaz.⁴⁰

6701 sayılı Kanun'un "istihdam ve serbest meslek" başlığını taşıyan maddesinde işveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişinin, uygulamalı iş deneyimi edinmek için başvuran kişi veya işle ilgili bilgi edinmek kişi aleyhine, bilgilendirme, başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları ve çalışmanın sona ermesi de dâhil olmak üzere işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamaz (m. 6, 1). Ayrımcılık yasağı iş ilanı, işyeri, çalışma şartları, mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve yeniden eğitimin tüm düzeylerine ve türlerine erişim, meslekte yükselme ve mesleki hiyerarşinin tüm düzeylerine erişim, hizmet içi eğitim, sosyal menfaatler ve benzeri hususlar için geçerlidir (m. 6. 2). Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamda bu madde hükümleri geçerlidir (m. 6. 6).

³⁸ Manav, s.742; Tunçomağ/Centel, s. 143; Öner Eyrenci/Savaş Taşkent/Devrim Ulucan, Bireysel İş Hukuku, İstanbul 2016, s.158; Kaplan-Seneyen, s. 212; Ertuğrul Yuvalı, İşçinin Kişisel Özellikleri Bakımından İşverenin Eşit Davranma Borcu, Ankara 2012, s.

³⁹ E.Tuncay Kaplan, "24 Mart Tarihli Kadın ve Erkeğin Hukuken Eşit Duruma Getirilmesi Hakkında ki İsviçre Federal Kanunu Hükümlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi" Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s.403.

⁴⁰ Süzek, s.477.

6701 sayılı Kanun'un 6. maddesinde işe başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları, iş ilanı açısından ayrımcılık yasaklanmıştır (m. 6. 1. 2). Ayrıca serbest mesleğe kabul, ruhsat, kayıt, disiplin ve benzeri hususlar bakımından ayrımcılık yapılamaz (m. 6. 4). Ayrıca işveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi, istihdam başvurusunu gebelik, annelik ve çocuk bakımı gerekçeleriyle reddedemez (m. 6. 3). Süzek, s.477

Getirilen düzenlemeye göre, 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına girmeyen her türlü iş ve iş görme sözleşmeleri 6. madde kapsamındadır (m. 6. 5).

6356 sayılı Kanun'un 25. maddesinde de, işe alınmaları belli bir sendikaya üye olup olmamalarına üyeliği sürdürme veya çekilme şartına bağlanamaz.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da da engellilerin işe alınması ve çalışma koşulları açısından işverenlerin ayırım yapamayacağı öngörülmüştür (m.14/2-3).

76/207 sayılı Yönerge'de, sektörü veya faaliyet alanı ne olursa olsun, işe alınma veya belirli bir göreve atanmada cinsiyete dayalı doğrudan veya dolaylı her türlü ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Ancak, Yönerge ile üye devletlere işin niteliği veya çalışma koşulları açısından cinsiyetin belirleyici bir unsur olduğu mesleki faaliyet ve mesleki eğitim dallarını Yönerge kapsamı dışında bırakma yetkisi tanınmıştır (m. 2/2). Bu istisna hükmünün bütün istisnalar gibi ölçülülük ilkesi çerçevesinde dar yorumlanması gerekir.⁴¹

Üye devletlerin çalışma hayatında kadın ile erkek arasında uygulamada tam eşitliği sağlamak amacıyla Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 141 (4) maddesinin anlamı çerçevesindeki tedbirleri benimseyeceği veya muhafaza edeceği öngörülmüştür.

İstihdamda, Mesleki Eğitimde, Meslekte Yükselmede ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına İlişkin 76/207/EC sayılı Konsey Yönergesini değiştiren 23 Eylül 2002 tarih ve 2002/73/EC Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi

⁴¹ Kübra Doğan Yenisey, "Kadın Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukukunun Avrupa Birliği ile Olası Uyum Sorunları" Dr. Aydın Özkul'a Armağan, Kamu İş, Ankara 2002, C.8, S.4, s.47 vd.

Yönergesi'ne göre; eşit muamele ilkesinin uygulanması, kamuda ya da özel sektörde cinsiyete dayalı doğrudan ya da dolaylı olarak seçim kriterleri ve işe alma şartları, işe serbest mesleğe ya da mesleğe erişim şartlarında ve mesleki hiyerarşinin her kademesinde terfide hiçbir ayrımcılık yapılamaz (m. 3. 1). Özellikle gebelikte ve annelikte kadının korunması ile ilgili hükümler cinsiyet ayrımcılığı yapılması yasağına aykırılık teşkil etmez (m. 2. 7).

3.2. İş Duyurularında Ayrımcılık

İş duyurularında sadece erkeklerin işe alınacağı belirtilmesi veya bu imajı veren iş ilanları, işe almada yaş, tecrübe gibi ölçütlerin kullanılması, görüşme esnasında yöneltilen sorular doğrudan veya dolaylı ayrımcılık teşkil eder. İş piyasasında bu tür duyurulara rastlanılmaktadır. Avrupa Birliği'nin 2000/78 sayılı direktifinde yaşa dayalı ayrımcılık yasaklanmış, ancak işe girişte asgari yaş, mesleki tecrübe veya kıdem süresi şartlarının öngörülmesi mümkün görülmüştür (m. 6/1, b).

İşyerine işçi alınmasına ilişkin ilanlarda sadece erkeklerin alınacağı veya belli bir cinsin alınacağı izlenimini yaratan iş ilanları ve iş görüşmelerinde yöneltilen sorular doğrudan veya dolaylı ayrımcılık niteliği taşıyabilir.⁴²

"Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi" başlıklı 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesinde, Anayasa'nın 70. maddesi ve "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) Sözleşmesi"ne göre, tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından personel temini ile ilgili olarak yapılacak işlemlerde, başvuru ve kabul şartlarının verilecek hizmet gerekleri uyarınca belirlenmesi, bunun dışında vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılmaması, kadın ve erkek arasında eşit davranılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu sözleşmede, işe alınmada seçim kriterlerinde, yükseltmelerde ayrımcılık yasaklanmıştır (m. 11).

TCK. m. 122/1 hükmüne göre eşitlik ilkesine aykırılık uyarınca suç duyurusu yapılabilir.

⁴² Şükran Ertürk, Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek Eşitliği, Ankara 2008, s. 147 vd.; Yenisey, s. 48.

3.3. Yöneltilen Soruların Niteliği ve Sınırı

Burada üzerinde durulması gereken diğer önemli bir nokta da, işverenin işçiyi işe alırken işe elverişliliği açısından bilgi edinmek üzere sorduğu veya doldurulmasını istediği personel bilgi formlarında yer alan soruların kişilik haklarını ihlâl edip, etmeyeceğidir. İşverenin istihdam edeceği kişi hakkında bilgi edinme hakkı vardır. İşçi de dürüstlük kuralları çerçevesinde sorulan sualleri doğru olarak cevaplamak zorundadır. İşçi, hizmet aktinin ifası için gerekiyorsa işveren sormadan da bu hususları açıklamakla yükümlüdür. İşçinin, iş görme ediminin ifası açısından önemli olan konularda, işvereni yanıltıcı bilgi vermesi veya açıklama yapması halinde, İş K. m. 25/1. 1.a göre işverenin hizmet aktini fesih hakkı doğar. İşverenin sorma hakkı işçinin de açıklama zorunluluğunun sınırı kişilik haklarıdır. Kişilik haklarını korumaya yönelik hükümlerde yer alan kaide, kişilik haklarının ihlâl edilmemesidir. Kişilik hakkı kişiliğe saygı ve onun serbestçe geliştirilmesine ilişkin kapsamlı bir bütünlük ifade eden subjektif bir haktır. Kişiliğin korunması, işçinin kendisinin rahat bırakılması hakkını da kapsar. İşverenin soru sorma hakkının sınırları, genel olarak kişilik haklarının korunması ilkesinden çıkartılmaktadır. Sonuçların hukuken caiz olup olmamasının değerlendirilmesinde, işçinin kişilik haklarının korunmasındaki menfaati ile işverenin de işçi hakkında bilgi edinme menfaati arasındaki denge gözönünde tutulmalıdır. Sonuç olarak da, işveren sadece işyeri ile veya yapılacak işin ifası için gerekli olan sualleri sorabilir. İşçi ise sadece hizmet ediminin ifasını engelleyecek durumları işverene bildirmekle yükümlüdür.⁴³

İşveren işçinin kimlik bilgileri dışında, mesleki geçmişi, şimdiye kadar aldığı maaş veya ücret ve uygulamada karşılaşılan sendika üyeliği, evlilik, hastalık, dini ve siyasi görüşü ve hamilelik konusunda soru yöneltmektedir.

Ancak, sendika üyeliği hakkında sorulan sorular kural olarak caiz değildir.⁴⁴ Ayrıca bu tip sualler An. m. 51 de güvence altına alı-

⁴³ Schaub, s. 120; Ayrıca bkz. Öner Eyrenci, "İşe Girişte Personel seçimi ile İlgili Hukuki Sorunlar" İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi 15. Yıl Armağanı, İstanbul 1991, s. 249; E.Tuncay Kaplan, "Mukayeseli İş Hukukunda İşçinin Bilgisayarda Toplanan Kişilik Haklarının Korunması", Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu'na Armağan, Ankara 1998, s.377.

⁴⁴ Schaub, s. 120.

nan sendika özgürlüğü ilkesi ile, 6356 sayılı Kanun'un 25. maddesinde yer alan işçiler arasında işe giriş ve hizmet akitlerinin sona erdirilmesinde sendikalı sendikasız işçi ayrımı yapılamayacağına ilişkin ilkeye aykırıdır.

Kadın işçi ilke olarak işyeri ve işle ilgisi olmayan soruları cevaplamakla yükümlü değildir. Özellikle kadın işçilere karşı yöneltilen kısa süre içinde evlenmek isteyip istemediklerine ilişkin sorular caiz olmadığı gibi, verilen yanlış cevaplarda herhangi bir hukuki sorun doğurmaz.

Sağlık durumuna ilişkin sualler sadece işletmedeki diğer işçiler, işyeri ve işin niteliği açısından önemli olduğu takdirde sorulabilir ve cevaplandırılır. Örneğin, "son senelerde, çalışmanız öngörülen işin görülmesini engelleyecek nitelikte, ağır veya kronik bir hastalık nedeniyle çalışamayacak hale geldiniz mi?" şeklinde bir soru sorulması geçerli olup, işe girmek isteyen kimsenin de bu soruyu doğru olarak cevaplandırması gerekir.

İşe girmek isteyen kimseye dini ve parti üyeliği konusunda kural olarak soru sorulamaz. Zira herkes dini inanç, kanaat ve düşünce özgürlüğüne (An. m. 24, 25), siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma hakkına (An. m. 67). sahiptir.

Kadın-erkek arasında cinsiyet ayrımı yapılmaması düşüncesiyle bu tür suallerin sorulması caiz sayılmamaktadır.⁴⁵ Ancak söz konusu işyerine sadece kadın adayların alınması düşünülüyorsa⁴⁶ veya niteliği itibarıyla hamile bir kadının yapamayacağı bir iş söz konusu ise, örneğin spor hocalığı, mankenlik gibi hamile olup olmadığı sorulabilir. Hamilelik testi ise talep edilemez. Belirtilen durumlar dışında, kadın müradatçıya hamile olup olmadığı şeklinde soru sorulması ülkemiz tarafından da onaylanan "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin" 11. maddesine aykırıdır.⁴⁷ Hamilelik durumunun gizlenmesi İş K. m. 2 4/11 hükmüne göre değerlendirilebilir.

⁴⁵ § 611 a BGB; Schaub, sh. 121.

⁴⁶ BAG AP 31 zu § 123 BGB; Schaub, sh. 122, dipn. 56.

⁴⁷ Nuri Çelik, İş Hukuku Dersleri, İstanbul 1998, s. 170; Eyrenci, s. 254; Bu konuda diğer görüşler için bkz. Eyrenci, s. 254.

İş ilanlarında, iş sözleşmesinin yapılmasına ilişkin olarak belli bir yaş kriteri de getirilebilir. Sözleşme özgürlüğü gereği yaş koşulu getirilmesi mümkündür.

2000/78 sayılı Yönergede getirilen düzenlemeye göre, objektif ve haklı gerekçe ile yaş kriterleri cinsiyet temelinde ayırma yol açmadığı sürece, yaş temelinde ayrımcılık teşkil etmez. Yönergenin 6. maddesine göre, “ulusal yasalar bağlamında meşru istihdam politikası, meşru iş gücü piyasası ve eğitim hedefleri gibi nesnel ve makul haklı bir gerekçeye dayanıyorsa ve amaç için kullanılan araçlar uygun ve gerekli ise üye devletler m. 2. 2 hükmüne hâlel getirmeksizin yaş nedeniyle yapılan farklı muamelelerin ayrımcılık oluşturmayacağı, kayırıcı tedbirler alabilir”. Örneğin, pilot, mankenlik gibi bazı meslek grupları için yaş kriteri getirilebilir.

Türk Hukukunda İş K. 4857 m. 5 de sayılan ayrımcılık nedenleri arasında yaş kriteri sayılmamış olmakla birlikte “benzer nedenler” arasında yaş kriterine yer verilebilir.

3.4. İş Sözleşmesinin Uygulanmasında Ayrımcılık

Farklı işlem yasağına ilişkin olarak getirilen düzenlemeye göre, işverenin iş sözleşmesinin yapılmasında olduğu gibi, uygulanmasında, şartların oluşturulmasında ve sona ermesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak farklı işlem yapması eşit işlem yapma borcuna aykırı olur. Ancak biyolojik ve işin niteliğine ilişkin zorunlu kılarsa farklı işlem uygulanabilecektir (İş K. m. 5/3). İşveren kural olarak çalışma koşullarının uygulanmasında, başta ücret olmak üzere, işyerinin yönetimine ilişkin konularda, iş sözleşmesinin türüne göre çalışanlar arasında eşit işlem borcuna aykırı uygulamalar yapamaz.

3.4.a. Ücret Uygulamasında Ayrımcılık

Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret ödenemeyeceği ilkesi (eşit ücret ilkesi) Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği Hukukunun son yıllarda en çok üzerinde durduğu konulardır.⁴⁸

⁴⁸ Bkz. s.2 vd.

Ayrıca, çeşitli ülke Anayasalarında eşitlik ilkesi yanında eşit ücret ilkesine de yer verilmiş ve örneğin İsviçre Federal Anayasasının (Bundesverfassungsgesetz) 4. maddesinin 2. fıkrasına eklenen ve 14 Haziren 1981 tarihinde yürürlüğe giren hükme göre “erkek ve kadının eşit değerde iş için, eşit ücret talep hakları vardır”. İsviçre’de hâkim görüş⁴⁹ Anayasanın bu maddesinin eşit veya eşit değerdeki iş için eşit ücret talep etmeyi, bireysel ve mahkeme kararı ile işverene karşı icrası mümkün bir hak olarak kabul etmektedir. Nitekim Federal Mahkemede bu görüşü destekler nitelikteki bir başka kararında; İsviçre tarafından 1972 yılında onaylanan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 100 sayılı sözleşmesinin erkek ve kadına eşit değerde iş için eşit ücret ödenmesine ilişkin hükmünü ilke olarak sadece bir tavsiye niteliğinde kabul etmiş, bu sebeple münferit iş ilişkilerinde doğrudan uygulanmasının mümkün olmadığına karar vermiştir.⁵⁰

İsviçre Federal Anayasası’nın 4. maddesinin 2. fıkrasında yer alan bu ilkenin çalışma hayatında uygulanmasını gerçekleştirmek üzere 24.2.1993 tarihli Kadın ve Erkeğin Eşit Duruma Getirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı Federal Meclislerde kabul edilerek kanunlaşmış ve 1.9.1996 tarihinden itibaren “Eşit Duruma Getirme Kanunu” (Gleichstellungsgesetz -GIG) olarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasında ayrımcılık yasağının özellikle, işe başlamada, görev dağılımında, iş şartlarının tayininde, ücret, meslek ve hizmet içi eğitimde yükseltmede ve işten çıkarmada uygulanacağı öngörülmüştür.

Anayasa’nın 10. maddesinin 2. fıkrasına, 07.05.2004 tarihinde 5170 sayılı yasa ile “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmü ilave edilmiştir.

İşverenin kadın ve erkek işçiye eşit işlem yapma borcunun bir neticesi olan eşit ücret ilkesi, Anayasa’nın 55. maddesinde yer alan çalışanların yaptıkları işe uygun ücret almaları gerektiğine ilişkin hükme de uygun olur.

⁴⁹ Jürg Brühwiler, Kommentar zum Einzelarbeitsvertrag OR. Art. 319-343, Dern, Stuttgart-Wien 1996, Art 322. N.10; Manfred Rehbinder, Berner Kommentar Band. Obligationenrecht Der Arbeitsvertrag Art. 319-362 OR. Bern 1985, Art. 322 N.7, 8 ve 10.

⁵⁰ BGE 106 116 185, 103 1a 524; Brühwiler, Art. 322 N. 10.a.

Nitekim 20.4.2016 tarihinde yürürlüğe giren 6701 sayılı “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu”nun amacı, insan onurunun, temel olarak insan haklarının korunması, geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesidir”.

İş Kanunu’nun 5. maddesinin 4. fıkrasında da “aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz”, hükmü yer almıştır. Ayrıca işçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu nitelikteki hükümlerin uygulanması da, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı göstermez (m. 5/5).

Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 2. maddesinde de asgari ücretin tesbitinde cinsiyet ayrımı yapılamayacağı ifade edilmiştir. Ancak De.İş K., Ba. İş K., ve BK da düzenleme yoktur.

Diğer taraftan 6356 sayılı Sendikalar Kanunu’nun 25. maddesinde de işverenin sendikadan üyesi olan işçilerle üye olmayan işçiler veya aynı sendikaya üye işçiler arasında işe almada, işin dağıtılmasında, işçinin ücret, ikramiye ve primlerinde, sosyal yardım ve disiplin hükümleri ile diğer kanunlara ilişkin hükümlerin uygulanması veya çalışmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayırım yapamayacağı⁵¹ (m. 25/III); ancak ücret, ikramiye, prim ve paraya ilişkin sosyal yardım konularında toplu iş sözleşmesi hükümlerinin saklı olacağı (m. 25/IV) hükmü yer almıştır.

3.4.b. Eşit Ücret İlkesinin Uygulanma Koşulları

İş Kanunu’nun m. 5/4 de getirilen düzenlemeye göre, aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle düşük ücret kararlaştırılmaz. Ücret eşitliği ilkesinin uygulanabilmesini talep edebilmek için, bazı koşulların gerçekleşmesi gerekir.

Her şeyden önce, kadın ve erkek işçilerin aynı işyerinde veya iş-

⁵¹ Y.9HD. 24.10.1995 tarih ve 12072/32880 sayılı kararında; “MK’nun 2. maddesinin de haklı bir neden olmadan işçiler arasında ücret, ikramiye, prim ve sosyal yardımlar hakkında farklı işlem yapılmasına cevaz” vermeyeceği, esasen Anayasa’nın 10. maddesinde de “aynı konumda bulunanlar arasında haklı bir neden olmadan ayırım yapılamayacağı” kuralına yer verildiği belirtilerek, böyle bir ayırımın eşitlik ilkesine aykırı düşeceği, doğru ve yerinde olarak ifade edilmiştir (Tekstil İşv. Derg. Şubat 1996).

letmede çalışmaları gerekir. İşverenin yer ve konu itibarıyla birbirinden farklı işletmelerde çalıştırdığı işçiler arasında eşit ücret ilkesinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ancak işverenin değişik işyerlerindeki işleri ve çalışma koşullarının, sanki aynı işyerinde iş yapıyor gibi benzerlik arz etmesi halinde ücret eşitliğinin uygulanması talep edilebilir.⁵²

İkinci koşul, işçilerle işveren arasında bir hukuki ilişkinin bulunmasıdır. Zira ücret borcu hizmet aktinden doğan, işverenin ödemekle yükümlü bulunduğu, işçinin de talep etme hakkının olduğu bir edimdir.

Üçüncü koşul ise, aynı nitelikte işlerde (eşit değerdeki iş) verimle çalışma (eşit çalışma) dır. Buradaki verim, emeğin verimidir. Ücret ödenme ilkesinin en önemli ve tesbiti zor olan koşulu, işin aynı nitelikte olup olmadığının ve eşit verimle çalışmanın bulunup bulunmadığının tesbitidir. Zira işçilerin veriminin tam ve doğru olarak ölçülebilmesi kolay değildir. Bunun için işyerinde önceden iş değerlendirilmesi yapılması ve kadın ve erkek işçilerin kişisel iş verimlerinin ölçülmesinin tespiti gerekir. Eşit işe veya eşdeğerdeki işe eşit ücret ödenmediği iddiasıyla kadın işçinin işverene karşı açacağı davada, hâkimin uzman bilirkişinin bu hususta yapacağı ölçümleme ve değerlendirmelerinden de yararlanması mümkündür.

O halde, sadece cinsiyet ayrılığına dayanarak aynı veya eşit verimle çalışan işçiler arasında farklı ücret ödenmesi, yani bir kadın işçiye sırf kadın olduğu için erkek işçiden daha az, erkek işçiye de sırf erkek olduğu için kadın işçiden daha yüksek ücret ödenmesi, mümkün değildir.

Bu bağlamda sadece temel ücret değil, işçiye iş nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak para veya sağlanan tüm ek ödemeler ücret kapsamında değerlendirilmelidir.

Çalışma hayatında kadın ve erkek eşitliği ilkesi, erkeklere tanınan her türlü imkânın (ilerleme, geliştirme, terfi, karar verme gibi) kadına da tanınmasını gerektirir. Ancak eşit haklara sahip olma, kadın ve erkeğe "eşit yapma" manasında anlaşılmalıdır. Kadın ile erkeğe eşit

⁵² Kenan Tunçomağ, İş Hukukunun Esasları, İstanbul 1982, s. 145.

ücret ödenmesi gerektiği ilkesi, bu iki cinsin fiziki yaratılışı ve psikolojik özellikleri dikkate alınarak ödenecek ücretin tutarı ile ilgilidir. Bir başka deyimle aynı veya eşit değerdeki işi yapan işçi ister kadın ister erkek olsun, cinsiyet ayrımı gözetilmeden, aynı ücreti almaya hak kazanmalıdır⁵³

Ancak kadın ve erkek işçinin kişisel özelliklerinin (örneğin, yaş, kıdem, iş tecrübe ve becerisi, öğrenim durumu, sorumluluk taşıma gibi) ve ifa ettikleri hizmet edimlerinin farklılığı, sosyal ve ailevi durumlarının (örneğin bekâr, evli, yardım yükümlülüğü vb.) aynı olmayışı, ekonomik konjonktür ve çalışma hayatında arz ve talep farklılığı ve işverenin mali imkânlarının zaman içinde değişmesi gibi hususlar, aynı işi yapan ve erkeğe farklı ücret ödenmesini gerektirebilir. Fakat işverenin keyfî ayrımlara gidilmeksizin, hakkaniyet kuralları çerçevesinde, eşit ücret ödeme borcunu ifa etmesi gereği de unutulmamalıdır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, aynı işi veya eşit değerdeki işi yapan kadın ve erkeğe farklı ücret ödenmesinin ancak aşağıdaki üç halde mümkün olabileceğini tesbit etmek yerinde olacaktır.⁵⁴

Birinci Hal: Sözleşmenin konusunu, erkek işçi tarafından yapılacak iş teşkil etmeli ve bu iş için de belirli bir cinsiyet vazgeçilmez şart olarak aranmış olmalıdır.

İkinci Hal: Söz konusu işin kadın işçi tarafından yapılamayacağına ilişkin (gece işi gibi) objektif bir sebep bulunmalıdır.

Üçüncü Hal: Yapılan işde cinsiyet ayrımı yapıldığını gösteren objektif nedenler mevcut olmamalıdır⁵⁵.

Bu üç halden birinin mevcut olması durumunda eşit veya eşit değerde işi yapan ister kadın ister erkek olsun, farklı ücret ödenmesi hukuken caiz olmalıdır.

Avrupa Adalet Divanı'nın verdiği kararların büyük bir kısmı da eşit işe eşit ücret ödenmesi ilkesinin uygulanmasına yöneliktir. Zira topluluk ülkelerinde yapılan istatistiklerde, erkek işçilerin ortalama ü-

⁵³ Schaub, s. 862.

⁵⁴ Bkz. ve Karşılaştırmamız BGB 611 a/I ve GIG, Art. 3/III hükümleri.

⁵⁵ Schaub, s. 1243.

retlerinin, kadın işçilere nazaran daha yüksek olduğu belirlenmiştir⁵⁶. Adalet Divanı 1981’de verdiği bir kararında; kısmî süreli çalışanların bir kısmı veya tümü kadınlardan oluşuyorsa, bunlara tam gün çalışanlara nazaran daha az ücret ödenemeyeceğini kabul etmiştir. Bir başka kararına göre ise, toplu iş sözleşmeleri ile ücret gruplandırılmalarının yapılmasında, objektif bakımdan bir değerlendirme yapılarak eşit işte çalışan kadın ve erkek işçilerin, eşit ücret almaları temin edilmelidir⁵⁷. Eğer farklı ücret ödenmesi cinsiyet nedenine dayanıyorsa, bu işlem geçersizdir. İşveren kural olarak yapılan farklı işlemin nedenlerini ve o niyete dayalı bir işlem yapıldığını ispat etmekle yükümlüdür⁵⁸.

3.4.c. İşyerinin Yönetimine İlişkin Konularda Ayrımcılık

Eşit davranma borcu sadece hizmet akitlerine ve toplu iş sözleşmelerinin yapılması uygulamasında değil, işverenin iş yerinde düzeni sağlamak için yönetim hakkına dayanarak tek taraflı olarak koyduğu işyeri talimatlarına işçilerin uymasının sağlanmasında da söz konusudur. Örneğin, giriş -çıkış kontrollerinde, sigara içme yasağında, fazla çalışma, gece ve tatil çalışması, kısa çalışma uygulamalarında işverenin, eşit işlem borcuna uygun olarak, işçiler arasında ayırım yapmaması gerekir.

İşveren eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına (An. m. 10, İş K. m. 5) ilişkin kanun hükümlerine aykırı talimatlar veremez. Avrupa Birliği’nin 2000/43 (m. 2/4) ve 2000/78 (m.2/4) sayılı direktiflerinde işverenin ayrımcılık yapılmasına ilişkin talimatları, ayrımcılık olarak kabul edilmiştir.

Ayrımcılık yasağı görev dağılımında iş şartlarının tayininde, mesleki ve hizmet içi eğitimde mesleki yükselmede de uygulanır (İsviçre GIG Art. 3/2).

6701 sayılı Kanun’da da, çalışma şartları, mesleki, rehberlik, mesleki eğitimin tüm düzeylerine erişim, hizmet içi eğitim, sosyal menfaatler ve benzeri hususlar da ayırım yapılamayacağı öngörülmüştür.

O halde istisnai durumların dışında (STİSK m. 25), işveren ikra-

⁵⁶ Altan, s. 174.

⁵⁷ Blomeyer, s. 308 ve 323.

⁵⁸ Blomeyer, s. 309.

miye, prim, çocuk, evlenme, doğum yardımı gibi sosyal yardımların yapılması ve ödenmesinde, greve katılmayan, katılmaktan vazgeçen işçilerin çalıştırılmasında, işyeri uygulamalarında eşit davranma ilkesine uymak zorundadır.

4. Bazı İş Sözleşmesi Türlerinde Ayrımcılık

İş Kanunu'nun 5. maddesinde, işverenin esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmi süreli çalışan işçiye ve belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamayacağı hükmü getirilmiştir. Ayrımcılığa ilişkin esaslar ayrıca İş K. m.12 ve 13 de düzenlenmiştir.⁵⁹

Kısmi süreli ve belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçilere, örneğin daha az ücret verilmesi yahut bazı sosyal haklardan yararlanılmaması şeklinde yapılan uygulamalar cinsiyete dayalı ayrımcılık olarak nitelendirilmektedir.⁶⁰

4.1. Kısmi Süreli İş Sözleşmesine Göre Çalışan İşçiye Karşı Ayrımcılık

Kısmi Süreli çalışan işçiyi ayrımcılığa karşı korumak amacıyla yönelik Avrupa Birliği'nin 97/81 sayılı "Kısmi Süreli Çalışma Hakkında Çerçeve Anlaşmasına İlişkin yönerge dikkate alınarak düzenlenen 4857 sayılı İş Kanunu'nun 13. maddesinde getirilen düzenlemeye göre, kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçi, ayrımı haklı kılan bir neden olmadıkça, iş sözleşmesinin salt kısmi süreli olmasından dolayı tam süreli emsal işçiye göre farklı işleme tabi tutulamaz.

Madde gerekçesinde de "kısmi çalışmalara yönelik ayrımcılığın kaldırılması hedef alınırken tüm çalışma şartlarından yararlanmada tam süreli çalışanlarla eşit duruma getirilmeleri de düşünülemez; aksi halde tam bir eşitsizlik ortaya çıkar. Bu açıdan ayrımı haklı kılan nedenlerin bulunması durumunda, her iki türde sözleşmelerle çalışanlar arasında farklılıklar olması doğal karşılanacaktır."

97/81/EC sayılı Çerçeve Anlaşmada da kısmi süreli çalışanların objektif nedenlerle istisnai olarak farklı işleme tabi tutulabileceği ön-

⁵⁹ Senyen-Kaplan, s.63; Yuvalı, s.70 vd.

⁶⁰ Mollamahmutoglu/Astarlı/Baysal, s.744.

görülmüştür (m. 4. 2). Objektif nedenler kıdem, eğitim ve benzeri nedenler olabilir.⁶¹ Avrupa Adalet Divanı da objektif nedenlerle belirli belirsiz süreli çalışanlar arasında ayrımcılık yapılabileceği görüşündedir.⁶²

Ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemede ölçü olarak alınan tam süreli emsal işçinin tanımı İş K. m. 13/f. 3 hükmünde yapılmıştır. Buna göre emsal işçi, işyerinde aynı veya benzeri işte tam süreli olarak çalıştırılan işçidir. Eğer işyerinde böyle bir işçi yoksa o işkolunda şartlara uygun işyerinde aynı veya benzer işi üstlenen tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçi esas alınacaktır.

Çerçeve anlaşmada getirilen düzenlemeye göre herhangi bir çalışma koşulundan yararlanabilmek için aynı işyerinde veya işletmede kıdem aranıyorsa, belirli süreli iş sözleşmesine göre çalışan işçi için farklı kıdem uygulanmasını gösteren objektif haklı bir neden olmadıkça belirsiz süreli iş sözleşmesi ile çalışan emsal işçi hakkında esas alınan kıdem uygulanacaktır (m. 4/4).⁶³

Kısmi süreli işçinin ücret ve paraya ilişkin bölünebilir menfaatleri, tam süreli emsal işçiye göre çalıştığı süreye orantılı olarak ödenecektir (m. 13/11). Ancak bölünemeyen bir haktan (örneğin bildirim süresi gibi) yararlanma koşulları varsa, gerek kanuni bildirim süresi gerekse sözleşmeyle taraflarca belirlenen süreler açısından her iki sözleşmeye göre çalışanlar arasında fark olmaz.

4.2. Belirli Süreli İş Sözleşmesine Göre Çalışan İşçiye Karşı Ayrımcılık Yasağı

99/704/EC sayılı çerçeve anlaşmasında getirilen düzenlemeye göre, farklı işleme tabi tutulmasını haklı kılan objektif neden olmadıkça, belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçi sırf bu nedenle belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçiye göre daha elverişsiz şartlarda çalıştırılmaz (m. 4/2).

⁶¹ Mollamahmutoglu/Astarlı/Baysal, s.741. İren, s.58.

⁶² In Case. C.109/00 Opinion (<http://curia.eu.int/en/content/Juris/index.htm>),15.12.2007; Kadriye Bakırcı, Uluslararası Hukuk, AB de Hukuku ile karşılaştırılmalı İş Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağının İstisnaları ve Objektif Haklı Nedenler, Ankara 2012, s.18-22.

⁶³ Mollamahmutoglu/Astarlı/Baysal, s.744; İren, s.75.

Çerçeve anlaşmada da mümkün olan durumlarda çalışılan süreye orantılı olma (pro-rata temporis) ilkesinin uygulanabileceğini öngörülmüştür.

Avrupa Birliği'nin 99/70/EC sayılı Yönergesinin amacı, belirli ve belirsiz süreli iş sözleşmeleri arasında ayırım yapılmaması ilkesinin uygulanarak belirli süreli iş sözleşmelerinde daha iyi istihdamı gerçekleştirmektir (m. 4). İş Kanunu'nun 12. maddesinin düzenlenmesinde bu ilke dikkate alınarak belirli süreli iş sözleşmesi ile çalıştırılan işçinin, ayrımı haklı kılan bir neden olmadıkça, salt iş sözleşmesinin süreli olmasından dolayı belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan emsal işçiye göre farklı işleme tabi tutulamayacağı öngörülmüştür.

Emsal işçi ise, işyerinde aynı veya benzeri işte belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçidir. Eğer işyerinde böyle bir işçi yoksa bu takdirde, o işkolunda şartlara uygun bir işyerinde aynı veya benzeri işi üstlenen belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçi dikkate alınacaktır (12/III).

Diğer taraftan 12. maddenin 2. fıkrasına göre, belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçiye, belirli bir zaman ölçüt alınarak ödenecek ücret ve paraya ilişkin menfaatler işçinin çalıştığı süreye orantılı olarak verilir. Örneğin, belirsiz süreli iş sözleşmesinin feshinde ikramiye tarihinde işyerinde olmasa dahi çalıştığı süreye orantılı olarak ikramiye ödeneceği toplu iş sözleşmesi veya personel yönetmeliğinde kabul edilmişse, ikramiyenin bölünebilir nitelikte bir hak olması nedeniyle, belirli süreli iş sözleşmesine göre çalışan işçi de ikramiyeden yararlanacak ve sözleşmenin sona ermesinden sonra verilecek ikramiyeyi çalıştığı süreye orantılı olarak alacaktır.

Yine belirli süreli çalışma şartından yararlanmak için işçinin kıdemi dikkate alınıyorsa, belirli süreli iş sözleşmesine göre çalışan işçi için farklı kıdem uygulanmasını haklı gösteren bir neden olmadıkça, belirsiz süreli iş sözleşmesi ile çalışan emsal işçi hakkında uygulanan kıdem uygulanacaktır. O halde, örneğin kıdem tazminatı ve yıllık ücretli izine ilişkin kıdemin hesabında bir farklılık gözetilmeyecektir.

5. Cinsel Taciz Suretiyle Ayrımcılık

Cinsel taciz sözle, örneğin açık saçık konuşma, cinsel içerikli laf atma biçiminde olabileceği gibi onur ve haysiyet kırıcı bir davranış şeklinde de

olabilir. Bu davranışın işyerinde veya işyeri dışında olması farklılık yaratmaz. Zira cinsel taciz, işyeri dışında da olsa, işyeri düzenini etkiler.⁶⁴

Cinsel taciz eylemleri farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Sözlü sataşmalar, ahlâksız teklifler, porno film ve fotoğrafların gösterilmesi veya kullanılması, menfaat vaadi, ya menfaat vaadi veya menfaat kaybı tehdidi altındaki yakınlaşmalar, cinsel saldırılar, hatta aşırı durumlarda cinsel tecavüzler veya zor kullanmaların tümü, mağdur olan kişinin rızası hilafına gerçekleşen, cinsel davranışların hepsi cinsel taciz eylemleridir.⁶⁵

Uluslararası Sözleşmelerde cinsel taciz kişilik haklarına aykırı onur kırıcı bir davranış olarak, işverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunun kapsamı içinde mütalaa edilmiştir.

Avrupa Birliği Direktiflerinde cinsel taciz, cinsiyet nedeniyle ayrımcılık olarak kabul edilmiştir. Nitekim 2000/43, 2000/78 ve 2006/54 sayılı Yönergelerde cinsiyete dayalı ayrımcılık olarak düzenlenmiştir.⁶⁶ Örneğin, İsviçre Federal Kanun koyucu cinsel taciz eylemini cinsel ayrımcılık yasağının özel bir uygulaması olarak görmüş ve 1995 tarihli Kadının Erkeğin Eşit Duruma Getirilmesi Hakkındaki Federal Kanun'un (Gleichstellung von Frau und Mann, Gleichstellungsgesetz, GIG) 4. maddesinde "cinsel taciz suretiyle ayrımcılık" halini özel olarak düzenlemiştir. Getirilen düzenlemeye göre, cinsel yönden taciz edici her davranış veya bir cinse mensubiyet nedeniyle başka türlü yapılan her davranış ayrımcılık niteliğinde olup, işyerinde çalışan kadın ve erkeklerin haklarını ihlal edicidir. Özellikle tehditler, menfaat vaatleri, cebir kullanma, cinsel karşılık görmek için baskı yapılması bunlar arasında sayılır (GIG 4).⁶⁷

6701 sayılı Kanun'un tanımlar başlığını taşıyan 2. maddesinde de taciz "bu kapsamda sayılan temellerden birine dayanılarak yapılan onur kırıcı, aşağılayıcı veya utandırıcı her türlü davranış" olarak tanımlanmıştır (m.2 j).

⁶⁴ Tunçomağ/Centel, 208; Manfred Reh binder/Jean-Fritz Stöckli, Berner Kommentar B.VI, Obligationenrecht Der Arbeitvertrag, Bern 2010, Art. 328, N.11; Schaub, s.1398.

⁶⁵ Reh binder/Stöckli, Art. 328 N.11; Senyen-Kaplan, s. 165 vd.

⁶⁶ Manav, s. 751.

⁶⁷ Reh binder /Stöckli, Art. 328 N.11; Senyen-Kaplan, s.183 vd.

6098 sayılı TBK. m.417 de ise, işverenin, hizmet ilişkisinde işçinin kişiliğini korumak ve saygı göstermek ve işyerinde dürüstlük ilkelere uygun bir düzeni sağlamakla yükümlü olduğu ifade edilerek, işçilerin özellikle psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların da daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlü oldukları öngörülmüştür.

İş K. m. 24/II hükmünde ise, işverenin işçiye tacizde bulunması veya işçinin işyerinde diğer işçiler yahut üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve işverene bildirmesine rağmen işverence gerekli önlemlerin alınmaması durumunda işçinin haklı nedenle iş sözleşmesini feshedebileceği öngörülmüştür (m. 24/II/b, d).

6. Psikolojik Taciz Suretiyle Ayrımcılık

Psikolojik taciz (mobbing) tekrarlanan ve uzun süre devam eden sistematik olarak işçinin kişilik haklarına yapılan bir saldırdır.⁶⁸ Diğer bir anlatımla, kadın ve erkek işçilerin ruhi durumlarının sarsılmasına neden olan, işçiyi yıldırma amacıyla, şahsın kişiliğine yönelik alaycı ve onur kırıcı davranışlardır.

İş K.' nun 5. maddesinde psikolojik taciz ayrımcılık nedenleri arasında sayılmamıştır. Ancak psikolojik taciz, ayrımcılığın bir türüdür.

6701 sayılı Kanun'un 3. maddesinin g fıkrasında getirilen düzenlemeye göre, işyerinde yıldırma "bu Kanun'da sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemleri" ifade eder. Kanun'un 4. maddesinde de işyerinde yıldırma bu Kanun kapsamına giren ayrımcılık türleri arasında sayılmıştır.

İşverenin bu tür davranışlardan kaçınması ve bu davranışlara maruz kalan işçileri diğer çalışanlara ve üçüncü kişilere karşı koruma yükümlülüğü, gözetme borcunun bir gereğidir (TBK. m. 417).

İşverenin mobbinge karşı gerekli tedbirleri almaması kişilik haklarının ihlâlidir. Kişilik haklarının ihlâli nedeniyle işçi iş sözleşmesini bildirimsiz feshedebilir.⁶⁹ Nitekim Yargıtay 9. Hukuk Dairesi verdiği

⁶⁸ Rehbinder /Stöckli, Art. 328. N.12.

⁶⁹ Rehbinder /Stöckli, Art. 328 N. 12 (BGer -JAR 2000 169).

bir kararda; kişilik hakları ve sağlığın ağır saldırıya uğramasının mobbingin tartışmasız kabulünü doğuracağını ifade ederek, iş sözleşmesinin haklı nedenle feshedildiğini kabul etmiştir.⁷⁰

Diğer taraftan, psikolojik taciz (mobbing) nedeniyle işçinin psikolojik bunalıma girmede ve çalışma gücünü, güvenini kaybetmesi nedeniyle yapılacak fesih kötü niyetli bir fesihtir. Ayrıca, psikolojik taciz nedeniyle, işgücünün kaybı, geçerli bir fesih nedeni olarak kabul edilemez. Yargıtay 21. Hukuk Dairesi de, davacının işyerinde mobbinge maruz kaldığı için hastalandığı, rahatsızlığı nedeniyle sevk edildiği hastanede Sağlık Kurulu Raporu ile depresyon bozukluğu teşhisi konulduğu ve dinlenmesi için rapor verildiği, davacının hastalanmakta ve rapor kullanmakta herhangi bir kusurunun bulunmadığı dikkate alınarak, feshin geçersizliği ve işçinin işe iadesine karar verilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁷¹

Y. H. Dairesi'nin bir kararında mobbingin, işyerinde bireylere üstleri, eşit düzeyde çalışanlar ya da astları tarafından sistematik biçimde uygulanan her türlü kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama davranışlarını içerdiğini ifade ederek, dava konusu olayda toplanan delillerden davacıya üstleri tarafından kötü muamele yapıp aşağılanarak psikolojik taciz uygulandığı, verilen haksız disiplin cezaları sonucu TİS'de yapılan düzenlemeye göre de iş akdinin feshi sonucuna varıldığı, dolayısıyla geçimini emeğiyle çalışarak kazanan davacı işçinin maddi ve manevi kayba uğratıldığı kanaatine varılarak", davacının üzüntüsünü hafifletebilmek için davacının talebi doğrultusunda manevi tazminat ödetilmesine ilişkin Ankara 8. İş Mahkemesinin kararını onamıştır.⁷²

Daha önce performansına ilişkin durumun bir değerlendirilmesi bulunmasına rağmen amirinin cinsel ilişki teklifini kabul etmeyince performans notunun düşürülmesi neticesinde bunalıma girerek çalışamaz hale gelmesi nedeniyle iş akdinin haklı nedenle feshedilerek kıdem tazminatı ve yıllık ücretli izin alacaklarının ödetilmesine karar verilmesi talebi ile açılan davada, "taciz olayının etki ve sonuçları nedeniyle bir nevi mobbinge dönüşen eylemler karşısında 6 günlük hak

⁷⁰ Y.9HD. 14.3.2008 e.2008/3722, K.2008/4922; Bkz. Pınar Tınaz, İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) İstanbul 2006, Hediye Ergin, İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing), Ali Güzel'e Armağan, İstanbul 2010, s. 245. 265.

⁷¹ Y.22. HD. 21.2.2014, E.2014/2157, K.2014/343; <http://www.kazanci.com.6.5.2015>.

⁷² Y.9 HD. 30.5.2008, E.2007/915, K.2008/13307; <http://www.kazanci.com.6.5.2015>.

düşürücü sürede fesih hakkının kullanılmadığından bahsedilemeyeceğine, akdin davacı kadın tarafından feshinin haklı olup kıdem tazminatının hüküm altında alınması" gerektiğine karar vermiştir.⁷³

İş Kanunu'nun iş sözleşmesinin haklı nedenle feshine ilişkin 24 ve 25. maddelerinde cinsel taciz haklı bir fesih nedeni olarak kabul edilmiş, Türk Ceza Kanunu'nun 105. maddesinde de düzenleme getirilmiştir.

Ancak psikolojik taciz türü hakkında bir düzenleme getirilmemiştir. Benzer düzenlemelerin psikolojik taciz için de getirilmesi yerinde olacaktır.

Diğer taraftan çalışanların iş verimini azaltan, sağlığını bozan, onur kırıcı bir davranış olan psikolojik tacizin önlenmesi amacıyla bir Başbakanlık Genelgesi⁷⁴ yayımlanarak, çalışanların psikolojik tacizden korunması için alınması uygun görülen tedbirler sayılmıştır.

7. İş Sözleşmesinin Feshinde Ayrımcılık

İş Hukukunda eşit davranma borcu, işverenin, haklı nedenler olmadıkça farklı muamelede bulunmaması, yani keyfi uygulamalardan kaçınmasıdır. Borcun mutlak olarak uygulanabileceği durumlar sosyal yardım konuları, yönetim hakkına ilişkin konular greve katılmayan işçilerin çalıştırılmasıdır.⁷⁵

İş sözleşmesinin feshinde eşit davranma borcu olup olmadığı konusu doktrinde tartışmalıdır. Bizimde katıldığımız birinci görüşe göre, ücretlerde ve iş sözleşmesinin feshinde eşit davranma borcu kural olarak mutlak olarak uygulanamaz.

Fesih hakkının kötüye kullanılması hariç, işveren aynı durumda olan işçilerden istediği işçinin sözleşmesini bildirimli fesih ile feshedebilir (İş K. m. 17). Geçerli nedenle iş sözleşmesinin feshinde (İş K. m. 18) işçinin yetersizliği ve davranışları söz konusu ise eşit işlem borcunun uygulanması söz konusu olmaz.⁷⁶

⁷³ Y.9 HD., 4.11.2010. E.2008/37500, K.2010/31544, Şahin Çil, İş Hukuku Yargıtay (2013-2014 Yılları) İlke Kararları, s.600.

⁷⁴ RG. 19.3.2011, 27879.

⁷⁵ Çelik, Caniklioğlu, Canbolat, s.333, 334; Manav, s.140.

⁷⁶ Çelik, Caniklioğlu, Canbolat, s.332; Mollamahmutoğlu/Astarlı/Baysal, s.796; Tunçomağ/Centel, s.136; Doğan Yenisey, s.69; Yuvalı, s.199.

İş sözleşmesinin işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli nedenlerle feshinde işveren işçinin kişisel niteliklerini, durumlarını dikkate alarak bazı işçilerin iş sözleşmesini feshetmeyebilir.

Önemle belirtmek gerekir ki; İş K.'nun 5. maddesinde getirilen ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeler sadece sayılan durumlara ilişkindir. Zira 5. maddenin 1. fıkrasında "iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım" yapılamayacağı öngörülmüş; 3. fıkrasında ise "...iş sözleşmesinin sona ermesinde cinsiyet ve gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem" yapılması yasağına yer verilmiştir. İş güvencesi kapsamı içindeki işçilerin iş sözleşmelerinin cinsiyet, hamilelik veya doğum nedenine bağlı olarak yapılan fesihler geçersizdir (İş K. m. 18/III, d). İş güvencesi kapsamı dışında kalan işçilerin iş sözleşmelerinin yasada belirtilen sürelerle uyulmaksızın hamilelik veya doğum nedeniyle feshi ayrımcılık yasaklarına aykırılık teşkil eder.

Ayrıca yine İş K. m. 18/3 a, b, d bentleri hükmünde yer alan yasaklar, ayırım yasakları sayılan durumlara yöneliktir. Bu durumlara aykırı davranışın yaptırımını da 5. maddenin IV. fıkrasında düzenlenmiştir. İşverenin bu nedenlerin dışında birden fazla işçinin iş sözleşmesinin feshinde aynı durumda olan işçiler arasından keyfi olmamak koşuluyla seçim yaparak fesih hakkını kullanması, eşit işlem borcuna aykırılık teşkil etmez.⁷⁷ Yine 6356 sayılı Kanun'un 25. maddesinde öngörülen iş sözleşmesinin feshinde işçinin sendika üyesi olup olmamasına ilişkin ayırım yasağı getirilmiştir. İşverenin iş sözleşmesinin feshinde eşit işlem yapma borcu sendikalı ayrımcılık yasağı ile sınırlandırılmıştır.⁷⁸

Haklı nedenle fesihle de kural olarak eşit işlem yapma borcu uygulanmaz (m. 25).⁷⁹ İşverenin kişisel niteliklerini, durumlarını dikkate alarak fesih hakkını kullanması durumunda eşit davranma borcuna aykırı davrandığı söylenemez.

Doktrinde bir kısım yazarlar ise; iş sözleşmesinin feshinde eşit davranma borcu olduğu görüşündedir.⁸⁰ Bir yazara göre, eşit davran-

⁷⁷ Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.332; Manav, s.142 vd.

⁷⁸ Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.332; Yuvalı, s.183.

⁷⁹ Schaub, s.978; Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.333; Yuvalı, s.205; Tunçoğmağ/Centel, s.136

⁸⁰ Munir, Ekonomi, İş hukuku, C.1. Ferdi İş Hukuku, B.3. İstanbul 1987, s.157;

ma ilkesi işverenin fesih hakkının kullanılmasında da uygulama alanı bulur. Ancak bu ilke her türlü ayrımı değil, keyfi ayrımları önleyici nitelik taşıdığından ilk bakışta aynı nedene dayansa dahi bir kısım işçiler çıkarılırken diğerlerinin çalıştırılmaya devam edilmesi, çoğu kez ayırım gözetici bir davranış sayılmaz. Çünkü fesihte, farklı işlem yapılmasını haklı kılan sayısız neden bulunabilir. Ayrıca eşit davranma ilkesi, işyerinin çıkarlarına ters düşecek şekilde uygulanmaz".⁸¹

Diğer bir yazara göre ise; "genel anlamda eşit davranma borcu, Anayasa gereği tüm iş ilişkilerinde işverenin uyması gerekli bir yükümlülük olduğuna göre iş akdinin feshi konusunun bu ilkesinin dışında tutulması düşünülemez". Yine "işveren belirli bir olayda sözleşmeyi işçilerin davranışları nedeniyle haklı nedenle (veya süreli) feshedecekse ve işçilerden biri (veya birileri) açık olarak daha az kusurlu (veya sorumlu ise, daha az kusurlu olanın işten çıkarılması adalet ve hakkaniyet duygusunu sarsacağından eşitlik ilkesine uygun düşmez."⁸² Ayrım yasaklarına aykırı fesih yapan işveren fesih hakkını kötüye kullanmış veya geçersiz ya da haksız fesih yapmış sayılır.

Yargıtay ise, davacının kaşını yaralama fiilini ika eden işçinin iş sözleşmesinin bu olay nedeni ile feshedilmemesi halinde, eşit işlem borcuna aykırı davranıldığına karar vermiştir.⁸³ Diğer bir kararında da usulsüz işlem yapılmasına ilişkin olayda, şube müdürünün uyarı cezası ile cezalandırılması ve olayda daha az sorumluluğu olan davacı işçinin iş sözleşmesinin feshedilmesinin işverenin eşit işlem borcuna aykırı olduğuna karar vermiştir.

Yine Yargıtay'a göre "haklı nedenlerin bulunduğu durumlarda, iş ilişkisinin sona ermesinde eşit davranma ilkesine aykırı davranılması, iş sözleşmesinin feshini haksız kılabilir, ancak geçersiz hale getirmez".⁸⁴

Ancak Yargıtay 9. Hukuk Dairesi 2009 yılında verdiği bir kararında "eşitlik ilkesinin düzenlendiği 5. maddede, her durumda mutlak

Tuncay, s.213 vd.; Sarper Süzek, İş Hukuku, 2017, s.485 vd.; Ertürk, s.113; Gaye Yıldız, İşverenin Eşit İşlem Yapma Borcu, Ankara 2008, s.257; Y.9.HD., 4.11.2004 E.8413, K.2495 (Özel Arşiv); Y. 9.HD., 1.2.2005 E.7540, K.2732, Legal ISGHD, s.1366.

⁸¹ Tuncay, s.217

⁸² Süzek, s.484 vd.

⁸³ Y.9.HD., 1.2.2005, E.7540, K.2732 Legal ISHD, 5.7.2005, s.1366.

⁸⁴ Y. 9.HD., 10.04.2006 E.2006/7385, K. 2007/9027 (www.kazanci.com).

bir eşit davranma borcunun düzenlenmediğini, belli bazı durumlarda işverenin eşit davranma borcunun varlığından söz edildiğini ancak “esaslı nedenler olmadıkça” ve “biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça” bu yükümlülüğün bulunmadığının Dairenin kararlarında vurgulandığını ifade etmiştir.⁸⁵

III. Ayrımcılık Yasağına Uyulmamasının Yaptırımı

1. Hukuki Yaptırımlar

İş Kanunu’nun 5. maddesinde eşit davranma ilkesi ve ayırım yasakları düzenlenmiş, 5. maddenin 6. fıkrasında ise bu düzenlemeye uyulmamasının yaptırımı öngörülmüştür. Getirilen düzenlemeye göre, iş ilişkisinde ve sona ermesinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplerle dayalı ayırım yapılırsa işçi, dört aya kadar ücret tutarındaki uygun tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilecektir. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun 31. (şimdi 25.) maddesi hükümleri saklıdır (m.5/6).

Kanunun gerekçesinde ifade edildiği üzere, maddenin 6. fıkrasında öngörülen işçinin dört aya kadar ücret “asıl ücret” olup, ücretin ekleri olan ikramiye, prim ve paraya ilişkin sosyal yardımlar buna dâhil değildir. O halde, tazminatın hesaplanmasında göz önüne alınacak ücret asıl (temel, çıplak) ücrettir. Maddede dört aya kadar ücret tutarı öngörüldüğü ve tazminatın miktar hâkim tarafından ihlalin ağırlığına, işçinin kıdemine göre belirlenecektir.⁸⁶

Doktrinde “Ayrımcılık tazminatı” olarak adlandırılan bu tazminat, iş ilişkisinde veya sona ermesinde talep edilebilir. Bu tazminat işe almada ayrımcılık yapılmasında uygulanmaz. Bu takdirde genel hükümlere göre, sözleşmenin yapılmasında kusur, “culpa in contrahende” ilkesi gereğince maddi ve manevi tazminat talep edilebilir.⁸⁷

⁸⁵ Y. 9.HD., 07.07.2009, E.2009/25544, K. 2009/20096 (www.kazanci.com.); Yuvalı, s.205.

⁸⁶ Y. 9.HD., 14.03.2011, E.2010/26763, K. 2011/6748; Tekstil İşveren, Haziran 2012, S.286, N.71, s.5.

⁸⁷ Tuncay, s.35; Ünal Narmanlıoğlu, İş Hukuku, Ferdi İş İlişkileri, Ankara 1994, s.331 dipn. 227; Süzek, s.487; Eyrenci/Taşkent/Ulucan, (Taşkent), s.158.

Ancak tazminat miktarının belirlenmesinde henüz bir sözleşme olmaması nedeniyle, ölçüt olarak benzer işçi çalıştıranların aldığı ücret ve yoksun kaldığı diğer haklar dikkate alınmalıdır.⁸⁸

Ayrıca işçinin ayrımcılık tazminatına hak kazanması için işverenin kusurunun olması veya işçinin zarara uğraması gerekmez. İşverenin eşit davranma borcuna aykırı davranması yeterlidir.⁸⁹ “Medeni ceza”⁹⁰ niteliğinde bir tazminat olan ayrımcılık tazminatı iş ilişkisinde ve sona ermesinde talep edilebilir.

İşverenin eşit davranma borcuna aykırı davranması ve bunun ispat edilmesi halinde tazminatın yanında bu davranış nedeniyle işçi yoksun kaldığı diğer hakları da talep edilebilir (İş K. m. 5/6).

Ayrımcılığı engellemeye yönelik Avrupa Birliği Yönergelerinde (2000/43 EC, 2000/78 EC sayılı Yönergeler) ayrımcılık halinde uygulanacak tazminat ödenmesine de yönelik olabilecek yaptırımların etkin, orantılı ve caydırıcı olması önerilmiştir (2000/43 EC sayılı Yönerge m.15).⁹¹

Ayrıca Yönergelerde tazminata üst sınır getirilmemiştir. İş Kanunu’nun 5. maddesinin 6. fıkrasında öngörülen “dört aya kadar ücreti tutarındaki” tazminat için getirilmiş olan üst sınırın kaldırılması yaptırımın etkili ve caydırıcı olmasını sağlayacaktır.

Ayrımcılık tazminatına ilişkin İş K. m.5/6. fıkra hükmünde 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun 31. maddesi hükümleri saklı tutulmuştur. Bu düzenlemeye göre, sendikal ayrımcılıkta sendikal tazminat talep edilebilecektir. O halde sendikal tazminat ile ayrımcılık tazminatı birlikte talep edilemeyecektir. İş sözleşmesinin geçersiz feshinde, işverenin feshi eşitlik ilkesine de aykırı ise, işveren işçiyi işe başlatmazsa işçi iş güvencesi tazminatı ve ayrıca ayrımcılık tazminatı talep edebilir. İşverenin iş sözleşmesini kötü niyetle feshi söz konusu ise, hem ayrımcılık hem de kötü niyet tazminatı talep edebilir. Zira her iki tazminatın hukuki dayanağı farklıdır.⁹²

⁸⁸ Eyrenci/Taşkent/Ulucan, (Taşkent), s.158.

⁸⁹ Narmanlıoğlu, s.331; Süzek, s.487; Mollamahmutoğlu/Astarlı/Baysal, s.746.

⁹⁰ Narmanlıoğlu, s.331; Mollamahmutoğlu/Astarlı/Baysal, s.746.

⁹¹ Yönergeler hakkında bkz. Ertan İren, Avrupa Birliği Hukuku Yönergeleri Karşısında 4857 sayılı İş Kanunu’nun Durumu, Ankara 2008, s.137 vd.

⁹² Süzek, s.488; Mollamahmutoğlu/Astarlı/Baysal, s.748; Yıldız, s.335; Yuvalı, s.227; Aksi görüş Nuri Çelik. “İşçilerin İşten Çıkarılmalarında İhbar ve Kıdem Tazminat

6356 sayılı Kanun'da sendikal ayrımcılığın yaptırımı işçinin bir yıllık ücretinden az olmamak üzere sendikal tazminattır (m. 25/4).

Ayrımcılığa maruz kalanlar genel hükümlere göre maddi ve manevi tazminat davası açabileceği gibi, hukuka aykırılığın tespitini, yasaklanmasını veya önlenmesini veya ortadan kaldırılmasını mahkemeden talep edebilir.

İş sözleşmesi devam ederken işverenin eşit işlem borcuna aykırı davranışı nedeniyle, işçi İş K. m. 24/II. f hükmüne göre "iş şartlarının uygulanmaması" nedeniyle iş sözleşmesini feshedebilir.

2. İdari Yaptırımlar

İş Kanunu'nun 99. maddesinde bu Kanun'un 5. maddesinde öngörülen ilke ve yükümlülükler aykırı davranan işveren veya işveren vekiline bu durumdaki her işçi için yüz elli Türk Lirası idari para cezası verileceği öngörülmüştür (m.99/1-a).

Kabahatler Kanunu'nda getirilen düzenlemeye göre ise, bir fiil ile birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatlere ilişkin tanımlarda sadece idari para cezası öngörülmüşse, en ağır idari para cezası verilir. Bu kabahatlerle ilgili olarak kanunda idari para cezasından başka idari yaptırımlar da öngörülmüş ise, bu yaptırımların her birinin uygulanmasına karar verilir". Yine aynı Kanun'un 3. maddesine göre; "Bu Kanun'un; a) İdari yaptırım kararlarına karşı kanun yoluna ilişkin hükümleri, diğer kanunlarda aksine hüküm bulunmaması halinde, b) Diğer genel hükümler, idari para cezası veya mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımını gerektiren bütün fiiller hakkında, uygulanır" Kanun'un 27. maddesinin birinci fıkrasında ise "idari para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin idari yaptırım kararına karşı, kararın tebliği veya tefhim tarihinden itibaren en geç on beş gün içinde, sulh ceza mahkemesine" başvurulabileceği, "bu süre içinde başvurunun yapılmamış olması halinde idari yaptırım kararının " kesileceği hükmü yer almıştır.

6701 sayılı İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 25. maddesinde de, ayrımcılık yasağının ihlâli halinde, bu ihlâlin etki ve sonuçlarının ağırlığı, failin ekonomik durumu ve çoklu ayrımcılığın ağırlaştırıcı

Dışında İsteyebilecekleri Tazminatlara İlişkin Sorunlar, Legal İSGHD 2007, C.4 Sayı 14, s.489; Osman Çankaya/İlhan Cevdet Günay/Seracettin Göktepe; Türk-İş Hukukunda İşe İade Davaları, Ankara, Yetkin Yayınları, 2005,s.58; Doğan Yenisey, Eşitlik İlkesi, s.80.

etkisi dikkate alınarak ihlâlden sorumlu olan kamu kurum kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri hakkında bin Türk Lirasından on beş bin Türk Lirasına kadar idari para cezası uygulanacağı öngörülmüştür. 2. fıkrada cezaya esas ayırıcı uygulamaya kusuruyla sebebiyet veren kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan memurlara ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında görev yapanlara, hakkında idari para ceza uygulanan kamu kurum, kuruluşları ve meslek kuruluşlarının rücu hakkı düzenlenmiştir. 5. fıkraya göre bu Kanun'a göre verilen idari para cezaları tebliğinden sonra bir ay içinde ödenecektir. 6. fıkraya göre ise, bu Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde idari yaptırımlara ilişkin olarak Kabahatler Kanunu uygulanacaktır.

3. Cezai Yaptırımlar

Türk Ceza Kanunu'nun 122 ve 105. maddelerinde ayrımcılığa ilişkin cezai yaptırımlar öngörülmüştür. TCK'nın "İş ve Çalışma Hürriyetinin İhlali"ne ilişkin 122. maddesine göre, "Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle bir kişinin işe alınmasını engelleyen kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır".

Yine bir ayrımcılık durumu olan cinsel taciz halinde TCK m. 105'e göre ise, "Bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikâyeti üzerine üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezasına hükmolunur (fıkra 1). Bu fiiller; hiyerarşi hizmet veya eğitim ve öğretim ilişkisinden ya da aile içi ilişkiden kaynaklanan nüfuzun kötüye kullanılması suretiyle ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak işlendiği takdirde, yukarıda ki fıkraya göre verilecek ceza yarı oranında arttırılır. Bu fiil nedeniyle mağdur işi bırakmak veya ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ise, verilecek ceza bir yıldan az olamaz".

4. İspat Yükü

İş Kanunu'nun 5. maddesinin son fıkrasına göre "20 nci madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispatla yükümlüdür. Ancak işçi bir ihlâlin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda işveren böyle bir ihlâlin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur."

Kanunun gerekçesine göre, ispat yükü konusunda Avrupa Birliği'nin ispat yükümlülüğüne ilişkin 97/80 sayılı Yönergeye uyum sağlayan bir düzenleme getirilmiştir.

Bu Yönergeyi 15 Ağustos 2009 tarihinde yürürlükten kaldıran 2006/54 sayılı Yönergede de aynı esaslara yer verilmiştir (m.19).⁹³

İsviçre "Eşit Duruma Getirme Kanunu"nda (Gleichstellungsgesetz, GlG) getirilen düzenlemeye göre, özellikle işle ilgili görev dağılımı, iş şartlarının belirlenmesi, ücretin tayini, mesleki ve hizmet içi eğitim, yükselme ve işten çıkarmada cinsiyet ayrımı yapıldığının inandırıcı nitelikte olmasının ispat yükü açısından yeterli olduğu hükme bağlanmıştır (Madde. 6). Bu suretle çalışan kişi lehine ayrımcılık yapıldığı karinesi düzenlenmiş, bunun aksini ispat yükü ise işverene bırakılmıştır.

6701 sayılı Kanun'un ispat yüküne ilişkin 21. maddesinde de "münhasıran ayrımcılık yasağının ihlâli iddiasıyla Kuruma yapılan başvurularda, başvuranın iddiasının gerçekliğine ilişkin kuvvetli emarelerin ve karine oluşturan olguların varlığının ortaya koyması halinde, karşı tarafın ayrımcılık yasağını ve eşit muamele ilkesini ihlâl etmediğini ispat etmesi gerekir.

Sonuç

Kadın ve erkeğe eşit işlem yapılması ve ayrımcılığın önlenmesi konusu Avrupa Birliği Hukukunun temel konularından birisi olup, yapılan sözleşmelerde ve yönergelerde bu konuya daima ön planda yer verilmiştir.

Kadın erkek eşitliği, kadın ve erkeğin hukuki açıdan fiili eşit duruma getirilmesidir. Çalışma hayatında kadın ve erkeği eşit hukuki duruma getirmek özellikle ücret eşitliğinin sağlanmasında büyük önem arz eder. Kadın ve erkeklerin cinsiyeti nedeniyle özellikle, medeni hali, aile durumu veya kadın işçinin gebeliği gerekçe gösterilerek, hakları doğrudan ve dolaylı olarak ihlâl edilemez.

Bu yasak özellikle, işe başlamada, görev dağılımında, iş şartlarının

⁹³ Bu Yönergenin 34. maddesi gereğince 15 Ağustos 2009 tarihinde 75/117, 76/207, 86/378 ve 97/80 sayılı Yönergeler yürürlükten kalkmıştır. Yönergeler hakkında bkz. İren, s.132 vd.

taininde, ücret, mesleki ve hizmet içi eğitimde, mesleki yükseltmede ve işten çıkarmada uygulanır.

Eşit duruma getirmenin fiili olarak gerçekleşmesi için alınacak münasip tedbirler ayrımcılık teşkil etmez.

Kaynakça

- Altan Zühtü Ö., Cinsiyetler Arasında Eşit Davranma, Avrupa Birliğinin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara, 1997, s. 157-180. (Eşit Davranma).
- Arıcı Kadir, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku, Ankara, 1997,
- Ateşoğulları Kamil, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türkiye, İstanbul, 1997.
- Bakırcı Kadriye, Uluslararası Hukuk, AB ve AB'de Hukuku ile Karşılaştırmalı İş Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağının İstisnaları ve Objektif Haklı Nedenler, Ankara 2012
- Blomeyer Wolfgang, Avrupa Topluluğu İş Hukuku, Çeviren: Öner Eyrenci, Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye'nin Uyumu Semineri, İstanbul, 1990, s. 301 -324.
- Brühwiler Jürg, Kommentar zum Einzelarbeitsvertrag, OR. Art 319-343, 2. Volständig überarbeitet Auflage, Bern, Stuttgart -Wien, 1996.
- Centel Tankut, Avrupa Sosyal Şartı ve Türk Sosyal Hukuk Düzeni, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi, 15. Yıl Armağanı, İstanbul, 1991, s. 93-117. (Sosyal Şart)
- Centel Tankut, İş Hukuku, Cilt 1, Bireysel İş Hukuku, İstanbul, 1992.
- Class E./Mössinger R., Die Rechte der Frau im Arbeitsverhaeltnis, Zürich, 1996.
- Çelik Nuri/Caniklioğlu Nurşen/Canbolat Talat, İş Hukuku Dersleri, İstanbul 2017.
- Çelik Nuri, İş Hukuku Dersleri, İstanbul, 1998.
- Çiftçi Oya, Avrupa Topluluğu Kadın Çalışması ve Türkiye, Cahid Talas'a Armağan, Ankara, 1990, s. 139-158.
- Çil Şahin, İş Hukuku Yargıtay Kararları (2013-2014 Yılları İlke Kararları), Ankara 2014.
- Ekonomi Münir, İş Hukuku, Cilt I, Ferdi İş Hukuku, İstanbul, 1987.
- Ekonomi Münir, Maastricht Antlaşmasından Önce Birliğin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara, 1997, s. 33-46 (Birliğin Sosyal Politikaları)
- Ekonomi Münir, Türk İş Hukukunun Avrupa Topluluğu İş Hukuku ile Uyumu, Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye'nin Uyumu Semineri, İstanbul, 1990, s. 335-346. (Avrupa Topluluğu)
- Ertürk Şükran, Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek Eşitliği, Ankara 2006.
- Eyrenci Öner/Taşkent Savaş/Ulucan Devrim, İş Hukuku, İstanbul 2016.
- Eyrenci Öner, "İşe Girişte Personel Seçimi ile ilgili Hukuki Sorunlar", İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi 15. Yıl Armağanı, İstanbul 1991,
- Güzel Ali, Türk İş Hukukunun Avrupa Topluluğu İş Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, 1990'lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatının Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi, İzmir, 1992, s. 14-39.

- Hediye Ergin, İşyerinde "Psikolojik Taciz" Ali Güzel'e Armağan, İstanbul 2010.
- İren Ertan, Avrupa Birliği Yönergeleri Karşısında 4857 Sayılı İş Kanununun Durumu, Ankara 2008.
- Kaplan E. Tuncay, "24 Mart 1995 Tarihli Kadın ve Erkeğin Hukuken Eşit Duruma Getirilmesi Hakkındaki İsviçre Federal Kanunu Hükümlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara, 1998, s. 399-420. (Federal Kanun)
- Kaplan E. Tuncay, "İş Hukukunda Kişilik Haklarının Özellikle Bilgisayarda Toplanan Bilgilere Karşı Korunması", Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu'na Armağan, Ankara 1998, s.368-386.
- Kaplan Senyen E. Tuncay, Ferdi İş Hukuku, Ankara 2017.
- Manav A. Eda, "AB Direktifleri Çerçevesinde İş Hukukunun Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Uygulamaları, Polat Soyer'e Armağan, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.15. Özel Sayı 2013, İzmir 2014, s.731-736.
- Narmanlıoğlu Ünal, İş Hukuku, Ferdi İş İlişkileri I, 2. Baskı, Ankara, 1994.
- Oetker/Preis, Europaesche Rechtsvorschriften zum Arbeitsrecht, 2. Auflage, Heidelberg, 1997.
- Rehbinder Manfred/Stöckli, Berner Kommentar B.VI. Obligationenrecht, Der Arbeitsvertrag, Bern 2010.
- Rehbinder Manfred, Berner Kommentar Band: VI, Das Obligationenrecht, 2. Abteilung, die einzelnen Vertragsverhältnisse, 2. Teilband, Der Arbeitsvertrag, Art. 319-362, OR, Bern, 1985. (Ber.Kom.)
- Schaub Günter,,Arbeitsrechts-Handbuch, 7. Auflage, München, 1992.
- Schmid S.M./Fehringer E., EV-Arbeits-Recht Wien, 1997.
- Sencer Muzaffer, İnsan Hakları, Ana Kuruluşlar ve Belgeler, Ankara, 1986.
- Süzek Sarper, İş Hukuku, İstanbul 2017.
- Talas Cahit, Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara, 1981.
- Tınaz Pınar, İşyerinde Psikolojik Taciz, İstanbul 2016.
- Tuncay Can, AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara, 1997, s. 87-131. (AB Sosyal Politikası)
- Tuncay Can, İş Hukukunda eşit Davranma İlkesi, İstanbul, 1982.
- Tunçomağ Kenan/Centel Tankut, İş Hukukunun Esasları, İstanbul 2005.
- Tunçomağ Kenan, İş Hukukunun Esasları, İstanbul, 1982 (İş Hukuku).
- Yenisey Kübra Doğan, "Kadın Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukukunun Avrupa Birliği ile Olası Uyum Sorunları" Dr. Aydın Özkul'a Armağan, Kamu İş, Ankara 2002, C.8, S.4.
- Yıldız Gaye Burcu, İşverenin Eşit İşlem Yapma Borcu, Ankara 2008.
- Yuvalı Ertuğrul, İşçinin Kişisel Özellikleri Bakımından İşverenin Eşit Davranma Borcu, Ankara 2012.
- Zöllner Wolfgang./Loritz Karl Georg, Arbeitsrecht 4. Auflage, München, 1992.

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNDA ANNELERİN KORUNMASI

PROTECTION OF MOTHERS IN TURKISH SOCIAL SECURITY LAW

Kadir ARICI*

Özet: Anne olmak belki de dünyanın en güzel olayıdır. Ancak anne olmak aynı zamanda çok büyük bir risk almak ve sorumluluk altına girmektir. Bir canlıyı dünyaya getirmek; onu büyütmek, eğitmek ve sağlıklı bir vatandaş olarak topluma katılmasını sağlamak gibi büyük bir sorumluluk altına giren anne; bu sorumlulukla hayatını tamamlar. Bu sorumluluk bitmeyen, sona ermeyen bir sorumluluktur. Anne olmak hem fizyolojik hem de sosyo-ekonomik yönden önemli sosyal güvenlik riskleri doğurur.

Anne olmanın sorumluluğu ile büyük yük altına giren annelerin başka bakımlardan olduğu gibi sosyal güvenlik bakımından da daha bir özenle korunmaları gerekir.

Annelerin sosyal güvenlik bakımından korunması Türk sosyal güvenlik sisteminde analık sigortası, annelik borçlanması, engelli annelere korunma, dul kalmış annelere sağlanmış destekler ve yetim aylığı ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Son dönemde bu alanda önemli adımlar atılmıştır.

Tebliğimizde Türk sosyal güvenlik hukukunda annenin korunması ile ilgili düzenlemeler ele alınacak ve açıklanacaktır. Daha sonra da bu düzenlemelerin annenin sosyal güvenliği bakımından korunması yönünden yeterli olup olmadığı sorusu üzerinde durulacaktır. Sosyal güvenlik sistemimizde annenin korunması bakımından yetersizlik alanları vardır. Bu yetersizlik alanları ortaya konulmuş; bu boşlukların nasıl doldurulması gerektiği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Tebliğimizin odağında Türk sosyal güvenlik hukukunda annelerin korunması konusunda tespit, teşhis ve çözüm önerileri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analık Sigortası, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Annelere Yönelik Sosyal Yardım ve Hizmetler, Yetim Aylığı, Annenin Korunması

Abstract: Being a mother is maybe the most beautiful thing in the world. But being a mother is also taking a very big risk and entering into responsibility. The mother takes a very big responsibility by bringing a child to the world; raising, educating him and preparing her child for the society as a good citizen. The mothers complete

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

their lives with these never- ending responsibilities. Being a mother creates significant physiological and socio-economical social security risks .

The burden and responsibility of being a mother will give a responsibility for the state and society in order to protect the mothers in respect to social security and other fields.

Starting with the pregnancy period, protection of mother in social security with maternity insurance programs is enriched with maternity debt, protection for disabled mothers, support for widow mothers and orphan's pension. Significant steps have been taken recently in the protection of mothers and especially their disabled children.

In this paper the mother's protection in Turkish social security law will be discussed and explained. The question of whether these arrangements are enough to protect mothers in terms of social security will be discussed. In our social security system, there are the areas of inadequacy in terms of protecting mothers which will be revealed and will try to find an answer to the question of how to fill these gaps. Focusing on identification, diagnosis and solutions which will give protection for the mothers in Turkish social security law will be explained.

Keywords: Maternity Insurance, Turkish Social Security Law, Public Social Services and Assistance for the Mothers Maternity Orphan's Allowances, Protection of Mother

GİRİŞ

Anne kimdir? Türk Medeni Kanunu'na göre anne, çocuğu doğuran kadındır. Bu husus Türk Medeni Kanunu m. 282/1'de "Çocuk ile ana arasındaki soybağı doğumla kurulur." şeklinde ifade edilmektedir.

Anne olmak, kadının hayatında adeta bir yeni devrin başlaması, ayrı bir zaman dilimine geçilmesi demektir. Annelik kadınlara özgü bir vasıftır; yaradılış itibarı ile biyolojik olarak ancak kadınlar anne olabilirler.

Annelerin sosyal güvenliği, kadınların sosyal güvenliğinin bir alt boyutunu ifade eder. Kadınların sosyal güvenliği ise sosyal güvenlikte kendine özgü nitelikleri olan ayrı bir konudur. Annelerin sosyal güvenliği, kadınların sosyal güvenliğinin kendine özgü bir başka boyutunu ifade ettiği için sosyal güvenlikte özellik arzeden bir konudur.

Sosyal güvenlik bakımından annelik; kadının hamile kalması ile başlayan ve doğumla devam eden ve çocuk sahibi olmakla süren fizyolojik ve sosyolojik risklerle dolu bir süreçtir.¹ Anne olmak gelir azal-

¹ A. Can Tuncay/Ömer Ekmekçi, "Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri", Yenilenmiş

ması ve kesilmesi ile gider artışlarına yol açan; dolayısıyla gelir-gider dengelerini bozan bir risktir. Sosyal güvenlik ihtiyacı da bu noktada ortaya çıkmakta ve sosyal güvenlik sistemi bu risklere karşı sosyal güvenlik teknikleri ile gelir garantisi sağlayan tedbirleri almaktadır.

Biz bu çalışmada annelerin sosyal güvenliği bakımından Türk sosyal güvenlik sisteminin durumunu ortaya koymaya ve karşılaşılan meseleler ve bunların çözüm yolları ile ilgili görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.

I. SOSYAL GÜVENLİKTE ANNELİK RİSKİ VE SOSYAL GÜVENLİK SAĞLANMASI

Anne olmak bir kadın için belki de hayatındaki en önemli olaydır. Ancak anne olmak hamilelik ve doğum sırasında karşılaşılabilecek birtakım riskler taşır. Anne olmak, zaman içinde bir dizi riskle dolu bir yolculuktur. Gebelik dönemi riskleri, doğum riskleri, sahip olduğu çocuğun ömrünün sonuna kadar sorumluluğunu taşımak, belki engelli bir çocukla hayatın bütün yüklerini omuzlamak; belki yetim çocukların annesi olarak onun yükünü taşımak; belki ihtiyarlığında çocukları tarafından tek başına bırakılmak annelik sürecinde karşılaşılabilecek risklerdir.

Anne olmak bir çocuğun sorumluluğunu bedelsiz ve ömür boyu üstlenmektir. Dolayısı ile anne olma kararı, annenin hayatını riske atmak ve de bir çocuğun sorumluluğunu belki ömür boyu üstlenmek riskini almaktır. Annenin sosyal güvenliği işte üstlenilen bu büyük riski karşılamak için bir ihtiyaçtır.

1. Sosyal Güvenlikte Annelik Riski

Annelik niteliği itibarı ile kadın için fizyolojik bir risktir.² Gebelik ve doğum bir yönü ile kadının yaratılıştan getirdiği bir yetenek diğer yönü ile anne için ölüme dahi yol açabilecek riskli bir yolculuktur.

18. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 433.

² Sosyal güvenlik riskleri için bkz. Kadir Arıcı, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Gazi Kitabevi, Ankara 2015, s. 6 vd.; Tuncay/Ekmekçi, s. 8 vd; Müjdat Şakar, Sosyal Sigortalar Uygulaması, Yenilenmiş 10. Baskı, İstanbul 2011, s. 4; M. Refik Korkusuz/Suat Uğur, Sosyal Güvenlik Hukuku, Son Mevzuata Göre Geliştirilerek Güncellenmiş 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2015, s. 7 vd.

Gebelik sürecinde annenin hamilelik sürecinin tıbbi olarak takibi ve doğumun yetkili ve ehliyetli ellerde ve mümkünse sağlık merkezlerinde (doğum evi gibi) gerçekleştirilmesi, annenin ve çocuğun sağlığı bakımından önem taşır. Bu ise anne sağlığı, çocuk sağlığı yanında toplum sağlığı ve nüfusun sağlıklı bir şekilde çoğalması bakımından önem arz eder. Annelik sürecinin sağlıklı olabilmesi için bu sebeplerle ortaya çıkan gider artışlarının karşılanması gerekir. Bu yönü ile annelik ve doğum aynı zamanda sosyoekonomik bir risktir.

Hamilelik ve doğum annenin çalışmasını azaltabilir, hatta onu çalışamaz hale getirebilir. Yine gebelik ve annelik, gebelik muayeneleri, sağlıklı bir merkezde doğumun yapılması gibi nedenlerle gider artışlarına da yol açan risklerdir.

Anne olmak bir çocuk sahibi olmak anlamına gelir. Çocuk ise sosyal güvenlik bakımından anneye; çocuğun beslenmesi, bakımı, hatta eğitimi bakımından, evli değil ise şahsen, evli ise aileye beraberinde gider artışlarına yol açan bir risktir.

Bu bakımdan gebelik, doğum ve çocuk sahibi olmak bakımından sosyal güvenlik ihtiyacının; gelir azalması ya da kesilmesi ve gider artışlarına karşı gelir garantisi sağlanması ihtiyacı olduğu söylenebilir.

2. Annelerin Sosyal Güvenliğinin Sağlanmasında Kullanılan Teknikler

Geleneksel sosyal güvenlik sisteminde annelerin sosyal güvenliği kendisine, ailesine ve içinde yaşadığı cemiyetin izan ve insafına kalmıştı. O dönemde anneler; kocası, varsa evlatları ve eğer yaşamakta ise ana babalarının destek ve yardımları ile sosyal güvenliğe kavuşurdu.

Sosyal güvenliğin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ile birlikte bütün vatandaşlar hatta bütün insanlar sosyal güvenlik bir hak, devlet için ise hayata geçirilmesi gereken bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir. Bu süreç içinde çağdaş sosyal güvenlik teknikleri ve çağdaş sosyal güvenlik sistemleri doğmuştur.

Annelerin sosyal güvenliğinin sağlanmasında modern sosyal güvenlik teknikleri olarak sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet teknikleri kullanılmaktadır.

Sosyal sigortada gebelik ve doğum risklerine karşı “analık sigortası” ile sosyal güvenlik sağlanır. Çocukların sosyal güvenliği bakımından ise genelde “aile ödenekleri sigortası” ile sosyal güvenlik sağlanır.

Sosyal yardımlar ve hizmetler tekniği ile de annelerin muhtaç hale gelmesi durumunda primsiz sistem içinde onlara ihtiyaçlarına uygun olarak sosyal güvenlik sağlanır.

II. TÜRK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNDA ANNELERİN KORUNMASI

Türk sosyal güvenlik sisteminde annelerin sosyal güvenliği için hem sosyal sigorta hem de sosyal yardım ve sosyal hizmetler teknikleri ile sosyal güvenlik sağlanmaktadır.

Sosyal sigorta sistemi içinde “Analık sigortası” başta olmak üzere annelerin sosyal güvenliğini destekleyici tedbirler mevcuttur.

Analık sigortası annenin sosyal güvenliği bakımından en önemli düzenlemedir. Bunun yanında annenin sosyal güvenliğini güçlendirmek için yapılan yaşlılık sigortası kapsamında annelik borçlanması gibi birtakım düzenlemeler de vardır.

Sosyal yardım ve sosyal hizmetler sistemi içinde annelere sağlanan bazı destek sistemleri vardır. Nitekim özürülü çocuğuna bakan anneye anneye bakım parası verilmesi bu desteklerin başında gelmektedir.

1. Sosyal Sigorta Hukuku ile Korunma

A. Kısa Vadeli Sigorta Kolları Bakımından

a. Analık Sigortası

Analık Sigortası, analık haline bağlı olarak ortaya çıkan gider artışları ve gelir kesilmesine karşı sosyal güvenlik sağlayan sigorta dalıdır. Ülkemizde analık sigortası ilk defa 1947 yılında 4772 sayılı Analık ve Hastalık Sigortası Kanunu ile uygulamaya girmiş bir sigorta dalıdır.³

³ Geniş bilgi için bkz. Arıcı, s. 344-351; Tuncay/Ekmekçi, s. 448-457; Ali Güzel/ Ali Rıza Okur/Nurşen Caniklioğlu; Sosyal Güvenlik Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 424; Şakar, s. 249; Korkusuz/Uğur, s. 306.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda (SSGSSK m. 15) analık sigortası düzenlenmiştir. Kanun'da analık hali "4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamındaki sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin, kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık alan kadının ya da gelir veya aylık alan erkeğin sigortalı olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik halleri analık hali kabul edilir" şeklinde tanımlanmıştır (SSGSSK m. 15/2).

Bu tanımda analık sigortasının kişi bakımından kapsamı da yer almaktadır. Buna göre analık sigortasından 4/a ve 4/b kapsamında sigortalılar ve bunların sigortalı olmayan eşleri faydalanırlar.⁴

Analık sigortası "gebeliğin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik hallerine" karşı sosyal güvenlik sağlar.

Analık sigortasından sağlanan sigorta yardımları sağlık yardımları ve geçici işgöremezlik ödeneği olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Analık sigortasından sağlanan sağlık yardımları dışında sağlanan yardımlar arasında emzirme ödeneği de yer alır. Emzirme ödeneği çocuğun sağ doğması ve yaşaması kaydı ile miktarı SGK yönetim kurulu tarafından belirlenen maktu bir ödenektir.⁵

Sigortalı kadına veya sigortalı olmayan eşinin doğum yapması nedeniyle sigortalı erkeğe emzirme ödeneği verilebilmesi için m. 4/a kapsamındaki sigortalı işçinin doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün kısa vadeli sigorta kolları primi bildirilmiş olması gerekir (m. 16/ a).

Bağımsız çalışan sigortalılar (m. 4/b) bakımından ise sigortalının

⁴ 4/c kapsamında sigortalı olanların analık halinde korunması hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Nazım Sözer, Türk Sosyal Sigortalar Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, s. 224 vd.

⁵ Şakar, s. 251; Yusuf Alper, Sosyal Sigortalar Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Dora Yayınları, Bursa 2015, s. 242.

doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün kısa vadeli sigorta kolları primi yatırılmış ve genel sağlık sigortası primi dahil prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şarttır.⁶

Emzirme ödeneğine hak kazanan sigortalılardan sigortalılığı sona erenlerin, bu tarihten başlamak üzere üç yüz gün içinde çocukları doğması şartı ile sigortalı kadın veya eşi analık sigortası haklarından yararlanacak sigortalı erkek, doğum tarihinden önceki on beş ay içinde en az 120 gün prim ödenmiş olması şartıyla emzirme ödeneğinden yararlandırılır.

Analık sigortasından sağlanan temel yardım ise sağlık yardımları dışında geçici işgöremezlik ödeneği verilmesidir.

Geçici işgöremezlik ödeneği doğumdan önceki ve sonraki sekizer haftalık sürede, çoğul gebelik halinde ise doğumdan önceki sekiz haftalık süreye iki haftalık süre ilâve edilerek sigortalıya çalışmadığı her gün için verilir.

Kadının erken doğum yapması halinde doğumdan önce kullanmadığı çalıştırılmayacak süreler ile isteği ve hekimin onayıyla doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışması halinde, doğum sonrası istirahat süresine eklenen süreler için de geçici işgöremezlik ödeneği verilir.

Bağımsız çalışanlara (m. 4/b) analık halinde geçici iş göremezlik ödeneği, genel sağlık sigortası dahil prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şartıyla yatarak tedavi süresince veya yatarak tedavi sonrası bu tedavinin gereği olarak istirahat raporu aldıkları süre boyunca ödenir. Ancak doğum öncesi ve doğum sonrası çalışmadığı sürelerde geçici iş göremezlik ödeneğinin ödenebilmesi için ananın yatarak tedavi edilmekte olması şartı aranmaz.

Analık sigortasında analık halinde verilecek geçici işgöremezlik ödeneğinin miktarı; yatarak tedavilerde prime esas günlük kazancının yarısı, ayaktan tedavilerde ise üçte ikisidir.⁷

Analık sigortasında geçici işgöremezlik ödeneğine esas günlük kazanç hesaplanırken doğumun olduğu tarihten önceki on iki ay için-

⁶ Güzel/Okur/Caniklioğlu, s. 426.

⁷ Fatih Uşan, Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s. 190.

de kalan son üç ay içinde hesaplanacak prime esas kazançlar toplamının, bu kazançlara esas prim ödeme gün sayısına bölünmesi suretiyle hesaplanır.

Bir sigortalıda iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık hallerinden birkaçı birleşirse, geçici iş göremezlik ödeneklerinden en yükseği ödenir.

Analık sigortasından geçici işgöremezlik ödeneği alabilmek için sigortalı kadın ise (m. 4/a) geçici işgöremezlik halinin başlangıç tarihinden önceki bir yıl içinde en az 90 gün kısa vadeli sigorta primi ödenmiş olması gerekir.⁸

b. Genel Sağlık Sigortası

Kural olarak doğum sebebiyle tıbben gerekli görülen bütün sağlık yardımlarının finansmanı genel sağlık sigortasından karşılanır.⁹ Kanun'da bu yardımların muhtevası; "Analık sebebiyle ayakta veya yatarak; hekim tarafından yapılacak muayene, hekimin göreceği lüzum üzerine teşhis için gereken klinik muayeneler, doğum, laboratuvar tetkik ve tahlilleri ile diğer tanı yöntemleri, konulan teşhise dayalı olarak yapılacak tıbbî müdahale ve tedaviler, hasta takibi, rahim tahliyesi, tıbbî sterilizasyon ve acil sağlık hizmetleri, ilgili kanunları gereğince sağlık meslek mensubu sayılanların hekimlerin kararı üzerine yapacakları tıbbî bakım ve tedaviler" şeklinde açıklanmaktadır (SSGSSK m. 63/c).

Doğum yapan kadının çocuğu vaktinden önce veya vaktinde doğmuş olmakla birlikte ölü doğarsa, sigortalı kadına veya sigortalının eşine yardımlar da genel sağlık sigortasından yapılır. Genel sağlık sigortasından sağlık yardımı alabilmek için asgari 30 gün GSS primi ödemek gerekir.¹⁰

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile normal yollarla anne olamayan kadınlara yardımcı üreme teknikleri ile anne olmak bakımından önemli bir destek sağlanmıştır.¹¹ Buna göre; "Evli

⁸ Sözer, Sosyal Sigorta, s. 218.

⁹ Güzel/Okur/Canıklıoğlu, s. 425; Uşan, s. 189; Korkusuz/Uğur, s. 307.

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ali Nazım Sözer, Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınevi, İstanbul 2014, s. 203 vd.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Sözer, Genel Sağlık Sigortası, s. 221 vd; Alper, s. 348 vd.

olmakla birlikte çocuk sahibi olmayan genel sağlık sigortalısı kadın ise kendisinin, erkek ise karısının; 1) Yapılan tıbbî tedavileri sonrasında normal tıbbî yöntemlerle çocuk sahibi olamadığının ve ancak yardımcı üreme yöntemi ile çocuk sahibi olabileceğinin Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından tıbben mümkün görülmesi, 2) 23 yaşından büyük, 39 yaşından küçük olması, 3) Son üç yıl içinde diğer tedavi yöntemlerinden sonuç alınamamış olduğunun Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından belgelenmesi, 4) Uygulamanın yapıldığı tıbbî merkezin Kurum ile sözleşme yapmış olması, 5) En az beş yıldır genel sağlık sigortalısı veya bakmakla yükümlü olunan kişi olup, 900 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının olması, şartlarının birlikte gerçekleşmesi halinde en fazla üç deneme ile sınırlı olmak üzere yardımcı üreme yöntemi tedavileri ile bir hastalığın tedavisinin başka tıbbî bir yöntemle mümkün olmaması ve Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından tıbben zorunlu görülmesi halinde yardımcı üreme yöntemi tedavileri ve sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedavileri için gerekli olabilecek kan" genel sağlık sigortası kapsamında karşılanır (SSGSSK m. 63/e).

Ülkemizde annelerin sosyal güvenliği bakımından bu düzenleme son derece önemlidir. Çünkü evli kadınların çocuk sahibi olamamaları durumunda evliliğin sona erdirilmesi, imam nikahı ile eşin yeniden evlenmesi başta olmak üzere anne adayları kadın evlilik sürecinde son derece vahim meselelerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gelişmeler evli kadının yani ana olamamış kadının sosyal güvenliğini de riske atmaktaydı. Kanunla gelen bu destek ile anne adayları kadınlara çok önemli bir sosyal güvenlik desteği sağlanmış olmaktadır. Bu destek toplumun temeli olan aile birliğinin korunması bakımından da önem taşımaktadır.

B. Uzun Vadeli Sigorta Kolları Bakımından

Uzun vadeli sigorta kollarında da annelerin sosyal güvenliğine yönelik birtakım özel düzenlemeler yapılmıştır. Annelerin korunması bakımından onlara pozitif ayrımcılık sağlayan bu düzenlemeler aşağıda özet olarak sunulmaktadır.

a. Analık Borçlanması

SSGSSK sigortalılara kanundan doğan doğum ya da analık izni sürelerini borçlanma hakkı tanımıştır (m. 41/a).¹²

Analık sebebiyle doğum izni dışında çocuklarına bakacak kimse-lerinin olmaması v.s. sebeple çalışmayı bırakarak çocuğuna bakan ve sigortalı olarak çalışmayan m. 4/a, b, c kapsamındaki sigortalı annelere bu sürelerini borçlanma hakkı tanınmıştır. Buna göre borçlanma hakkı üç defaya mahsus olmak yani üç çocukla sınırlı olmak; her birinde doğumdan sonraki iki yıllık bir süreyi aşmamak ve borçlanılan sürelerde uzun vadeli sigorta bakımından aktif sigortalı olmamak ve çocuğunun bu sürede yaşaması kaydı ile talepte bulunulan sürelerini borçlanma hakkı tanınmıştır (m.41/a). Bu düzenleme annelere 6 yıla kadar analık sebebiyle çalışmadığı sürelerini borçlanabilme hakkı tanınmış olmaktadır ki bu düzenleme annelerin uzun vadeli sigorta kol-ları bakımından çocuk sahibi olmak sebebiyle sigortalılık haklarında kayba uğramasını önleyen ve kayıpları telafi imkanı vermektedir.

b. Erken Emeklilik

Annelere sosyal güvenlik sağlanması bakımından getirilen bir destek de engelli çocuğu bulunan annelere tanınmış olan erken emekli olma desteğidir.¹³ Buna göre emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanma şartlarını sağlamış bulunan kadın sigortalılardan (analardan) engelli çocuğu bulunanlara 5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten (174. 2008) sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayılarına eklenir. Eklenen süreler kadar bir süre ayrıca emeklilik yaş haddinden indirilir. 5754 sayılı Kanun m. 16 ile 5510 sayılı Kanun m. 28'e eklenen düzenlemede bu husus, "Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu bulunanların, bu Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir" şeklinde hükme bağlanmıştır.

¹² Analık borçlanması için bkz. Tuncay/Ekmekçi, s. 700 vd.

¹³ Tuncay/Ekmekçi, s. 511-512.

Bu düzenleme incelendiği zaman engelli çocuğu olan annelere bir anlamda fiili hizmet zammı hakkı tanınmış olduğu ve ayrıca bu süreler kadar yaştan indirim hakkı tanınmak suretiyle erken emekli olma hakkının da tanınmış olduğu anlaşılmaktadır.

c. Yetim Aylığı

Annelere sağlanan sosyal güvenlik desteklerinden birisi de muhtaç olmaları durumunda ana ve babalarından yetim aylığı alma hakkıdır. Hukukumuzda yaşının önemi olmaksızın sistemden kendine aylık bağlanmamış olan kadınların, hak sahibi olmak şartı ile ölmüş ana ve babalarından ölüm aylığı (yetim aylığı) alma hakkı olarak doğar. Bu hak annenin yaşı ne olursa olsun yalnızca kız çocuklarına tanınmış bir haktır. Bu haktan “Yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlar” faydalanır (SSGSSK m. 34/a).

Kız çocuklarına özgü pozitif ayrımcılık niteliğindeki bu düzenleme her ne kadar zaman zaman suistimal edilmekte ise de Türk kültürüne ve sosyal yapısına da uygun bir düzenlemedir. Annelerin sosyal güvenliğine de özellikle çocuklu dul kalmada önemli ölçüde destek sağlayan bir düzenlemedir. Bu düzenleme ile çocukları sigortalı olmayan ve kendisinin de aylığı olmayan anneler bakımından ölünceye kadar sağlanacak bir destektir.

d. Annelere Çocuklarından Ölüm Aylığı Bağlanması

Bir anne için en acı kayıp evlatlarının kaybıdır. Hiçbir anne evladının kendisinden önce ölmesini istemez. Ancak bu ihtimal her zaman vardır. Bu hayatın acı bir gerçeğidir. Sosyal güvenlik sistemi annelere bazı şartlarla ölen evlatlarından da ölüm aylığı alma hakkını tanımıştır. Bu annelerin sosyal güvenliği bakımından önemli bir haktır.

Anneler ölen evlatlarından anne olarak ölüm aylığı alma hakkına sahiptirler. Buna göre annenin ölen evladı yaşlılık, malullük ve ölüm sigortasından aylık bağlanma şartlarını sağlamış olarak ölmüş ise geride kalan annesinin sağ olmak ve muhtaç durumda bulunmak şartı ile ölüm aylığı alma hakkı bulunmaktadır. Bunun için aylıktan pay kalmış olma şartı önem taşır. Aylıktan pay kalma şartı ile aylığın %25’i anne ve babaya ölüm aylığı olarak bağlanır. Bu husus SSGSSK m. 34/1, d’de

“Hak sahibi eş ve çocuklardan artan hisse bulunması halinde her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından hak kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması şartıyla ana ve babaya toplam % 25’i oranında; ana ve babanın 65 yaşın üstünde olması halinde ise artan hisseye bakılmaksızın yukarıdaki şartlarla toplam % 25’i, oranında aylık bağlanır” şeklinde düzenlenmiştir.

Kendisinden önce ölen birden çok evladından ölüm aylığı alma hakkına sahip olan analara bu aylıklardan en yüksek iki aylıktan çok olanın tamamı düşük olanının yarısı ana, baba aylığı olarak ödenir (SSGSSK m.4/a, 4). Baba sağ ise %25’lik payı anne ile baba eşit olarak paylaşırlar.

Kanun koyucu yaptığı yerinde bir düzenleme ile 65 yaşını doldurmuş ve muhtaç olması halinde ana ve babalara ölüm aylığından pay kalmamış olsa da yine aylık bağlanabileceğini hükme bağlamıştır. Bu düzenleme ileri yaşlara gelmiş evlatları ölmüş annelere sosyal güvenlik sağlanması bakımından çok önemli bir yeniliktir.

e. Eşe Aylık Bağlanması

Annelerin korunması bakımından sosyal sigorta sisteminde bir başka düzenleme annelere ölen kocalarından aylık bağlanması şeklinde yapılmıştır. Buna göre annenin kocası ölüm sigortasından aylık bağlanma şartlarını sağlamış iken ölmüş ise bağlanacak ölüm aylığının %50’si çocuklu dul anneye bağlanır. Annenin yabancı bir mevzuat kapsamında çalışmaması veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması halinde çocuksuz dul anneye ise %75 oranında ölüm aylığı bağlanır. Çocukları aylıktan düşmüş anneler bu anlamda çocuksuz dul anne olarak işlem görürler.

Eşi ölen ve yeniden evlendiği eşini ya da eşlerini de kaybeden annelere ölen birden çok kocasından da aylığa hak kazanması durumunda bu hak kazandığı aylıklardan seçtikleri en yüksek olan aylık dul aylığı olarak bağlanır (SSGSSK m. 54/a, 7).

Hemen ifade edelim ki eşinden ve ana babasından aylığa hak kazanan anne bu aylıklardan yalnızca seçeceği birisini alabilir (SSGSSK m. 34/a, 5).¹⁴

¹⁴ Bu konu sosyal güvenlik hukukunda ölüm sigortası ve sosyal sigortada hakların çakışması başlıkları altında incelenir.

2- Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler ile Korunma

Türkiye’de henüz çağdaş standartlarda kurulmuş ve işleyen bir sosyal yardım sistemi bulunmamaktadır. Sosyal yardım ve sosyal hizmetler bütün vatandaşlar için bir hak olarak kabul edilmemiştir. Ancak sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin bir hak olarak düzenlenmiş olması muhtaç duruma düşen annelerin korunmasına da büyük katkı sağlar. İyi işleyen sosyal yardım ve sosyal hizmetler sistemi elbette bütün vatandaşlar gibi muhtaç anneler için de sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması bakımından önem taşır.

Konumuz annelerin sosyal güvenliği olduğu için bu kesimde münhasiren annelerin sosyal güvenliğine ilişkin sosyal yardım ve sosyal hizmetler düzenlemeleri üzerinde durulacaktır.

A. Sosyal Yardımlar

a. Yaşlı Muhtaç Annelere Yardım

1976 tarih ve 2022 sayılı Altmış Beş Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Gücsüz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun m. 1 hükmü çerçevesinde sosyal sigortadan gelir ve aylık almayan, evlatlarından nafaka bağlanmamış olan ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca yapılacak gelir kontrolünde muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı annelere muhtaçlık hali devam ettiği sürece muhtaç yaşlı aylığı bağlanır. Yaşlı ve muhtaç annelerin korunması bakımından bu önemli bir düzenlemedir.

b. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından Yardım

1986 tarih ve 3294 sayılı Kanun çerçevesinde kurulan ve işleyen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları yapacağı inceleme ve muhtaçlık durumu dikkate alınarak ihtiyacı olan muhtaç annelere sosyal yardımları aynı ve/veya nakdi olarak yapabilir. Bu düzenlemenin ayırt edici özelliği yardımların bir hak olarak düzenlenmemiş olması ve idarenin imkanlarına göre yapılmasının öngörülmüş olmasıdır.

c. Dul Kadın Aylığı

Kocaları ölmek suretiyle dul kalan ve muhtaç duruma düşen kadınlara aylık bağlanması uygulaması başlatılmıştır. Sosyal Yardım-

laşma ve Dayanışma Fonundan finansmanı sağlanan ve şartlarını sağlamış olan dul kadınlara ayda 250 TL olarak belirlenen bu ödeme muhtaç annelerin korunması ve sosyal güvenliklerinin bağlanması bakımından da önem taşır.

d. Annelere Sağlanan Diğer Sosyal Destekler

Kentleşme, sanayileşme ve eğitim sürelerinin uzaması doğum oranlarında ciddi düşmelere yol açmakta ve bu durum uzun sürede nüfusun yaşlanmasına yol açma riski taşımaktadır. Bu sebeptir ki annelere ve anne olmayı düşünenlere destek sağlamak maksadı ile devletçe birtakım anneliği destek ve teşvik nitelikli olacak düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler niteliği itibarı ile sosyal yardım nitelikli düzenlemelerdir. Yalnızca annelere ve karşılıksız yapılmaktadır. Bunlar arasında aşağıdaki destekler önem taşır;

Yarım Gün Çalışma Desteği: Çocuğuna bakmak maksadı ile işten ayrılarak kısmi süreli çalışan annelere yapılan bir destek uygulamasıdır. Asgari ücretin yarısı kadar bir destek sağlanmaktadır.

Bakıcı Parası Desteği: Pilot uygulama olarak Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa'da başlatılan bakıcı parası desteği, asgari ücretin iki katından daha az ücret alan ve iki yaşından küçük çocuğu olan sigortalı olarak çalışan annelerin sigortalılıklarını sona erdirmelerini önlemek maksadı taşıyan bir uygulamadır. Bu uygulama ile anneanne ya da babaannelere torunlarına bakmak şartı ile destek sağlanmaktadır.

Evde Bakım Parası Desteği: Söz konusu destek, bakıma muhtaç çocuğu olan annelere ya da bakıma muhtaç annesine bakan evlatlara aylık sağlamaya yönelik nakdi bir destektir.

Özürlü Çocuklara Eğitim Desteği Verilmesi: Annenin sosyal güvenliğine dolaylı destek sağlayan bir uygulamadır. Eğitim ücretleri devletçe karşılanmaktadır.

B. Annelere Yönelik Sosyal Hizmetler

Ülkemizde yalnızca annelere mahsus annelerin sosyal güvenliği ile ilgili bir sosyal hizmet programı mevcut değildir. Bununla birlikte annelerin sosyal güvenliğine de katkı sağlayan kadınların korunmasına yönelik koruma sistemleri mevcuttur. Bu kapsamda kadın sığınma

evleri ve kadının eşlerinin şiddetine karşı korunmasına yönelik hukuki düzenlemeler bu anlamda önem taşır.

III. ANNELERİN SOSYAL GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN YETERLİLİĞİ

Annelerin sosyal güvenliği elbette önemlidir. Ancak annelerin sosyal güvenliği ülkede yaşayanların sosyal güvenliğinden ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez. Ülkedeki sosyal güvenlik sisteminin yetersizlikleri ve eksiklikleri annelerin sosyal güvenliği bakımından da yetersizlik ve eksiklik sayılır. Türk sosyal güvenlik sisteminde sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin çağdaş normlarda kurulması halinde annelerin sosyal güvenliği ihtiyacı da büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

Aile ödenekleri sigortası, 102 sayılı ILO Sözleşmesinde sosyal güvenliğin karşılması gereken 9 temel riskten birisini giderecek yöntem olarak kabul edilir. Bu sigorta sistemi Türk sosyal sigorta sisteminde henüz düzenlenmiş değildir. Aile ödenekleri sistemine geçilmesi ve Türk sosyal sigorta sistemine bu sigorta sisteminin kazandırılması aile kurmaktan doğan sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Annelerin sosyal güvenliği de bu kapsamda daha da gelişecektir.

SONUÇ

Anne olmak demek dünyanın en güzel, sorumluluğu en ağır ve önemi çok büyük bir yükünü omuzlamaktır. Anneler toplumun geleceğinin temellerini atan mimarlardır. Dolayısı ile anneler her bakımdan ilgiye desteğe ve korumaya layık insanlardır. Kişi için anne hakkı ödenmesi imkansız bir hak olduğu gibi toplumlar için de annelerin korunması önemli ve kıymetli bir meseledir.

Ülkemizde son zamanlarda, doğum yapan annelere özel sosyal destekler arttırılmıştır. Annelerin korunmasını, annenin yalnızca doğum sürecinde ve çocuk büyütme süreci ile sınırlı görmemek gerekir. Annelerin korunmasını çocuğun doğumundan annenin ölünceye kadar olan hayatı bir bütün olarak düşünmek ve ele almak gerekir.

Öte yandan annelerin sosyal güvenliği kadınların sosyal güvenliğinden ve dolayısıyla bütün vatandaşların sosyal güvenliğinden de soyutlanamaz.

Devlet, bütün vatandaşlarını olduğu gibi anneleri de anayasal bir hak olan sosyal güvenliğe kavuşturmak için gerekli tedbiri almakla yükümlüdür. Sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bir hak olarak kabul eden bir system bütünlüğü içinde kurulmadığı müddetçe; annelerin sosyal güvenliği eksik kalacaktır. Türk sosyal güvenlik sistemi sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bir hak olarak tanzim eden sistemi kurduğunda annelerin sosyal güvenliği bakımından da çağdaş anlamda bir sosyal güvenlik sistemine kavuşmuş olacağız. Bu durumda da annelerin sosyal güvenliği bir mesele olmaktan bütünüyle çıkacaktır.

Kaynakça

- Alper Yusuf, Sosyal Sigortalar Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa 2015.
- Güzel Ali/Okur, Ali Rıza/Caniklioğlu Nurşen, Sosyal Güvenlik Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- Korkusuz M. Refik/Uğur Suat, Sosyal Güvenlik Hukuku, Son Mevzuata Göre Geliştirilerek Güncellenmiş 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2015.
- Şakar Müjdat, Sosyal Sigortalar Uygulaması, Yenilenmiş 10. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2011.
- Sözer Ali Nazım, Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınevi, İstanbul 2014. (Genel Sağlık Sigortası)
- Sözer Ali Nazım, Türk Sosyal Sigortalar Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2013. (Sosyal Sigortalar)
- Tuncay A. Can/Ekmekçi Ömer, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 18. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- Uşan Fatih, Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009.

ŞİDDETİN KADIN İSTİHDAMINDA YARATTIĞI ETKİLER

THE EFFECTS OF VIOLENCE ON THE EMPLOYMENT OF WOMEN

Sibel ATAN*
Murat ATAN**

Özet: Kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının iradesi dışında onu çalışmaya zorlama veya çalışmaktan alıkoyma gibi çeşitli davranış biçimlerini kapsamaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılımı ve bir gelire sahip olması kadının toplumda var olma mücadelesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik açıdan güçlü olan kadın, toplumun sosyal ve kültürel her alanında etkili olacak ve toplumsal yapının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır.

Bununla birlikte, kadınların iş hayatında karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri işyerinde karşılaştıkları negatif ayrımcılıktır. İş hayatında yer alan kadınlar, cinsiyet kaynaklı olarak pek çok sorunla yüz yüzedir. Bu sorunlar, maaş ve yükseltmelerde eşitsizlik / adaletsizlik, kayıt dışılık ve sigortasız olarak çalıştırılma, iş ve aile rolünü bir arada sürdürmekten kaynaklanan çatışmalar şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmada, herhangi bir şekilde şiddet gören çalışan kadınlar temel alınmıştır. Çalışmanın amacı, kadına uygulanan şiddetin, kadın istihdamı ve iş yaşamına etkilerini tespit etmek ve kadına yönelik bu şiddetin kadın istihdamına yönelik etkileri ile ilgili bilgi vermektir. Bu çerçevede uygulanan alan araştırmasında, şiddet gören 175 kadın ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada, kadınların demografik özellikleri ile kadınların iş hayatı, istihdam durumları ve çalışma hayatında karşılaştıkları negatif ayrımcılık arasındaki istatistiksel ilişkiler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, İstihdam, Kadın, Anket Araştırması

Abstract: Financial violence against women includes various behavior patterns such as forcing women to work against their will or preventing them from working. A woman's participating in working life and having financial income are significant factors considering her struggle to survive in the society. A financially strong woman would be socially and culturally very influential and have a highly critical role in the shaping of the social structure.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sduman@gazi.edu.tr

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, atan@gazi.edu.tr

One of the greatest struggles that a woman faces in working life is negative discrimination. Women participating in working life are facing several gender-based problems. Some of these problems are unfair / unequal payments and promotions, working informally or without employment insurance, or conflicts due to their having to undertake familial and professional roles and responsibilities at the same time.

This study focuses on working women who have been exposed to some kind of violence. The aim of the study is to identify the effects of violence against women on the employment and working life of women and to provide a resource about the effects of violence against women on the employment of women. With this aim in mind, in the field study that has been conducted, 175 women who have been exposed to violence were interviewed face-to-face. The study has investigated the statistical correlations between the demographic features and working life of women and their employment status and negative discrimination that they have been exposed to.

Keywords: Violence, Employment, Women, Survey Analysis

Giriş

Türkçe sözlükte şiddet, bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma ile duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmıştır.¹ Şiddet olgusu, coğrafi sınır tanımayan tüm dünya ülkelerinde ve toplumlarında görülen ve hatta ekonomik anlamda ülkelerin gelişmişlik düzeylerine de bakılmaksızın tüm toplumlarda görülen ve ülkemizde de yaşanan toplumsal bir gerçekliktir.

Dünya sağlık örgütü (WHO) kadına yönelik şiddeti, “Cinsiyete dayalı, kadını üzen, kadına fiziksel, cinsel ve ruhsal olarak zarar verebilme ile sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde veya kişisel anlamda kadına baskı uygulanması ve bireysel özgürlüklerin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır” şeklinde tanımlamaktadır.²

Bir toplumda kadına yönelik şiddet, sosyal bir sorun olarak algılanmalıdır. Şiddet, kadının yaşamını tehdit eden ve toplumsal hayata katılımına engel olan temel bir unsurdur. Kadına yönelik şiddetin ortaya çıktığı toplumların, erkek egemen toplumlar olduğu gözlemlen-

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, Erişim Tar: 21.09. 2017.

² Ayşe Akın, Nüket Paksoy, “Kadına Yönelik Şiddete Sağlık Boyutundan Bakmak”, *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2007, Cilt:2, Sayı:4; s.107-110.

miştir. Dünyadaki tüm kadınlar ülke, etnik köken, sınıf, din, ekonomik ve/veya sosyal statü farkı olmadan, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riski ile yüz yüzedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddetle mücadele hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemlidir. Kadına yönelik şiddet, Avrupa Konseyi tarafından 2011 yılında İstanbul'da imzalanan "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" İstanbul Sözleşmesi ile tanımlanmış ve güvenceye alınmıştır. Türkiye'de şiddet, 8 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi" ne ilişkin kanun ile tanımlanmıştır.³

1. Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Kadına yönelik pek çok şiddet türü vardır. Bunlar fiziksel ve cinsel şiddet, duygusal şiddet ve ekonomik şiddet şeklinde sınıflandırılabilir.

Kadına yönelik fiziksel şiddet, bağırma, itip kakma, dövme vb. yani fiziksel olarak kadını darp etmedir. Kadına yönelik cinsel şiddet, tecavüz, taciz, ensest ilişki, fuhuşa zorlama, zorla sünnet vb. durumlardır. Kadına yönelik duygusal şiddet ise, fiziksel bulguların olmamasına rağmen kadında derin yaraların açılmasına sebebiyet veren küçük düşürme, aşağılama, yok sayma, alay etme, sevgi ve şefkat gösterme gibi davranışlardır. Kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının çalışma hayatına girmesine engel olmak, kadının kendi geliri üzerinde söz sahibi olmasını yani ekonomik açıdan bağımsızlığını engellemek, kadının gelirini ve emeğini kontrol altına almak ve kadının kaynaklara erişimine engel olmaktır. Kadına yönelik diğer şiddet türlerine göre daha az gündeme gelmesine rağmen, kadınların maruz kaldığı birçok şiddet türünün temelinde de ekonomik şiddet yer almaktadır. Kadınların ev içinde ve ev dışında maruz kaldığı ekonomik şiddet, toplumun geleneksel yapısından ve toplumda egemen olan ekonomik, yasal ve siyasi erkek egemen ideolojilerden etkilenmektedir.⁴

³ İlknur Yüksel Kaptanoğlu, Alanur Cavlin, Banu Akadlı Ergöçmen vd., "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması", ASPB ve Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, Ankara, s. 31 - 32.

⁴ Veda Bilican Gökkaya, "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2011, s.101-112.

2. Kadın ve Ekonomik Şiddet

Yapılan araştırmalar, kadınların hem ev içerisinde hem de ev dışında ekonomik şiddetin farklı türleri ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Kadının çalışma hayatına katılması ve gelir elde etmesi, aile bireyleri ve akrabaları tarafından engellenebilmektedir. Bununla birlikte, kadın istemediği bir işte çalışmaya zorlanmakta, kazandığı para elinden alınmakta ve ailenin geçiminin sağlanması kadına yüklenebilmektedir. Ayrıca kadınlar, evin içinde yapılması gereken çok sayıda işi, emeğinin maddi karşılığını almadan yapmak zorunda bırakılmaktadır. Kadınlar bu tür işleri, çocuklarına ve aileye huzurlu bir ortam sağlamak için üstlense de, kadın ev içinde takdir görmemektedir. Akrabalık ilişkilerinde de, kadınların ekonomik anlamda zarar görmesine yol açan davranışlarla da karşılaşmaktadır. Bazı ailelerde, kadınların miras yolu ile elde ettikleri haklardan mahrum bırakılmalarının yollarının arandığı ve kadınlara zorla kabul ettirildiği bilinmektedir.⁵

2.1. Kadına Yönelik Ekonomik Şiddete Ait Literatür Taraması

Literatürde, kadına yönelik şiddeti ele alan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu bölümde, kadına yönelik ekonomik şiddeti temel amaç olarak işleyen çalışmalara kısaca değinilmiştir.

Özlem Can Gürkan ve Fatma Coşar (2009) çalışmalarında, ekonomik şiddetin kadın yaşamındaki etkilerini ele almışlardır. Bu çalışmada, ekonomik şiddete bağlı olarak kadınların fakirleştikleri, fiziksel şiddete daha fazla maruz kaldıkları ve ruh sağlıklarının bozulduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca cinsel istismar, HIV, kadın ticareti, maternal mortalite ve morbidite oranının arttığı yönünde bulgular elde edilmiştir.⁶

Veda Bilican Gökaya (2011) çalışmasında, şiddet kavramını dar ve geniş anlamda tanımlamış, şiddet türlerine özellikle de ekonomik şiddete (aile içinde ve dışında) yer vermiştir. Bu çalışmada, şiddetin

⁵ Rana Eşkinat, "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, Temmuz 2013, s.292.

⁶ Özlem Can Gürkan ve Fatma Coşar, "Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri", Uluslararası Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, 5-7 Mart 2009. Sakarya.

nedenlerine, sonuçlarına, şiddeti uygulayan ve maruz kalanların toplumdaki konumlarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.⁷

Funda Râna Adaçay ve Gül Güney (2012) çalışmalarında, kadına yönelik ekonomik şiddetin kaynaklarını ve diğer şiddet türleri ile ilişkisini belirlemek, farkındalık yaratarak toplum duyarlılığını arttırmaya yönelik katkı sağlamayı hedeflemişlerdir.⁸

Rana Eşkinat (2013) çalışmasında, kadına yönelik ekonomik şiddet üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada, bir görüşme formatı kullanılarak, orta ve üst gelir düzeyine sahip boşanmış kadınların ekonomik şiddete uğramış olma hususundaki düşünceleri elde edilmeye çalışılmıştır. Eğer bu kadınlar, ekonomik şiddete maruz kaldıklarını düşünüyorlarsa, bu şiddetin nedenleri ve ekonomik açıdan ne durumda oldukları hakkındaki bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.⁹

3. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Kadın İstihdamı Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Anket Uygulaması

Bu çalışmada, Türkiye’ de kadına yönelik şiddetin kadın istihdamı üzerine olan etkilerini incelemek ve şiddetin bu anlamda yarattığı duruma ilişkin sonuçları ortaya koymak amaçlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Veri Kümesi ve Örnekleme

Bu çalışma, şiddet gördüğü için kadın sığınma evlerine gelen kişilerle birlikte, belediye ve ilgili kadın derneklerinin idare kayıtlarından tespit edilebilen şiddet görmüş kişilerle yapılmıştır. Ankete katılım için gönüllülük esası temel alınarak, şiddet gören 175 kadın ile yüz yüze görüşme çerçevesinde veriler toplanmıştır.

Örnekleme yöntemi olarak, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan “Kolay Ulaşılabilir Durum Örnekleme (convenience sampling)” kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, yakın ve erişilmesi kolay olan durumun seçilmesi yaklaşımına dayalıdır. Araştırmada, nihai örnekleme birimi olarak şiddet gören kadınlar alınmıştır.

⁷ Gökkaya, a.g.e, s.101.

⁸ Funda Râna Adaçay ve Gül Güney, “Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet”, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt I, MÇD Yayınları, 2012. s.312 - 328.

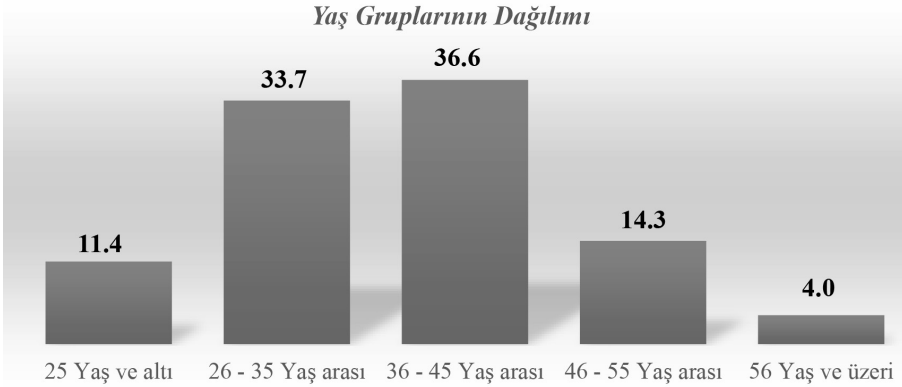
⁹ Eşkinat, a.g.e, s.289.

Araştırmaya katılan kadınların demografik özellikleri ile bu kadınların iş hayatı, istihdam durumları ile çalışma hayatında karşılaştıkları şiddet arasındaki istatistiksel ilişkiler araştırılmıştır.

Çalışmada oluşturulan ankette, kadınlara ait bazı demografik bilgiler, kadınların iş durumları, istihdamda ve çalışma yaşamında karşılaştıkları şiddet ve nedenleri sorulmuştur. Bununla birlikte, kadınların maruz kaldıkları şiddetin zararlarının en aza indirilmesi için ne yapılması gerektiği hususu açık uçlu soru olarak sorulmuştur.

3.2. Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

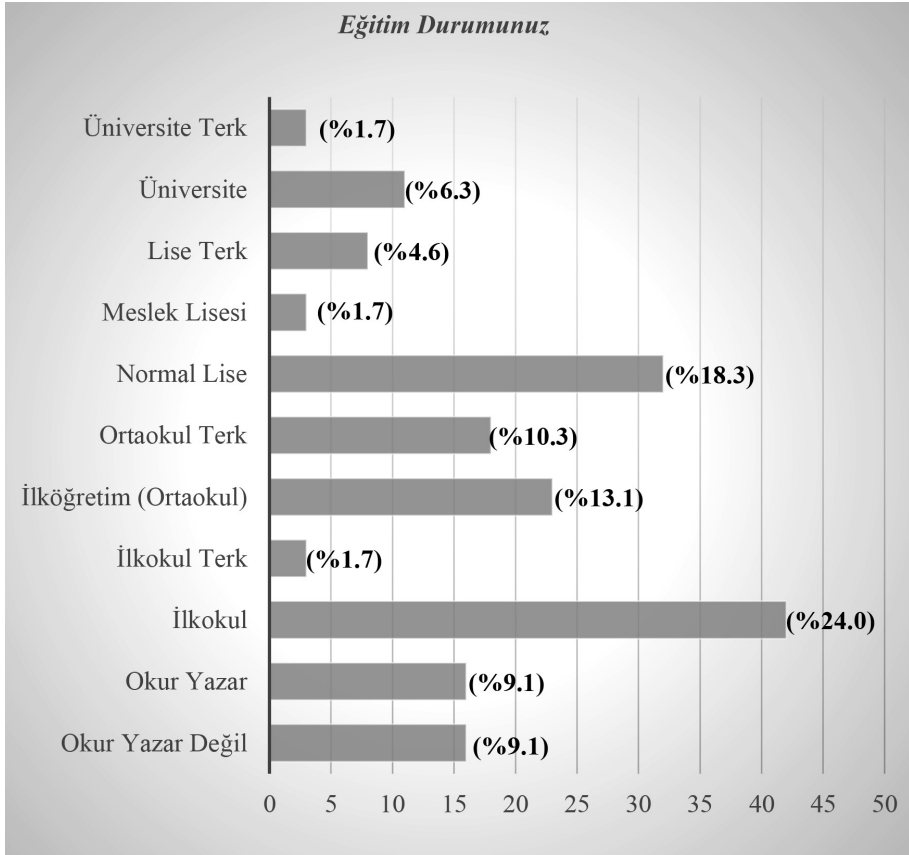
Anket sonuçlarına göre şiddete maruz kalmış kadınların yaş dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Şekil 1’de verilen yaş grupları dağılımı incelendiğinde; 25 yaş ve altı (20 kişi) ile 56 yaş ve üstü (7 kişi) aralığında olan kadınların en az şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Diğer taraftan, en fazla şiddete maruz kalan kadınlar 36 - 45 yaş aralığında olan (64 kişi) kadınlardır. Bu durumu, 26 - 35 yaş aralığındaki (59 kişi) kadınlar izlemekle birlikte, 46 - 55 yaş grubundaki kadınlar (25 kişi) üçüncü sırada yer almaktadır.

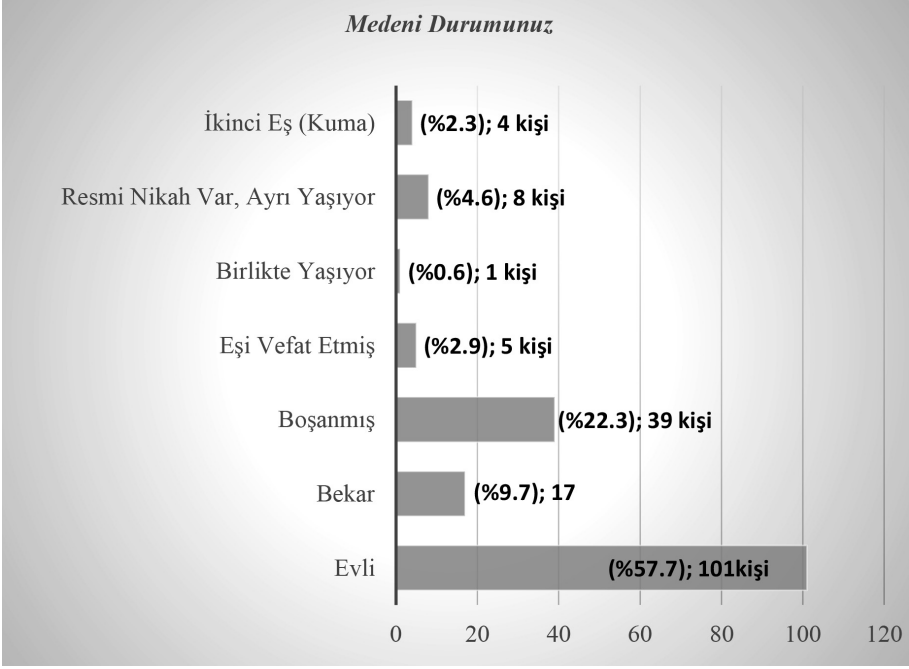
Çalışma kapsamında yer alan kadınların eğitim seviyeleri 11 alt kategoride sorulmuştur ve sonuçlar Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Eğitim Seviyeleri

Şekil 2 incelendiğinde, her eğitim düzeyinde kadının şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, üniversite eğitimi alan (11 kişi) kadınların şiddete daha az maruz kaldıkları gözlemlenmektedir. En fazla ilkokul mezunu olan (42 kişi) kadınlar şiddete maruz kalırken, bu durumu lise mezunu olan (32 kişi) ve ilköğretim (ortaokul) mezunu olan (23 kişi) kadınlar izlemektedir.

Şiddet gören kadınların medeni durumlarına göre dağılımları Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Medeni Durum Dağılımları

Şekil 3’de verilen sonuçlara göre, en fazla evli olan (101 kişi) kadınların şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Resmi nikâh olmadan birlikte yaşayanlarda (1 kişi) ise, bu oran en düşük seviyededir. Medeni durum değişkeninde en dikkat çekici durum, kadınlar boşanmış (39 kişi) bile olsa, hala eşleri tarafından şiddete maruz kaldıklarıdır.

Şekil 4: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların İş (Çalışma) Durumları

Şekil 4’de verilen sonuçlara göre; bir işi olmayan, gelir getiremeyen kadınların şiddete maruz kalma oranı % 80.6 (141) kişi iken, bir işte çalışan kadınlarda bu oran % 19.4 (34 kişi) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının herhangi bir kurumda çalışıyor olması, şiddet görmesini azaltmaktadır. Kadının bir işe sahip olması, şiddete maruz kalması üzerinde belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 1’de kadınların çalıştıkları iş yerinin statüsüne ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Çalıştığı İşyerinin Statüsü Nedir?

Çalıştığınız İşyerinin Statüsü Nedir?	Yüzdesi (Kişi)
Devlet	5.9 (2)
Özel	91.2 (31)
Diğer	2.9 (1)

Şiddete maruz kalan kadınlar arasında iş hayatında olanların büyük bir kısmı (31 kişi), özel sektörde çalıştığını beyan etmiştir. Tablo 2’de şiddete maruz kalan kadınların mesleklerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 2: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Meslekleri Nedir?

Ne İş Yapıyorsunuz? Mesleğiniz Nedir?	Yüzdesi (Kişi)
Büro Hizmetleri	35.1 (12)
Hizmet ve Satış Elemanları	24.3 (7)
Gündelikçi (Temizlik)	16.2 (6)
Profesyonel Meslek Mensubu (Avukat, Doktor, Mühendis, Öğretmen, vb.)	13.5 (5)
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar (Seyyar Satıcı, Kâğıt Toplama, vb.)	8.1 (3)
Bakım Hizmetleri: Çocuk, Yaşlı ve Engelli Bakıcısı, Refakatçi	2.7 (1)

Tablo 2’de meslekler incelendiğinde; ankete katılan ve şiddete maruz kalan kadınların (12 kişi) en fazla büro hizmetlerinde çalıştığı ve en az (1 kişi) bakım hizmetlerinde çalıştığı bilgisinin elde edildiği görülmektedir.

Şekil 4’te, bir işte çalışmadığını beyan eden 141 şiddet gören kadına neden çalışmadıkları sorulmuştur ve sadece 38 kadın çalışmama nedenini belirtmiştir. Bu sonuçlar, Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar Şu An Neden Çalışmıyor?

Şu An Neden Çalışmıyorsunuz?	Yüzdesi (Kişi)
Evlendim	28.9 (11)
Evdeki Geçimsizlik (ve Maruz Kaldığım Muamele / Şiddet) Nedeniyle İşten Ayrıldım	21.1 (8)
İşten Çıkarıldım	10.5 (4)
Babam / Annem / Kardeşlerim İzin Vermemeye Başladı	10.5 (4)
Sağlık Sorunlarım Çıktı	5.3 (2)
Kocam İzin Vermemeye Başladı	5.3 (2)
İş Aramıyorum (Neden)	5.3 (2)
Diğer	5.3 (2)
Sağlık Sorunlarım Çıktı	2.6 (1)
Taşındık	2.6 (1)
Çocuk Doğurdum	2.6 (1)

Tablo 3’te, verilen meslekler incelendiğinde; şiddete maruz kalan kadınların en fazla çalışmama nedeni evlilik’dir. Bunu sırasıyla evdeki geçimsizlik, işten çıkarılma ve anne, baba veya kardeşinin izin vermesi izlemektedir. Ancak sonuç olarak kadınların pek çok çalışmama sebebi vardır.

Tablo 4: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar İçin

“Bir Önceki Soruda Evdeki Geçimsizlik Nedeniyle Çalışmadığınızı Söylediniz”, “Evdeki Geçimsizlik Çalışma Yaşamınızı Nasıl Etkiledi?”

“Bir Önceki Soruda Evdeki Geçimsizlik Nedeniyle Çalışmadığınızı Söylediniz”, “Evdeki Geçimsizlik Çalışma Yaşamınızı Nasıl Etkiledi?”	Yüzdesi (Kişi)
Sık Sık İzin Alıyordum Patronum Rahatsız Oluyordu	37.5 (3)
İşte Yeterince Verimli Olmadığımı, İşin Gereklilerini Yerine Getiremediğimi Düşünüyordum	25.0 (2)

İşe Gitmeye Takatim Kalmıyordu, İşe Gitmek İstemiyordum	25.0 (2)
Kötü Muamele Gördüğüm Kişi Arkadaşlarımı/Patronumu Tehdit Etti	12.5 (1)

Tablo 4’te, şiddet gören kadınlarda evdeki geçimsizliğin çalışma yaşamını nasıl etkilediği incelendiğinde; en önemli sebebin “Sık sık izin alıyordum, patronum rahatsız oluyordu” seçeneği iken en az önemli sebebin ise “Kötü muamele gördüğüm kişi arkadaşlarımı/patronumu tehdit etti” seçeneği olmuştur.

Tablo 5: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için

“Bugüne Kadar Neden Hiç Çalışmadınız?” Sorusunun Dağılımı

Bugüne Kadar Neden Hiç Çalışmadınız?	Yüzdesi (Kişi)
Ben İstemedim	25.7 (28)
Kocam İzin Vermedi	20.2 (22)
Babam / Annem / Kardeşlerim İzin Vermedi	19.3 (21)
İş Aradım, Bulamadım	12.8 (14)
Nasıl İş Arayacağımı Bilmiyordum	11.9 (13)
Sağlık Sorunlarım Vardı	6.4 (7)
Bakmam Gereken Engelli, Yaşlı ve Çocuk Var	3.7 (4)

Tablo 5’te, şiddet gören kadınlar içinden “Bugüne Kadar Neden Hiç Çalışmadınız?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde; kendi isteği ile çalışmayanlar dörtte bir iken yaklaşık % 40’ı kişiler tarafından engel olduğu için çalışmadığını beyan eden kadınlardır. Buna göre kadınların istihdama katılması önünde büyük oranda şiddet yatmaktadır.

Tablo 6: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “Evdekilerin Çalışmanıza İzin Vermediklerini Söylediniz. Çalışmanıza Neden İzin Vermediklerini Düşünüyorsunuz?” Açık Uçlu Sorusuna Verdikleri Cevapların Listesi

Adetlerimizde kadın çalışmaz	Kadın olduğum için okutulmadım
Babam çalıştırmadı	Kadının çalışmasına karşı oldukları için
Bayanın çalışmasına karşı oldukları için	Kadınlar çalışmadı hiç. Erkekler çalıştı

Kadınların çalışmasını uygun bulmazlar	Kadınlar çalışmaz
Ben çalışır sana bakarım dedi	Kadınların çalışması uygun değil
Benimde kendi yaptıklarını yapacağımı düşündü	Bayanların çalışmaması gerektiğini düşünüyorlar.
Bölgede bayanların çalışmasının hoş karşılanmaması	Kendisi çalışıyor çalışmamı istemedi. Evle ilgilenmemi istedi
Çalışmamı istemediler kızların çalışması yasaktı	İş yerlerinde erkekler olduğu için izin vermediler
Çocuğuma bakacak kimse yok	Kız okumaz çalışmaz adetleri
Eşi istememiş gerek duymamış	Kız olduğum için
Eşim (kocam) çok kıskanç	Kızların çalışması yasaktı
Eşime göre kadın evde çocuk bakmalı	Okula gitmeme bile izin vermediler
Evde yapılacak işler vardı	Toplum baskısı
Kız çocuğu çalışmaz dediler	Törelerde kadın evde durur
İzin vermedi kendi çalışıyordu çocuklarda vardı	Kadın olduğum için

Tablo 6’da, şiddet gören kadınlar içinden ev içinde istihdamı engelleyen şiddeti nasıl yaşadıklarına ait olarak kadınların verdikleri cevaplar listelenmiştir. Buna göre; kadınlara karşı önyargıların aşılması, iş ve aile hayatının uzlaştırılması, ev işlerinin ve çocuk bakımının eşler arasında paylaşımı gibi çözümler ile kadınlara yönelik istihdam şiddeti azaltılabilir.

Tablo 7: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “Çalışmak İstemediğinizi Söylediniz. Neden Çalışmak İstemediniz?” Açık Uçlu Sorusuna Verdikleri Cevapların Listesi

Ailevi sorunlarım vardı	Evlendim veya evlenmek istedim
Aldığım maaş çocuğuma bakıcı tutmama yetmedi	Gerek duymadım. Gerek görmedim
Bilmiyorum. Evin beyi çalışıyor	İhtiyaç olmadı
Çalışmak için kendimi yeterli görmedim	Eşim çalışıyor
Çalışmak yorucu olduğu için	Kıskançlık

Çalışmaya gerek yok	İstedim ama ev işleri ve çocuklar vardı
Çocuğuma bakacak kimse yoktu	İstemedim. Evlendim
Dul olduğum için uygun iş bulamadım	Erkeğin çalışması gerektiğini düşünüyorum
İş çok zor	İşi beğenmedim
İş yerinde erkekler olduğu için	Yapamayacağımı düşündüm

Tablo 7’de şiddet gören kadınlar içinden çalışmak istemediği belirterek istihdamı engelleyen cevapları listelenmiştir. Bütün listeden hareketle; kadınların sosyal ve psikolojik desteğe sahip olması sağlanmalıdır. Kadınlar eğitilmeli, kadınlara istihdam olanakları yaratılmalı, iş kurmaları için desteklenmelidir.

Tablo 8: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “İş Aradığınızı ve Bulamadığınızı Söylediniz? Nasıl İş Aradınız? Hangi Yolları Denediniz?” Sorusunun Dağılımı

İş Aradığınızı ve Bulamadığınızı Söylediniz? Nasıl İş Aradınız? Hangi Yolları Denediniz?	Yüzdesi (Kişi)
İŞKUR’a Başvurdum	28.6 (4)
Tanıdıklara (Akraba, Komşu, Arkadaş) Söyledim	28.6 (4)
İşyerlerine Müracaat Ettim	28.6 (4)
Belediyeye Başvurdum	14.3 (2)

Tablo 8’de şiddet gören kadınlar nasıl iş aradıkları incelendiğinde; tüm iş arama kanallarının yaklaşık olarak benzer olduğunu söylemek mümkündür. İş arayan kadınlar iş arama kanalları açısından herhangi bir ayırım gözetmemektedirler.

Tablo 9: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “İş Aradığınız Dönemde/İş Ararken Kadın Olmanızdan Dolayı Size Erkeklerden Farklı, Olumsuz Davranıldığını Düşünüyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

İş Aradığınız Dönemde/İş Ararken Kadın Olmanızdan Dolayı Size Erkeklerden Farklı, Olumsuz Davranıldığını Düşünüyor musunuz?	Yüzdesi (Kişi)
Evet	16.3 (13)
Hayır	83.8 (67)

Tablo 9’da şiddet gören kadınlar için “İş Aradığınız Dönemde/ İş Ararken Kadın Olmanızdan Dolayı Size Erkeklerden Farklı, Olumsuz Davranıldığını Düşünüyor musunuz?” sorusuna çoğunluk “Hayır” (67 kişi) cevabını vermiştir. Ancak 13 kişi “Evet” demiştir. Evet diyenler kendilerine karşı fiziksel, cinsel ve sözlü şiddet uygulandığını beyan etmiştir.

Tablo 10: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “İş Ararken Size Olumsuz Davranılmasının Nedeninin Ne Olduğunu Düşünüyorsunuz” Sorusuna Verilen Cevapların Listesi

Bayan (kadın) olduğum için
Dış görünüşüm yürüme bozukluğumun olması
Dikkat çekici bayanlar rahatsız ediliyor
Elimdeki dövme
Fiziksel yönüm
Kadın olduğum için daha çok müşteri çektiğim düşünülüyor
Kadın olduğum için zayıf, güçsüz görülüyorum.

Tablo 10’da “İş ararken size olumsuz davranılmasının nedeninin ne olduğunu düşünüyorsunuz” sorusuna verilen cevaplar listelenmiştir. Cevap veren kadınların sadece kadın olduğum için cevabı vermesi toplumumuzun geldiği nokta açısından düşündürücüdür.

Tablo 11: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “Şiddete Maruz Kalmanız (Vurma, Dayak, Taciz, Bağırma, vb.) Çalışmanızı/İşinizi Etkiliyor mu?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Şiddete Maruz Kalmanız (Vurma, Dayak, Taciz, Bağırma, vb.) Çalışmanızı / İşinizi Etkiliyor mu?	Yüzdesi (Kişi)
Evet	16.7 (6)
Hayır	83.3 (30)

Tablo 11’de kadınlar çoğunlukla (% 83.3) şiddete maruz kalmanın (vurma, dayak, taciz, bağırma, vb.) çalışmasını/işini etkilemediğini belirtmişlerdir. Bu sonuç şiddet gören kadınların bunu içselleştirip kabullendiğini göstermektedir ki bu kadınlar açısından son derece olumsuz bir durumdur.

“Eğer şiddet çalışmanızı olumsuz etkiliyorsa, şimdi okuyacaklarımdan hangileri sizin yaşadığınız durumu açıklıyor?” sorusuna 4 kişi “İşte iyi çalışmıyorum, verimim düşüyor” demiştir. Bunu sırasıyla 2’şer kişi ile “İşe geç gidiyorum” ve “Müşterilerle ilişkiyi olumsuz etkiliyor” cevapları izlemiştir.

Tablo 12: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “Şiddete Maruz Kaldığınızdan (Vurma, Dayak, Darp, vb.) Çalışma Arkadaşlarınız Haberdar mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Şiddete Maruz Kaldığınızdan (Vurma, Dayak, Darp, vb.) Çalışma Arkadaşlarınız Haberdar mı?	Yüzdesi (Kişi)
Evet	22.2 (8)
Hayır	77.8 (28)

Tablo 12’de kadınlar çoğunlukla (% 77.8) **şiddete maruz kalmanın** (vurma, dayak, taciz, bağırma, vb.) **çalışma arkadaşlarının haberdar olmadığını belirtmişlerdir.** Bu durum çalışanların mesai yaptıkları kişilerin durumlarına yeterince ilgi göstermediklerini ve çalışma hayatının gün geçtikçe bireyselleştiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Ancak yine de az sayıda da olsa şiddetten haberdar olanlar % 66.7 oranı (6 kişi) ile “Destek olmaya çalıştıklarını” beyan etmişlerdir. % 33.3’ü (3 kişi) ise “Yaşanan Sorunu Tam Olarak Anlamıyorlar” veya “Sorunu Görmezlikten Geliyorlar” cevabını vermişlerdir.

Son olarak ise şiddet gören kadınlara “Devlet şiddete maruz kalan kadınlar başta olmak üzere kadınların istihdamını artırmak için neler yapmalı?” diye sorulmuş ve verilen cevaplar Tablo 13’de listelenmiştir.

Tablo 13: Şiddete Maruz Kalmış Kadınlar için “Devlet şiddete maruz kalan kadınlar başta olmak üzere kadınların istihdamını artırmak için neler yapmalı?” Sorusuna Verilen Cevapların Listesi

Çözüm	Sayı
Eğitim düzeyini yükseltmeli	97
Mesleki eğitim vermeli	63
Ücretsiz çocuk kreşleri açmalı	54

Toplumu kadın istihdamı konusunda bilinçlendirmeli	49
Kadının çalışmasına engel olan erkeği cezalandırmalı	43
İşverenlere kadınların istihdamına yönelik kamu teşvikleri sağlamalı	34
İşini kurmak isteyen kadınlara karşılıksız kredi vermeli	28
İstihdam alanında çalışan kadın örgütlerini (kooperatif vb.)	11

Tablo 13’de **şiddete maruz kalmış kadınların devletten beklediği çözümler incelendiğinde; en önemli çözüm olarak “Eğitim düzeyini yükseltmeli”** denilmiştir. En az önerilen çözüm ise **“İstihdam alanında çalışan kadın örgütlerini (kooperatif vb.)** seçeneği olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın bulguları kısaca özetlenirse, katılımcıların % 81,7’si 45 yaş ve altıdır. % 67,3’ünün eğitim düzeyi ortaokul terk ve altıdır. Şu an % 19,4’ü gelir getiren bir işte çalışmaktadır. Çalışanların % 91,2’si özel sektörde çalışmaktadır. % 35,1’i Büro hizmetleri, % 24,3’ü Hizmet ve satış elemanları, % 16,2’si Gündelikçi (Temizlik) işleri ve sadece % 13,5’i Profesyonel meslek mensubu (Avukat, Doktor, Mühendis, Öğretmen, vb.) olarak çalışmaktadır.

En önemli çalışmama nedenleri sırasıyla; % 28,9 “Evlilik”, % 21,1’i “Evdeki geçimsizlik (ve maruz kaldığım muamele/şiddet) nedeniyle işten ayrıldım” ve % 10,5’er ile “işten çıkarıldım” ve “babam/annem/kardeşlerim izin vermemeye başladı” denilmiştir.

“Evdeki geçimsizlik nedeniyle çalışmadığınızı söylediniz, evdeki geçimsizlik çalışma yaşamınızı nasıl etkiledi?” sorusuna % 37,5’i “Sık sık izin alıyordum patronum rahatsız oluyordu” ve % 25’er ile “İşte yeterince verimli olmadığımı, işin gereklerini yerine getiremediğimi düşünüyordum” ve “İşe gitmeye takatim kalmıyordu, işe gitmek istemiyordum” demişlerdir. “İş aradığınız dönemde/iş ararken kadın olmanızdan dolayı size erkeklerden farklı, olumsuz davranıldığını düşünüyor musunuz?” sorusuna % 16,3’ü “Evet” demiştir. Olumsuz davranışın nedeni olarak ise, “Kadın olmak, dikkat çekici olmak, fiziksel özelliklerim vb.” yanıtları verilmiştir.

“Şiddete maruz kalmanız (Vurma, Dayak, Taciz, Bağırma, vb.) çalışmanızı/işinizi etkiliyor mu?” sorusuna % 16,7’si “Evet” demiştir. Bu durumda kişiler “İşte iyi çalışmıyorum, verimim düşüyor”, “İşe geç gidiyorum” ve “Müşterilerle ilişkimi olumsuz etkiliyor” gibi yanıtlar vermiştir. “Şiddete maruz kaldığınızdan (vurma, dayak, darp, vb) çalışma arkadaşlarınız haberdar mı?” sorusuna % 22,2’si “Evet” demiştir. Bu durumda kişiye destek olanların oranı % 66,7’sidir. “Devlet şiddete maruz kalan kadınlar başta olmak üzere kadınların istihdamını artırmak için neler yapmalı?” sorusuna en fazla verilen üç yanıt sırasıyla; “Eğitim düzeyini yükseltmeli”, “Mesleki eğitim vermeli” ve “Ücretsiz çocuk kreşleri açmalı” yanıtlarıdır.

Kadınlar, sadece kadın olmasından dolayı, toplumsal yapıda siyaset, hukuk, eğitim, sağlık, ekonomi ve istihdam gibi alanlarda şiddete maruz kalmaktadırlar. Oysaki kadınlar, ekonomik ve toplumsal hayatta önemli yarar ve fırsatlar yaratarak, kendi ülke ekonomilerini geliştirmede ve iş yaratımında önemli katkılar sağlamaktadırlar. Günümüzde kadının çalışma yaşamında, her geçen gün etkinliğini arttırması, hem kendisi hem de toplum açısından oldukça önemli görülmektedir. Özellikle kadının daha eğitilmiş, azimli, hırslı ve kararlı duruşu onu, erkeğe bağımlı olmaktan kurtararak ekonomik anlamda bağımsızlığını ve toplumdaki konumunu güçlendirmesine olanak sağlamaktadır.

Kadınlara yönelik **şiddetin** kaynakları; toplumsal cinsiyet temelinde erkek egemenliği, gelenek ve görenekler, ekonomik hayattaki ve hukuksal yapıdaki dengesizliklerdir. Özellikle hukuksal yapıdaki sorunların istihdam piyasasında kadınlara yönelik olarak yarattığı olumsuzlukların ivedi olarak giderilmesi için gerekli adımların atılmasının sağlanması gereklidir.

Kadınlar, gerek kadın olmanın, gerekse iş ve toplumsal yaşamın erkek egemen kurgulanmış düzeninde oldukça güç şartlar içerisinde girişimcilik faaliyetini sürdürme çabası içerisinde. Bu bağlamda toplumu oluşturan bizler her zaman istihdamda cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde çözümler üretilmelidir. Hem kamusal alanda hem de özel alanlarda özellikle kadınların ekonomik olarak güçlendirecek programlar oluşturulmalı ve kadına yönelik şiddet azaltılmaya çalışılmalıdır.

Ekonomik şiddetin azalması için istihdam konusunda kadın erkek eşitliği geliştirilmelidir. Kadınlar yanı sıra erkeklerinde eğitime önem verilmelidir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde veya hızla müdahale edilip önüne geçilmesinde öncelikle devlet kurumları sonrasında da sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Devletin ve toplumun tüm organlarının aktif katılımıyla şiddetin azaltılması veya ortadan tamamen kaldırılmasına yönelik çözümler getirilmesi ve bu çözümlerin toplumsal bir zihniyet değişikliğine yön vermesi hedeflenmelidir.

Sonuç olarak, hem ev içinde hem de ev dışında üretkenliğiyle dikkat çeken kadınlar, çalışma yaşamına (istihdama) katılarak ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları sağlanmalıdır. Böylece ekonomik güce kavuşan kadının özgüveni artmakta, hayatları üzerinde daha fazla kontrol duygusuna sahip olmakta, çevresi genişlemekte, daha fazla ruhsal ve sosyal gelişim göstermesi mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ayşe Akın, Nüket Paksoy, "Kadına Yönelik Şiddete Sağlık Boyutundan Bakmak", *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2007, Cilt:2, Sayı: 4, s.107 - 110.
- Funda Râna Adaçay ve Gül Güney, "Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt I, MÇD Yayınları*, 2012, s.312 - 328.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, Erişim Tarihi: 21.09.2017
- İlknur Yüksel Kaptanoğlu, Alanur Cavlin, Banu Akadlı Ergöçmen vd., "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması", *ASPB ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık*, 2015, Ankara.
- Özlem Can Gürkan ve Fatma Coşar, "Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri", *Uluslararası Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi*, 5 - 7 Mart 2009. Sakarya.
- Rana Eşkinat, "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, Temmuz 2013, s.289 - 302.
- Veda Bilican Gökçaya, "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2011, s.101 - 112.

ERKEK ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KADINLARIN ÇALIŞMASINA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

MALE ATTITUDE SCALE OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS WOMEN'S WORK

Saadet KÖSEOĞLU*

Özet: Bu çalışmanın amacı erkek üniversite öğrencilerinin kadınların çalışmasına yönelik tutumlarını ölçen geçerli ve güvenilir Likert-tipi bir ölçek geliştirmektir. Araştırma, üniversitede öğrenim gören 251 erkek üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Bu öğrenciler çoğunluğu Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi'nden olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinde öğrenim gören öğrencilerdir. Gazi Üniversitesi'nden 101, Hacettepe Üniversitesi'nden 32, Ankara Üniversitesi'nden 40 öğrenci bulunmakta olup ayrıca 48 farklı üniversiteden 78 öğrenci de diğer kısmında bulunmaktadır. Veriler üzerinde geçerlik ve güvenilirliğe kanıt sağlamak amacıyla aşağıdaki analizler yapılmıştır. Güvenirliğe kanıt sağlamak amacıyla Cronbach güvenirlilikleri, madde geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla madde test korelasyonları, verilerin temel bileşenler analizine uygunluğunu saptamak amacıyla, Kaiser- Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity testi, yapı geçerliğine kanıt sağlamak için faktör analizi yapılmıştır. Verilerden hareketle ölçeğin geçerliği ile ilgili bilgi sahibi olabilmek için döndürülmüş temel bileşenler analizi kullanılmıştır. Bu analiz sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Madde geçerliği içinse madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Madde test korelasyonları 0,40 ile 0,71 arasında değişiklik göstermektedir. Testin güvenilirliği ile ilgili olarak da test tekrar test ve Cronbach güvenirlilikleri hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği 0,92 ve Cronbach güvenirliliği 0,96 bulunmuştur. Uygulanan faktör analizi sonucunda, 30 maddeden oluşan ölçekten, maddeler çıkarılmadan önce ölçek 4 faktörlü bir yapıya sahip olan ölçeğin yapısına uymayan ya da birden fazla yük veren 9 madde çıkarılarak 21 maddeden oluşan tek faktörlü yapıya ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kadınların Çalışması, Tutum Ölçeği, Güvenirlik, Geçerlilik, Araştırma

Abstract: The aim of this study is to develop a valid and reliable Likert-type scale measuring the attitudes of male university students towards women's work. The research was conducted on 251 male college students studying at the university. These students are students from various parts of Turkey, including Gazi University, Ankara University and Hacettepe University. 101 from Gazi University, 32 from Hacettepe University, 40 from Ankara University and

* Psikolojik Danışman, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı

78 students from 48 different universities. The following analyzes were performed to provide evidence of validity and reliability on the data. Cra reliability to provide evidence of reliability, Substance test correlations to provide evidence for substance validity, Kaiser- Meyer Olkin (KMO) coefficient and Barlett Sphericity test to determine suitability of the data for analyzing key components of the data, Factor analysis was performed to provide evidence for construct validity. The rotated principal component analysis was used to have knowledge of the validity of the scales from the data. As a result of this analysis, it has been determined that your scale has a one-factor structure. Substance test correlations were calculated for substance validity. Substance test correlations ranged from 0.40 to 0.71. Test retest reliability and Cra reliability were calculated for test reliability. Test retest reliability was 0.92 and Cra reliability was 0.96. As a result of the applied factor analysis, a one-factor structure consisting of 21 items was achieved by subtracting 9 items from the 30-item scale that did not fit the scale of the scale having a scale factor 4 structure before the items were extracted.

Keywords: Women's Work, Attitude Scale, Validity, Reliability, Reseach

GİRİŞ

İlk çağdan günümüze kadar geçen süreçte kadınlar aile hayatına ve ekonomik hayata aktif şekilde katkı sağlamıştır. Tarih boyunca kadın her türlü ekonomik faaliyetin içinde yer almıştır, ancak ücretli olarak çalışmaya başlaması Sanayi Devrimi'yle birlikte gerçekleşmiştir. Yaşanan ekonomik gelişmeler, sosyal ve teknolojik değişimler sonucu kadınlar ekonomik faaliyetlere değişik biçimlerde katılmıştır. Kadınlar, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında sosyal ve ekonomik yapı içinde daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Türkiye'de kadınların işgücü piyasasında yer alması büyük ölçüde Cumhuriyet Dönemi sonrasında mümkün olmuştur. Bu dönem öncesinde kadınlar işgücüne sınırlı sayıda da olsa katılmaya ve çalışma yaşamı içerisinde var olmaya başlamışlardır.

Toplumsal ve kültürel yapı özellikleri, kadınların istenen düzeyde toplumsal ve ekonomik alanda yer almasını engellemektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, ataerkil değerler gibi sosyo-kültürel faktörler; yaş, medeni durum, çocuk varlığı ve eğitim gibi sosyal ve de-

mografik faktörler kadınların işgücü piyasasına sınırlı katılımında ve işgücüne katılım kararlarında belirleyici faktörlerdir. Ayrıca ataerkil kültürel değerler tarafından kadına yüklenen roller; hangi işyerinde çalışabilecekleri, hangi işleri, hangi meslekleri seçebilecekleri konusunda kadınları yönlendirmekte ve karar vermelerinde etkili olmaktadır.

Kadınların çalışma yaşamına girişte ve girdikten sonra karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Cinsiyet ayrımcılığı kavramı, kadınların erkeklerden fizyolojik olarak farklı olduklarına vurgu yapmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı; kadınların eğitim olanaklarından daha az yararlandırılması, kadına yönelik yasal düzenlemelerde eksikler ve yanlışlıklar, kadınların kayıt dışı sektörlerde gündelik- yarı zamanlı çalışması, standart olmayan işlerde ve ev ek senli çalışması, ücretlendirme ve terfilerde ayrımcılığa uğraması gibi pek çok soruna yol açmaktadır.

Kadınların çalışmaya karşı olumlu tutum ve yüksek bağlılık göstermelerine rağmen, istihdam oran ve sürelerinin erkeklere kıyasla düşük kalması, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. İşte bu noktada erkeklerin, kadınların çalışmasına yönelik tutumlarını ölçen ve buna yönelik araştırmalar yapan çalışmalara gereksinim vardır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç erkek üniversite öğrencilerinin kadınların çalışmasına yönelik tutumlarını ölçen geçerli ve güvenilir Likert-tipi bir ölçek geliştirmektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma üniversitede öğrenim gören 251 erkek üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Bu öğrenciler çoğunluğu Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi'nden olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinde öğrenim gören öğrencilerdir. Gazi Üniversitesi'nden 101, Hacettepe Üniversitesi'nden 32, Ankara Üniversitesi'nden 40 ve ayrıca 48 farklı üniversiteden 78 öğrenci diğer kısmında bulunmaktadır.

Veri Toplama Aracı Olarak Ölçek Maddelerinin Yazımı ve Ölçek Formunun Oluşturulması

Tutum ölçeğinin maddeleri yazılırken tutum ve tutumun ölçülmesiyle ilgili olarak literatür taraması yapılmıştır. Tutumun öğeleri vb. araştırılmıştır. Maddeler yazılırken maddelerin ifade şekillerine, içeriklerine, şiddetlerine, yazım kurallarına uygunluğuna dikkat edilmeye çalışılmıştır. Maddelerin yazımında başka tutum ölçekleri de gözden geçirilmiştir. İncelemeler yapıldıktan sonra 30 maddelik denemelik ölçek formu oluşturulmuştur.

Erkek üniversite öğrencilerinin kadınların çalışmasına yönelik tutumlarını ölçen ölçek Likert tipindedir. Ölçekte yer alan maddelerin cevap seçenekleri, “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde düzenlenmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Oluşturulan 30 maddelik denemelik ölçek formu farklı üniversitede farklı fakültelerde öğrenim gören yaklaşık 260 erkek öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonrasında değerlendirmeye alınmayacak olan (boş bırakılmış, sürekli aynı seçenek işaretlenmiş) maddeler çıkarıldıktan sonra 251 öğrencinin cevapları üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yürütülmüştür. Veriler üzerinde geçerlik ve güvenilirliğe kanıt sağlamak amacıyla aşağıdaki analizler yapılmıştır:

- Güvenirliğe kanıt sağlamak amacıyla C_{α} (iç tutarlılık) güvenilirlikleri,
- Madde geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla madde test korelasyonları,
- Verilerin temel bileşenler analizine uygunluğunu saptamak amacıyla, Kaiser- Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi,
- Yapı geçerliğine kanıt sağlamak için faktör analizi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Geçerlik

Ölçeğin yapı geçerliğini ortaya koymak amacıyla deneme formunda yer alan 30 madde üzerinde faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testiyle test edilmiştir. Değerlendirmeye alınan 251 adet 30 maddelik deneme formu ölçeği formu için KMO değeri .96, Barlett Sphericity testi sonucu 5731,764 bulunmuştur. Veriler üzerinde faktör analizi yapılabilmesi için KMO değeri .70 olarak önerilmektedir. Bu durumda gözlenen .96'lık KMO değeri önerilen KMO değerinden yüksektir. Ölçeğin deneme formu verilerinin faktör analizi yapmaya uygun olduğu görülmektedir.

Uygulanan faktör analizi sonucunda, 30 maddeden oluşan ölçekten, maddeler çıkarılmadan önce ölçek 4 faktörlü bir yapıya sahip olan ölçeğin yapısına uymayan ya da birden fazla yük veren 9 madde (2, 8, 10, 12, 17, 19, 20, 22, 23) çıkarılarak tek faktörlü yapıya ulaşılmıştır. Geriye kalan 21 maddenin z değeri 1'in üzerinde olan tek faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Bu tek faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %57,88'ini açıklamaktadır. Ölçeği oluşturan maddelere ait faktör yükleri 0,63 ile 0,84 arasında değişmektedir. Tüm bu bulgular ölçeğin tatmin edici düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğuna ilişkin kanıt oluşturmuştur.

Ölçeğin madde geçerliğine ve homojenliğine ilişkin olarak madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Sonuç olarak ölçeğin madde test korelasyonları 0,40 ile 0,71 arasında değerler almaktadır. Tüm bu bulgular ölçek maddelerinin geçerliğine ve aynı yapıyı ölçtüğüne kanıt olarak kullanılmıştır.

Güvenirlilik

Ölçeğin güvenirliliği hesaplanırken ölçeğin bütünü için Cra güvenirlilik katsayıları bulunmuştur. Ayrıca 251 kişilik uygulama grubundan rastlantısal olarak 30 kişi belirlenip test tekrar test yapılmış ve test tekrar test güvenirliliği hesaplanmıştır. Bunların yanında madde test korelasyonları da hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne ait Cra güvenirlilik katsayısı 0,96 bulunmuştur. Test tekrar test güvenirliliği ise 0,92 bulunmuştur. Tüm bu sonuçlar ölçeğin bütününe tatmin edici düzeyde güvenilir olduğunu göstermiştir. Sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

TABLO 1: Madde Korelasyonları, Faktör Yüğü, Cronbach Alfa Güvenirliğı, Test Tekrar Test Güvenirliğı ve Açıklanan Varyans İFADELER	Madde Korelasyonu	Faktör Yüğü
1.Kadınların çalışması beni mutlu eder.	,569	,754
3.Kadınların çalışmasına karşı çıkarım.	,583	,763
4.Elimde fırsat olsa bütün kadınların çalışmasına destek olurum.	,459	,678
5.Kadınların iş yerindeki sorunları çözemeyeceklerini düşünürüm.	,400	,633
6.Kadınların çalışmasından hoşlanmam.	,601	,775
7.Kadınlarla birlikte çalışmak istemem.	,441	,664
9.Kadınların çalışmasını ahlaki yönden uygun bulmam.	,573	,757
11.Kadınların çalışmasının gereksiz olduğunu düşünürüm.	,693	,832
13.Çalışma hayatında kadınları görmek isterim.	,582	,763
14.Kadın işgücünden yararlanılması toplum kalkınmasını hızlandırır.	,605	,778
15.Kadınların çalışması gerektiğine inanmam.	,572	,756
16.Kadınların çalışmasının iş yerindeki verimi azalttığını düşünürüm.	,598	,773

TABLO 1: Madde Korelasyonları, Faktör Yüğü, Cronbach Alfa Güvenirliğı, Test Tekrar Test Güvenirliğı ve Açıklanan Varyans İFADELER	Madde Korelasyonu	Faktör Yüğü
18.Kadınların çalışma hayatında olmasını istemem.	,668	,817
21.Çalışan kadınları desteklerim.	,710	,843
24.Kadınların çalışma hayatında olması beni strese sokar.	,609	,780
25.Kadınlar çalışma hayatında erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olduğunu düşünürüm.	,572	,756
26.Kadına çalışma hakkı vermek ona yeteneklerini geliştirme olanağı verir.	,657	,810
27.İleride patron olursam kadın işçi çalıştırmam.	,664	,815
28.Çalışan kadınların sorunlarında onlara yardımcı olurum.	,546	,739
29.Kadınların çalışma hayatına katılması için yapılan çalışmalara ilgi duyarım.	,492	,701
30.Kadın çalışanlardan yardım almak istemem.	,563	,751
CRONBACH ALFA GÜVENİRLİĞİ	.96	
TEST TEKRAR TEST GÜVENİRLİĞİ	.92	
AÇIKLANAN VARYANS	%57,88	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınların çalışması ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda; çalışma hayatında kadınların sosyal sorunlarının bazıları cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanmaktadır. Çalışma hayatındaki cinsiyet farklılığı; ücret eşitsizliğinden, kadınlara ucu açık olmayan kendini geliştirme olanağı tanımayan vasıfsız işlerin uygun görülmesine, erkeklere uygun mesleklerin oluşturulmasından çeşitli işlerin cinsiyetçi bir şekilde vasıflı ve vasıfsız olarak tanımlanmasına kadar çok değişik boyutlar içermektedir (Mandıracıoğlu, 1998).

Cinsiyet ayrımcılığı noktasında kadınların işgücü piyasasındaki konumlarıyla ilgili çeşitli varsayımlar geliştirilmiştir. Geliştirilen varsayımlardan birisi, işgücü piyasasında cinsiyet ayrımcılığı yapılarak, kadının ev içinde çalışmaya itilmesiyle erkek egemen yapının desteklenmesi ve kadının işgücü piyasasında ikincil konuma getirildiği şeklindedir. (Eraydın,1999).

Toplumun bu görüşü destekler nitelikteki genel tutumu “üretim ve geçimi sağlamak erkeğe, üreme ve ev işleri kadına aittir” yönündedir. Zaman içinde toplum tarafından kabul görmüş ve içselleştirilmiş cinsiyet rolleri kadını eve dolayısıyla da erkeğe bağımlı kılmıştır (Güner, 2008).

Çalışma yaşamında işlerin kadın işi, erkek işi olarak ayrılmasına, geleneksel değer yargılarının ve kadınların iş tercihlerinin neden olduğu görülmektedir (Dalkıranoğlu, 2006).

Kadınlar için evde yaptıkları işlerin devamı olan meslekler uygun görülürken, erkekler için fiziksel güç ve cesaret isteyen işler ya da mekanik ve sayısal işler uygun görülmektedir (Bilir Güler,2005).

Diğer alanlarda olduğu gibi çalışma hayatında da kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması, ulusal ve uluslararası alanlarda ele alınan ortak bir konudur. Birçok ülkenin yasasında ve uluslararası belgelerde kadın-erkek eşitliğinin sağlanarak tüm alanlarda fırsat eşitliği oluşturulmasının gerekliliği ile ilgili hükümler bulunmaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005).

Kadınlara hem yasal hem de toplumsal imkân ve haklar, toplumsal ve sosyo-ekonomik değişikliklere bağlı olarak zaman içinde kademeli olarak tanınmıştır. Ancak bu hak ve imkânların hepsinin yaşama

geçirilebildiğini ve yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir (Güner, 2008).

Sonuç olarak, ölçek çalışmamızdaki örneklem grubunun çoğunluğunun kadınların çalışmasına yönelik olumlu tutum sergiledikleri bulunmuştur. Olumsuz tutum sergileyen katılımcıların ise ağırlıklı olarak, kadınların çalışmasına yönelik gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet rollerine sahip olduğu, kadınların ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmesi gerektiğini düşündüğü bulunmuştur. Olumsuz tutum sergilemelerindeki diğer bir etken ise, kadınların toplumsal statüsünün çalışma hayatına katılması ile erkeklerden üstte olmalarını istemedikleri sonucuna varılmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğe ait sonuçlar bu tutum ölçeğinin erkek üniversite öğrencilerinin kadınların çalışmasına yönelik tutumlarını ölçmek için kullanılabilirliğini göstermektedir. Yalnız literatürde kadınların çalışması ile ilgili yapılan araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir ve bu konuda daha fazla çalışma yapılması önerilir.

Kaynakça

- Acar C., (1992). Kadınların İşletmelerde İstihdamı ve Kadınların Çalışmasına Karşı Tutumlarla İlgili Bir Araştırma, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Fakültesi Personel Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Bilir Güler S., (2005). Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Kadınların İşyerinde Karşılaştıkları Mesleki Baskılar: Trakya Bölgesi İmalat Sektöründe Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Dalkıranoglu T., (2006) Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Ve Cinsiyet Ayrımcılığı: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Eraydın A., (1999) Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği, Ankara: T.C. Başbakanlık Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Güner Asuman, (2008). Üniversitede Çalışan Kadınların Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunlarına Yönelik Algıları, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yönetim Ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kan A. Akbaş A., (2005). "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması" , *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2),227-237.

- Kan,A., Çapri B., (2006). "Öğretmen Kişilerarası Öz-yeterlik Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1),48-61.
- Kocacık F., Gökkaya B. (2005). "Türkiye'de Çalışan Kadınlar Ve Sorunları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.1, Kaynak: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1065.pdf>, (Erişim Tarihi:12.12.2014).
- Köklü N., (1995). "Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 28(2),81-93.
- Kuzgun Y., (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt:37, Sayı:1, 14-27
- Mandıracıoğlu, A. (1998) Çalışma Yaşamında Kadının Sağlık ve Sosyal Sorunları, 4. Ulusal Kadın Çalışmaları Toplantısı Kadın Sorunlarının Çözümüne Doğru Yöntem, Strateji ve Politikalar, İzmir: Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Ege Kadın Araştırmaları Derneği Bornova Can Ofset.

SPOR VE SPOR HUKUKU'NDA KADININ YERİ*

POSITION OF WOMAN IN SPORTS AND SPORTS LAW

Hakkı Mert DOĞU**

Özet: Spor ve spor hukuku, ülkemizde son zamanlarda önemli bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimle birlikte kadınların da spor ve spor hukuk kapsamında rollerinin belirlenmesi gerekmektedir. Makalede spor ve spor hukukunda kadının yeri ve rolüne değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Spor Hukuku, Spor Hakkı, Kadın, Kadının Rolü

Abstract: Sport and sports law has recently shown an important development in our country. With this development, it is necessary to determine the roles of women within the scope of sports and sports law. In this article, the position and the role of women in sports and sports law are mentioned.

Keywords: Sports, Sports Law, Sports Right, Women, Position of Woman

GİRİŞ

Spor hem fiziksel hem de ruhsal anlamda insanın gelişmesini sağlayan en önemli faaliyetlerden bir tanesidir. Sporun bütün dünyada kabul görmesi ve popüler hale gelmesi onun bazı kurallar çerçevesinde yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bundan dolayı "*spor hukuku*" adı altında, sporu belirli kurallara tabi kılan bir hukuk dalı ortaya çıkmıştır. Spor ve spor hukukunun öneminin artması yeni konuların incelen-

* Bu çalışma, 10-11 Mart 2017 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiş olan Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu'nda sunulan "Spor ve Spor Hukukunda Kadının Yeri" adlı bildiri özetinin makaleye çevrilmiş halidir.

** Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Anabilim Dalı

mesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu konulardan biri de cinsiyet ayrımı temelinde spor ve spor hukukunda kadının yeridir.

Makalede spor ve spor hukukunda kadının yeri ve rolüne değinilmekle birlikte ilk bölümde spor, spor hakkı ve spor hukukuna ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise kadının sporda ve bununla bağlantılı olarak spor hukukunda sahip olduğu konum belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

I. SPOR VE SPOR HUKUKU

Spor ve spor hukukunda kadının yerine geçmeden önce spor ve spor hukukuna ilişkin genel bilgiler vermekte fayda vardır. Bu kapsamda spor ve spor hukukunun tanımının yanı sıra spor hakkına da değinilmektedir.

A. Spor Kavramı ve Tanımı

Spor günlük yaşamın her alanında yer alan ve gündelik hayatın parçası haline gelmiş bir kavramdır. Bu açıdan sporun önemi göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Sosyal hayatın önemli bir parçası haline gelen sporun, daha teknik ve özellikli bir tanımının yapılması ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır.

Farklı tanımlar verilmekle birlikte sporu önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde insanlar tarafından yapılan faaliyet ve aktiviteler şeklinde tanımlamak mümkündür.¹ Sporun kapsamı ve toplumlar üzerindeki etkisi dikkate alındığında onun çeşitli boyutlarının olduğu

¹ Şeref Ertaş/Hasan Petek, Spor Hukuku, Yetkin Yayınları, B.2, Ankara 2011, s. 27; Recep Gülşen, Spor Hukuku, Adalet Yayınevi, B.2, Ankara 2013, s. 3-4; Ramazan Çağlayan, Spor Hukuku (Spor Hukuku Temel Metinleri), Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 12; Rifat Erten, Milletlerarası Özel Hukukta Spor, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s. 11; Rifat Erten, "Türk Sporunun Yapısal Düzeni", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.X, S.1,2, 2006, s. 120, (Yapısal Düzen); Ertan Kılıçgil, Sosyal Çevre-Spor İlişkileri (Teori ve Elit Sporculara İlişkin Bir Uygulama), Bağırhan Yayınevi, Ankara 1998, s. 6; Süleyman Çetin Özoglu, "Spor Psikolojisi ve Gelişmeler", 1. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, Ed: Şefik Tiryaki, Bağırhan Yayınevi, Ankara 1997, s. 3; Metin Tükenmez, Toplum Bilim ve Spor, Kaynak Yayınları, B.2, İstanbul 2011, s. 32; Zübeyt Aydın, "Spor ve Spor Politikaları", Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Akın Ataksoy Armağanı, Ed: Tacar Çağlar, Afşaroğlu Matbaası, Ankara 2015, s. 178; İlhan Çakar, "Sporda Vergi Hukuku", Spor Hukuku Tezleri, Ed: Kısmet Erkiner, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 69.

görülmektedir. Bu bakımdan sporun fiziksel ve psikolojik boyutunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarının varlığı bilinmektedir.²

Spor bütün boyutlarıyla ele alındığında, onun toplumsal anlamda birleştirici ve bütünleştirici bir etkisinin varlığı da gündeme gelmektedir. Spor sayesinde insanlar sosyalleşmekte hem fiziksel hem psikolojik anlamda gelişim göstermektedir.

B. Spor Hakkı

Hak, hukuk düzeni tarafından korunan ve yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan menfaatler şeklinde tanımlanabilmektedir.³ Spor (spor yapmak) da bir haktır ve bununla bağlantılı olarak spor hakkının bir kişilik hakkı olduğu söylenebilir.⁴

Spor hakkı, Anayasa başta olmak üzere diğer kanunlarda da doğrudan ya da dolaylı olarak kendisine yer bulmaktadır. Anayasa'nın 17. maddesindeki "*Herkes, yaşama, maddî ve maneî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*" düzenlemesinden özellikle kişinin maddi ve manevi varlığını "*geliştirme hakkı*"nın sporla ilişkisi kurulduğunda, onun bir hak olarak değerlendirilmesi mümkün hâle gelmektedir.⁵ Benzer şekilde yine "*Sporun geliştirilmesi ve tahkim*" başlığını taşıyan Anayasa'nın 59. maddesinin birinci fıkrasında "*Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder*", ikinci fıkrasında ise "*Devlet başarılı sporcuyla korur*" düzenlemeleri yer almaktadır. Bu düzenlemeden hareketle de

² Sporun boyutlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Glenn M. Wong, *Essentials of Sports Law*, Abc-Clio, B.4, California 2010, s. 4 vd.; Gülşen, s. 10 vd.; Ertaş/Petek, s. 28 vd. Sporun psikolojik boyutu açısından ayrıntılı bilgi için bkz., Özoglu, s. 4 vd.

³ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, Turhan Kitabevi, B.20, Ankara 2016, s. 50; M. Kemal Oğuzman/Nami Barlas, *Medeni Hukuk*, Vedat Kitapçılık, B.21, İstanbul 2015, s. 137; Rona Serozan, *Medeni Hukuk (Genel Bölüm/Kişiler Hukuku)*, Vedat Kitapçılık, B.6, İstanbul 2015, s. 191-192; Mustafa Dural/Suat Sarı, *Türk Özel Hukuku Cilt I-Temel Kavramlar ve Medeni Kanununun Başlangıç Hükümleri*, Filiz Kitabevi, B.11, İstanbul 2016, s. 148; O. Gökhan Antalya/Murat Topuz, *Medeni Hukuk*, Legal Yayıncılık, B.2, İstanbul 2016, s. 85; Hüseyin Altaş, *Medeni Hukuk Başlangıç Hükümleri (TMK m. 1-7)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 68.

⁴ Ertaş/Petek, s. 53 vd.; Çağlayan, s. 23 vd.

⁵ Ali Akyıldız, "*Sporun Hukuku ve Yargısı*", Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Ömer Remzi Arıkan Armağanı, Ed: Tacar Çağlar, Mattek Matbaası, 2013, s. 63-64; Çağlayan, s. 24; Gülşen, s. 62.

sporun bir hak ve hatta kişilik hakkı olduğu ve devletin sporu geliştirme, sporun kitlelere yayılmasını teşvik etme ve başarılı sporcuyu koruma yükümlülüklerinin olduğu belirtilmektedir.⁶

Spor hakkına ilişkin Anayasa'nın yanı sıra İdare Hukuku ve Ceza Hukuku'nda da bazı düzenlemeler bulunmaktadır.⁷ Ayrıca Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku kapsamında da düzenlemelere rastlamak mümkündür. Spor hakkı, bir kişilik hakkı olduğu için Türk Medeni Kanunu'nun kişilik hakkını koruyan 23, 24 ve 25. maddelerinin uygulama alanı bulması mümkündür.⁸ Spor sözleşmeleri kapsamında Türk Borçlar Kanunu'nun ilgili hükümleri de spor hakkı kapsamında dikkate alınmalıdır.⁹

Spor hakkı, bir kişilik hakkı olduğundan dolayı mutlak haklar arasında yer almaktadır ve bununla birlikte spor hakkının devredilmesi mümkün değildir.¹⁰ Ayrıca yine spor hakkı, bir kişilik hakkı olduğu için değerinin parayla ölçülmesi de söz konusu olmaz.¹¹

C. Spor Hukuku

Sporla yaşanan değişim ve gelişmeler, onun belirli kurallar dahilinde yapılması ve kendine has kurallar çerçevesinde şekillenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sportif faaliyetlerin yanı sıra spor sùjeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalına, spor hukuku adı verilmektedir.¹² Görüldüğü gibi spor hukuku hem sportif faaliyetler kapsamında da bu faaliyetlere ilişkin kuralların belirlenmesine yardımcı olurken

⁶ Ayrıca bkz., Bahadır Apaydın, "Türk Spor Hukuku'nun Tarihsel Gelişimi", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2005/2, s. 97; Rifat, s. 121, (Yapısal Düzen); Akyıldız, s. 62. Benzer şekilde Anayasa'nın 42, 48 ve 49. maddeleri de spor hakkı çerçevesinde uygulama alanı bulabilmektedir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Nuray Ekşi, *Spor Tahkim Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2015, s. 20-21; Gülşen, s. 64 vd.

⁸ Kişilik hakkı ve söz konusu maddeler açısından ayrıntılı bilgi için bkz., Nil Karabağ Bulut, *Medeni Kanununun 23. Maddesi Kapsamında Kişilik Hakkının Sözleşme Özgürlüğüne Etkisi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 56 vd.

⁹ Örneğin kulüp ile sporcu arasındaki sözleşmeye, sporcu İş Kanunu'nun 4. maddesinde sayılan istisnalar arasında yer aldığı için, Türkiye Futbol Federasyonu'nun ilgili talimatlarının yanı sıra Türk Borçlar Kanunu'na ilişkin hükümler uygulanabilmektedir.

¹⁰ Ertaş/Petek, s. 56.

¹¹ Ertaş/Petek, s. 57.

¹² Durmuş Ali Genç, *Spor Hukuku*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1998, s. 61; Ekşi, s. 5; Ertaş/Petek, s. 35; Rifat, s. 55; Çağlayan, s. 17.

aynı zamanda spor süjeleri arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir. Spor sjelerinden kasıt sporcular, teknik direktörler, kulüpler, menajerler, federasyonlar vb. kişi ve kuruluşlardır. Bunlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi noktasında spor hukuku kuralları gündeme gelmektedir.

Spor hukuku, yeni ve karma bir hukuk dalıdır.¹³ Hem zel hukuk hem de kamu hukukuna ilişkin düzenlemeleri bünyesinde barındırmaktadır. Spor süjeleri arasında akdedilen sözleşmeler, özel hukuk alanına ilişkinen; sporda doping, sportif cezalar vb. hususlar da kamu hukuku alanına dahil edilmektedir.¹⁴ Ayrıca sporun, bir kamu hizmeti olarak devlet tarafından örgütlenmesi de onun yine kamu hukuku kapsamında değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.¹⁵ Sonuç itibariyle spor hukukunu ne sadece özel hukuk ne de sadece kamu hukuku alanına sokmak mümkündür. Spor hukuku, her iki alanla içi ie ve onlarla bağlantılıdır.

II. SPOR VE SPOR HUKUKU AÇISINDAN KADIN

Spor ve spor hukukuna ilişkin bilgiler verildikten sonra kadının spor ve spor hukuku anlamında yerinin ve rolünün ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle Türkiye ve dünyada sporda kadının konumuna değinildikten sonra yine Türkiye ve dünya örnekleri de dikkate alınarak spor hukukunda kadının yerine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılacaktır.

A. Sporda Kadının Yeri

İlk ağlardan günümüze kadar geçen sürede kadınların toplumdaki yeri ve önemi değişiklik göstermiştir.¹⁶ ülkemizde de özellikle

¹³ Mine Kaya, "Sporda şiddet ve Düzensizlikten Kaynaklanan Tazminat Sorumluluğu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.9, Y.3, 2012, s. 120; Ertaş/Petek, s. 37; ağlayan, s. 19; Gülşen, s. 61. Spor hukukunun, özel hukukun bir parçası olduğu görüşü için bkz., Genç, s. 61-62.

¹⁴ Ertaş/şeref, s. 37.

¹⁵ ağlayan, s. 19.

¹⁶ Gılgameş ve İlyada destanlarında kadının yeri için bkz., Dilek Doltaş, "Gılgameş ve İlyada Destanlarında Kadının Yeri ve Rolü", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 139 vd. Toplumun kendi içerisindeki değişimlerinin yanı sıra toplumdan topluma meydana gelen değişiklikler açısından kapsamlı bilgi için bkz., Bihterin Vural Dinçkol, "Kadının Hukuksal Statüsü-

Cumhuriyet'in ilanından sonra kadının yeri her alanda sağlamlaşmış ve kadın-erkek eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁷ Bu kapsamda birçok yeni düzenleme getirilmiştir. Örneğin 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile yapılan düzenlemeler ışığında kadın-erkek eşitsizliğinin önüne geçilmek istenmiştir. Özellikle aile hukukuna ilişkin meselelerde bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmıştır.¹⁸

Her alanda olduğu gibi sporda da kadın yerine almaktadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen sürede çok başarılı kadın sporcuların yetiştiği ve ülkemize de büyük başarılar getirdikleri bilinmektedir.¹⁹ Ancak bütün bu başarılarla rağmen hemen belirtmek gerekir ki, sportif faaliyet ve spor birimlerinde görev alma bakımından kadınlar, erkeklere oranla bir adım geride kalmaktadır.²⁰ Ülkemizde sporun bir erkek faaliyeti ya da aktivitesi olarak benimsenmesi

nün Tarihsel Gelişimi", 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, Ed: Oya Çitci, TODAİE Yayıncılık, Ankara 1998, s. 36 vd.; Mehmet Ünal, "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın Hakları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-Süleyman Arslan'a Armağan*, C.6, S.1-2, 1998, s. 669 vd. Ayrıca bkz., İlkey Yılmaz, "Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2012, s. 66 vd.; Belkis Donan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Kadınının Aile Hukukundaki Durumu", *Yasama Dergisi*, S.3, Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı-3, Sözkese Matbaacılık, 2017, s. 8 vd.

17 Turgut Akıntürk, "Medeni Kanun Tasarısında Kadın-Erkek Eşitliği", Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 73; Ülker Gürkan, "Türkiye'de Kadının Toplumsal ve Hukuki Statüsü", Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 39; Vural-Dinçkol, s. 48; Ayşe C. Sarıalp, "Anadolu Kültürleri-Anadolu Örf ve Adetlerinde Türk Kadınının Dünyü ve Bugünü", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 363; Melek Onaran Yüksel, Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Türk İş Hukukunda Kadın-Erkek Eşitliği, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000, s. 25.

18 Gelişmeler ve değişiklikler için bkz., A. Lale Sirmen, "Medeni Hukuktaki Son Gelişmelerin Işığında Evlenme ve Boşanma Alanında Yeniden Düzenlenmesi Gereken Konular", Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 83 vd.; Akıntürk, s. 74 vd.; Ünal, s. 673.

19 Konu ile ilgili olarak bkz., Ayşe Atalay, "Türkiye'de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor", *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, C.2, S.2, 2007, s. 27-28.

20 Ayrıntılı bilgi için bkz., Feyza Merve Kara/İbrahim Yıldırım, "Öteki'nin Algısı: Spor Sektöründe Kadınlarca Algılanan Cinsiyet Önyargıları ve Ayrımcılığı", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C.16, S.1, 2011, s. 5 vd.; Ali Osman Şallı, "Sosyal Belirleyiciler Ekseninde Toplumda Sporcu İmgeleri", *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.2, S.1, 2017, s. 32 vd.

ve değerlendirilmesi²¹, spor alanında kadınların bir adım geride kalıyor olmalarının en önemli sebebidir.

Sporunda kadınların erkeklere oranla geri planda kalmalarının sebeplerinden bir diğeri ise kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık olarak kabul edilmektedir.²² Erkeklerin kadınlara oranla daha güçlü, çevik ve atletik yapıda olmaları söz konusu ataerkil düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.²³ Bunun yanı sıra kadına biçilmiş olan toplumsal rol de onun spor noktasında kendini ifade edememesine neden olmaktadır.²⁴

B. Spor Hukukunda Kadının Yeri

Spor alanında ve sportif faaliyetlerde, her ne kadar erkeklere oranla geri planda kalsa da yerini almış olan kadın için aynı durumun spor hukuku anlamında geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Başka bir ifadeyle spor kurumlarında kadınların özellikle yönetici pozisyonunda çok az ya da hiç olmadıkları bilinmekle birlikte; kadın çalışanlara yönelik söz konusu konuyla ilgili olarak olumsuz tavırlar da sergilenmektedir.²⁵

²¹ Cihan Akkaya/Yılmaz Kaplan, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Spor Medyasında Kadın", *International Journal of Science Culture and Sport*, S.2, 2014, s. 179; Canan Koca/Nefise Bulgu, "Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış", *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 103, 2005, s. 169.

²² Canan Koca, "Beden Eğitimi Ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri", *Spor Bilimleri Dergisi*, C.17, S. 2, 2006, s. 83; Tükenmez, s. 186-187. Ayrıca bkz., Nazan Moroğlu, "Kadınların İnsan Hakları Bildirisi ve Ek İhtiyari Protokol", Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı, Beta Basım Yayım Dağıtım, B.2, İstanbul 2001, s. 883; Arzu Genç Arıdemir, "Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan 'Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler' ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 154-155; Gülsen Tatar/Erdoğan Tozoğlu/Zekai Pehlivan, "20-40 Yaş Arası Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Spor Yapmalarını Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi (Sivas İl Merkezi Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C.11, S.3, 2009, s. 29.

²³ Koca/Bulgu, s. 169.

²⁴ Kadının toplumsal rolü için bkz., Aydeniz Alisbah Tuskan, "Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Biçilen Roller ve Çözümleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2012/99, s. 445 vd.

²⁵ Canan Koca Arıtan, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesinin Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımıyla İncelenmesi, TÜBİTAK Proje No: 109K358, Ankara 2011, s. 19-20, http://www.stoag.hacettepe.edu.tr/4-GSGM_tam%20metin.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2017; Canan Koca, "Spor Kurumlarının Yönetim Kademelerinde Kadınların Temsili", *Hacettepe Üniversitesi Spor*

Ülkemizde herhangi bir yasal sınırlama olmamasına rağmen kadınların spor kurumlarındaki görevlerde yer almaları oldukça zordur. Söz konusu duruma ilişkin olarak başka ülkelerde farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Bazı ülkelerde kadınların spor kurumlarında çalışmaları zorunluluğu yasal olarak düzenlenmiştir.²⁶ Hukuki anlamda yapılan söz konusu düzenlemeler sayesinde kadınların, sportif konularda etkin hâle gelmeleri istenmektedir. Bununla birlikte Amerika ve Kanada gibi ülkelerde kadınlar için yeterlik ve burs imkânları sağlanmakta ve bu sayede kadınların da erkekler gibi gerekli bilgi ve birikimle donanımlı spor kurumlarında yer almaları hedeflenmektedir.²⁷

Kadınların spor kurumlarında yer almalarına ilişkin problemler ve gösterilen olumsuz tavırlar yapılan araştırmalara göre ilk önce, ilgili pozisyonlara aday gösterilmeleri noktasında yaşanmaktadır.²⁸ Böylece bir durum kadınların spor kurumlarında yer alma imkânlarını da daha başlamadan sona erdirmektedir. Bunun yanı sıra kadınların toplumdaki pozisyonları ve yükümlülükleri gereği, spor kurumlarında görev almaları ya da ilgili pozisyonlara aday olmaları da zor hale gelmektedir.

Söz konusu bütün bu durumlar kadının spor ve spor hukuku anlamında uzaklaşmasına, hatta genel anlamda onun spora yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu yabancılaşma, bir "yabancılaştırmadan" ibarettir. Başka bir ifadeyle sportif anlamda etkin olan erkek, sporun bir erkek faaliyeti ya da aktivitesi olduğu düşüncesinden hareketle, kadını spor alanlarına yabancılaştırmaktadır.

SONUÇ

Spor ve spor hukukunda kadının yeri erkeklere oranla geri planda kalmaktadır. Özellikle ülkemiz açısından bu durum, kendini daha keskin sınırlar çerçevesinde göstermektedir. Avrupa ve Amerika ör-

Bilimleri Dergisi, C.22, S.1, 2011, s. 3 vd., (Temsil).

²⁶ Örneğin Norveç'te yapılan düzenlemelerle birlikte her cinsiyetten bireyin ilgili pozisyonlarda bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Bkz., Koca Arıtan, s. 15.

²⁷ Bkz., Koca Arıtan, s. 15. Aynı şekilde Birleşik Krallık'ta da kadınlar için sporda liderlik programları düzenlenmektedir.

²⁸ Bkz., Koca Arıtan, s. 16.

neklerine bakıldığında kadınların gerek sportif faaliyet gerekse spor kurumlarında yer alması çoğunlukla bir kanun hükmü ile desteklenmekte ve bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de herhangi bir yasal sınırlama olmamasına rağmen kadınların sportif alanlarda yok denecek kadar az görev aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte kadınların spor kurumlarında görev almalarını sağlayacak, onları bu hususta destekleyecek herhangi bir düzenleme ya da uygulama da söz konusu değildir.

Kadınların spor ve spor kurumları içerisinde yer alması onların sağlıklı bir yapıya sahip olmalarının yanı sıra yetiştirilecek yeni nesiller bakımından da önem arz etmektedir. Ayrıca kadınların ilgili birimlerde görev almaları kendilerine olan güvenlerinin artmasına da yardımcı olacaktır. Bu vesileyle kadınların sportif faaliyet ve spor kurumlarında yer almalarını sağlayan düzenleme ve çalışmaların yapılması, kadınları destekleyen ve teşvik eden programların oluşturulması spor ve spor hukuku kapsamında kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldıracaktır.

Kaynakça²⁹

- Akıntürk Turgut, “Medeni Kanun Tasarısında Kadın-Erkek Eşitliği”, Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 73-81.
- Akkaya Cihan/Kaplan Yılmaz, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Spor Medyasında Kadın”, *International Journal of Science Culture and Sport*, S.2, 2014, s. 177-182.
- Akyıldız Ali, “Sporun Hukuku ve Yargısı”, Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Ömer Remzi Arıkan Armağanı, Ed: Tacar Çağlar, Mattek Matbaası, Ankara 2013, s. 61-116.
- Alisbah Tuskan Aydeniz, “Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Bıçilen Roller ve Çözümleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2012/99, s. 445-449.
- Altaş Hüseyin, *Medeni Hukuk Başlangıç Hükümleri (TMK m. 1-7)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- Antalya O. Gökhan /Topuz Murat, *Medeni Hukuk*, Legal Yayıncılık, B.2, İstanbul 2016.

²⁹ Birden fazla yayını olan ve bunlara yollama yapılan yazarların eserleri için dipnotlarda parantez içinde kısaltmalar kullanılmıştır.

- Apaydın Bahadır, "Türk Spor Hukuku'nun Tarihsel Gelişimi", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2005/2, s. 85-99.
- Atalay Ayşe, "Türkiye'de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor", *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, C.2, S.2, 2007, s. 24-29.
- Aydın Zübeyt, "Spor ve Spor Politikaları", Ankara Barosu Spor Hukuku Kurulu Av. Akın Ataksoy Armağanı, Ed: Tacar Çağlar, Afşaroğlu Matbaası, Ankara 2015, s. 177-311.
- Çağlayan Ramazan, *Spor Hukuku (Spor Hukuku Temel Metinleri)*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2007.
- Çakar İlhan, "Sporda Vergi Hukuku", *Spor Hukuku Tezleri*, Ed: Kısmet Erkiner, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 69-84.
- Dinçkol Bihterin Vural, "Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi", 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, Ed: Oya Çitci, TODAİE Yayıncılık, Ankara 1998, s. 35-50.
- Doltaş Dilek, "Gılgamış ve İlyada Destanlarında Kadının Yeri ve Rolü", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 139-146.
- Donan Belkis, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Kadınının Aile Hukukundaki Durumu", *Yasama Dergisi*, S.3, Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı-3, Sözkese Matbaacılık, 2017, s. 7-28.
- Dural Mustafa /Sarı Suat, *Türk Özel Hukuku Cilt I-Temel Kavramlar ve Medenî Kanununun Başlangıç Hükümleri*, Filiz Kitabevi, B.11, İstanbul 2016.
- Ekşi Nuray, *Spor Tahkim Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2015.
- Ertaş Şeref /Petek Hasan, *Spor Hukuku*, Yetkin Yayınları, B.2, Ankara 2011.
- Erten Rifat, "Türk Sporunun Yapısal Düzeni", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.X, S.1,2, 2006, s. 117-136, (Yapısal Düzen).
- Erten Rifat, *Milletlerarası Özel Hukukta Spor*, Adalet Yayınevi, Ankara 2007.
- Genç Arıdemir Arzu, "Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan 'Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler' ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 153-186.
- Genç Durmuş Ali, *Spor Hukuku*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1998.
- Gülşen Recep, *Spor Hukuku*, Adalet Yayınevi, B.2, Ankara 2013.
- Gürkan Ülker, "Türkiye'de Kadının Toplumsal ve Hukuki Statüsü", *Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999)*, İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 38-44.
- Kara Feyza Merve/Yıldırım İbrahim, "Öteki'nin Algısı: Spor Sektöründe Kadınlarca Algılanan Cinsiyet Önyargıları ve Ayrımcılığı", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilim-*

leri Dergisi, C.16, S.1, 2011, s. 3-13.

Karabağ Bulut Nil, Medeni Kanununun 23. maddesi Kapsamında Kişilik Hakkının Sözlüşme Özgürlüğüne Etkisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014.

Kaya Mine, "Sporda Şiddet ve Düzensizlikten Kaynaklanan Tazminat Sorumluluğu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.9, Y.3, 2012, s. 117-150.

Kılıçgil Ertan, Sosyal Çevre-Spor İlişkileri (Teori ve Elit Sporculara İlişkin Bir Uygulama), Bağırğan Yayınevi, Ankara 1998.

Kılıçoğlu Ahmet M., Medeni Hukuk, Turhan Kitabevi, B.20, Ankara 2016.

Koca Canan/Bulgu Nefise, "Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış", *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 103, 2005, s. 163-184.

Koca Canan, "Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri", *Spor Bilimleri Dergisi*, C.17, S.2, 2006, s. 81-99.

Koca Canan, "Spor Kurumlarının Yönetim Kademelerinde Kadınların Temsili", *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.22, S.1, 2011, s. 1-12, (Temsil).

Koca Arıtan Canan, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesinin Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımıyla İncelenmesi, TÜBİTAK Proje No: 109K358, Ankara 2011, http://www.stoag.hacettepe.edu.tr/4-GSGM_tam%20metin.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2017.

Moroğlu Nazan, "Kadınların İnsan Hakları Bildirisi ve Ek İhtiyari Protokol", Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı, Beta Basım Yayım Dağıtım, B.2, İstanbul 2001, s. 881-908.

Oğuzman M. Kemal /Barlas Nami, Medenî Hukuk, Vedat Kitapçılık, B.21, İstanbul 2015.

Onaran Yüksel Melek, Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Türk İş Hukukunda Kadın-Erkek Eşitliği, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000.

Özoğlu Süleyman Çetin, "Spor Psikolojisi ve Gelişmeler", 1. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, Ed: Şefik Tiryaki, Bağırğan Yayınevi, Ankara 1997, s. 3-13.

Sarıalp Ayşe C., "Anadolu Kültürleri-Anadolu Örf ve Adetlerinde Türk Kadınının Dünü ve Bugünü", Necla Arat'a Armağan, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s.351-364.

Serozan Rona, Medeni Hukuk (Genel Bölüm/Kişiler Hukuku), Vedat Kitapçılık, B.6, İstanbul 2015.

Sirmen A. Lale, "Medenî Hukuktaki Son Gelişmelerin Işığı Altında Evlenme ve Boşanma Alanında Yeniden Düzenlenmesi Gereken Konular", Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), İlkiz Ofset Matbaacılık, B.2, Ankara 2000, s. 82-90.

- Şallı Ali Osman, "Sosyal Belirleyiciler Ekseninde Toplumda Sporcu İmgeleri", *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.2, S.1, 2017, s. 29-40.
- Tatar Gülsen/Tozoğlu Erdoğan/Pehlivan Zekai, "20-40 Yaş Arası Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Spor Yapmalarını Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi (Sivas İl Merkezi Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C.11, S.3, 2009, s. 28-41.
- Tükenmez Metin, *Toplumbilim ve Spor*, Kaynak Yayınları, B.2, İstanbul 2011.
- Ünal Mehmet, "Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın Hakları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-Süleyman Arslan'a Armağan*, C.6, S.1-2, 1998, s. 667-675.
- Wong Glenn M., *Essentials of Sports Law*, Abc-Clio, B.4, California 2010.
- Yılmaz İlkay, "Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2012, s. 61-81.

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADINLARIN MÜLKİYET HAKLARI VE KARŞILAŞTIKLARI HUKUKİ SORUNLAR

THE PROPERTY RIGHTS OF WOMEN AND THE LEGAL PROBLEMS THEY FACED IN THE OTTOMAN EMPIRE

Gül AKYILMAZ*

Özet: Osmanlı Devleti'nde temel kimlik Müslüman, hür ve erkek olmak olup, gayrimüslimler, köleler ve kadınlar hukuki statü açısından farklı bir konumdadırlar. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler özellikle evlenme, boşanma, miras paylaşımı, şahitlik, siyasi haklar gibi konularda karşımıza çıkmaktadır. Mülkiyet hakları açısından ise Osmanlı hukuk sisteminde kadınlarla erkekler arasında herhangi bir fark olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede fiil ehliyetine sahip olan kadınlar her türlü hukuki işlemi yapabilmişler, alım-satım, hibe, mirasla intikal, vasiyet gibi yollarla menkul ve gayrimenkul malların maliki olabilmişlerdir. Ancak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri görülmektedir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak padişahın adaletine sığınmışlardır. Belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık olduğunu göstermektedir. Kadınların şikâyetleri genellikle koca, erkek kardeş, yeğen gibi aile üyesi bir erkeğin ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından bir erkeğin taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payının verilmemesi ile ilgili olmuştur. Bu süreçte kadınların çok çaresiz kalmadıkları sürece şikâyet mekanizmasını harekete geçirmedikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadınların gerek mahkemelerde açtıkları davalarda gerekse arzuhallerinde en fazla şikâyetçi oldukları konular mülkiyet ve miras haklarının ihlâli ile ilgili olup, oran olarak evlenme ve boşanma ile ilgili şikâyetlerden daha fazladır. Üstelik mülkiyet haklarına yönelik saldırılar kadınların toplumsal konumlarına da bağlı olmamış, padişah ailesinden kadınlar bile benzer hak ihlalleri ile karşılaşmışlardır. İlgili çekici olan bir diğer nokta ise ailenin erkek üyelerinin kadınların mülkiyet haklarına karşı gayri hukuki müdahalelerine yürütme ve yargı gücünü temsil eden erkeklerin destek olmalarıdır. Osmanlı resmi belgelerinin bize gösterdiği üzere 17. Yüzyılda bir kadının mülkiyet hakları konusunda karşılaştığı sorunlarla

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Öğretim Üyesi

20. Yüzyılda karşılaştığı sorunlar arasında hiçbir fark yoktur. Değişen tek şey şikâyet dilekçelerinde kullanılan dildir. 20. Yüzyılın Osmanlı kadınları artık bir lütuf olarak değil, hukuka uygun olarak medeni ve anayasal haklarını talep etmiştir. Unutulmamalıdır ki Osmanlı kadınlarının mülkiyet haklarını korumak konusunda karşılaştıkları zorluklar ve verdikleri hukuki mücadele günümüzde bu konuda karşılaşılan sorunların anlaşılabilmesinde de önemli bir referans noktası olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tereke, Eda Ehliyeti, Taşınmaz Mal, Şikâyet Dilekçesi, Şer'iyye Mahkemesi

Absract: The accepted identity in the Ottoman Empire was being Moslem, free and man. For this reason non-moslems, slaves and women had different legal status. The inequalities between men and women can be seen especially in the fields of marriage, divorce, portion of inheritance, testimony and political rights. Except from these, there was no diversity between men and women in terms of property rights in the Ottoman legal system. In this context, the women who had capacity to act could do all kinds of legal transactions and own movable and immovable property by purchasing, donation, succession and will. Nevertheless the Ottoman women had to strive for protecting their property rights. There are numerous examples that prove the struggle in the shari'a court records and the archive documents. In that period, the Ottoman women firstly went to the shari'a courts. If they believed that the court's decision was not fair, they could write petitions to the sultan by declaring their grievances and demand the justice of Sultan. The Ottoman official documents proved that the property rights of Ottoman women were vulnerable and opened to attack. The Ottoman women generally complained about the attacks of their male relatives such as husbands, brothers, nephews. Those male relatives frequently seized women's real estates or portion of inheritance. Also local powers sometimes abused their authorities and retained the immovable properties of women. Compared to men, women submitted less petitions to İstanbul. Writing a petition was the last resort for the Ottoman women when all other avenues for obtaining concessions or compromises had failed. The cases sued in the shari'a courts and the petitions written by women were mostly about the violation of the property and inheritance rights. It is interesting to see that complaints of women contained mostly their property and inheritance rights rather than the grievances of marriage and divorce. The women's complaints were not related to their social status, even the women who were the members of Ottoman dynasty face injustices related to the property rights. Throughout the centuries, the representatives of the judicial and the executive organ were tend to decide in favour of the men on property disputes. Even after centuries, the Ottoman women had faced same difficulties for exercising their property rights. As the Ottoman records show us, there is no difference between the problems which the Ottoman women had to faced in 17th century and the 20th century. The only alteration appeared on the nature of women's petitions. In 20th century, women demanded their constitutional and civil rights instead of sultanic justice in their petitions. The traditional pleading and passive tone of

petitions to the Sultan in Istanbul had been maintained until the end of the 20th century. However, from the outset of the 20th century, Ottoman women wrote petitions with their own names instead of using a male relative's name and demanded constitutional and civil rights instead of Sultan's justice. We should never forget the difficulties which the Ottoman women faced for protecting their property rights. Their struggle in the sake of protecting of their rights is vital for understanding today's problems.

Keywords: Heritage, Capacity to Act, Immovable Property, Petition of Grievance, Shari'a Court

I. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler ve köleler gibi kadınlar da hukuki statü açısından farklı bir konumdadırlar. Bernard Lewis "The Tanzimat and Social Equality" (Tanzimat ve Sosyal Eşitlik) isimli makalesinde Osmanlı Devleti'nde üç grubun Osmanlı tebaasının geri kalan kısmı ile hukuki ve sosyal açıdan eşit statüde olmadıklarını vurgular. Bunlar köleler, gayrimüslimler ve kadınlardır. Ancak içlerinde en kötü ve çaresiz durumda olanlar kadınlardır. Çünkü gayrimüslimler kendi seçimleriyle zimmet anlaşması yaparak ikincil statüde olmayı kabul etmişlerdir. Statüleri gönüllüdür ve istedikleri an İslâmiyet'i seçerek tüm kapıların önlerinde açılmasını sağlayabilirler. Köleler de İslâm hukukunun öngördüğü pek çok yoldan yararlanarak hürriyetlerine kavuşabilirler. Fakat kadınların içinde buldukları statüden çıkma imkânları hiçbir zaman yoktur. Ne kendileri ne de herhangi bir otorite onların cinsiyetini ve buna bağlı olan toplumsal ve hukuki statülerini değiştiremez.¹

Acaba gerçekten de Osmanlı Devleti'nde kadının durumu bu kadar kötü ve ümitsiz midir? Osmanlıda kadının hukuki ve buna bağlı olarak toplumsal statüsünü ortaya koyabilmek için evlenme, boşanma, miras, şahitlik, mülkiyet, dava açabilme ve akit yapabilme ehliyeti, ceza hukuku, siyasi haklar ve kamu görevlerine girebilme gibi konuların dikkatli bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme yapılırken de bir yandan şer'i hukuk öte yandan da konu ile ilgili

¹ Bernard Lewis, "The Tanzimat and Social Equality", *Economic et Societes dans L'Empire Ottoman fin du XVIIIe debut du XXe siecle*, (Edited by: Jean Louis Bacque Grammond/Paul Dumont) Paris 1983, s. 47-48.

örfi hukuk düzenlemelerinin birlikte ele alınması mecburiyeti vardır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde etkili rol oynayabilecek olan evlenme, boşanma, miras, mülkiyet, şahitlik, ceza hukuku gibi alanlarda büyük oranda İslâm hukuku kuralları geçerliken, devlet idaresi, arazi intikali gibi konular örfi hukukun düzenleme alanı içinde kalmıştır. Yine gözden uzak tutulması gereken noktalardan birisi de fıkıh kitaplarındaki İslâm hukuku hükümlerine Osmanlı pratiğinde ne oranda uyulduğudur. Çünkü zaman zaman teorik esaslarla "mahkemelerin uygulamaları" aynı yönde olmamıştır.²

Osmanlı Devleti'nde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik özellikle evlenme, boşanma, miras paylaşımı, şahitlik gibi konularda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Hukukunun ikili yapısı çerçevesinde bu alanlar ağırlıklı olarak İslam Hukuku kuralları ile düzenlenmiştir. Nitekim Tanzimat döneminden itibaren görülmeye başlayan Osmanlı kadın hareketinde talepler daha çok bu alanlara yönelik olmuştur. Kadınlar gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarda, çeşitli toplantılarda yaptıkları konuşmalarda çok kadını evlilik, evlilik içinde erkeğin karısı üzerinde sahip olduğu şahsi haklar, boşanma konusunda kocaya tanınan üstünlük, kadınların çalışması, siyasi hakları gibi konular üzerinde durmuşlar ve bu alanlarda erkeklerle eşit konuma gelmeyi talep etmişlerdir.³ Özellikle 20. Yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı kadınları toplumsal ve hukuki konularını sorgulayarak sadece eş ve anne olarak nitelendirilmeyi reddetmişlerdir.⁴

² Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Vol: 12, Nu: 12, 1980, s. 232.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya 2000, s. 81-98; Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi*, Yayınlanmamış, Profesörlük Takdim Tezi, Konya 2001, s. 138-143.

⁴ Evvelâ kadın dünyayı göremez. Çünkü o dört duvar içinde oturmak, yemek pişirmek, evi silmek, erkek huzuzâtını temin etmek için yaratılmıştır. Hârice çıkmak onun için haramdır. Sâniyen kadın dilsizdir. Erkeğin zulümlerine, gayr-i mantiki hareketlerine karşı hiçbir şey söylemeye hakkı yoktur. Erkek düşünebilir. Kadın düşünemez. Düşünemediği için düşünebilene karşı müddeâyata hakkı olamaz" Mükerrrem Belkis, "Kadınlıkda Esaretin Müvellidi", *Kadınlar Dünyası*, 8 Temmuz 1329, No: 39, Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 246; "... Erkekler istediler ki kadın hiçbir şeye karışmasın. Yalnız evindeki işlerle meşgul olsun; çamaşır yıkasın, süpürsün, yemek pişirsin, çocuklarına baksın, buna mümâsil hizmetleri yapsın! Neden ve ne mecburiyyet? Kadın-erkeklerin

Bu çalışmanın başlığı olarak Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar" ın seçilmesinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Amerikan İhtilalinden başlayarak insan hakları ile ilgili olarak ortaya çıkan bütün belgelerde mülkiyet hakkına temel bir hak olarak yer verilmesi ve bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde mülkiyet hakkının büyük öneme sahip olmasıdır. 1776 yılında yayınlanan Virginia Haklar Bildirgesi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde ve Fransız İhtilalinin simgesi olan 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi'nde insanların isteseler de feragat edemeyecekleri hakların başında mülkiyet hakkı yer almıştır. Fransız İhtilalinin doğurduğu liberal anlayışa göre bireylerin kendi kişisel özerkliklerini her türlü kişisel ve keyfi güce karşı korumada başarılı olup olamayacakları özel mülkiyetin kabulüne ve güvenliğine bağlıdır. Daha açık bir ifade ile mülkiyet hakkına sahip olmayan birey özgür de değildir. Liberal anla-

hiçbir zaman tahammül edemeyecekleri- yalnız böyle ağır ve külfetli vezâif için yaratılmamıştır. Belki bunlar olsa olsa ikinci, üçüncü derecede kalır" A. Süreyya, "Bir Milletlin Nisvânı Derece-i Terakkisinin Mi'zânıdır", Kadınlar Dünyası 19 Şubat 1921, sy. 194-198, Çakır, s. 4, Aynur Demirdirek, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Yayınevi, Ankara 1993, s. 58; "İtiraf edelim ki, bugün kadın hakk-ı hayata ve hürriyete malik değildir. Çünkü o hiçbir vakit bunu tanzim ve idame için mefkûresini, idare-i cüz'iyyesini, meyl'ü arzusunu istimâl edemiyor; onun hayatına âdet, görenek, emsâl-ü akrân vesilelerinden istifâde ile ya bir peder, amca, dayı ya bir zevc veya bir birader tahakküm ediyor. Hayatta kendisine bir gaye, bir mefkûre tayininden memnûdur. Çünkü o daima bir erkeğin arzu veya menfaati için ihmal ve fedâ edilebilecek olan, edilmesi lâzım gelen saç u uzun, akli kısa Anadolu'da ma'ruf tabiriyle 'eksikli' olmaktan başka bir şey olarak telâkki edilememiştir. Kadının bizde mevcûdiyyet-i şahsiyyesi yoktur, olamamıştır" "Kadın ve Hürriyet-i Şahsiyye", Kadınlar Dünyası, 15 Mart 1914, Demirdirek, s. 83; "... Kadın hayata kavuşacaktır. Kadın bir erkeğin olduğu gibi bir aile kadını olabilmekle beraber, bir işçi, bir memur, bir mühendis, bir doktor, bir mebus, bir nazır olabilecektir", Mükerrerrem Belkıs, "Kadınların Hayata Karışmasının Sebepleri", Kadınlar Dünyası, 9 Mart 1918, No: 164, "İnsaniyeti yükseltecek, âdemiyyeti mesud edecek ancak kadın ve erkeğin hukukta müsavattır... Mesudiyet umumiye-i beşeriye, hukuk-ı umumiyede görülecek müsavat sayesinde tecelli edecektir. Hukukta olsun, mesaide olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise, insaniyet kemâlini, âdemiyyet mevkîini, bulamayacaktır... Erkeklerin hukuku derecesinde kadınların dahi hüviyeti kavanin-i umumiyede tanınınca, işte o dakikadan itibaren beşeriyetin mesud olacağına iman etmelidir" Ulviye Mevlan, "Düşünüyorum", Kadınlar Dünyası, 1 Haziran 1918 No: 176, Çakır, Kadın Hareketi, s. 112-113; "Esasen erkek nasıl çalışır ise, kadın da çalışabilir, erkek nasıl düşünebilir ise kadın da düşünebilir; erkek nasıl tahakküm ediyorsa kadın da tahakküm edebilir... Kadın-erkek, hukuk-ı medeniye ve insaniyede müsâvi olabilmeleri için evvelâ hayat-ı mesaiye iştirakleri lâzımdır", Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Kadınlık Uyanmıştır" 7 Haziran 1329, No: 65, Çakır, s. 283.

yış kişinin mal varlığı üzerinde tasarruf ehliyeti varsa bu tür bireyleri yurttaş olarak nitelendirir ve bu suretle sivil toplumun tam üyelerini yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlardan ayırır.⁵ Bu çerçevede köleler, çocuklar, akıl hastaları ve belli bir döneme kadar kadınlar yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlar grubunda yer alarak toplumun tam ve yetkili üyesi ve vatandaş olarak kabul edilmemişlerdir. John Locke "Two Treaties of Government" isimli eserinde devletin en yüce görevinin her insanın doğal hakkı olan yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakkını korumak olduğunu ileri sürerken, korunması ve yönetilmesi gerekenler ve siyasi güç arasındaki ilişkiyi mülkiyet üzerinden tanımlamıştır. "Ataerki güç ancak çocuğu kendi malını idare edemez kıldığı zaman, siyasal güç mülkiyet insanların kendi kontrolünde olduğunda ve despotik güç de hiç mülkiyete sahip olmayanlar üzerinde vardır".⁶

Görüldüğü üzere bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olan mülkiyet hakkı (özellikle gayrimenkul mülkiyeti) tarihsel süreç içinde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde, hatta bir adım daha ileri gidilirse siyasal haklara sahip olmasında de mutlaka dikkate alınması gereken etkiler yaratmıştır. Nitekim gerek Avrupa gerekse ABD'de kadınların eşitlik ve politik haklar konusundaki mücadelelerinde ilk adımlar evlilik içindeki eşitsizliklerin giderilmesi ve ekonomik haklar konusunda olmuştur. Bu sebeple kadınların siyasi haklar ve oy hakkını kazanma mücadelelerinde odaklanılan nokta mülkiyet hakkı olup, mücadelenin temel felsefesi şöyle ifade edilmiştir. "Biz kadınları korumanın yollarını aramıyoruz. Onun yerine kadınları kendilerini koruyacak statüye getirmek istiyoruz".⁷

⁵ Ursula Vogel, "Mülkiyet Hakları ve Almanya ve İngiltere'de Kadının Statüsü", 19. Yüzyıl Avrupa'nda Burjuva Toplumu, (Editör: Jürgen Kocka/Allan Mitchell), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 239.

⁶ John Locke, Two Treaties of Government, London 1962, s 410.

⁷ Ellen Carol DuBois, "Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage and United States Constitution, 1820-1878", *The Journal of American History*, Vol. 74, No. 3, The Constitution and American Life: A Special Issue December., 1987, s. 841-842; 19. Yüzyılda ABD'de kadınların mülkiyet hakları ve siyasi hakları için mücadele veren Elizabeth Cady Stanton erkeklerin kadınları korumasını ve gözetmesini kurdun kuzuyu, kartalın tavşanı korumasına benzeterek, kadınların erkeklerden bağımsız olarak mülkiyet ve siyasi haklarına sahip

Bu başlığın seçilmesinin ikinci önemli sebebi yukarıda bahsedilen alanların aksine Osmanlı hukuk sisteminde mülk edinimi konusunda kadın ve erkek arasında herhangi bir farkın olmamasıdır. Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemeler mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediği gibi, bu hakların kullanışı aşamasında da kadınların evli ya da bekâr olmasına bir önem atfetmemiştir. Bu çerçevede fiil ehliyetine sahip olan kadınlar her türlü hukuki işlemi yapabilmişler, alım-satım, hibe, mirasla intikal, vasiyet gibi yollarla menkul ve gayrimenkul malların maliki olabilmişlerdir. Ancak ilgi çekici bir biçimde farklı yüzyıllar ve farklı coğrafyalardaki tereke kayıtları incelendiğinde belli bir düzeyde servete sahip kadın ve erkek murislerin terekelerinde kadınların aleyhine olacak şekilde önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri görülmektedir. Bu bilgiler bize Osmanlı Kadınlarının hukuken sahip oldukları bir hakkı kullanmakta güçlük çektiklerini, sık sık mülkiyet haklarına müdahale edildiğini ve hukuki düzenlemelerle uygulama arasında derin bir fark olduğunu göstermektedir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak padişahın adaletine sığınmışlardır. Belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık olduğunu göstermektedir. Kadınların şikâyetleri genellikle koca, erkek kardeş, yeğen gibi aile üyesi bir erkeğin ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından bir erkeğin taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payının verilmemesi ile ilgili olmuştur. O halde sadece hakların tanınmış olması önemli olmayıp, uygulamaya nasıl yansıtıldığının, devletin bu haklardan yararlanılabilmesi için gerekli önlemleri alıp almadığının ve toplumsal algının da önemli olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca günümüz Türkiye'sindeki hukuki düzenlemeler her alanda kadın-erkek eşitliğini öngörüyor olsa da toplumun genlerine yerleşmiş olan alışkanlıklar ve algılar nedeniyle Osmanlı dönemi uygulamalarının etkisi göz ardı edilmemelidir.

II. OSMANLI HUKUKUNDA KADININ HUKUKİ İŞLEM EHLİYETİ VE MÜLKİYET HAKLARI

Kişinin hak ve borç doğurucu işlemleri kimsenin izni ve icazeti olmadan yapabilme ehliyeti Osmanlı Hukukunda eda ehliyeti olarak tanımlanmıştır. Eda ehliyetinin gerçekleşmesi için üç şart aranmıştır. Temyiz kudreti, buluğ ve rüşt. Temyiz kudreti kişinin iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırabilmesi, yaptığı fillerin sebep ve sonuçlarını idrak edebilmesidir. Tam eda ehliyetinin ikinci unsuru olan buluğ ise biyolojik olgunluğu ifade etmektedir. Bu gelişim kişilere göre farklılaşabileceği gibi iklim vb. şartlar da etkili olabileceği için İslam Hukukunda tek ve sabit bir yaş belirlenmeyerek erkek ve kadın için alt ve üst yaş sınırları tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde buluğda alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12 yaştır. Bu yaş sınırına ulaşmayan çocuklar için buluğ iddiasında bulunulamaz. Alt yaş sınırına ulaşan kız ve erkek çocuklar ne zaman biyolojik olarak ergenliğe ulaşırsa o yaştan itibaren baliğ oldukları kabul edilir. Baliğ olmada üst yaş sınırı Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinin kurucularından Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre her iki cinsiyet için de 15 yaştır. Ebu Hanife ise üst yaş sınırını kızlarda 17 erkeklerde ise 18 olarak belirlemiştir.⁸ Osmanlı Hukukunda ve daha sonra Mecelle 'de üst yaş sınırı olarak 15 yaş kabul edilmiştir (Mecelle m. 986). Üst yaş sınırına geldiği halde biyolojik olarak baliğ olmamış kişiler hukuken baliğ kabul edilmiştir. Tam eda ehliyetinin üçüncü unsuru rüştür ve mali yönü olan akitlerde aranır. Rüşt kavramı Osmanlı Hukukunda mallarını idare ve korumada gerektiği gibi davranan, malını koruma konusunda gerekli özeni gösteren israf ve boş harcamalardan kaçınan kişileri ifade etmiştir. Gerek İslam gerekse Osmanlı Hukukunda rüşt için belli bir yaş sınırı tespit edilmemiştir. Buluğa eren kişinin reşit olup olmadığının ayrıca tespiti gerekir. Kişi baliğ olmadan rüşt iddiasında bulunamaz.⁹

⁸ Hukuk-ı Aile Kararnamesinde evlenme ehliyeti açısından içtihat değişikliğine gidilerek Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilmiş, kızlar için 17, erkekler içinse 18 yaş üst sınır olarak kabul edilmiştir.

⁹ Halil Cın/Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2016, s. 290-291; Ali Bardakoğlu, "Buluğ", *TDVİA*, İstanbul 1992, C.6, s.413-414; Yunus Apaydın, "Hacir", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 14, s. 515-517.

Osmanlı Hukukunda evlilik kadının hukuki ehliyeti üzerinde hiç bir değişiklik yaratmaz. İslam Hukukundaki hükümlere uygun olarak Osmanlı Hukukunda “mal ayrılığı” rejimi kabul edilmiştir.¹⁰ Kadın malvarlığını kocasına teslim etmek zorunda olmadığı gibi kocasının iznini almadan malları üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunup, istediği hukuki işlemi yapabilir. Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde tam eda ehliyetine sahip bir kadın evli de olsa niteliği ne olursa olsun mali boyutu olan sözleşmeleri yapabilir. Osmanlı Devleti’nde alım-satım, icare, hibe, rehin, karz gibi akidlerin tarafları olarak karşımıza kadınların çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Şer’iyye sicillerinde konu ile ilgili sayısız örnek vardır.¹¹ Tam eda ehliyetine sahip olan kadınlar mallarını hibe edebilmiş, vakıflar kurmuşlardır. Kocanın müdahale etme, izin verme, engel olma gibi hakları yoktur. Evli kadınlar malvarlıklarını bizzat idare edebilecekleri gibi, bu işi kocalarına ya da kocalarından başka bir şahsa da bırakabilmişlerdir. Bu veriler bize Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemelerin mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediğini ve bu hakların kullanışı konusunda kadınların evli ya da bekâr olmasının da bir önemi olmadığını göstermektedir.

¹⁰ “Huri binti Hamza nâm hatun kişi meclis-i şer’a hazıra olup şöyle ikrâr-ı sahih-i şer’i kılıp dedi ki müteveffâ olan zevcim Koca Ebri nefsi-i Üsküdarı Bulgurlu mahallesindeki evini hin-i beyde nısfını zevci mezburum satın alıp nısf-ı âharını dahi zevci mezbûrum ile ale’l-iştirak ben satın aldım dedikte...”, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/M. 1518-1521), İstanbul, İsam Yayınları, 2010, s. 351; diğer bir örnekte ise Yusuf b. Abdullah Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere tasarruf ettiği evini karısı Dudu bt. Abdullah’a 1500 akçeye satmıştır, “Vech-i tezkire oldur ki nefsi-i Üsküdar’da mütemekkin olan Yusuf b. Abdullah meclis-i şer’a hâzır gelip şöyle ikrâr edip dedi ki merhum Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere ma’lûmetü’l hudûd inde ehlihâ evimden süflî ve ulvî evi muttasıl hîme odası ile ve kuyudan Kervansaray’a varınca dairesi ile işbu hâتونum Dudu bt. Abdullah’a bin beş yüz râyicü’l-vakt akçeye satdım semen-i mezkûru bî-kısûr alıp ve mebi-i mezbûru teslim edip aramızda kabz ve ikbâz bulunup deyu ikrârını mezbûre Dudu bt. Abdullah dahi tasdik ettikten sonra sıhhat-i bey’a hükm olup bu vesika ketb olunup deftere kayd olundu”, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521), İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 382.

¹¹ Konu ile ilgili örnekler için bkz. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, (Editör Fethi Gedikli), II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, „ Onikilevha Yayıncılık, İstanbul 2016, C. I, s. 223-224.

III. OSMANLI HUKUKUNDA KADINLARIN MÜLK EDİNİMİ

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mehir, hibe, alım-satım, vasiyet ve miras yollarıyla mülk edinebilmişlerdir. Ancak kadınların mülk ediniminde genel bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu da Osmanlı kadınlarının mal varlıklarının taşınmaz mallardan ziyade taşınır mallardan oluşmasıdır. Nitekim bu konuda bize yol gösterebilecek temel kaynaklardan birisi olan şer'iyeye sicillerinde yer alan farklı yüzyıllarda, farklı sosyal statülerde, farklı dinlere mensup ve İmparatorluğun farklı bölgelerinde yaşayan kadınların tereke kayıtları incelendiği zaman, terekelerin büyük kısmının taşınır mallardan oluştuğu görülmektedir. Tereke kayıtlarında taşınmaz sahibi kadınların varlığına rastlanmakla birlikte, genel olarak erkeklerin terekelerinde karşımıza çıkan taşınmaz malların daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Yoksul kadınlar ve yoksul erkeklerin terekelerinde taşınmazların yer almaması doğal görülebilir.¹² Ancak belli bir düzeyde servete sahip olanlara bakıldığında erkeklerin terekelerinde ev, bağ, bahçe, arazi gibi taşınmazlar yer alırken, kadınların servetleri daha çok kişisel eşya ve diğer taşınır mallardan oluşmaktadır. Kadınlara ait tereke kayıtlarında mal mülk listelerinin büyük bir bölümü gömlek, pantolon, elbise, antaran, çarşaf, kemer gibi kişisel eşyaları içermekte olup, bu eşyaların bir kısmı altın, gümüş işlemeli, bir kısmı ipek katkılıdır. Zengin kadınların kürk mantoları, elmaslı ve incili mücevherleri de bu listeye eklenebilir. Bu tür kişisel eşyaların ardından yastık ve kırlentler, yorganlar, döşekler, sandıklar, kaşıklar, tabaklar, ibrikler, fincan ve kahve takımları, havlu gibi ev, mutfak ve hamam eşyaları terekelerde yer almaktadır.¹³

¹² Örneğin 1519'da Üsküdar'da vefat eden Menekşe'nin terekesi 258 akçe olup, terekede terlik, yastık, kaftan, gömlek, don, heybe, torba, tarak, kazan, bakraç, tava, tepsi, çıkırık, kilim, sandık gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Listede belki ilgi çekici olan tek şey 45 akçe değerindeki on beş tavuktur, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2, Numaralı Sicil, s. 272-273; 1520 yılında yine Üsküdar'da hayatını kaybeden bir kadının terekesinin değeri sadece 75 kuruş olup, terekede iki eski kaftan, bir eski gömlek, hepsi eski olduğu ifade edilen iki döşek, bir yorgan, iki yastık ve bir kılıf, bulunmaktadır, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 409-410; 1269'da(1852) Sivrihisar'da ölen Fatma Hatun'un terekesi de 130 kuruştan oluşmakta olup, tüm malvarlığı peştamal, iki tane entari, ceket şal, yemeni, şalvar, yastık yüzü, minder yüzü ve mehr-i müeccelinden oluşmaktadır, Abdülkadir Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014, s. 165.

¹³ 19. Yüzyılda (Abdülmeccid dönemi) Eskişehir (Sivrihisar) de hayatını kaybeden Ayşe'nin terekesi 620 kuruş değerinde olup, sim başlık, sim el enteseşi, masa ör-

Bütün bunlardan sonra kadınların terekelerinde çok sık olmasa da taşınmaz malların bulunduğu görülmektedir.¹⁴ Bu taşınmazların büyük kısmının ise mülk-i menzil olarak ifade edilen evler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Vidin’de 1732 yılında hayatını kaybeden Belkis bt. Abdullah’ın terekesinin değeri 15.165 akçe gibi bir kadın için oldukça yüksek bir meblağdır. Tereke içinde yer alan en değerli mal 8040 akçe değerindeki mülk-i menzil olarak ifade edilen evdir. Terekedeki diğer

tüsü, havlu, bohça, İngiliz şalı, 2 adet yemeni, kadife kısa ceket, bir entari, şalvar, peştamal, yatak gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalardan oluşmaktadır. Terekesinde hiç taşınmaz malı yoktur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 178, yine aynı tarihlerde aynı yerde vefat eden Neslihan Hanım’ın terekesinden ekonomik olarak daha iyi durumda olduğu anlaşılmasına rağmen terekesi kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmakta olup, taşınmaz yoktur. Neslihan’ın terekesi sim el enteseşi (bilezik), sim ayak enteseşi (halhal), küpe, yüzük, gümüş başlık gibi mücevherler, 5 adet elbise, şalvar, 2 gömlek, ceket, peştamal, havlu, hamam takımı gibi kişisel eşyalar ve örtü, kapaklı sahan, kilim, yatak takımı gibi ev eşyalarından müteşekkildir. 1970 kuruş değerindeki terekede görüldüğü üzere hiç taşınmaz yoktur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 166; Emine Hanım’ın terekesi 1118 kuruş olup, yastık, yorgan, minder, döşek, seccade, çizme, 5 adet elbise, peştamal, havlu, şal, 2 adet şalvar, ceket, gömlek, yemeni, küpe, ayak ve el enteseşi, tepelik, kolye ve yüzükten oluşmaktadır, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s.191; İstanbul Üsküdar’da 1519’da ölen Abdullah’ın kızının (murisin ismi yok) terekesinde çok sayıda yastık, yastık yüzü, yorgan, döşek, çarşaf, tas, tepsi, bakraç, sandık gibi ev eşyaları ile terlik, gömlek, elbise, yüzük gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Terekenin toplam değeri 524 kuruştur, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 278-280; Kadınların Müslüman ya da gayrimüslim olmasının bu durumu değiştirmedığı görülmektedir. Örneğin yine Sivrihisar’da aynı yıllarda hayatını kaybetmiş olan zimmi tebaadan Harosima isimli zimmi kadının terekesinin değeri 357 kuruş olup, terekesinde 4 adet yemeni, şalvar, iki elbise, bir ceket, şalvar, kuşak, ayak enteseşi, bir çift saç bağı 2 adet yüzük, başörtüsü, çizme ve hamam takımı mevcuttur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 186; benzer biçimde 1521 yılında İstanbul Üsküdar’da ölen zimmi tebaadan Mariya b. Kosta’nın terekesi de sadece kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmaktadır.471 akçelik terekede gümüş sağırak, gümüş kuşak, gümüş kaşık, yorgan, çarşaf, gömlek, bez gibi eşyalar yer almaktadır, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 369-370; 18. Yüzyılın ikinci yarısına ait (1772-1776) Tokat şer’iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Çay-ı Müslim mahallesi sakinlerinden vefat eden Mehmed kızı Medine’nin tereke kaydında kuşak, simli tarak, altın yüzük, işli havlu, işli bürük, işli gömlek, işli bohça, işli başbağı, şalvar, kuşak, peşkir, altın yüzük, hamam takımı, yastık, yorgan bulunmaktadır, Gülten Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 68; Tokat Hacı İbrahim mahallesi sakinlerinden olan Bağdad’ın terekesinde ise peşkir, bohça, kuşak, entari, kaftan, şalvar, yastık, yorgan yer almaktadır, Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili, s. 69

¹⁴ Fatma Müge Göçek/Marc David Baer, “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 51-52.

mallar seccade, yastık, yemeni, çarşaf, bakraç, sahan, tencere, kova, yorgan, kilim, döşek kürek, fıçı, kaftan, ferace, gömlek gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalarla, gümüş kuşak, incili küpe gibi mücevherlerden oluşmaktadır.¹⁵ Bir numaralı Sivrihisar şer'iyeye sicilinde Neslihan adında bir kadının terekesinde mülk menzile rastlanmaktadır. Ancak değeri 400 kuruş olup iki göz odadan ibarettir.¹⁶ İne aynı sicilde Hanım isimindeki kadının terekesinde 100 kuruş değerinde eski bir mülk menzil vardır.¹⁷

Kadınların tereke kayıtlarında arazi, bağ, bahçe gibi tarımsal değeri olan ve gelir getiren gayrimenkullere ise nadiren rastlanmaktadır. Bu sıra dışı örneklerden ikisi Gerber'in 17. Yüzyıl şer'iyeye sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada karşımıza çıkmaktadır. 1683 yılında Bursa'da ölen Şerife Rukiye Hatun'un terekesinin değeri bir buçuk milyon akçe olup, diğer mallar ve alacakların yanında büyük bir tarım arazisi, üç ev de terekede yer almaktadır. Yine aynı yıl hayatını kaybeden Bursa ayanından Ahmet Ağa'nın karısı Ayşe Hanım'ın malvarlığı bir milyon akçenin üstündedir. Ayşe'nin terekesinde üzüm bağı, bir büyük, iki tane de orta büyüklükte ev ve uzun bir listeden oluşan mücevherler vardır.¹⁸ Bir başka sıra dışı örnek de BOA Cevdet Adliye tasnifinde yer alan 19 Temmuz 1800 tarihli belgedir. Karaferye ayanı, zabitanı ve iş erlerine yazılan hükümde Karaferye sakinelerinden olup, çocuksuz olarak vefat eden Kara Ahmed'in karısı Muhsine Hanım'ın Karaferye kazasındaki "külliyyetli malvarlığı"nın mirasçısız öldüğü için devlet hazinesince zapt edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Hükümde belirtildiği üzere Muhsine Hanım'ın Aynesil ismiyle bilinen yerde bir parça, Terceleb isimindeki yerde bir parça toplam iki parça "mükemmel çiftliği", Karaferye içinde "kebir konağı", yüz ambar hububatı, köleleri ve nakitleri vardır.¹⁹ Görüldüğü üzere Muhsine Hanım Osmanlı Devleti'ndeki alışlagelmiş kadın örnekleri dışında bir servete sahip

¹⁵ Ömer Çağatay, 10 Numaralı Vidin Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Aren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015, s. 143.

¹⁶ Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 187.

¹⁷ Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 225.

¹⁸ Gerber, s. 238; 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicilinde yer alan bir örneğe göre Serpoyi isimindeki zimmi bir kadının terekesinde mülk ev ve mülk bağ yer almaktadır; Erçin, s. 147

¹⁹ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 26/ S/ 1215, Dosya No: 3, Gömlek No: 208.

olup, bu servetin bir kısmını da değerli taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Ancak bu örnekler istisnai niteliktedir.

Osmanlı Devleti'nde zengin sayılabilecek kadınların terekelerinde bile taşınmaz malların yer almaması ilgi çekicidir. Örneğin 1530'de İstanbul'da hayatını kaybeden Şahcihan isimli kadının terekесinin değeri 7321 kuruş gibi kayda değer bir meblağdadır. Ancak tereke kaffan, gömlek, terlik, çizme, kuşak gibi kişisel eşyalar, altın zincir, altın yüzük, gümüş yüzük gibi mücevherler, yorgan, yastık, döşek, bohça, minder, halı, kilim, sahan, tepsi, tencere, baklava tepsi, sini, kepçe, maşrapa, ibrik, hamam taşı gibi ev ve mutfak eşyalarından oluşmaktadır.²⁰

Osmanlı Devleti'nde erkeklerin terekeleri incelendiğinde aradaki fark çok daha net olarak görülebilecektir. Her şeyden önce erkeklerin terekelerinin toplam değeri genellikle kadınlardan daha fazladır. Konumuz açısından esas önem teşkil eden nokta ise terekelerin önemli bir kısmında taşınmaz malların da yer almasıdır.²¹ Üstelik bu taşınmazlar sadece evden ibaret olmayıp, içinde tarlalar, bağlar, bahçeler de vardır. Örneğin 1520'de İstanbul'da hayatını kaybeden İmaret Mahallesinden bir erkeğin terekесinin değeri 29562 kuruş olup, içinde bir mağaza, kervansarayda iki dükkân, bir ambar, iki bağ, 150 koyun ve beş öküz vardır.²² Tokat Şer'iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Hacı Abdullah Ağa'nın terekесinde çok sayıda dükkân ve bağ vardır.²³ Erkeklerin terekelerinde yer alan evlerin bir diğer özelliği kadınların terekelerin-

²⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicili, s. 389-392; 1732'de Vidin'de hayatını kaybeden Sevinde Hanım'ın terekесi 3166 kuruş olup, yorgan, çarşaf, ibrik, tencere, bohça, entari, gömlek, ferace gibi eşyalardan oluşmaktadır, s. 130

²¹ Tek bir şer'iyye sicili bile incelendiğinde erkeklerin çoğunun terekelerinde bir taşınmazın bulunduğunu görmek mümkündür. Örneğin 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Siciline göre zimmi Avaniş'in terekесinde bir tane mülk menzil, iki tane mülk bağ, Kirakos isimli bir başka zimminin terekесinde 1600 kuruşluk bir ev, ayrıca bir bağ, Emin'in terekесinde samanlık, ahır ve bahçesiyle birlikte bir ev, Hacı Mollazade'nin terekесinde mülk ev, Civelekoğlu Mehmet'in 11.927 kuruşluk terekесinde bir ev, 22.666 kuruş değerindeki Hacı Veliyüddin'in terekесinde mülk ev, ağıl ve ağaçlar, 26.825 kuruş değerindeki Ali'nin terekесinde bahçe ve ahır da olan bir mülk menzil ve iki tane bağ, Agob'un terekесinde altı odalı bir ev ve mülk bağ vardır, Erçin, s. 153, 155, 156-157, 163, 173, 174, 177, 188; tek bir şer'iyye sicilinden verdiğimiz örnekler sayısız şer'iyye sicili örneğinde görülebilir.

²² İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicili, s. 418-419

²³ Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, s. 69.

de yer alan evlerden daha değerli olmalarıdır. Tereke kayıtlarında ya bu evlerin ahır bahçe gibi eklentileri olduğu açıkça belirtilmiş ya da tahtanî ve fevkânî mülk menzil vurgusu yapılmıştır.²⁴ Bu tür evler iki kattan oluşmakta olup, ilk katta ahır, kiler, ambar gibi eklentiler ve hizmetçilerin oturduğu bölümler bulunup, ikinci katta aileler ikamet etmektedir. Oda sayıları fazladır. Kısacası değeri yüksek mülk menzillerdir. Kadınların evleri ise tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere iki üç odadan müteşekkil basit yapılardır.

Şer'iyeye sicillerindeki tereke kayıtları bize muris kadınsa geride bıraktığı malvarlığında taşınmazlara rastlama ihtimalinin az olduğunu göstermektedir. Oysa Osmanlı Devleti'nde kadınlar miras, hibe, mehir, satın alma gibi yollarla gayrimenkul mülkiyetine sahip olabilmişlerdir. O halde burada cevaplanması gereken esas soru kadınların hayatlarının belli bir döneminde sahip oldukları taşınmazların daha sonra başına ne geldiği ve hangi yollarla ellerinden çıktığıdır.

Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlar bize Osmanlı kadınlarının taşınmaz mallarını bu şekilde muhafaza etmek yerine satarak tasarruflarını ellerinde para şeklinde muhafaza etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.²⁵ Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etmelerinin nedeni belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere gayrimenkuller koca ve erkek akrabaların iştahını kabartmış ve bir şekilde kadınların elinden alınmıştır. İris Agmon kadınların özellikle mirasla kendilerine intikal eden gayrimenkulleri satmayı tercih etmelerini kadınların toplumda erkek egemenliğine karşı geliştirdikleri stratejinin bir parçası olarak niteleyerek bu duruma "ataerkil pazarlık" adını vermiştir.²⁶ Bu satışların bir kısmının koca ya da erkek akrabalara yapıldığı düşünüldüğünde bu tanımlamanın yanlış olmadığı anlaşılabilir.

²⁴ Erçin,1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 188, 128, 222, 226.

²⁵ Suraiya Faroqhi, Orta Halli Osmanlılar, (Çeviren; Hamit Çalışkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 230; Judith Tucker, "Dowering Elite Pallestinian Women", *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, , 2009, Vol: 4, s. 243; Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (Çeviren; Neyyir Berktaş) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 304, 312.

²⁶ Iris Agmon, "Women, Class, and Gender: Muslim Jaffa and Haifa at the Turn of the 20th Century", *International Journal of Middle East Studies*, November 1998, Vol. 30, Nu: 4, s. 479.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar şer'i ve örfi intikal yolu ile menkul ve gayrimenkul mallara sahip olabilmişlerdir.²⁷ Özellikle 19. Yüzyıl ortalarından itibaren yapılan hukuki düzenlemelerle kadınların örfi intikal ile taşınmaza sahip olma konusundaki şansları da artmış ve erkek mirasçılarla eşit paylara sahip olmuşlardır. Ancak hukuk kurallarının uygulamaya nasıl yansıdığı, kadınların hukuken sahip oldukları hakları elde etmede bir zorluk yaşayıp yaşamadıkları önemli bir sorudur. Batılı yazarlar kadınların mülkiyetinde bulunan gayrimenkulleri satma oranlarının yüksekliğine bakarak bu durumun kadınların miras hukukunda sahip oldukları hakları tehdit ettiğini ve taşınmaz malların erkeklerin mülkiyetine dönmesine zemin hazırladığını ileri sürmüşlerdir. Miras paylarının başta erkek kardeşler olmak üzere erkek akrabalara transferi sürecinde bir pazarlık yürütüldüğü ve gelecekte vaat edilen destek ve koruma karşılığı ya da baskılar sonucunda mülkiyetin el değiştirdiği de ortaya atılan iddialardandır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında kadınların miras payları çerçevesinde gayrimenkullere sahip olmalarını engelleyecek birtakım yollar bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Suriye, Filistin, Şam gibi yerlerde tapu kayıtlarında kadınlara rastlanması çok sıra dışı bir durum olarak nitelendirilmiştir. Filistin ve Suriye topraklarında kadınların taşınmaz mülkiyeti üzerindeki haklarını sınırlamak için kullanılan yollardan birisi aile içi evlilikler olmuştur. Kızlar sıklıkla amcalarının oğullarıyla evlendirilmişlerdir. 20. Yüzyıl başlarına kadar tapu kayıtlarında kadınların isimlerine rastlanmaması kadınlara şer'i ve örfi huktan doğan miras paylarının bir şekilde verilmediği tezini destekler niteliktedir. 1910 yılından itibaren bu topraklarda mirasın paylaşımı sırasında arazilerin intikal ettiği kimselere tapudan bir belge verilmesi gerektiği için artık kız çocukları dışlamak zorlaşmıştır. Bununla beraber kadın mirasçılar miras paylarını aldıktan sonra taşınmazlar üzerindeki paylarını erkek kardeşlerine ya da diğer erkek akrabalarına satmaları konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır.²⁸ Yapılan hukuki düzenlemelere rağmen 1920'lerin ortalarına kadar kırsal kesimde aileler ve yetkililer resmi makamlara kadın mirasçıları bildirme konusunda

²⁷ Şer'i ve örfi intikal için bkz. Cin/Akyılmaz, s. 449-491.

²⁸ Martha Mundy/Richard Saumarez Smith, *Governing Property, Making the Modern State Law, Administration and Production in Ottoman Syria*, I.B. Tauris and Co. Ltd, London /New York 2007, s. 168-169.

zorlanamamışlardır. Kız kardeşler miras konusunda sahip oldukları hakları erkek kardeşlerine devretmeleri için çeşitli baskılarla teşvik edilmişler, dul kalan kadınlar erkek çocukları veya kocalarının diğer eşlerinden olan oğulları lehine miras paylarından feragat etmeye zorlanmışlardır.²⁹ 1933'te Filistin İngiliz işgali altındayken Hawara köyünden bir kadının toprakları yeniden kaydeden komisyona yaptığı başvuruda söyledikleri aslında durumu özetler niteliktedir. "...o zamanlarda bir kadının miras payını alması adetten olmadığı için hiçbir şekilde haklarımdan resmi olarak feragat etmediğim halde mahkeme önünde haklarımı savunamadım". Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında devletin arazi mülkiyeti üzerinde yaptığı eşitlikçi düzenlemelere rağmen bölgenin örf ve adetlerinin uygulandığı ve ekilebilir tarım arazileri üzerinde kesin bir erkek hâkimiyeti olduğu görülmektedir. Kadınlar ne mehir ne de miras yolu ile arazi mülkiyetine sahip olamamışlardır. Babalarından kalan taşınmaz mallar konusunda erkek mirasçılarla yaptıkları pazarlıklarla hakları olandan daha azına razı olmak zorunda kalmışlar, genellikle nakit ödemelerle yetinmişlerdir. Bazen de hayvan ya da tahıl olarak payları ödenmiştir. Kadınlar ancak erkek mirasçılar yoksa toprak sahibi olarak sicillere kaydedilmişlerdir. 1939'da İngilizlerin yaptırdığı kadastro ile yeniden düzenlenen tapu kayıtlarında toprak sahiplerinin ancak %18'nin kadın olduğu tespit edilmiştir.³⁰

Bir başka kayda değer nokta kadın murislerin terekelerinin paylaşılmasında karşımıza çıkmaktadır. Şam şer'iyye sicilleri üzerinde

²⁹ Filistin'in bir köyünde yaşayan Fatma ve Azize adındaki iki kız kardeşin babaları Salih Ebu Bekir öldüğü zaman iki erkek kardeşleri vardır. 1913 yılında Fatma ve Azize kadı ve başkâtibin şahitliği ile haklarını erkek kardeşlerine bıraktıklarını hiçbir şüpheye mahal vermeyecek şekilde beyan etmişlerdir. İki erkek kardeşimiz bizim ne altınımıza, ne gümüşümüze, ne bakır ne kurşunumuza, ne emlâk ve emvalimize, ne miras payımıza, ne mevduatımıza, ne ineğimize, ne at, eşek, katır, deve, koyun ve keçimize, ne arazimize, ne yetişen ürünümüze, ne sabanımıza, ne tahılımıza, ne döşeğimize, ne mobilyamıza, ne kiramıza, ne ticari malımıza ne de buna benzer bir şeyimize sahip olmayıp, bize borçları da yoktur. Bu konularda onları hiçbir şekilde dava etmeyeceğimize Yüce Allah huzurunda yemin ederiz", Amina adında bir kadın da kocası ölünce mirasla kendisine düşen gayrimenkulleri erkek çocuklarına bırakmak zorunda kalmıştır, Fiddiya isminde bir kadın ise babasından kalan ev üzerindeki payını erkek kardeşine devrederek ondan para almıştır, Mundy/Smith, s. 194-195.

³⁰ Mundy/Smith, s. 167, 196-197.

çalışan Leila Hudson da 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında bile terekeleri mahkeme sicillerine kaydedilen kadınların oranının hala düşük olmasını kadınların ölümünden sonra miras paylaşımı ve mülkiyet transferlerinin kamusal alanda değil, aile mahremiyeti içinde gerçekleştirilmesine bağlamaktadır. Bölge ile ilgili sosyolojik veriler İslam Hukukunun kadınlar için belirlediği paylardan ve olay mahkemeye intikal ederse İslam Hukukunun konu ile ilgili sıkı kurallarına uyma yükümlülüğünden kurtulmak için böyle bir yolun seçildiği ve aile içinde erkek mirasçılar lehine bir paylaşım yapıldığı yönündedir. Çalışmada Şam'da kadınların gayrimenkullere sahip olma oranının 1880'lerde %29 iken bu oranının 1910'da %32'ye yükseldiği belirtilmektedir.³¹ Şam'da kadınların ve erkeklerin malvarlıkları ve taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda kadınların erkekler göre beş kat daha yoksul oldukları ortaya çıkmıştır. Zenginler açısından konuya bakıldığı zaman ise en zengin kadınların en zengin erkeklerden on kat daha yoksul oldukları görülmektedir. 60 yoksul ve zengin Şamlıyı esas alan bir araştırmada yoksul erkeklerden yedisinin taşınmazı varken, yoksul kadınlardan sadece birinin taşınmazı vardır. Zengin erkeklerden ise 19'u taşınmaza sahipken zengin kadınlarda bu sayı 10'dur. Kadınların taşınmaza sahip olma oranı ise yaklaşık %10'dur.³²

Osmanlı Devleti'nde kadınların mal varlıklarını korumak için sık olarak kullandıkları yollardan birisinin de vakıf kurmak olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde vakıf uygulaması gerek mülkiyet hakları, gerekse mallarını yönetme ve bu mallardan yararlanma konusunda kadınlara yasal bir koruma sağlamıştır. Aksi takdirde kadınların taşınmaz malları üzerindeki kontrollerini kaybetme ihtimalleri çok kuvvetli olmuştur. Bu yasal korumanın dışında evlatlık vakıflar kadınlara yaşadıkları müddetçe taşınmaz mallarının gelirlerinden yararlanma, ölünce de İslam Miras Hukuku kurallarının dışına çıkarak istedikleri kişilere vakıf gelirlerinden yararlanma imkânı tanıma şan-

³¹ Leila Hudson, "Investing by Women or Investing in Women? Merchandise, Money and Marriage and the Formation of a Bourgeoisie in Damascus" *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2006, Vol:26, Nu: 1, s. 112,

³² Colette Establet / Jean-Paul Pascual, "Women in Damascene Families Around 1700", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Brill, Leiden 2002 Vol: 45, Nu: 3, s. 303-306.

sını vermiştir.³³ Zaten kadınların kurduğu vakıflarda genellikle ilk lehtar vakfı kuran kadınlar olmuştur.³⁴ Ayrıca vakfedilen mallar vergiden muaf olmuştur. Belki de bu nedenle kadınlar hayri vakıflardan çok evlatlık vakıflar kurmuşlardır. Erkeklerin kurdukları vakıflarda kamusal vakıfların (hayri vakıflar) oranı daha yüksektir.³⁵

Osmanlı Devleti'nde hanedan içinde yer alan kadınlardan toplumsal basamakların altında yer alan kadınlara kadar mülk sahibi kadınlar vakıf kurmuşlardır. Vakıf kuran kadınların oranı zamana ve yere bağlı olarak %20 ile %50 arasında değişmiştir. Tüm İmparatorlukta ortalama oran ise %30-40 arasındadır.³⁶ Meriwether Halep'teki vakıflar üzerinde yaptığı araştırmada vakfedilen mal açısından vakıfları üç gruba ayırmıştır. 1-3 parça gayrimenkulden oluşan küçük vakıflar, 4-10 parça gayrimenkulden oluşan orta büyüklükte vakıflar ve 10 parçadan fazla gayrimenkulden oluşan büyük vakıflar. Halep'te kadınların kurduğu vakıfların % 93'nün üçten az mülkü olduğunu tespit etmiştir. Büyük vakıf kuran kadınların sayısının az olmasının yanı sıra erkeklerin kurdukları büyük vakıflar kadınlar tarafından kurulan büyük vakıflardan daha fazla mal varlığına sahiptir. Halep'te erkeklerin kurduğu on dört büyük vakıftan birinin elliden fazla mülkü varken, kurucusu kadın olan en büyük vakfın mülk sayısı yalnızca on beştir.³⁷ İstanbul'da kurulan vakıflarda da benzer bir eğilim olup, vakıfların boyutları büyüdükçe kurucusu kadın olanların sayısı azalmıştır. Bu veriler bize kadınların erkeklere göre daha az servete sahip olduklarını

³³ Mesela Yafa'da Hüsnâ Filfil ismindeki bir kadın tüm mal varlığı ile bir vakıf kurmuş, kocasını dışlayarak vakfın gelirlerinden amcası ve amcasının erkek çocuklarının yararlanmasını şart koşturmuş, Agmon, s. 487-488; Buna karşılık kadın akrabaların soyu tükeninceye kadar lehtarlar arasında erkek bulunmamasını şart koşan kadın vakıflar da vardır, Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.131.

³⁴ Gabriel Baer, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Asian and African Studies*, 1983, vol:17, s. 22.

³⁵ Mary Ann Fay, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 34; Meriwether, s. 126; Abdul-Karim Rafeq, "Women in the Sharia Court Records of Ottoman Damascus", *Turkish Historical Review*, Brill, Leiden 2012, Vol: 3, s. 129-130; Baer, s.25-26.

³⁶ Meriwether, s. 125

³⁷ Meriwether, s. 127.

ve miktarı ne olursa olsun gayrimenkullerini korumak için vakfetme yolunu seçtiklerini göstermektedir.³⁸

IV. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADINLARIN MÜLKİYET HAKLARI KONUSUNDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Osmanlı Devleti'nde değişik yüzyıllara ait şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdiklerini göstermektedir. Bu süreçte kadınlar öncelikle haklarını şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayuna ulaşmış ve padişahın adaletine sığınmışlardır. Bu belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı toplumunda kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık, özellikle kocasını ve babasını kaybeden kadınların daha kolay yara alabilir bir pozisyonda olduğunu göstermektedir.³⁹ Kadınlar herhangi bir hukuki problemle karşılaştıkları zaman ilk olarak şer'iyeye mahkemesine başvurarak haklarını almak istemişlerdir. Pek çok mahkeme kaydından anlaşılacağı üzere kadınlar düzenli olarak şer'iyeye mahkemelerine bazen bir vekil aracılığı ile bazen de bizzat kendileri gelerek davacı olmuşlar⁴⁰ ve şer'iyeye mahkemelerinde erkeklerle aynı

³⁸ İstanbul'da kadınların kurdukları vakıflar için bkz. Fariba Zarinebaf-Shahr, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", (Çeviren: Burcu Özdemir), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 14, s. 15-27.

³⁹ Bu konuya örnek teşkil edebilecek bir belge Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî'ne 28 Haziran 1891 tarihli gönderilmiş olup, Yahudi bir kadının verdiği arzual ile ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin Yahudi tebasından Sara bint-i Yasef Suriye Vilayeti Celilesine bir arzual vererek Şam ahali-sinden olan kocası İshadi Sakal ölünce kocasının birlikte ticaret yaptığı ortağı Davud Atiye'nin kocasının servetini ve malını gizleyerek el koyduğundan şikâyetçi olmuştur. Sara kendi imzasıyla yazdığı dilekçesini Suriye Vilâyet Meclisine vermiştir. Sara kendisinin ve çocuklarının miras haklarının zarara uğradığından şikâyetle haklarının iadesini talep etmektedir. Suriye Vilayet Meclisi Sara'nın dilekçesini de eklediği yazısında Dâhiliye Nezareti'nin konuyu araştırarak sonucun haber verilmesini rica etmektedir, BOA, Fon Kodu: DH MKT, Tarih: 16 Z 1308, Dosya No. 1844, Gömlek No: 19.

⁴⁰ Yafa'da yaşayan Fatum 1900 yılında mahkemeye başvurarak dört gün önce kendisine erkek kardeşinden intikal eden beş sehim meyve bahçesini 200 faransavi (22.000 kuruş) karşılığında satın alan Halil'in 100 faransaviyi ödediğini, geriye kalan 100 faransaviyi ise henüz ödemediğini söyleyerek parasını talep etmiştir. Halil Fatum'un iddialarını kabul etmekle birlikte 200 faransaviyi iki eşit taksitte ödemek üzere anlaşmalarını, ilk taksidini ödediğini, ikinciyi de bir ay sonra ödeyeceğini söylemiştir. Fatum bu açıklamayı doğrulamakla birlikte fikrini değiştirdiğini ve ikinci ödemenin daha erken yapılmasını istediğini söylemiştir. Ancak hâkim

muameleyi görmüşlerdir. Kadınların şer'iyye mahkemelerine başvurma sebepleri arasında sıklıkla mülkiyet ve miras hakları ile ilgili şikâyetlere rastlanmaktadır. Bu şikâyetler genellikle bir erkeğin- koca, erkek kardeşler gibi aile üyeleri ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından biri-kadınların taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payını vermemesi ile ilgili olmuştur.⁴¹

talebi ret ederek orijinal anlaşmaya sadık kalınması yönünde hüküm vermiştir. Fatım davayı kaydetmekle birlikte burada kayda değer olan nokta iki eşit taraf arasında yapılan hukuki bir anlaşmanın olmasıdır. Fatım arazisini rayiç bedelden Halil'e satmıştır. Üstelik herhangi bir hukuki temsilci aracılığı ile değil, bizzat kendisinin yürüttüğü müzakerelerle satış işlemi tamamlamıştır. Daha sonra da kendince hakkını almak için yine bir temsilci kullanmadan mahkemeye başvurmuştur. Bu da bize yaptığı hukuki işlemlerin farkında olduğunu ve bu süreçte ne hukuksal ne de toplumsal herhangi bir engelle karşılaşmadığını göstermektedir, Agmon,, s. 489-490.

⁴¹ Bu konuda Mühimme Defterlerinde de çok sayıda kayıt karşımıza çıkmaktadır. Mesela 1630-1632 yılları arasını kapsayan 85 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan bir kayda göre Perviz Bey ölünce geride kalan varisler karısının miras payı ve mehr-i müeccelini vermemişlerdir. Kadının şikâyetçi olması üzerine Anadolu kadısı ve muhassılına gönderilen hükümde Perviz Bey'in karısının mirastaki kanuni haklarının tesbit edilerek kocasının mallarını ellerinde tutanlardan tahsil edilmesi emredilmektedir.", 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) 1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks, , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 38; Agros Müftisi ve Uluborlu kadısına yazılan hüküm ise Uluborlu'da yaşayan Şerife isimindeki kadının şikâyet dilekçesi üzerine yazılmıştır. Şerife'nin babasının ölümü ile kendisine intikal etmesi gereken mülk bahçe Abdüllatif Vakfı mütevelisi Derviş tarafından babanın 6.000 akçe borcu vardır diyerek hile ile elinden alınmıştır. Kendisi de kadı sınıfından olan Derviş yalancı şahitlerin şehadeti ile aldığı hüccetle Şerife'nin miras payı olan bahçeyi elinden zorla alıp Ramazan adındaki sipahiye satmıştır. Şerife zülme uğradığını söyleyerek, "husus-ı mezbûr mahallinde tekrar istinaf olunup şer'le davasının görülmesi için yazdığı şikâyet dilekçesi ile hatt-ı hümayun rica eylemiştir. Bunun üzerine vaz edilen hatt-ı hümayunda "...husus-ı mezbûru şühüd-i üdul ile mahallinde tekrâr hakk u adl üzere teftiş ü tefahhus u istinâf ildüp göresiz; vech-i meşruh üzere zulm ü te'addisi vâkı ise ol bâbda muktezâ-yı şer'i kavimle âmil olup zikrolunan bağçesin mezbûreye hükmidip alıvrüp zabt u tasarruf itdüresiz. Bu def'a kat'-ı nizâ' u fasl-ı husumet idüp tekrar şikâyet olunmalu eylemeyesiz", s. 153; Osmanlı Devleti'nde kadınların miras ve mülkiyet haklarının tecavüze uğramasında kadınların kimliklerinin de bir önemi olmadığı Saray mensubu kadınların bile bu tür sorunlarla karşılaşabildikleri görülmüştür. Gevherhan Sultan'ın kızı olan Safiye Hanım, annesinden kendisine mülkiyet üzere intikal eden Kuşadası Kalesi'nde kendisinden izin alınmadan adanın ileri gelenlerinden Şaban ve adamları tarafından evler ve dükkânlar bina edildiği, bazı ev ve dükkân yerlerinin de satılarak kale dışında bahçeler kurulduğu, üstelik bunlardan elde edilen kira gelirlerinin de kendisine verilmediği şikâyeti ile Şaban ve adamlarının men ve def edilmelerini Padişah'tan rica etmiştir. Padişah da şikâyet üzerine bu ev ve dükkânların yıkılması, bahçenin ortadan kaldırılması ve Safiye Hanım'a zülüm edilmemesi konusunda bir ferman çıkar-

Şer'iyeye sicillerinde de bu konuda sayısız örnek vardır. Antakya Şer'iyeye sicilinde yer alan bir örneğe göre 1867 yılında Fenk Karyesi'nde sakin Fatma bint-i es-Seyyid Ahmed adlı hatunun on dört sene önce kendisi küçük iken vefât eden babası es-Seyyid Ahmed'den bir parça incirliğin yetmiş iki hissesinden on altı hissesinin kendisine miras olarak kaldığını, aynı karye ahalisinden olan Şeyh Mustafâ Çalûnun mirasına el koyduğunu, hakkını şeyh Mustafâ Çalûdan talep ettiğini beyan etmesi üzerine yapılan tahkikat sonrası Fatma haklı bulunarak şeyh Mustafa'nın Fatma'ya hissesini teslim etmesi gerektiğine dair ilam verilmiştir.⁴² Aynı şer'iyeye sicilinde yer alan 16 Eylül 1867 tarihli bir başka örnekte ise Çekmece Karyesi sakinelerinden Hadîce bint-i Mehmedin, altı yüz altmış kuruş değerinde olan eşya ve nakdini kocası Ali Diyab bin İsmâîl elinden zorla almış, mahkeme Hatice'yi haklı bularak eşya ve nakdinin tahsili gerektiğine dair ilam vermiştir.⁴³ Mahkeme sicillerinde kadınların mülkiyet ve miras hakları konusunda açtıkları davaların hatırı sayılır bir kısmında ise mahkemenin davalı konumundaki erkekleri haklı bulduğu görülmüştür. Örneğin yine 35 numaralı Antakya şer'iyeye sicilinde yer alan 1 Ekim 1867 tarihli bir belgede Sallum Hatun önemli miktardaki taşınmazını ki bunların arasında bağ, zeytinlik, ahır, incirlik gibi gayrimenkuller vardır, kocası Hacı Mustafa'nın zorla elinden aldığını iddia etmiştir. Kocası sayılan malların 25 yıldır kendi mülkiyetinde olduğunu ve karısının bugüne kadar itiraz etmediğini iddia edip, iddiasını da iki şahitle ispatlayınca

muştır, s. 255-256; Bir başka örnekte ise kocası yönetici sınıftan olup, şehit olan iki oğlu yine bu sınıfa mensup, kendisi de Saraydan çıkma bir hatun olan bir kadın Padişaha yazdığı arzuhalde kocasından kendisine kalan Kütahya'daki taşınmazlara ve değirmenine Anadolu Beylerbeyinin adamları ve diğer devlet görevlileri tarafından el konulduğu, mallarına nezaret etmek üzere gönderdiği adamına da müdahale edilip, rencide edildiği yönünde şikâyetle bulunarak hakkının iadesini istemiştir. Padişah bunun üzerine Anadolu Beylerbeyine gönderdiği hükümde ilgili hatunun taşınmaz ve değirmenine tecavüzün derhal son bulması, hatuna ve adamına zulmedilmemesi, bir daha buna yeltenenler olursa isimlerinin İstanbul'a bildirilmesini emretmiş ve "...emr-i şerîfûme itâ'at itmedükleri için sonra haklarında emrüm ne veçhile sâdir olursa mucibiyle amel oluna" ifadesi ile bu kişilere İstanbul'da gereken cezanın verileceği uyarısında bulunmuştur, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) , Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkı Basım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara,2000, s. 158-159

⁴² Gönül Bahçeci, H. 1284/M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014, s. 158-159

⁴³ Bahçeci, 35 Numaralı Antakya Şer'iyeye Sicili, s. 233.

yargılama kocanın lehine sonuçlanmıştır.⁴⁴ Bu dava ilgi çekici boyutları olan bir mülkiyet davasıdır. Koca karısının hatırı sayılır kıymetteki taşınmazına el koymuş, kadının şikâyetine rağmen zamanaşımına dayanarak Sallum Hatun'un mallarını iade etmemiştir. Amasya şer'îye sicilinde yer alan bir örnekte ise Kayacık karyesinden Havva Mehmet'i kendisine ait eve el koyduğu gerekçesi ile dava etmiş, Mehmet ise evi kocası Hacı Bey hayatta iken Havva'nın kendisine 41 esedî kuruşa sattığını ve bedelini kocasına teslim ettiğini iddia etmiş, bu iddiasını şahitlerle de ispatlayınca mahkeme Havva'yı haksız bulmuştur.⁴⁵

Kadınların haksızlığa uğradıklarında kullandıkları metotlardan birisi de İstanbul'a padişahın divanına şikâyet dilekçesi yazmaktır.⁴⁶

⁴⁴ Bahçeci, 35 Numaralı Antakya Şer'îye Sicili, s.250-251; aynı sicildeki bir başka örnekte Okçular karyesinde Ömer isimli şahıs ölünce mirası karısı Meryem, oğulları Mehmet ve Hanefi, kızları Sultan ve Fatma'ya kalmıştır. Ancak kız kardeşler paylarını vermedikleri gerekçesiyle erkek kardeşlerini dava etmişlerdir. Erkek kardeşleri babalarının ölümünden önce zeytinlik, 26 adet incir ağacı ve 4 öküzünü kendilerine sattığını iddia etmişler ve mahkeme kendilerini haklı bulmuştur, s. 479-480.

⁴⁵ Züleyha Tanır, Amasya 23 Numaralı Şer'îye Sicili, (H.1112-1113/M.1700-1702),(İnceleme -Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 177-178; aynı sicilde Emine isimli kadın kocasının ölümünden sonra anne baba bir erkek kardeşi İbrahim Beşe'nin kocasının terekesinde yer alan evlere ve eşyalara el koyduğunu söyleyerek dava etmiş, ancak mahkeme İbrahim Beşe'yi haklı bulmuştur, s. 184-185.

⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde başlangıçta şikâyet dilekçeleri Mühimmet ve Ahkâm Defterlerine kaydedilmiştir. Bu iki defter türü doğrudan şikâyet dilekçeleri ve verilen hükümler için tutulan defterler olmayıp, diğer konuların yanında şikâyetlerin de kaydedildiği defterler olmuştur. 17. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Divan-ı Hümayun'un iş yükü iyice artmıştır. Buna bağlı olarak Divan bürolarında da ihtisaslaşmaya gidilmiştir. Bu çerçevede 1649 yılında yeni bir defter türü olarak şikâyet defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet Defterleri önceki defterlerden farklı olarak sadece kişisel şikâyetlerin kaydedildiği defter serisi olmuştur. Şikâyet Defterlerinde şahısların her konudaki şikâyetleri konu ayrımı yapılmadan yer almıştır. 1742 yılında Divan bürolarının iş yükünün daha da artmasıyla şikâyet defterleri ile ilgili yeni bir uygulamaya geçilme ihtiyacı doğmuştur. Yeni uygulamayla şikâyet defterleri eyaletlere göre düzenlenmiş, böylelikle eyalet ahkâm defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet defterlerinin devamı olan bu defterler içerik olarak şikâyet defterleri ile belirgin bir farka sahip değildir. Bu defter serisi II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir, Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 49-51; Murat Tuğluca, "Balkan Tarihi Araştırmalarında Şikâyet Ahkâm Defterleri: 1 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri Örneğinde (1742-1743)", Balkan Tarihi Araştırmalarında Metodolojik Yaklaşımlar, (Editör: Abidin Temizer), , Libra Kitap, İstanbul 2014, s. 233-234; Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 12-16,

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde vatandaşın devlette adalet talep etme hakkı çerçevesinde Osmanlı tebaası müslim-gayrimüslim, hür-köle, kadın-erkek ayrımı olmadan Divân-ı Hümayun'a şikâyet dilekçesi gönderebilmiştir. Ancak taşradaki kadınlar için bu yöntem daha zor, masraflı ve yorucudur. İstanbul'daki kadınlar şikâyet dilekçesi verme yolundan kuşkusuz daha fazla yararlanmışlardır. Genel olarak Osmanlı kadınlarının öncelikle yerel mahkemelerde haklarını aradıkları ya da sulh yoluyla hukuki problemlerini çözmeyi tercih ettiklerini, çok çaresiz kalmadıkları sürece şikâyet mekanizmasını harekete geçirmediği görülmektedir.⁴⁷ Kadınlar arzu hallerle İstanbul'a ulaşmayı son çıkış noktası olarak görmüşler, çaresiz kalana kadar kullanmamışlardır. Çünkü özellikle Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarındaki toplumsal yapı onların şer'iyye mahkemeleri ile ilişkilerini onaylarken, İstanbul'a kişisel olarak dilekçe göndermeleri geleneksel yapı ve

⁴⁷ Ahkâm Defterlerinin içeriği için bkz. s.18-23.
Bu nedenle kadınlar erkeklere nazaran Divân-ı Hümayuna daha az şikâyetle bulunmuşlar, hukuki ihtilaflarını mahkemeye gitmeden hakemler aracılığı ile ya da yerel mahkemelerde çözmeye çalışmışlardır, Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", dergiler *AUHFD*, 61(1)2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1656/17690.pdf, Yabanabad kazasındaki örnek de kadınların çaresiz kalmadıkları sürece Divan-ı Hümayuna başvurmadıklarını göstermektedir; Yabanabad kazasına bağlı Buğdeler köyünden Havva ve Kezban isimli kadınlar 1806 yılında İstanbul'a yazdıkları şikâyet mektuplarında, köylerinde arazi tasarruf eden babalarının ölmesiyle tarlalarının 1800 yılında resmi tapuyla kendilerine verildiğini ancak kaza sakinlerinden Hacı Hasan isimli kimsenin bu yerleri ve ayrıca babalarından intikal eden ev, bahçe ve emlakıyla 2 kile buğday, 40 kile arpa ve çeşitli menzillerden 3000 kuruşluk emlak ve eşyalarını zorla zapdettiğini dile getirmişlerdir. Hacı Hasan'ın ölümünden sonra ise oğlu Abdullah'ın bu arazi, emlak ve eşyaları "babamdan kaldı" diyerek tekrar zapdetmeye devam ettiğini de ifade eden kadınlar, bu yerlerin ve eşyaların alınıp kendilerine verilmesini talep etmişlerdir Bu talep üzerine davanın yerinde görülmesi yönünde Yabanabad naibine hüküm gönderilmiştir. Köyde yaşayan diğer insanlara göre her ne kadar miras yoluyla da olsa önemli bir miktarda mal, mülk ve paraya sahip olan bu iki kardeş, anlaşıldığı kadarıyla Hacı Hasan'ın zorbalık ve kanunsuzluklarına kendi imkânlarıyla direnmeye çalışmışlar ancak Hacı Hasan'ın ölümüyle oğlu Abdullah'ın da bu zorbalıkları devam ettirmesine daha fazla dayanmayıp, şikâyet haklarını kullanmak suretiyle hukuki yollara başvurmuşlardır, Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2013, C. 1, S. 1, s. 55; Görüldüğü üzere Havva ve Kezban babalarının ölümüyle içinde taşınmaz malların da yer aldığı önemli miktarda servete sahip olmuşlar, ancak savunmasız bir durumda olduklarını düşünen ve aile üyesi olmayan bir erkek mallarına el koymuştur. Başlangıçta İstanbul'a şikâyet dilekçesi göndermeyen kız kardeşler Hacı Hasan'ın ölümünden sonra oğlunun da aynı zulmü devam ettirmesi üzerine çaresiz kalarak Padişahın adaletine sığınmışlardır.

toplumsal anlaşmadan bir kopuş olarak görülerek hoş karşılanmamıştır.⁴⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz Haziran 1890 tarihli belge bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Davud el-Karmi öldüğü zaman karısı, kızı ve oğulları hayattadır. Davud'un karısı Meryem ve kızı Zibat miras hisseleri ve Davud'un oğullarından senetle sabit olan alacaklarını Kudüs Şer'iyye Mahkemesi'nde ispat etmişlerdir. Ancak mahkemenin başkâtibi Mehmet Efendi davanın menine karar vermiştir. Büyük ihtimalle başkâtip Davud'un oğulları ile işbirliği içerisindeydi. Şer'iyye mahkemesinden haklarını alamayan iki kadın kendilerine zulmedildiği ve şer'i hukuktan kaynaklanan miras haklarını alamadıkları için çaresiz kalarak, haklarının ortaya çıkarılması ve iadesi için Padişaha bir arzuhal yazmışlardır. İlgi çekici olan nokta bu dilekçeyi tıpkı erkekler gibi kendilerinin imzalamaları ve herhangi bir erkek vekil tayin etmemiş olmalarıdır.⁴⁹ Bu örnekte de görüleceği üzere kadınlar önce şanslarını şer'iyye mahkemesinde denemekte, sonuç alma umutları kalmazsa Padişahın adaletine sığınmaktadırlar. Bununla beraber seyrek de olsa bazen kadınların buldukları yerdeki mahkemelere başvurmaksızın doğrudan padişaha şikâyetlerini iletmeye çalıştıkları görülmektedir. 22 Mayıs 1795 tarihinde Rahime Hatun tarafından İstanbul'a gönderilen arzuhal bu konudaki örneklerden biridir. Rahime Isparta kasabası sakinlerinden olan kocası el-hac Halil'in ölümünden sonra kocasının anne baba bir erkek kardeşi, aynı zamanda malları ve sermayeleri ortak olan el-hac Mehmed'in kendisine zulmederek hakkını vermediği konusunda şikâyette bulunmaktadır. Rahime'nin iddiasına göre Mehmet kardeşi Halil'in ölümünden sonra ortak oldukları sermayeyi sakladığı gibi Halil'in terekesindeki taşınmazları ve diğer emlak ve emvâli eksik göstermiş ve Rahime'nin miras hissesi ve mehr-i müeccelinin toplamı 5.000 kuruştan fazlayken yalnızca 900 kuruş vermiştir. Rahime Mehmed'ten haklarını talep edince onu oyalamıştır. Mehmed ölünce bu kez Rahime onun mirasçısı olan oğulları Ömer ve Süleyman'dan kalan miktarı talep etmiş, onlar da babaları gibi Rahime'yi oyalayarak zulmetmişler ve hakkını vermemişlerdir. Arzuhalden anlaşıldığı üzere bu süreçte Rahime şer'iyye mahkemesine başvurmamıştır. Bunun sebebi belki de tek başına sonuç

⁴⁸ Fruma Zachs / Yuval Ben-Bessat, "Women's Visibility in Petitions From Greater Syria During the Late Ottoman Period", *International Journal of Middle East Studies*, 2015, Vol:47, , s. 766.

⁴⁹ BOA, Fon Kodu: DH.MKT, Tarih: 04/Za/1307, Dosya No: 1734, Gömlek No: 101.

alamayacağını düşünmesidir. Rahime'nin talebi konunun mahallinde şer ile çözümlenip hakkının iade edilmesidir. İstanbul'dan gelecek bir emrin şer'iyeye mahkemesi üzerinde etkili olacağını ve hakkını almasını kolaylaştıracağını düşünmüş olması muhtemeldir. Nitekim arzuhalin üzerine İstanbul'da düşülen notta konunun "mahallinde şer'le görülmesi buyruldu" kaydı vardır.⁵⁰ Görüldüğü üzere konu Divan-ı Hümayunda görüşülmeyle Rahime'nin talep ettiği gibi mahalli yargı organına gönderilmiştir. Ancak İstanbul'dan yapılan bu yönlendirme kadının davayı görürken ve hükmünü verirken daha dikkatli ve tarafsız davranmasını sağlamıştır.

Kadınların şikâyet dilekçeleri genellikle bir temsilci- ki bu temsilci genellikle bir erkek akraba olmuş- ya da kadı tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Bununla beraber İstanbul'a gelerek bizzat dilekçelerini takdim eden kadınlar da vardır. Kadınlar dilekçelerini kendileri vermek istediklerinde sıklıkla onlara eşlik eden erkek ve kadın akrabaları ile başkente gelmişlerdir. Ancak İstanbul'da yaşamayan kadınlar için bu sürecin çok zahmetli, maliyeti yüksek ve zaman alan bir mücadele olduğu açıktır. Bu nedenle kadınların verdiği şikâyet dilekçelerinin büyük bir çoğunluğu İstanbul ve çevresindedir. 1680-1706 yılları arasında kadınların verdikleri arzuhalleri inceleyen bir çalışmaya göre 1675'te yaklaşık 763 dilekçe İstanbul, Galata ve Üsküdar'da yaşayanlar tarafından verilmiştir. Halep'ten 57, İzmir'den 38, Bursa'dan 58, Sivas'tan 64, Selânik'ten de 50 dilekçe gönderilmiştir. Dilekçe verenlerin büyük kısmı Müslümandır. Gerek İstanbul'dan gerekse ülkenin diğer taraflarından verilen toplam şikâyet dilekçeleri içerisinde kadınlara ait arzuhallerin oranı%8 civarındadır. Buna mukabil aynı dönemde kadınların karşılaştıkları hukuki problemlerle ilgili olarak şer'iyeye mahkemelerine davacı olarak başvurma oranı %10-25 arasında değişmektedir.⁵¹ Bu oranlar bize yukarıda da değinildiği gibi kadınların ilk adımda şikâyet dilekçeleri yazmak yerine tercihlerini yerel mahkemelerden yana kullanarak adaleti aradığını göstermektedir. Ne

⁵⁰ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 3/ Za 1209, Dosya No: 69, Gömlek No: 4158.

⁵¹ Fariba Zarinebaf-Shahr, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman Istanbul in the Late Seventeenth Century", *Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History*, (Edited by: Amira el Azhary Sonbol), Syracuse University Press, Syracuse 1996, s. 86; Fariba Zarinebaf-Shahr, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 246.

zaman şer'i otoriteler tarafından adil bir karara maruz kalmadıklarını ve başka çıkış yollarının kalmadığını düşünürlerse o zaman bu yola başvurmuşlardır.

İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınlar farklı sosyo-ekonomik kesimlere mensup olmalarına rağmen sayıca kalabalık olan kesim orta sınıf kadınlardır. Genellikle önemli devlet görevlilerinin akrabası olan kadınlar mülkiyet hakları konusunda daha seyrek bir biçimde devlet görevlilerinin saldırılarına maruz kaldıkları için şikâyet dilekçeleri içindeki oranları azdır. Bu kadınlar da kendilerini koruyan baba ya da kocalarını yitirdikleri zaman saldırıya açık hale geldikleri için miras anlaşmazlıkları ile ilgili dilekçelerde her sosyo-ekonomik seviyeden kadına aynı oranlarda rastlanmaktadır. Kadınların gerek mahkemede açtıkları davalarda gerekse şikâyet dilekçelerinde en çok evlenme, boşanma, mehir, mülkiyet ve miras anlaşmazlıkları ile ilgili başvurularda buldukları görülmektedir.⁵² Örneğin 1675'te İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınların dilekçelerinin 24 tanesi miras, 21 tanesi mülkiyet anlaşmazlığı, 10 tanesi karz, ariyet, borçlanma, 3 tanesi boşanma, 3 tanesi mehir ve bir tane de diğer konularla ilgilidir. Görüldüğü üzere kadınların verdiği arzuhallerin ezici bir çoğunluğu mali konularla ilgili olup, bunların %73'ü miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarını kapsamaktadır.⁵³

Kadınların dilekçelerinde kimlerden şikâyetçi oldukları konusu da son derece önemlidir. Kadınlar büyük oranda devlet görevlilerinden (%31) şikâyetçi olmuşlardır. Bunu kocalar ve diğer akrabalar (%23) izlemiştir. Şikâyet konuları ise miras anlaşmazlıkları ve kadınlara ait gayrimenkullere- arazi, ev, dükkân, bağ, bahçe- devlet görevlileri ile erkek akrabaların gayri kanuni tecavüzleri olmuştur.⁵⁴ Miras

⁵² Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 765; Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s.87- 88;

⁵³ Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s. 88; Zarinebaf-Shahr, *Adalet Arama Geleneği*, s. 248.

⁵⁴ 7 Eylül 1820 tarihli arşiv belgesine göre Ala Kilise ya da Osman Pazarı olarak anılan kaza sakinlerinden Şerife ismindeki kadın Padişah II. Mahmut'a yazdığı arzuhalde şer'i şerife aykırı hiçbir hareketi olmayan ehl-i namus bir kadın olmasına rağmen Osmanpazarında ayan statüsünde olan Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Mehmed'in kendisine ait taşınmazlarını şer'i hukuka aykırı olarak zorla zapt ettiğinden şikâyet etmektedir. Şerife önce Mehmed'in mallarını iade etmesini istemiş, sonuç alamayınca meseleyi mahkemeye taşımıştır. Ancak buradan da bir sonuç elde edememiştir. Bunun üzerine son çare olarak adaletin temini için Padişaha şikâyet dilekçesi yazmıştır. II. Mahmut Osmanpazarı kazası naibine gönderdiği fermanla davanın şer'i hukuka göre yeniden görülmesini ve Şerife'nin hakkının en kısa sürede iade edilmesini emretmiştir, BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih:

anlaşmazlıklarında ev, tarla, bağ, bahçe gibi taşınmaz mallar öne çıkmıştır. Çünkü kadınlar bu malların tamamına sahip olmaktan ziyade belli hisselerine sahip olmuşlardır. Bu nedenle anlaşmazlıklar kadınların rızaları dışında paylarını satmaya, bağışlamaya zorlanmasından ya da miras kalan mallar üzerindeki mülkiyet haklarının inkâr edilmesinden kaynaklanmıştır. Bu tür olaylarda erkek varislerin kadı ve naip gibi taksimi yapacak resmi görevlilere rüşvet vererek istedikleri paylaşımı yaptırılmaları kadınların şikâyet dilekçelerine konu olmuştur. Arzuhal örnekleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için devlet görevlileri ve erkek akrabalarına karşı zorlu bir mücadele verdiklerini göstermektedir. Bu konudaki ilgi çekici örneklerden birisi Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet adliye tasnifinde yer alan 5 Ekim 1804 tarihli belgedir. Modon kazasında yaşayan Havva ve Fatma adındaki iki kız kardeş şer'îye mahkemesinden bir sonuç alamayınca Padişah III. Selim'e durumlarını anlatan bir arzuhal yazmışlardır. Arzuhalde anlatıldığına göre Havva ve Fatma'nın babası Modon kazası Efturan köyü sakinlerinden Şahinzade es-Seyyid Osman'ın 1800 yılında ölümü üzerine aynı köyde Cetre denilen yerde mutasarrıf olduğu çiftlik arazisi ve arazi üzerindeki binalar ve diğer malların iki kızına intikal etmesi ve dışarıdan bir müdahale olmaması gerekirken yine Modon kazasına bağlı Vatosı karyesi sakinlerinden Yorgaki ismindeki zimmi sözü edilen çiftliği üzerinde bulunan emlak ve mallarla birlikte zorla zapt ve gelirene el koyarak kendisi için sarf etmiştir. Bu yüzden Fatma ve Havva zulme uğradıkları gerekçesiyle padişahın adalet talep etmişlerdir. Arzuhal üzerine mahallindeki erbab-ı ehl-i vukufa konu sorulmuş, bilirkişiler de çiftlik ve üzerindeki malların Fatma ve Havva'ya babalarından mirasla intikal ettiğini doğrulamışlardır. Bilirkişilerin ifade ettine göre bu konu ile ilgili olarak mahallinde birkaç kez yargılama yapılmış, Yorgaki'nin çiftliğin kendisine ferağ edildiğini iddia etmesi üzerine yapılan soruşturmada kadınların kocalarının ferağ işlemini karılarının haberi olmadan gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Ehl-i vukuftan alınan bilgi üzerine III. Selim Modon Kadısına bir ferman göndererek kadınların kocalarını vekil tayin etmedikleri, yetkisiz temsilci konumunda olan kocalarının bu işlemi gerçekleştirdikleri anlaşıldığından hak ve adaletin sağlanabilmesi için davanın yeniden görülmesini emretmiştir.⁵⁵

29/Za/1235, Dosya No: 73, Gömlek No: 4371.

⁵⁵ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Ca/1219. Dosya No: 46, Gömlek No: 2817;

Örneklerin de gösterdiği üzere şer'i hukukun konu ile ilgili düzenlemelerine rağmen kadınların miras haklarını alma sürecinde ne kadar kırılğan ve saldırıya açık olduklarını gözler önüne serilmektedir. Bu süreçte konumlarının sağladığı avantajları kullanan kamu görevlileri ve kocalar (ve diğer erkek akrabalar) kadınların savunmasızlığından yararlanarak özellikle taşınmaz mallarına el koymuşlardır.⁵⁶ Üstelik yargı sürecinin çeşitli aşamalarında erkek akrabaların kayırıldığı da görülebilmektedir. Midillide 19. Yüzyılda görülen bir dava mülkiyet hakları için bir kadının nasıl zorlu bir mücadele verdiği konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Midilli Nazırı olan ve Midilli'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Kulaksızzade Mustafa Ağa 1833'te büyük bir servet bırakarak öldüğünde oğulları İsmail ve Niyazi hayattadır. Niyazi'nin kızı Behiye Ümmü Gülsüm amcasının oğlu Halil ile evlidir. Niyazi henüz tereke taksimi yapılmadan 1837 yılında ölmüş, 1860 yılında terekenin devlete ait kısmı (11.000 kese akçe) tahsil edilmiştir. Bu süreçte Niyazi'nin karısı ve oğlu da ölünce sadece Ümmü Gülsüm kalmıştır. Ancak amcası ve kayınpederi olan İsmail Paşa Ümmü Gülsüm'ün miras payını vermeyerek el koymuştur. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm hukuki mücadelesini başlatarak mahkemeye başvurmuş, dava Midilli İdare Meclisinde görülmüş ve Ümmü Gülsüm'e miras hissesi olarak oturduğu konak, 5500 kese akçe altın düştüğü belirlenmiştir. Bunun 1500 kese akçesi nakit 4000 kesesi ise emlak ve akar olarak verilecektir. Ancak İsmail Paşa yeğenini tehdit ederek ödeme yapmamıştır. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm davasını 1860'da Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye taşımıştır. Ümmü Gülsüm hem belirlenen miktarın ödenmediği hem de amcasının gerçek mirası gizlediği payına daha fazla mal düşmesi gerektiği konusunda şikâyetini Meclis-i Valâ'da ifade etmiştir. Meclis-i Valâ'da yapılan duruşmada İsmail Paşa babasının terekesinin bir kısmını sakladığını ikrar etmiştir. Meclis-i Valâ'dan Midilli'deki mahkemenin davayı "marifet-i şer" ile yeniden görerek Ümmü Gülsüm'e hakkının verilmesi kararı çıkmıştır. Fakat İsmail Paşa İstanbul'da dava süresince kaldığı ve bu süre zarfında masraf yaptığı için 55000 kesenin 500 kesesi indirilmiştir.

Arzuhal üzerine Divân-ı Hümayun doğrudan bir karar vermek yerine ilk derece mahkemesine davanın yeniden görülmesi istemiyle geri göndermiştir. Ancak yapılan ferağ işleminin hukuka uygun olmadığını Padişah III. Selim kadiya gönderdiği fermanla vurgulayarak aslında ihsas-ı reyde bulunmuştur.

⁵⁶ Bu konudaki örnekler için bkz. Akyılmaz, Kadınların Mülkiyet Hakları, s. 257 v.d.

Kalan miktarı ödemenin Paşa'yı güç durumda bırakacağı gerekçesi ile 1000 kese daha indirim yapılmış, Paşa'nın toplam 4.000 keselik ödeme yapması kararlaştırılmıştır. Bu ödemenin 1000 kesesi nakit, kalanı taşınmaz olarak ödenecektir. İsmail Paşa'ya gösterilen müsamahaya rağmen 1867 yılı geldiğinde hala Ümmü Gülsüm'ün miras payı ödenmemiştir. Dava miras ve mülkiyet hakları konusunda kadının erkek akrabaları karşısında ne kadar saldırıya açık olduğunu ve bazen yargının da kadının yanında yer almadığını göstermektedir. Ümmü Gülsüm şer'i hukukun kendisine tanıdığı miras payını alamadığı gibi, tehdit edilmiş, amcası terekeyi eksik gösterdiğini itiraf etmesine rağmen miras payı arttırılmamış, aksine amcanın masraf yaptığı, ekonomik durumunun bozulacağı gibi gerekçelerle Ümmü Gülsüm'e ödenecek miktar daha da azaltılmıştır. Yetkililer Ümmü Gülsüm'ün hukuk mücadelesinde yaptığı harcamaları, bir kadın olarak katlanmak zorunda kaldığı zorlukları, hakkının yakın bir erkek akrabası tarafından gasp edilmesinin yaratacağı sonuçları görmezden gelmiş, Ümmü Gülsüm'ü değil İsmail Paşa'yı korumayı tercih etmişlerdir.⁵⁷

19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında kadınların miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarında izledikleri hukuki süreçte tablonun değişmeye başladığı gözlenmektedir. 1864 yılında kurulan Nizamiye Mahkemelerine kadınlar fazla rağbet etmemişlerdir. Bunda mahkeme harçlarının çok pahalı olmasının ve artık avukatlık kurumunun kabulü ile mahkemelerde profesyonel temsilcilere ödenmesi gereken ücretin de etkili olduğu düşünülebilir. Bu nedenle Nizamiye Mahkemelerinde kadınların varlığı etkili olmamıştır. Kadınlar önceki dönemlerin aksine artık nizamiye ve şer'iyeye mahkemeleri gibi yerel yargı organlarında haklarını aramak yerine doğrudan İstanbul'a şikâyetlerini iletmeyi tercih etmişlerdir. Bu dilekçelerin önemli bir kısmında mallarına yapılan tecavüzler, zorla evlerinden tahliye edilmeler ve verilmeyen miras payları ile ilgili şikâyetler yer almıştır.

Kadınların İstanbul'a gönderdikleri şikâyet dilekçeleri ile ilgili olarak zikredilmesi gereken önemli bir konu da zaman içinde bu dilekçelerin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belir-

⁵⁷ Faruk Doğan, "On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Taşrasında Bir Kadının Hukuk Mücadelesi: Midilli Nazırı Kulaksızzade Mustafa Ağa'nın Miras Davası", *International Journal of History Studies*, 2011, Vol 3/2, s. 163-171.

ginleşmesidir. Şikâyet dilekçelerini yöneticilerle tebaa arasında klasik bir etkileşim aracı olarak gören birçok yazar İmparatorluğun sonuna doğru bu etkileşimde temelden bir değişim olduğunu ve her arzuhalin aslında bir siyasi eylem ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Çift-sesli (double-voiced) arzuhaller olarak nitelenen bu dilekçelerde kadınlar baskın erkek söylemine dilekçelerle meydan okumuşlardır. Kadınlar görüntüde açıkça teamüllere, yerleşik toplumsal değerlere karşı çıkan dilekçeler yazmamaya özen göstermişlerdir. Ancak isyanlarını son derece zekice ortaya koyan çift sesli dilekçeler, yani hem hâkim söylemi hem de bunun altında sessizce ifade edilen gerçekleri bir araya getiren arzuhaller yazmayı başarmışlardır. Bu benzersiz mekanizma kadınların hem bireysel hem de toplu olarak ataerkil bir toplumda fark edilmelerine ve simultane olarak mevcut sisteme meydan okumalarına imkân vermiştir.⁵⁸

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuhaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Örneğin Kasım 1909'da Hayfa'da birkaç kız kardeş vakfa ait topraklarla ilgili olarak vakfın mütevellisi ile anlaşmazlığa düşünce Dâhiliye Nezaretine bir dilekçe göndermişlerdir. Bu dilekçede kasabalarındaki vakfın mütevellisinin kendilerine ait arazinin bir kısmını hukuka aykırı olarak müsadere ettiğini ve yerel yargıyı da kendi çıkarlarına alet ettiğini iddia etmişlerdir. Nezaret bu konuda soruşturma yapılmasını istemiş, Kudüs valisi İstanbul'a konu ile ilgili davanın halen şer'iyye mahkemesinde görüldüğü ve nihai karar verilene kadar arazinin vakıf arazi hükümlerine göre işlem göreceğini bildirmiştir. Verilen cevaptan anlaşılacağı üzere durum kız kardeşlerin ifade ettiğinden daha karışıktır. Bununla beraber olayda üzerinde durulması gereken önemli noktalar vardır. 12 Aralık 1909 tarihli dilekçe Dâhiliye Nezaretine bir telgrafla gönderilmiştir. Dilekçe açık bir şekilde kaleme alınmış ve teknik ifadeler kullanılmıştır. Alışlageldik nazik terminolojiyi barındırmamaktadır. İstanbul'da Nezaretlerde kullanılan üst düzey Osmanlıca ile profesyonelce kaleme alınmıştır. Daha önce Sultana yazılan dilekçelerden farklı olarak kız kardeşler merhamet, aman (aman el-aman efendimiz) dilememiş,

⁵⁸ Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 766-767; Elaine Showalter, "Feminist Criticism in the Wilderness," *Critical Inquiry*, 1981, Vol: 8 179-203; Yuval Ben-Bassat, *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*, I. B. Tauris, London 2013, 21-24.

daha çok anayasal ve sivil haklarını içeren taleplerini ortaya koyan bir üslup kullanmışlardır. Üstelik tıpkı şehirlerdeki eğitimli kadınlar gibi kendi isimleriyle dilekçeyi imzalamışlardır.⁵⁹

Kadınların merkeze gönderdikleri dilekçelerdeki bu değişimi ortaya koyabilmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz iki belgeyi art arda gözden geçirmek yararlı olacaktır. Bu belgelerden ilki 6 Kasım 1776 tarihli olup klasik usul ve hitap biçimiyle kaleme alınmıştır. "Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun" hitabıyla başlayıp, "emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindedir" şeklinde bitmektedir. İkinci belge 20 Temmuz 1914'te Fevziye Gilanî'nin Şam'dan Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla ilettiği dilekçesi olup "Dâhiliye Nezaret-i Celilesine" diye başlamış ve "Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adalet-name istirhamına cüret eylerim" şeklinde sona ermiştir. Her iki arzuhal de kadınların mirasla intikal eden taşınmaz mallarına el konması ve haksızlığa uğramaları ile ilgili olup, aradan geçen yaklaşık bir buçuk yüzyıl kadınlar açısından sorunların niteliğini değiştirmemiştir. Ancak haklarını ararken, kullandıkları terminoloji ve üslup bir hayli farklılaşmıştır.

6 Kasım 1776 /24/N/1190 tarihli arzuhal Şerife Ümmü Gülsüm tarafından yazılmıştır. Ümmü Gülsüm dilekçesinde on dört yıl önce Rusçuk sakinlerinden olan babası Derviş Ağazade Mustafa öldüğü zaman tek varis kendisi olduğu için üç tuz mahzeni, iki çömlekçi dükkânı, bir hallaç dükkânı, Küçük Çarşı denilen yerde üç bakkal dükkânı ve eskici dükkânının şahsına intikal ettiğini, ancak o sırada küçük ve kimsesiz olması sebebiyle bu taşınmazların kendisine verilmeyip, mütegalibe tarafından zorla zapt edildiğinden şikâyet etmektedir. Üstelik bu dükkânların on dört yıllık kira gelirlerinden de mahrum kalmıştır. Her yıl 240 kuruştan on dört yıl boyunca 3860 kuruş kira gelirinze zorla el konulmuş, kimsesiz olmasından yararlanılarak zulm ve acımazlığa maruz kalmıştır. Bu haksızlığı yapanlar mütegalibe zümresinden olup, karşı koymaya gücü yoktur. Konuyu araştırmak üzere bugüne kadar tayin olunan mübaşirler de mütegalibe ile işbirliği yaptığı için Ümmü Gülsüm'ün hakkını alması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Ümmü Gülsüm padişahıtan durumu araştırmak üzere yeni bir müba-

⁵⁹ Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 770-771.

şir göndermesini, on dört yıllık kira alacağı olan 3860 kuruşun tahsil edilerek bu paranın ve mirasla intikal eden mallarının kendisine iadesi için Silistre Valisi ve Ruscuk Kadısına Ferman gönderilmesini rica etmektedir. Şikâyet dilekçesinin dilini anlayabilmek için orijinal metni alıntılanak yararlı olacaktır.

“Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun

Arzuhal-i cariyeleri medine-i Rusçuk sakinlerinden pederim Deriş Ağazade Mustafa kullarının hin-i vefatında bu cariyeleri sagire ve bî-kes olmak sebebiyle medine-i mezburede meydanda saat karşısında üç bab tuz mahzenleri ve iki çömlekçi dükkân(ı) ve bir hallaç dükkân(ı) ve Küçük Çarşı nam mahalde üç bakkal dükkân(ı) ve bir eskici dükkânlarına mutasarrıf olup bu cariyelerinden gayri varis-i aheri olmayıp şer'an dekakin-i mezburelerime dahl icab etmeyip mütegalibe-i mezbur fuzuli ve tagallüben zabt ve on dört senelik on iki bab dükkânlarımın beher sene icarı iki yüz kırkar guruşdan üç bin sekiz (yüz) altmış guruş icarımı dekakin-i mezbur ile fuzuli ve tagallüben ahz ve gasp ve bu bî-kes cariyelerine gadr-i külli ve zulm-i sarih ve leyle-i â'şâ-ı eşedd ile ihtiyaç edip ancak inayetlü ve merhametlü efendimden gayri bir mülca-i penahım olmayıp ve mezburlar ziyade mütegalibe zümresinden olmağla mukavemete iktidarım olmayıp ve ocak tarafından defaatle mübaşir tayin olundukta mübaşir ile yek dil ve hakkımı ibtale bais olmağla mürahim-i aliyyelerinden mercudur ki, taraf-ı devletlerinden bir mübaşir kullarını tayin ve canib-i miri için on dört senelik icarımı ol-vechle meblağ-ı mezburu bade't-tahsil tarafımdan vekâleten on iki bab dükkân-ı mezburu mal-ı miridir deyü furuht ve semeni her neye baliğ olur ise mübaşir marifetiyle ahz ve kabz olunmak üzere zabt ve dahi Silistre valisine ve Rusçuk kadısına tahsili için bir kıta ferman-ı ali inayet buyurulmak babında emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindedir.

Bende

Ümmügülsüm Şerife Hatun"⁶⁰

Arzuhal üzerine Silistre Valisi Hasan Paşa, Ruscuk Kadısı ve olayı soruşturmak üzere tayin olunan mübaşire gönderilen hükümde Şeri-

⁶⁰ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

fe Ümmü Gülsüm'ün arzuhali üzerine babasından intikal eden taşınmazların tek varisi olmasına rağmen mütegalibeden bazı kimselerin hilâf-ı şer olarak bu malları zulümle zorla zapt ettikleri, on dört sene-den beri bu taşınmazların kiralarına el koydukları, durumu soruşturmak üzere tayin olunan mübaşirlerin mütegalibe ile işbirliği yaparak Ümmü Gülsüm'ün hakkının iadesini engelledikleri anlaşıldığından derhal gereğinin yapılarak yıllık 240 kuruştan 3860 kuruş kira bedelinin ödenmesi, mallarının iadesi ve yapıların İstanbul'a bildirilmesi emredilmiştir.⁶¹

Bahsetmek istediğimiz ikinci belge ise 20 Temmuz 1914 tarihinde Fevziye Gilanî'nin kendi imzasıyla Şam'dan Dâhiliye Nezaretine telgrafla gönderdiği arzuhalidir. Arzuhalde Fevziye Gilanî Şam'da yaşayan babası Gilanizade Farisi Efendi'nin ölümünden sonra erkek kardeşleriyle aynı evde yaşamaya devam ettiğini, irsen mirasla intikal eden arazi ve emlakî paylaşmayarak müşterek olarak tasarruf etme konusunda anlaşabildiklerini ve erkek kardeşlerinin bu malları idare ettiğini ifade etmiştir. Ancak Fevziye erkek kardeşlerinden gördüğü zulüme dayanamayınca vilâyet makamının emri ile üç sene önce ayrı bir eve taşınmaya mecbur kalmıştır. Bu süre içinde erkek kardeşleri arazi ve emlak gelirlerinden hissesine düşen payı da gasp edip, ödememişler sefalet içinde kalan Fevziye devlet makamlarından yardım istemek zorunda kalmıştır. Fevziye önce hakkını mahkemede aramış, hakkının gasbedildiği yargılama sonucu tesbit edilmesine rağmen başta Duma kazası kaymakamlığı olmak üzere yetkililer tarafından dikkate alınmayıp, hakları korunmadığı için son çare olarak Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı dilekçe ile adaletin gerçekleşmesini, mağduriyet ve sefaletinin giderilmesini istemiştir. Şikâyet dilekçesindeki terminoloji ve üslup ilk örneğimizden oldukça farklıdır.

“Şam'dan Dersaadete Telgraf

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Şam vücuhundan pederim Gilanizade Farsi Efendi'nin bundan evvel vefatına mebni biraderlerim ile bir hanede sakin olup irsen uhdemize intikal eden arazi ve emlak beynimizde meşa' olmakla biraderlerim tarafından idare edilmekte idi. Ancak biraderlerimden gör-

⁶¹ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

düğüm zulm ve tasaddiye takat getiremediğimden vilayet-i celilenin emriyle bundan üç sene evvel diğer haneye çıkmaya mecbur oldum. Bu müddet zarfında biraderlerim arazi ve emlak hasılatından hisse-i çarbanemi gasb edip tediye etmemelerinden naşi istimdadeye mecbur kalarak düçar-ı sefalet oldum. Hasılattan hisse-i irsiyemin muhafazası için vilayet-i celileden arazinin bulunduğu Duma kazası kaimakamlığına emr istihsal olunmuş iken oraya giden vekili emr-i muhafaza vazifesi olmadığı suretinde cevap verildi. Muhafazaya ehemmiyet verilmediğinden hukukum payimal olmuştur. Gasb edilen hukukum muhakemece dahi sabit iken nazar-ı ehemmiyete alınmamakta olduğundan ve hususiyet-i halime yani aczime nazaran hükümet-i seniyyenin muavenetine nailiyetim mukteza-yı adalet bulunduğundan ve bu senedeki hasılattan hissem yine cebren gasb edilmekte idiğinden mazduruma ve sefaletime netice verilmek üzere her halde hukuk-ı çarbanemin muhafazasına itina edilmesi hususunun Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adaletname istirhamına cüret eylerim,

Fevziye Gilaniye"⁶²

Arzuhalin Dâhiliye Nezaretî'ne ulaşmasından sonra Nezaret, Suriye valiliği ve Duma kaymakamlığı arasında yapılan yazışmalar sonucunda Fevziye'nin hakkı iade edilerek, mağduriyeti giderilmeye çalışılsa da ulaşılan sonuç dosyada yoktur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 Ağustos 1914 tarihli belge de ikinci belge ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu kez İmparatorluğun Anadolu topraklarında Yozgat'ın Akdağ Madeni kazası Oluközü köyünden Zeynep'in yine telgrafla (20 Mayıs 1914 tarihli) Dâhiliye Nezaretî'ne gönderdiği bir şikâyet dilekçesi söz konusudur. Zeynep'in şikâyeti de Şam'daki Fevziye ile ya da bir buçuk yüzyıl önce Şerife Ümmü Gülsüm'le büyük benzerlik göstermektedir. Zeynep'e babasından intikal eden tapu ile tasarruf ettiği araziye erkek kardeşinin oğlu Abdullah el koymuş, mustantık (sorgu hâkimi) Tevfik Efendi'nin yardımıyla tefviz hükmü olmamasına rağmen arazinin kendisine ait olduğunu gösteren bir tapu elde etmiştir. Bunun üzerine Zeynep kendi imzasıyla tıpkı bir önceki örnekte Fevziye'nin yaptığı gibi Dâhiliye Nezaretine bir arzuhal yazarak, hakkının korunmasını istirham et-

⁶² BOA, Fon Kodu: D.H.H Tarih: 26/N/1332, Dosya No: 54, Gömlek No: 12.

miştir. Telgrafı alan Dâhiliye Nezareti Ankara Vilayetine gönderdiği yazıda arzuhalde yazılan konuların araştırılmasını ve şikâyetin gerçekleri yansıtıp yansıtmadığının ortaya konmasını istemiştir. Bundan sonra dosyada Ankara vilayetinin Yozgat mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti ile yazışmaları yer almaktadır. Ankara valisi adına mektubî Sadık Vicdanî bin Mustafa'nın yapılan soruşturmaya dair Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Zeynep'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafın mütalaa olunduğu, durumun Yozgat mutasarrıflığına sorulduğu, gelen cevabi yazıda şikâyetçi Zeynep ile erkek kardeşinin oğlu Abdullah arasında mahallinde cereyan eden yargılama sonucunda araziye tecavüzün men'i ve Abdullah'a tapu senedi verilmesi konusunda kaza kaymakamlığından müzekkere gönderildiği, ancak tefviz işlemi ile ilgili bir açıklık olmadığı bildirilmiştir.⁶³ Görüldüğü üzere Zeynep mahkemeden bir sonuç alamayınca son çare olarak hakkının iadesi için Dâhiliye Nezareti'ne arzuhal göndermiştir. Burada ilgi çeken noktalardan ilki yargı organının erkekten yana tavır almasıdır. Bir diğer önemli nokta ise ufak bir yerleşim biriminde yaşayan bir kadının hakkını elde edebilmek için her şeyi göze alarak böyle bir girişimde bulunabilmesidir. Dosyada olayın nasıl sonuçlandığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

V. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde hukuki düzenlemeler çerçevesinde mülkiyet hakları konusunda kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir fark olmadığı görülmektedir. Aile Hukuku, Miras Hukuku, Usul Hukukunda ya da siyasi haklar konusunda kadınlar için söz konusu olan kısıtlamalar mülkiyet hakları konusunda karşımıza çıkmamaktadır. Kadınlar alım-satım, vasiyet, miras, hibe, mehir gibi yöntemlerle gerek taşınır gerekse taşınmaz mallara sahip olabildikleri gibi, eda ehliyetleri varsa (fiil ehliyeti) her türlü hukuki işlemi kendi başlarına gerçekleştirebilmişlerdir. Üstelik evlilik hukuki işlem ehliyetleri ve mülkiyet hakları konusunda herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Bu durumda İngiltere, ABD gibi Common Law'ın uygulandığı çağdaş Batılı devletlerde, hatta Common Law'ın etki alanı dışında olan Fransa, Almanya gibi ülkelerde evli kadınların malvarlıklarının kocalarına geçtiği,

⁶³ BOA, Fon Kodu: D.H.H Tarih: 9/N/1332, Dosya No: 63, Gömlek No: 10.

hatta hukuki kişilikleri olmadığı için davada taraf dahi olamadıkları düşünüldüğünde Osmanlı kadınlarının şanslı olduğu bile düşünülebilir. Ancak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinde yer alan bilgiler bize Osmanlı Devleti'nde hukuk kuralları ile uygulama arasında derin bir fark olduğunu göstermektedir.

Her şeyden önce tereke kayıtları incelendiğinde kadınların mal varlıklarının nakit para ya da taşınır mallardan-genellikle kişisel eşyalardan -oluştugu görülmektedir. Kadınların terekelerinde yer alan az sayıdaki taşınmaz ise genellikle birkaç göz odadan oluşan evler olup, esas zenginlik ve güç kaynağı olan büyük evler, tarlalar, bağlar, bahçeler, çiftlikler gibi tarım arazilerinin listede yer almadığı tespit edilmektedir. Bunun birkaç nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerden birincisi çeşitli şekillerde gayrimenkul edinebilen Osmanlı kadınlarının taşınmaz mallarını satarak tasarruflarını daha çok nakit para şeklinde muhafaza etmeyi tercih etmeleridir. Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etme sebebi belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere taşınmaz mallar kocalar, erkek kardeşler, yeğenler, amcalar gibi erkek akrabaların ve bazı devlet görevlilerinin ya da o yerleşim yerindeki erkeklerin iştahını kabartmış, daha savunmasız görülen kadınların taşınmaz mallarına sık sık tecavüzler gerçekleşmiştir. Çalışmamızda kullandığımız arşiv belgesi örnekleri bu düşüncemizi kanıtlar niteliktedir. Kadınların şer'iyeye mahkemelerine götürdükleri davalar ve İstanbul'a yazdıkları şikâyet dilekçelerinin büyük bir bölümü el konulan miras payları ya da çeşitli gayrimenkullerine yapılan haksız saldırılar ve el koymalarla ilgilidir. Üstelik kadınların mülkiyet haklarını korumak ve kullanmak konusunda yaşadıkları güçlükler, uğradıkları hukuk dışı saldırılar sadece Müslüman kadınlar değil gayrimüslim kadınlar için de geçerli olmuştur.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mülkiyet hakları ile ilgili bir problem yaşamışlarsa ilk önce buldukları yerdeki mahkemelerde haklarını aramışlardır. Eğer yargı organından istedikleri sonucu alamazlarsa son çare olarak İstanbul'a şikâyet dilekçesi yazmışlardır. Osmanlı arşivindeki belgelerde Rahimeler, Ümmü Gülsümler, Fevziye Gilaniler, Züleyhalar, Ayşeler, Zeynepeler gibi Müslüman kadınlar kadar

⁶⁴ Bu konudaki arşiv belgesi örnekleri için bkz. Akyılmaz, Kadınların Mülkiyet Hakları, s. 53-54, 55-56.

Serbuhiiler, Siyo'lar, Saralar gibi gayrimüslim kadınların da mülkiyet haklarına yapılan saldırılar konusunda Padişahın adaletine sığındıkları görülmektedir. Kadınların hak arama sürecinde kadı, naip, mahkeme başkâtibi gibi yargı gücü temsilcileriyle, çeşitli kademelerdeki yürütme gücünün temsilcilerinin de erkekleri kolladıkları görülmüştür.

Kadınların mülkiyet haklarını korumak için başvurdukları yollardan birisi olan şikâyet dilekçelerinde dikkat çeken nokta bu dilekçelerinin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belirginleşmesidir. II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuahaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Artık istenen bir lütuf değil, hukuka uygun olarak hakların iadesidir. "Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun" diye başlayıp, "bende" ya da "cariyeniz" şeklinde biten dilekçelerin yerini "Dâhiliye Nezar et-i Celilesine" şeklinde başlayıp, "adaletname istirhamına cüret eylerim" diye biten ve altına kadınların kendi isimlerini yazıp imzaladığı dilekçeler almıştır. Üstelik bu dönemde kadınlar bireysel dilekçelerin yanı sıra toplu halde dilekçeler vermişler, padişaha verdikleri dilekçelerdeki geleneksel özür dileyip, aman dilenen pasif tondan vazgeçerek, "Biz Türk kadınları talep ediyoruz" ya da "Biz Türk kadınları protesto ediyoruz" şeklinde siyasi mesaj içeren ve doğal haklarını talep eden ifadeler kullanmışlardır.⁶⁵ Dikkat çekici bir nokta olarak da bu dilekçelerini kendi isimlerini kullanarak imzalamışlardır. Başlangıçta mülkiyet hakları ile ilgili problemlerini çözmek için mahkemeye başvurmaktan ya da şikâyet dilekçesi yazmaktan çekinen Osmanlı kadınlarının geldiği nokta son derece kayda değerdir. Ancak tüm kazanımlara rağmen mülkiyet haklarına saldırıların önüne geçilemediği gibi kadınların taşınmaz mülkiyetine sahip olma oranlarının düşüklüğü konusundaki gelenek Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türkiye'de ailenin sahip olduğu taşınmazların kimin üzerine kayıtlı olduğuna bakıldığında kırsal alanda %78'inin, kentlerde ise %68,3'ünün erkeğin üzerine kayıtlı olduğu görülmektedir. Kadınlar Türkiye genelinde %8,7 oranında gayrimenkule sahip bulunmaktadırlar.⁶⁶

⁶⁵ Zachs/Ben-Bessat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 776.

⁶⁶ Huriye Reyhan Demircioğlu, "Medenî Kanunların Toplumsal Hayatı Belirleyici Rolü ve Bunun Türk Aile Hukuku Özelinde Değerlendirilmesi", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Güz 2009, C:XI, S. 2, s. 50.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 26/ S/ 1215, Dosya No: 3, Gömlek No: 208.
BOA, Fon Kodu: DH MKT, Tarih: 16 Z 1308, Dosya No. 1844, Gömlek No: 19.
BOA, Fon Kodu: D. H. MKT, Tarih: 04/Za/1307, Dosya No: 1734, Gömlek No: 101.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 3/ Za 1209, Dosya No: 69, Gömlek No: 415.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Za/1235, Dosya No: 73, Gömlek No: 4371.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Ca/1219. Dosya No: 46, Gömlek No: 2817.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.
BOA, Fon Kodu: D. H. H Tarih: 26/N/1332, Dosya No: 54, Gömlek No: 12.
BOA, Fon Kodu: D.H. H Tarih: 9/N/1332, Dosya No: 63, Gömlek No: 10.

Kitap ve Makaleler

- Agmon Iris, "Women, Class, and Gender: Muslim Jaffa and Haifa at the Turn of the 20th Century", *International Journal of Middle East Studies*, November 1998, Vol. 30, Nu: 4, s. 477-500.
- Akıymaz Gül, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Konya 2000.
- Akıymaz Gül, Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi, Yayınlanmamış, Profesörlük Takdim Tezi, Konya 2001.
- Akıymaz Gül, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", (Editör Fethi Gedikli), II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, ,, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 195-289.
- Altıntakan Gülten, 1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Apaydın Yunus, "Hacir", TDVİA, , İstanbul 1996, C. 14, s.513-517.
- Baer Gabriel, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Asian and African Studies*, 1983, vol:17, s. 9-28.
- Bahçeci Gönül, H. 1284 / M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014.
- Bardakoğlu Ali, "Bultûğ", TDVİA, , İstanbul 1992, C.6, s.413-414.
- Bassat Yuval Ben- Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine, I. B. Tauris, London 2013.
- Cin Halil/Akıymaz Gül Türk Hukuk Tarihi, 8. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2016.
- Çağatay Ömer, 10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Aren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015.
- Çacır Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul 1996.
- Demirdirek Aynur, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Yayınevi, Ankara 1993.
- Doğan Faruk, "On dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Taşrasında Bir Kadının Hukuk Mücadelesi: Midilli Nazırı Kulaksızade Mustafa Ağa'nın Mirası Davası", *International Journal of History Studies*, 2011, Vol: 3/2, s. 163-189.

- DuBois Ellen Carol, "Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage and United States Constitution, 1820-1878", *The Journal of American History*, Vol. 74, No. 3, The Constitution and American Life: A Special Issue December, 1987, s. 836-862.
- Erçin Abdülkadir, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014.
- Establet Colette/Pascual Jean-Paul, "Women in Damascene Families Around 1700", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Brill, Leiden 2002 Vol: 45, Nu: 3, s. 301-319.
- Faroqhi Suraiya, Orta Halli Osmanlılar, (Çeviren; Hamit Çalıskan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Faroqhi Suraiya, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (Çeviren; Neyyir Berktaş) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Fay Mary Ann, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 27-46.
- Gerber Haim, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Vol: 12, No: 12, Nov. 1980, s. 231-244.
- Göçek Fatma Müge/Baer Marc David, "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren: Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.47-62.
- Gümrükçüoğlu Saliha Okur, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", dergiler AUHFD, 61(1)2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1656/17690.pdf, s. 175-206.
- Günay Ramazan, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 9-29.
- Hudson Leila, "Investing by Women or Investing in Women? Merchandise, Money and Marriage and the Formation of a Bourgeoisie in Damascus" *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2006, Vol:26, Nu: 1, s. 105-120.
- Huriye Reyhan Demircioğlu, "Medenî Kanunların Toplumsal Hayatı Belirleyici Rolü ve Bunun Türk Aile Hukuku Özelinde Değerlendirilmesi", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Güz 2009, C:XI, S. 2, s. 33-58.
- İnalcık Halil, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 49-71.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521), İsam Yayınları, İstanbul 2008.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/M. 1518-1521), İstanbul, İsam Yayınları, 2010.
- Kaya Mustafa, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2013, C. 1, S. 1, s. 51-65.

- Lewis Bernard "The Tanzimat and Social Equality", *Economic et Societes dans L'Empire Ottoman fin du XVIIIe debut du XXe siecle*, (Edited by: Jean Louis Bacque Grammond/Paul Dumont) Paris 1983, s. 47-54.
- Locke John, *Two Treaties of Government*, London 1962.
- Meriwether Margaret L., "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.122-143.
- Mundy Martha/Smith Richard Saumarez, *Governing Property, Making the Modern State Law, Administration and Production in Ottoman Syria*, I.B. Taurisand Co. Ltd, London /New York 2007.
- 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) , Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkı Basım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) 1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks, , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Rafeq Abdul-Karim, "Women in the Sharia Court Records of Ottoman Damascus", *Turkish Historical Review*, , Brill, Leiden 2012, Vol: 3, s. 119-142
- Showalter Elaine, "Feminist Criticism in the Wilderness," *Critical Inquiry*, 1981, Vol: 8, s. 179-205.
- Tanır Züleyha, Amasya 23 Numaralı Şer'iyye Sicili, (H.1112-1113/M.1700-1702),(İnceleme -Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Tucker Judith, "Dowering Elite Pallestinian Women", *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, , 2009, Vol: 4, s. 241-245.
- Tuğluca Murat, "Balkan Tarihi Araştırmalarında Şikâyet Ahkâm Defterleri: 1 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri Örneğinde (1742-1743), *Balkan Tarihi Araştırmalarında Metodolojik Yaklaşımlar*, (Editör: Abidin Temizer), Libra Kitap, İstanbul 2014, s. 229-257.
- Vogel Ursula, "Mülkiyet Hakları ve Almanya ve İngiltere'de Kadının Statüsü", 19. Yüzyıl Avrupa'nda Burjuva Toplumu, (Editör: Kocka Jürgen/Mitchell Allan), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 237-263.
- Zachs Fruma /Bessat Yuval Ben, "Women's Visibility in Petitions From Greater Syria During the Late Ottoman Period", *International Journal of Middle East Studies*, 2015, Vol:47, s. 765-781.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", (Çeviren: Özdemir Burcu), *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002,C. 14, s. 15-27.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren: Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 241-250.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman Istanbul in the Late Seventeenth Century", *Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History*, (Edited by: Sonbol Amira el Azhary), Syracuse University Press, Syracuse 1996, s. 81-95.

TANZİMAT SONRASI OSMANLI KADIN HAREKETİ VE HUKUKİ TALEPLERİ

OTTOMAN WOMEN'S MOVEMENT AND LEGAL CLAIMS POST TANZİMAT ERA

Berna YÜRÜT*

Özet: Kadın hareketi yüzyıllardır bir özgürlük ve eşitlik mücadelesi olarak sürmektedir. Hak arayışının geçmişi oldukça eskilere dayanmakla birlikte Fransız İhtilalini hareketin ivmelendiği, ideolojik temellerinin oluşmaya başladığı bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Bu tarihten sonra Batı'da kadınlar toplumsal cinsiyet algısının dayattığı rollerden kurtulmak için etkin bir biçimde mücadele etmişlerdir. Sosyal, siyasi ve hukuki alanda haklarını elde edebilmek için verdikleri bu mücadele kadın hareketinin temelidir.

Hareketin Osmanlı Devleti'ne ulaşması da çok uzun sürmemiştir. Kadınların yaşadığı eşitsizlikler ve sadece eş ve anne olarak toplumda varlık kazanabilmeleri tüm kadınların ortak problemidir.

İslam-Osmanlı Hukukunda kadınlar sahip oldukları haklar bakımından Ortaçağ Avrupası ile kıyaslandığında oldukça iyi durumdadırlar. Ancak 18. yüzyılda Fransız İhtilali ile ortaya çıkan fikirler ve Sanayi Devriminin sonucunda yaşanan toplumsal dönüşümler Osmanlı Devleti'ne de yansımıştır. III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan modernleşme süreci Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilan edilmesiyle devam etmiş, Meşrutiyet döneminde hız kazanmıştır.

Osmanlı kadın hareketinin temelini toplumsal hayata katılma, eğitim ve çalışma hakkının elde edilmesi ve aile hukuku alanındaki sınırlamalar oluşturmuştur. Siyasi hakların elde edilme mücadelesi ise bu problemlerin ardından gelmiştir. Bu hakların elde edilmesinde Osmanlı kadın hareketinin en önemli araçları kadın dergileri ve dernekler olmuştur. Çıkarılan kadın dergilerindeki yazılar ile bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Kurulan kadın dernekleri ise özellikle kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılabilmesi için mücadele etmiştir. Bu araçlar içinde "Kadınlar Dünyası" dergisi ve "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" en etkili hareketi oluşturmuş ve birçok alanda çeşitli kazanımlar elde etmeyi başarmıştır.

Tebliğimiz çerçevesinde Cumhuriyet döneminde Türk kadınının kazandığı hakların başlangıç noktası olarak kabul edebileceğimiz Tanzimat sonrası dönem ele alınacaktır. Tanzimat'la birlikte kadınla-

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

rın yaşadığı problemler, hukuki talepleri ve elde ettikleri kazanımlar çalışmaya konu edilecektir. Bu bağlamda kadın dergilerinin ve derneklerin faaliyetleri, yapılan hukuki düzenlemeler konumuz açısından oldukça yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kadın Hareketi, Osmanlı Kadın Dergileri, Osmanlı Kadın Dernekleri, Kadın Hakları

Abstract: Women's movement is lasting for centuries as a freedom and equality struggle. Although the history of quest of the right is based on the old ages, it must be agreed that the French revolution accelerated and built the ideological bases of the women's movement. After this date, women of western world had been started to fight to become free from the roles which gender imposed. This struggle to get the rights on the social, political and judicial field is the base of the women movement.

The movement spread to Ottoman Empire in a very short time. Inequalities that women faced with, and being in existence only as mother and wife are the common problems for all women.

Women has more rights in the Islamic-Ottoman law comparing with the medieval Europe. However, in the 18th century, ideas that emerged with the French Revolution and social transformations in consequence of industrial revolution were reflected to the Ottoman Empire as well. Modernization period that started with III. Selim and II. Mahmut continued with the Tanzimat and Islahat Era, and it was accelerated in the Meşrutiyet period.

The basis of the Ottoman women's movement are composed by the restrictions in education, right to labor, participation in the social life, and family law. Struggle to get the political rights came after these problems. Acquisition of these political rights, women magazines and associations were the most important instruments of the Ottoman women's movement. It was tried to create a consciousness through the articles in the magazines. Also, the established women associations struggled for participation of women in work and education life. Among these instruments, "Kadınlar Dünyası Dergisi" magazine and "Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" association were the most effective ones and they succeed to get several acquisitions.

In our opinion, it should be discussed post Tanzimat era which we can assume for the starting point for women to gain the rights in republic era. The problems which women faced with, their judicial requests, and the acquisitions which they earned with Tanzimat will be the subject of this study. In this context, activities of women magazines and associations, and legal arrangements will be a guiding light for our subject.

Keywords: Ottoman Women's Movement, Ottoman Women Magazine, Ottoman Women Association, Women's Rights

Giriş

“Düşsel planda kadın son derece önemlidir; gerçek yaşamda ise tümüyle önemsiz. Şiiri bir baştan öbür başa kaplar; tarihte hiç görülmez. Kurmaca yazınında kralların ve fatihlerin yaşamlarına hükmeder; gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir. Kurmaca yazında en esin dolu sözler, en derin düşünceler onun dudaklarından dökülür; günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazamaz ve kocasının malıdır.” Virginia Woolf *“Kendine Ait Bir Oda”*¹ adlı eserinde kadınların yüzyıllardır yaşadığı trajediyi bu sözlerle ortaya koymaktadır. Woolf yine aynı eserinde *“Para kazanın, kendinize ait ayrı bir oda ve boş zaman yaratın. Ve yazın, erkekler ne der diye düşünmeden yazın!”* diyerek kadınlara seslenmiştir. Ancak kadınlar için kendi paralarını kazanmak ve daha birçok haklarını elde etmek pek kolay olmamıştır. En temel haklarını elde edebilmek için bile zorlu mücadeleler vermişlerdir. Bu mücadele kadın hareketi olarak ortaya çıkmış ve feminizm olarak kendini bulmuştur.

Kadın hareketi Batı kökenli bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ancak kadınların yaşadığı eşitsizlikler evrenseldir. Bu nedenle hareket tüm dünyada kendini göstermiştir. Aynı yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne baktığımızda toplumsal bir dönüşümün yaşanmaya başladığı görülmektedir. Gerek yaşanan dönüşümler, gerekse Batıdaki hemcinslerinin verdikleri mücadele Osmanlı kadınlarını da harekete geçirmiştir. Tanzimat dönemiyle beraber, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı kadınları taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır.

Çalışmamızın temel konusunu Osmanlı kadın hareketi oluşturmakla beraber, Avrupa'daki gelişmelerle mukayese edebilmek adına öncelikle hareketin Batıdaki seyrine kısaca değinmek gerekmektedir. Daha sonra Osmanlı kadın hareketinin kendine özgü niteliklerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için Osmanlı kadınlarının Tanzimat öncesindeki hukuki statüsü ele alınacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında Tanzimat sonrası Osmanlı kadın hareketinin gelişimi, kadınların değişen konumu ve talepleri incelenecektir.

¹ Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*, Çev. Suğra Öncü, İletişim Yayıncılık, Ankara, 2005.

I. Batıda Kadın Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kadın hareketinin izleri Rönesans dönemine kadar uzanmakla birlikte, hareket ilk olarak Fransız Devrimi ile ortaya çıkmış, 20. yüzyılda daha da güçlenmiştir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ve 19. yüzyılda ideolojisini oluşturan hareket, feminizm olarak kendini ifade etmiştir.² Fransız Devrimi sırasında erkeklerle beraber etkin biçimde devrimin içinde yer alan kadınlar, yayınlanan Fransız İnsan ve Vatanlık Hakları Bildirgesi'ndeki hakların aslında kendilerini kapsamadığını görmüşlerdir. Bu dönemden sonra kadınlar kendi haklarını kazanmak için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu mücadele eşitlik ve özgürlük mücadelesi olarak süregelmektedir. Feminizmin temel sorunu kadın-erkek eşitsizliği olmuştur. Kadınlar, toplumsal cinsiyet algılarıyla kendilerine yüklenen rollerden kurtulmak, sosyal, siyasi ve hukuki alanda erkeklerle eşit haklara ve fırsatlara sahip olmak için mücadele etmişlerdir.³

Feminizmin ortaya çıkması Avrupa tarihi boyunca kadına yapılan zulüm ve haksızlıkların sonucudur. Ataerkil düzen benimsendikten sonra kadınlar hukuki ve sosyal bir varlığa sahip olamamışlardır. Kadının miras, mülkiyet, boşanma hakkı ve istediği kişi ile evlenme hakkı olmamıştır.⁴ Ortaçağ Avrupa'sında kadınların durumu daha da zorlaşmıştır. Katolik bakış açısında kadın şeytanla eş değerdir, tüm kötülüklerin kaynağıdır. Katolik kilisesinin etkinliğini arttırmasından sonra çok sayıda kadın büyücülük ve cadılıkla suçlanarak yakılmıştır. Cadı oldukları iddialarıyla birçok kadının yakılması feminizme ilham kaynağı olmuş, çok sonraki yıllarda bile çalışmalara konu edilmiştir. Hatta cadılar feminizmin simgesi olmuşlardır.⁵

Feminizmin ortaya çıkmasında bir diğer etken de Aydınlanma dönemi felsefesi ve bu dönemin düşünürlerinin kadın-erkek eşitliğine pek sıcak bakmamaları ve ortaya çıkan doğal haklar doktrininin kadınlara yer vermemesidir. Akılcılık çağı olarak da adlandırılan bu dönemde Amerikan ve Fransız devrimlerinin fikirsel temellerini atan

² Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 55

³ Çakır, s. 56; Adnan Güriz, Feminizm Postmodernizm ve Hukuk, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 13; Emine Öztürk, Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21.

⁴ Öztürk, s. 24; Güriz, s. 16.

⁵ Güriz, s. 17; Öztürk, s. 31-33.

düşünürler kadınların devlet işlerine karışmasına, kadın-erkek eşitliğine ve kadın hürriyetine karşı çıkmışlardır. Kadınlar akıldan yoksundur ve erkek akılcı varlık olarak, akıl dayatma hakkına sahiptir. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca, öncesinde ve sonrasında, kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu varsayımı neredeyse evrenseldir.⁶

Aydınlanma çağı düşünürleri insan haklarının yalnızca erkekler için var olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşünürlere göre, kadın bir süs eşyası gibi eve aittir. Kadının hayatı tek boyutlu ve basittir. Erkek hayatı ise çok boyutlu ve bölünmüştür. Özel alan kamusal alan ayırımına dayanarak kadının kamusal alanla herhangi bir ilgisinin olmayacağı, kamusal alanın ve kamusal alana ait tüm hakların erkeğe ait olduğu fikri hâkimdir.⁷ Rousseau, Montesquieu ve Voltaire gibi devrimler çağına ilham veren düşünürler ve Robespierre gibi Fransız Devriminin önemli temsilcileri kadının biyolojik ve yetenek olarak erkekten zayıf olduğunu, kadının vazifesinin kocasına itaat etmek, ev işleri ile ilgilenmek ve çocuklarını büyütmeyle sınırlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kadınlar siyasetle ilgilenmemelidir.⁸ Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin fikir babalarından olan Locke kuramsal olarak doğal hakların tüm insanlar için olduğunu savunmaktadır. Ancak insan sözcüğü genel anlamda değil, tek ve özel bir tür olan erkekleri anlatmak için kullanılmıştır. Locke'a göre kamusal işlere katılma ve vatandaşlık için aranan özellik rasyonelliktir. Her erkek yeterince rasyoneldir. Kadınlar ise akıldan yoksundurlar ve doğal olarak kamusal hayata katılmaları uygun değildir. Doğal hakların sahibinin erkekler olduğunu ileri süren bu düşünce 20. yüzyıla kadar Amerikan hukukundaki yerini korumuştur.⁹ Bununla beraber aydınlanma çağının ünlü düşünürlerinden Condorcet "Ya insan ırkının hiçbir üyesinin hiçbir hakkı yoktur, ya da hepsi aynı haklara sahiptirler; dini, rengi ya da cinsiyeti ne olursa olsun bir başkasının haklarına karşı oy kullanan kişi, böylelikle kendi haklarını tehlikeye atar"¹⁰ diyerek kadın erkek eşitliğini savunmuştur.

⁶ Güriz, s. 43; Öztürk, s. 33; Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 25.

⁷ Güriz, s. 45; Öztürk, s. 38.

⁸ Güriz, s. 25-43.

⁹ Donovan, s. 27-28.

¹⁰ Marquis de Condorcet, "Sur L'admission des Femmes au droit de cite", 1790, Aktaran: Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.42.

Feminist harekette üçüncü etken Sanayi Devrimi'dir. Avrupa'da Sanayi Devrimi gerçekleşirken kadınlar da işçi olarak bu sürecin içinde yer almışlardır. Fabrikalarda çalışmış, üretime katılmışlardır. Ancak kadınlar erkeklere göre daha az ücretle ve daha elverişsiz şartlarda çalışmak zorunda kalmıştır. Bu yıllarda hemen her alandaki hak eşitsizliği kadınların üzerinde yoğun biçimde hissedilmektedir. Sanayi Devrimi ve kapitalizm de kadınlar için yeni sorunlar meydana getirmiştir. Sanayi Devrimi başta olmak üzere 19. yüzyılda yaşanan tarihsel dönüşümlerle işin kamusal alanı ile evin özel alanı hiç olmadığı kadar birbirinden ayrılmıştır.¹¹

Aydınlanma felsefesinin ve devrimler çağıının ikiyüzlülüğü karşısında kadınlar kendi hak arayışı mücadelesine başlamışlardır. İlk olarak erkeklerle aynı eğitim imkânlarına ve ailede daha iyi bir pozisyona kavuşma isteklerini, çalışma, kamu hizmetine girme ve siyasi haklara sahip olma talepleri takip etmiştir. 1792'de Mary Wollstonecraft Rousseau'nun düşüncelerine karşı feminist teorinin ilk önemli çalışmalarından olan 'Kadın Haklarının Savunusu' eserini tamamlamıştır. 1790'da Amerikalı Judith Sargent Murrey, 'Cinsiyetler Arasındaki Eşitlik Üzerine' adlı eserini yayınlamıştır. Fransız Devrimi sırasında erkeklerle yan yana mücadele eden kadınların devrim sonrasında toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmış, var olan kadın kulüpleri de kapatılmıştır. Devrim öncesi eski düzende sahip oldukları haklar bile ellerinden alınmıştır. Bunun üzerine 1791'de Anayasa'nın kabulünden önce tüm kadınlara eşit oy hakkı isteyen Olympe de Gouges Kadın Hakları Beyannamesini hazırlamıştır. 1793'te Gouges "Madem ki kadına giyotine çıkma hakkı veriliyor, öyleyse kürsüye çıkma hakkı da verilmelidir" iddiasını savunmuştur. Bunun üzerine oybirliği ile giyotine çıkma hakkını kazanmıştır!¹² Temel doğal haklar doktrinini kadınlara uyarlayan Gouges'dan sonraki girişim Amerika'da Elisabeth Cady Stanton tarafından hazırlanan ve Seneca Falls Kongresi sonucunda 1848'de New York'ta yayınlanan Duygular Bildirgesi'dir. Radikal bir belge olarak kabul edilen bildirge Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin metninin üzerine kelime kelime

¹¹ Öztürk, s. 40-41; Çakır, s. 57; Donovan, s. 25; Güriz, s. 45.

¹² Çakır, s. 56; Donovan, s. 21; Güriz, s. 27; Berktaş, s. 40; Gül Akyılmaz, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Göksu Ofset-Matbaa-Mücellithane, Konya, 2000, s. 3-4; Öztürk, s. 54-55.

oturtulmuştur. Duygular Bildirgesi'nde kadınlar kamusal işlere katılma hakkını da içeren ve o güne kadar reddedilen doğal haklarının ihlaline son verilmesi, oy kullanma hakkı, kamu hizmetlerine katılma hakkı ve bunu sağlayacak eğitim haklarını talep etmektedirler. Duygular Bildirgesi'nde on beş şikâyet sıralanmaktadır. Bunların başında oy verme hakkı ve yönetilenlerin kanunlara rıza gösterme hakkı gelmektedir. Daha sonraki şikâyetler ise evlilik sözleşmesinin adaletsizliği üzerinedir. Evlilik sözleşmesi ile kadının tüm varlığı sona ermekte, kadına ait olan her şey kocaya ait sayılmaktadır. Erkek kadının efendisi olmaktadır. Daha sonraki birkaç şikâyet ise, kadınların kazanç sağlayan işlerden dışlanması, üniversitelerin kadınlara kapalı olması, namus konusunda çifte standart uygulanması gibi toplumsal ön yargılar üzerinedir.¹³

19. yüzyıl Amerikan kadın hakları hareketinin liderlerinden olan Susan B. Anthony hakkında 1873 yılında kongre seçimlerinde oy kullanmak suretiyle yasaya itaatsizlik gerekçesiyle dava açılmıştır. Anthony'nin ünlü davasıyla bağlantılı olarak geliştirdiği iddialar oldukça önemlidir. Anthony suç işlemek bir yana, anayasa ile garanti altına alınan vatandaşlık hakkını kullanmış olduğunu iddia ederek Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasa'ya başvurmuştur. Ancak Yüksek Mahkeme Anthony'nin iddialarını kabul etmemiştir. Kadınlar Amerika'da 1920'de Anayasa'da yapılan Anthony Değişikliğinin onaylanması ile oy kullanma hakkını elde edebilmişlerdir.¹⁴

19. yüzyıl İngiltere'sine baktığımızda ise kadınlar bu yüzyılın ortalarında bile kocalarının veya babalarının mülkü kabul ediliyordu. 1882'ye kadar mülk edinme ve işletme hakları yoktu.¹⁵ Kadınlar evlendikleri zaman varlıkları sona eriyor, kocasının izni olmadan anlaşma yapamıyor, davada taraf olamıyordu. Bununla birlikte boşanma yasaktı ancak ayrılık belgesi alınabiliyordu. Bu süreçte de kocalar kadınların mülklerine el koyabiliyor, çocuklar da babaya ait kabul ediliyordu. 1854 yılında Barbara Leigh Smith'in evli kadınların durumunu eleştirmek için yazdığı makale büyük etki uyandırmış, 1856 yılında makale, altına 3000 imza atılmış bir dilekçe ile parlamentoya sunul-

¹³ Donovan, s. 31-32; Öztürk, s. 57-58.

¹⁴ Donovan, s. 53-54, 64; Öztürk, s. 67-68.

¹⁵ Berktaç, s. 44.

muştur. 1857 yılında Boşanma Kanununun çıkarılmasında bu kadınların aktiviteleri önemli rol oynamıştır. 1870 ve 1882 yıllarında çıkarılan Evli Kadınların Mal Edinme Yasaları da feministlerin uzun yıllar süren çabalarının ve İngiliz Parlamentosu'nda yaşanan büyük tartışmaların sonucudur.¹⁶ 1867 yılında ise John Stuart Mill kadınlara oy kullanma hakkı tanınması için İngiliz Parlamentosuna öneride bulunmuş ancak bu öneri reddedilmiştir. Mill'e göre kadınlar oy kullanma hakkına sahip olmalı, siyasi, hukuki ve sosyal bütün haklara kavuşmalıdır. Kadınların doğasının erkeklerden farklı olduğu fikri gerçekçi değildir. Mill eğer kadınların en başından beri erkeklerle eşit eğitim olanaklarına sahip olsalardı en az onlar kadar başarılı olacaklarını savunmuştur. Mill kadınların evlilikteki konumunu da tiranlık olarak nitelendirmektedir. Kadınların bağımlılık konumlarını sürdürmelerinin nedeni geleneksel rolün devamından öte erkeklerin onları orda tutma isteğidir. Mill'e göre İngiliz gelenekleri bir kadının kraliçe olmasını kabul etmekte ancak kadına parlamento üyesi olma hakkını tanımamaktadır.¹⁷ Mill'in kadın haklarını savunmasından sonra İngiltere'de süfrajat adı verilen hareket etkili olmaya başlamıştır. Mill'den önce İngiltere Başbakanı Disraeli de kadınlara oy hakkı verilmemesinin hiçbir haklı gerekçeye dayanmadığını ileri sürerek Mill'in görüşlerini desteklemiştir. Süfrajat hareketi kapsamında kadınlar oy hakkını elde etmek için sokak gösterileri düzenlemiş, sivil itaatsizlik yöntemlerini kullanmışlardır.¹⁸ Ancak İngiltere'de kadınların genel oy hakkını elde etmesi 1928'de gerçekleşebilmiştir.¹⁹

18. ve 19. yüzyılda Avrupa'daki örneklerini verdiğimiz kadın hareketi birinci dalga feminizm olarak nitelendirilen döneme aittir. Gerek konunun genişliği gerekse Osmanlı kadın hareketini incelerken karşılaştırma yapmamıza imkân vermesi bakımından Avrupa'daki gelişmeler hareketin ortaya çıkış süreci ve birinci dalga feminizmin örnekleri ile sınırlı tutulmuştur.

¹⁶ Filiz Barın Arkin, *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını, Etkileşim Yayınları*, İstanbul, 2011, s.93-99.

¹⁷ Güriz, s. 30-31; Donovan, s. 64.

¹⁸ Güriz, s. 45.

¹⁹ Berktaş, s. 43.

II. Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi

Batı'da kadınların hukuki statülerinde yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne yansımaması düşünülemezdi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan siyasi, hukuki, eğitim ve düşünsel alandaki gelişmelerle Osmanlı toplumu da dönüşüm geçirmeye başlamış, kuşkusuz Osmanlı kadını da bundan etkilenmiştir. Ancak Tanzimat sonrası kadın hareketini incelemeye başlamadan önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu döneme kadar olan süreçte Osmanlı kadınının konumuna kısaca değinmek gerekmektedir.

A. Tanzimat Öncesi Osmanlı Kadınının Hukuki Statüsü

Osmanlı hukukunda kadın hak ve fiil ehliyetine sahiptir. Hak ehliyeti ceninin sağ ve hür doğmasıyla kazanılır. Fiil ehliyetinin şartları ise, temyiz kudretine sahip olma, baliğ olma ve reşit olmadır. Hak ve fiil ehliyetinin kazanılmasında cinsiyetin bir önemi yoktur. Hak ve fiil ehliyetine sahip bir kadın, erkekler gibi her türlü hukuki işlemi yapabilir. Evlilik kurumu da Avrupa hukukunun aksine kadının ehliyeti üzerinde herhangi bir etki doğurmaz. Kadınların maddi varlıkları evlendiklerinde sona ermez veya kocalarının mülkiyetine geçmez. İslam-Osmanlı Hukukunda evlilikte mal ayrılığı rejimi kabul edilmiştir. Kadınlar mal varlıkları üzerinde kocalarının iznine ihtiyaç duymadan her türlü tasarrufta bulunabilirler. Hak ve fiil ehliyetine sahip olmanın sonucu olarak kadınlar davada taraf da olabilmişlerdir. Kendileri davalarını takip edebildiği gibi, istedikleri kişileri de davalarında vekil tayin edebilmişlerdir.²⁰

Teoride Osmanlı hukukunda kadının menkul veya gayrimenkul mülkiyeti üzerinde sınırlama olmamakla beraber uygulamaya bakıldığında kadınların malvarlıklarında gayrimenkullerin fazlaca yer almadığı görülmektedir.²¹ Çeşitli yollarla gayrimenkul edinen kadınların mülkiyet hakları da çokça saldırıya maruz kalmıştır. Kadınlar haklarını koruyabilmek için ciddi hukuki mücadeleler vermiştir.²²

²⁰ Akyılmaz, s. 57-60; Meral Altındal, Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 45; Halil Cin, Gül Akyılmaz, Türk Hukuk Tarihi, Sayram Yayınları, Konya, 2016, s. 289; Akman, s 84.

²¹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C.1, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 229.

²² Akyılmaz, Mülkiyet, s. 257.

Osmanlı Devleti'nde hiçbir ayırım yapılmaksızın herkesin devletten adalet talep etme hakkı olmuştur. Herkes şikâyetlerini bir dilekçe ile Divan-ı Hümayuna gönderebilmiştir. Kadınlar da önce şeriye mahkemelerine başvurmuş, buradan istedikleri sonucu alamazlarsa Divan-ı Hümayuna gitme haklarını kullanmışlardır. Örneğin 17. ve 18. yüzyılda Divan-ı Hümayuna gelen davalar çoğunlukla miras ve mülkiyet anlaşmazlıkları, boşanma ve mehir ve tefecilikle ilgilidir. Bu bakımdan 17. yüzyıl İstanbul kayıtlarına göre Osmanlı kadınları Avrupalı hemcinsleriyle kıyaslandığında sosyal ve ekonomik hayata daha fazla katılmıştır. Ayrıca tüm sınıflardan Osmanlı kadınları hakları ihlal edildiğinde, haklarını korumak için yasal mekanizmaların avantajlarını kullanmışlardır.²³

Osmanlı Devleti'nde aile hukuku alanında, dolayısıyla evlenme ve boşanma konusunda büyük oranda İslâm hukuku hükümleri uygulanmıştır. Evlenme ehliyetine sahip olan bir kadın kendi rızasıyla istediği kişi ile evlenebilir. Ancak nikâh akdi ile ilgili önemli bir mesele evlenme ehliyetine sahip olan kadının velisinin izni olmadan tek başına nikâh akdedip edemeyeceğidir. Osmanlı Devleti'nde 1544 yılına kadar erkek olsun, kadın olsun temyiz gücüne sahip ve ergenlik çağına gelmiş herkes velisinin rızası olmadan evlenebilmiştir. 1544 tarihinden itibaren ise buluşa ermiş olan kızların rızalarına ilaveten velilerin rızalarının alınması da şart koşulmuştur. Evlilikle ilgili diğer bir konu evliliğin şahsi hükümleridir. Evlilikte kadın ve erkeğin karşılıklı hak ve yükümlülükleri incelendiği zaman erkeğe üstünlük tanındığı görülmektedir. Kadın kocanın makul ve meşru isteklerini kabul etmeli ve ona itaat etmelidir. Koca müşterek ikametgâhı belirleme, kadının evden çıkışını ve eve ziyaretçi kabulünü de yasaklama hakkına sahiptir.²⁴

Evlilikle ilgili kadınların hukuki statüsünü etkileyen bir diğer konu çok eşlilik. İslam hukukuna göre bir erkek aynı anda dört kadınla evli olabilir. Ancak bu durum eşler arasında her konuda eşitliğin sağlanması şartına bağlanmıştır. Aslında İslam hukukunda önerilen

²³ Fariba Zarinebaf-Shahr, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman İstanbul Late Seventeenth Century", *Women, the Family, and Divorce Law in Islamic History*, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y., 1996, s.86-94.

²⁴ Akyılmaz, s. 37-38; Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devletinde Eşitlik Kavramının Gelişimi*, Yayınlanmamış Profesörlük Eseri, Konya, 2000, s. 101.

tek eşlilik olmakla birlikte, çok eşliliğe de icazet verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde yapılan birçok araştırmada çok eşliliğin yaygın olmadığı görülmüştür. Daha çok yönetici sınıf ve zengin kesimde görülen çok eşlilik oldukça sınırlıdır.²⁵

Osmanlı hukukunda kadının durumunu etkileyen başka bir mesele de boşanmadır. İslam-Osmanlı hukukunda "talak" olarak ifade edilen boşanma erkeğin tek taraflı iradesi ile evlilik birliğini sonlandırmasıdır. Bunun dışında İslam-Osmanlı hukukunda anlaşmalı boşanma olarak ifade edebileceğimiz muhalaa yolu ile boşanma, kadına boşanma yetkisinin devredildiği tefviz-i talak ve adli boşanma olarak tefrik metotları karşımıza çıkmaktadır. Ancak boşanmada en çok karşılaşılan metot erkeğin tek taraflı irade beyanı ile karısını boşamasıdır. Bu durumun hukuki eşliğe aykırı bir uygulama olduğunu kabul etmek gerekir.²⁶

Kadınların hukuki statüsüne ilişkin İslam-Osmanlı hukukunda çok tartışılan meseleler arasında miras hakkı ve şahitlik de yer almaktadır. Osmanlı hukukunda mülk malların intikalinde feraiz kuralları aynen uygulanmıştır. Kuru mülkiyeti devlete ait olan miri arazi ile icareteynli ve mukataalı vakıflarda ise örfi intikal kuralları geçerli olmuştur. Kur'an kadına birçok durumda miras hakkı tanımıştır. Ancak üç durumda kadına erkeğin yarısı kadar miras payı vermiştir. Bunlardan birincisi karı-kocanın durumudur. Diğer ikisi ise kadının aynı ana-babanın çocuğu olarak erkek kardeşleriyle birlikte mirasçı olmasıdır. Aslında kadının mirastan yarım pay alması durumu sınırlıdır. Bununla birlikte bu paylaşımın günümüzdeki "kanun önünde eşitlik" ilkesiyle bağdaşmadığı da bir gerçektir.²⁷ Örfi intikalde ise 1847 yılına kadar murisin kadın ya da erkek oluşu miri arazinin paylaşım biçimini değiştirmiştir. 1847 yılında çıkarılan tebliğde ise kadın ve erkek murisin miri arazisinin intikalinde erkek ve kız evlât arasında eşitlik sağlanmıştır. Bundan sonra çıkarılan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, 1867 tarihli Tevsi-i İntikal Nizamnamesi ve 1912 tarihli Emval-i Gayr-ı Menkulenin İntikalât-ı Hakkındaki Kanun-u Muvakkat' de erkek ve kız çocuklar arasındaki eşitlik ilkesi korunmuştur. Hatta bu düzenle-

²⁵ Akyılmaz, Kadın, s. 33-35; Altındal, s. 56.

²⁶ Akyılmaz, Kadın, s. 41-50.

²⁷ Akyılmaz, Eşitlik, s. 116-117.

melerde daha alt derecelerdeki kadın ve erkekler arasında da eşitlik ilkesi benimsenmiştir.²⁸

Kur'an'da iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulduğuna dair gerekçe olarak gösterilen ayet esasen borçlanma akdine ilişkindir. Bu nedenle düzenlemenin tüm hukuki meselelerdeki şahitliklerde "iki kadın eşittir bir erkek" şeklinde genelleştirilmesi mümkün değildir. İslâm hukukunun ilk kaynağı olan Kur'an'da mali konular dışında kadının şahitliği ile ilgili bir kısıtlama olmamakla birlikte İslam hukukçuları konuyu daha farklı yorumlamışlardır.²⁹

Osmanlı hukukunda kadının hukuki statüsüne ilişkin verdiğimiz örneklerle bakıldığında kadın-erkek eşitliğine aykırı birçok uygulamanın varlığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Osmanlı kadını dönemin Avrupa kadınları ile kıyaslandığında hukuki olarak oldukça iyi konumdadır. Hukuki statüsünün yanında Osmanlı kadınının toplumsal hayattaki konumuna da kısaca değinmek gerekmektedir. Çünkü Tanzimat sonrası dönemde kadınların en çok sorguladığı konulardan biri de toplumsal hayattaki konumlarıdır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Osmanlı kadını Türk örf ve adetleri ve İslam hukuku kuralları çerçevesinde normal yaşantısına devam etmiştir. Kadın ve erkeği ayıran harem ve selamlık uygulaması henüz ortaya çıkmamıştır. Osmanlı kadını sosyal ve ekonomik hayatın içinde yer almıştır. Ancak zamanla, özellikle şehirlerde yaşayan kadınlar ile erkekler arasında sınırlar çizilmiş, kadınlar sosyal ve ekonomik hayattan çekilmeye başlamışlardır. Kadın ve erkeklerin kullanacakları taşıtlar, mesire yerleri ayrılmıştır. Kadınların sokağa tek başına çıkmaları yasaklanmıştır. Hatta sokağa çıkmalarının tamamen yasaklandığı veya belirli günlerle sınırlandırıldığı dönemler olmuştur. Bu kısıtlamalar çoğunlukla şehirde yaşayan kadınları etkilemiş, kırsal kesimdeki kadınlar eski hayatlarını sürdürmüştür.³⁰

²⁸ Akyılmaz, Eşitlik, s. 118.

²⁹ Akyılmaz, Eşitlik, s. 119.

³⁰ Gül Akyılmaz, "Cumhuriyetten Önce Türk Kadını", *Yeni Forum Aylık Siyaset-İktisat-Kültür Dergisi*, C. 13, S. 272, Ocak, 1992, s.64; Gülnihal Bozkurt, "Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu", Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1996, s. 158; Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 6.

Osmanlı Devleti'nde bu sınırlamaların yanında her dönemde kadınların kıyafetlerine de karışılmıştır. Aslında Fatih dönemine kadar kadınların yüzü kapalı değildir. Bu tarihten sonra kadınlar eski geleneklerinden kopmuştur. III. Selim, II. Mahmut gibi ilerici padişahlar bile kadınların kıyafetlerini düzenleyen fermanlar yayınlamıştır. Tanzimat'tan sonra da kadınların kıyafetleri fermanlara konu olmaya devam etmiştir.³¹

B. Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi

III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan modernleşme süreci Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yayınlanması ile devam etmiş, II. Meşrutiyet döneminde belirginleşmiştir. Bu durum Osmanlı kadınının konumuna da yansımıştır. Özellikle Meşrutiyet döneminde kadınlar, bu dönüşümlere paralel olarak statülerinde değişiklik yapılması yönünde taleplerini gündeme getirmeye başlamıştır. Kadınlar taleplerinin gerçekleştirilmesi için çok sayıda dernek kurmuş, konferanslar düzenlemiş ve dergiler çıkarmışlardır. Artık bu dönemde Osmanlı kadınının sesi yükselmiş ve hak arayışı mücadelesi başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile yeni bir döneme geçilmiştir. Tanzimat Fermanı'nda kadınlara dair özel düzenlemeler yoktur. Ancak dönemin getirdiği yenilikler ve gelişmeler dolaylı olarak Osmanlı kadınını da etkilemiştir. Kadınlar toplumsal hayatta daha görünür olmaya başlamış ve kendi konumlarını sorgulamışlardır.³²

Meşrutiyet döneminde oluşan eşitlik ve özgürlük ortamına, eşitlik ve özgürlük iddialarının kanunlara yansımına rağmen, kadınlar bu değişimin kendilerini kapsamadığını fark etmişlerdir. Tıpkı Avrupa'daki hemcinslerinin yaşadığı hayal kırıklığında olduğu gibi örgütlenmeye başlamışlardır. Kadınlar artık ortak bilinç oluşturmaya, eş ve anne rolleriyle sınırlı toplumsal konumlarından kurtulmaya çalışmaktadırlar. Eğitim, çalışma, eşit yurttaşlık ve oy hakkı ve evlilikle ilgili taleplerini yüksek sesle dile getirmektedirler.³³

³¹ Altındal, s. 49; Akyılmaz, *Türk Kadını*, s. 64.

³² Akyılmaz, *Kadın*, s. 81; Altındal, s. 181.

³³ Çakır, s. 406; Hazırlayan: Hülya Osmanağaoğlu, *Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015, s.26-27.

Osmanlı kadın hareketinin seyrinin ve taleplerinin Avrupa'daki birinci dalga feminist hareket ile örtüştüğü görülmektedir. Her toplumda olduğu gibi, Osmanlı kadın hareketinin kendine özgü özellikleri olsa da, Avrupa'daki feminist hareket ile eş zamanlı olarak ilerlemiştir.³⁴

Osmanlı kadınları dergi ve gazeteler çıkartarak, çeşitli toplantılar düzenleyerek ve dernekler kurarak kendi kamusal alanlarını yaratmaya başlamıştır. Kadın dergileri ile kendilerini birey olarak ifade etmiş, sorunlarını dile getirmişlerdir. Kurdukları dernekler ise örgütlenmelerini ve sorunlarının çözümünü hayata geçirmelerini sağlamıştır. Hareketin yaşandığı dönemin şartlarında yaratılan yeni kadın imajının çeşitli yollarla kamuoyuna sunulması hareketin eylemci özelliğini göstermektedir.³⁵ Bu bağlamda Tanzimat sonrası kadın hareketi çıkarılan kadın dergileri ve kurulan kadın derneklerinden örnekler üzerinden incelenecektir.

Tanzimat sonrası dönemde çıkarılan dergilerin bazıları erkekler tarafından yayınlanmıştır. Bununla birlikte tamamen kadınların çıkardığı dergilerin sayısı da oldukça fazladır. Dönemin kadınlarının durumunu ve taleplerini ne kadar cesur bir dille ifade ettiklerini göstermek açısından dergilerdeki yazılar dikkate değerdir.

1868 yılında çıkarılan Terakki gazetesi kadınlar lehine yayın yapan bir gazetedir. Kadın hakları ve seçimden söz eden ilk gazete budur. Kimliklerini açıklamasa da kadın mektuplarına yer vermiştir. Bu mektuplarda kadınlar kendi sorunlarını dile getirmiştir. Mektuplardan birinde vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelerinin nedeni sorulmuştur.³⁶ 1869 yılında ilk kadın dergisi olarak nitelendirilebilecek Terakki-i Muhadderat çıkarılmıştır. Dergide dönemi ve kadının konumunu eleştiren çok sayıda mektup yer almıştır. Rabia imzalı mektupta kadın yeniden tanımlanmış, hâkim söylem eleştirilmiştir: “Şurasını iyi bilmek gerekir ki ne erkekler kadınlara hizmetkâr, ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için *yaratılmıştır...*

³⁴ Berktaş, s. 90; Çakır, s. 406; Osmanağaoğlu, s. 27.

³⁵ Berktaş, s. 95; Çakır, s. 406-407.

³⁶ Akyılmaz, Kadın, s. 90; Çakır, s. 60; Şefika Kurnaz, Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2015, s. 85-86.

*El ve ayak, göz, akıl gibi vasıtalarda bizim erkeklerden ne farkımız vardır? Biz de insan değil miyiz? Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalmamıza sebep olmuştur? Bunu hiçbir sağduyu kabul etmez...*³⁷ 1886 yılında yayın hayatına başlayan Şükûfezar dergisi yalnızca kadınların çıkardığı, sahibi kadın olan ilk kadın dergisidir. Derginin yayın amacı kadınların varlığını kamuoyuna duyurmaktır. İlk sayısında bu amaç şöyle ifade edilmiştir: *“Biz saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin hande-i istihzasına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek şâhreh-i sa’y ü amelde mümkün olduğu kadar pâyendâz-ı sebât olacağız.”*³⁸

Bu yıllarda birçok dergi ve gazete yayınlanmaya devam etmiştir. Bunların içinde başyazarı ve yazı kadrosunun çoğu kadın olan “Hanımlara Mahsus Gazete” 1895’te yayın hayatına başlamış, 1908’e kadar 13 yıl devam etmiş en uzun süreli kadın dergisidir. Dergi kadının, iyi anne, iyi eş rolünü reddetmemekle birlikte, konumunu sorgulamış erkeklerle kıyaslamıştır. Bunun ilk örneğini Fatma Aliye vermiştir: *“Temeddün eden milletlerin ulûm ü fînûnda evvela erkekleri terakki eyledikleri ve kadınların onlara peyrev oldukları görülüyor. Erkekler o hazineye girdiklerinin ibtidâsında kendilerini takib eden kadınları kıskanıp o hazinenin cevherlerini onlardan sakınmak istiyorlar. Güya ki hakk-ı takaddümü hod-kamlıkla bir hakk-ı tasarruf ve temellük yerine koymak istiyorlar. Bu hep böyle olmuş böyle gelmiş şeylerdendir. Ama böyle olmuş dememiz böyle yapmışlardır demektir. Yoksa bu ilm u fazlın sahibi olan cenab-ı feyyaz-ı mutlak hazretleri onu kullananların erkeğine dişisine hep birden ihsan buyurmuş olduğundan bunu kadınlardan diriğe erkeklerin iktidarı erişebilir mi?”* Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası dergisi yayınlanana kadar, yayın kadrosunun hemen hepsinin kadınlardan oluştuğu tek gazetedir.³⁹

Hanımlara Mahsus Gazete’nin yayın hayatının sona ermesinden sonra II. Meşrutiyet’e kadar dikkat çeken bir dergi olmamıştır. II. Meşrutiyetle birlikte kadın dergilerinin sayısında bir patlama yaşanmıştır. Demet, Mehasin, Kadın, İnci, Diyane, Süs, Kadınlık, Erkekler Âlemi, Siyanet, Seyyale, Kadınlar Âlemi, Hanımlar Âlemi ve Kadın-

³⁷ Çakır, s. 62; Kurnaz, s. 86; Altındal, s. 182.

³⁸ Çakır, s. 65; Aynur Demirdirek, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 15; Kurnaz, s. 87; Altındal, s. 183.

³⁹ Demirdirek, s. 21; Çakır, s. 69; Akyılmaz, Kadın, 90-91; Altındal, s. 184

lar Dünyası gibi çok sayıda dergi yayınlanmıştır. Bu dergilerin içinde Kadınlar Dünyası dergisi oldukça radikal görüşlere sahiptir. Dergi, 1913'te kurulan feminist nitelikteki Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin yayın organıdır.⁴⁰ Kadınlar Dünyası dergisinden örnekler vermeden önce Demet dergisinde kadınlara yönelik saldırılara isyan eden bir yazıdan bahsetmek gerekmektedir. Meşrutiyetin ilanından sonra Şehzade Camii ve Beyazıt'ta kadınlara yönelik saldırılar olmuş ve "Esef ü Hayret" başlıklı yazıda kadınlar şöyle isyan etmiştir: "...Birtakım kalpsizlerin bu gibi harekât-ı tecavüzkârâneleri zavallı hanımlarımıza ne kadar tesir ediyor. Senelerce mahzun, evlerin köşelerinde kapalı kalan mevcudiyetleri hala mahpus mu kalacak? Müslüman kadınlarını sokağa çıkarmaktan men eden şer'i ve nizami hiçbir mecburiyyet yokken dinin siper-i ulviyyeti arkasına gizlenerek örfi hükümlerle herkesin ortasında iffet-i nisviyyeyi tahkir edenler cezasız mı kalacaklar? Artık buna sükût etmeyecekler, onlar da kalemleriyle müdafaa-i nefis edecekler."⁴¹ Bu yazı hem o zamana kadar Osmanlı kadınlarının toplumsal hayattan koparılmalarından şikâyet etmesi, hem de İslam dini kullanılarak yapılan saldırıları eleştirmesi bakımından dikkate değerdir.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan kadın dergileri içinde en dikkat çeken "Kadınlar Dünyası" dergisidir. Dönemin koşullarında oldukça radikal söyleme sahip olan dergide bugün için bile oldukça cesur yazılar yayınlanmıştır. Dergi, kadınların hak mücadelesinde bir araç olarak ele alınmış, kadınlar toplumdaki ve erkeklerin gözündeki kimliklerini sorgulamıştır. Dergide, kadın-erkek eşitsizliği üzerinde durulmuş, kadınlara yükseköğrenim hakkı verilmesi, kıyafetlerinin değiştirilmesi, kadının evin dışına çıkarak eş ve anne rollerinden kurtulması gibi birçok somut talepler yer almıştır. Bununla birlikte evlilikteki eşitsizlikler, çok eşlilik, evlenmede görücü usulü, erkeklerin kadınlar üzerindeki ezici tavırları gibi birçok konuda dönemin zihniyetini eleştiren yazılar yayınlamışlardır. Kadınlar Dünyası dergisi feminizmi hareketlerini tanımlayıcı bir kelime olarak kullanmıştır. Dergiye ayrıcalıklı konuma getiren özellik ise kadın hakları mücadelesini başlatması, kadın hareketinin oluşmasına zemin hazırlamasıdır.⁴²

⁴⁰ Demirdirek, s. 27; Akyılmaz, Kadın, s. 91; Çakır, s. 80.

⁴¹ Demirdirek, s.31; Tülay Keskin, "Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 296; Altındal, s. 184.

⁴² Akyılmaz, Kadın, s. 91-92; Çakır, s. 81,145; Demirdirek, s. 49.

Kadınlar Dünyası tamamen kadın yazarlardan oluşan bir dergidir. Henüz ilk sayısında “Mukaddime” başlıklı yazıda hak arayışı sürecinde kadınların erkeklere ihtiyacı olmadığını belirterek erkeklerin kadına bakış açısını şöyle eleştirmiştir “... Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus âdat ve âdabımız vardır. Onu erkek muharrirler bir kadının anlayabileceği ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bırakınlar, hayallerine baziçe buyurmasınlar! Biz kadınlar hukukumuzu kendimiz bizzat kendi içtihatımızla müdafaa edebiliriz... Biz zavallı kadınlar, erkekler nazarında daima bir meyve, bir meta halindeyiz. Amelimiz, hakk-ı hayatımız tahdit edilmiştir. Hem de hiçbir zaman tam manasıyla erkeklere enis-i can, refik-i ömr, şerik-i hayat olamadık...”⁴³ Başka bir yazıda erkeklerin ikiyüzlü bakış açısı eleştirilmiş, görüldükleri kadar hürriyet yanlısı olmadığından söz edilmiştir. Hak ve hürriyetlerini elde edebilmek için asırlarca uğraştıklarından ancak bu hak ve hürriyetleri yalnızca kendileri için istediklerinden bahsedilmektedir: “...Erkekler on beşinci asrı müteakip hürriyetlerini gasbeden müessesata karşı isyana başladılar. İbtida papazlardan hürriyetlerini almak için asırlarca uğraştılar... Azim inkılaplarla hürriyetlerini ilan ettiler. Yalnız bu esnada hürriyetleri temin edilmemiş bir kitle, bir kitle-i muazzama kaldı. O da biz zavallı kadınlar... Evet, erkekler zahiren bu kadar hürriyet-perver görüldükleri halde hakikatte birer küçük müstebitten başka bir şey değillerdir. Hürriyet, hürriyet sadalarıyla koca kıtalar kanlara boğdukları esnada bile kendilerinden daha büyük, daha mühim olan âlem-i nisvanı gözleri görmedi. Onlara hukuk-ı siyasiye değil, hukuk-ı insaniye bile bahşetmekten çekindiler. İçlerinde hukukumuzu müdafaa etmek arzu edenlere bile feminist diye tahkir ve tezyif etmeye başladılar...”⁴⁴ Dergide kadınlar erkeklerin gözünden tanımlanmalarını eleştiren birçok yazı yazmıştır. Yazılarda oldukça dikkat çekici ifadeler yer almıştır: “Kadın bizde sırf, bir alet-i zevk-i ricaldir.” “Türk erkeklerinin felsefesince, kadınlar dünyaya erkeklerin rahatını temin için gelmiştir... Kadınlığın hayat hakkı yoktur... Erkeklerin esiridirler.”⁴⁵

Kadınlar Dünyası’nda kadınların taleplerini dile getiren çok sayıda yazı yazılmıştır. Kadınlar taleplerini devlete de iletmişlerdir. Hatta zaman zaman ısrarcı olarak istediklerini elde etmeyi başarmışlardır. İlk dönemlerde siyasi hak talebinde bulunmamışlardır. Ancak bu du-

⁴³ Osmanağaoğlu, s. 59.

⁴⁴ Osmanağaoğlu, s. 61-62.

⁴⁵ Çakır, s. 168.

rum geçicidir. Öncelikle kadının toplumsal ve hukuki konumunun iyileştirilmesi gerekmektedir. Siyasi haklarını kullanabilecek seviyeye geldiklerinde ise seçme ve seçilme hakkından bahsetmeye başlamışlardır.

Tanzimat sonrası dönemde kadınların örgütlü hale gelmesini sağlayan dernekler kurulmuştur. Bu örgütlenmeye dernek düzeyinde olmasa da, katkı sağlayan konferanslar da düzenlenmiştir. Kadınlar haklarını istemek ve kendilerini ifade etmek için bir araya gelmişlerdir. Bu konferansların içinde oldukça dikkate değer olan Beyaz Konferanslardır. II. Meşrutiyet'ten sonra başlayan ve on kez toplandığı düşünülen konferanslar, katılanların beyaz başörtüsü takmaları ve salon duvarlarının beyaz olması nedeniyle bu adla anılmaktadır. Konferanslar üst düzey bir bürokrat ya da paşanın kızı olduğu tahmin edilen, kimliği tespit edilemeyen P.B.'nin yaşadığı konakta düzenlenmiş ve P.B imzasıyla "Kadın" dergisinde yayınlanmıştır. Oldukça radikal söylemleri olan Fatma Nesibe Hanım'ın verdiği konferanslar büyük ilgi görmüştür. Kadın dergisinde yayınlanan "Beyaz Konferans" başlıklı yazının bazı bölümleri Fatma Nesibe Hanım'ın fikirlerine örnektir: *"Ah şu zaif kollarımda kuvvet olsaydı, hilkat bana da bir demir pençe, sert bir kalb verseydi, yapacağım ilk iş, birçok erkeğin kafasını paralamak olacaktı! Fakat manen? Bunu kabul edemeyiz hanımlar! İçinizde saçlarının uzunluğuna rağmen, en akılsız ben olduğum halde... Her asrı tedkik ediniz; erkekler hep fena, meş'um hatalarla tesis etdikleri avâkıbı işhâd ediyorum, herhalde onların yüzde doksan dokuzundan akıllıyım... Bugün kadın nedir? Erkeklerin kadınlara karşı meşhur-ı âlem olan nezâketlerine rağmen sorarım, bir 'alet-i zevk', bir 'çocuk makinesi', 'tatlı bir et'den başka birşey mi? Keşke! Hayır, bu da değil hanımlar! Hiçbir ifrata, hiçbir garaza tâbi olmayarak söylüyorum, keşke böyle olsaydı; bari bu namla bir mevki-i hüürmet ve ehemmiyet kazansaydık!"* Yazıda bunlar gibi çarpıcı birçok ifade bulunmaktadır.⁴⁶

Osmanlı Devleti'nde bu gelişmeler yaşanırken dünya kadını da örgütlenmeye ve mücadelesine devam etmektedir. Hatta Osmanlı kadınları da uluslararası boyutta örgütlenmeye başlamışlardır. 1900 yılında Paris'te üç tane uluslararası kadın kongresi düzenlenmiş, 1904 yılında ise Berlin'de Uluslararası Kadın Konseyi'nin⁴⁷ beş yılda bir

⁴⁶ Çakır, s. 118-125.

⁴⁷ Birleşmiş Milletler'de danışma statüsündeki bir organizasyondur. Milletler Cemi-

düzenlediği kongrelerin üçüncüsü toplanmıştır. Bu iki kongrenin Osmanlı kadınları açısından önemi, iki Türk kadınının uluslararası alanda Osmanlı kadınlarının durumu ile ilgili konuşma yapmış olmasıdır. İlk kez 1900 yılında Paris'te Selma Rıza, 1904'te Berlin'de Hayriye bin Ayad konuşmuştur. İkisi de Osmanlı kadınının durumunu anlatmış, İslam Hukukunun kendilerine tanıdığı hakların dahi verilmediğini ifade ederek bundan hükümetleri ve erkekleri sorumlu tutmuştur. Selma Rıza konuşmasında hükümeti eleştirmiştir; *“Halkı cehalet ve fanatizm içinde tutan bugünkü hükümet, halkı daha iyi sömürebilmek için, kadının özgürleşmesinin dine aykırı olduğu inancını yaymıştır. Ve ilerlemeye tutkun olan Müslüman kadınının tüm çabaları İslam'ın kendisine verdiği hakları tekrar elde etmeye yöneliktir. Kur'an yasalarını uygulamak zorunda olan Osmanlı hükümeti, bu hakları görmezden gelirse, İslam'ın temel ilkesini yadsımış olur.”* Hayriye Hanım ise daha sert bir üslupla hükümeti eleştirmektedir: *“Gerçek manasıyla İslam kadınlara en talepkâr Avrupalı kadını bile tatmin edebilecek haklar ve ayrıcalıklar sunar. Fakat hükümet, kadının erkek üzerinde ilerlemeci manada rahatsız edici bir etki ortaya koyabileceğine dair korkusu gibi aslında basit bir sebepten dolayı, ahmakça bir cehaletle ürettiği zorbaca koşullarda kadını körelmeye zorlar.”*⁴⁸ Her iki konuşma da, Osmanlı Devleti'nde İslam hukukunun kadınlara tanıdığı hakların dahi verilmediğine dikkat çekmektedir. Yapılan bazı düzenlemelerin meşruiyetinin sağlanması için İslam hukukuna uygunmuş gibi gösterilmesi eleştirilmektedir. Bu konuşmalar Osmanlı'da kadınlarla ilgili yapılan kısıtlayıcı düzenlemelerin İslam hukukuna uygunluğunun sorgulanması bakımından önem taşımaktadır.

Tanzimat sonrası başlayan değişim sürecinin özellikle de Meşrutiyet'ten sonra belirginleşen özelliği kadınların toplumsal hayatta daha görünür olmaları ve örgütlenmeye başlamalarıdır. Örgütlenmeleri dernekler aracılığı ile olmuştur. Kurulan dernekler kadın hareketinin yaygınlaşmasına da katkı sağlamıştır. Kadınlar ilk olarak yardım dernekleri kurarak örgütlenmiştir. Daha sonra kadınların eğitilerek meslek kazanması amacına yönelik, kültürel amaçlı, ülke so-

yeti ile de çalışmıştır. Uluslararası alanda çalışan ilk kadın hakları organizasyonudur. Kadın hakları üzerinde ve cinsiyet temelli sosyal adaletsizliğe karşı çalışmaktadır. <http://www.icw-cif.com/01/03.php>, Erişim Tarihi: 06.03.2017.

⁴⁸ Adil Baktaya, Bir Osmanlı Kadınının Feminizm Macerası ve Hamidiye Modernleşmesi, H2O Kitap, İstanbul, 2016, s. 125-137.

runları ve vatan savunması için dernekler kurulmuştur. Hatta İttihat ve Terakki Partisi'nin kurduğu kadın dernekleri de vardır. Feminist amaçları olan tek dernek ise Kadınlar Dünyası dergisinin de yayın organı olduğu Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetidir.⁴⁹

Kurulan derneklerden özellikle kadın hakları bakımından ilgi çekici birkaçından ve faaliyetlerinden bahsetmek gerekmektedir. 1908 yılında Halide Edip ve arkadaşları tarafından "Teal-i Nisvan Cemiyeti" kurulmuştur. Derneğe üye olmak için İngilizce derslerine devam etmek şart koşulmuştur. Derneğin amacı kadınların eğitim ve kültür seviyesini yükseltmek, fikri açıdan geliştirmektir. Derneğin üyelerinde olan Nezihe Muhiddin: "Bu kadın cemiyeti birçok işi yapmaktan ziyade, hanımlar arasında içtimai bir hayat tesisine matuf" diyerek aslında ortak bir bilinç, örgütlülük yaratmayı hedeflediklerini de ifade etmiştir. Dernek amaçlarını gerçekleştirmek için konferanslar düzenlemiş, çeviriler yapmış, İngilizce kursu açmış, çeşitli dersler vermiştir. Dernek İngiltere'deki kadın hareketini de yakından takip etmiştir. Dernek çalışmalarını kapsamında Halide Edip konferanslar vermiştir. Bu konferanslarda ilk kez kadın ve erkek aydınlar aynı salonda bir araya getirilmiştir.⁵⁰

Kadınların eğitilerek meslek hayatına kazandırılması amacını taşıyan "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvan" 1908 yılında Selanik'te kurulmuştur. Dernek kadınların eğitimini temel amaç edinmiş, bu kapsamda okullar açmış, kız okullarındaki eksiklikleri gidermeyi hedeflemiştir. Yetim ve yoksul kız öğrencilere yardımı dernek programına almıştır.⁵¹

Eğitim sorunuyla ilgilenen derneklerin yanında, kadınlara meslek öğreten, dikimevleri ve fabrikalar açan dernekler de kurulmuştur. Bu sayede kadınların geçim sorunu çözülmüş olacaktır. Kadınlara istihdam alanı sağlamayı hedef alan dernekleri sadece kadınlar kurmamıştır. Enver Paşa'nın önderliğinde 1916 yılında "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" kurulmuştur. Derneğin amacı "kadınları yapabilecekleri işlere yöneltmek, namuslarıyla yaşamlarını sürdürebilecek şekilde, gelir elde etmeye alıştırmak ve himaye etmek" olarak belirlenmiştir. Ayrıca dernek harpten sonra ahlaki bozuklukları önlemek için çalışanların evlenmelerine yardım edecektir. Dernek sadece kadınların çalıştığı, ço-

⁴⁹ Kurnaz, s.155; Çakır, s. 87-107; Akyılmaz, Kadın, s. 87.

⁵⁰ Kurnaz, s. 156-157; Çakır, s. 97-99; Akyılmaz, Kadın, s. 87.

⁵¹ Çakır, s. 90-91.

rap, fanila örücülüğü, elbise, dantel ve beyaz iş gibi kollarda fabrikalar açmıştır.⁵² Derneğin yönetiminde ve üyeleri arasında hiç kadın yoktur. Bu durum kadın dergilerince eleştirilmiştir. Kadınlar Dünyası dergisi bir sayısında derneğin çalışmalarını takdir etmekle birlikte, idaresinde kadınlara yer verilmemesini bir hak ihlali olarak nitelendirmiştir. Bir başka sayısında ise kadınlığa ait bir meselede idarede yer almak kadınların hakkıdır diyerek eleştirilerini tekrar etmişlerdir.⁵³

II. Meşrutiyet döneminde kadın dernekleri arasında feminist olarak tanımlanabilecek en radikal dernek Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetidir. Bu dönemde gerçekleştirdiği faaliyetlerle kadın dernekleri arasında sesini en çok duyurana olmuştur. Dernek, Kadınlar Dünyası dergisi aracılığıyla kuruluşunu duyurarak harekete destek veren kadınların sözcülüğünü üstlenmiştir. Bilinçlendirme ve yol gösterme işlevleri ile Osmanlı kadınının harekete geçmesini sağlamıştır.⁵⁴ “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Faaliyette” başlıklı yazıda derneğin üye kabulüne başladığı, üyelik koşulları ve amaçları yer almıştır. Kadınların dış kıyafetlerinin ıslahı, çalışma hayatının ıslah edilerek kadınların sefaletinin azaltılması ve eğitimin genelleştirilerek kadınların kültür seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.⁵⁵ Derneğin programında kadının toplumsal yaşamla bütünleştirilmesi, çalışma hayatına katılması vurgulanmıştır. Kuruluş aşamasında siyasi hak talebi programda yer almamıştır. Ancak 1921 yılında bu talep de dernek programına girecektir.⁵⁶ Dernek, kadın-erkek eşitsizliğine karşı mücadele başlatmış, kadının durumunun düzeltilmesi için toplumsal inkılap yapmanın vakti geldiğini belirtmiştir. Boşanma hakkının kadına tanınması, çok eşliliğin önlenmesi, görücü usulünün kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Dernek, geçim kaynağından yoksun kadınlar için iş evleri açmayı önermiş ve örnek olarak bir terzi evi açarak, dışarıya siparişe iş yapılmasını sağlamıştır. Derneğin kadın ve erkeğin iş hayatında birlikte yer alması yönündeki yayınları başarılı olmuş, kadınlar tarafından çeşitli ticarethaneler açılmıştır.⁵⁷

⁵² Tiğınçe Ohtar, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 104; Akyılmaz, Kadın, s. 88; Çakır, s. 94; Kurnaz, s. 170.

⁵³ Ohtar, s. 127-128.

⁵⁴ Çakır, s. 107.

⁵⁵ Osmanağaoğlu, s. 76.

⁵⁶ Çakır, s.108.

⁵⁷ Çakır, s. 109; Akyılmaz, Kadın, s. 88.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti özellikle Kadınlar Dünyası dergisi aracılığıyla her alanda kadınların karşılaştıkları problemleri dile getirmiştir. Derneğin iki önemli başarısı olmuştur. Bunlardan ilki dernek üyesi Belkıs Şevket'in ilk Türk kadını olarak uçağa binmesidir. Belkıs Şevket uçağa binmek için havayolu şirketine başvurmuş fakat kadın olduğu gerekçesi ile talebi reddedilmiştir. Daha sonra gerekli izinler alınarak, Türk kadınının ilmi gelişmelere seyirci kalmadığı gösterilmek amacıyla Belkıs Şevket pilot eğitmeni Fethi Beyle birlikte uçmuştur. Hatta dernek orduya uçak hediye etmek istemiş ancak bu girişimi gerçekleştirememiştir.⁵⁸ Belkıs Şevket'in uçağa binmesi ve orduya "Kadınlar Dünyası" ismiyle bir uçak hediye etmek için heyet oluşturulduğu da dergide büyük bir gururla duyurulmuştur.⁵⁹ Derneğin asıl başarısı ise yedi Osmanlı kadınının ilk kez bir kamu kurumuna girmesini sağlamasıdır. 1912 yılında Dâhiliye Nezaretine yazılan bir tezkirede istihdamlarına gerek görülen kadınların memuriyete tayin edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Tezkireye olumlu cevap gelince, kadın memur çalıştırma talebi ilk olarak Osmanlı Der-saadet Anonim Telefon Şirketinden gelmiştir. İki yüz Müslüman kadın başvuru yapmış, ancak Fransızca ve Rumca bilmedikleri gerekçesiyle kabul edilmemişlerdir. Derneğin teşviki ve verdiği mücadele sonucu yedi Müslüman kadın memur olarak işe başlamıştır.⁶⁰

III. Kadınların Hukuki Talepleri

Osmanlı kadınlarının çeşitli dergiler ve dernekler aracılığı ile verdiği hak arayışı mücadelesindeki taleplerini birkaç başlık altında top-

⁵⁸ Altındal, s. 196; Çakır, s. 110; Kurnaz, s. 166.

⁵⁹ "...geçen hafta Belkıs Şevket Hanımefendi kızımız hem bir cesaret-i medeniye göstermiş olmak, korkakları da cesaretlendirmek hem de milletin inzârını muhteraat-ı feniyeyle celb etmek yolunda tayyare ile havada cevelân icra etti. Bu cevelân bütün Osmanlılar tarafından takdirler, tahsinler ile alkışlandı. Ve zannederiz ki senelerden beri uyuyan kadınlığın gösterdiği bu cesaret erkekleri de ikâz etti... Belkıs Şevket, bu kahraman kızımız din ve mezhep tefrik etmeksizin havada Osmanlı kadınlığının şan ve şerefini, cesaret-i medeniyesini cihana ilan yolunda tayran ederken zeminde bulunan Osmanlı kadınlığından hazin kartlar atarak muhterem ordumuza "Kadınlar Dünyası" ismiyle bir tayyare ihdasını temenni etti. Bu temennisini isa'fa bütün kadınlığın iştirak edeceğinde şüphemiz yoktur. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti Belkıs Şevket Hanımefendi kızımızın bu arzu-yu vatanperveranesinin isa'fını Osmanlı kadınlığının ittihad etmiş elleriyle temin için bilâictima' iane cemine, erkân ve azasından bir heyet tefrik etti..." , "Kadınlar Dünyası Tayyaresi", *Kadınlar Dünyası*, S. 20, s. 2, 13 Aralık 1913.

⁶⁰ Oktar, s. 60-61; Çakır, s. 109; Akyılmaz, Kadın, s. 89.

layabiliriz. Öncelikli talepleri eğitim hakkı, çalışma hakkı ve aile hukukuna dair talepler olmuştur. Daha sonra bunları siyasi hak talepleri izlemiştir.

A. Eğitim Hakkı

Kadınların en çok üzerinde durduğu mesele eğitim hakkı olmuştur. Açılan okullardaki eğitim-öğretim programının iyileştirilmesi, kadınlarla erkeklere aynı eğitimin verilmemesi gibi konularda taleplerini dile getirmişlerdir. Eğitim alanında en çok mücadele ettikleri mesele ise yükseköğrenim hakkı olmuştur.

Kadınlar eğitim haklarını isterken “daha iyi eş” “daha iyi anne” olabilmeyi gerekçe göstermişlerdir. Aslında bu gerekçeleri, isteklerini erkeklerin nazarında meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Erkek karşısında varlık kazanabilmek, erkeğe ait kamusal alanın sınırlarını aşabilmek için eğitim almalarının zorunluluğunun farkına varmışlardır.⁶¹

Tanzimat’la birlikte eğitim temel sorunlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda eğitimde reform çalışmaları başlatılmıştır. Ancak kızlar için rüştiye 1858 yılında açılabilmiştir. Bu tarihe kadar kızlar sadece sıbyan mektebine devam edebilmişlerdir. Kadınlar için eğitim alanındaki önemli gelişmelerden biri 1869 Maarif Nizamnamesidir. Nizamname ile 7-11 yaşlarındaki kızların sıbyan mektebine devam etmesi zorunlu hale getirilmiştir. Nizamnameden sonra zorunlu ilköğretim 1876 Kanun-i Esasi ile gelecektir. Nizamnamede kadınlar için önemli diğer konu öğretmen okulu olan Dar’ül Muallimatın açılmasıdır.⁶² Dar’ül Muallimat 1873’te ilk mezunlarını vermiştir. Okulun mezunlarından Belkıs Hanım’ın daha sonra yazdıkları okulun eğitim anlayışını gösterecektir: “...Başörtümüzün bir ucu kazara kaymayagörsün o saat disiplin kuruluna verildiniz... Sizi kalkık bir peçe ile sokakta görmesinler, çünkü bu davranış size sert bir cezaya mal olacaktır”⁶³

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki tüm gelişmelere rağmen verilen eğitim yetersizdi, çünkü toplumun kadınlardan beklentileri doğrultusunda eğitim verilmiştir. Ancak II. Meşrutiyet’ten sonra eğitim

⁶¹ Demirdirek, s. 65-66.

⁶² Doğramacı, s. 19-20; Kurnaz, s. 25-27; Çakır, s. 297-301.

⁶³ Güldal Okuducu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kadınının Kısa Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 119.

programlarında iyileştirme yapılmıştır. Kadınlar Maarif Nezaretine taleplerini iletmış, kız çocuklarına verilen eğitimin yetersizliğine dikkat çekmiş, Anadolu'da yaşayanlar için yatılı okullar seçeneğini gündeme getirmişlerdir. “Bizde maarif vergisi veriyoruz” diyerek eğitimden yararlanma haklarını, külfetin nimetini talep etmişlerdir.⁶⁴

Kadınlar yükseköğrenim hakkını elde edebilmek için çok mücadele etmiştir. Özellikle Kadınlar Dünyası dergisi aracılığıyla çalışmalar yürütülmüştür. Dergi bu konuda sürekli yayın yapmış, girişimlerde bulunmuştur. Sonunda çalışmalar sonuç vermiş, 1914 yılında kadınlar için İnas Dar’ülfünûnu açılmıştır. Başlangıçta İnas Dar’ülfünûnunda kadınlar ve erkekler ayrı eğitim görmüşlerdir. 1920 yılında üniversite, İstanbul Dar’ülfünûnunu ile birleştirilmiş, yine ayrı sınıflarda eğitim verilmek istenmiştir. Ancak kadınlar kendi sınıflarını protesto etmiş, erkeklerin derslerine devam ederek üniversitenin karma hale gelmesini sağlamışlardır.⁶⁵

C. Aile Hukukuna İlişkin Talepleri

Kadınların aile hukukuna ilişkin talepleri evlilik yaşı, görüclük usulü, çok eşlilik, boşanma ve aile içindeki ilişkiler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Osmanlı hukukunda evlenme ehliyeti için alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12'dir. Ancak bu yaş sınırları evlenme ehliyeti açısından aranmaktadır. Yoksa İslam hukuku nikâhta taraflar için bir yaş sınırı getirmemiştir. Şer'i hukuka göre hangi yaşta olursa olsun çocuklar velileri tarafından evlendirilebilirler. Bu konu kadınların en çok tartıştıkları meselelerdendir. Erken yaşta evliliklerin hem çiftler hem de doğacak çocuklar için sakınca yarattığı üzerinde durulmuş, yasal olarak müdahale edilip erken yaşta evliliklerin önlenmesi talep edilmiştir. Hatta evlilik yaşına bir ölçüt de getirilmiş, kadınlarda 19-25, erkeklerde 23-30 arası ideal yaş olarak açıklanmıştır. Ayrıca gençler nikâh akdinden önce evlenmelerinde sakınca olmadığına ilişkin sağlık raporu almalılardır.⁶⁶

⁶⁴ Çakır, s. 321.

⁶⁵ Doğramacı, s. 22; Çakır, s. 342; Demirdirek, s. 125.

⁶⁶ Cin, Akyılmaz, s. 370; Çakır, s. 270.

Osmanlı toplumunda evlilikler görücü usulü ile gerçekleşmektedir. Bu durumun sakıncaları üzerinde durulmuş, evlilikte tarafların iyice birbirlerini tanımaları gerektiğine dikkat çekilmiştir. Mükerrerrem Belkıs Kadınlar Dünyası dergisinde yazılarıyla konuyu gündeme getirmiştir. Mükerrerrem Belkıs'ın görüşleri etkisini göstermiş, dergiye görücülükle ilgili şikâyetlerini ileten çok sayıda mektup gelmiştir.⁶⁷

Kadınların en şiddetli eleştirilerine uğrayan konu ise çok eşliliğdir. Toplumda çok yaygın olmasa bile çok eşliliğin kural olarak var olması kadınlar açısından tehdit olarak görülmüştür. Kadınlar dergilerdeki yazılarla çok eşliliğin kabul edilemez bir durum olduğu sıkça dile getirmişlerdir. Kadınlar kendi geçimlerini sağladığı takdirde çok eşliliğinde ortadan kalkacağına inanmışlardır.⁶⁸

Kadınların ısrarla talep ettikleri konulardan biri de kendilerine de boşanma hakkının tanınmasıdır. İslam hukukunda kabul edilen tek boşanma şekli erkeğin tek taraflı irade beyanına dayanan talak değildir. Esasen talak deyince bunun içine başka boşanma şekilleri de girer. Ancak İslam hukukçuları bu kavramı dar manada kullanarak daha çok kocanın sahip olduğu boşanma yetkisini ifade etmişlerdir. İslam hukukunda dört çeşit boşanma vardır: Erkek tarafından boşama (talak), kocanın verdiği yetkiye dayanarak kadın tarafından boşama (tefviz-i talak) karşılıklı rıza ile boşanma (muhalaa, hul) belirli sebeplerin varlığı halinde hâkim kararıyla boşanma (tefrik-adli boşanma).⁶⁹ İslam hukuku çerçevesinde kadına boşanma konusunda en fazla esneklik tanıyan metot tefriktir. Ancak Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebi konuya çok katı yaklaşmış, tefrik sebepleri son derece sınırlı tutulmuştur. Bu durumda kocaları gaip olan veya kocaları tarafından terk edilen, nafakasız bırakılan veya fena muameleye maruz kalıp, kocalarıyla aralarında şiddetli geçimsizlik olan kadınların büyük sorunlarla karşılaştıkları inkâr edilemez bir gerçektir.⁷⁰ Boşanmada en çok kullanılan metot kocanın tek taraflı iradesi ile

⁶⁷ Çakır, s. 272-274.

⁶⁸ Demirdirek, s. 123; "... Şuna çok eminim ki Müslüman kadın, erkeğin yardımına ihtiyacı olmadan yaşayacak vasıtalara sahip olduğu gün, poligami de kendiliğinden ortadan kalkacaktır...". Mes'adet Bédir-Khane, "La Polygamie et l'İslam (Poligami ve İslamiyet)", 7/20 Decembre 1913, no. 121, Akt: Çakır, s. 284.

⁶⁹ Cin, Akyılmaz, s. 413.

⁷⁰ Cin, Akyılmaz, s. 429-430.

kadının boşanmasıdır. Kadınlar evliliğin erkeğin ağzından çıkacak tek söze bağlı olmasını eleştirmiş, kadına da boşanma hakkı talep etmişlerdir. Kadınlar Dünyası dergisinde yayınlanan “Talak” ve “Kadın ve Hakk-ı Talak” başlıklı yazılar kadınların konuya yaklaşımlarını göstermektedir.⁷¹

Tanzimat ile başlayan dönüşüm sürecinde kadınlar erkeklere ait kamusal alana girmeye başlamıştır. Savaşların etkisi ile sosyal ve iktisadi hayattaki konumları artmıştır. Aynı zamanda Osmanlı ailesi de çekirdek aileye doğru evrilmeye başlamıştır. Ziya Gökalp, Ahmet Şuayp, İbrahim Hakkı gibi üniversite hocaları ve Ahmet Cevat gibi Osmanlı aydınlarının çabaları ve kadınların girişimleri sonucunda 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi yayınlanmıştır.⁷² Kararname, kadınların taleplerini tümüyle karşılamasa da aile hukukuna ilişkin çok önemli yenilikler getirmiş, kadınların statülerinde en radikal değişikliği sağlayan düzenleme olmuştur. Kararname evlilik yaşını sınırlamıştır. 9 yaşından küçük kızlar velileri tarafından bile olsa evlendirilemeyecektir. 17 yaşını dolduran kadınlar ise veli izni olmadan evlenebilecektir. Ayrıca devletin evlenme ve boşanma üzerindeki kontrolü genişletilmiştir. Kararnamenin getirdiği en önemli yeniliklerden biri de çok eşliliğin sınırlandırılmasıdır. Kadın evlilik akdine üzerine evlenmemek ve evlendiği surette kendisinin veya ikinci kadının boş olacağına dair bir şart getirebilir. Kararname ile gelen önemli yeniliklerden bir diğeri tefrik (adli boşanma) sebeplerinin artırılmasıdır. Zührevi hastalıklar, cüzzam, baras ve akıl hastalığı (bu sebepler 1916 tarihli irade-yi seniyede de kabul edilmiştir) kocanın iktidarsızlığı, nafaka bırakmadan veya bıraktığı halde uzun süre kaybolması, şiddetli geçimsizlik ve kötü muamele sebeplerinden birinin varlığı halinde kadın hâkime başvurarak boşanmayı talep edebilir.⁷³ Kararnamenin boşanma ile ilgili getirdiği başka bir husus da muhalaa yoluyla boşanmanın mehrin bir kısmı veya tamamı ile sınırlandırılmasıdır. Kararnameye kadar ka-

⁷¹ Çakır, s.295; “İnsaf edelim bir erkeğin düşünmeden veya serhoşluğunda karısına “seni talak ettim” demesiyle bütün bir hayat içi tanzim edilmiş ailenin derhal müzmahill ve perişan olması hangi akl ü mantığa sığar?” Nimet Cemil, “Talak”, Kadınlar Dünyası, 142. Sayı, 9 Mayıs 1330, Akt: Demirdirek, s. 122.

⁷² Kurnaz, s. 120; Okuducu, s. 387; Ebru Kayabaş, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 26.

⁷³ Kurnaz, s. 121; Kayabaş, s. 95-102; Akyılmaz, Kadın, 85-86.

dınlar muhalaa yoluyla boşanabilmek için iddet nafakası ve mehirden vazgeçmek, para ya da başka mal vermek gibi ağır ekonomik şartları yerine getirmek zorunda kalabiliyorlardı.⁷⁴ Kararname ile kadınlar aile hukukuna ilişkin önemli kazanımlar elde etmiştir. Kadın hareketinin hukuki açıdan en büyük başarısı kararnamenin çıkarılmasıdır. Ancak Hukuk-ı Aile Kararnamesinin ömrü uzun olmamış, 1919 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Bir başka görüşe göre, 1920 yılında TBMM’de kabul edilen kanunla İstanbul’un işgal tarihi olan 1918’ten itibaren çıkarılan hukuki düzenlemeler yok sayıldığından 1926 tarihli Medeni Kanun’un kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır.⁷⁵

D. Çalışma Hakkı

Kadınlar erkeğe bağımlı olmaktan kurtulabilmek, özgürlüklerini elde edebilmek için en önemli meselenin kendi geçimlerini sağlamak olduğunun farkına varmışlardır. Kadının çaresizliğinin en büyük sebebi ekonomik bağımsızlığının olmamasıdır.⁷⁶ Kurulan derneklerin ve yayınlanan dergilerin çalışmaları kadınları meslek sahibi yapmak üzerine yoğunlaşmıştır. Dernekler önceleri kadınlara özgü addedilen iş kollarında çeşitli işyerleri açmış, kadınlara meslek kursları vermişlerdir. Ancak erkeğe ait kabul edilen ilmi sahalarda çalışma taleplerini gündeme getirmeleri uzun sürmemiştir. Kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe yeteneklerine uygun alanlarda kadın-erkek bir arada çalışmak için seslerini yükseltmişlerdir.⁷⁷ Osmanlı kadınları önceleri öğ-

⁷⁴ Cin, Akyılmaz, s. 429.

⁷⁵ Kayabaş, s. 102.

⁷⁶ “Bizde: ‘Birine varır bir lokma ekmek yerim’ sözü bir düstür-ı mutlak gibidir. Bunu her sınıf insan kabul etmiştir. Çünkü başka çare yok. Yaşamak ancak erkeğin getireceği bir lokma ekmeğe küçük büyük herkes her kadın muhtaç, bugün kocasından ben sana bakmam besleyemem sözünü işiden bir kadın ben kendimi bakar beslerim mukabelesinde bulunamıyor. Zira elinde hiçbir kuvveti yok.” Aziz Haydar, “Erkeklerin Hakimiyeti Kadınların Aczi”, Kadınlar Dünyası, 164-1. Sayı, 1 Ocak 1921, Akt: Demirdirek, s. 115.

⁷⁷ “...Kadınlığa hürriyet vermek, onları erkeklerin çalıştıkları yolda çalıştırmak caiz midir, deniyor. Düşünülmüyor ki çalışmak hususunda evamir-i diniye kadınları istisna etmiyor, onlara da teşmil edilmiştir. Âlem-i hayatta, âlem-i medeniyet ve mesaide kadınlığın gayet mühim mevki vardır. Fikren, irfanen yükselmiş olan kadınlık âlem-i hayatta ne Bedialar göstermektedir...” Kadınlar Dünyası, S. 19, 22 Nisan 1329(1913) Akt: Osmanağaoğlu, s. 72; “Mutlaka kadın da çalışmalıdır... bir aileyi yalnız erkek beslerse ayıbdır. Böyle ailelerde saadet payidar olamaz... madem ki kadın erkeğin refk-i hayatıdır o halde refik-i mesaisi de olması lazım gelmez mi?” Meliha Cenani, Fatih, “Kadının Hayat ve Mesai-i Umumiyyeye İştiraki

retmen, okul müdürü olarak çalışmışlar daha sonra ise devlet memuru olarak işe girme başarısını elde etmişlerdir.

E. Siyasi Haklar

Siyasi hakları seçme ve seçilme hakkına sahip olmak şeklinde sınırlandırdığımızda kadınlar ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra bu hakka kavuşabilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in ilanına kadar temsil sistemi olmadığı için erkeklerin de seçme ve seçilme hakları yoktur. 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra ilk kez meclis oluşturulmuş ve her 50.000 erkeğe bir mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. Oy hakkı sadece erkeklere tanınmıştır.⁷⁸

20. yüzyılda dünya kadınlarının oy hakkı mücadelesi devam ederken Osmanlı kadınları gelişmeleri yakından takip etmiştir. Dergilerde ve konferanslarda dünyadaki gelişmeler aktarılmıştır.⁷⁹ Osmanlı kadınları gelişmeleri izlemekle yetinmiş, şimdilik oy hakkı talebinde bulunmamışlardır. Öncelikleri hayat hakkı mücadelesi olmuştur. Ancak zamanı gelince oy hakkı için de mücadele edeceklerini ifade etmişlerdir.⁸⁰

Kadınlar henüz oy hakkı istememekle beraber çeşitli siyasi faaliyetlere katılmışlardır. II. Meşrutiyetle sayısı artan derneklere üye olmuşlar ve İttihat ve Terakki Partisine katılmışlardır. 'Kadın erkek bilcümle Osmanlılardan oluşacak' partinin tüzüğünde 'kadınların İttihat Terakki'ye üye olabilecekleri, erkeklerle aynı hak ve görevlere

Lazımdır", 27 Haziran 1329, no.85, Akt: Çakır, s. 365.

⁷⁸ Belkıs Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", AÜHFD, C. 60, S. 1, 2011, s. 163; Akyılmaz, Eşitlik, s. 142.

⁷⁹ "Erkeklerimiz Avrupa'da Amerika'da erkekleriyle yanyana çalışarak istihalat-ı milliyeye hizmet eden milyonlarca kadını görmüyorlar mı? Daha geçen gün İngiltere'de yaşanan ve bütün Avrupa'yı dehşetler içinde bırakan nümayişleri işitmediler mi? Bilmiyorlar mı ki; Avrupa yakın bir zamanda kadınlara hukuk-ı siyasiyi bahşedecektir." Y. Naciye, Sultan Ahmed, "Evrak-ı Varide: Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler? Ne İstiyorlar?", 10 Nisan 1329 (23 Nisan 1913), no. 7, Akt: Çakır, s. 397

⁸⁰ "Bizim sükûtumuz bizim hakk-ı intihab istemediğimiz için değil, henüz onun zamanı gelmediğine kani' olduğumuz içindir... Bizim kadınlığımız henüz maatteessüf hayat-ı cemiyete girememiştir. Mesai-i umumiyeye iştirak edememiştir. Binaenaleyh biz henüz hakk-ı intihaba malikiyetten bahsedemeyiz." "Kadın ve Hakk-ı İntihab", Kadınlar Dünyası, no. 133, Akt: Çakır, s. 395-396. "...Onu talep etmek ona liyakatle mümkündür. Ona liyakat ise diğer memleket kadınları gibi hayat-ı cemiyete, mesai-i umumiyeye iştirak ile hâsıl olacaktır." "Kadın ve Hukuk-ı İntihab", Kadınlar Dünyası, Sayı, 133, 1 Mart 1914, Akt: Demirdirek, s. 118.

sahip olacakları' belirtilmiştir.⁸¹ Partinin ileri gelenlerinden Dr. Bahaettin Şakir 'cemiyette 40 kadın üyenin bulunduğunu, özellikle gazetelerle mektupların gizlice dağıtılmasında bu kadınların önemli sorumluluklar yüklendiğini' belirtmiştir.⁸² Kadınlar, ekonomik sebeplerle çeşitli eylemler de yapmışlardır. 1874'de Ankara'daki vali değişikliği sırasında yeni valinin kente vardığı gün açlıktan bunalmış 4-5 bin kadar kadın ve çocuk kendisini karşılayıp, ekmeğe istemişlerdir.⁸³ 1908 Haziranında Sivaslı kadınlar ayaklanıp, defterdarın evi önünde toplanıp, ekmeğin kıtlığını ve pahalılığını protesto etmişlerdir. Ayaklanma hızla yayılmış, eylemciler vali konağı ve belediye binasını tüm camlarını kırmışlar ve buğday deposu ile buğday pazarını talan etmişlerdir. Un vurguncularıyla birlikte hareket eden belediye başkanı linç edilmekten kaçarak kurtulmuştur.⁸⁴

1921 yılına gelindiğinde Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti seçme ve seçilme hakkını dernek programına dâhil etmiştir. Artık kadınlar meclis üyesi olmak, siyasi hayatta aktif rol almak istiyorlardı. Hükümete bu yöndeki taleplerini de iletmişler; siyasi hayatta kadınların önlerindeki engellerin kaldırılmasını ve resmi görüşmelere kadınların da katılmasını istemişlerdir. 1923 yılında ise Nezihe Muhiddin tarafından Kadınlar Halk Fırkası kurulmuştur. Partinin amacı kadınların sosyal, ekonomik, siyasi haklarının sağlanmasıydı. Ancak, halk fırkası kurulmadan kadınlar halk fırkası kurulamayacağı, teşebbüslerini dernek olarak devam ettirebilecekleri gerekçesi ile partinin kurulmasına izin verilmemiştir. Bunun üzerine yine Nezihe Muhiddin'in önderliğinde kadınlara sosyal ve siyasal haklar verilmesi amacıyla 1924 yılında Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur.⁸⁵

Türk kadınına siyasi hakların verilmesi konusu ilk kez 1923'te TBMM'de Milletvekili Seçim Kanunu görüşülürken gündeme getirilmiştir. Daha sonra 1924 anayasası hazırlanırken ve seçim kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması gündeme geldiğinde tekrar tartışılmış ancak kadınların lehine bir sonuç çıkmamıştır. İlk kez 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır. 1934

⁸¹ Okuducu, s. 165.

⁸² Okuducu, s. 177; Akyılmaz, Kadın, s. 93.

⁸³ Akyılmaz, Kadın, s. 94.

⁸⁴ Okuducu, s. 167; Akyılmaz, Kadın, s. 94.

⁸⁵ Konan, s. 165-166; Altındal, s. 235.

yılında kadınlar TBMM'ne kadar bir gösteri yürüyüşü yaparak bütün siyasi haklarının tanınmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk kanun tasarısı hazırlanması direktifini vermiş ve kadınlar sonunda 1934 yılında genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur.⁸⁶

Sonuç

Gerek Avrupa'da gerekse ülkemizde kadınların var olma mücadelesi yüzyıllardır süregelmektedir. Kadınlar verdikleri mücadeleler sonucunda birçok haklarını elde etmeyi başarmışlardır. Tanzimat ile başlayıp Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar uzanan süreçte Türk kadını da bir yandan haklarını elde etmeye, bir yandan da toplumdaki eve kapalı, korunmaya muhtaç kadın algısını yıkmaya çalışmıştır. Öncelikle erkek egemenliğini kırmak için ekonomik bağımsızlığını kazanmaya çalışan Türk kadını daha sonra eğitim hakkını elde edebilmek için uğraşmıştır. Erkeklerin hiçbir şey yapmadan sahip oldukları bu hakları kadınlar ancak uzun bir mücadele sonucu elde edebilmiştir.

Erkeklerin kamusal alanına sızmayı başaran kadınlar İslam hukukunun uygulandığı Osmanlı Devleti'nde aile hukukuna ilişkin eşitsizliklerin giderilmesi için de çabalamışlardır. Bu çabalarının sonucunda kısmen de olsa 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile bazı haklar kazanmayı başarmışlardır. Ancak aile hukukundaki eşitsizliklerin giderilmesi tam olarak mümkün olmamıştır. Bunun için 1926 tarihli Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesini beklemek gerekecektir. Ancak 1926 tarihli Medeni Kanun da bazı hükümleriyle aile içinde erkeğin üstünlüğünü korumuştur.

Kadınların diğer bir mücadele konusu da sosyal hayattaki kısıtlamalardan kurtulmaktır. Gerek kıyafetlerinin düzeltilmesi gerekse sosyal alanlarda erkeklerle birlikte yer alabilmek için uğraşmışlardır. Bazı kazanımları olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar kısıtlamalar ve devletin müdahalesi devam etmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra kısıtlamaların birçoğundan kurtulabilmişlerdir.

Kadınlar kendi deyimleriyle 'hayat haklarını' elde ettikten sonra siyasi haklarına yönelik düşünmeye başlamışlardır. Dünyadaki oy

⁸⁶ Konan, s. 166-168.

hakkı mücadelesini yakından takip etmiş, kendilerince zamanı geldiğinde ise bu yönde çalışmalar yürütmüşlerdir. Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk'ün çabalarıyla 1934 yılında dünya genelinde o tarihe kadar kadınlara oy hakkı tanıyan 28 ülkeden biri olunmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra kadınların elde ettiği kazanımlar Tanzimat ile başlayan dönüşüm sürecinin bir sonucudur. Bu kazanımları tek başına Cumhuriyetin ilanına bağlamak Osmanlı kadınlarına ve verdikleri mücadeleye büyük haksızlık olur. İkisinin bir arada değerlendirilmesi gerekir. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de kadınlar, haklarını verdikleri ve hala vermeye devam ettikleri haklı mücadeleleri sonucunda elde edebilmişlerdir.

Günümüzde ne Avrupa'da ne de ülkemizde kadınlar kazandıkları haklara rağmen en çok uğraştıkları zihniyet değişikliğini tam olarak gerçekleştirememişlerdir. Erkeklerin kadınlara bakış açısından, toplumsal cinsiyet rollerinin yüklediklerinden ve cinsiyetçi yaklaşımlardan kurtulamamışlardır. Bunun en yakın örneği Avrupa Parlamentosu'nda yaşanmıştır. Parlamento üyesi Janusz Korwin-Mikke kadın ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliğine ilişkin oturumda, aynı işe aynı ücretin ödenmesine karşı çıkmış *"Elbette ki kadınlar erkeklerden daha az kazanmalı. Çünkü onlar, daha zayıf, daha küçük ve daha az zeki"*⁸⁷ ifadesini kullanarak 1700'lerden beri süregelen söylemi yinelemiştir.

Kaynakça

- Akyılmaz Gül, "Cumhuriyetten Önce Türk Kadını", *Yeni Forum Aylık Siyaset-İktisat-Kültür Dergisi*, C. 13, S. 272, Ocak, 1992, s. 63-66. (Türk Kadını)
- Akyılmaz Gül, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C.1, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016. (Mülkiyet)
- Akyılmaz Gül, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Göksu Ofset-Matbaa-Mücellithane, Konya, 2000. (Kadın)
- Akyılmaz Gül, *Osmanlı Devletinde Eşitlik Kavramının Gelişimi*, Yayınlanmamış Profesörlük Eseri, Konya, 2000. (Eşitlik)
- Altındal Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Baktıya Adil, *Bir Osmanlı Kadınının Feminizm Macerası ve Hamidiye Modernleşmesi*, H2O Kitap, İstanbul, 2016.

⁸⁷ <http://www.abhaber.com/58254-2/>, Erişim Tarihi, 3 Mart 2017.

- Barın Arkin Filiz, *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Berktaş Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bozkurt Gülnihal, "Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1996.
- Cin Halil, *Akyılmaz Gül, Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2016.
- Çakır Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.
- Demirdirek Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
- Doğramacı Emel, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Donovan Josephine, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Güriz Adnan, *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011. <http://www.abhaber.com/58254-2/>, Erişim Tarihi, 3 Mart 2017.
- Kadınlar Dünyası Tayyaresi, *Kadınlar Dünyası*, S. 20, 13 Aralık 1913, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/articlecatalog/details/49746>, Erişim Tarihi, 12 Nisan 2017.
- Kayabaş Ebru, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Keskin Tülay, "Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 289-312.
- Konan Belkıs, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", *AÜHFD*, C. 60, S. 1, 2011, s. 157-174.
- Kurnaz Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2015.
- Oktar Tiğince, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Okuducu Güldal, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Osmanağaoğlu Hülya (Haz.), *Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler*, DİPnot Yayınları, Ankara, 2015.
- Öztürk Emine, *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman İstanbul Late Seventeenth Century", *Women, the Family, and Divorce Law in Islamic History*, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y, 1996, s.81-96.

TÜRKİYE'DE KADINA YÖNELİK ŞİDDET ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

A FIELD STUDY ON VIOLENCE AGAINST WOMEN IN TURKEY

Ayşe EDİZ*
Şenol ALTAN**

Özet: Kadına yönelik şiddet, hem kadının hem de sahip olduğu ailesinin yaşam standardını tehdit eden ve bunun ötesinde toplumsal yaşam üzerinde negatif etkileri fazla olan önemli bir sosyal sorundur. Bu soruna çözüm arama süreci ise tüm toplumların üzerinde öncelikle durduğu bir konudur. Türkiye'de de kadına yönelik uygulanan şiddet sorunu ve buna çözüm arama süreci yakın zaman diliminde gerek sivil gerekse de kamu kuruluşlarının ele aldığı önemli bir problem olmasına karşın bu konuda yapılan akademik ve sayısal çalışmaların sayısı sorunun karşılığında son derece kısıtlıdır.

Bu çalışmada, herhangi bir nedenle şiddete maruz kalmış kadınları temel alarak sayısal bir çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında şiddet gören kadınların profili analiz edilmiş ve bu kadınların kendileri ve maruz kaldıkları şiddetten korunmaları için beklentilerinin ne olduğu irdelenmiştir. Bu çerçevede yapılan alan araştırmasında İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Marmara Bölgesinde herhangi bir nedenle şiddet gördüğü belgelenmiş 200 kadın ile yüz yüze görüşülerek anket çalışması yapılmıştır. Çalışmaya katılan kadınların yaş, eğitim, medeni durum, gelir düzeyi vb. demografik özellikleri ile kadınların yaşamlarının çeşitli aşamalarında karşılaştıkları şiddet arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Abstract: This paper explores the relations between ages, educations, marital status and income levels of women and violence the women (in our field study) face in various phases of their life. Violence against women is an important social problem, threatening living standards of both woman herself and her family in addition to the fact that it has a profound negative impact on society. The process of finding a solution to this problem is a priority issue for all societies. In Turkey, the problem of violence against women and the process of seeking a solution to this problem is a matter that civilian

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, akazan@gazi.edu.tr

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, saltan@gazi.edu.tr

and public institutions recently pay attention recently, however the number of academic and numerical studies is very limited considering the size of the problem.

In this paper, a quantitative research was conducted based on women who had been exposed to violence for any reason. Within the scope of the study, the profiles of women who have been subjected to violence have been analyzed, and their expectations for their protection from violence are examined. The data set employed in this field study is based on face to face interviews with 200 women in Central Anatolia, Black Sea, Eastern Anatolia and Marmara Region who are experienced violence for any reason. The relationship between demographic characteristics such as age, education, marital status and income level of the women participating in the study and the violence they experienced at various stages of their lives are explored.

Keywords: Violence, Violence Against Women, Types of Violence Against Women

Giriş

Şiddet, zamana ve sosyal yapıya göre değişen bir kavram olmasına rağmen, insanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren insanoğlunun gerek bireysel gerekse toplumsal boyutta karşı karşıya kaldığı önemli bir insanlık sorunudur. Yarattığı sosyal, psikolojik ekonomik sonuçları sadece ulusal boyutta değil uluslararası boyutta da kendini hissettirdiği için son yıllarda en fazla dikkat çeken konulardan biri olmuştur.¹

Şiddet, kavram olarak farklı bakış açılarıyla değerlendirilebilen bir kavramdır. Bu bakış açılarına göre bir eylem belli bir zamanda ve toplumda şiddet olarak kabul edilebilirken, aynı eylem başka bir zamanda ve toplumda meşru kabul edilebilir. Bu nedenle şiddetin bir olgu olarak yaygınlık bulduğu alanlar bu bakış açılarına göre anlam bulmaktadır. Bunda şiddeti ortaya çıkaran nedenler kadar şiddete meşruluk kazandırmaya çalışan kültürel değerler de belirleyici olmaktadır. Örneğin kitlesel hareketlerde, savaşlarda karşılaşılan kitlelere yönelik şiddet ile sivil yaşamda bireylere yönelik şiddetin algılanışı değişebilmektedir. Çoğu zaman şiddet ya içgüdüsel ve bu nedenle toplumsallaşma sürecinde çok az değişen, ya da sadece ve sadece çevre etkenlerinden kaynaklanan bir davranış olarak görülür.²

¹ Faruk Kocacık, *Toplumbilim*, 2. Baskı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, No: 84, Sivas, 2000, s. 1

² Rafael Moses, “Şiddet Nerede Başlıyor?”. Çev. Ayşe Kul. *Şiddet. Cogito*, Sayı 6.

Nasıl ve hangi nedenle ortaya çıkmış olursa olsun şiddet, kişiler ya da guruplar arasında çatışan ve uzlaşılabilen çıkarların varlığı sonucunda tarafların çözümü kendi çıkarları doğrultusunda yaratmak adına başvurduğu yasadışı tüm eylemleri içermektedir.³

Dar anlamda şiddet kişilerin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne karşı yöneltilen olumsuz etkilere yol açan sert ve acı verici eylemdir. Bu eylemin doğrudan kişinin mal, can, beden bütünlüğü yanında kişisel özgürlüğüne karşı da bir tehdit oluşturması söz konusudur.⁴

Geniş anlamda ise şiddet, kişi üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri açıkça ölçülemeyen, dolaylı ve somut bir biçimde hissedilen baskı ve eylem olarak tanımlanmaktadır.⁵

Dünya sağlık örgütü ise şiddeti, güçlü olan kişi ya da kesimin kasıtlı olarak sahip olduğu gücü ve iktidarı diğer kesim üzerinde bir tehdit biçiminde uygulaması ve bunun sonucunda fiziksel, ekonomik, psikolojik, sosyolojik zararlara yol açması şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma göre şiddet birçok açıdan etki yaratan çok yönlü bir olgu olup farklı açılardan sınıflandırılabilir. En genel anlamda şiddet, kitlelere uygulanan şiddet ve bireye uygulanan şiddet şeklinde ayrıştırılabilir. Savaş, terör, etnik farklılık, ekonomik yaptırımlar gibi nedenler daha çok kitlelerin şiddete maruz kalmasına neden olmakta ve bu nedenlerin ortaya çıkardığı şiddet ise ulusal bir sorun olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun oluşturmaktadır. Bireysel şiddet ise daha çok bireyi ve o bireyin mensubu olduğu ülkeyi ilgilendiren ulusal bir sorundur. Bireysel şiddetin boyutları o ülkenin gelişmişlik düzeyinin ve sahip olduğu hukuki yapının da bir göstergesidir.

Bireysel şiddet günümüzde tüm ülkelerin bir şekilde karşı karşıya kaldığı önemli bir sosyal problemdir. Dünya sağlık örgütüne göre tüm dünyada bireysel şiddete en fazla maruz kalan kesimin kadınlar olduğu belirtilmektedir.⁶

İstanbul, 1996, s.23-29

³ Doğu Ergil, "Şiddetin Kültürel Kökenleri", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Sayı 399, Şubat, 2001, s.40

⁴ Artun Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito*. Sayı 6-7, Kış-Bahar, 1996, s.32.

⁵ Yavuz Erten ve Cahit Ardalı, "Saldırganlık Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", *Cogito*, Sayı 6-7. Kış-Bahar, 1996, s.143

⁶ Krug EG et al. World Report on Violence and Health, Geneva; WHO; 2002

1. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet kavramı, dünya sağlık örgütü tarafından “kadının bedensel bütünlüğüne sırf kadın olduğu için yapılan her türlü fiziksel, cinsel veya psikolojik müdahaleler sonucunda kadının zarar görmesi ve toplum içinde ya da özel hayatında kadına baskı uygulanarak özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanması şeklinde tanımlanmıştır.⁷

Günümüzde yaygın olarak rastlanan kadına yönelik şiddet, insan hakları sorunu olduğu gibi bir halk sağlığı sorunu içeriğinde de kabul edilmeye başlanmıştır.⁸ Kadına yönelik şiddet, kadının fiziksel, cinsel ya da psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan hareketlerdir. İster kamusal, ister özel alanda olsun kadına yönelik her türlü baskı yöntemi şiddettir. Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’ne göre, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız şekilde kadınları etkileyen şiddettir.⁹

2. Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Kadına yönelik şiddet, hemen hemen tüm dünya ülkelerinde gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın karşılaşılan önemli bir sosyal problemdir. Bu şiddet farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıksa da genel olarak fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet şeklinde sınıflandırılabilir. Bu şiddet türlerinden ilki olan fiziksel şiddet, kadınların en fazla karşı karşıya olduğu şiddet türüdür ve kadının bedenine yönelik olarak bedensel zarar görmesine neden olan müdahaleleri içermektedir. Bu şiddet türü beraberinde psikolojik şiddeti de getirmektedir. Diğer bir şiddet türü olan psikolojik şiddet ise kadının öz güvenini ve saygınlığını sarsan her türlü tutum ve davranış biçimini içermektedir. Psikolojik şiddetin kadın üzerindeki olumsuz etkisi, fiziksel şiddet kadar güçlü olmasına karşın fiziksel şiddetin beden

⁷ ICPD (International Conference on Population and Development) (Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı). Programme of Action of the International Conference On Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994

⁸ Aziz Şeker, İnsanı Düşünmek. SABEV Yay. Ankara, 2012, s. 26

⁹ Fidan Korkut Owen ve W. Dean W. Owen, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ekim 2008.

üzerinde daha kalıcı ve gözle görülür izler bırakması, toplum önünde fiziksel şiddeti psikolojik şiddete göre daha ön plana çıkarmaktadır. Cinsel şiddet, kadının cinsel ritüeldeki rolünün ona zorla ve baskı ile kendi özgür iradesi dışında kabul ettirilmesi sonucunda ortaya çıkan şiddettir.¹⁰ Cinsel şiddete maruz kalan kadınlarda yaş sınırı genişliği, diğer şiddet türlerine maruz kalan kadınların yaş sınırına göre daha fazladır. Bu da bu şiddet türünü diğerlerine göre medya önünde ön plana taşımaktadır. Kadına uygulanan şiddet türlerinden sonuncusu olan ekonomik şiddet ise ekonomik yaptırımlarla kadının yaşamını devam ettirmesini sağlayacak maddi güçten mahrum bırakılmasıdır. Bu şiddet türü, kadın üzerinde bir baskı ve denetim aracı olarak kullanıldığı zaman diğer şiddet türlerinin de uygulanmasına zemin hazırlamaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınların yüz yüze kaldığı önemli sorunlardan bir tanesi kadınlara yönelik şiddettir. Uygulanan şiddetin türü ne olursa olsun bu şiddetin önlenmesi adına Türkiye’nin imzalamış olduğu uluslararası sözleşmelerle sorumluluk devlete verilmiş olsa da kadınların maruz kaldığı şiddet oranlarında yıllar içinde bir azalma meydana gelmemiştir. Türk aile yapısında geleneksel cinsiyete dayalı ayrımcılık özellikle kız çocuklarının ve kadınların toplumsal hayata etkin katılamamalarına ve bunun bir sonucu olarak da birçok açıdan mağduriyet yaşamalarına yol açmaktadır.¹¹ Türkiye nüfusunun yarısının kadın olduğu gerçeği karşısında kadının cinsiyetine dayalı olarak karşılaştığı bu sorunların belirlenmesi ve giderilmesine ilişkin çalışmalar ise son derece kısıtlıdır. Ülkemizde kadınların karşı karşıya kaldığı her türlü şiddeti tam bir güven içinde iletebilecekleri bir ortam ve güven varlığının eksikliği bu tür verilerin sınırlı sayıda toplanmasına ve işlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bu tür çalışmalar daha çok 1980’li yılların sonlarına doğru daha çok kadın kuruluşlarının yerel veya bölgesel bağlamda yaptığı çalışmaları ile sınırlı kalmıştır. Bu alanda kurumsal olarak yapılan çalışmalar ise 1990’lı yılları kapsamaktadır. Türkiye’de bu alanda yapılmış en kapsamlı nicel araştırma Hacette-

¹⁰ TBMM Araştırma Komisyonu, Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara, 2006

¹¹ Aksu Bora ve İlknur Üstün, Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18

pe Üniversitesi ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ortaklaşa yürüttüğü “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” çalışmasıdır.¹² Bu çalışmada hem kırsal hem de kentsel yerleşim alanında yaşayan 15-59 yaş aralığındaki kadınların maruz kaldıkları birçok şiddet türü ve sosyal yaşamdan engellenmeleri Türkiye genelinde 12 bölge dikkate alınarak yüz yüze görüşmelerle sayısal olarak raporlanmıştır. Bu rapora göre herhangi bir nedenle şiddete maruz kalmış kadınların oranı % 36 olarak bulunmuştur. Bu oran kentsel alanda % 35, kırsal alanda ise % 37.5’dir. Uygulanan şiddet türlerine bakıldığında fiziksel şiddet oranı % 36, cinsel şiddet oranı % 12, hem cinsel hem de fiziksel şiddet % 38’dir.

3. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Bir Uygulama

3.1. Araştırmanın Veri Kaynağı ve Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye’nin İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Marmara Bölgesinde herhangi bir nedenle şiddet gördüğü belgelenmiş 200 kadın ile yüz yüze görüşülerek elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu sayı çalışmanın yapıldığı bölgelerde şiddete maruz kaldığını ifade eden ve kayıt altına alınan tüm yığını ifade etmektedir.

Hazırlanan anket formunda demografik bilgiler, kadınların ekonomik durumlarını ifade edecek sorular, herhangi bir yardım kuruluşundan destek alıp almadıkları alt kategorilerle sorulmuştur. Bunun yanında kadınların çalışma ve sosyal yardım görüşlerini almak üzere hazırlanan 14 önermeye katılıp katılmadıkları 5’li likert ölçeğinde sorulmuştur. Bu kadınlara gördükleri şiddetin zararlarının en aza indirilmesi adına ne yapılması gerektiği açık uçlu soru olarak sorulmuştur.

3.2. Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Anket sonuçlarına göre şiddete maruz kalmış kadınların yaş aralığı Tablo 1’de verilmiştir.

¹² T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2009

Tablo 1: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	%
20 yaş altı	1.5
21-30	27.6
30-40	39.9
41-50	28.6
51-60	7.4
60- yaş üstü	1.5

Tablo 1’den de izleneceği gibi yaş değişkeni açısından bakıldığında “20 yaş altı” ile “60 yaş ve üstü” aralığında olan kadınların en az şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. En fazla şiddete maruz kalan kadınlar “30-40 yaş” aralığında olan kadınlardır. Bunu “41-50 yaş” aralığındaki kadınlar izlemektedir. “21 -30 yaş” gurubundaki kadınlar üçüncü sırada yer alsada oransal olarak “41-50 yaş” aralığındaki kadınlardan çok farklılık göstermemektedirler. “51-60 yaş” gurubundaki kadınlar şiddete maruz kalsalar da bu şiddetin oranı ilk üç yaş grubunun oranına göre düşüktür.

Çalışma kapsamında yer alan kadınların eğitim seviyeleri 11 alt kategoride sorulmuş olup sonuçlar beş kategoride toplulaştırılarak Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Eğitim Seviyeleri

Eğitim Seviyeleri	%
Okur-Yazar Olmayan Kadın Oranı	9.9
İlkokul+İlkokul Terk Kadın Oranı	36
Ortaokul+Ortaokul Terk Kadın Oranı	24.1
Lise+Lise Terk Kadın Oranı	22.6
Üniversite +Üniversite Terk Kadın Oranı	7.4

Tablo 2’den de izleneceği gibi her eğitim seviyesinden kadınlar şiddete maruz kalmışlardır. Bununla birlikte hiç eğitimi olmayan ile üniversite eğitimi alan kadınların şiddete daha az maruz kaldıkları görülmektedir. En fazla ilkokul eğitimi alan kadınlar şiddete maruz kalırken bunu ortaokul ve lise eğitimi alan kadınlar izlemektedir.

Sorulan diğer bir soru ise kadınların medeni durumudur. Şiddet görmüş kadınların medeni durumlarına göre dağılımları Tablo 3’de

verilmiştir. Anket sonuçlarına göre evli olan kadınların en fazla şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Resmi nikâh olmadan birlikte yaşayanlarda ise bu oran en düşük seviyededir.

Tablo 3: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Medeni Durum Dağılımları

Medeni Durum	%
Evli Kadınlar	59.1
Bekâr Kadınlar	9.9
Boşanmış Kadınlar	20.2
Dul Olan Kadınlar	3
Resmi Nikâhı Olup Ayrı Yaşayan Kadınlar	4.4
İkinci Eş Durumunda Olan Kadınlar	2.5
Birlikte Yaşayan Kadınlar	1.1

Medeni durum değişkeninde en dikkat çekici nokta, kadınlar boşanmış bile olsalar halen eşleri tarafından şiddete maruz kaldıklarıdır.

Kadının herhangi bir kurumda çalışıyor olması şiddet görmesini azaltmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre bir işi olmayan kadınların şiddete maruz kalma oranı % 82.8 iken bir işte çalışan kadınlarda bu oranı % 17.2’dir.

Kadının bir gelire sahip olması maruz kaldığı şiddette oldukça belirleyici bir faktör olarak çıkmıştır. Gelire ilişkin sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Gelir Durumları

Gelir Durumu	%
500- 5000 TL arası	82
5001- 10000 TL arası	2.5
10001-15000 TL arası	4
15001-20000 TL arası	1.5
20001-25000 TL arası	0.5
25000 üstü TL	0.5

Kadınların gelir seviyesine bakıldığında en alt seviyede gelire sahip olan kadınların yüzdesi % 82 ile ilk sırada yer almaktadır. Gelir seviyesi arttıkça şiddet oranı da azalmaktadır.

3.3. Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Beklentileri

Kadınlara kamu kuruluşlarından hangi konularda beklentileri olduğu açık uçlu soru olarak sorulmuştur. Vermiş oldukları cevaplar yedi alt kategoride toplulaştırılarak Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Beklenti Durumu Dağılımları

Beklenti Durumu	%
Eğitim Olanaklarının Arttırılması	24.8
İş İmkânlarının Arttırılması	21.8
Ekonomik Ve Sosyal Yardımların Arttırılması	20
Güvenliklerinin Sağlanması	14
Psikolojik Destek Sağlanması	7.5
Şiddeti Uygulayan Kişiyi Yaptırım Ve Cezaların Arttırılması	6
Çocuklarına Dair Kreş Okul Yardımlarının Sağlanması	5.9

Kadınlar, var olan durumlarının düzeltilmesi için en önemli şeyin eğitim olanaklarının kendilerine sağlanması olarak ifade etmişlerdir. İkinci ve üçüncü sırada ise ekonomik imkânlarının düzeltilmesi yer almaktadır. Dördüncü sırada yer almasına karşın kadınların can güvenliğinin sağlanmasını istemeleri oransal olarak oldukça yüksektir. Psikolojik destek sağlanması, şiddeti uygulanan kişiye ceza artırımının yapılması ve çocuklara ilişkin yardım sağlanması ise hemen hemen birbirine oransal olarak yakın olan diğer beklentilerdir.

3.4. Şiddetin Önlenmesinde Ekonomik Bağımsızlık ve Eğitim İlişkisi

Farklı eğitim seviyesindeki kadınların şiddetin önlenmesinde ekonomik bağımsızlığa nasıl baktıklarını görmek amacıyla ekonomik bağımsızlık ve eğitim değişkeni arasında ikili ilişkiye bakılmış ve sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur. Bu sonuçlara göre;

- Ø İlkokul eğitimi alan kadınlar % 52.9 oranında ekonomik bağımsızlığın şiddeti azaltacağını ifade etmişlerdir. Bunu ikinci sırada lise mezunu olan kadınlar izlemiştir.
- Ø Ekonomik bağımsızlığın şiddeti önlemeyeceğini ifade eden en yüksek eğitim düzeyindeki kadınlar ise % 60 ile orta eğitim alan kadınlardır.

- Ø Üniversite eğitimi almış olan kadınlarda ise ekonomik bağımsızlığın şiddeti önlemede önemlidir görüşü % 15.8’dir.

Tablo 6: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Eğitim ve Ekonomik Bağımsızlık İlişkisi

Eğitim Durumu	Kadının Ekonomik Bağımsızlığına Kavuşması Önemlidir					Toplam
	Kararsızım	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Okur-Yazar Değil	22,2	6,3	13,6	8,3	0,0	9,9
Okur Yazar	11,1	10,4	4,9	8,3	20,0	8,4
İlkokul	11,1	18,8	34,6	16,7	20,0	24,6
İlkokul Terk	0,0	3,1	3,7	0,0	0,0	3,0
İlköğretim (Ortaokul)	11,1	4,2	19,8	50,0	20,0	13,8
Ortaokul Terk	11,1	16,7	2,5	0,0	40,0	10,3
Normal Lise	33,3	17,7	14,8	16,7	0,0	16,7
Meslek Lisesi	0,0	2,1	2,5	0,0	0,0	2,0
Lise Terk	0,0	6,3	2,5	0,0	0,0	3,9
Üniversite	0,0	11,5	1,2	0,0	0,0	5,9
Üniversite Terk	0,0	3,1	0,0	0,0	0,0	1,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

3.5. Şiddetin Önlenmesinde Ekonomik Bağımsızlık ve Medeni Durum İlişkisi

Diğer bir ikili değişken analizi, ekonomik bağımsızlık ve medeni durum arasında yapılmış ve sonuçlar tablo Tablo 7’de sunulmuştur. Buna göre;

- Ø Medeni durumlarına bakıldığında en fazla evli olan kadınlar şiddetin önlenmesinde ekonomik bağımsızlığın önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bunu ikinci sırada boşanmış olan kadınlar izlemiştir.

Ø Ekonomik bağımsızlığın şiddeti önlemede bir öneminin olmadığını söyleyen kadınlar ise eşi vefat etmiş olan kadınlardır.

Tablo 7: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Medeni Durum ve Ekonomik Bağımsızlık İlişkisi

Medeni Durum	Kadının Ekonomik Bağımsızlığına Kavuşması Önemlidir					Toplam
	Kararsızım	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Evli	55,6	53,1	71,6	41,7	20,0	59,1
Bekar	0,0	14,6	3,7	16,7	20,0	9,9
Boşanmış	33,3	24,0	12,3	33,3	20,0	20,2
Eşi Vefat Etmiş	0,0	3,1	1,2	0,0	40,0	3,0
Birlikte Yaşıyor	11,1	0,0	1,2	0,0	0,0	1,0
Resmi Nikah Var, Aynı Yaşıyor	0,0	4,2	4,9	8,3	0,0	4,4
İkinci Eş (Kuma)	0,0	1,0	4,9	0,0	0,0	2,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sonuç

Şiddet, güçlü olan bir kişi ya da kesimin sahip olduğu gücü bir baskı aracı olarak kullanarak diğer kişi ya da kesim üzerinde bedensel, ruhsal, ekonomik ya da başka açılardan zarar görmesine neden olan bireysel veya toplu hareketlerin tümü olarak tanımlanabilir. Şiddete bireysel olarak maruz kalan kesimin başında ise kadınlar gelmektedir. Günümüz dünyasında gelişmişlik ve sosyo-kültürel yapısı ileri kabul edilen ülkelerde bile kadına yönelik şiddet halen çözüm arayan sorunların başında yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet eyleminin negatif sonuçları sadece şiddet gören kadını değil, aynı zamanda onun ailesi, çevresi ve nihayetinde sahip olduğu toplumsal yaşamı etkileyen önemli sonuçlardır.

Tüm dünyada kadına yönelik negatif ayrımcılık ve şiddetin tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte bu eylemin toplumsal yaşamda suç olarak tanımlanması ve önlenmesinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır Dünya’da 1970’lerden itibaren önem kazanan bu sorunun Türkiye’de ele alınıp tartışılması ise 1980’li yılların son dönemlerini kapsamaktadır. Konunun ilk ele alındığı dönemde yapılan tartışmalar ve alınan önlemlerin daha çok kadın kuruluşları aracılığında mikro boyutta yapıldığı görülmektedir. Kurumsal açıdan bu soruna çözüm arama süreci daha yakın zamanı kapsamaktadır ve bu alanda yapılan akademik ve sayısal çalışmaların sayısı ise sorunun büyüklüğü yanında oldukça yetersizdir.

Bu çalışmanın konusunu herhangi bir nedenle çevresindeki kişi ya da kişilerce şiddete maruz kalmış kadınlar oluşturmaktadır. Bu amaçla 2015 yılında ülkemizdeki dört bölgede şiddete maruz kaldığı kayıt altına alınmış 200 kadın ile yüz yüze görüşme yapılarak veri toplanmış ve çalışmada bu kadınlara ilişkin istatistiksel bilgilerin bir özeti sunulmuştur.

Anket sonuçlarına göre en fazla şiddete maruz kalan kadınların orta yaş grubunda olan kadınlar olduğu görülmüştür. Bu yaş grubunda en fazla “30-40 yaş” aralığındaki kadınlar ilk sırada yer alırken bunu “41-50 yaş” aralığı izlemektedir. “Çocuk yaş” gurubu ile “60 ve üzeri yaş” grubunda kadına yönelik şiddetin oranının az olduğu görülmüştür.

Şiddete neden olan bir etmen de eğitimidir. Çalışma kapsamında yer alan kadınların eğitim durumlarına bakıldığında her eğitim seviyesinden kadının şiddete maruz kaldığı görülmekle birlikte en fazla ilkokul eğitimi alan kadınların şiddete maruz kaldıkları sonucu çıkmıştır.

Kadınlar özellikle yakın çevrelerindeki erkekler tarafından şiddete maruz kalmaktadırlar. Araştırma sonuçlarına göre en fazla evli olan kadınlar eşleri tarafından şiddet görmektedirler. Şiddet gören kadın, eşinden boşanmış bile olsa gördüğü şiddet ortadan kalkmamaktadır. Boşanmış kadınların şiddet görme oranı ikinci sırada yer almıştır. Bir erkekle birlikte yaşayan ya da dul olan kadınların şiddet görme oranı ise en az çıkmıştır.

Ekonomik bağımlılık kadına yönelik şiddetin varlığında önemli bir etmendir. Yapılan çalışmada şiddete maruz kalmış kadınların çok büyük bir oranının bir işte çalışmadığı ve bir gelirin olmadığı görülmüştür. Kadınların gelir seviyesi yükseldikçe maruz kaldıkları şiddetin oranı da düşmektedir.

Çalışmaya konu olan kadınlara beklentileri açık uçlu soru olarak sorulmuş ve kadınlardan birçok cevap alınmıştır. Benzer cevaplar toplulaştırıldığında kadınların çevrelerinden ve kamu kuruluşlarından en fazla beklentilerinin eğitim ve iş olanaklarının arttırılarak kendi ayakları üzerinde kalma istekleri çıkmıştır. Bunun yanında diğer bir beklentileri ise kamunun şiddet gören kadınlara ekonomik ve sosyal yardımlarının arttırılması yönündedir. Şiddete maruz kalan kadınların diğer bir çekinceleri ise şiddeti uygulayana karşı güvenliklerinin korunamadığı ve şiddet uygulayanların yeterince cezalandırılmadıklarıdır. Türk aile yapısında çocukların bakımı daha çok kadının üzerindedir. Ankete katılan kadınların ifade ettikleri ve çözüm istedikleri sorunlarından bir tanesi de sahip oldukları çocukların bakımı ve geçimidir. Bunun yanında bu kadınlar için psikolojik destek alma da önemli çıkmıştır.

Kaynakça

- Bora Aksu ve Üstün İlknur, Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18
- Ergil Doğu, "Şiddetin Kültürel Kökenleri", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Sayı. 399, Şubat, 2001, s.40-41.
- Erten Yavuz ve Ardali Cahit, "Saldırıcılık Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", *Cogito*, Sayı. 6-7, Kış-Bahar, 1996, s.143-164.
- ICPD (International Conference on Population and Development) (Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı). Programme of Action of the International Conference On Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994.
- Kocacık Faruk, *Toplumbilim*, 2. Baskı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, No: 84, Sivas, 2000, s.1.
- Krug EG et al. World Report on Violence and Health, Geneva; WHO; 2002.
- Moses Rafael, "Şiddet Nerede Başlıyor?". Çev. Ayşe Kul. Şiddet. *Cogito*, Sayı. 6, İstanbul, 1996, s.23-29
- Owen Fidan Korkut ve Owen, W. Dean W. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ekim 2008.

Şeker Aziz, İnsanı Düşünmek. SABEV Yay. Ankara, 2012, Sayı. 26.

Ünsal Artun, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, Cogito, Sayı. 6-7, Kış-Bahar, 1996, s.29-36.

TBMM Araştırma Komisyonu, Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara, 2006.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2009.

KADIN ODAKLI POLİTİKALARIN HÜKÜMET PROGRAMLARINA YANSIMALARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

AN ANALYSIS ON THE REFLECTIONS OF FEMALE FOCUSED POLICIES TO GOVERNMENT PROGRAMS

Şengül ALTAN ARSLAN*

Özet: Yüzyıllar boyu “ataerkil” aile yapısı içindeki rollerin devamını sağlamak üzere hazırlanan kadının yetiştirilmesindeki temel çıkış noktası; istihdamdan siyasete kadar çok geniş bir yelpazede kadının varlığını hissettirmesine gerek olmadığına dayanmaktadır. Kadınların temel göstergeler açısından dahi erkeklerin gerisine düşmesine neden olan bu yaklaşım, özellikle geride bıraktığımız yüzyılda, dünya toplumlarının gündemine getirilmiş ve kadının insan hakları kavramı ekseninde ele alınmaya başlamıştır. Her ne kadar Türkiye, dünyadaki bu gelişmelerin dışında kalmamışsa da, Cumhuriyetin ilk yıllarında kadına verilen haklara rağmen kadın sorununun aldığı mesafenin kayda değer olduğunu söylemek zordur. Bunun nedenleri arasında kimi zaman Türkiye’ nin toplumsal ve ekonomik yapısı, tarihsel gelişimi sayılırken, kimi zaman da kültürel yapısı sayılabilmektedir.

Kadın sorununa bakışın izleri sürülmek istendiğinde, Türk siyasi belgeleri arasında bakılacak belgelerden en önemlisi, kapsadığı dönemde toplumun büyük çoğunluğunun olaya bakış açısını yansıttığına ve kamu siyasalarına rehberlik ettiğine inanılan hükümet programlarıdır. Bu belge, devletin görevlerini yerine getirmesini sağlayan yetkili organ olan hükümetin yol haritası olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Bu çerçevede, dönemin baskın ideolojilerinin kadın konusuna bakışı ve konuya ilişkin gelişimin izlerini ortaya koymak üzere, çalışma kapsamında 1980 öncesi hükümet programları genel olarak değerlendirilmiş, kadın sorununun ele alınması açısından kırılma noktası kabul edilen 1980 sonrası hükümet programları ayrıntıları ile ele alınmıştır. Çalışmada, ayrıca her hükümet döneminde kadın konusunda yaşanan belli başlı gelişmelere de yer verilmiştir. Kadın sorunuyla ilgili politikaların ve kararların en üst düzeyde nasıl belirlendiği ve bunun uygulamaya nasıl yansıdığı bu çalışmanın asıl konusudur. Çalışma sonucunda programlarda kadının aile içinde ele alındığı ve güçlü bir aile vurgusu olduğu görülmüştür. Günümüze yaklaştıkça kadın konusu müstakil bir başlıkla ele alınmakla birlikte bunun temel nedeninin “güçlü aile”, “güçlü toplum” hedefine ulaşmak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Programları, Kadın Politikaları, Kadın Hareketi.

* Dr.

For many centuries, the main starting point in raising woman prepared to provide continuance of the roles in “patriarchal” family has been based on the idea that woman does not need to make her presence felt in a wide range from employment to politics. This approach, which caused woman fall behind men even in terms of basic indicators, has been brought into the agenda of world’s societies and began to be held inside the context of woman’s human rights especially in the last century. Although Turkey has remained outside these developments all over the world, it is hard to say that there is a remarkable proceed in woman issue despite the rights given to women in the first years of the Republic. Turkey’s social and economic structure, historical development and cultural structure can be listed among the reasons for this.

When tracing back the woman issue, the most important document among the Turkish political documents is government program which are believed to reflect most of the society’s perspective and lead the way to public politics within the period it comprised. This document is also important for being the route map of the government, the authorised body that provides the state to perform its duties. Within this scope, while the government programs before 1980 have been reviewed generally, the programs after 1980, which is accepted as the breaking point for the woman issue have been reviewed in detail in this study on the purpose of revealing the view of the period’s dominant ideology on woman issue and tracing the development on this subject. Besides, the main developments in the woman issue in each government’s period have been included in the study. Main scope of this study is how the policies regarding woman issue are determined, how the decisions are taken and how these decisions are put into practice on the highest level. At the end of the study it was noted that woman is embraced in the family and there is a strong family emphasis in the programs. It has been also determined that the woman issue is dealt as a separate title as we approach more recent times and the reason for this is to achieve the aim of “strong family” and “strong society”.

Keywords: Government Programs, Women Policies, Women Movement.

GİRİŞ

Derece farkı olmasına rağmen günümüzde en gelişmişinden en az gelişmişine kadar bütün ülkelerde, kadınlar, gelenek ve toplumsal değerlerin baskısı altındadır. Toplumsal yaşamdaki yerleri ev içi rollerle ya da onun uzantısı niteliğindeki rollerle sınırlanan kadınların, bu döngünün dışına çıkma talepleri ya görmezden gelinmekte ya da büyük mücadelelere sahne olmaktadır.

Uzun bir tarihe dayanan eşitlik mücadelesi boyunca, kadınlar bir taraftan bilgi üretirken, diğer taraftan fiili eşitliği sağlamak için küre-

sel norm ve standartlar geliştirmek üzere örgütlenmişlerdir. Özellikle 20. Yüzyıldan itibaren yoğunlaşmaya başlayan küresel kadın hareketi, ulusal düzeyde kurum ve yasaların kadınların sorunlarına cevap vermediği iddiası ile uluslararası politika yapma süreçlerine dahil olmaya çalışmışlardır. 1945 yılında meyvelerini vermeye başlayan bu girişimlerin çift yönlü etkisi olmuştur. İlk etkisi, küresel norm ve standartların yolunu açmasıdır. Nitekim Acuner' in de belirttiği gibi, 1945 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Sözleşmesi' nde yer alan "erkek ve kadının hak eşitliğine olan inanç" ibaresinden sonra kadının ilerlemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları BM sisteminde yer bulmuştur.¹ Bu ibare sayesinde, BM tarafından kadın hareketi için referans niteliği taşıyan sonuç belgelerinin yayımlandığı dünya kadın konferansları düzenlenmiş ve kadın hareketi için referans olan konferans sonuç belgeleri yayınlanmış, 1975 yılı Kadın Yılı olarak ilan edilmiş, ardından "Kadın 10 Yılı" ilan edilmiş ve nihayetinde BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) hayata geçirilmiştir.

Küresel kadın hareketinin "gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, kurumların ve yasaların kadınların sosyal, ekonomik sorunlarına cevap vermede yetersiz olduğu"² iddiası ile yürüttüğü bu çabaların karşılık bulmasının diğer etkisi ise, kadın hareketinin elini güçlendiren araçlar sağlamasıdır.

Bu gelişmelerden faydalanan ülkelerden biri de, Türkiye' dir. Türkiye' de kadın haklarının gelişimi özellikle Cumhuriyetle birlikte her ne kadar kamu siyaseti yoluyla olmuşsa da, daha sonraki yıllarda yine kamu siyaseti kadının ikincil plana itilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak 1980'lere gelindiğinde yaşanan "ideolojik kırılma" ile kendine elverişli bir ortam bulan neo liberal politikalar ve onun siyasal iktidar biçimi olan "yönetişimin" sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü, katılım, serbest piyasa ekonomisi gibi argümanları politik söyleme dönüşmüştür. Bu dönemde "hak" kavramını ön plana çıkararak bazı gruplar, kadın hakları, dinsel haklar, eğitim hakkı, kimlik hakkı bağlamında getirdikleri taleplerle kısırdanmalara yol açmıştır. Bu siyasi

¹ Selma Acuner, BM Kadının Statüsü Komisyon Rehberi, KA-DER Yayınları, Ankara, 2017, s:13.

² Selma Acuner, a.g.e, s.10

ortamda özellikle küresel kadın hareketinin katkılarıyla gelişen norm ve standartlara büyük ölçüde başvurulmuştur. Çeşitlenen toplumsal ve akademik ortam, genişleyen sivil toplum katılımının da katkısıyla kadına ilişkin çeşitli konular ve sorunları kamuoyuna taşımış, yaklaşımlar çeşitlenmiş, kadın örgütlerin sayısı artmış ve feminist bir bilinç oluşmuştur.³

Bu çalışma kapsamında, kamu siyasalarına rehberlik etme işlevi nedeniyle Türk siyasi hayatında önemli rol oynayan, bir bakıma hükümetin yol haritası olduğuna ve özellikle son yıllarda kazanılan seçimden yola çıkılarak çoğunluğun görüşünü temsil ettiği sık sık öne sürülen Hükümet programları incelenerek, kadın odaklı politikalara ilişkin yaşanan gelişmelerin izi sürülecektir. Bu çerçevede, 1980 öncesi dönemin genel bir değerlendirilmesi yapılacak, 1980 sonrası dönemin hükümet programlarında "hak" kavramının kadın açısından yer alış biçimi ayrıntıları ile incelenecektir. Aynı dönemde kamu siyasalarının nasıl yol aldığını belirlemek üzere, yasal ve yönetsel gelişmelerin belli başlılarına yer verilerek, bakış açılarının ne yönde belirlendiği tartışılacaktır. Kadın sorunuyla ilgili politikaların en üst düzeyde nasıl belirlendiği, bunun uygulamaya nasıl yansıdığı bu çalışmanın asıl konusu olacaktır.

I. 1980 Öncesi Hükümet Programlarında Kadın

Daha geniş İslami kimliğin yerine ulusal bilinç ve kimlik yerleştirmeye çalışan Cumhuriyetle birlikte, Türkiye geçmişten önemli bir kopuş yaşamıştır.⁴ Ancak geçmişten kopuş ataerkil cinsiyetçi düzenden de kopuş anlamına hiçbir zaman gelmemiştir. Berktaş'ın da belirttiği gibi, ataerkillik biçim değiştirerek ılımlı hale gelmiş, ancak ortadan kalkmamış, hatta en temel süreklilik noktası olarak varlığını sürdürmüştür.⁵

Bu bakış açısının bir sonucu olarak, 1980 öncesinde tek parti dö-

³ Serpil Çakır, "Türkiye' de Kadın Tarihi Çalışmaları I" <http://bianet.org/bianet/kadin/78369-turkiyede-kadin-tarihi-calismalari-1>, 2006.

⁴ Fatmagül Berktaş, "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye", Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:7, Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004, s.17. http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, Erişim Tarihi, 4.04.2017.

⁵ Fatmagül Berktaş, a.g.e, s.17.

neminde sunulan hükümet programlarında kadın sorunu görmezden gelinmiştir. Oya Tokgöz 1930' dan sonraki dönemde siyasal partilerin kadına bakışı konusunu ele aldığı makalesinde de belirttiği gibi, 1930' lu yıllarda, Türkiye Cumhuriyeti' ni kuran Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), kadınlara siyasal hakların verilmesini kadın erkek eşitliğinin sağlanması açısından yeterli görmüş ve kadın sorunları üzerinde durmamıştır.⁶ Bu döneme CHP' nin ulusu bir bütün varsayan, sınıflar arası veya cinsler arası çatışmayı kabul etmeyen ideolojik yapısı damga vurmuştur. Bununla birlikte, kadınların özgür bireyler olarak kamusal alana çıkmalarına olanak sağlayan hukuksal düzenlemelerde (Tevhid-i Tedrisat, Medeni Kanun) aynı dönemin ürünü olarak karşımıza çıkmıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte, 1950-1960 yılları arasında CHP' den sonra iktidar olan Demokrat Parti'nin (DP) hazırladığı hükümet programında da kadın sorununa yer verilmemiştir. Bu dönemde de kadın sorununun varlığı kabul edilmemiş, erken Cumhuriyet döneminde getirilen düzenlemelerin yeterliliği tartışılmamıştır. Bu dönemdeki hükümet programlarında açılacak kredi oranından, fabrika ihalelerine, hatta belli tüketim maddelerinin fiyatına kadar yaşamın en küçük ayrıntılarına değinen programlarda, toplumun yarısını oluşturan kadına ve sorunlarına sözcük olarak bile yer verilmemesi çarpıcıdır.⁷

1960 İhtilal'ı ile son bulan DP Döneminin ardından, 1961 Anayasası ile tekrar demokrasiye dönme çabaları da durumu değiştirmemiştir. 61 Anayasası, 24 Anayasasına göre hak ve özgürlüklere daha ayrıntılı bir şekilde yer veren yapısına karşın, 1969 yılına kadarki koalisyon hükümetlerinin programlarında kadın konusuna hiç yer verilmediği görülmektedir.

1969 Genel Seçiminden sonra Adalet Partisi (AP) tarafından kurulan 31. Hükümet' in programı incelendiğinde, kadının sadece aile içindeki görevleri açısından ele alındığı görülmektedir.⁸ Tipik

⁶ Oya Tokgöz, "Kadın Seçmen İmgesi ve Türkiye' de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme" *Aİ Dergisi*, Cilt 27, Sayı 4, Aralık 1994, s.101.

⁷ Erhan Kaplan, *Türk Siyasi Sisteminde Kadın ve Kadın Sorunu*, İstanbul Ün. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP31.htm>, Erişim tarihi 22.02.2017

muhafazakâr parti olarak AP' nin kadını aile içine ele alması ve kadının ikincil rolünü pekiştirmeye çalışması geleneksel anlayışla örtüşmektedir. Kadın konusunda "devlet feminizmi" adı verilen, devletin kadın hakları konusunda öncü rolünün gerilerde kaldığını gösteren bu anlayış, uzun süre siyasi ortama hâkim olmuştur.

12 Mart 1971' de başlayan ara rejim içinde kurulan reform hükümetlerinde ilk kez bir kadın bakan olarak atanmakla birlikte, söz konusu hükümet programlarda da kadına yönelik siyasalara hiç yer verilmemiştir.⁹

1974' de kurulan CHP-Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyon hükümetinde (37. Hükümet) sosyal devlet ilkesinin benimsendiği ve bu ilkeye uygun politikalar oluşturulacağı belirtilmesine rağmen, yine kadın konusuna ilişkin direkt bir hedefe yer verilmemiştir.¹⁰

Süleyman Demirel' in kurduğu Milliyetçi Cephe Hükümetinde (39. Hükümet) ilk kez çalışan kadının sorununa yer verilmiş,¹¹ 1977' de kurulan Ecevit Hükümeti' nde de (40. Hükümet) bu vurgu yerini korumuştur.¹² Her ne kadar 1980 yılına kadar yine Süleyman Demirel tarafından kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetlerinden 41. de kadın konusuna hiç yer verilmemiş,¹³ 43. Hükümette ise "dul ve çocuklu kadınlara maaş bağlanması"¹⁴ çerçevesinde kadına yer verilmişse de, yine de bu durum kadın sorununa eğilish bakımından yeni bir sayfadır. Bu olgunun ortaya çıkışı çalışan kadın sayısının artışı ve kentleşme oranının yükselmesi ile birlikte, partilerin kentli kadın seçmene ulaşma amacını göstermektedir. Ayrıca çalışan kadın imgesinin (42. Hükümet programında çalışan kadınların ücret eşitliği ve aralarındaki doğum izinleri adaletsizliğinin giderilmesi hedeflerine yer verilmiştir)¹⁵ aile içindeki anne ve eş rolüyle birlikte ortaya konması, hem geleneksel hem de modern kadın imgesinin kabul gördüğü şeklindeki yorumlamaların önünü açmaktadır.

1960-80 arasında kurulan hükümet programlarında kadına yöne-

⁹ Erhan Kaplan, a.g.e., s.209

¹⁰ Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP37.htm>

¹¹ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm; Erişim tarihi, 20.02.2017.

¹² <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP40.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017.

¹³ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017

¹⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017

¹⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm>, Erişim tarihi, 9.04.2017.

lik hedeflere daha önceki dönemlere göre daha çok yer verilmesine karşılık, kadın sorunlarına yönelik bütüncül bir politikadan bahsetmek mümkün değildir. Daha da önemlisi hangi siyasi parti tarafından kurulursa kurulsun, hükümet programlarının incelenmesinde kadını aile içinde ele almak, geleneksel kadın kimliğinin yeniden üretilmesine hizmet etmek açısından zihniyet birliği içinde oldukları görülmüştür. Bu durum, kadın söz konusu olduğunda hangi ideoloji üzerine temellenirse temellensin fark olmadığına işaret etmektedir.

Bu dönem için üzerinde durulması gereken en önemli nokta, 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'de siyasal partilerin siyasal yelpazenin sağında ve solunda yer alması anlayışının yerleşmesi ve ideolojik ayrılıkların belirginleşmesidir. Bu yönelişle birlikte, sağ partiler kadın konusuna ve kadın sorunlarına, hem parti programlarında hem de kurdukları hükümetlerin programlarında daha fazla yer vermişlerdir. Her ne kadar kadının ikincil rolüne vurgu yapsalar da ideolojik yönelimleri doğrultusunda kadınlara etkinlik kazandırmayı amaçladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında yapılmak istenen, tek parti döneminden beri kadınların simgesel önemi ve rolüne yeni ve farklı bir kimlik kazandırmaktır.

II. 1980 Sonrası Hükümet Programlarında Kadın

12 Eylül 1980 yılında yapılan askeri darbe ile TBMM kapatılmış, bütün siyasi partiler yasaklanmış, sendikaların ve demokratik kitle örgütlerinin, bu arada kadın derneklerinin faaliyetlerine son verilmiş, devlet Türk-İslam sentezine göre yeniden yapılandırılmıştır. Ancak, bu gelişmeleri takiben görece tehlikesiz bulunan kadın konusuna "hak" arama bağlamında yol verilmiş, böylece konu Türkiye'nin gündemine hızla ve önemle girmiştir. Gerçekten de 1980'ler kadının toplumsal rollerinin yeniden sorgulandığı, kadının topluma katılımı yönünden yeni rol tanımlarının yapıldığı, kadının kendisinin yeni kimlikler kazandığı yıllar olmuştur. Bu siyasi ortamda 1983'ten itibaren kurulan siyasi partiler, ideolojik etkisi sayısal durumu ile ölçülemeyecek kadar büyük olan kadın hareketinin etkisiyle "kadın haklarını" gündem maddelerinden biri haline getirmiştir. Ancak, bu gelişmelere rağmen, siyasi partiler ne kadınların ikincil konumunu değiştirecek veya erkek egemenliğini sorgulayacak girişimde bulunmuşlar, ne de sorgulayan girişimleri desteklemişlerdir.

Bu nedenle, dönemin en baskın ideolojisine sahip partilerin parti programlarının da bir yansıması olarak düşünülen 1980 sonrası hükümet programları, bu dönüşümün izlerini görmek açısından incelenmeye değer temel belge olarak seçilmiş ve ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Hükümet Programlarında Kadın

Ulus Hükümeti (20.09.1980-13.12.1983)

20 Eylül 1980 tarihinde Emekli Oramiral Bülent Ulusu başkanlığında kurulan Silahlı Kuvvetler Hükümeti' nin (44 üncü Hükümet) 27 Eylül 1980 tarihinde 12 Eylül Askeri Darbesinin ardından oluşturulan beş kişilik Milli Güvenlik Konseyine sunduğu hükümet programında kadınları ilgilendiren şu hükümler yer almaktadır:¹⁶

“Ekonomik kalkınmamıza büyük katkıları bulunan yurt dışındaki vatandaşlarımızla, bunların eş ve çocuklarının çözüme muhtaç birçok meselelerinin olduğunu bilmekteyiz... Bu vatandaşlarımızın sorunlarına gerçekçi yollarla yaklaşılması ve bu amaçla onlara yönelen hizmetlerin daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.

Emekli dul ve yetim aylıklarının verilmesinde, eski ve yeni emekliler arasındaki farklılıkların giderilmesine çalışılacaktır”

Programda yer alan ilgili bölümlerden de görüldüğü gibi, kadın müstakil alınmamış, aile içinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, hükümet programında kadına yer verilmezken aynı dönemde aralarında akademisyenlerin bulunduğu bir grup, BM'nin 1975-1985 arasını “Kadın On Yılı” ilan etmesinden ve ayrıca Batı'da yükselişe geçen kadınların kurtuluşu hareketinden esinlenerek, kadın sorunlarını tartışmaya başlamışlardır. Yazar ve Çevirmenler Kooperatifi YAZKO, 12 Eylül askeri yönetimin siyaseti yasakladığı dönemde, o yıllara kadar siyaset gündeminde üst sıralara çıkamamış kadın, cinsellik, birey gibi konuları tartışma gündemine getirmiş, kadın sorunu özellikle ilgi çekmeye başlamıştır.¹⁷

¹⁶ Nuran Dağlı, Hükümetler ve Programları III. Cilt 1980-1987, Haz. Belma Aktürk, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s.17.

¹⁷ Şirin Tekeli, “80' lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, *Birikim*, Sayı: 3, 1989, s.34.

Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987)

1982 Anayasasının yürürlüğe girmesi ve seçimlerin yapılmasının ardından, 13 Aralık 1983 tarihinde Turgut Özal başkanlığında kurulan ve 21 Aralık 1987 tarihine kadar iktidarda kalan Anavatan Partisi' nin (ANAP) 19 Aralık 1983 tarihinde Meclis' te okunan hükümet programında, kadın sözcüğü geçmese de yaptığı güçlü aile vurgusu ile kadına bakış ortaya konulmuştur. Söz konusu 45 inci hükümet programında genellikle kadınlara uygun görülen "feragat ve fedakarlık" gibi özelliklerden yola çıkarak kadınları ilgilendiren şu hükümlere yer verildiği görülmektedir:¹⁸

"...Aile yapımızın tabii ve tarihi vasıfları olan, örf ve ananelerimiz ile perçinlenmiş bulunan sevgi, saygı, feragat ve fedakârlığın geliştirilmesinin, toplum hayatının ahenkli ve sağlam şekilde devam ettirilmesinde, gençlerimizin yetiştirilmesinde, ahlakın, milli ve manevi değerlerin korunmasında, çok önemli rolü olduğuna inanıyoruz.

Çocuklarımızın daha doğum öncesi safhadan başlamak üzere, gelişmelerinin her sahasında ihtiyaç duyulan her çeşit ana çocuk sağlığı hizmetlerine büyük önem verilecektir...."

Programında kadına yer vermeyen bu hükümet döneminde, 2827 sayılı Kürtaj Yasası Meclis' te kabul edilmiştir. Yine bu dönemde Türkiye, CEDAW Sözleşmesi' ni kimi çekincelerle imzalamış,¹⁹ "Dayağa Hayır" yürüyüşleri gibi geniş katılımlı eylemlere tanıklık etmiştir.

II. Özal Hükümeti (21.12.1987-9.11.1989)

21 Aralık 1987 ile 9 Kasım 1989 tarihleri arasında iktidarda kalan II. ANAP Hükümeti' nin 25 Aralık 1987 tarihinde Meclis' e sunulan 46 ıncı hükümet programında yine kadınlara ilişkin tedbirlere yer verilmemiş, ancak kadınlarla ilişkilendirilebileceği düşünülen bir önceki hükümet programındaki tedbirlerin bazıları aynen korunmuş, aileye ilişkin olan tedbirlere ise ağırlığı azaltılarak aşağıdaki şekliyle yer verilmiştir.²⁰

¹⁸ Nuran Dağlı, a.g.e, ss.53-56.

¹⁹ Zeynep Avcı, Kadınların Güncesinden Sayfalar, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s.96-97.

²⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, Erişim tarihi 1.03.2017.

“Ailede huzur ve mutluluğun ilk şartı sıcak bir yuvadır. Refahın yaygınlaşmasında, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin temininde en önemli unsurların başında konut gelir.”

Bu hükümet döneminde kadın örgütleri üç büyük şehir dışında da açılmaya başlamıştır. Ayrıca üniversitelerde Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezleri, Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde “Kadına Yönelik Politika Danışma Kurulu”²¹ kurulmuştur. Bu gelişmeleri kadın hareketinin eylem aşamasından çıkıp, kurumsallaşmaya adım atmasının ayak sesleri olarak yorumlamak mümkündür.

Akbulut Hükümeti (9.11.1989-23.06.1991)

9 Kasım 1989 ve 23 Haziran 1991 tarihleri arasında iktidarda kalan Akbulut Hükümeti’ nin 10 Kasım 1989’ da TBMM’ ne sunulan hükümet programında aile vurgusu korunmuş, daha önceki ANAP hükümetlerinin bazı hedefleri aynen benimsenmiştir. Bununla birlikte 47 inci Hükümet Programına ilk kez aşağıda yer alan kadınlarla ilgili müstakil hükümlere yer verilmiştir:²²

“Ev kadınlarının ve genç kızların istihdamı için başlatılmış bulunan hizmetlere hız vereceğiz. Vasıfsız iş gücünü ülke ekonomisinin ihtiyacı olan meslek dallarına yönlendirmek için işgücünü yetiştirme projelerine devam edeceğiz.

Kadını toplumumuzun ve aile müessesemizin en önemli unsuru olarak görüyoruz. Kadınlarımızın haklarının korunması ve ülkemizin gelişmesine daha fazla katkılarının sağlanması hedefimizdir”

Görüldüğü gibi, kadınlara yapılan müstakil atıflarda da aile ön plana çıkarılan husus olmuştur. Bu hükümetin görev süresi içinde Türk Ceza Kanunu’ nun tecavüze uğrayan kadının fahişe olması halinde ceza indirimi öngören 438. Maddesi kaldırılmış ve Medeni Kanun’ nun kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan 159. Maddesi iptal edilmiştir.²³ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yine bu hükümet döneminde kurulmuştur.²⁴ Yine

²¹ Feride Eroğlu ve Ayşe Asker, Kadın Erkek Eşitliği Mekanizmaları ve Çeşitli Parlamentolarda Eşitlik Komisyonları, TBMM Yayınları, 2008, s.10. http://www.pmd.org.tr/dosyalar/File_193.pdf, Erişim tarihi:4.04.2017.

²² <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, Erişim Tarihi, 1.03.2017.

²³ Zeynep Avcı, a.g.e, s.97.

²⁴ Enver Karataş, “Türkiye’de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri”,

bu dönemde kabul edilen Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı” kurulmuştur.

Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991)

23 Haziran 1991 tarihinde Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan ve 20 Kasım 1991 tarihine kadar iş başında kalan IV. Anavatan Partisi Hükümeti’ nin 30 Haziran 1991 tarihinde Meclis’ te okunan 48 inci Hükümet Programında da sağlıklı nesillere, dul ve yetimlere ilişkin düzenlemeler korunmuş, aile yine ön plana alınmıştır. Farklı olarak kadının aile içindeki yüksek değerine atıfta bulunulmuş, bu değere verilen önemin altı çizilmiştir. Kadınlara ilişkin yapılan bu tespiti şu hükümler takip etmiştir²⁵:

“...Kadınlarımızın sorunlarına köklü çözümler getirmeye, toplumdaki yerlerini yükseltmeye kararlıyız. Bunun gereği olarak kadınlarımızın her alanda ve düzeyde görev ve sorumluluk almalarına, yönetimde yetkili olmalarına ve karar mekanizmalarına daha çok katılmalarına özen göstereceğiz.

Bu konularda Anayasa’ da öngörölmüş olan ve iktidarımız döneminde kurulan teşkilatları daha etkin hale getireceğiz.”

Bu hükümet programında ilk kez yer alan kadınların her alanda ve düzeyde görev, sorumluluk alması hedefi olumlu olmakla birlikte, kadının yine aile içindeki yüksek değerine vurgu yapıldığı görölmektedir. Programda ayrıca dul ve yetim aylıkları, anne-çocuk sağlığı ve aile planlamasına ilişkin düzenlemeler yapılacağına ilişkin dolaylı yoldan kadını ilgilendiren ifadelere yer verilmiştir. Sadece beş ay süren bu hükümet döneminde sığınma evleri açılmıştır.

VII. Demirel Hükümeti (21.11.1991-26.06.1993)

20 Ekim 1991’ de yapılan genel seçimleri ANAP’ ın kaybetmesinin ardından 20 Kasım 1991 tarihinde Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ve 25 Haziran 1993 tarihine kadar iktidarda kalan Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti Koalisyon (DYP-SHP)

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8, 2009.

²⁵ Hükümet Programı, Başbakan A. Mesut Yılmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s.7.

Hükümeti'nin 25 Kasım 1991 tarihinde Meclis' e sunulan 49 uncu Hükümet Programında kadın konusu daha geniş perspektiften ele alınmıştır. İlk kez hükümet dışı kuruluşlar ve yerel yönetimlerin çalışmalarından yola çıkılarak kadın odaklı politikalar geliştirileceği, bu kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon yapılacağı ifadelerine yer verilmiştir. Yine ilk kez bu hükümet programında kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi konusu odağa alınmış ve aşağıda yer alan ifadelerle uluslararası gelişmelerle bağı kurulmuştur:²⁶

“Başta BM’ nin kabul ettiği ve Türkiye tarafından onaylanan “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi” ve diğer uluslar arası kararları ile İLO, OECD, AGİK gibi kuruluşların kadınlara yönelik kararları doğrultusunda iç mevzuatımızda düzenlemelerin yapılması, uluslar arası boyutta Türkiye tarafından konulan çekincelerin kaldırılması için gerekli çalışmalar gerçekleştirilecektir. Bu amaçla hükümetimiz bünyesinde “Kadın, Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı” kurularak anlamlı bir adım atılmaktadır....”

DYP-SHP Hükümet Programında yer alan bu hükümlerin önemi, öncelikle kadınlara ilişkin uluslararası normların benimseneceğinin ve bu normların getirdiği iç düzenlemelerin yapılacağına açık bir dille belirtilmesidir. Ayrıca kadınlara ilişkin politikalar oluşturulurken merkezi hükümetin ve yerel yönetimlerin dışında gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılacağına belirtilmesi, kadınların yerel örgütlenmelerinin hükümetlerce ilk defa kabullenilmesi anlamına gelmektedir. Bu iki unsur açısından DYP-SHP Hükümet Programı, Türk siyasi sisteminde hükümetler boyutunda bir ilki temsil etmektedir.

DYP-SHP Hükümet Programında ayrıca emeklilik yaşı, ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, koruyucu sağlık hizmetleri gibi başlıklarda da kadınları ilgilendiren diğer hükümler bulunmaktadır.²⁷

Son derece önemli hedeflerin yer aldığı bu hükümet programı döneminde Devlet İstatistik Enstitüsü'nde “Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi” açılmış, İstanbul Üniversitesi tarafından ilk kez “Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı” kurulmuştur.²⁸

²⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, Erişim tarihi, 1.03.2017.

²⁷ Hükümet Programı, 25 Kasım 1991, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s.52-53.

²⁸ <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2740>, Adım Adım Kadın Erkek Eşitliği, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

I. Çiller Hükümeti (25.06.1993-5.10.1995)

Cumhurbaşkanı Turgut Özal' ın ölümünden sonra Başbakan Süleyman Demirel' in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 25 Haziran 1993 tarihinde Tansu Çiller' in başkanlığında kurulan DYP-SHP Koalisyon Hükümeti' nin 30 Haziran 1993 tarihinde Meclis' te okunan 50 nci Hükümet Programında güçlü aile vurgusuna tekrar bir dönüş yaşandığı görülmektedir. Söz konusu programda kadınlara ilişkin ise şu hükümlere yer verilmiştir:²⁹

“Kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkânlarından daha fazla yararlanmak suretiyle tarım dışı sektörlerde istihdamlarının yaygınlaştırılması, özellikle uygulanacak teşvik politikaları aracılığı ile kadınlarımızın kendi işyerlerine sahip olma imkanları geliştirilecektir. Kadın işgücünün ekonomiye katkısı sağlanacak ve kadınların karar mekanizmalarına daha etkin katılabilmeleri için yeni politikalar geliştirilecektir.”

Tansu Çiller Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olması nedeniyle, Çiller' in kurduğu hükümet kadınlar açısından bu yönüyle özel önem taşımaktadır. Ne var ki ilk kadın başbakanın programında yukarıdaki ifadelerde de görüleceği gibi, kadınlara ve kadın sorunlarına ilişkin olarak alışıldık bazı ifadeler dışında herhangi bir yeni ve alternatif perspektif, düzenleme ya da öneri yoktur.

Bu hükümet döneminde kadın konusunda yaşanan gelişmelerde aynı doğrultuda ilerlemiştir. Türkiye' nin IV. Dünya Kadın Konferansı' na katılarak taahhütlerini çekincesiz imzalaması bir yana konursa, bu dönemde Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan “Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Eylem Planı” dışında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.

II. Çiller Hükümeti (5.10.1995-30.10.1995)

SHP ve CHP birleşmesinin CHP çatısı altında gerçekleşmesinin ardından, DYP ve CHP arasında koalisyonu sürdürme konusunda anlaşma sağlanamayınca hükümet istifa etmiştir. Yeniden başbakanlığa atanan Tansu Çiller' in başkanlığında 5 Ekim 1995 tarihinde kurulan

²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Cilt 37, Yasama Yılı 2, 119. Birleşim, 30.6.1993, s.390.

DYP Azınlık Hükümeti'nin 10 Ekim 1995 tarihinde Meclis'te okunan 51 inci Hükümet Programında kadınlara veya kadın haklarına ilişkin hiçbir sözcük, vaat, hüküm yoktur.³⁰ II. Çiller Hükümeti Meclis' ten güvenoyu alamamıştır.

III. Çiller Hükümeti (30.10.1995-6.3.1996)

25 Aralık 1995 tarihinde erken seçime gitme şartı ile kurulan DYP-CHP Koalisyon Hükümeti' nin 31 Ekim 1995 tarihinde Meclis' te okunan 52 nci Hükümet Programında kadınları ilgilendiren şu hükümler yer almaktadır:³¹

“...memurları, Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur kapsamındaki bütün emeklileri, onların dul ve yetimlerini yeni hak ve olanaklara kavuşturma kararlılığımızı sürdüreceğiz.

Esnaf ve sanatkar kesimiyle birlikte, ülkemizde büyük bir potansiyel olan girişimcilerimizden olan kadınlar.... “kadın girişimci” kredileriyle desteklenmeye devam edilecektir.”

Bu hükümet döneminde de daha önceki Çiller Hükümeti' nde olduğu gibi şu anki adıyla Güney Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından daha çok kadınlara hizmet sunmak amacıyla açılan “Çok Amaçlı Toplum Merkezleri” dışında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.³²

II. Yılmaz Hükümeti (6.3.1996-28.06.1996)

6 Mart 1996 tarihinde Mesut Yılmaz Başkanlığında kurulan ve 28 Haziran 1996 tarihine kadar iktidarda kalan, ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti' nin 7 Mart 1996 tarihinde Meclis' e sunulan 53 üncü Hükümet Programında yine güçlü aile vurgusu tekrarlanmıştır. Yaşlı, kimsesiz, korunmaya muhtaç çocuklar, sakat ve özürllülerle birlikte aile dışına itilmiş kadınlara yönelik sosyal hizmet politikasının temelinin ailenin güçlendirilmesi olduğu belirtilmiştir. Tüm bu kırılğan gruplarla birlikte yapılan kadın vurgusunu aşağıdaki genel geçer ifadelerlerin yer aldığı müstakil hüküm takip etmiştir:³³

³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Cilt 94, Yasama Yılı 5, 5. Birleşim, 10.10, 1995, ss.393-410.

³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Cilt 95, Yasama Yılı 5, 19. Birleşim, 31.10.1995, s.434.

³² www.gapcatom.org/hakkimizda/gap-catom-nedir, Erişim tarihi, 7.04.2017.

³³ 53 üncü Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1996, s.19.

“Kadın aile kurumundaki en etkili, yönlendirici, yetiştirici, aileyi birleştirici ve koruyucu unsurdur.

Türk kadınının toplum içindeki yerini olumsuz olarak etkileyen düzenlemelerin giderilmesi yönündeki çalışmalar sürdürülecek ve Türk kadınının her alanda etkin bir şekilde hizmet görmesini, eğitim düzeyinin yükseltilmesini, karar mekanizmalarında yer almasını sağlayacak yasal ve idari düzenlemeler yapılacaktır.”

Bir kez daha kadını aile içinde değerlendiren bu hükümet döneminde IV. Dünya Kadın Konferansı taahhütleri gereğince Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından “Ulusal Eylem Planı” hazırlandı. Aynı Genel Müdürlük bünyesinde gönüllü kuruluşların katılımı ile en sorunlu görülen eğitim, sağlık, istihdam ve hukuk başlıklarında çalışmalar yapmak üzere komisyonlar oluşturuldu.³⁴

Erbakan Hükümeti (28.06.1996-30.06.1997)

28 Haziran 1996 tarihinde Necmettin Erbakan başkanlığında kurulan ve 30 Haziran 1997 tarihine kadar iktidarda kalan Refah Partisi (RP)-DYP Koalisyon Hükümeti’ nin 3 Temmuz 1996 tarihinde Meclis’ te okunan 54 üncü Hükümet Programında güçlü aile vurgusu ve kadınların toplum içindeki yerini etkileyen olumsuz şartların ortadan kaldırılacağı gibi genel geçer ifadelerden farklı olarak şu değerlendirmeler yer almaktadır:³⁵

“Kadınlarımız toplumun en küçük ve temel birimi olan ailenin en etkili yönlendiricisi ve yetiştiricisi olup, aile içinde, ailenin mutluluğunu ve refahını oluşturmada eşyle eşit sorumluluklara sahip bir bireydir..”

Programda kadınlara yönelik diğer ayrıntılar şunlardır:³⁶

“...aile, kadın ve gençlik sorunlarına gereken ilginin gösterilmesi, ana ve çocuk sağlığına önem verilmesi,...vazgeçilmez hedeflerimizdir. Bu cümleden olarak, kadınlarımıza, kendi uğraş alanlarında iş ve istihdam sağlayıcı projeleri uygulamaya koyacak teşkilatın kurulması temin edilecektir.

Yaygın eğitim, insanlarımızın ve özellikle kadınlarımızın meslek edin-

³⁴ <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2740>, Adım Adım Kadın-Erkek Eşitliği, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

³⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 20, Cilt 7, Yasama Yılı 1, 70. Birleşim, 3.7.1996, s.537.

³⁶ Ak. ss.535-537.

meleri ve el becerilerini geliştirecek üretime yöneltmeleri için, yeniden düzenlenecektir....”

İlk kez eşle aynı sorumluluk kavramını gündeme getiren bu hükümet döneminde Anayasa Mahkemesi tarafından erkeğin zinasını suç kabul eden Türk Ceza Kanunu'nun 441. Maddesi iptal edilmiştir. Aynı zamanda Türk Medeni Kanunu'nun 153. maddesinde yapılan değişiklikle kadının kendi soyadını erkeğin soyadından önce kullanmasının yolu açılmıştır. Zorunlu eğitim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır. Diğer belli başlı gelişmeler ise 13 il valiliğinde kadının statüsü komisyonlarının açılması, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde “Kırsal Kalkınmada Kadın Daire Başkanlığı”nın kurulması olmuştur.³⁷

III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999)

30 Haziran 1997 tarihinde Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan Anavatan Partisi-Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi Koalisyon Hükümeti'nin 7 Temmuz 1997 tarihinde Meclis'te okunan 55 inci Hükümet Programında başlıklandırma yapılmış ve kadın-aile aynı başlık altında ele alınmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak hemen her hükümet programında yer alan güçlü aile burgusu bu hükümet programında da varlığını korumuş, tıpkı aile içi şiddetin önlenmesinde olduğu gibi medeni nikâhın yaygınlaştırılması da aile bütünlüğünün güçlendirilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Diğer programlardan farklı olarak bu programda kurumsallaşmaya ilişkin önemli miktarda hedefe yer verilmiştir. Programda kadınlara yönelik belli başlı ifadeler aşağıda yer aldığı şekildedir:³⁸

“...Ayrıca toplumumuzu ve aile bütünlüğünü sarsansorunlarla gerekli mücadele yapılacak, özellikle aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

Kadının toplumsal konumunun yükseltilmesi için Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve diğer mevzuatta yer alan ayrımcılık içeren maddelerin günün şartlarına uygun olarak düzenlenmesi başta olmak üzere gerekli yasal ve idari düzenlemeler ivedilikle yapılacaktır.

³⁷ <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740>, *Adım Adım Kadın-Erkek Eşitliği*, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

³⁸ 55. Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1997, ss.35-36.

Tüm bu görevleri ülke genelinde etkin bir biçimde yerine getirecek ulusal mekanizmanın Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü olarak teşkilatlanması için gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

Tüm kurum ve kuruluşlarda kadın birimlerinin kurulması teşvik edilecek; bunlar arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanarak, uygulamada politika, plan ve programlarda kadın-erkek eşitliği kavramının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.”

Bu hükümet programında genel geçer ifadelerin yanı sıra gerçekleştirilecek düzenlemelere ait tanımlamalar yapılmıştır. Aile içinde demokrasinin teşvik edilmesi, eşitlikçi ve paylaşımcı bir aile yapısının model alınması, aile içi şiddetin önlenmesi, temel yasalarda ayrımcılık içeren maddelerin düzeltilmesi, tüm kurum ve kuruluşlarda kadın birimlerinin kurulması gibi kavramlar hükümet programlarına ilk defa giren son derece önemli kavramlardır. Bu kavramların sözcük olarak bile yürütme organının programına girmesi, kavramların toplumsal ölçekte yerleşmesi ve bu kavramlara uygun olarak toplumsal yapıda fiili değişikliklerin yapılması aşamalarının başlangıcı olmuştur.

Hükümet programında ayrıca meslek edindirme, ana çocuk sağlığı hedefleri çerçevesinde kadınları ilgilendiren ifadeler de yer almaktadır.³⁹

Bu hükümet döneminde kadının zinasını suç sayan TCK' nın 440. Maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Nüfus cüzdanlarında dul-boşanmış gibi ibarelere yer verilmemesine ilişkin Genelge İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlandı. İdarenin takdiri veya disiplin amaçlı bekâret kontrollerinin önüne geçmek amacıyla söz konusu kontrolleri zorlaştıran ve rıza veya cumhuriyet savcısının kararının aranmasını isteyen Adalet Bakanlığının Genelgesi yayımlandı. Kadına yönelik şiddetle mücadele amacıyla 4320 Sayılı Ailenin Korunması Kanunu yasalaştı. Gelir Vergisi Kanunu' nda değişikliğe gidilerek kadınların kocalarından ayrı beyanname vermesinin yolu açıldı.⁴⁰

Bu hükümet döneminde programda yer alan hedefler ile yürüt-

³⁹ Ak, s.28-38.

⁴⁰ <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740>, Adım Adım Kadın-Erkek Eşitliği, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

menin uygulamalarının paralellik göstermiş olması da bir ilk olması açısından önemlidir.

IV. Ecevit Hükümeti (11.01.1999-28.05.1999)

11 Ocak 1999 tarihinde Bülent Ecevit' in başkanlığında kurulan Demokratik Sol Parti Azınlık Hükümetinin 12 Ocak 1999 tarihinde TBMM' ne sunulan 56 ncı Hükümet Programında kadınlara ilişkin şu açıklamalara yer verilmiştir:⁴¹

“Türkiye, bölgesinde ve dünyada barış ve istikrarın önde gelen güvencesidir. Bölgesinde ve İslam âleminde demokrasinin, laikliğin, çağdaşlaşmanın ve kadın-erkek eşitliğinin öncüsüdür...”

Türkiye'yi İslam dünyasında kadın erkek eşitliğinin öncüsü ilan eden bu açıklamanın dışında, kadınlara ilişkin tek değinme;

*“Kimsesiz çocuklarla kadınların ve bakıma muhtaç özürliyle yaşlıların sağlıklı ve güvenli bir yaşama kavuşmaları için Devletin tüm olanakları seferber edilecektir...”*⁴²

şeklinde olmuştur. Sadece 4 ay süren bu azınlık hükümeti döneminde uygulamada kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.

V. Ecevit Hükümeti (28.05.1999-18.11.1002)

18 Nisan 1999 genel seçimlerinin ardından, 28.5.1999 tarihinde Bülent Ecevit' in başkanlığında kurulan DSP-MHP-ANAP Hükümeti' nin 4 Haziran 1999 tarihinde TBMM' ye sunulan 57 nci Hükümet Programında, son yıllarda siyasal bir tartışma konusu haline gelen kadınların giyimlerine ilişkin aşağıdaki ifade yer almaktadır:⁴³

“Hanımların özel yaşamlarında giyim kuşamlarına bir karışma söz konusu değildir; ancak, kamu kurumlarında türbanın, Cumhuriyetin temel ilkelerini temel alan bir siyasal simgeye dönüştürülmesine karşı yürürlükteki kurallar uyarınca alınmış önlemler titizlikle sürdürülecektir.”

Doğrudan kadınlara atf yapılmamış olsa da, eşit işe-eşit ücret il-

⁴¹ 56. Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 12 Ocak 1999, s.7.

⁴² Ak. s.11.

⁴³ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

kesi bağlamında kadınları ilgilendiren şu ifadelerde programda yer almıştır:⁴⁴

“Aynı işi yapan personel arasındaki ücret farklılıkları giderilecektir. Bu amaçla yapılan düzenlemede, iş, görev ve sorumluluk tanımlarına yer verilecek ve eşit işe-eşit ücret ilkesi uygulanacaktır.”

Programda ayrıca kadınlara ilişkin genel bir vaatte bulunulmuştur:⁴⁵

“Kadınlarımızın ekonomik ve sosyal yaşamımızın her aşamasında üretime katılımları özendirilecek, kadınlarımızın sosyal ve ekonomik statüsünün geliştirilmesine yönelik çabalar hızlandırılacaktır”.

Bu dönemde CEDAW Sözleşmesi imzalanırken koyulan çekinceden bazıları (15 ve 16. Madde) kaldırıldı.⁴⁶ Barolar bünyesindeki kadın hakları komisyonlarının arasında koordinasyonu sağlamak üzere “Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonları Ağı” (TÜBAKKOM) kuruldu. “Bireylere kişisel başvuru hakkı da tanıyan CEDAW Ek ihtiyari Protokolü imzalandı. Türk Medeni Kanunu Yasa Tasarısının kanunlaşması için “Hep Birlikte” yürüyüşü düzenlendi. Türk Medeni Kanunu TBMM’ de kabul edildi. CEDAW Ek İhtiyari Protokolü TBMM’ de onaylanarak yürürlüğe girdi.⁴⁷

Görüldüğü gibi, hükümet programında kadınlar için doyurucu bir hedef belirlendiğini söylemek zor iken, aynı dönemdeki gelişmeler ise baş döndürücüdür.

Gül Hükümeti (18.11.2002-14.03.2003)

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelmeye hak kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül tarafından kurulan 58. Hükümetin 23 Kasım 2002 tarihinde Meclis’ e sunulan 58 inci Hükümet Programında kadınlarla ilgili genel geçer ifadelerin yanısıra sağlıklı nesiller

⁴⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

⁴⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

⁴⁶ Gülay Arslan, “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)”, *İÜHF Mecmuası*, Cilt I-XII, Sayı 1-2, 2004, s. 24.

⁴⁷ <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2740>, Adım Adım Kadın-Erkek Eşitliği, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

ve ailede mutluluk için kadınların sorunlarının giderilmesi gerektiğine ilişkin tespitlerin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Programda kadınlara yönelik olarak aşağıda yer verilen spesifik hükümlerde mevcuttur:⁴⁸

“Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

Kadına yönelik şiddetin, cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesi, muhtaç durumdaki kadınların desteklenmesi ve korunması, öncelikli politikalarımız arasında yer alacaktır.”

Kadına odaklı politikalara atfedilen özelliğin tamamen araçsal bir nitelik kazandığı bu dönemde, Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol onaylanmıştır.⁴⁹

Erdoğan Hükümeti (14.03.2003-29.08.2007)

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelmeye hak kazanan AKP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül tarafından kurulan 58. Hükümetin ardından Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın seçilme yasağının kalkması üzerine, Erdoğan başkanlığında kurulan 59. Hükümetin 18 Mart 2003 tarihinde Meclis'e sunulan 59 uncu Hükümet Programında aile odaklı politikalara öncelik verileceği belirtildikten sonra, bir önceki hükümet programında benimsenen kadın odaklı politikaların araçsal niteliğinin devamı niteliğinde kadınlarla ilgili şu değerlendirmelere yer verildiği görülmüştür:⁵⁰

“Kadınlarımız sadece toplumun yarısını oluşturdukları için değil, birey ve toplumun gelişimi ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde özel konuma sahiptirler. Yılların ihmali nedeniyle biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, hükümetimizin öncelik verdiği bir konudur.”

⁴⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, Erişim tarihi 2.03.2017.

⁴⁹ http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf Türkiye'nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, DPT Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Aralık 2003, s.111.

⁵⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, Erişim tarihi, 2.03.2017.

Bu dönemde yürürlüğe giren yeni İş Kanunu ile işveren işçi ilişkisinde cinsiyet dahil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılamayacağı, ispat yükümlülüğü, eşit ücret, analık izni ve istihdamda eşit muamele konularında düzenleme yapılmıştır.⁵¹ On yıldan uzun süre hukuki dayanaktan yoksun hizmet sunan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü yasal statüye kavuşmuştur. Personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasına ilişkin Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla 2005 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Meclis Araştırma Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun raporu temel alınarak kadına yönelik şiddetle mücadele amacıyla 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır.⁵² Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasındaki aksaklıkların gidermek üzere Kanun' da değişiklik yapılmıştır. Konuya ilişkin en temel yasal düzenlemelere yer veren diğer bir Kanun olan Türk Ceza Kanunu değiştirilmiştir. KSGM tarafından "Kadına Karşı Şiddete Son Ulusal Kampanyası" yürütülmüştür. Anayasa 10 uncu ve 90 ıncı maddelerindeki değişikliklerle güçlendirilmiştir.⁵³

Görüldüğü gibi bu hükümet döneminde de kadının aile ve toplumun sağlıklı gelişimindeki rolü ön plana çıkarılmış olmakla birlikte, programda yer alan tedbirlerin çok ötesine geçilerek uygulamada çok önemli gelişmelere imza atılmıştır.

II. Erdoğan Hükümeti 29.08.2007-06.07.2011)

22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelmeye bir kez daha hak kazanan AK Parti Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan 60. Hükümetin 31 Ağustos 2007 tarihinde Meclis' e sunulan 60 ıncı Hükümet Programında aileye yapılan güçlü vurgunun yanı sıra kadınlarla ilgili aşağıdaki değerlendirmelere yer verilmiştir.⁵⁴

⁵¹ Muhammet Enes Kayagil, "Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Sosyal Politikada Yaşanan Gelişmeler", *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2015/2, s.47.

⁵² http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelistmeler.tr.mfa, Türkiye' de Kadın Hakları Konusunda Kaydedilen Gelişmeler, Erişim Tarihi, 7.04.2017.

⁵³ <http://genderforum.sabanciuniv.edu/sites/genderforum.sabanciuniv.edu/files/headlines/KSGM-kadindurumu2008.pdf>, Türkiye' de Kadının Durumu, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Haziran 2008.

⁵⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP60.htm> , Erişim tarihi, 2.03.2017.

"...Aile içi şiddet, töre ve namus cinayetleri ile mücadelede sıfır tolerans yaklaşımıyla hareket edilmektedir. Bu soruna karşı kalıcı ve gerçekçi bir çözüme ulaşılması için bir seferberlik başlatılmıştır.

Kız çocuklarımızın ve kadınlarımızın eğitimin her kademesine daha fazla katılması ve toplumsal hayatın her alanında daha fazla rol alması için sürdürdüğümüz çalışmalarımız yeni politikalarla güçlendirilecektir.

Meslek Edin-İşin Hazır", "Gençler İş Adamı Oluyor", "Kadın Girişimcilik" gibi aktif iş gücü programları uygulanmaya başlanacaktır."

Bu hükümet döneminde Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un uygulanmasında karşılaşılan güçlükleri aşmak amacıyla Yönetmelik yayımlanmıştır. TBMM bünyesinde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Yine bu dönemde Anayasa'nın 10 uncu maddesine ek yapılarak devletin eşitliği sağlamak üzere alacağı tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamayacağı hükme bağlanmış, 66 ıncı maddesinde vatandaşlığın düzenlenmesine ilişkin eşitsizlik içeren hüküm maddeden çıkarılmıştır.⁵⁵ Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi imzalanmış, kadınları kapsayacak şekilde istihdam olanaklarını teşvik eden istihdam paketi açıklanmıştır.⁵⁶

III. Erdoğan Hükümeti (6.07.2011-29.08.2014)

12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelmeye bir kez daha hak kazanan AK Parti Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan 61. Hükümetin 9 Temmuz 2011 tarihinde Meclis'e sunulan programında kadının sorunlarının güçlü toplum hedefine ulaşılması için giderilmesi gerektiği yönündeki araçsallık vurgusu yerini korumuş ve kadınlarla ilgili şu değerlendirmeler yer verilmiştir:⁵⁷

"Kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artıracacağız. Kadın konukeverlerinde kalan mağdur kadınlarımız için daha geniş istihdam imkânları oluşturacağız.

⁵⁵ http://www.tekgida.org.tr/Dosya/2589/turkiyede_kadinin_Durumu_2010_Aralik_2589.pdf, Türkiye'de Kadının Durumu, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aralık 2010.

⁵⁶ Muhammet Enes Kayagil, a.g.e., s.45.

⁵⁷ file:///C:/Users/Asus/Downloads/61inci-hukumet-programi.pdf, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

...başta genç, kadın ve vasıfsız işgücümüz olmak üzere işsizlerimize nitelik kazandırarak işe girişi kolaylaştıracağız.

Kadınların sosyo-ekonomik durumlarının güçlendirilmesini, çalışma hayatına katılımının ve rolünün artırılmasını, işyerinde ayrımcılığın önlenmesini ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını önemsiyoruz. Bu amaçla gerekli düzenlemeleri yaparak kamu kurum ve kuruluşları, sosyal taraflar ve sivil toplum kuruluşlarının üst düzey temsilcilerinin katıldığı bir kurul oluşturduk. Ayrıca önümüzdeki dönemde kadınların çalışma hayatına katılımını artırmak amacıyla, çocuk bakımevleri ve kreş hizmetleri için teşvik uygulamalarını hayata geçireceğiz."

Bu dönemden itibaren hükümet programının adeta icraatların anlatıldığı metin haline dönüştüğü, hedefler kadar başarılan çalışmalara da yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle mümkün olduğu kadar kadına ilişkin yapılanların anlatıldığı bu ifadeler alınmamış ya da daha önce başlatılan tedbirlerin devam edeceği yönündeki ifadeler değerlendirilmemiştir.

Bu dönemde imzalanan Avrupa Konseyi' nin İstanbul Sözleşmesi Meclis' te onaylanmıştır. Sosyal güvenlik primlerinde indirimlere gidilerek, 18-29 yaş arası erkekler ile 18 yaş ve üzeri kadınların istihdamları teşvik edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar bakanlığı kurulmuştur.⁵⁸ 6284 Sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" yürürlüğe girmiştir.⁵⁹

Davutoğlu Hükümeti (29.08.2014-28.08.2015)

29 Ağustos 2014' de Recep Tayyip Erdoğan' ın Cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle AK Parti genel başkanı seçilen Ahmet Davutoğlu başkanlığında kurulan 62 nci Hükümet 6 Eylül 2014' de TBMM' de yapılan güven oylamasının ardından görevine başlamıştır. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra AK Partinin tek başına iktidar için gerekli, çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle Hükümet 9 Haziran 2015' de istifa etmiş, ancak 63. Hükümet kurulana kadar görevine devam etmiştir. Başlıklar halinde ele alınan 62. Hükümet Programına yine güçlü toplum için kadının karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılması vurgusu ile başlanmaktadır. Bu hükümet programında

⁵⁸ Muhammet Enes Kayagil, a.g.e., s.47.

⁵⁹ 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Mevzuatı, http://www.ankarabarasu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasiki_tap/6284-sayili-ailenin-korunmasi.pdf, Erişim tarihi, 7.04.2017.

diğer programlardan farklı olarak yer verilen hedefler “Toplumun Hizmetinde Devlet” başlığı altında şu şekilde belirtilmiştir:⁶⁰

“Önümüzdeki dönemde kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artıracacağız.”

Yeni Türkiye’ nin Güçlü Ekonomisi başlığı altında yer alan hedefler ise şu şekildedir;

“İstihdamın artırılması ve kayıt dışılığın azaltılması amacıylaişgücü piyasamızın katılıklarını gidererek başta genç, kadın ve vasıfsız işgücümüz olmak üzere işsizlerimize nitelik kazandırarak işe girişi kolaylaştıracacağız.

..... aile ve iş yaşamının dengesini artıracak düzenlemeler yapacak, kadınların çalışma hayatına katılımını artırmak amacıyla, çocuk bakımevleri ve kreş hizmetleri için teşvik uygulamalarını güçlendireceğiz.”⁶¹

Güvenlik Asayiş başlığı altında ise şu hedef yer almaktadır:⁶²

“...toplumun bütün kesimlerini kucaklayan, özellikle kadın, çocuk, engelli ve yaşlı vatandaşlarımızın güvenlik hizmetlerine erişimini kolaylaştıran politikalarımızı uygulamaya devam edeceğiz.”

İnsani Kalkınma Perspektifimiz başlığında yer verilen hedef ise şu şekildedir;

“Yeni Türkiye’de özellikle kadınlarımızın ve genç nesillerin kalkınma sürecine çok daha yoğun katılımı için çaba sarf edilecektir.”

Bu hükümet döneminde Türk Ceza Kanunu’nda kadın lehine yapılan düzenlemelerle cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçların cezası arttırılmıştır. 2014-2023 yıllarını kapsayan ulusal İstihdam Stratejisinde kadın istihdam oranının arttırılması hedefine yer verilmiştir.

II. Davutoğlu Hükümeti (28.08.2015-24.11.2015)

7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra tek başına iktidar için yeterli çoğunluğu hiçbir partinin sağlayamaması üzerine, hüküme-

⁶⁰ file:///C:/Users/Asus/Downloads/62nciHukümetProgrami.pdf, Erişim Tarihi 2.03.2017.

⁶¹ file:///C:/Users/Asus/Downloads/62nciHukümetProgrami.pdf, Erişim Tarihi 2.03.2017.

⁶² file:///C:/Users/Asus/Downloads/62nciHukümetProgrami.pdf, Erişim Tarihi 2.03.2017.

ti kurma görevi en büyük parti olan AK Parti Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'na verilmiştir. 45 gün içinde hükümet kurulamaması nedeniyle, görevi Cumhurbaşkanına iade etmiştir. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı doğrultusunda 1 Kasım 2015' de yapılacak seçimlere kadar ülkeyi yönetmek üzere kurulan Türkiye' nin ilk seçim hükümetidir. 25 Ağustos'ta verilen bu görev doğrultusunda Davutoğlu tarafından kurulan Seçim hükümetinin bir hükümet programı olmamış, güven oylamasına gidilmemiştir.

III. Davutoğlu Hükümeti (24.11.2015-24.05.2016)

1 Kasım 2015 seçimlerinden sonra AK Parti Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu tarafından kurulan 64. Hükümet, 25 Kasım 2015 tarihinde programını TBMM'ye sunmuştur. Yine başlıklar altında kaleme alınan Hükümet Programında adalet ve güvenlik başlığında daha önceki tedbirler tekrarlanmıştır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için koruma ve rehabilite edici tedbirlere yer veren programda, ilk kez erken evliliklerin önlenmesi ve kız çocuklarının eğitimine devamının sağlanması ve teşvik mekanizmalarının hayata geçirilmesine ilişkin genel bir hedefin yanı sıra mevsimlik tarım işçileri, göçer ve yarı göçerlere sunulan mobil eğitimlerden özellikle kız çocuklarının yararlandırılması şeklinde spesifik bir tedbire de yer verilmiştir. Yine doğum nedeniyle kadınların kullandığı izinler ve ücretlere ilişkin ayrıntılı tedbirlere de yer verilmiştir. Söz konusu programda kadına ilişkin diğer ifadeler şu şekildedir;⁶³

Kadın Başlığı altında;

".... kadınların.... daha kaliteli eğitim olanaklarına sahip olmaları, karar alma mekanizmalarındaki etkinliklerinin artırılması, işgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılarak istihdamlarının artırılması, sosyal güvencelerinin sağlanması ve kadın girişimci sayısının artırılması temel hedeflerimizdir.

.....kadına ilişkin mevzuatı ilgili tarafların görüşlerini alarak gözden geçireceğiz.

Kadın istihdamının artırılmasına yönelik yeni çalışma modelleri oluşturacağız. Mevsimlik tarım işçisi kadınlar ile ev eksenli çalışan kadınların

⁶³ file:///C:/Users/Asus/Downloads/64.hukümet_programi%20(1).pdf, Erişim tarihi 2.03.2017.

sosyal güvenceden daha kolay faydalanmalarını sağlayacağız.Kadın Girişimciliği Programı hazırlayarak uygulamaya koyacak ve kadınlarımızın iş hayatına atılmalarını kolaylaştıracaktır.

Çalışanların ve işverenlerin kadın-erkek fırsat eşitliği bilincini güçlendirmeye yönelik farkındalık oluşturucu programları artıracaktır.

Kadınlarımız için iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarını hayata geçireceğiz.

Çalışma hayatı başlığı altında;

“Kısmi zamanlı çalışma, staj, prim desteği gibi araçlarla ve bilgi toplumu şartlarında gelişen yeni işlerle genç ve kadın istihdamını artıracak bir çalışma ortamı oluşturacağız.”

İstihdam başlığı altında;

“Türkiye’de kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik bir program uygulayacağız. Program kapsamında eğitim, finansman ve mentörlük destekleri sağlayacağız.”

Hem toplumsal hayatımız hem de aile için kadınların önemine vurgu yapan, detaylı ve geniş bir yelpazeye yayılan tedbirlere yer veren bu hükümet sadece 6 ay görevde kalmıştır. Bu hükümet döneminde 6653 Sayılı Kanun’ la kadın çalışanlar ve ebeveynlerin özlük hakkında iyileştirici düzenlemeler yapılmıştır. “Kadına Şiddete Karşı Buradayım De” Kampanyası başlatılmıştır. 81 İl Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şube Müdürlüğü bünyesinde Aile içi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirliği kurulmuştur. 44 İl Jandarma Komutanlığı’nda “Çocuk ve Kadın Kısım Amirliği kurulmuştur. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.⁶⁴

Yıldırım Hükümeti (24.05.2016-...)

Ahmet Davutoğlu’nun AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlıktan istifa etmesi üzerine, 65. Hükümeti kurmak üzere AK Parti Genel Başkanı seçilen Binali Yıldırım görevlendirilmiştir. Yine başlıklandırma şeklinde oluşturulan bu hükümet programında ailenin kalkınma-

⁶⁴ <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, Türkiye’de Kadın, Erişim tarihi, 9.04.2017

nın ana eksenini olarak benimsendiği açıkça belirtilmiştir. Bu hükümet programında 64 üncü hükümet programının adalet, güvenlik, kadın, çalışma hayatı ve istihdam başlığında yer alan kadına ilişkin hedefleri aynen benimsenmiştir. 24 Mayıs 2016 tarihinde TBMM’ de okunan hükümet programında yer alan kadına ilişkin diğer başlıklardaki ifadeler şu şekildedir:⁶⁵

Bölgesel ve uluslararası işbirlikleri başlığında;

“...Hem dünya geneline hem G20 ülkelerine daha kapsayıcı bir ekonomik büyüme sağlanması ve özellikle gençler, kadınlar gibi toplumun farklı kesimlerinin ekonomik büyümeden pay almasını hedefledik.....”

Sahip olduğumuz güçlü aile yapımızı diğer toplumlara göre önemli bir fark ve avantaj olarak görüyoruz. Ailelerimizi, kültürel değerlerimizin taşıyıcıları ve bireyi topluma, toplumu bireye bağlayan önemli birer köprü olarak değerlendiriyoruz.”

Tüm hükümet programları gibi güçlü aile vurgunsu koruyan bu hükümet döneminde kadına “Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı” yürürlüğe girmiştir.⁶⁶

SONUÇ

Binlerce yıldan beri devam eden tarihsel, sosyolojik, psikolojik boyutları olan eşitsizlikle mücadele çabaları, kadınların küresel boyutta görece büyük başarılar elde etmesini, eşitliğin hukuki metinlerde vurgulanmasını, kadınların seslerinin düne oranla bugün daha fazla dinlenmesini ve duyulur olmasını sağlamıştır. Ancak bu gelişmeler feminizmin amaçladığı “yaşamın her alanında erkeklerle eşit olma” hedefine varıldığını göstermemektedir. Çünkü yasalar önünde sağlanan eşitliği birebir toplumsal hayata taşıma konusunda yaşanan zorluklar, kadınların eğitimden karar alma mekanizmalarına kadar halen her alanda erkeğin gerisinde kalması ile sonuçlanmaya devam etmektedir.

Kadın sorunuyla ilgili politikaların en üst düzeyde nasıl belirlendiğini ve bunun uygulamaya nasıl yansıtıldığını analiz etmeye çalışan

⁶⁵ <https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

⁶⁶ <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, Türkiye’ de Kadın, Erişim Tarihi, 10.04.2017.

bu çalışma sonucunda görülmüştür ki, hükümet programlarında yer alan sözcükler ve kadın imgeleri, kadın sorunlarının erkek gözüyle dile getirildiğini ortaya koymaktadır. Programlarda, kadınlar eş ve anne rolüyle özdeşleştirmekte, çalışma ve çalışan kadına yapılan vurgu ve hedefler bu rollerine uygun olacak şekilde kurgulanmaktadır.

Hükümet Programlarında açıkça görülen kadın konusundaki hedeflerin kısırlığını, bu konuda hükümet desteği veya öngörüsünün olmaması ile açıklamak mümkündür. Bu anlamda, yürütme erkinin, yasalarındaki önemli kazanımlara rağmen, kamu siyasetine yol gösterme işlevini (49 uncu, 53 üncü hükümet programlarını kısmen hariç tutarsak) yerine getirmek üzere kadınlara karşı ayrımcılığa son verecek bir yaklaşımı benimsediğini söylemek güçtür. Diğer bir değişle, iktidar partilerinin çoğu, Türk siyasi hayatının başat erkek egemen yapısına uygun söylem kullanmıştır. Yürütme erkinin bu tutumuna rağmen, özellikle 1990-2000 yılları arasında kamu siyaseti değişmiş, çalışmada değinilen belli başlı yasal, yönetsel ve kurumsal ilerlemelerden de görülebileceği gibi, kadın sorunu nispeten kabul görmüştür.

Bu tarihten itibaren yaşanan değişime siyasi partiler de ayak uydurmuştur. Siyasi partilerin ideolojilerinin birbirine benzemeye başladığı 2000' li yıllardan sonra, özellikle AK Parti hükümetleri ile birlikte, kadın konusuna metinlerde daha çok yer vermeye başlanmıştır. Yaklaşık 15 yıldır devam eden AK Parti iktidarının hükümet programlarında özellikle 2010' lardan itibaren kadına yönelik özel başlık açıldığı, konuya oldukça geniş yer verildiği açıkça görülmektedir. Kadına ilişkin özel başlık açılması ve hükümet programlarında ağırlığının artırılması olumlu olmakla birlikte, metinlerin incelenmesinden de görüleceği gibi, kadın sorununa aile dışında çözüm üretmeye çalışıldığına bile, asıl hedef güçlü aile ve güçlü toplum hedefine ulaşmaktır. Dolayısıyla bu gelişme iki yönden sorunludur. İlki kadına yapılan yatırımın "güçlü toplum", "güçlü aile" hedefine ulaşmak için araçsallık içermesidir. İkincisi ise, kadına ilişkin hedeflerdeki artışın bir kısmının temelde yapılan icraatların da özetlenmesi nedeniyle görüldüğü kadar çok olmamasıdır.

Sonuç olarak, hükümet programlarının incelenmesi sonucunda, aslında kadın konusunun siyasi sisteme kendini kabul ettirmesinde hükümet desteği ya da öngörüsünün olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte, hükümetler tarafından verilmeyen destek, aynı dönem-

de kadın hareketinin cinsler arası eşitlik hedefine ulaşmak için verdiği uzun uğraşlar ve geliştirdikleri stratejiler aracılığı ile kamu siyasal alanında yaşanmıştır. Ancak cinsler arası eşitlik hedefine ulaşmak için bugüne kadar yaptıkları gibi kadınların kendi haklarına sahip çıkmaya ve stratejiler geliştirmeye devam etmeleri gerekecektir.

Kaynakça

- Acuner Selma, BM Kadınının Statüsü Komisyon Rehberi, KA-DER Yayınları, Ankara, 2017, s:13.
- Arslan Gülay, "BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", İÜHF Mecmuası, Cilt I-XII, Sayı 1-2, 2004, s. 24.
- Avcı Zeynep, Kadınların Güncesinden Sayfalar, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s.96-97.
- Berktaş Fatmagül, "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye", Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:7, Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004, s.17. http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, Erişim Tarihi, 4.04.2017.
- Çakır Serpil, "Türkiye' de Kadın Tarihi Çalışmaları I", 2006. <http://bianet.org/bianet/kadin/78369-turkiyede-kadin-tarihi-calismalari-1>,
- Dağlı Nuran, Hükümetler ve Programları III. Cilt 1980-1987, Haz. Belma Aktürk, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s.17.
- 53 üncü Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1996, s.19.
55. Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1997, ss.35-36.
56. Hükümet Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 12 Ocak 1999, s.7.
- Eroğlu Feride ve Asker Ayşe, Kadın Erkek Eşitliği Mekanizmaları ve Çeşitli Parlamentolarda Eşitlik Komisyonları, TBMM Yayınları, 2008, s.10. http://www.pmd.org.tr/dosyalar/File_193.pdf, Erişim tarihi:4.04.2017.
- Hükümet Programı, Başbakan A. Mesut Yılmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s.7.
- Hükümet Programı, 25 Kasım 1991, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s.52-53.
- Kaplan Erhan, Türk Siyasi Sisteminde Kadın ve Kadın Sorunu, İstanbul Ün. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- Karataş Enver, "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri", International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8, 2009.
- Kayağil Muhammet Enes, "Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Sosyal Politikada Yaşanan Gelişmeler", *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2015/2, s.47.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, Cilt 37, Yasama Yılı 2, 119. Birleşim, 30.6.1993, s.390.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, Cilt 94, Yasama Yılı5, 5. Birleşim, 10.10, 1995, ss.393-410.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, Cilt 95, Yasama Yılı 5, 19. Birleşim, 31.10.1995, s.434.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 20, Cilt 7, Yasama Yılı 1, 70. Birleşim, 3.7.1996, s.537.

Tekeli Şirin, "80' lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi", *Birikim*, Sayı: 3, 1989,s.34.

Tokgöz Oya, "Kadın Seçmen İmgesi ve Türkiye' de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme" *AI Dergisi*, Cilt 27, Sayı 4, Aralık 1994, s.101.

İnternet Kaynakları

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf , Türkiye' nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, DPT Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Aralık 2003, s.111, Erişim Tarihi, 4.04.2017

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelismeler.tr.mfa, Türkiye' de Kadın Hakları Konusunda Kaydedilen Gelişmeler, Erişim Tarihi, 7.04.2017.

<http://genderforum.sabanciuniv.edu/sites/genderforum.sabanciuniv.edu/files/headlines/KSGM-kadindurumu2008.pdf>, Türkiye' de Kadının Durumu, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Haziran 2008.

<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740>, Adım Adım Kadın Erkek Eşitliği, Erişim Tarihi, 9.04.2017.

<http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/6284-sayili-ailenin-korunmasi.pdf>, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Mevzuatı, Erişim tarihi, 7.04.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP31.htm>, Erişim tarihi 22.02.2017

www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm; Erişim tarihi, 20.02.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP40.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm>, Erişim tarihi, 20.02.2017

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm>, Erişim tarihi, 9.04.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, Erişim tarihi 1.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, Erişim Tarihi, 1.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, Erişim tarihi, 1.03.2017.

www.gapcatom.org/hakkimizda/gap-catom-nedir, Erişim tarihi, 7.04.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, Erişim tarihi 2.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, Erişim tarihi, 2.03.2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> , Erişim tarihi, 2.03.2017.

<file:///C:/Users/Asus/Downloads/61inci-hukümet-programi.pdf>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

<file:///C:/Users/Asus/Downloads/62nciHukümetProgrami.pdf>, Erişim Tarihi 2.03.2017.

[file:///C:/Users/Asus/Downloads/64.hukümet_programi%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/64.hukümet_programi%20(1).pdf), Erişim tarihi 2.03.2017.

<https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf>, Erişim Tarihi, 2.03.2017.

FEMİNİST İKTİSAT TEORİSİ BAĞLAMINDA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

GENDER BUDGETING IN THE CONTEXT OF FEMINIST ECONOMICS THEORY

Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN*
Elif YILMAZ FURTUNA**

Özet: Ana akım iktisatta kadınların ekonomi bilimine katkısı çoğunlukla reddedilmiştir. Bu duruma eleştirel bir yaklaşım olarak ortaya çıkan Feminist iktisat, İktisat Biliminde kadınların iktisadi bakışlarının da dikkate alınması gereğini ileri sürmüştür.

Çalışmanın konusunu sosyal devlet ile iktisat alanındaki feminist iktisat yaklaşımının etkisi ile maliye alanında geliştirilen cinsiyete duyarlı bütçeleme oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal bütçelerin bir türü olarak belirtilebilecek cinsiyete duyarlı bütçeleme esasının benimsenmesi; erkek egemen toplum yaşantısının yüklediği sosyal rollerin altında kadının ezilmesine seyirci kalınmamasını gerekli kılmaktadır. Zira sosyal bütçeler yaşlılar, yoksullar, kadınlar, çocuklar gibi toplumda korunmaya muhtaç kesimleri destekler niteliktedirler. 1980'lerden bu güne Türkiye'de bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmasına rağmen, yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle çalışmada cinsiyete duyarlı bütçeleme esası ve Türkiye'de uygulanabilirliği ele alınmaktadır. Ayrıca cinsiyete duyarlı bütçeleminin tarihsel süreç içindeki gelişimine, bu kapsamda kadınların eğitim ve iş gücüne katılma oranları gibi istatistiki verilere yer verilmekte ve Türkiye uygulamasına ilişkin çeşitli öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminist İktisat, Sosyal Bütçe, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Türkiye

Abstract: In traditional economics the contribution of women to the science of economics has often been rejected. Feminist economics, which emerged as a critical approach to this situation, argued that economic approaches of women should also be taken into consideration in the Science of Economics.

The subject of this study is the gender-sensitive budgeting developed in the field of finance with the effect of the social state and the feminist economics in the field of economics. Therefore, the adoption of gender responsive budgeting, which can be described as a type of social budget; it is necessary for the male dominated society not to be a mere spectator of the crushing of women under the social roles that life experiences. Because social budgets

* Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, iforkunoglu@gazi.edu.tr.

** Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı, elifyilmaz@gazi.edu.tr.

support the sections in need of protection such as the elders, the poor, women and the children in the society. Despite the fact that there have been studies on this subject in Turkey from the 1980s to this day, it is not at a sufficient level. For this reason, gender sensitive budgeting and its applicability in Turkey are considered in this study. Also, historical development of gender sensitive budgeting, within this scope, the statistics such as the participation rates of women in education and workforce are given and various suggestions on the application of Turkey are offered.

Keywords: Feminist Economics, Social Budget, Gender (Responsive/Sensitive) Budgeting, Turkey

GİRİŞ

Bilindiği üzere 1982 Anayasası'nın cumhuriyetin niteliklerinin sayıldığı 2. maddesine göre; "Türkiye Cumhuriyeti,demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir". Bu doğrultuda sosyal devlet niteliğini haiz devletin yönlendirici politikalarıyla ekonomide ve sosyal yaşamda aktif rol üstlenmesi gerekmektedir. Anayasanın değiştirilmez hükümleri arasında düzenlenmekte olan bu ilkeye ilişkin tanımlamalar mahkeme kararlarında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Anayasa Mahkemesi 1961 ve 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlarıyla sosyal devlet ilkesini tanımlamıştır. Örneğin, 16-27 Eylül 1967 tarih ve K.1967/29 sayılı Kararında sosyal devletle ilgili şu ifadeler yer vermiştir: "Sosyal devlet, ferdin huzur ve refahını teminat altına alan, kişi- toplum, emek-sermaye ilişkilerinde denge kuran, özel teşebbüsün güvenlik, kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının gelişmesi için çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletli dağıtılmasına uygun sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir".¹

Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 1988 tarih ve K.1988/33 sayılı kararında da sosyal devleti şöyle tanımlamıştır: "Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlettir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli

¹ Anayasa Mahkemesi, 16-27 Eylül 1967 Tarih ve E.1963/336, K.1967/29 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 6, s. 23.

kılar". Bu anlamda sosyal devlet ilkesi; sosyal haklar, sosyal adalet, fırsat eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği, pozitif ayrımcılık gibi eşitlik ve adalet ilkeleriyle iç içe geçmiş kavramları hedefleyen ve toplumsal alanda bunları temin etmeye çalışan bir ilkedir.

Sosyal devletle bağlantılı olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği, siyasal ve sosyal hayatta sıkça dillendirilen bir hedef olmasının yanı sıra, iktisattan sosyolojiye, maliyeden hukuka kadar hemen hemen bütün sosyal bilimlerde yansımaları olan bir idealdir. Bu kapsamda, feminist iktisat anlayışı da iktisadi bakışta kadın-erkek eşitliği sağlanması amacıyla geliştirilmiş iktisadi bir yaklaşımdır. Feminist iktisadın maliye alanına yansımaları olarak değerlendirilebilecek cinsiyete duyarlı bütçeleme ise, fırsat eşitliği, pozitif ayrımcılık ve dolayısıyla kadın-erkek eşitliğini destekleyen bir araç olarak pek çok ülkede öteden beri kullanılmaktadır. Zira devlet bütçelerinin cinsiyetler arasında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak önemli fonksiyonlar üstlendiği bilinmektedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı ve feminist iktisat anlayışında kadınların mevcut sistemin içerisine daha çok dâhil edilmesi ve kadınlara özel politikaların uygulanmasının ötesinde cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesi ortak amaçtır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda feminist iktisat yaklaşımına, cinsiyete duyarlı bütçelemeye, feminist iktisadın, cinsiyete duyarlı bütçeleme yoluyla uygulanmasına ilişkin somut örneklerle, cinsiyete duyarlı bütçenin bazı ülke uygulamalarına ve Türkiye'deki gelişimine değinilmektedir. Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği, temel uluslararası endeksler ve TÜİK verilerine göre değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye'de aile hayatında, eğitimde ve çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliğinin mevcut durumuna ve buna ilişkin alınan önlemlere ve cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamasına ilişkin önerilere yer verilmektedir.

1. FEMİNİST İKTİSAT

Ana akım iktisatçıların iktisadi olayları ve yasaları açıklarken diğer şartları sabit kabul etme varsayımı ya da "ceteris paribus" ifadesi, uygulamada değişken sayısını azaltarak kolaylık sağlasa da, buna etki eden sosyal, siyasi vb. unsurların devre dışı kalması nedeniyle iktisadi bakışın daralmasına neden olmuştur. Dolayısıyla başlangıçtan beri iktisatta ve iktisadi analizlerde dikkate alınmayan "kadının bakışının ve deneyimlerinin" de iktisadi bakışa eklenmesi için, iktisattaki çeşitli

evrimci kuram, deneysel iktisat, davranışsal iktisat, yeşil ekonomi vb. heterodoks yaklaşımlardan biri olan feminist iktisat ortaya çıkmıştır.

Feminist iktisatçılar, temelde ekonominin kadınları nasıl etkilediği ve kadınların ekonomiyi nasıl etkilediği ile ilgilenmişlerdir.² Kadınların ve erkeklerin ekonomide buldukları konumun farklılığını korumaya devam etmesi, kadınların çoğunlukla ücretli işgücünün daha düşük bir bölümünü oluşturmaları, daha düşük gelir elde etmeleri, daha düşük statülerde istihdamları, evde gerçekleştirilen yaşlılara, çocuklara bakım, ev içi temizlik vb. ücretsiz faaliyetlerde daha büyük rollerinin olması, kadına atfedilen ev içi sorumluluklarının ağırlığı, kadınların erkeklere göre ekonomik açıdan dezavantajlı duruma geçmesine neden olmaktadır. Bu nedenle feminist iktisatçıların çoğu, çocukların bakımı konusunu ve kadınların ev içi ücretsiz faaliyetlerinin ölçümü konusunu incelemişlerdir.³ Bu noktada ücretsiz iş, çalışma süresine göre ölçülmeye çalışılmıştır.

Feminist analiz, özellikle 1950'ler-1960'lardan itibaren kadını tartışan alternatif teorik yaklaşımlarla başlayıp, 1980-1990'larda bunun iktisat alanında deneyselleştirilmesi ile gelişmiştir. Bu yaklaşımlar, hemen hemen her alanda baskın toplumsal cinsiyet kullanımının eleştirisi olup, postmodernizmin feminist teorinin etkisi ile ekonomiyi dönüştürmesi ve buna ilişkin teori ve politikaların oluşturulmasına dayanak oluşturmuştur.⁴

Feminist iktisat; ana akım iktisadın (neoklasik, keynesyen, kurumsal, marksist vd.), feminist bakış açısından bilim kuramına dayanan köklü bir eleştirisi veya çeşitli teorik yaklaşımlarla var olan iktisadın yerine getirilen farklı bir iktisat önerisidir.⁵ Feminist iktisat, iktisattaki

² Susan Donath, "The Other Economy: A Suggestion for A Distinctively Feminist Economics", *Feminist Economics*, 2000, C.6, S.1, s. 116.

³ Gardiner Jean, *Gender, Care and Economics*, MacMillan Press, 1997 London, s. 6-37. (Folbre, Nancy. "Measuring Care: Gender, Empowerment, and the Care Economy." *Journal of Human Development* 7, 2 July 2006, 183-199, 183), (Hughes, Christina, *Key Concepts in Feminist Theory and Research*, Sage Publications, 2002, London, s.106).

⁴ Lourdes Beneria, "Toward A Greater Integration of Gender In Economics", *World Development*, C. 23, S. 11, 1995, s. 1839-1850.

⁵ Ömer Eroğlu, Ruhan İşler, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri, 2004, s. 61.

eril, cinsiyetçi, ırkçı, etnik, sınıfsal, vb. yanlılığın yerine, zengin ve kapsayıcı bir anlayışın benimsenmesi ve iktisadın alanının kadın ve erkek deneyimlerini ve diğer başka konuları da içererek genişletilmesidir.⁶ Ancak feminist iktisat üzerinde çalışan iktisatçıların farklı iktisat okullarına mensup olmaları ve farklı geçmişe sahip olmaları (liberal, radikal, sosyalist, postmodernist vd.), feminizm açısından irdeledikleri konuları farklılaştırmıştır⁷. Buradan hareketle feminist iktisadın temel ilkelerinin neler olduğu incelendiğinde karşımıza çıkan 13 ilke aşağıdaki gibidir:⁸

1. Ekonominin kendisi sürekli gelişen canlı bir unsur olduğundan, feminist iktisat ilkelerinin kesin bir listesinden söz edilemeyecektir.

2. Feminist iktisatta değerler birçok farklı seviyede ekonomik analize dâhil edilmektedir. Çünkü ekonomi ilkelerine feminist bir yaklaşım daha kapsayıcı olup, değerlerin rolünü anlamak önemlidir. Ancak erkek egemen ekonomi alanı, modellerdeki değişkenler dışında kadınlar, çocuklar ve aileler için önem taşıyan konuları düzenli olarak gözden kaçırma eğilimindedir.

3. Hane, ana akım iktisadın alanında ekonomik bir mekân olarak kabul görmezken, feminist iktisatçılarınca hanehalkı, ekonomik faaliyet mekânıdır. Hanehalkları ekonomik nitelikte piyasa ve piyasa dışı faaliyetlerde bulunurlar.

4. Feminist iktisatçılar ödenmeyen bakım çalışmaları ile ana akım iktisatçıların “ekonomik” olarak gördükleri ücretli faaliyetler arasındaki bağlantıları⁹ ve ekonomik süreçleri de ekonomik sonuçlar¹⁰ kadar

⁶ Julie A. Nelson, 1996, *Feminism, Objectivity and Economic*, New York, Routledge, s. 174.

⁷ Ufuk Serdaroğlu, *Feminist İktisadın Bakışı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 70-71.

⁸ Geoff Schneider, Jean Shackelford, “Ten Principles of Feminist Economics: A Modestly Proposed Antidote”, A Presentation at the Annual Meetings of the Southern Economic Association in Baltimore, Maryland, November, 1998, http://www.facstaff.bucknell.edu/gschnedr/femprcpls.htm#_ftn1.

⁹ Nilüfer Çağatay, Diane Elson, Caren Grown, (Guest Editors), *World Development, Special Issue on “Gender, Adjustment and Macroeconomic Models,”* C. 23, S. 8, November, 1995, s. 1829, Julie A. Nelson, “Feminism and Economics.” *Journal of Economic Perspectives*, 1995, C. 9, S. 2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, s.131-148, 141-142. Lourdes Beneria, *Gender Development And Globalization*, Routledge, Newyork 2003, s. 131.

¹⁰ Irene Staveren Van, “Feminist Economics, Setting out the Parameters, in

dikkate almışlardır. Feminist iktisatçılara göre piyasa dışı faaliyetler ekonomi için önemlidir. Dolayısıyla çocukların bakımı ve ev işlerinin yapılması gibi ücretsiz çalışmalar ekonomik açıdan tanınmalıdır. İktisadi analizde iş (work) ile iş olmama (nonwork) şeklindeki kutuplaştırma eğilimi, kadınların aile hayatına yaptıkları katkıların niteliğini tam olarak anlamayı ve tanımayı önleyerek, iktisadi analizin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmaktadır. Eğer iş, üretken çıktılarla ilişkilendirilirse, bireysel refaha yaptığı olumlu katkılardan ötürü üretken ve ölçülebilir bir yükümlülüktür. Tüm insan faaliyetlerini metalaştırma eğilimi, özellikle gelir güvencesi ile ilişkili olan sosyal vatandaşlık haklarını oldukça kısıtlamaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan politikalar, kısıtlamanın toplumsal cinsiyet temelli yapılarını hesaba katmalı ve iş olarak nitelendirilmeyen faaliyetlerin pozitif refah katkısı açıkça tanınmalıdır. Ancak bu kez de bunun teknik olarak nasıl başarılacağı sorunu belirlemektedir.¹¹

5. Neoklasik metinlerde ekonomide var olan iktidar ilişkileri görmezden gelinmiştir. Oysaki feminist iktisatçılara göre bir ekonomide güç ilişkileri önemlidir. Güç, ailenin cinsiyete dayalı işbölümünü çevreleyen ekonomik konuları anlamak, iktidarın ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, pazarların, özellikle işgücü piyasalarının işleyişini kavramak için gereklidir.

6. Toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı, ekonomi çalışmasının merkezinde yer alır. Ekonomik ilişkiler ve eylemler, cinsiyet rollerinden doğrudan etkilenir. Cinsiyete dayalı bir bakış açısı olmadığı takdirde, ekonominin bu yönü ihmal edilmiş olur. Bu nedenle hanedeki cinsiyete dayalı işbölümü, feminist iktisatçılar tarafından ayrıntılı olarak araştırılan ve ekonomik aktörlerin davranışları hakkında önemli bilgiler veren bir alandır.

7. Genel kabul görmüş iktisadi metinlerde insanlar, rasyonel bulunarak marjinal analize tabi tutulurken; feminist iktisada göre insanlar karmaşıktırlar. Ancak maddi faktörlerden daha fazlası tarafından et-

Christine Bauhardt and Gülay Çağlar, *Feministische Kritik der politischen Ökonomie*. Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften, <https://repub.eur.nl/pub/22542/FemKritikpolOeko.pdf>, 2010, s. 4.

¹¹ Alisa McKay, "Rethinking Work And Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through A Citizens' Basic Income", *Feminist Economics*, 2001, s.107-109.

kilenir kabul edilirler. Feminist iktisatçılar, insanların marjinal analiz yoluyla bireysel olarak hareket eden rasyonel varlıklardan daha fazlası olduğunu, bunun yerine, açgözlülüğünden başka faktörler tarafından motive edilen grup etkileşimleri ve eylemlerini içeren bir ekonomik aktörle etkileşim içinde olduklarının yadsınmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

8. İnsanlar rekabet eder, işbirliği yapar ve yaşlılarına, çocuklarına bakarlar. Feminist iktisatta, işbirliği ve bakım, ekonomik sistemin temel bileşenleri olarak görülürken, rekabet en önemli unsur değildir.

9. Hükümet hareketi piyasa sonuçlarını artırabilir. Şöyle ki; cinsiyet ayrımı yapan bir bakış açısı, hükümetin işleyişinin belirli yönlerini gösterir ve hükümetin statükoyu değiştirme veya sürdürme rolünü vurgular.

10. Feminist iktisatçılara göre iktisadın kapsamı disiplinler arası olmalıdır. Küresel ekonominin sorunlarının çözümü için standart iktisadi metinlerdeki ekonominin dar tanımının ötesine geçilmelidir. Geleneksel iktisadi analizin sınırları zorlanmalı ve halkın refahına ilişkin yapılacak çalışmaları teşvik eden araştırmalarla ilgili şeffaf veri setleri oluşturulmalıdır.

11. Çoğu feminist iktisatçı, kaynaklar, faaliyetler ve meslekler dâhil olmak üzere geniş anlamda sonuçların eşitliğini istemektedir. Bunun nedeni fırsat eşitliği ve sonuçların eşitlenmesinin birbiriyle yakından ilişkisidir. Zira fırsatlardaki sistematik eşitsizlik, eşit olmayan sonuçlara neden olmaktadır.¹²

12. Bazı durumlarda feminist endişelerin makro hedeflerle nasıl etkileşim kurabileceğini tartışmak önemlidir. Örneğin, eşit iş kanunları, sosyal yatırım fonları, kadınları hedef alan istihdam planları ya da ağırlıklı olarak kadın sanayilerinde ihracatı teşvik eden yatırım politikaları, ayrımcılıkla mücadele politikaları doğru uygulandığında, makroekonomik amaçlar ve feminist amaçlar arasında uyum sağlanacaktır.¹³

¹² Günseli Berik, Yana Van, Rodgers Der Meulen, Stephanie, Seguino, "Feminist Economics of Inequality, Development And Growth, *Feminist Economics*, July 2009, C.15, S.3, s.5.

¹³ Beneria, a.g.m, s. 1846-1848.

13. Feminist iktisatçıların önemli bir bölümü, makale sayısı, katılımda bulunulan toplantı sayısı vb. akademik etkinlikler bakımından kadınların çalışmalarının akademik yaşamda daha fazla yer almasını önemsemektedirler. Bunun yanı sıra ekonomi derslerinin içeriğinin, kullanılan öğretim stiline eşitlikçi söylemler ve uygulamalarla dönüştürülmesini, daha geniş bir ekonomik faaliyet alanını incelemek ve öğretmek için daha kapsamlı araçların kullanılmasını ve kadınların aktif siyasete katılım oranlarının artırılmasını önermektedirler.¹⁴

2. CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

Bütçeler; konularına, sorunları ele alış şekillerine, amaçlarına, teknik yapılarına ve kapsamlarına göre 5'li bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler.¹⁵ Konularına göre; gider ve gelir bütçeleri, sorunları ele alış şekillerine göre; proje bütçeler, dönem bütçeleri, amaçlarına göre bütçeler; program bütçeleri, sıfır tabanlı bütçeler, faaliyet bütçeleri, teknik niteliklerine göre bütçeler; statik, karşılaştırmalı statik bütçe, dinamik-esnek bütçeler, kapsamlarına göre bütçeler; işletmeler bakımından kısım bütçeleri, genel bütçe, idare bakımından ise; merkezi yönetim bütçesi, genel bütçe, özel bütçe, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi, sosyal güvenlik kurumu bütçesi, mahallî idare bütçesi olarak sınıflandırılabilir.

Literatürde bir bütçe türü olarak sayılıp sayılmadıkları tartışmasında çoğunlukla yeni bir bütçe yaklaşımı olarak değerlendirilmiş olsalar da; sosyal bütçeler ve cinsiyete duyarlı bütçeler (CDB) kapsam bakımından genellikle diğer ülke uygulamalarında bütçe eki olarak düzenlenmektedir. Kanımızca CDB'lerin, "bütçe eki" alt kategorisinde ya da "amaçlarına göre bütçeler" ayrımında sosyal bütçeler başlığı altında sayılmaları daha uygun olacaktır.

¹⁴ Roberta Hall, Bernice Sandler "The Classroom Climate: A Chilly One for Women?", Washington D.C, Association of American Colleges, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED215628.pdf>, 1982, s. 4. Marianne Ferber A., "Guidelines for Pre-College Economics Education: A Critique.", *Feminist Economics*, 1999, C. 5, S.3, s. 135-138, Julie A. Nelson, "Feminism and Economics." *Journal of Economic Perspectives*, 1995, C. 9, S. 2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, s. 146.

¹⁵ Mehmet Özkan, *Esnek Bütçeler*, <http://katalog.marmara.edu.tr/muyayinevi/YN562.pdf>, Marmara Üniversitesi, Yayın No: 562, İİBF Yayın No. 398, İstanbul 1994.

Sosyal bütçeleme; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi sosyal refaha yönelik bütçe ödeneklerinin; eşitlik, gelir dağılımı, yoksulluk, istihdam ve sosyal içerme kriterleri dâhilinde düzenlenmesini ve toplumda yaşlılar, çocuklar, yoksullar, engelliler gibi korunmaya muhtaç kesimlerin bu düzenlemeden olumlu etkilenmesini amaçlamaktadır.¹⁶

Bir sosyal bütçe türü olarak tespit ettiğimiz cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve kadının sosyal ve iktisadi hayata adaptasyonunu hızlandıracak teşvikleri ve bu alandaki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemleri kapsayan bütçe politikalarının uygulanmasıdır. Bütçede kaynakların kadın ve erkeklerin ihtiyaç önceliklerine göre tahsisini öngören ve daha etkili kullanımını teşvik eden CDB, devletin kadının hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki kararlılığının bir göstergesi olarak, daha yüksek refah seviyesine sahip, daha eşit toplumlara ulaşmayı hızlandırmanın en etkili yollarındandır.¹⁷ Hükümet bütçesi cinsiyet analizleri, cinsiyete dayalı hedeflere ulaşılması için zorunludur. CDB analizleri, kamu hizmetlerinde cinsiyete özgü harcamaları, eşitliği teşvik eden harcamaları ve bunların temel harcamalara uygulanabilirliğini incelemelidir.

Sonuç olarak CDB hükümetlerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınlara yönelik ayrımcılığın giderilmesine ilişkin taahhütlerini yerine getirilmesine hizmet etmektedir. Bu doğrultuda kaynakların yeniden tahsisini sağlayarak, bütçenin etkinliğinin, hesap verebilirliğinin ve şeffaflığının geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak dünya çapındaki CDB girişimleri incelendiğinde, pek çok ülkede cinsiyete duyarlı bütçelere yönelik önemli adımlar atılmakla beraber, birçoğunun hala analiz aşamasında olduğu görülmektedir. Diğer yandan, CDB girişiminin çoğu ulusal düzeyde yürütülmesine rağmen, daha fazla fırsatın bulunduğu yerel seviyelerde de uygulanmalıdır. Bunun için kullanılabilir yedi CDB aracı şunlardır:

¹⁶ Murat Şeker, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi*, Tesev Yayınları, İstanbul 2011, s. 22.

¹⁷ United Nations Environment Programme (UNEP), *Global Gender and Environment Outlook*, http://web.unep.org/gender/sites/unep.org/gender/files/documents/Gender%20and%20environment%20outlook_opt.pdf, 2016, s.185.

1. Toplumsal cinsiyete duyarlı politika değerlendirmesi: Bu araç, politikaları ve programları cinsiyet perspektifinden analiz etmek ve bu politikaların ve kendilerine tahsis edilen kaynakların mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltma veya artırma olasılıklarını belirlemek için tasarlanmıştır.

2. Cinsiyete göre ayrılmış yararlanıcı değerlendirme: Bu araç, programların veya hizmetlerin gerçek veya potansiyel yararlanıcıların ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayıp karşılamadığını değerlendirmek için uygulanmaktadır.

3. Cinsiyet ayrımına göre kamu harcamaları fayda düzeyinin analizi: Bu araç; belli bir hizmetin birim maliyetlerini tahmin ederek ve bu hizmetin her bir grup tarafından ne ölçüde kullanıldığını hesaplayarak, kadınlar ve erkekler arasındaki bütçe kaynaklarının dağılımını değerlendirmek için kullanılmaktadır.

4. Cinsiyet ayrımına göre bütçenin zaman kullanımına etkisinin analizi: Bu analizde bütçe tahsisi, onlardan sağlanan hizmetler ve hane halkı üyelerinin vakit ayırma biçimleri arasında bağlantı kurmak üzere tasarlanmıştır.

5. Toplumsal cinsiyete duyarlı orta vadeli ekonomik politika çerçevesi: Bu araç, değişkenlerin cinsiyete göre ayrıştırılması, milli gelir hesapları ile hanehalkı gelir hesaplarının birleştirilmesi gibi politika geliştirme, planlama ve bütçe ödeneklerinin orta vadeli çerçevelerine toplumsal cinsiyet perspektifini dâhil etmek üzere tasarlanmıştır.

6. Cinsiyete duyarlı bütçe bildirim: Bu araç, devlet kurumları tarafından harcamaların cinsiyet eşitliği hedefleri üzerindeki etkileri hakkında üretilen raporlara atıfta bulunmaktadır.

7. Ayrılmış vergi incelemesi analizi: Bu araç, vergilemenin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini değerlendirmek ve kamu harcamaları ihtiyaçları ve talepleriyle ilişkili olarak ortaya çıkan gelir düzeyini değerlendirmek için kullanılır.¹⁸

¹⁸ Helena Hofbauer Balmori, "Gender and Budgets", Overview Report, <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC19156.pdf>, Institute of Development Studies, February 2013, s. 22.

3. FEMİNİST İKTİSAT İLKELERİNİN CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME YOLUYLA UYGULANMASINA İLİŞKİN ÖRNEKLER

Türkiye’de feminist iktisatın CDB uygulaması bakımından en güncel gelişmelerden birisi; 2015’te Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi¹⁹ ve 2017’de pilot düzenlemesi başlatılmış olan çalışan annelerin çocuklarının bakımına yönelik getirilmiş olan annee ve babaannelere ücreti ödenmesine ilişkin projedir. Ayrıca bu proje, kadının çocuk bakım masraflarının ölçülebilir hale getirilebilirliği bakımından, çalışmamızda feminist iktisadın 4. ilkesi olarak belirttiğimiz “çocukların bakımı ve ev işlerinin yapılması gibi ücretsiz çalışmalar ekonomik açıdan tanınmalıdır” ilkesi ile örtüşmektedir.

Türkiye dahil ülkelerin birçoğunda CDB çalışmalarının bütçeler aracılığıyla gerçekleştirilmekte olması, hükümetlerin ekonomik gücünü oluşturan bütçelerle varolan cinsiyet eşitsizliklerini gidermeye yönelik politikaların uygulanması; feminist iktisadın 9. ilkesi olarak belirttiğimiz “cinsiyet ayrımı yapan bakış açısı, hükümetin işleyişinin belirli yönlerini gösterir, hükümetin statükoyu değiştirme veya sürdürme rolünü vurgular” ifadeleriyle uyumludur. Buna benzer şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda CDB’nin ilk aşaması olarak belirtilebilecek kamu gelir ve gider analizlerinin yapılmış olması, feminist iktisadın 10. ilkesi olarak ele aldığımız “şeffaf veri setleri oluşturulmalıdır” görüşünün uygulamasıdır.

İskandinavya’da sonuç odaklı analiz ve cinsiyete dayalı kaynak tahsisi, Fransa’da kefalet fonu, İsveç’te işsiz kadınlara yönelik hizmet fonu uygulamaları feminist iktisadın 11. ilkesi olarak değindiğimiz “feminist iktisatçı, gelirler ve varlıklar da dâhil olmak üzere meslekler, faaliyetler ve kaynakları kapsayan geniş anlamıyla anlaşılan sonuçların eşitliğini istemektedir” ifadesi ile örtüşmektedir. Kadının mesleki faaliyetinin ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi ise, 12. ilkedeki “kadınları hedef alan istihdam planları”nın uygulamadaki görünümüdür.

¹⁹ Bknz.<http://www.evdecocukbakimi.net/>.

CDB'ye göre kadının ulusal ve yerel karar organlarındaki sayısının artırılması çabaları; çalışmada feminist iktisadın 13. ilkesi olarak belirttiğimiz kadınların aktif siyasete katılım oranlarının artırılması hedefi ile eşleşmektedir.

4. BAZI CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ÜLKE UYGULAMALARI

Cinsiyete duyarlı bütçeleme ilk kez 1984'te Avusturalya'da uygulanmıştır.²⁰ O tarihten bugüne kadar cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili olarak gerek AB'de, gerekse diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarına göre sosyal bütçeleme uygulamaları mevcuttur. Örneğin; Mozambik, Tanzanya ve Mauritius'da (Çelik ve Atabey, 2013); İngiltere, Fransa, Güney Afrika, İskandinav ülkeleri, İrlanda, Belçika İspanya'nın Bask bölgesi, Meksika, Sri Lanka, Cezayir, Filipinler, Kanada, Kore Cumhuriyeti, Hindistan, Pakistan, Peru, Uganda, Amerika Birleşik Devletleri gibi yaklaşık 60 ülkede²¹ çeşitli teorik ve uygulama dayalı çalışmalar yapılmıştır. AB'de cinsiyete duyarlı bütçe; eşitlik, sorumluluk, etkinlik, şeffaflık olmak üzere 4 ekseninde incelenmiş olup, kadın istihdamının artırılması, kadınların kaynaklardan daha etkin şekilde faydalanması ve toplumdaki konumunun iyileştirilmesi hedeflenmiştir.²²1997 Lüksemburg Zirvesi ile başlayan süreçte kadın ve erkeklere eğitim, istihdam, girişimcilik vb. konularda eşit fırsatlar verilmesi hususunda önemli mesafe katedilmiştir.²³

Avustralya, Barbados, Fiji, Kenya, Mozambik, Namibya, Filipinler, Güney Afrika, Sri Lanka, St. Kitts, İsviçre, Tanzanya, Uganda, İngiltere, Zambiya, Zimbabve ve Büyük Britanya cinsiyete duyarlı

²⁰ Debbie Budlenger, Guy Hewitt , Gender Budgets Make More Cents Country Studies and Good Practice, The Commonwealth Secretariat, August 2002, s. 43.

²¹ Seyfi Yıldız, Alparslan Uğur, "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, C.5, S. 3, s. 282.

²² Villagomez Elizabeth "Gender Budgeting in the EU", *Almenara Estudios Economicos Y Sociales*, 2005; aktaran Birol Erkan , Mehmet Akbaş, Yusuf Ekrem Şentürk, Sadettin Paksoy, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 2012, Yıl 5, S. 9, s. 96.

²³ Jill Rubery, "Gender Mainstreaming and Gender Equality in the EU:The Impact of the EU Employment Strategy", *Industrial Relations Journal*, Blackwell Publishers Ltd., 2002, 33, s.5.

bütçeleme ile ilgili olarak, çoğunlukla kamu gider ve gelirlerinin analizlerine yer vermiştir. Avrupa’da Belçika, Fransa, Yunanistan, Finlandiya, İsveç ve İtalya’da ulusal ve yerel düzeyde kadın temsiline önem atfedilmiş, karar mekanizmalarında kadın sayısı artırılmıştır.²⁴

İsviçre, CDB analizlerinin etkilerinin ölçümü bakımından diğer Avrupa ülkeleri içinde cinsiyet bütçesini en başarılı uygulayan ülkedir. İngiltere’de kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için ekonomik eşitlik prensibi kabul görmüştür. İngiltere’de ve Kanada’da harcamalardan ziyade vergi sistemi üzerinden kadınlara yönelik ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin çocuk vergi iadesi teşvik edilmiş, kadın yanlısı politikalar hazırlanmıştır.²⁵ Fransa’da ise hükümet bütçesine ilave bir cinsiyete duyarlı bütçe hazırlanmaktadır.²⁶ Ayrıca kadın haklarını ve toplumsal eşitliği gözetmek ve kadın girişimciliğini teşvik etmek amacıyla Özel Kefalet Fonu oluşturulmuştur.²⁷ Amerika Birleşik Devletleri’nde Hükümet Çalışma Departmanı tarafından cinsiyet eşitliğine yönelik çeşitli analizler yapılmış, kadınların çalışma hayatına katılımı incelenmiştir. İskandinav ülkelerinde bütçelerdeki kaynak dağılımının kadın ve erkeklerin üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, örneğin, İsveç’te hükümet fonları ile ilgili analizler sonucu, kamu harcamalarının daha çok, işsiz kadınlara ve toplumun korunmaya muhtaç diğer kesimlerine yapılması planlanmıştır.²⁸

²⁴ Nevin Şenol, Kadın Dostu Kentler Avrupa’dan Örnekler, BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, 2010, http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/bmop/Kadin_Dostu_Kentler_KITAP%202010.pdf, E.T. 04.04.2017.

²⁵ Debbi Bundlender, ‘Review of Gender Budget Initiatives’, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>, E.T.04.04.2017, 2012, s.10, 25, 31.

²⁶ İşıl Ayas, “Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Toplumsal Kabul Edilebilirliği: Marmara Bölgesi Alan Araştırması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, S.11, s. 9.

²⁷ Kate Bellamy, “Gender Budgeting (A Background Paper For the Council of Europe’s Informal Network of Experts on Gender Budgeting)”, Council of Europe, www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20Budgetscouncil%20of%20Europe%20Bellamy%202003.pdf, 2002, E.T.02.04. 2017.

²⁸ Gülşay Günlük Şenesen, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Bütçe Sürecinde Parlatmentonun Değişen Rolü Sempozyumu, Afyonkarahisar 2008.

5. TÜRKİYE'DE CİNSİYET AYRIMCILIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK ATILAN HUKUKİ ADIMLAR ve CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN GELİŞİMİ

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimi incelendiğinde; başta Anayasa olmak üzere cumhuriyetin ilanından itibaren pek çok yasada eşit yurttaşlığa ilişkin düzenlemelere yer verildiği görülmüştür. Bu kapsamda, 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanarak eğitimde kadın erkek eşitliğini tesis etmeye yönelik en önemli adım atılmıştır. Hukuk alanındaki devrimler kapsamında olmak üzere 1926 Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiş ve kadının toplumsal hayattaki rolü çağdaşlarıyla uyumlu hale getirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini temin bakımından aile hukuku alanında atılan önemli bir adım 1990 yılında, o zaman yürürlükte olan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin "Karının Meslek veya Sanatı" başlıklı 159. maddesinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesidir. Anayasa Mahkemesi'nin 29.11.1990 tarih ve E. 1990/30, K. 1990/31 sayılı kararıyla iptal ettiği madde uyarınca kadının aktif çalışma hayatına katılımı için eşin rızası aranmakta idi. Hukuki açıdan kadın-erkek eşitliğinin önündeki engellerden birinin kaldırılması anlamına gelen bu iptal kararı, iktisadi ve sosyolojik açıdan kadının iş gücüne aktif katılımı oranlarını olumlu şekilde etkilemiştir. Yine Ailenin Korunmasına Dair Kanun (1998 tarihli Koruma Emri) ve kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik Genelge, ayrıca, Kanunun uygulanması için yapılandırılan Aile Mahkemeleri ve 2006 tarihli Başbakanlık Genelgesi önemlidir.

2004'te Anayasanın 10. maddesine kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ve Devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu hükmü eklenmiştir. 2007'de Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklikle; hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁹

²⁹ TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014 http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294, 2014, s. XXII.

Anayasa Mahkemesi'ne 2013/2187³⁰ başvuru numarasıyla yapılan bir bireysel başvuruda, Anayasa Mahkemesi'nin 19.12.2013 tarihli 2013/2187 sayılı Kararıyla (RG. 19.12.2013), davacının kocasının soyadını kullanmak zorunda olmadığı, bunun bir hak ihlali olduğu kabul edilmiştir. Aynı konuda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 30.09.2015 tarih ve 2014/889 E. 2015/2011 K. Sayılı kararıyla, evlendikten sonra eşin soyadını alma zorunluluğunun, eşitlik ilkesine ve Anayasa'ya aykırı olduğu, evlendikten sonra sadece kendi soyadını kullanmak isteyen kadınların Aile Mahkemelerinde açacakları dava ile kendi soyadlarını kullanabilmesi mümkün kılınmıştır.

Bu anlamda verilmiş bir başka karar daha yakın tarihlidir. Bu karar, Anayasa Mahkemesinin Nurcan Yolcu isimli bir kadının 2013/9880 başvuru numarası ile yapmış olduğu bireysel başvuru sonucu vermiş olduğu 11.11.2015 tarihli karardır. Karar, 31.12.2015 tarih ve 29579 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Başvuru, boşanma davası sonrasında velayet hakkı tanınan çocuğun soyadını değiştirme talebiyle açılan davanın reddedilmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Neticede Yüksek Mahkeme, oybirliğiyle, başvurucağının, Anayasa'nın 10. ve 20. maddelerinin ihlal edildiği yönündeki iddiasının kabul edilebilir olduğuna ve Anayasa'nın 20. maddesi ile birlikte değerlendirilen Anayasa'nın 10. maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Söz konusu karar, aile hukuku açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira Yüksek Mahkeme, ilgili kanun hükmünü somut norm denetimi yoluyla iptal etmemiştir. Yüksek Mahkeme'nin bu kararıyla mevcut kanunda düzenlenmediği halde velayet hakkını alan annenin çocuğa babasının soyadı yerine kendi soyadını verebilmesinin önü açılmıştır.

Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili çalışmalar ise, 1980'li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Türkiye 1985'te Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalamıştır. Bu sözleşmeyi imzalayan devletler, istihdam bakımından kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olarak, iş ve meslek seçimlerinde serbest davranabilmesi, mesleki eğitim haklarını ka-

³⁰ Ayşehan Çakıcı, "Mersin'deki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s.55.

zanmaları için bütün önlemleri alacaklarını taahhüt etmişlerdir.³¹ Bu gelişmeler sonucunda ilk kez, 1987’de Devlet Planlama Teşkilatında Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak oluşturulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu, 1990 yılında Kadınının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı adı altında Başbakanlığa bağlanmıştır. 2004’te Kadınının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak adlandırılıp, 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlanmıştır.³²

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Analitik Bütçe Sistemi (ABS) ile CDB’nin Türkiye’de ilk kez uygulanmaya başladığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile özel ve kamu sektöründe çalışan kadınları kapsayan kadın istihdamının teşvikine ilişkin düzenlemeler (kadın işçi çalıştıran işverenlere teşvik, erken doğum yapan kadın işçinin izin hakkı, doğum yapacak veya yapan kadın memurun gece nöbeti, kadın memurun süt izni, sigorta prim teşviklerinden aynı sigortalı için yararlanılması vb.) de CDB yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca bu bağlamda Türkiye’de kadın girişimciliğini destekleyen STK’lardan biri olarak 2002 yılında kurulan Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİDER) de sayılabilir. Bunun yanında kadın girişimci, gazi, şehit yakını ya da engelli girişimcilere hibe kredi sunan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının (KOSGEB) 2016 Girişimcilik Destek Programında kadın girişimcilere 50 bin TL hibe kredi (geri ödemesiz destek), geri ödemeli de 100 bin TL faizsiz kredi imkânı tanınmıştır.³³ Bu program, 2017 yılını da kapsayacak şekilde uzatılmıştır.

Türkiye’de toplumsal CDB’ye yönelik uygulamalardan bir diğeri şartlı nakit transferidir. 2001 yılında Dünya Bankası aracılığıyla yü-

³¹ Ayşehan Çakıcı, “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s.55.

³² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), “Kadına Karşı Mücadele Alanında Çalışan Personele Yönelik El Kitabı”, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Siddetle%20Mucadele%20Kitap%201.pdf>, Mart, Ankara 2014, s. 8.

³³ Bknz. KOSGEB Girişimcilik Destek Programı, <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi>, 2017, E.T. 10.04.2017.

rütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi ile 2003 yılında Türkiye’de yaygınlaşan bu uygulamaya göre; toplumun en yoksul %6’lık kesimine, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi amacıyla ödeme yapılmaktadır.

Bu gelişmelerle paralel olarak İçişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Kadın Dostu Kentler Projesinde seçilmiş bazı kentlerde yerel yönetimlerin planlama süreçlerine toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Bu proje 2006-2010 ve 2011’den bu güne çalışmalarını sürdürmektedir.³⁴ Cinsiyete duyarlı bütçeleme için atılan bir diğer önemli adım ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından oluşturulan (2012) “Yerelde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzu” nun hazırlanmasıdır.

Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğü tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili hazırlık çalışmaları kapsamında “Toplumsal Cinsiyet Ulusal Eylem Planı (2008-2013) ile Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Ulusal Eylem Planı (2007-2010) hazırlanmış ve 2012-2015 dönemi için güncellenmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilk kez Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Toplumsal Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda değinilmiştir.³⁵

Son olarak Türkiye’deki kadınların siyasi katılımının değerlendirilmesine yer verilebilir. Bütçe sürecindeki önemli yeri bakımından 2015 Mayıs ayı itibariyle Plan ve Bütçe Komisyonunda yer alan kadın sayısına bakıldığında, biri kâtip üye olmak üzere toplamda sadece iki üye mevcut olduğu görülmekte idi. Genel olarak kadının sosyal hayattaki yeri ve siyasi karar alma mekanizmalarında temsilindeki negatif tabloya paralel şekilde, Plan ve Bütçe Komisyonu gibi önemli bir komisyondaki kadın sayısının azlığı manidar olmasının yanı sıra cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda da başlı başına bir engel oluşturmaktaydı. Neyse ki 2017 yılı itibariyle bu sayı, 5’e yükselmiştir.³⁶ Bu artışın olumlu ve fakat istenilen düzeyden uzak olduğunu belirtmekte fayda vardır.

³⁴ Bknz. <http://www.kadindostukentler.com/>, E.T. 10.04.2017.

³⁵ TBMM, “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu”, Yayın No: 14, Temmuz 2014, s. 24.

³⁶ Bknz. www.tbmm.gov.tr.

Ancak kadının siyasi katılımı kadar, bütçeden kadına aktarılan finansal kaynakların oranını da önemlidir. Bu anlamda genel bütçeden Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğüne ayrılan paylar, değerlendirilmesi gereken ilk göstergelerdendir. Bu oran incelendiğinde, 2006-2012 yılları arasında kadına genel bütçeden ayrılan payın oranının %1'e erişmediği görülmektedir. Ancak 2012 yılından sonra Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlanmıştır. 2012'den sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına ayrılan paylar ortalama %3.5'tir. Dolayısıyla sözü edilen oranın 2012 yılından sonra arttığı görülmektedir.³⁷ Nitekim CDB konusunda Türkiye'de Maliye Bakanı tarafından 2012 bütçe sunuş konuşmasında; kadın istihdamının artması için 5 yıl süreyle sigorta primi işveren hissesinin işsizlik sigortası fonundan karşılanması, kız öğrencilerin okullaşma oranının artması için ortaöğretim öğrencilerinin taşınmalı eğitimine ayrılan kaynağın %95,2 oranında artırılacağı, kadın çiftçilere eğitim verilmesi ve şiddete uğrayan kadınlara sığınma evleri açılması için kaynak ayrılması örneklerinde olduğu gibi Türkiye'de bütçenin cinsiyete duyarlı hale getirildiği belirtilmiştir.³⁸ Ancak 2012 yılının aksine, 2013-2014 yılları bütçe sunuş konuşmalarında cinsiyete duyarlılık ifadelerine yer verilmediği görülmüştür. 2015 mali yılı bütçe sunuş konuşmasında AB'ye katılım öncesi mali işbirliği çerçevesinde, 2014-2020 döneminde Türkiye'ye tahsis edilen fon tutarının 4,4 milyar Euro olduğu, belirtilen dönemde fonların kullanım alanlarından birinin; cinsiyet eşitliğinin teşviki olduğuna değinilmiştir.³⁹ Maliye Bakanlığı'nın 2016 bütçe sunuş konuşmasında 30 Haziran 2014 te kurulan "Devlet Destekleri Bilgi Sistemi"nden söz edilmesine rağmen, ilgili birim henüz faaliyete geçmediğinden, devlet desteklerinin düzeyi konusunda ilgili veri sistemi incelenememiştir.⁴⁰ Maliye Bakanlığı'nın 2017 yılı bütçe sunuş

³⁷ Ayas, a.g.m., s. 13-14.

³⁸ Maliye Bakanlığı (MB), 2012 yılı Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2012MB>, <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/PBKSunus2012.pdf>, 26 Ekim 2011, s. 43-44.

³⁹ Maliye Bakanlığı (MB), 2015 yılı Bütçe Sunuş Konuşması, http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=PBK_2015, 6 Kasım 2014, s.10.

⁴⁰ Maliye Bakanlığı (MB), 2016 Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=Bak2016TBMMGen>, 28 Ocak 2016, s. 68.

konusmasında; çocuk bakım hizmetlerini yaygınlaştırıp, girişimciliği destekleyip, fırsat eşitliği yaratıp, kadınların işgücüne katılımını 2018’de %35’e, 2023’te %41’e çıkarma hedefinden söz edilmektedir. 2017 bütçesinin sosyal harcama kalemleri; ödeme gücü olmayanların prim giderleri 7,2 milyar TL, engelli evde bakım 5,8 milyar TL, 65 yaş üstü ve engelli aylıkları 5,3 milyar TL’dir. Şartlı nakit desteği ise 1,2 milyar TL’dir.⁴¹

6. TEMEL ULUSLARARASI ENDEKSLER VE TÜİK VERİLERİNE GÖRE TÜRKİYE’DE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kurumlar tarafından cinsiyet eşitsizliğini ölçmek, ülkeler ve bölgeler arasında toplumsal cinsiyet eşitsizlik düzeyi karşılaştırmaları yapabilmek için birtakım endekslerden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP); Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi ile İnsani Gelişim Endeksi Raporu’nun çalışma hayatı istatistiklerine ve Dünya Ekonomik Forumunun, hazırladığı Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine, Save the Children Örgütü’nün hazırladığı “Annelerin Endeksi”ne ve OECD’nin hazırladığı Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi verilerine ve TÜİK’in 2015 yılı İstatistiklerle Kadın verilerine yer verilmektedir.

Diğer yandan UNDP tarafından hazırlanan bir başka endeks; Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi (EUIGE), bir ülkede temel insani gelişmeyi değerlendirip, ortalama olarak hesaplama yapmakla beraber insani gelişmenin ülke düzeyindeki dağılımında ortaya çıkan eşitsizliği göstermediğinden, çalışmada bu endekse ilişkin veriler dikkate alınmamıştır. Buna benzer şekilde Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE)’nün 2010 yılından itibaren hazırlayıp, 2013’ten itibaren verileri paylaşılan cinsiyet eşitliği endeksi (Gender Equility Index)⁴²; iş, para, bilgi, zaman, güç, sağlık gibi kapsamlı alt inceleme alanlarını

⁴¹ Maliye Bakanlığı (MB), 2017 Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.gep.gov.tr/Web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=1577>, 25 Ekim, 2016a, , s. 27, 69.

⁴² European Institute for Gender Equality (EIGE), Gender Equility Index, http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 2015, s. 1.

içermektedir. Ancak bu endekisle yalnızca AB üyeleri için ölçümleme yapıлып, Türkiye için herhangi bir hesaplama yapılmadığından çalışmada bu endeksin verilerine de yer verilmemiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE); UNDP'nin hazırladığı küresel İnsani Gelişme Endeksi Raporunun kalıcı bir unsuru olarak; Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ile beraber 2010 yılından itibaren uygulanan üç deneysel endeksten biridir. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ile anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı, kadın parlamenter oranı, en az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı ve iş gücüne katılım oranı konularına göre kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere 4 skor değeri ile ölçümlenmektedir. Bu endeks geri bildirimlerle her yıl güncellenmektedir.⁴³ Ancak endeksin önemli bir eksiği; gelirin endeksin bileşenleri arasında yer almamasıdır.

Türkiye, 2014 endeksinde 0,359'luk bir TCEE değeriyle 155 ülke arasında yüksek insani gelişme kategorisinde 71. sıradadır. Türkiye'de parlamentodaki kadın milletvekili oranı %14,4, yetişkin kadınlarda en az orta öğrenim görmüş olanların oranı %39 iken, erkeklerde bu oran %60'tır. Tablo 1'e göre; İnsani Gelişim Endeksi Raporu'nun çalışma hayatı istatistiklerine ilişkin en güncel verileri 2013 yılına aittir. Buna göre; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının %29,4 ile gelişmekte olan ülkelerin dahi gerisinde kalmış olduğu dikkat çekicidir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı ise %70,8 ile kadınların işgücüne katılım oranının 2,5 katıdır. Bu endekse göre; 155 ülkeden 4'ünün parlamentodaki kadın temsil oranları sıfıra eşittir. Çok yüksek gelişmişliğe sahip ülkelerden ilk 5'inin sıralaması; Norveç, Avustralya, İsviçre, Danimarka, Hollanda'dır. Yüksek insani gelişmişliğe sahip ilk 5 ülke; Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, Umman, Romanya ve Uruguay'dır. Orta insani gelişmişlik dercesine sahip ülkelerden bazıları; Bostvana, Moldova, Mısır, Türkmenistandır. Düşük insani gelişmişliğe sahip ülkelerin bazıları ise; Kenya, Nepal, Pakistan, Myanmar'dır.⁴⁴

⁴³ UNDP, 2017, a.g.r., s.1.

⁴⁴ UNDP, 2015, a.g.r., s. 224-226.

Tablo.1 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (2014 verileri)

	TCEE değeri	TCEE sıralaması	Anne ölüm oranı	Ergen doğurganlık oranı	Kadın parlamenter oranı (%)	En az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı (%)		İş gücüne katılım oranı (%)	
						Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Slovenya	0.016	1	7	0.6	27.7	95.8	98.0	52.3	63.2
Switzerland	0.028	2	6	1.9	28.5	95.0	96,6	61.8	74.9
Germany	0.041	3	7	3.8	36.9	96.3	97.0	53.6	66.4
Denmark	0.048	4	5	5.1	38.0	95.5	96.6	58.7	66.4
Avusturya	0.053	5	4	4.1	30.3	100.0	100.0	54.6	67.7
Avrupa ve Orta Asya	0,300	—	28	30,8	19,0	70,8	80,6	45,6	70,0
Yüksek İGE	0,310	—	41	28,8	20,6	60,6	69,5	57,0	77,2
Türkiye	0,359	71	20	30,9	14,4	39,0	60,0	29,4	70,8

Kaynak: UNDP, 2015: 224-226.

2014'te UNDP'nin hazırladığı İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) Raporuna eklenen Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi'nde (CDGE); sağlık (kadın ve erkeklerin doğumda ortalama yaşam beklentisi), eğitim (kız ve erkek çocuklarının ortalama okula gitme süresi ve 25 yaş ve üstü yetişkinler için ortalama okula devam süresi) ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet (kadın ve erkek kişi başına tahmini GSMH oranları) olmak üzere üç konuda insani gelişmenin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ölçülmektedir. 161 ülke için CDGE değerlerine göre; Türkiye'de 2014'te kadının İGE değeri 0,716 iken, erkek İGE değeri 0,793 ve CDGE değeri 0,902 olarak ölçülmüştür. Yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkelerde CDGE değeri 0,95 iken, İGE değerleri yaklaşık olarak 0,75 civarındadır.⁴⁵ Ancak belirtilen endeksin sonuçlarındaki rakamlar, ülkelerin gelişmişliklerine göre pek fazla farklılaşmadığından, bu endeksin ölçüm bakımından çok başarılı olduğunu ileri sürmek güçtür.⁴⁶

⁴⁵ UNDP, 2015a, s. 7-10.

⁴⁶ UNDP, 2015, s. 221-223.

Diğer yandan Dünya Ekonomik Forumu tarafından ilk kez 2006'da cinsiyete dayalı farklılıkları ölçmek ve izleyebilmek için kullanılan ölçüm yöntemi ise Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (The Global Gender Index)dir. Bu endeksle erkek ve kadın arasındaki uçurum; ekonomik katılım ve fırsat düzeyi, eğitim düzeyi, sağlık ve hayatta kalma ve politik yetki derecesi olarak 4 alt grupta incelenmektedir. Global cinsiyet eşitsizliği endeksine göre Türkiye 0,623 endeks değeri ile 144 ülke arasında 130. sırada yer almaktadır. 2016 yılında ilk sırada 0,874 ile İzlanda yer almaktadır. Yemen ise, 0,516 ile en düşük endeks değerine sahip ülkedir. Bu endekse göre; dokuz ülke (Bahamalar, Barbados, Finlandiya, Fransa, Jamaika, Letonya, Lesoto, Nikaragua ve Filipinler hem sağlık ve hayatta kalma hem de eğitim düzeyi alt endekslerindeki uçurumu tamamen kapatmış olsa da, henüz Ekonomik Katılım ve Fırsat veya Politik yetki alt indeks uçurumlarını tamamen kapatabilen ülke bulunmamaktadır.⁴⁷ Tablo 2'ye göre Türkiye'nin GCEE'nde en kötü durumda olduğu kategorilerin ekonomik katılım ve fırsat düzeyi ve politik yetki derecesinin diğer ülkelerdeki oranlara kıyasla oldukça düşük değerlerde olduğu görülmektedir.

Tablo. 2. 2016 Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine (GCEE) Göre İl 10 Ülkenin ve Türkiye'nin Durumu

	Genel		Ekonomik katılım ve fırsat		Eğitime katılım		Sağlık ve sağ kalım		Politik Yetki	
	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece
İzlanda	1	0,874	9	0,806	1	1,000	104	0,970	1	0,719
Finlandiya	2	0,845	16	0,794	1	1,000	1	0,980	2	0,607
Norveç	3	0,842	7	0,818	28	1,000	68	0,974	3	0,576
İsveç	4	0,815	11	0,802	36	0,999	69	0,974	6	0,486
Ruanda	5	0,800	8	0,817	110	0,958	89	0,972	8	0,452
İrlanda	6	0,797	49	0,709	1	1,000	54	0,979	5	0,502
Filipinler	7	0,786	21	0,780	1	1,000	1	0,980	17	0,386

⁴⁷ WEF, 2016, s. 5-11.

	Genel		Ekonomik katılım ve fırsat		Eğitime katılım		Sağlık ve sağ kalım		Politik Yetki	
Slovenya	8	0,786	19	0,784	25	1,000	76	0,973	18	0,385
Yeni Zelanda	9	0,781	24	0,765	40	0,999	104	0,970	16	0,390
Nikaragua	10	0,780	92	0,632	1	1,000	1	0,980	4	0,506
Türkiye	130	0,623	129	0,464	109	0,958	1	0,980	113	0,090

Kaynak: WEF, 2016, s.10-11.

“Annelerin endeksi” ise Save the Children Örgütü tarafından 179 ülke için hesaplanmıştır. Bu endekse göre yapılan ölçümlemede; anne sağlığı, çocuk sağlığı, eğitim durumu, ekonomik durum ve siyasi durum kategorileri hesaplamaya dâhil edilmiştir. 2015 yılı Annelerin Endeksi sıralamasına göre; Türkiye 179 ülke içerisinde 65. sırada yer almıştır. En iyi durumda olan Norveç’i, Finlandiya ve İzlanda takip ederken, Somali ise 179. sıradadır. Bu endekse göre; resmi eğitimde geçirilmesi beklenen yıl sayısı bakımından Türkiye birçok ülkenin gerisinde kalmış olsa da, bu endekse göre Türkiye açısından asıl sorunlu kategorilerin; OECD’nin Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine paralel şekilde ekonomik ve siyasi katılım olduğu görülmektedir. Tablo 3’e göre; diğer ülkelerle kıyaslandığında; örneğin Norveç’te kadınların hükümete katılımı Türkiye’deki katılımın 2 katından daha fazla ve kadınların geliri yaklaşık Türkiye’deki gelirin 10 katıdır. İspanya’da da kadınların ekonomik durumunun Norveç’e kıyasla yaklaşık olarak 5 katı düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Annelerin Endeksi Sıralamasında İlk 10 Ülke Ve Türkiye’nin Durumu (2015)

Ülke /Yıl	Resmi eğitimde geçirilmesi beklenen yıl sayısı	GSMH (Güncel ABD \$)	Kadınların Hükümete Katılımı (%)	Annelerin endeksi sırası
	2013	2014	2015	2015
Norveç	17,5	102 610	39,6	1
Finlandiya	17,1	48 820	42,5	2
İzlanda	19,0	46 400	41,3	3
İspanya	18,7	61 680	38,0	4

İsveç	15,8	61 760	43,6	5
Hollanda	17,9	51 060	36,9	6
İspanya	17,3	29 920	38,0	7
Almanya	16,5	47 270	36,9	8
Avustralya	20,2	65 390	30,5	9
Belçika	16,3	46 290	42,4	10
Türkiye	14,5	10 970	14,4	65

Kaynak: Save the Children, 2015, s.61-64.

OECD tarafından 2014'te hazırlanan Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksinde (SKCE); "Ayrımcı sosyal kurumlar, kadınların ve kızların haklarına, adalete ve yetkilendirme fırsatlarına erişmesini kısıtlayan resmi ve gayri resmi yasalar, tutumlar ve uygulamalar olarak tanımlanmaktadır". SKCE; ayrımcı aile kodu, sınırlandırılmış fiziksel bütünlük, erkek çocuk önyargısı, kaynaklara ve varlıklara kısıtlı erişim, kısıtlı sivil özgürlüklerden oluşan 5 ayrı inceleme alanına göre değerlendirilmektedir. Ayrımcı aile kodu alt ayrımında; yasal evlilik yaşı, erken evlilik, ebeveyn yetkisi, miras, sınırlandırılmış fiziksel bütünlük ayrımında; kadına karşı şiddet, kadın sünneti, üreme, erkek çocuk önyargısı ayrımında; kayıp kadınlar, doğurganlık tercihleri, kaynaklara ve varlıklara kısıtlı erişim ayrımında; arazi varlıklarına erişim, arazi olmayan varlıklara erişim, finansal hizmetlere erişim, kamusal alana erişim ve siyasi katılım ölçümlenmektedir.⁴⁸

Belirtilen endeksin inceleme alanı kapsamının genişliği nedeniyle çalışmada bu endeksin Türkiye sonuçlarına ve bazı ülke uygulaması sonuçlarına sınırlı düzeyde değinilmiştir. Bu endeks, 2014 yılında güncellenmiş ve ülkeler, skor değerlerine göre çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere 5 gruba ayrılmıştır. Endeks verilerine göre; sosyal kurumlarda cinsiyet ayrımcılığının en düşük olduğu ilk 3 ülke sırasıyla Belçika (0,0016), Fransa (0,0034) ve Slovenya (0,0037) iken, Türkiye'de en yüksek ayrım kısıtlı sivil özgürlükler alanındadır. (TÜİK, 2015:1) Endekse göre kadın ve erkekler arasında hukuki bir ayrımın olmadığı alan; kaynaklara ve varlıklara erişim olarak

⁴⁸ Bknz. <http://www.genderindex.org/>.

belirtmiştir. 2015'te Türkiye'de kadına yönelik şiddet, dört kadından birinde, (Örneğin Şili'de % 36, Meksika'da % 47 ve Türkiye'de % 42) görülmekte olup, OECD ülkelerindeki kadınlar ve erkekler kamusal alana eşit derecede erişebilir ve siyasete eşit ulaşım hakları vardır. Ancak buna rağmen OECD kapsamındaki ülkelerde dört parlamenterden yalnızca bir tanesi kadındır. Bu istatistik, (ör. Şili, Macaristan, Japonya ve Türkiye'de % 8-14 aralığında iken, örneğin; İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te %30- % 40'ın üzerinde seyretmiştir. Meksika (% 17), Yeni Zelanda (% 8) ve Türkiye (% 10) hariç, erken evlilik oranı düşüktür. Kadınların erkeklere oranla ortalama iki kat fazla zaman harcadığı ücretsiz ev içi çalışmaları; Japonya, Kore ve Türkiye'de diğer ülkelere göre beş kat daha fazla bir değerdedir. Arazi, mülkiyet ve finansal hizmetler bakımından kadınlar ve erkekler OECD çoğunluğunda hukuken eşittir.⁴⁹

Çalışmada yalnızca uluslararası endeks verilerinin temel alınmasının veri eksikliği ve doğru değerlendirme sorunu yaratacağından TÜİK'in Türkiye için en güncel Kadın İstatistiklerine de değinilmiştir. Buna göre; Türkiye'de kadınların okuryazarlık oranı, istihdam oranı, gelir elde etme düzeyi ve siyasette yer alma düzeyi kriterlerindeki değerleri halen erkeklere oranla misli değerlerde düşük düzeyde kalmakta iken; kadınların kadına yönelik şiddete maruz kalma düzeyi de günden güne artmaktadır. TÜİK İstatistiklerle Kadın 2015 verilerine göre⁵⁰; Türkiye nüfusunun %49,8'i kadın nüfusuna, %50,2'sini erkek nüfusuna ilişkindir. Kadınlarda doğuştan beklenen yaşam süresi 80,7 yıl, erkeklerde 75,3 yıldır. Okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerin 5 katıdır. Kadınlarda ilk evlenme yaşı 23,9 iken, erkeklerde 27'dir. Ortalama boşanma yaşı 2015'te kadınlarda 34,8, erkeklerde 39,1'dir. Türkiye'de 2014 için erkeklerin 15 yaş ve üstü istihdam oranı %64,8 ile kadınların istihdam oranının yaklaşık üç katıdır. Kadınların eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranının arttığı görülmüştür. Ancak zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015 sonuçlarına göre Türkiye genelinde 10 ve daha yukarı yaştaki fertlerin günlük çeşitli faaliyetlere ayırdıkları süreler incelendiğinde; kadınların hanehalkı ve aile bakımı faaliyetine ayırdığı süre 4 saat 17 dakika, erkeklerin istihdam

⁴⁹ OECD, 2014, s.1.

⁵⁰ TÜİK, 2015a, s.1.

faaliyetine ayırdığı zaman 3 saat 58 dakikadır. Bununla birlikte kadınların tüm eğitim düzeylerinde, aynı eğitim düzeyindeki erkek çalışanların yıllık ortalama esas iş gelirlerinden %1,3 oranında düşük gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014 sonuçlarına göre; Her 10 kadından 4'ü eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddet görmüştür. Ülke genelinde fiziksel şiddete maruz kalmış ya da kalmakta olan kadın nüfus oranı %35,5'tir. Türkiye'de kadınların siyasi alandaki rolü, erkeklere göre geride kalmıştır. En son 2015 genel seçim sonuçlarına göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın milletvekili sayısı 80 olup, bu değer oran olarak %14,57'de kalmaktadır. Bu durum ülke karşılaştırmaları bakımından değerlendirildiğinde; Avrupa'da 2014 yılında kadın milletvekili oranının en yüksek olduğu ülkeler; İsveç (%45) ve Finlandiya'dır (%42,5). Türkiye'de 2017 yılında 27 kişiden oluşan Bakanlar Kurulunda, sadece 1 tane kadının varlığı, ülkemizdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin siyasi yansımasıdır. Ülke karşılaştırmalarına bakıldığında 2013'te Avrupa'da kadın bakan oranının en yüksek olduğu ülkeler; İsveç (%54,2) ve Norveç'tir (%50).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadına verilen değer, toplumların gelişmişlik düzeyinin belirleyicisidir. Az gelişmiş toplumlarda kadının ve itibarının göz ardı edilmesi, insanlığın gelişiminin önündeki en büyük engellerdendir. Toplumsal anlamda kadına karşı ayrımcılığı önlemenin yollarından biri toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesidir. Bu doğrultuda fırsat eşitliği yaratan sosyal devletin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan araçlardan biri bütçedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme ise, sosyal devlet ilkesine hizmet eden mali bir araç olarak feminist iktisadın somut bir görünümüdür. Zira CDB'nin sağladığı finansal destekle bir yandan cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edilirken, diğer yandan kadının statüsü yükseltilmekte ve kadına fırsat eşitliği tanınmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

-Feminist iktisadın ilkeleri ile CDB birbirleriyle büyük oranda örtüşmektedir.

-Türkiye dâhil CDB'nin dünya uygulamalarına bakıldığında, asıl

sorunun CDB'nin analiz aşamasında kalıp, uygulamaya aktarılma noktasında sekteye uğramasıdır. Bunun başlıca sebebi; Türkiye'de kadına yönelik ödenek tahsisinin yalnızca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile sınırlandırılmasıdır. Bu durum, CDB'nin tam olarak uygulamaya konulmasını, cinsiyete duyarlı politikaların oluşturulmasını ve izlenmesini önlemektedir. Bunun yerine ulusal boyutta çeşitli bakanlıklar düzeyinde ve yerel çerçevede ödeneklerin cinsiyete duyarlı şekilde tahsisine ilişkin çalışmalar yapılmalıdır.

--Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçeleme 5018 ve 6111 Sayılı Kanunlar aracılığıyla kısmi şekilde uygulandığı görülmektedir. 5018 sayılı Kanun'da CDB'ye ilişkin olarak yalnızca analitik bütçe uygulamasına yer verilmiştir. Ancak Türkiye'de 2004'ten itibaren uygulanan analitik bütçe sınıflandırması kapsamında; kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırma mevcut olmasına rağmen, sosyal bütçe sınıflandırması bulunmamaktadır. Dolayısıyla engellilerin, yoksulların, çocukların, yaşlıların ve kadınların sosyal ve siyasi politikalar sonucunda etkilenme düzeylerini ölçmeye yönelik bir analiz sisteminin getirilmesi gereklidir. Çünkü kadınlara yönelik teşviklerin yıllara göre değişiminin ve bu değişimin toplum kesimleri üzerindeki etkilerinin analizi, uygulama politikalarının başarısının değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışmada 7. CDB aracı olarak belirtilen Türkiye'de CDB'ye ilişkin vergisel teşviklerin etkilerinin analizi de değerlendirmeye alınmalıdır. Zira Türkiye'de şeffaf veri setleri ile ölçümü sağlanmadığından, CDB uygulamasının işlerliği ve işlerliğinin ölçümü noktasında sıkıntılar sürmektedir. Nitekim 2012 yılında CDB ile ilişkilendirilmesine rağmen, 2013-2016 yılları arasında Türkiye bütçesinin cinsiyete duyarlı hale getirilmediği görülmüştür. Bunun nedeni cinsiyete dayalı somut ödenek tahsisinin şartlı nakit desteği dışında, sosyal harcama kalemleri içinde yer almamasıdır. 2014-2020 döneminde AB'ye katılım öncesi mali işbirliği çerçevesinde Türkiye'ye verilen fon kullanım alanlarının biri cinsiyet eşitliğinin teşviki olmasına ve 2017 bütçe sunuş konuşmasında fırsat eşitliği yaratıp, kadınların işgücüne katılımını 2018'de %35'e, 2023'te %41'e çıkarma hedefinden söz edilmesine rağmen, bütçe tahsisine değinilmemektedir. Diğer yandan Maliye Bakanlığı'nın 2016 yılı bütçe sunuş konuşmasında 30 Haziran 2014 te kurulan "Devlet Destekleri Bilgi Sisteminin" verilerine erişilebileceği bilgisi bulunmasına rağmen, ilgili birim henüz faaliyete

geçmediğinden, çalışmada devlet destekleri düzeyi tarafımızca incelenememiştir.

-CDB politikalarının etkinliği, devletin tüm kurumlarını ve toplumu sürece dâhil etmesine, kamu gelirleri ve kamu harcamaları bakımından cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmasına, kadın girişimciliğine ilişkin finansal desteklerin işlerlik kazanmasına bağlıdır. Bunu sağlamak için öncelikle Türkiye’de kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının İskandinav ülkeleri uygulanmasında olduğu gibi sektörlere ve cinsiyete göre çıktı odaklı analizi yapılmadığıdır. Bu doğrultuda cinsiyete dayalı kaynak tahsisinin ve CDB’nin bütçe eki bir uygulama olarak getirilmesi ve özel fon tahsisleriyle desteklenmesi yararlı olacaktır. Diğer yandan Türkiye’de uygulanan CDB’nin başarısı, cinsiyet ayrımcılığını önlemede kullanılan sosyal, hukuki, siyasi vb. diğer alanlardaki politikaların koordineli şekilde yürütülmesine bağlıdır. Bütçede özellikle sağlık alanlarında kadınların ve erkeklerin, önleyici bir sağlık politikası olarak (meme kanseri ile mücadelede belirli yaşın üstündeki kadınların mamografi çekimlerinin zorunlu kılınması, kontrollere gidemeyecek derecede yaşlı olanlara evde hizmet alabilme imkânın getirilmesi ve benzer şekilde erkekler açısından da prostat kanseri ile mücadele kapsamında benzer bir teşvikin getirilmesi gibi) ödenek ayrılması sosyal bütçelemenin başarılı bir örneği olacaktır. Aynı zamanda Türkiye’de eğitim alanında okullaşma ve kız öğrencilerin okula teşvikine ilişkin kampanyalar (Kardelen projesi, haydi kızlar okula projesi, ana-kız okuldayız projesi vb.) sayesinde sınırlı olarak iyileşmeler görülmesine rağmen, bölgeler arası farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkan sorunlar halen devam etmektedir. Bu kapsamda okullaşma oranında artış, kız yurtlarının ve yatılı ilköğretim bölge okullarının sayısında artışın yanı sıra eğitimde niteliğin artırılmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilincin oluşturulmasına yönelik eğitim harcamaları için fon desteği önerisinde bulunulabilir.

-Uluslararası endeksler ve ulusal veriler incelendiğinde; örneğin; Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine göre Türkiye 144 ülke arasında 130. sırada yer alırken, TÜİK 2014 İstatistiklerle Kadın verilerine göre; Türkiye’de 15 yaş üstü kadınların istihdam oranı %26,7 olup, erkeklerin üçte biridir. Bu veriler ışığında kadınların işgücüne katılımı ve siyasi katılımı noktasında Türkiye uygulamasının gelişmiş diğer ülkelerin oldukça gerisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de Plan ve Bütçe Komisyonu dâhil siyasi karar alma mekanizmalarında kadın temsili artırılmalıdır. Bununla birlikte kadının toplumdaki statüsünün yükseltilmesi alanında çalışan STK’ların teşviki önemli olup, KOSGEB benzeri kadın girişimciliğini destekleyen oluşumların sayısının artırılması, cinsiyet ayrımının önlenmesinde kamu kurumları, üniversiteler ve STK’lar arasındaki işbirliğinin artırılması yararlı olacaktır. Bu açıdan görsel medya alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin kamu spotu sayısı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Kadına Karşı Mücadele Alanında Çalışan Personele Yönelik El Kitabı, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Siddetle%20Mucadele%20Kitap%201.pdf>, E.T. 10.03.2017. Ankara 2014, s.1-32.
- Anayasa Mahkemesi, 16-27 Eylül 1967 Tarih ve E.1963/336, K.1967/29 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 6, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_06.pdf, E.T. 10.03.2017.
- Ayas Işıl, “Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Toplumsal Kabul Edilebilirliği: Marmara Bölgesi Alan Araştırması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11, s. 7-22.
- Balmori Helena Hofbauer, “Gender and Budgets”, Overview Report, <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC19156.pdf>, Institute of Development Studies, February, 2013, E.T.02.04. 2017, s.1-58.
- Bellamy Kate, “Gender Budgeting (A Background Paper For the Council of Europe’s Informal Network of Experts on Gender Budgeting)”, Council of Europe, <http://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2016/11/Gender-Budgets-Council-of-Europe-Bellamy-2003.pdf>, 2002, E.T.02.04. 2017.
- Beneria Lourdes, “Toward a Greater Integration of Gender in Economics”, *World Development*, C. 23, S. 11, 1995, s.1839-1850.
- Beneria Lourdes, *Gender Development And Globalization*, Routledge, Newyork 2003.
- Berik Günseli, Yana Van, Der Meulen Rodgers, Seguino Stephanie, “Feminist Economics of Inequality, Development, And Growth”, *Feminist Economics*, C.15, S.3, July, 2009, s.1-33.
- Budlender Debbi ‘Review of Gender Budget Initiatives’, <http://www.international-budget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>, E.T.04.04.2017, 2012, E.T.02.04. 2017, s.1-70.
- Budlenger Debbie, Hewitt Guy, *Gender Budgets Make More Cents Country Studies and Good Practice*, The Commonwealth Secretariat, August 2002.
- Çağatay Nilüfer, Elson Diane, Grown Caren. (Guest Editors), *World Development*, Special Issue on “Gender, Adjustment and Macroeconomic Models”, C.23, S.8, November, 1995, s.1827-1836.

- Çakıcı Ayşehan, "Merrisindeki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s. 54-78.
- Donath Susan, "The Other Economy: A Suggestion for A Distinctively Feminist Economics", *Feminist Economics*, C. 6, S.1, 2000, s.115-123.
- Elizabeth Villagomez "Gender Budgeting in the EU", *Almenara Estudios Economicos Y Sociales*, 2005; aktaran Erkan Birol, Şentürk Mehmet, Akbaş Yusuf Ekrem, Paksoy Sadettin, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl 5, S. 9, 2012, s.85-106.
- Eroğlu Ömer, İşler Ruhan, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri, 2004, s. 54-81.
- European Institute for Gender Equality (EIGE), Gender Equility Index, http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 2015,1.
- Ferber Marianne A., "Guidelines for Pre-College Economics Education: A Critique.", *Feminist Economics*, C. 5, S.3, 1999, s.135-142.
- Folbre Nancy, "Measuring Care: Gender, Empowerment, and the Care Economy", *Journal of Human Development* 7, 2006, s.183-199.
- Gardiner Jean, *Gender Care and Economics*, MacMillan Press, London 1997.
- Hall Roberta, Bernice Sandler, "The Classroom Climate: A Chilly One for Women?", Washington D.C., Association of American Colleges, <http://files.eric.ed.gov/full-text/ED215628.pdf>, 1982, E.T.02.04. 2017, s.1-24.
- Hughes Christina, *Key Concepts in Feminist Theory and Research*, Sage Publications, London 2002.
- KOSGEB, Girişimcilik Destek Programı, <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/degay/1231/girisimcilik-destek-programi>, 2017, E.T. 10.04.2017.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2012 yılı Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=2012MB>, <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/PBKSunus2012.pdf>, 2011, E.T.02.04. 2017, s. 1-77.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2015 yılı Bütçe Sunuş Konuşması", http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=PBK_2015, 6 Kasım 2014, s.1-22.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2016 Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=Bak2016TBMMGen>, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-71.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2017 Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.gep.gov.tr/Web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=1577>, 2016a, s.1-110.
- McKay Alisa, "Rethinking Work And Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through a Citizens' Basic Income", *Feminist Economics*, 2001, s. 97-118.
- Nelson Julie A., *Feminism, Objectivity and Economic*, New York, Routledge, 1996.
- Nelson Julie A., "Feminism and Economics." *Journal of Economic Perspectives*, Vol 9, no.2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, E.T. 10.03.2017, 1995, s.131-148.

- OECD, "Country Profiles: Turkey 2014", <http://www.genderindex.org/content/oecd-countries, 2014, s.1>.
- Özkan Mehmet, Esnek Bütçeler, <http://katalog.marmara.edu.tr/muyayinevi/YN562.pdf>, Marmara Üniversitesi Yayın No: 562, İİBF Yayın No. 398, İstanbul 1994.
- Rubery Jill "Gender Mainstreaming and Gender Equality in the EU: The Impact of the EU Employment Strategy", *Industrial Relations Journal*, C.33, S.5, , E.T. 10.03.2017 s.500-522.
- Save the Children, "The Complete Mothers' Index 2015", http://www.savethechildren.org/atf/cf/%7B9def2ebe-10ae-432c-9bd0-df91d2eba74a%7D/SOWM_MOTHERS_INDEX.PDF, 2015, s.61-64.
- Schneider Geoff, Shackelford Jean, "Ten Principles of Feminist Economics: A Modestly Proposed Antidote", A Presentation at the Annual Meetings of the Southern Economic Association in Baltimore, Maryland, November, 1998, http://www.facstaff.bucknell.edu/gschnedr/femprcpls.htm#_ftn1, , E.T. 10.03.2017.
- Serdaroğlu Ufuk, Feminist İktisatın Bakışı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
- Staveren Van, Irene, "Feminist Economics, Setting out the Parameters, in Christine Bauhardt and Gülay Çağlar, Feministische Kritik der politischen Ökonomie. Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften, <https://repub.eur.nl/pub/22542/FemKritikpolOeko.pdf>, 2010, , E.T. 10.03.2017, s.1-16.
- Şeker Murat, Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi, Tesev Yayınları, İstanbul 2011.
- Şenesen Gülay Günlük, "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", Bütçe Sürecinde Parlamentonun Değişen Rolü Sempozyumu, Afyonkarahisar 2008.
- Şenol Nevin, "Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan Örnekler", BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/bmop/Kadin_Dostu_Kentler_KITAP%202010.pdf, 2010, E.T. 04.04.2017.
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu", Yayın No: 14, Temmuz 2014, s.1-203.
- TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014 http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294, 2014, E.T. 10.03.2017, s.XI-165.
- TÜİK, "Türkiye'de Sosyal Kurumlarda Cinsiyet Ayrımcılığı Düşük Seviyededir", http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_46_20150723.pdf, Sayı: 46, 23 Temmuz 2015 tarihli 46 sayılı Basın Odası Haberi, 2015, E.T. 10.03.2017.
- TÜİK, "İstatistiklerle Kadın, 2015" , <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519>, 07 Mart 2016 tarihli 21519 Sayılı Tük Haber Bülteni, 2015a.
- United Nations Development Programme (UNDP), "Türkiye İnsani Gelişme Raporu, 2015", <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human-development/human-development-report-2015.html>, 2015a, , E.T. 10.03.2017, s.1-273.
- United Nations Development Programme (UNDP), Gender Inequality Index (GII), <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, 2017, E.T. 10.03.2017, s.1.

- United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2015, Statistical Annex, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2015_statistical_annex.pdf, 2015, E.T. 10.03.2017, s.1-271.
- United Nations Environment Programme (UNEP), Global Gender and Environment Outlook, http://web.unep.org/gender/sites/unep.org/gender/files/documents/Gender%20and%20environment%20outlook_opt.pdf, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-233.
- World Economic Forum (WEF), "The Global Gender Gap Report 2016", http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-391.
- Yıldız Seyfi, Uğur Alparslan, "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2016, s. 271-292.
- TÜİK, 2015a, s.1.

FEMİNİST HUKUK TEORİSİNDE METODOLOJİ*

METHODOLOGY IN FEMINIST LAW THEORY

Fatma Süzgün ŞAHİN**

Özet: Hukukla ilgili çalışmalarda, aslında, yalnızca hukuka özgü olmayan, diğer sosyal bilim disiplinleriyle de ilgili bir sorun gündeme gelmektedir: Metodoloji. Çalışma alanıyla ilgili doğru bilgiye ulaşmak, ancak, doğru metotlarla mümkün olmaktadır ve amaca ulaşmak için doğru araçların kullanılması, gereklilikten ziyade zorunluluktur; fakat sosyal bilimlerde metodolojinin sorunu, belki de çok fazla kesinlik istemesi; kullandığı metotların akıl, duygu ve arzuyla yoğrulmuş insan için uygun olmamasıdır. Her disiplin, kendisine uygun bir metodoloji bulma ve onu geliştirme çabası içindedir. Böylelikle, güvenilir bilgiye ulaşacak ve ayrıca insanın akli ve medeni sıçrayışları için uygun bir araç bulmuş olacaktır.

Feminist hukuk teorisinin hukuka yönelttiği en önemli eleştirilerden biri olan ve bu sunumun çıkış noktasını oluşturan hukukun ataerkilliği; kullandığı dilin ve metodolojinin eril oluşu; kadın deneyimlerinin hukuktan dışlanması; kadınlara da uygulanmak için geliştirilen hukukların onların ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, seslerini bastırması problemi hukukun öncelikle çözmesi gereken bir problemdir. Çünkü Gündüz Vassaf'ın da belirttiği gibi, cinselliğimiz bedenimizden çok zihnimizdedir. Cinsel roller, cinsel ilişkiler, salt genetik açıdan belirlenmemektedir. Gebelik gibi, önemli bir istisna dışında, cinsel kimliklerimiz, zihnimizle ilgili bir durumdur. Buradan hareketle, feminist hukuk teorisi de, bilginin ataerkil metotlarla elde edilmesine karşı çıkmaktadır. Ataerkil metotlar, bilimin ataerkil yapısını perçinlemede ve kadınlara özgü duyguların, deneyimlerin temsil edilmesini önlemektedir. Bu yolla elde edilen bilgiler ne kadar doğru olurlarsa olsunlar hep eksik olacaktırlar: İçlerinde “kadın oluşları” barındırmadıkları için. Sonuç olarak, feminist hukuk metodolojisinin kendine has özellikleri, kullandığı tekniklerin bilinmesi, erkeklerin bilmediği kadınlığın keşfedilmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Söz konusu metotların kullanılmasıyla oluşturulacak olan bir hukuk sistemi, kadınların taleplerini de içermiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Hukuk Teorisi, Feminist Hukuk Teorisi, Feminist Hukuk Metodolojisi

* Bu çalışma büyük ölçüde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunmuş olduğum Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Dr., ORCID: 0000-0003-0028-2661

Abstract: There is one problem faced in law related studies, which is in fact not exclusive to the field of law and shared with the other disciplines of social sciences; and the said problem is called “methodology”. Acquiring the right data on the area of study is only possible by using right methods and using the right methods for reaching the goal is a necessity rather than a requirement; however, the problem of methodology in social sciences may be its demand for excessive certainty; its methods’ inconsistency with the human nature which is shaped by wisdom, emotion and desire. Every academic discipline struggles for finding out the appropriate method and developing it. Thus, the discipline may have the reliable information and also find a suitable apparatus for the rational and civil spurts of the humankind.

One of the law’s priority problems which should be addressed immediately should be Law’s patriarchal nature; - that is, its language and methodologies being masculine, externalisation of women’s experience from the field of law, omission of their needs even by the laws adopted for women, such laws’ repression on women. As Gündüz Vassaf also states, the gender resides in the mind rather than the body. Gender roles and relations are not determined only by genetics. Apart from pregnancy, all our gender identities are situations of our mind. Based on this situation, the feminist theory objects to obtaining information by using patriarchal methods. Patriarchal methods support the patriarchal nature of the science and prevents representation of emotions and experiences which are exclusive to women. Such information may be right but it will always be deficient as they do not involve “women beings”. As a result, being informed about the feminist legal methodology’s unique characteristics and methods is of great importance in discovering the womanhood. A legal system created by using such methods will be successful in reflecting the demands of women.

Keywords: Feminism, Legal Theory, Feminist Legal Theory, Feminist Legal Methodology

Giriş

“Feminizm nedir?” sorusuyla karşılaşmak, bir feministin günlük rutini içinde yer almaktadır. Bu soru meraktan, küçümsemeden ya da “kutsal aile yapısını” bozacak (!) feminist akımlara dair bir korkudan kaynaklanabilir. Tüm bunlara yanıt verme kaygısı bir yana bırakıldığında yapılacak tanım, “feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir” olmalıdır. Bu tarz bir yanıt ile feminizmin erkek düşmanlığı olmaması bir yana, erkek ya da kadın, her iki cinsin doğduğu andan itibaren cinsiyetçi düşünce ve eylem kalıplarını kabul etmek üzere sosyalleştirildiği de anlatılmak istenmektedir.¹

¹ Gloria Watkins, *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul, s. II.

Mary Woollstonecraft tarafından “Kadın Haklarının Savunusu” adıyla 1792’de yayınlanan eser, feminist hareket için bir başlangıç noktası oluşturmak dışında aynı zamanda sonranın feminist düşüncesini de etkilemiştir. Aynı yüzyıl içinde, Fransız Devrimi için mücadele vermiş bir kadın olan, *Olympe de Gouges*² Kadın Hakları adlı bir el broşürü dağıtmış ve devrime muhalefet gerekçesiyle giyotinle idam edilmiştir. Hemen arkasından da kadınların politik faaliyette bulunması yasaklanmıştır.³Feminizmin kökeni 18. yüzyıla uzanmakta ise de, ancak 1960’lı yıllarda gelişmiştir. Feminizm, özellikle ikinci kuşak feminist hareketle birlikte daha felsefi unsurlar kazanmış ve kadınlar tarafından algılanan sosyal eşitsizlikleri sorgulamanın ötesine giderek, daha yoğun bir çerçeve edinmiştir. Bu çerçeve içinde feminizm, kadınları erkeklerle ilişki içinde, kaçınılmaz olarak oldukça dezavantajlı bir konuma yerleştiren hayli derinlere kök salmış ideolojik yapıları eleştirmektedir. Örneğin, Batının politik kurumlarını gerekçelendirmede oldukça önemli bir yer işgal eden “toplumsal sözleşme” öğretisi bu ideolojik yapılardan önemli bir tanesidir. Bu bağlamda, Lacancı psikanalizm feminizm için ilham kaynağı olmuştur, zira Lacancı psikanalizmde, bilinç ya da ben, öznelğin merkezi değildir, buradan hareketle feminizm dil, felsefe ve hukuktaki toplumsal cinsiyet eğilim ve yönelimlerini sorgulamaktadır. Bu da bize şunu göstermektedir: İlk düzlemde eşitlik talebiyle yola çıkan feminizm, sonrasında konuyu daha derinden ele alarak, kadınları bekleyen görevin, özü itibarıyla dişil olan yeni bir dil, hukuk ve felsefe geliştirmek olduğu noktasına geldi. Toplumsal dokuyu yeni baştan inşa etme mücadelesi içine girdi. Çünkü kadını, erkeğin eksik ve aşağı ötekisi olarak tanımlayan bir düşünce geleneğine meydan okuyan feminizm, daha radikal bir düzeyde, dil, toplum ve kültürün, erkeğin perspektifinden, eril çıkar ve

² Olympe de Gouges (1748 - 1793), Fransız yazar. Sosyal konularda yayımladığı broşürler ve yazdığı piyeslerle Fransız Devrimi’nde aktif rol aldı. Devrim sırasında tartışılan insan haklarının kadınları da kapsamı için uğraşan ender kişilerden biri olmuştur. 1791 yılında Kadın Hakları Bildirgesini yayınlamıştır. 16. Ludwig’i savunup Robes-pierre’e saldırmak cüretinde bulunduğu iddiasıyla 1793’de idam edilmiştir. Bkz: Jostein Gaarder, *Sofi’nin Dünyası*, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul, s. 36

³ Josephine Donovan, *Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, İletişim Yayınları, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, *Fevziye Sayılan*, 1. Baskı, 1997, İstanbul, s. 15.

arzuların evrenselleştirilmesi temeli üzerinde inşa edildiğini keşfetti.⁴ Kadın haklarıyla ilgili ilk talepler, oy hakkına, evli kadınların mülkiyet edinmesine, kürtaajla ilgili düzenlemelere ilişkindir. Tüm bu talepler 19. yüzyılda dile getirilmeye başlanmış olmasına rağmen, istenen yönde sonuçlar ancak 1960'larda mümkün olmuştur.

1. Feminist Hukuk Teorisi

1970'lere gelindiğinde, birçok kadının hukuk fakültelerine girecek, hukuku tecrübe etme fırsatı bulmalarından sonra, bir akademik disiplin olarak "feminist hukuk teorisi" veya diğer adıyla "feminist hukuk bilimi", hukuk dergilerinde, hukuka ilişkin konferanslarda ve hukuk fakültelerinin dersliklerinde boy göstermeye başlamıştır. Feminist hukuk teorisi kaynağını, hukuk ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi analiz etmeye, hukuk reformunun sağlayacağı fırsatlara ve böyle bir reformun sınırlarına ilişkin yeni perspektifler ortaya koymaya çalışan diğer disiplinler içinde gelişen eleştirel yaklaşımlardan ve kadınların tecrübelerinden almıştır. Kadınların hukuk okuma tecrübeleri sonucunda, aile hukuku, iş hukuku ve ceza hukuku gibi, kadınlar üzerinde özel bir etkiye sahip olduğu kabul edilen hukuk alanlarında reformlar talep edilmiştir. Kadınları bağımlı bir konuma iten, onları ikincilleştiren, kadınların bazı işler için uygun olmadığına ilişkin görüşlere karşı çıkmıştır.⁵

Feminist bir hukuk teorisyeni olan *Mary Joe Frug* hukuki kuralların ve hukuki söylemin kadın bedeniyile olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:⁶

a) Hukuk kuralları bazı durumlarda, kadın vücudunun şiddete maruz kalmasına engel olmamaktadır. Bunun en basit örneğini, güvensizlik ve fiziksel istismar karşısında korunak arayan kadınları yetersiz bir korumaya tabi tutan kurallar oluşturmaktadır. Asıl olarak hukuk kuralları, kadın vücuduna boyun eğmeyi, şiddeti, korkmayı öğreten toplum pratiğini desteklemektedir.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul, s. 340 - 341.

⁵ Mehmet Yüksel, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara, s. 211 - 212.

⁶ Mary Joe Frug, *Postmodern Legal Feminism*, Routledge, 1992, America, s. 129-130.

b) Annelik statüsü ile çatışan davranışların yasaklanması, cezalandırılması, çocuk doğuran kadınlara yönelik ödül niteliğinde düzenlemeler yapılmasının anlamı, kadın vücudunun anneleştirilmesine aracılık etmektir.

c) Hukuk, kadınların cinsel durumlarını sorgulamakta onlara koruma lütfunda bulunabileceği gibi bu korumayı reddedebilmektedir. Hukuk kuralları kadınlara bazı imkânlar tanıyarak ve bazen koruma altına alarak kadın vücudunun cisimleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum, fahişelik gibi ticari seks pratikleri aleyhine düzenlemeler ya da kadın vücudunu erotize eden pornografi ve reklâmlar gibi uygulamaları destekleyen ya da meşru kılan kurallar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Hukukun tarafsız bir görünüm sunmakla beraber, aslında, oldukça taraflı olduğunu ifade eden feminist teorisyenler, bazı değişimler olmasına rağmen, hukukun esas olarak, erkek egemen bir meslek olarak kaldığını, hukuk kurumları ile hukuk söyleminin erkek ilgilerini ve önceliklerini yansıttığını iddia etmektedirler.⁷ Feminist hukuk teorisinin doğduğu problem: Hukukun beyaz erkek değerlerini ve bakış açısını yansıttığı iddiasıdır. Bu nedenle feminist hukuk teorisi, CLS'nin hukuk teorisi için geliştirdiği eleştirileri hem paylaşmakta hem de yer yer ayrılıklara düşerek farklı eleştiriler geliştirmektedir.

2. Feminist Metodoloji

Toplumun feminist analizinde hangi metot kullanılmalıdır? Düşünme, veri toplama tarzları ve feminist bir perspektiften kadınların durumlarını tespit etmek için yapılan çalışmalar için mevcut analiz yöntemlerinden daha uygunu var mıdır? Bu sorular sosyal bilimlerin çağdaş feminist eleştirisinde keşfedilmiştir ve geliştirilmeleri devam etmektedir. Feminist akademisyenler sosyal bilimlerdeki erkek önyargılarını analiz etmekte; teori ve metot hakkındaki uzun soluk tartışmalara özel katkılar yapmakta; doğal bilimlerin onun epistemolojik temeli, bir toplum biliminin mümkünlüğü, iktidar sisteminin altını oyan ya da devamını sağlayan bilimin rolü gibi tartışmalara girmektedirler. Bunlara ek olarak, feminist bir perspektif içinde deneysel ça-

⁷ Yüksel, 2002, s. 212.

lışmalar yapmak için bu tartışmaların nasıl problematik metodolojik meselelere çevrileceğini göz önüne almaya başlamışlardır.⁸ Feminist araştırmacılar, sosyal bilimlerdeki nicel ve nitel metotların kullanımı konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Tartışmaların birçoğu, nicel araştırma tekniklerinin - bireylerin deneyimlerinin araştırmacılar tarafından önceden tanımlanmış kategorilere çevrilmesini içeren - kadınların deneyimlerini çarpıttığı ve bunun bir sonucu olarak kadınları sessizliğe mahkûm ettiği iddiasına dayanmaktadır. Nitel tekniklerin savunucuları da kadınların anlayışlarının, duygularının ve eylemlerinin, kadınlara has özelliklerin dikkate alınarak işlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.⁹

Nitel metotlar, sosyal bilimlerde, henüz açıkça ortaya koyulmayan ya da kavramlaştırılmayan kadın deneyimlerinin kavranılması açısından önem taşımaktadır. Nitel metotlar, tamamen kadınların deneyimleriyle ilgili olan ve kadınların kendilerini kendi deyimleriyle ifade etmelerine izin veren metotlardır.¹⁰ Feminist sosyal bilimcinin nitel metodu tercih etme sebeplerinden biri de, araştırmacı ve araştırılan arasındaki ilişkinin daha az mekanik daha insani bir potansiyeli barındırmasıdır. Nitel metotların kullanımı, -araştırmaya katılanların deneyimleri hakkında daha kesin ve geçerli bilgi sağladığı iddiasına rağmen- çoğu kez akademik çevreler arasında kuvvetli bir ters etkiye neden olmaktadır.¹¹ Nicel metotları savunanlar, nitel metotlarda araştırmacıların önyargılarıyla gardlarını alabileceklerinden ve politik ve akademik kaygılar nedeniyle geleneksel metodolojinin tüm görüşlerini yadsıyacakları endişesini taşımaktadırlar. Feministler, genel olarak nitel metotları kucaklamalarına rağmen, nicel ve nitel metotların her ikisiyle iş birliği yapan, nicel metotları dışlayan ya da nicel araştırmalara ağırlık veren araştırmacı yelpazesini de barındırmaktadır.¹²

⁸ Joan Acker, Kate Barry, Johanna Esseveld, "Objektivity and Truth", in: *Beyond Methodology*, Editors Margaret Mary Fonow; Judith A Cook, Indiana University Press, 1991, America, s. 133.

⁹ Toby Epstein Jayaratne, Abigail J Stewart, "Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences- Current Feminist Issues and Practical Strategies", in: *Beyond Methodology*, Editors Margaret Mary Fonow; Judith A Cook, Indiana University Press, 1991, America, s. 85.

¹⁰ Jayaratne/ Stewart, a.g.e., s. 88.

¹¹ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 90

¹² Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 85.

Feminist metodolojideki ilk tartışma, geleneksel nicel araştırmaya yönelik feminist eleştiriden kaynaklanır. Bu eleştiri, 1960'larda hem daha hem daha öz bir şekilde ifade edilmiştir: "*Geleneksel bilimde ve teoride kadın bakış açısının literatürde yer almaması.*" Bu temel sorundan çıkarılan feminist eleştiriler şunlardır:¹³

1. Cinsiyetçi ve elitist araştırma konularının seçimi ve kadına gereken önemin verilmemesi
2. Sadece erkek konularının seçimine bağlı önyargılı araştırma tasarımları
3. Araştırmacı ve konu arasındaki istismarcı ilişki
4. Tarafsızlığın yok olması, erkek bakış açısının belirginleşmesi
5. Nicel değerlerin azaltılması ya da abartılması
6. Uygunsuz yorumlamalar ve genellemeler
7. Yetersiz kaynak kullanımı

Feminist bilimin amaçları, sosyolojinin kurulmuş doğal bilim modelinin ve diğer ilgili disiplinlerin eleştiri bağlamı içinde gelişmiştir. Eleştirinin kapsamı, bazı feminist perspektifleri, kendi vurgu ve içerikleriyle ilave ederken Marksist ve beşeri bilimlerdeki yorumlayıcı geleneklerin eleştirel görüşünü de paylaşmaktadır¹⁴ Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da, bilgi teorisi, metodoloji ve araştırma yöntemleri arasında önemli bağlar olduğu noktasıdır. Hedeflenen bir feminist araştırma vardır ve sadece araştırma yöntemine odaklanmanın, bu amacı tanımlama sürecinde engel oluşturacağı kaygısını bazı feminist araştırmacılar taşımaktadırlar. Feminist araştırmada epistemoloji, diğer bir ifadeyle bilgi teorisi de önemlidir. Epistemoloji, kimlerin bilen kişiler olabileceği sorusunu cevaplamaktadır. Toplumsal yargılar bilgi olarak kabul edilebilirler mi, ne tür şeyler bilinebilirler? Bilgi sosyolojisi alanında çalışanlara göre, epistemoloji, yargıların onaylanma stratejisidir. Tanrı, gelenek, görenek, sağduyu, gözlem, akıl ve erkek merkezli otoritelere göndermelerin hepsi, bu alışlagelmiş genel geçer stratejinin örnekleri olarak görülmektedirler. Bilgi sosyolojisi alanında çalışan feministler, geleneksel bilgi teorilerinin, kadınların bilginin ta-

¹³ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 86.

¹⁴ Acker, a.g.e., s.133.

şıyıcısı olması ihtimallerini göz ardı ettiklerini, bilimin sesinin erkeksi olduğunu, tarihin erkek gözüyle yazıldığını, geleneksel sosyolojik bir cümlede öznenin her zaman erkek olduğunun varsayıldığını belirtmektedirler. Bu nedenle, kadınların bilen özneler olarak kabul edildiği alternatif bilgi teorileri önermektedirler.¹⁵

Epistemolojinin, “bilginin doğası, kapsamı, bilgi iddiasının doğruluk derecesi ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi” gibi tanımları pratik araştırma davranışlarına çevrildiğinde, hiçbir şey ifade etmemektedir. “Feminizmin”, araştırma süreci kapsamında, gerek analiz gerekse davranışı destekleyen feminist epistemolojik ilkeler olarak yer alması gerektiği ileri sürülmektedir. Bunların ilişkili olduğu beş alanının taslağı şöyle çıkarılabilir:

- Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde
- Bir araştırma deneyimi olarak duyguda
- Araştırmacıların entelektüel özgeçmişlerinde
- Araştırmacı ve araştırılanın farklı gerçekliklerinin ve kavrayışlarının nasıl bağdaştırılacağında ve böylece
- Araştırma ve yazma sürecinde karmaşık iktidar sorununda

Bu ilkeler, araştırma davranışında ve ayrıca ‘orada neler olduğu’nun kavranışıyla ilgili analitik süreci açıklayan yazılı araştırma raporlarında yer almalıdır. Etnometodoloji ve diğer fenomenolojik sosyoloji türleri, ayırım gözetilerek kullanıldığında, feministler için, söz konusu analitik süreci açıklamada yararlı araçlar olacaklardır. Bu yöntemler, yöntemsel sorunlar kadar teorik sorunlara yönelik bir ilgiyi de paylaşmaktadırlar. Kadını yekpare bir kategori, araştırmacıyı ise bir diğer ve karşıt kategori olarak görmenin sonuçlarından biri, araştırmacının “gerçek” kavrayışının, feminist terimlerle söylenirse, doğru ya da yüksek bilincinin bilimsel temelde tercihe şayan görülebileceğidir. Araştırmacının kavrayışının zorunlu olarak geçici, entelektüel, duygusal ve siyasal arka planı olduğu ve araştırılanın kavrayışı ölçüsünde bağlamsal olarak belirlendiği yönündeki görüşte çok fazla doğruluk payı vardır. Bunun anlamı, araştırmacının analizlerinin bireyci

¹⁵ Marie Mies, “Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.36.

olduğu ve genelleme yapamayacağı değildir. Araştırma, analiz ve teorilerinin tümü, kaçınılmaz olarak araştırmacının/teorisyenin maddi deneyimlerine dayanmaktadır. Sosyal bilimlerin anahtar sorunu, “özneler arasılığı”¹⁶ nasıl kavrayacağıdır. Ontolojik ayrılığa karşın ortak deneyimleri konuşmak, başkalarında kendimizi tanımak ve onların kendini bizde tanınması gibi “paylaşılan deneyimler” varsayılabilir.¹⁷

Feminist teorinin, tek bir metodolojisi yoktur. “Feminist” olarak nitelenen belirli özelliklere sahip metotları vardır. Bunlardan ilki, **feminist mülakat metodudur**. Feminist araştırmacılar, mülakat araştırmasını sosyal reform amaçları için kullanmışlardır. Sosyal araştırma projesinde, bir kadının anlaşılabilmesi için, bir kadın tarafından mülakat edilmesi zorunlu olabilmektedir. Kadın kadına konuşma, kadınlı erkekli konuşmalardan daha farklı olmaktadır. Birçok feminist araştırmacıya göre, kadınların yaptığı işleri gösteren kategorileri kullanmak, erkek aktivitelerini gösteren kategorileri veya sosyal bilimlerden elde edilen terimleri kullanmaktan daha önemlidir. Kadınlarla mülakat yapan feminist araştırmacılar, tipik toplumun veya akademik söylevlerin parçası olmayan, yani “adsız olan” konuları tartışmışlardır. “İhtimam etiğini”¹⁸ bir kadından dinlemek, diğer kadının fikirlerini geliştirmesi-

¹⁶ 1) Genel olarak, toplumsal ilişkilerin karşılıklı kurulabilmesi; insanların bilgi ya da yaşama dünyalarında deneyimledikleriyle ilgili olarak, mutlak bir nesnellik iddiasında bulunamaması bile, mutabakata erişebilecekleri durum. 2) Salt öznellik olmak, tek kişiye özgü bulunmak yerine, çok sayıda özneyle ortak olma, birçok özne tarafından doğrulanma durumu; bir önermenin, hipotezin doğruluğuyla ilgili olarak genel bir uzlaşmanın söz konusu olması. Buna göre, başka insanlara mecazlar ve analogiler olmadan harfi harfine ve gerçekten anlaşılabilir sözcüklerle iletilen düşünce içeriği olarak bilimsel bilgi, doğruluk ve yanlışlığın, kendisini uygun koşullar içinde bulan herkesin karar verebileceği iddialardan oluştuğu için, özel ya da öznellik bir bilgi değil de, özneler arası geçerli bir bilgi olmak durumundadır. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 670.

¹⁷ Liz Stanley/Sue Wise, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Der. Serpil Çakır/Necla Akgökçe, , Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 69 – 70.

¹⁸ “Kadın ihtimamı” görüşü hem pratik hem de kişiler arası seviyede yeni bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Gilligan’ın kadın ve erkeğin ahlaki gelişimine dair feminizm içinde dönüm noktası olan çalışması, kadınların dünyayı nasıl gördüğünü ve ahlaki ikilemleri nasıl çözdüğünü anlamada en önemli özelliğin “ihtimam” olduğunu ortaya koymuştur. Gilligan’ın araştırma konuları, kadınların hikâyelerinde öncelikle “kim icittir?” sorusunun ve zarardan diğerlerini koruma sorununun büyüklüğünü ortaya koymuştur. Benzer olarak bu tema araştırma konularının refahıyla bağlantı kurarak araştırmayı tanımlamaya çalışan birçok feminist akademisyenlerin yazılarından da çıkarılır. Bkz: Mary Margaret Fonow; Judith A Cook. “Back to the Future”, in: Beyond Methodology, Indiana University

ni, anlamı kurmasını, kullandığı sözcüklerle neyi kastettiğinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Mülakat, yalnızca, bunun için dahi çok önemli bir metot olmaktadır.¹⁹

İkincisi **feminist etnografidir**. Etnografi, kültürün ve hayatın, o kültürde doğan insanın bakış açısından görülmesi anlamına gelmektedir. Bir olay, bir durum, bir insan değerlendirileceği zaman veya araştırmaya konu edileceği zaman kültürden bağımsız bir araştırma düşünülemez. Feminist etnografi de, kadının kendi kültürü içinde, kendi özelliği içinde yani kadınlığı içinde değerlendirilmesi, kadın bakış açısının görülmesi, önemsenmesi, kadın duygusallığının ve dünyayı anlamlandırma tarzının, araştırmada öncü konumunda bulunması anlamına gelmektedir. Çağdaş etnografi veya alan çalışması, birçok metodu içeren bir araştırma türüdür. Genel olarak, inceleme, katılım, arşiv analizi ve mülakat metotlarının özelliklerini de içermektedir. Böylece, bir metodun zayıf yanıyla diğer metodun güçlü yanını birleştirmektedir. Sosyal bilimlerde pozitivist perspektifle tanımlanan metotları, örneğin, test etmeyi, geniş kapsamlı alan araştırmasını, ise içermemektedir.²⁰

Üçüncüsü, **feminist kapsamlı alan araştırmasıdır**. *Toby Jayaratne*, feminist teori ve politik eylem için niceliksel olarak yapılan araştırmanın lehinde ve aleyhinde olan görüşlerin önemli bir analizini geliştirmiştir. Ona göre, sosyal bilimlerdeki cinsiyet ayrımı gözeten araştırmaya karşı koyabilmek için, uygun niceliksel ifadeler bulunmalıdır. Feminist araştırmacılar bunu başarabileceklerdir. Örneğin, Eğer üretim için kullanılan ifadeye ihtiyaç duyan geleneksel usullerin bir kısmı feminist değerlere ters olursa, feminist araştırmacılar, söz konusu usulleri değiştirmelidirler. Değişim sürecinde feminist araştırmacılar, araştırmalarını yalnızca politik bağlamda görmemeli, aynı zamanda, standartları uzlaştırmak için akademik ve profesyonel baskılara karşı bir diğerini desteklemelidirler. Daha kaliteli araştırma yapılırsa, diğer araştırmaları etkileyecek ve sonuçta amacın gerçekleşmesine yardım edecek araştırmaların yapılması da daha olası olacaktır.²¹

Press, 1991, America, s. 9 - 10.

¹⁹ Shulamit Reinharz, "Feminist Interview Research", *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York, s.23-24

²⁰ Reinharz, a.g.e., s. 46.

²¹ Toby Epstein Jayarathe, "The Value of Quantitative Methodology for Feminist

Dördüncü metod, **feminist deneysel araştırma metodudur**. Burada asıl olan kadın deneyimlerinin sahada öğrenilmesidir, diyebiliriz. Deneyim, genellikle kişisel deneyimle, belirli bir durumdaki kadının duygularıyla, ortamla eşleştirilir. Deneyim başlangıç noktası olarak hem sosyal zorunlulukla hem de öznel yoğunlaşmayla gerçek hayatı almak anlamına gelmektedir.²² Deneysel araştırmalara ilginç bir örnek vermek gerekirse, *Liz Stanley* ve *Sue Wise*, kişisel saldırı duygusuyla başa çıkmanın bir yolu olarak oluşturulan lezbiyen destek grupları için toplumsal reklâmlarda telefon numaralarının kullanılmasından sonra müstehcen telefon konuşmalarına maruz kalmışlardır. Bundan sonra müstehcen telefon konuşmaları çalışması düşüncesini oluşturmuşlardır. Erkeklerle yaptıkları müstehcen telefon konuşmaları aracılığıyla, birçok deneyim elde etmişlerdir ve erkeklige dair bilmedikleri şeyleri keşfetmişlerdir. Erkek konuşmacılara karşı duydukları antipatiyi daha fazla kontrol edemeyecekleri zaman da, çalışmayı bitirmeye karar vermişlerdir.²³

Feminist çapraz kültürel araştırma, beşinci metottur. Kadınların hayat deneyimlerinin, daha deneysel ve karşılaştırmalı kültürel sorgulamaları olmalıdır. Diğer bir deyişle, eğer bakış açısının iskeleti beyaz, orta sınıf, profesyonel kadınlara uygulanıyorsa, kadınların psikolojisinden, antropolojisinden, sosyolojisinden söz edilemez. Çapraz kültürel malzemenin erkek yöneliminin üstesinden gelmeye çalışmak, toplumda farklı gruplarda çalışmayı gerektirmektedir.²⁴

Bir diğeri, **feminist sözlü tarihtir**. Kadınların tarihinin araştırılması, tarihin kadınlar açısından yeniden yazımını gerektirmektedir. Kadınların tarihsel aktörler olarak vurgulanması, yalnızca feminist bilinç için önemlidir aynı zamanda bütün genel tarihlerin sorgulanması sonucunu doğurmaktaydı.²⁵ Tarih, kişinin kendisini bilme-

Research", in: *Theories of Women Studies*, edit. Gloria Bowles, / Renate Duelli Klein, , Routledge, 1989, London, s. 158 - 159.

²² Maria Mies, "Women 's Research or Feminist Research?", *Beyond Methodology*, edited by Margaret Mary Fonow /Judith A Cook, Indiana University Press, 1991, America s. 66.

²³ Liz Stanley, Sue Wise, *Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research*, Routledge & K. Paul, 1983.

²⁴ Reinharz, a.g.e., s.109.

²⁵ Ayşe Durakbaşa, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Serpil Çakır/ Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 217.

si için gereklidir. Kişinin hem kendisini başkalarından ayıran hem de kendisini o kişi yapan şeyleri bilmesi için önemlidir. Kişinin kendisini başkalarından ayıran şeyleri bilmesi unsuru, bilmenin içine girdiği zaman bir karşılaştırma unsuru da belirlemektedir. Bu karşılaştırma “ben” ile “öteki” arasında gerçekleşmektedir. Ben ve öteki her zaman ayrı bedenler olmak zorunluluğunda değildir. Nietzsche’ye göre, bu kişinin kendi benliğinde gerçekleşebilir. Kişinin “bugün olduğu kişi” ile “olmaya çalıştığı kişi” arasındaki mesafe, kendine ilişkin farkındalık, kendiliğin oluşturulması ve geliştirilmesi için gereklidir. Kendini bilmek, başkalarını bilmek ve yorumlayabilmenin de koşuludur. Bu durumu tanımlayacak en güzel ifade, bu halin bir çift yönlü bir ok olduğunu belirtmektir. Başkalarını bilmek ve yorumlayabilmek de kendini bilmenin ön koşuludur. Siyasete, hukuka ve topluma ilişkin teori yapmak da, kişinin kendine ilişkin yorumları temelinde başkalarını yorumlayabilmesi anlamına gelmektedir. Yorumsal bir çerçeve oluşturabilmek, kavrayışın sağlanması için zorunlu bir süreçtir. Yorumlama sürecine dâhil edilen çerçeve ise “ne görüldüğünü” yani neyin önemli olduğunu ve asıl olarak neyin kaydetmeye değer bulunduğunu belirlemektedir. Bir olguya ilişkin insan algısı, salt olguların kendileri tarafından değil, aynı zamanda insan zihni, bireysel bilinç ve kavrayışla belirlenmektedir.²⁶

Yedinci metod, **feminist içerik analizi** olmaktadır. Sekizinci metod, **feminist vaka çalışması**dır. Vakaların analizi, sırasında hangi hukuki metodun seçileceği önem taşımaktadır. Seçimde, teamüller, yasal yoruma yaklaşım etkili olmaktadır. Vaka analizlerinde kadın hakları vurgusu önem taşımaktadır.²⁷

Sonuncu metod, **feminist eylem araştırması**dır. Eylem ve bilimin kaynaşması son yüzyılın feminist bilincinin çıkarılmasında temel oluşturmuştur. Feminist eylem araştırması, sosyal ve bireysel değişime yönelmelidir; çünkü feminizm statükonun reddedilmesidir.²⁸ Feminist eylem araştırması, insanların tercihlerinin çok geniş bir alanına ve

²⁶ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul, s. 7-8

²⁷ Mary Jane Mossman, “Feminism and Legal Method: The Difference It Makes”, in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.548

²⁸ Reinharz, a.g.e., s. 175.

örneğin, ailede kadının kullanılmasına uygulanabilmektedir. Eylem araştırmasının iki önemli türü olan katılımcı ve işbirlikçi eylem araştırmasında, üzerlerinde araştırma yapılan insanlar çalışma biçimi ve veri analizi hakkında kararlar verebilmektedirler. Bu model, sosyal ve bireysel değişim yaratmak için araştırmada yer alan insanların rolleri değiştirilerek tasarlanmıştır. Rollerin önemsiz bir değişimiyle, model sınırlanabilmekte veya genişletilebilmektedir, böylece tüm katılımcılar, araştırmacı rolüne dâhil edilmektedir. Feminist katılımcı araştırmada, araştırmacı ve üzerinde araştırma yapılanlar arasındaki ayrım kaybolmaktadır.²⁹ Bu tarz araştırmalarda araştırmacı, çalışma alanının üyelerini çalışmanın oluşturulmasına katkı sunmaya davet etmektedir. Eşitlikçi bir ilişkinin gerçekleşmesi için, araştırmacı kontrolü bırakmakta, açıklık yaklaşımına, ortak açıklamaya, karşılıklılığa ve riski paylaşmaya yanaşmaktadır. Katılımcılar pasif özneler olarak işlev görmektense, fikir üretmektedirler.³⁰

3. Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji³¹

Sosyal bilimlerin ürettiği bilginin doğruluğuna ilişkin iddialar doğa bilimlerinden sert, çeşitli ve birbirinden oldukça uzak okulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal bilimler, öncelikle doğa bilimlerinin metodolojisine özenmiş ve sonrasında kendi özgün metodolojilerinin kurulması aşamasına geçilmiştir. Doğa bilimlerine oranla sosyal bilimlerde üretilen bilginin araştırmacının şahsına ve seçilen metotlara bağlılığı sebebiyle sosyal bilimlerde belirli bir metodoloji üzerinde uzlaşmak olanaklı görünmemektedir.³²

Konu hukuka geldiğinde daha da çetinleşir. Hukukun bir bilim olup olmadığı üzerine gerek hukukçular arasında gerekse diğer bilim insanları arasında zaman zaman anlamsız bir tartışma da yaşanır. Hukuku bir bilim olarak kabul etmek zor da olsa, eğer kabul edersek, bir

²⁹ Reinharz, a.g.e., s. 181

³⁰ Reinharz, a.g.e., s. 184, 181.

³¹ Belirtmek gerekir ki, hukuk metodolojisi son derece önemli ve özellikli bir konudur. Bu konuya dair tartışmaları bu makale içinde kapsamlı olarak ele almak mümkün değildir. Bu alandaki tartışmalara dair detaylı bilgi için bkz. Uzun, Ertuğrul, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, Nora Yayınları, İstanbul, 2016; Yasemin Işıktaç, Sevtap Metin, Hukuk Metodolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.

³² Ertuğrul Uzun, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, Nora Yayınları, İstanbul, 2016, s. 31.

doğa bilimi olmadığı kesindir, ama sosyal bilim olduğunu iddia etmek de kolay değildir. Hukuka özgü bir metodolojinin olup olmadığı konusunda tahmin edileceği gibi ikili bir tartışma sürdürülmektedir. Aslında iki hukukçunun olduğu yerde üç görüş vardır ve karma görüşü benimseyen bir grup hukukçu daima bulunacaktır, ama burada karma görüşü benimseyenleri ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Bir uçta, hukukun kendine has bir metodolojisi olmadığını savunanlar diğer yanda ise hukukun kendine has bir metodolojisini savunanlar yer almaktadır. Hangi görüş benimsenirse benimsensin, hukuki yargıların keyfi, ilkesiz ve gerekçesiz olamayacağı kabul edilir. İster hukuka özgü isterse diğer disiplinlerden alınmış olsunlar, metotlar, metodolojik bir yaklaşım içerisinde doğru hukuki yargıları üretmek için kurgulanırlar.³³

Hukuk teorisinde feminist metotlar söz konusu olduğunda aklı gelen başlıca sorular şunlardır: Hangi durumda hukuki metot "feminist" olarak algılanmaktadır? Feminist hukukçuların paylaştığı belirli metotlar var mıdır? Eğer varsa, bunlar nelerdir? Ve feminist pratikteki önemleri nelerdir? Başka bir ifadeyle, "feminist hukuk yaratmak" ile ifade edilen nedir?³⁴ Bu sorulara bir çırpıda yanıt vermek ise mümkün değildir. Çünkü feminist bir hukuk metodolojisi yaratma süreci halen devam etmektedir.³⁵

Hukukta, feminist metotların gelişmesinde etkili olan sosyal bilim kullarından önemli bir tanesi, Frankfurt Okulu olarak da anılan, eleştirel teoridir. Egemen sistemin içinde üretilen ve yeniden üretimleri yapılan sosyal konular, tartışmalar ve zıtlıklar bu okulun inceleme alanını oluşturmuşlardır. Ayrıca, tarafsız, önyargısız bakış açıları düşüncesini reddetmektedirler. Bilginin toplum tarafından oluşturulduğu, sosyal gerçekliğin bireysel anlamının hem sosyal koşullardan hem de tarihi koşullardan etkilendiği düşüncesini savunmaktadırlar. Eleştirel yaklaşım, sosyal araştırmada pozitivist bilimselliği reddetmektedir. Eleştirelilik olumsuz yargıdan fazlası anlamına gelmektedir; insan özgürlüğünü sınırlayan inanç biçimlerinin mevcudiyetinden, ortaya

³³ Uzun, a.g.e., s. 32.

³⁴ Katharine T. Bartlett, "Feminist Legal Methods", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.550.

³⁵ D. Kelly Weisberg, *Feminist Legal Theory*, Temple University Press, 1993, Philadelphia s.531

çıkışından veya bilinmeyenleri açmanın, ortaya çıkarmanın olumlu yanlarından söz etmektedir.

Feminizme ve feminist hukuk teorisine bir takım kavrayışlar öne- ren bir diğer yaklaşım da postmodernizmdir. Postmodern prensipler, gerçekliğe dair evrensel bir doğrunun varlığını reddetmektedirler: Dünyada hiç kimse taraf tutmaktan kaçınmaz, her araştırmacı belirli bir sosyo-politik tarihi bağlamda yer almaktadır. Böylelikle postmo- dernizm bilgiyi, yasallık iddiasını dış otoritelere dayandıran tüm ikti- dar ve adalet sistemlerinden temizlemektedir. Postmodernizme göre, uslamlamanın ya da bilimin hiçbir tarafsız süreci güvenilir, evrensel doğrular çıkaramaz. Bunun yerine, kültürün ya da ideolojinin sonucu olan bilgi elde edilmektedir. Postmodernizmin feminist metoda kat- kısı, öznenin kültürün ürünü olarak anlaşılması ve toplumsal cinsiyet yapısına dair yeni kavrayışlara öncülük eden iktidarın bir ürünü ola- rak, sosyal anlaşmaların öğrenilmesidir. Özellikle feminizmin doğası ve oluşumu, feminizm içinde tartışmalı konulardan biridir. Yapılan tartışmalar, son dönemlerde hukuk arenasına taşınmıştır.³⁶

Feministler hukukun kapsamlı bir şekilde eleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve hukuk reformu için öneriler geliştirmişlerdir. Meto- dolojik sorunlar büyük önem taşımaktadır, çünkü bir kişinin hukuk uygulaması için bakış açısını şekillendirmektedir. Metot, gerçeklik kavrayışını düzenlemektedir; kanıt olarak değerlendirilecekleri tanımlamaktadır; ispat olarak kabul edilenleri belirtmektedir. Feministler, iktidarın var olan yapısına, söz konusu yapıların içinde olduğu kabul edilen aynı metotlarla meydan okumaya çalışırlarsa, tanımlamaya ve çürütmeye çalıştıkları kural dışı iktidar yapılarını yeniden yaratmış olacaklarından, metodu göz ardı etmemektedirler. Feminist metodun kavranılması olmaksızın, hukuktaki feminist iddialar meşru olarak ka- bul edilmeyeceği için metot önemlidir.³⁷

Feminist hukuk metodu olarak sunabileceğimiz ilk metot, **kadın soruları sormadır**. Hukukta, kadın soruları sorma erkeklerden çok kadınların türüne özgü olarak görülen deneyim ve değerlerin hesaba katılmasında hukukun nasıl başarısız olduğunun açıklanması anlamı-

³⁶ Weisberg, a.g.e., s.532

³⁷ Bartlett, a.g.e., s.550

na gelmektedir. Hangi nedenle olursa olsun var olan hukuki standartlar ve koşullar kadınları nasıl avantajsız duruma getirmektedir, bunu incelemektedir. Kadın soruları bütün yaşam alanlarında kadınların dışlanmışlığının açıklanmasını talep etmektedir. Şu noktalara odaklanmıştır: Kadınlar niçin yaşamın hemen hemen tüm alanlarında fırsat eşitliğini yakalayamamış ve cinsel ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır? Kadınlar niçin hala ev içinde çocuk yetiştirmeyi ve ev işi sorumluluklarını üstlenmesi gereken cinsiyet olmaktadır? Kürtajın sınırları nelerdir? Kadın sorunları ve kadın imajı hukukta nasıl yorumlanmaktadır? Kadınların oy verme haklarında (Arap ülkelerinin birçoğunda kadınların oy hakkı hâlâ sorun teşkil etmektedir), evlendikten sonra mülkiyet edinme haklarında, sözleşmeye taraf olabilmelerinde niçin kısıtlamalar bulunmaktadır ve hukuk niçin bunları desteklemektedir?³⁸ “Soru”, hukukun bazı özelliklerinin yalnızca genel düşüncede taraflı olmadığı, aynı zaman da özelde erkeksi olabileceğini varsaymaktadır. Kadın sorularının amacı, söz konusu özellikleri ve nasıl işlediklerini ortaya çıkarmak ve nasıl düzeltileceklerini önermektir. Kadınlar uzun süredir kadın sorularını hukukta sormaktadırlar. Kadın olmayla birleşen hukuki engeller, oldukça aşikârdır. Sorun, kadınların ihmal edilip edilmemesi değil, bir de dışarıda kalmanın kadınların farklı rolleri ve karakterleri tarafından haklı gösterilip gösterilmediğidir.³⁹

Feministler, bugün hukukun birçok alanında kadın sorularını sormaktadırlar. Örneğin, tecavüz vakalarında kadın soruları sormaktadırlar. “Rıza savunması” niçin kadınların perspektifinden ve kadının sanığı savuşturma niyetinde olduğunun düşünülmesinin mantıklı olduğu kabulündense, sanığın perspektifi üstüne yani erkeğin, kadının “istediğini” düşünmesinin “mantıklı olarak” görülmesi üzerine kurulmaktadır? Niçin kadının hayatındaki ev ve iş sorumlulukları arasındaki çelişki, kadının özel hayatında aile içinde çözmesi gereken bir problem olarak görülmektedir de iş alanlarının yeniden düzelmesini gerektiren bir kamu meselesi olarak görülmemektedir? Kadın soruları sorma, politik tercihler ve kurumsal düzenlemelerin, kadınların ikincil konumuna nasıl katkıda bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Kadın soruları olmaksızın, kadınlar söz konusu olduğunda var olduğu

³⁸ Yüksel, 2003, s. 41

³⁹ Bartlett, a.g.e., s. 551

düşünülen ve incelenmeyen farklılıklar, kadınları avantajsız duruma getiren kanunlar için bir gerekçelendirme aracı olarak hizmet göstermektedirler. Kadın soruları, kadınların pozisyonlarının, kadınların nasıl doğal karakterini değil de, toplumun düzenlemelerini yansıttığını açığa çıkarmaktadır. Birçok feministin işaret ettiği önemli nokta, farklılığın kadınların kendi içlerinde değil, ilişkilerde ve aile, iş alanları, spor salonları, kulüpler gibi sosyal kurumlarda öğrenildiğidir. Açıkça cinsiyet temeli üzerine ayırım gözetmeyen hukukun gizli etkilerinin ortaya çıkarılmasında kadın soruları, sosyal yapıların normları nasıl somutlaştırdığını kanıtlamaya yardım etmektedir. Söz konusu normlar, kadınları örtülü bir şekilde farklı ve böylece ikincil hale getirmektedirler. Bir metot olarak uygulandığı zaman, kadın soruları sorma, olaylara hukukun uygulanması, olayların incelenmesi, vakaların temüli değerlerinin araştırılması gibi hukuki analizlere karşı tümel bir eleştiri metodudur.⁴⁰

Kadın soruları sorma metodu, kadınların somut ihtiyaçlarının temel alınması suretiyle değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu metotta, soyut kavramlardan uzaklaşma söz konusudur. Bu metodun temel varsayımı, hukukun kadın ile başladığı, kadının soyut bir nesne değil, somut varlık olduğudur. En temel amacı, erkekliğin maskesini düşürmek ve böylece hukuk alanında yapılacak reformlar için baskı oluşturmaktır.⁴¹

Bir diğer metodumuz, **feminist pratik uslamlamadır**. Feminist pratik uslamlama, mahkemelerde uygulanan hukuki metotların maskesini indirerek hukuki işlemlere dair yapılan araştırmalara kolaylık sağlamaktadır.⁴² Bazı feministler, uslamlama sürecine, kadınların erkeklerden farklı yaklaştığını iddia etmektedirler. Onlara göre, kadınlar durumlara ve koşullara çok daha fazla duyarlıdır, evrensel ilkelere ve genelleştirmelere özellikle kendi deneyimlerini beslemeyenlere karşı çıkmaktadırlar ve günlük hayat deneyimlerinin soyut adalet uğruna ihmal edilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Eğer tüm bu iddialar ampirik olarak güçlendirilebilirse feministlerin bir çoğu genel koşullardan hareketle uslamlama yapmanın, farklılık için ve iktidara

⁴⁰ Bartlett, a.g.e., s.552

⁴¹ Barnett, a.g.e., s. 23.

⁴² Tove Stand Dahl, *Women's Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence*, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway s. 23

sahip olmayanların bakış açısını görünür kılmak için daha büyük bir özeni gerektireceğini belirtmektedirler.⁴³

Hukuki uslamlama, değişik amaçlarla birçok bağlamda ve birçok anlamda kullanılmıştır. Pratik düşünmenin klasik Aristo modelinin bazı yönleri ile “ötekinin” bakış açısını göz önünde bulundurma ve tanımlama üzerine odaklanan bir feminist anlayışı birbirine bağlamak için yapılan kullanım bunlardan yalnızca bir tanesidir. Feminist pratik uslamlama, pratik uslamlamanın geleneksel modeli üzerine inşa edilmiştir. Kadın soruları sorma da dâhil olmak üzere diğer feminist metotlar içinde belirtilen eleştirileri ve değerlendirmeleri katarak bunu gerçekleştirmektedir. Pratik uslamlamanın klasik açıklaması, normlarını belirttiği toplumun yasallığını doğal karşılamaktadır. Bu nedenle, esas olarak muhafazakârlığa yönelmektedir. Feminist pratik uslamlama, toplum için kurallar aracılığıyla konuşma iddiasında olanların normlarının yasallığına karşı çıkmaktadır. Hukuki uslamlamanın hiçbir biçimi, doğal olarak geçmişten ve toplumun normlarından bağımsız olamamaktadır. Çünkü hukuk, daima değerlerin ve pratiğin bağlamında yapılmaktadır. Feminist pratik uslamlama, diğer hukuki uslamlama biçimlerinden farklılık göstermektedir. Feminist pratik uslamlama hukuki problemlerin çok geniş bir alanına uygulanmaktadır. Varolan hukuk kurallarının ve ilkelerinin içindeki toplumsal cinsiyet dışlamalarına dair kavrayışların açığa çıkarıldığı belirgin anlamlara da sahiptir.⁴⁴

Anglo-Amerikan yargı sistemi tarihi boyunca, hukukun dilbiliminin temeli daima erkek olmuştur: Beyaz, eğitilmiş, ekonomik olarak gelişmiş erkek. Erkekler hukuku şekillendirmişlerdir, tanımlamışlardır, yorumlamışlardır; hukuka, dünyayı ve kendileri dışında diğer insanları kavrayışları ile uyumlu anlam vermişlerdir. Hukukun erkekleri kendi hayallerindeki hukuku tanımladıkları zaman “öteki”nin sesini ve anlamını marjinalleştirmişler ve dışlamışlardır. Hukuk, kabul edilen diğer tüm akademik disiplinlerle birlikte, uslamlamanın yalnızca bir biçimini övmüş ve yalnızca bu biçimi us olarak adlandırmıştır. Hukukun erkekleri sosyal iktidara sahiptirler ve “ötekinin” kavranılmasına ve yarışan terimlere dair çok fazla endişe etmelerine gerek yoktur. Dil-

⁴³ Bartlett, a.g.e., s.553

⁴⁴ Bartlett, a.g.e., s.554

lerine karşı yapılan meydan okumalardan izole edilmişlerdir ve böylece hukuk dili doğal, objektif, yansız olarak görülmeye başlanmıştır. Hukuki uslamlama ve hukuki dil toplumsal cinsiyetle belirlenmiştir ve bu cinsiyet hukukun dilbilimsel mimarlarının erkek cinsiyeti ile örtüşmektedir.⁴⁵

*Irigaray'*a göre de Batı feminizmi Aydınlanmanın ve onun taşıdığı çelişkilerin mirasçısıdır. Ona göre, Aydınlanma değerleri kadına uygulanamaz. Aydınlanmanın usunu tam anlamıyla eril bir us olarak görmektedir. Batı kültürü tek cinsli bir kültürdür. Bu kültürde yansız ve evrensel diye bir şey yoktur. Yansız olarak alınan her şey, örneğin felsefe ve bilim, gerçekte cinsiyet bağımlıdır: Her şey erkek öznesinin söylemidir. *Irigaray'*ın ussallığa getirdiği eleştiri dışı usdışılığı için verilen bir reçete değildir. Ussallığın eril olduğunu ileri sürerken *Irigaray*, bunun belli bir yapısı olduğunu bildirmektedir. Ona göre Batı ussallığı özdeşlik ilkesi ile karakterize edilmektedir: Çelişmezlik ilkesi (A, A'dır; A, B değildir). Yoluyla belirsizlik en aza indirgenir. Her şeyin ya bir şey ya da başka bir şey olması gerektiğini öne süren doğa/us, özne/nesne gibi karşıtlıklarda dile gelen bir ikilemeciliktir.⁴⁶

Feminist pratik uslamlamanın özü, adaletsizliğin belirli biçimlerine karşı uyanıklıktan ibarettir. Aksi takdirde söz konusu adaletsizlik, fark edilmeyecek ve açıklanmayacaktır.

Sonuncu metot, **bilinç yükseltmedir**. Algının gelişmesi için diğer bir feminist metot, bilinç yükseltmedir. Bilinç yükseltme, düşünce ve maddiliğin bir karışımı olan ve en geniş ifadesiyle toplumsal cinsiyeti kapsayan, en başından toplumsal nitelikli bir durumu sorgulamaktadır. Bireysel ya da öznel fikirler değil, kolektif bir toplumsal varlık olan kadın bilinci söz konusudur. Bilinç yükseltme metodu, kendini belirleyen unsurların içinden bakarak onların örtüsünü kaldırabilmek, onları eleştirerek kendi anlatımı içinde değerlendirebilmek ve böylelikle kendi anlatımını edinmek amacındadır.⁴⁷

⁴⁵ Lucinda M. Finley, "Breaking Women's Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 571.

⁴⁶ Sarup, a.g.e., s.142.

⁴⁷ Catharine A MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Ocak 2003, İstanbul, s.106

Bilinç yükseltme, araştırılan konuya etki eden araştırma sürecinin tartışılmasından ibarettir. Bazı yazarlara göre bilinç yükseltme, araştırma eyleminde “dişil konu” ile kadın araştırmacı arasındaki mesafeyi azaltan gizli bir eylemdir. Feminist metodolojide bilinç yükseltme, araştırma tekniklerinin merkezinde yer almakla önemli bir özellik taşımaktadır. Bilinç yükseltme, feministler tarafından çalışılan bir süreç olmanın yanı sıra örneklerin, çalışılan konuların oldukça çeşitli olması üzerine yerleştirilmiştir. Örneğin, kadınların deneyimleri. Kadınların hayat hikâyelerinde yer alan tecavüz, boşanma, işsizlik, fiziksel kötüye kullanım yapısal kırılma noktalarını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bunlar yaşanıp tükenen deneyimler değildir, yaşadıkları dönemde, kişinin gerek maddi gerekse manevi birçok değişiklik yaşamasına sebep olur ve sonraki yaşam üzerinde çok büyük etkiye sahip olup dünyayı kavrayış tarzına doğrudan etki etmektedirler. Tüm bu deneyimlerden sonra, sosyal aktörler kimliklerinin yeni yüzlerini güçlükle yaratmaktadırlar.⁴⁸

Bilinç yükseltme metodu, düşünümselliğın kullanıldığı bir metottur. Bilinç yükseltme yöntemi, kadın hareketiyle yakından ilgili olan diğer yöntemlere benzemektedir ve asıl olarak “self-awareness/kendini farketme” sürecidir. Feminist disipline temel olan düşünümsellik zaman zaman erken disiplin çalışmalarında bulunan bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Feminist bilimde, bilgi sosyolojisi yaklaşımı, kavrayışın kaynağı olarak düşünümselliğın rolünü göstermektedir. Düşünümsellik sayesinde, feministlerin araştırma sürecinin doğasını derinlemesine inceleme, eleştirel biçimde açıklama ve analitik yöntemle araştırma eğilimi anlaşılır kılınmaktadır. Düşünümselliğın ana özelliğı, sosyolog ve antropologların alan çalışması deneyimlerine dair öyküleme geleneğine dayanmaktadır⁴⁹. Bilginin kökleri, bireysel ve toplumsal uygulamalarda bulunmaktadır. Deneyimler her gün yaşanan gerçekliklerden, gerçeklik ise deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Gerçeklik insanlar üzerinde farklı etkiye sahiptir. Erkeklerin ve kadınların gerçeklik tanımları da farklılık göstermektedir. Feminist araştırmacılar, gerçekliğı yeniden inşa etmekte, gerçekliğın yeniden inşasını insan yaşamının yönlerini ve yaşam koşullarını erkeklerin vurgulamasından farklı olarak vurgulamaktadırlar. Kadın baskı altında yer almaktadır ve bu baskı, iki cinsiyet arasındaki farklılıktan ve toplumun değerlendirir-

⁴⁸ Fonow, a.g.e., s. 3.

⁴⁹ Fonow, a.g.e., s. 3.

mesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Bu nedenle deneyimler farklılaşmaktadır. Bilinç yükseltme bir kişinin deneyimlerinin diğerlerinininkilerle eklemlenmesinin etkileşime ve işbirliğine dayanan sürecidir. Feminist bilinç yükseltme, bilgiyi ortak deneyim ve modellerden çıkararak oluşturmaktadır. Bahsedilen ortak deneyim ve modeller ise hayatta yaşanan olayların paylaşılan anlatımlarından çıkarılmaktadır. Bir deneyim diğerlerine açıldığında, bilinç yükseltme katılımcısı diğer kadınların onun paylaştığı deneyimi anlayıp anlamadıklarını bilememektedir. Bilinç yükseltme süreci, uyarılar ve ayrılmalar aracılığıyla risk almayı ve hassaslığı değerlendirmiştir. Dürüstlük, kendi kendine yeterlilik aracılığıyla uyumluluk ve takım çalışması; soyut analiz aracılığıyla kişisel anlatı değerlendirilmiştir. Amaç, kişisel girişim ya da fetih değil, bireysel ve grup güçlenmesidir. Asıl önemli nokta, teori ve pratiğin diyalektik ilişkisinin karşısında bilinç yükseltmenin merkezi yer almaktadır. Deneyim ve tecrübe arasındaki etkileşim bireysel deneyimlerin sosyal boyutunu ve sosyal deneyimlerin bireysel boyutunu açığa çıkarmaktadır. Böylece kişisel deneyimlerin politik doğası da öğrenilmektedir.⁵¹

Sonuç

Feminist metodoloji de farklı bir dilde konuşmak, farklı bir dilin anlaşılmasını sağlamak amacındadır. Söz konusu olan, kadın dili, kadın bilinci ve kadın farklılığıdır. Bu farklılık, hukuk metodolojisine kadınların yabancı olmasından dolayı gerçekleşen bir farklılık değildir. Kadınların hukukun her safhasından dışlanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Hukuk geleneksel ataerkil yapısı ve eril dili ile kadın deneyimlerini ve gerçek anlamda kadınlığı bünyesine kabul etmemektedir. Bu nedenle, kadınlar hukukta yalnızca erkek egemenliğinin onları düzenlediği şekilde yer almaktadırlar.

Feminist metodoloji, feminist teoriden ayrı olarak değerlendirilemez. Feminizm, cinsiyetçi sömürüye, cinsiyetçi baskıya, cinsiyete dayalı ayrımcılığa, dışlanmaya karşı çıkan, eşitlik talep eden bir harekettir. Feminist metodoloji de, feminist hareketin bu amaçlarını paylaşmaktadır. Aynı zamanda, sosyal bilimlerde egemen olan eril yapıya da karşı çıkmaktadır. Genel olarak, bilimin eril bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle kadınlar, bilim dünyasından dışlanmışlar,

⁵⁰ Yüksel, 2003, s.38-39

⁵¹ Bartlett, a.g.e., s.556

sonra kadınların bilimsel faaliyetlerde bulunamayacakları çünkü zihnen buna müsait olmadıkları, biyolojik yapılarının daha farklı şeylere, örneğin besleme ve bakma işlevlerine daha müsait olduğu ileri sürülmüştür. Uzun yıllar, bilim dünyasında elde edilen sonuçlar kadınların ikincilleştirilmesinde gerekçe olarak kullanılmıştır. Bilim, iktidarın en önemli güç araçlarından biri haline gelmiştir. Herhangi bir fikre bilimsellik atfedildiği zaman, söz konusu fikir hemen hemen tüm insanlar için dokunulmaz, eleştirilmez ve mutlaka itaat edilmesi gereken bir hal almaktadır. Durum böyle olunca, bilimsel bir araştırmanın sonucu olarak verilen kadınlığa dair, kadına dair bilgiler gerçek kadınlığı, gerçek kadını yansıtmaya dahi dokunulmaz olmakta, toplumda bir kabul oluşturmaktadır ve sonuçta konuşan, erkek bilim insanları, erkek bakış açısı, erkek deneyimleri değil, tarafsız bilim olmaktadır. Oysa eril bakış açısı, aslında ne istediğini, sonuçta ne elde edeceğini bilmektedir de, yalnızca gerekçe aramaktadır. Eğer feminist teori, kendi metodunu bulmaz ve uygulamazsa, eril bilimsel alanda zırhsız kalacaktır. Çünkü feminist teoriye cevaplaması için birçok soru sorulmaktadır. Soru sormak zora dayalı bir mücadeledir. Soru, bir iktidar aracı olarak kullanıldığında, kurbanın etini kesen bir bıçak gibidir. Soran, bulunacak şeyin ne olduğunu bilmektedir; ama ona fiilen dokunmak ve onu açığa çıkarmak istemektedir.⁵² Bu nedenle, feminist teori, kendisine sistemli, bilimsel metotlar eşlik ettiğinde ancak doğru cevaplara ulaşabilecektir.

Hukuka uygulanabilmeleri açısından feminist metotlar için herhangi bir sorun yoktur. Örneğin, feminist mülakat araştırması, belirli bir yasal sorunla ilgili olan kadınlarla mülakat yapılmasında kullanılabilir. Böylece, yalnızca belirli bir konunun muhatapları ile yapılan feminist mülakat sonucu önce yasalara sonra mahkeme uygulamalarına yansıtılacaktır. Boşanma durumunda kadının yaşadığı sorunlar feminist mülakatla incelendiğinde, elde edilen sonuçlar çok daha sağlıklı olacak ve bu konuda hazırlanan bir yasa adaletin sağlanmasında çok önemli bir rol oynayacaktır. Resmi kayıtlara geçmeyen tecavüz, dayak, her türlü kötüye kullanım sözlü tarihle dillendirildiğinde, belki hukuk için kanıt özelliği taşımayacaktır ama yok da sayılmayacaktır. Kadının yaşadığı her deneyim, feminist vaka çalışması ile ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde kanunların yerindeliği ve etkililiği inceleme konusu

⁵² Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul, s. 287.

yapılabilecektir. Örneğin, kadına yönelik şiddetle ilgili bir yasanın ne kadar koruma sağlayabildiği, şiddet vakalarının feminist incelemesi ile mümkün olacaktır. Feminist eylem araştırmaları, yoğunlaştıkları konularda ve sorunlarda gerek yasal düzenleme yapılmasında gerekse yasal düzenlemelerin değiştirilmesinde etkili olacaklardır. Feminist içerik analiziyle, kanun maddelerinin ve mahkeme kararlarının incelenmesi ve gizli eril anlamlarının ortaya konulması mümkün olacaktır. Örneğin, kadınlar arasında "iffetli", "iffetsiz" kadın ayrımı yapan bir mahkeme kararı içerik analiziyle incelendiğinde, ataerkil değerlerin kadınların arasında yaptığı söz konusu sınıflandırmanın eşitliğe aykırı olmasına rağmen hukuka yansıtıldığı görülecektir. Kapsamlı alan araştırması sonucunda, mahkeme kararları istatistikî değerlere konu edilebilecektir. Deneysel araştırma ile somutlaştırılan kadın deneyimleri hukuka yansıtılabilecektir. Örneğin, kadına özgü bir deneyim olan adet kanaması, iş hukukunda çalışma saatlerinin düzenlenmesinde gündeme alınabileceği gibi sağlıkla ilgili düzenlemelerde de göz önünde bulundurulabilecektir. Bir araştırmada, aynı anda birden fazla feminist metodun uygulanması da mümkündür.

Hukukta feminist metodoloji kullanmak, feminizmin hedeflediği eşitliği sağlayabilir. Zira hukuk gibi, ataerkilliğin en güçlü kurumunun kadın deneyimlerine, sezgilerine yer vermesi yönettiği, düzenlediği her yapının da kadın deneyimlerine, kadın bakış açısına yer vermesi anlamına gelecektir.

Kaynakça

- Arat Necla, *Feminizmin ABC'si*, Simavi Yayınları, 1991, İstanbul
- Canetti Elias, *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul
- Sarup Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ark Yayınevi, çev. A. Baki Güçlü, 1. Basım, Nisan 1995, Ankara
- Stanley Liz/Wise, Sue, "Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Weisberg D. Kelly, *Feminist Legal Theory*, Temple University Pres, 1993, Philadelphia
- Yüksel Murat, *Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri*, Beta Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul
- Yüksel Mehmet, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara.
- Fonow Mary Margaret; Cook Judith A., "Back to the Future", in: *Beyond Methodology*, Indiana University Press, 1991, America.

- Watkins Gloria, *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul
- Gaarder Jostein, *Sofi'nin Dünyası*, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul
- Donovan Josephine, *Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, İletişim Yayınları, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 1. Baskı, 1997, İstanbul
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul
- Frug Mary Joe, *Postmodern Legal Feminism*, Routledge, 1992, America
- Acker Joan; Barry, Kate, Esseveld, Johanna, "Objektivite ve Gerçeklik", in: *Beyond Methodology*, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, America
- Reinharz Shulamit, "Feminist Interview Research", *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York
- Jayarathne Toby Epstein, Stewart, Abigail J., "Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences- Current Feminist Issues and Practical Strategies", in: *Beyond Methodology*, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, America
- Mies Marie, "Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.36.
- Mies Maria, "Women 's Research or Feminist Research?", *Beyond Methodology*, edited by Fonow, Margaret Mary/Cook, Judith A, Indiana University Press, 1991, America
- Durakbaşı Ayşe, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Berktaş Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul
- Mossman Mary Jane, "Feminism and Legal Method: The Difference It Makes", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- Uzun Ertuğrul, *Hukuk Metodolojisinin Sorunları*, Nora Yayınları, İstanbul, 2016
- Bartlett Katharine T., "Feminist Legal Methods", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- Dahl Tove Stand, *Women's Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence*, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway
- Finley Lucinda M., "Breaking Women's Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- MacKinnon Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Ocak 2003, İstanbul